MAGYARORSZÁG
FÜGGETLENSÉGI HARCZA
1848—49-BEN.

IRTA

GELICH RIKHÁRD
TÁBORNOK.

I. KÖTET.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGI HARCZA

1848—49.

ELŐSZÓ.

Azok sorai, a kik hazánkban az 1848. és 1849-iki harczokban részt vettek, immár igen megritkultak. Ezreket közülök már régen sirhant takar s a még élők hátralévő évei is mindinkább megszámlálvák.

Mindenkinek kötelessége, a ki ama mozgalmas időket átélte, a ki az akkori rendkivüli viszonyok és bonyodalmak között müködni hivatva volt: élményei és tapasztalatai közzététele által a történelemnek megbizható anyagot nyujtani.

A történelemnek az által, hogy a politikai és katonai eseményekben részt vett felek számos műben és röpiratban álláspontjuk védelmére keltek és fegyvertényeiket leirták, bő anyag áll ugyan rendelkezésére, ámde azon iratokban, melyek közvetlenül amaz emlékezetes korszak után jelentek meg, kevés kivétellel többnyire mind azon hibák észlelhetők, melyek minden időelőtti közleményt jellemeznek.

E közlemények inkább igazoló fejtegetések, mintsem történelmi értekezések jellegével birnak, sem szenvedélytől, sem részrehajlástól nem mentek és sajnos, hogy bennök gyakran az egyéni érdek is előtérbe lép.

Egy szóval, e közleményeknél mind ama jelenségek észlelhetők, a melyek a forradalmi háborukról irt történelmi műveket jellemzik. A viszonyok higgadtabb szemlélése, a tények és egyéniségek elfogulatlan tárgyilagos megitélése közvetlenül az ily háboruk után, egyáltalában lehetetlen.

Ez többé-kevésbé minden pártra nézve áll.

Az állam belsejében duló politikai harczok, mert nagyobb elkeseredéssel vivatnak, mint a rendes háboru, rendkivüli következményeket vonnak maguk után, és megszünésükkel csak ritkán szüntethetők meg egyszersmind az azokat előidéző okok is, melyeknek tartós utóhatásai a résztvett egyének itéletére még sokáig uralgodó befolyással vannak.

Ezért nélkülözi a legtöbb azon időbeli történelmi adat a lovagias hangot és azon igyekezetet, hogy a kortársaknak hibáik és gyengéik feltárása által való netaláni megsértése elkerültessék.

Általában a történetirás, mely a lefolyt események felett még csak igen távol jövőben fog végérvényesen dönteni, itéletében káros módon megelőztetett.

Nem kevésbé áll azonban az is, hogy a politikai okok, melyek az emlitett harczokra vezettek, ama nevezetesebb mozzanatok, melyek a szellemi téren keletkezett nagy mozgalmat hadi cselekvéssé változtatták, valamint azon okok, melyek Magyarországra nézve e harczok szomoru végét előidézték, elismert történészek által már tisztába hozattak.

Ellenben hiányzik még mindig Magyarország fegyveres ellentállása valóban bámulatos szervezésének történelmi leirása nagyban és egészben.

Az a mód, a melylyel a legkülönbözőbb elemekből összealkotott, és laza kötelékben levő, — az egész országban szerteszórt véderők egy vesztett csata előidézte legkedvezőtlenebb erkölcsi befolyások és egy téli hadjárat fáradalmai alatt az általános visszavonulást eszközölték, hogy egy naponta kisebbre szoritott, — a külvilág minden segédforrásától teljesen elrekesztett területen összpontosuljon, és azután hatalmasan növekedve, egységes nagy hadsereg keretébe beillesztessék: oly szervezetről tanuskodik, mely a hadi történelemben párját ritkitja.

E szervezettel a legszorosb összefüggésben áll a magyar hadügyministerium és a nemzetőrségi tanács tevékenysége, mely eddigelé, minthogy különleg le nem iratott, egész terjedelmében még kellőleg nem méltányoltatott.

A magyar függetlenségi harcz irodalmának ez érezhető

hézagait a jelenmű lesz hivatva kitölteni, melynek első kötete Magyarország 1848-diki honvédelme történeti fejlődését adja elő. Egy ország katonai szervezésének leirásával mozgalmas időkben elválaszthatlan összefüggésben áll a legfontosabb politikai mozzanatok és napi események ecsetelése, mivel azok a hadsereg kifejlesztésére, szellemére és magatartására döntő befolyást gyakoroltak és gyakran a háboru jellegét is megváltoztatták. Azért felsoroltunk hiven mindent, a mit e tekintetben fontosnak láttunk.

A mi a hadmüködési részt illeti, a magyar szabadság harczban fellépett seregek müködéséről irt eddigi jelentékenyebb müvek, a mennyiben azok a különböző hadjáratokra és hadszinhelyekre vonatkoznak, többnyire történelmi töredékeket képeznek, a melyek mostanig még egy teljes pragmatikus egészszé össze nem foglalvák.

Rüstow az 1860-ban megjelent: „Geschichte des ungarischen Insurrektions-Krieges in den Jahren 1848 und 1849“ czimü müvében a létező forrásokat ügyesen felhasználva, megkisérlette ugyan az összes magyarországi hadi eseményeket kimeritően és a valóságnak megfelelően leirni, azonban bármennyire elismerést érdemel is az egykor oly produktiv katonai iró ez irányban való törekvése, e kisérlete már csak azért sem sikerülhetett, mert igen korán irta le azon eseményeket, a melyekben részt nem vett.

Oly kizárólag csakis forrás tanulmányozások alapján irt történelmi mü, mely egy háborut ecsetel, melyben az illető iró részt nem vett, tizenegy év mulva még nem adható ki a nélkül, hogy jelentékeny hiányok ne legyenek benne.

A hadi történelem tudvalevőleg nem csupán a háboru kezdetén volt katonai helyzetnek és a hadjáratoknak leirásából; a hadászati sakkhuzásoknak és a harczászati részleteknek valamennyi tisztán katonai, a döntést előidéző mozzanattal való megvilágitásából áll, hanem a politika és az egyének is elválaszthatlanok tőle.

Nagy időnek kell eltelni, mig tájékozhatja magát a részrehajlatlan történetiró ama férfiaknak a politika terén való legpontosabb müködése, jelleme, eljárása és katonai vállalatai

iránt, kik e háboru vezetésére és a legdöntőbb müveletekre határozott befolyást gyakorolnak.

Egy igen fontos politikai és katonai mozzanatot eddigelé leplező fátyolt p. o. csak most, 33 év mulva a magyar szabadságharcz néhány főembere közt folyt polemia lebbentette fel. A magyar szabadságharczról irt s történelmi tekintetben különös figyelemre méltó katonai müvek közé tartoznak: a herczeg Windischgrätz megbizásából hivatalos források alapján irt: „Der Winterfeldzug von 1848—1849 in Ungarn“ czimű mű; „Die Wintercampagne des Graf Schlik'-schen Armeekorps 1848—1849“ Kocziczka Ferencztől; „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849“ a szerző megnevezése nélkül, a ki különben tudvalevőleg a Magyarországban működő cs. kir. hadsereg vezérkarának volt főnöke, néhai Ramming báró táborszernagy; „Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849“ Görgey Arthurtól; — „Memoiren von Georg Klapka, April bis Oktober 1849.“ „Memoiren von Georg Klapka“ (második kiadás) két részben, ugyanis I. „Események 1848. márcziustól kezdve az osztrák hadseregnek Windischgrätz alatti bevonulásáig.“ II. „A magyar fősereg téli hadjárata.“— „Der Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849“ Czetz Jánostól; „Szabadságharczunk történetéhez, Visszaemlékezések 1848—49-re“ Jakab Elektől; „Dembinski Magyarországban,“ D. hátrahagyott iratai után összeállitotta Danzer Alfonz; „Mészáros Lázár emlékiratai,“ Szokoly Viktortól; „Der Bericht über die Kriegs-Operationen der russischen Truppen in Ungarn im Jahre 1849“, hivatalos források után összeállitotta H. v. E. császári orosz vezérkarbeli ezredes stb. stb.

Ez imént felsorolt müvek Rüstow, Mészáros és Dembinski müveinek megjelenéseig az ötvenes évek elején lettek közölve és összeségökben tekintélyes történelmi anyagot képviselnek, mely azonban még gondos megrostálást igényel. Oly időben iratva, midőn sokat elhallgatni, sokat szépitgetni kellett, s a midőn a szenvedélyek még az események kizárólag katonai leirását is nagy mérvben befolyásolták, e közleményekben csak ritkán juthatott érvényre a hadmüveleteket és az előadott hadászati helyzeteket illetőleg csupán reális

tényezőkre alapitott itészet, ugy hogy némelykor oly hadászati birálatokra is akadunk bennök, melyeknek alapjául nem a pillanatnyi helyzet, hanem oly viszonyok vétettek, a melyek csak később váltak ismertekké.

Hellyel-közzel oly birálatokra is találunk, melyek lényegökben merő érdekszámitásra vihetők vissza.

Az esetleges hadi helyzet sincs mindig hüségesen ecsetelve.

Munkánk második része, melynek czime: „A magyarországi hadjárat 1848—1849-ben“, a mennyire lehet, ment lesz a fennemlitett hibákból. A mi e föltevésre jogosit, az első sorban az adatok tömege, melyek rendelkezésünkre állottak és a létező történelmi források szorgos tanulmányozása, u. m.

1. Saját tapasztalásainkon alapuló, 1850-ből keltezett följegyzéseink.

2. A legilletékesebb kortársak által rendelkezésünk alá bocsátott kéziratok.

3. Az 1848—49-ki „Közlöny,“ mely azonban nem tökéletes, mert csak 1848-ik évi junius havától kezdett megjelenni és nem volt elég szorgosan szerkesztve, ugy hogy más ugyanazon korszakbeli lapokat kellett segédforrásul használni.

4. Azon magyar ezredek eddig megjelent története, a melyek a függetlenségi háboruban részt vettek; a mennyiben itt-ott érdekes mozzanatokat és történetileg fontos rendeleteket tartalmaznak.

5. Azon adatok, melyekre egyes tényeket és egyéniségeket illetőleg széles kiterjedésű levelezések által szert tettünk.

A történeti adatok lehetőleg ügyes csoportositása által az olvasó birálatának előidézését tüztük ki czélul. Jelenleg sokkal kedvezőbb viszonyok közt nyulhatunk tollhoz, mert a mozgalmak óta immár lefolyt évek hosszu során át tiszta, elfogulatlan és szenvedélyektől mentes nézetek jutottak érvényre a szereplő emberekről és elmult eseményekről. Igen, a mindent kiegyenlitő idő végre a kibékülés nagy müvét is létrehozta.

Ez által véltük elérhetőnek azt, hogy előadási modorunkban oly tárgyilagosak legyünk, a minő egyáltalában egy, az általa leirt eseményekben résztvett egyén lehet.

Általában jelen müvünket a nyilvánosságnak átadva azzal senkinek sem kedvében járni, sem senkinek

sérelmet okozni nem szándékunk; czélunk csupán az, hogy egy lehetőleg tökéletes adalékot szolgáltassunk a történelem számára, a mely tudvalevőleg nem kedveskedésből, hanem igazság kedveért iratik.

Budapest, 1882. november 30.

Gelich Rikhárd.

Magyarország honvédelmi szervezésének története

1848–1849.

A honvédelem szervezésének története.

I.

Mészáros hadügyminiszteriuma. — Az 1848. május 7-diki királyi kéz. iratok. — A hadügyminiszterium ideiglenes vezetése. — Gróf Batthyány Lajos és a nemzetőrség. — A nemzetőrségi tanács szervezése. — A miniszterium nyilatkozatai a hazán kivül levő magyar csapatok visszatérése ügyében. — A tiz első honvédzászlóalj felállitása.

Az első önálló magyar miniszterium valamennyi szakai közt, történt legyen a nemzeti hadsereg szervezése békés uton, avagy szokatlan háborus események közepette, a hadügyi megalakitása mindenesetre a legbajosabb volt. Ennél fogva az első magyar miniszter-elnök: gróf Batthyány Lajosra nehéz feladat várt, midőn kabinetje alakitásánál a hadügyi tárcza betöltésére egy arra alkalmas magasb rangu katonai egyéniséget kellett választania.

Igaz ugyan, hogy 1848-ban több magyar nemzetiségü egyén szolgált mint tábornok vagy törzstiszt a cs. kir. hadseregben, de az akkori idők viszonyai mindenekelőtt nem látszottak olyanoknak, hogy egy régi osztrák katona a magyar hadügyminiszteri állást kecsegtetőnek tekinthette volna és a helyzet átalán véve oly kétes és nehéz volt, hogy olyan férfiu, ki annak megfelelhetett volna, alig volt található. A tábornokok és törzstisztek közt tartott rövid szemle után, kik magyarok voltak, csak két ezredes vétetett tekintetbe. Az egyik Benedek Lajos, a Gyulay nevét viselő 33-dik sorezred parancsnoka, ugyan az, a ki 1866-ban mint a cs. kir. északi hadsereg főparancsnoka, fényes katonai pályáját szomoruan fejezte be, a másik Mészáros Lázár, a gróf Radetzky nevét viselő 5. huszárezred parancsnoka volt. Elvégre is az

utóbbi választatott meg, anélkül azonban, hogy e nagyon nehéz állás elfoglalására nézve kivánatát vagy beleegyezését bevárták, vagy őt ez iránt megkérdezték volna; s igy Ő Felségének javaslatba hozatott és általa magyar hadügyminiszterré ki is neveztetett.*)

Kineveztetésének első hirét Mészáros Radetzky hadseregének visszavonulásakor, melynek soraiban harczolt ezredével, a Minciónál márczius 17-kén, a Veronába megérkezett magyar hirlapok által kapta. Midőn a magyar miniszterek névsorában saját nevét is megpillantotta, annyira meg volt lepetve, hogy, mint ő maga mondja, az azt tartalmazó lap kiesett kezéből.

---

*) Minő véletlen az, a mely némelykor az emberek sorsa fölött határoz, bizonyitja azon különös ok is, melynek Mészáros a maga kineveztetését a magyar hadügyminiszteri állásra köszönhette. Az 1848-iki eseményekre vonatkozólag Londonban tartott párbeszédben Kossuth Lajos a hadügyminiszter választásáról következőleg nyilatkozott: „És tudja-e ön, hogy mi saját hazánkban alig ismertük embereinket? Midőn szóba hozatott egy férfi találása, ki hadügyminiszterségre képes volna, a legnagyobb zavarban találtuk magunkat. Ekkor jutott csak eszembe, hogy Mészáros, a Radetzky huszárok ezredese, több év óta az általam egykor szerkesztett „Pesti Hirlap“ folytonos előfizetője és hogy több jótékony és közhasznu honi czélokra történt aláirásokban részt vett, valamint az is, hogy ő a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Azonnal azt gondoltam, hogy ez az ezredes jó hazafi lehet és javaslatba hoztam őt a miniszterelnöknek.“ Igy lett Mészáros hadügyminiszterré. „De ha, folytatá Kossuth, Hrabovszky altábornagyot elébb ismertem volna, mint erre később alkalmam volt egy vele két óra hosszan át tartó társalgásban, kevéssel Pestről Debreczenbe történt elutazásom előtt, akkor csak ez és nem más lett volna hadügyminiszterré és akkor a mi ügyeink bizonyosan jobb fordulatot vesznek.“ Kossuth e megjegyzései Hrabovszky kitünő katonai képzettségeire vonatkoztak. Hrabovszky ugyanis a legkitünőbb és legképzettebb tábornokok egyike volt a régi osztrák hadseregben, ki tökéletesen arra volt minősitve, hogy hadügyminiszter lehessen. Ő ugyanis mindazokat a tulajdonságokat egyesitette magában, melyek egy hadsereg szervezésére és vezényletére szükségeltetnek és Magyarországot minden irányban tökéletesen ismerte. Mint ezredes a cs. kir. táborkarnál Hrabovszky a kárpáti szorosoknak és Eperjesnek erőditése terveit dolgozta ki. A mi tudományosságát illeti, e tekintetben Mészáros és Hrabovszky közt nem lehet párhuzamot vonni. Azonban még is azt hiszszük, hogy a rendkivüli viszonyok felett ő ép oly kevéssé tudott volna uralkodni, mint bárki más.

Hogy a zavarba ejtő benyomást, melyet e hir Mészárosra tett, meg lehessen itélni, tudni kell, hogy ő közel 35 évig szakadatlanul szolgált, soha sem foglalkozott politikával, és noha némi érdeklődést tanusitott minden iránt, a mi hazáját illette, — már 20 év óta távol időzött attól.

Mészáros nagyon jól érezte azt, a mit ő maga is őszintén bevallott, hogy nem bir képességgel a hadügyminiszterségre oly mozgalmas időkben. A bécsi forradalom kitörésének hire, mely csak april 5-dikén jutott tudomására az Olaszországban állomásozó cs. kir. hadseregnek, valamint a budapesti események is, melyeket ő a hazai lapokban nagy figyelemmel kisért, csak növelték aggodalmait és fontolgatását.

A politikai áramlat fordulata Magyarországon nem történt ugyan erőszakos módon, de az átmenet azon zajos tünetek kiséretében állott be, melyek rendesen minden rögtöni rendszerváltozásnál előfordulnak — és nem sokára fel is tüntek a Magyarországot fenyegető vihar minden előjelei.

A helyett, hogy ezek Mészárost arra inditották volna, hogy állását mielőbb elfoglalja, ő még mindig tétovázva ott időzött Olaszországban és azt hitte, hogy Magyarország talán el fog állani egy önálló magyar had- és pénzügyminiszterium követelésétől és igy be nem fog következni annak szükségessége, hogy az egyiknek vezetését átvegye és kénytelen legyen a hadsereget elhagyni, melyben oly kitüntetéssel szolgált és a melytől a háboru tartama alatt oly nehezen tudott megválni.*)

*) Mészáros Lázár 1796. év február 20-dikán született Baján, Bács megyében. Mészáros János ottani földesur fia volt, ki őt gondos neveltetésben részesitette. 1812-ben a megyéjében felállitott két velites (önkénytes) század egyikébe élete 16-dik évében főhadnagynak választatott. E szabad-csapat feloszlatása és a 7-ik huszár ezredbe történt beosztása után Mészáros katonai képzettsége és kitünő tulajdonságai következtében ugyanazon ranggal lépett be a nevezett ezredbe, mig a többi választott tiszt elbocsáttatott. A 7-ik huszár ezredben Mészáros egész 1837-ig szolgált, utoljára mint lovas-százados, és innét áttétetett az 5-ik huszár ezredbe mint őrnagy. 1842-ben alezredessé, 1845-ben pedig ezredessé és ezredparancsnokká léptetett elő. 1848-ban márcziusban Magyarország hadügyminiszterévé neveztetvén ki, Mészáros u. a. év junius 7-ikén cs. kir. vezérőrnagygyá léptetett elő, később pedig a magyar ideiglenes kormány alatt altábornagygyá. Mészáros hátrahagyott irataiban az osztrák had-

A lelki küzdelem és a fejedelme és nemzete bizalmának tudata közti harcz oly sokáig tartott Mészárosnál, az osztrák hadseregben megőszült s a hagyományokhoz ragaszkodó katonánál, mig egy második legfelsőbb királyi kézirat őt tárczája átvételére utasitotta és egy, a minisztertanácsban hozott határozatnál fogva hozzá küldött futár által kézbesitett levélben a miniszterelnök őt azonnal adandó elhatározására fölszólitotta, egyszersmind pedig az alább következő legfelsőbb kéziratok jövendőbeli állására nézve tökéletesen megnyugtatták, nemkülönben a horvátországi zavargások békés elintézését is kilátásba helyezték.

A fennemlitett legfelsőbb kéziratok következőleg hangzanak:

I.

Legfelsőbb kézirat István főherczeg nádorhoz.

Kedves unokafivérem, István főherczeg!

Miután horvát királyságomban több helyütt különválási

---

seregben és a társaságban elfoglalt állásáról a következőket mondja: „Katona voltam. 34 év és 8 hó leforgása alatt, egy a császár és király iránt hű szolga szerepét játszottam. Minden pártfogolás nélkül ezredességig vittem. Nevem és jellemem jó hirben állottak és azok, a kik ismertek, becsültek még akkor is, ha nem szerettek. Senkit sem ismertem, ki ellenségem lett volna, de ha létezett is ilyen, egyike sem becsmérelt. Barátim egyike sem mondotta fel valaha barátságát. Egy szóval, az egész hadseregben tisztelt egyéniség voltam, de azon felül Lombardiában a minket gyülölni kezdő olaszoknál is.“ De Mészárost viszontagságos élete estéjén is tisztelte és becsülte mindenki. Még egykori ezredtulajdonosa, gróf Radetzky tábornagy is abban az időben, a melyben Mészáros Kis-Ázsiában belebbezve volt, felajánlotta közbenjárását helyzete javitására nézve. Olvasóink bővebben meg fognak ismerkedni az ő állásával és müködésével a magyar függetlenségi háboru és mozgalom minden fázisában. Mészáros nem volt se szervező, se hadvezér, de vén gyakorlati katona és mint ilyen, egy hadsereg minden szellemi és anyagi kellékeit elég jól ismerte és igy képes is volt értékkel biró eszméivel föllépheti. Ő nem birt azzal az erélyességgel, hogy a hadsereg érdekeit állása egész

mozgalmak törtek ki. melyek következéseikben Magyarországgal fenálló kapocsra és össmonarchiámra nézve felette veszélyesekké válhatnának, ezennel megbizom főherczegségedet, hogy szükség esetén egy arra alkalmas egyéniséget küldjön, mint királyi biztost a szükséges teljhatalommal Horvátországba, hasonló merényletek és szándékoknak teljes erélyesség kifejtése általi elnyomására.

Bécs, május 6-án 1848.

Ferdinánd, m. k.

II.

Legfelsőbb kézirat Jellacsics báróhoz.

Legszilárdabb és legrendithetlenebb akaratom a kormányzat egységének fentartása a Magyarország koronája alatt egyesült országokban, mint azt királyi szavammal és a koronázási esküvel felfogadtam, és soha sem fogom engedni,

---

sulyával képviselje, de gondoskodott arról minden irányban és fentartotta a fegyelmet, a mennyiben ez az akkori viszonyok közt lehetséges volt. De Mészáros az se volt, a minek őt sokan tévesen lenni állitották és még ma is állitják, egyszerü vitéz vasgyuró katona, mert magasb világmüveltséggel birt, nagyon olvasott volt és sok nyelvet beszélt. Különféle nemzetgazdászati tárgyakróli értekezések által lett a magyar tudós társaság levelező tagjává. Noha eleinte ujoncz volt a parlamenti téren, később azonban meglehetős készültséget tanusitott mint szónok. Mészáros egész valójában tiszta, tökéletes gentleman volt, külseje rokonszenves, alakja impozáns, katonai. De sulyos gondjai terhe alatt Mészáros attól a percztől kezdve, a melyben hazájába visszatért, szembetünőleg kezdett vénülni, noha kedélyessége, mely némelykor komolyságát felváltotta, még legkeserübb érzésein is áttört és ez őt soha sem hagyta el. Tiz évig tartó számüzetés szenvedései és bajai végre megtörték őt s a jeles aggastyán mozgalmas élete pályáját 1858. év november 6-ikán fejezte be Eywoodban, Angliában, Longdale lady, Teleki Sándor gróf napája kastélyában. A nemeslelkü angol urhölgy őt ősei — az oxfordi grófok — sirboltjában temettette el és sirkövére egy angol és egy magyar feliráást vésetett. Mészáros maga is, ki emlékirataiban arról emlékszik, hogy nem ok nélkül kapta már a bölcsőben a Lázár nevet, még élete folyama alatt készitett magának egy sirfeliráást, mely igy hangzik:

Intus qui est fuit Lazarus,
Pauper sicut ei, Patronus
Hungarus. Mészáros natus.

hogy a magyar korona országaiban a törvényes kapcsolat önkényes rendeletek vagy egyoldalu határozatok által meglazuljon; ennél fogva oda utasitom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak és az általam kinevezett magyar felelős miniszteriumomnak, melyet én az 1848-dik évi III. t.-cz. értelménél fogva Magyarország és az ezen országgal kapcsolatban álló országok törvényes kormányzatával felruháztam, az igazgatás minden ágaiban pontosan engedelmeskedjék és e királyi akaratom teljesitése fölött hivatalos hatáskörében minden tekintetben őrködjék.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

III.

Legfelsőbb kézirat Mészáros ezredeshez.

Kedves Mészáros ezredes! Miután ön általam magyarországi hadügyminiszteremmé neveztetett ki, ezrede parancsnokságát azonnal átaladandja az alezredesnek és uj állomására fog sietni.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

IV.

Legfelsőbb kézirat a parancsnokoló tábornokokhoz.

a) Hrabovszky altábornagy, b) Jellacsics báró altábornagy, c) Piret báró altábornagy d) Lederer báró lovassági tábornok.

Kedves sat. Az utolsó magyar országgyülés által hozott és általam szentesitett III. t. cz. 6. és 8. §-ánál fogva az országban levő magyar katonaság ezentulra minden adandó parancsokat és rendeleteket illetékes magyar miniszteriumomtól fogja venni, a melyhez is valamennyi hivatalos jelentések intézendők. A fennebbi törvény a katonai határőrvidékre is alkalmazandó lesz.

Bécs, május 7-én 1848. Ferdinánd, m. k.

V.

Legfelsőbb kézirat István főherczeg nádorhoz.

Kedves unokafivérem, István főherczeg! A másolatban ide mellékelt csatolványból láthatja főherczegséged, minő rendeletek kiadását tartottam szükségesnek az utolsó magyar országgyülés által hozott és általam szentesitett III. t. cz. 6. és 8. §-ra nézve, parancsnokoló tábornokaimnak, Léderer báró lovassági tábornoknak és Hrabovszky, Piret és Jellacsics báró altábornagyoknak.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

VI.

Legfelsőbb kabinetirat Latour gróf hadügyminiszterhez.

Kedves gróf Latour! A hadsereg összigazgatásának összefüggése, az erre vonatkozó rendeleteknek ahoz való alkalmazása és az utolsó magyar országgyülés által hozott és általam szentesitett III. törvényczikk 6. és 8. §-ai értelméhez képest, a mennyiben ezek összhadseregemre vonatkoznak és a törvénynél fogva a Magyarországon kivül állomásozó magyar csapatok alkalmazását tárgyalják, tegye magát magyar minisztériumommal és illetőleg magyar hadügyminiszteremmel érintkezésbe, minthogy ezentul minden rendelkezések csak a magyar felelős hadügyminiszter utján lesznek a magyar parancsnokló tábornokoknak kiadandók, a mennyiben ezek ugy is a magyar katonai igazgatóságra nézve egyedül a magyar ministerium alatt állanak.

Hogy azonban más részről a fenn kitüzött czél el legyen érve, és az itteni hadügyminiszterium is birjon tudomással azokról a rendeletekről, melyeket a magyar miniszterium személyes hatáskörében a magyar katonai igazgatóságra nézve hoz, ezennel felszólitottam unokafivéremet, a főherczeg nádort, müködjék oda, hogy a mennyiben ezek az intézkedések közvetve összmonarchiám hadseregét is érintik, ezekre nézve

itteni hadügyminiszteremmel érintkezésbe tegye magát. kevésbbé lényeges rendeleteket pedig utólagosan közöljön vele.

Az itt adott utasitások a katonai határőrvidékre is alkalmazandók, a bánt illető tulajdonosi jogok csorbitása nélkül. Ön mindezekre nézve a szükséges intézkedéseket megteendi és főleg érintkezésbe teszi magát Bécsben lakó miniszteremmel, Eszterházy herczeggel.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd m. k.

Ezek által a legfelsőbb határozatok által a magyar hadügyminiszterium állása az osztrák hadügyminiszteriummal, a katonai hatóságokkal és a Magyarországban és ahhoz kapcsolt részekben létező csapatokkal szemben tüzetesen meg volt szabva.

Május 10-kén és 11-kén még azon két rendelet is közzé tétetett, melyekben a király helytartója, István főherczeg nádor, Jellacsics báró horvátországi bánt és altábornagyot a törvényes korlátok közé visszautasitotta és a Tótországban parancsnokló tábornokot, Hrabovszky báró altábornagyot a törvényes rend helyreállitása tekintetéből királyi biztossá nevezte ki Horvát- és Tótországban és a katonai határőrvidéken. A két rendelet következőleg hangzik:

I.

István nádor s királyi helytartó rendelete báró Jellacsics horvátországi bánhoz. 1848. május 10.

Miután ön mint Horvát-, Tót- és Dalmátország bánja, azon országokbeli minden törvényhatóságokhoz, hatóságokhoz és hivatalnokokhoz oly értelmü körlevelet bocsátott széllyel, hogy a Magyarország és kapcsolt részei közt századok óta testvérileg fennálló és a legujabb törvények által legkevésbé sem változtatott alkotmányszerü viszonyt megváltozottnak nyilvánitván, megparancsolja, hogy kivüle senki mástól sem

parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senkinek hivatalos jelentést tenni ne merészeljenek;

Miután annak ellenére, hogy a rögtönbiróságnak hatalmát a felelős miniszterek egyikének ellenjegyzése mellett csak én adhatom meg és csak én vonhatom vissza, ön nem csak kihirdette a rögtönbiróságot a kapcsolt részekben, Szerém, Verőcze, Pozsega megyékben és a bennök kebelezett királyi városokban, s még olyan törvényhatóságban is, mely azzal a tőlem nyert jognál fogva már birt, hanem annak körét egyoldalu irányban oly vétségekre is kiterjesztette, melyek az eddigi szabályok szerint, a rögtön-itélőszék elébe soha sem tartoztak, és e felségi jogával a báni hatáskörön túlterjeszkedőleg élt anélkül, hogy azt csak utólagosan is bejelentette, s mielőtt báni hivatalába beigtattatott, kellő esküjét letette volna.

Miután Ő Felsége, koronás királyunk és az 1848: III. t. cz. által a végrehajtó hatalomnak a felelős miniszterium általi gyakorlására teljes hatalommal, ugy az országban, mint az ahhoz kapcsolt részekben én ruháztattam fel:

A belügyminiszter előterjesztésére rendelem, amint következik:

1. Önnek, mint Horvát-, Tót- és Dalmátországok kinevezett, de be nem igtatott bánjának emlitett körlevele az alkotmánynyal és törvényekkel ellenkezőnek jelentetik ki.

2. Az ön által jogtalanul kihirdetett és egyoldalu irányban a legfelsőbb szabályokon túlterjesztett rögtönbiróság s az annak folytában netalán megkezdett vizsgálat és hozatott itélet érvénytelen.

3. Meghagyatik, hogy mind fentebb emlitett körlevelét, mind a rögtönbiróság iránti rendeletét ellenkező rendelet kibocsátásával azonnal vonja vissza, és e rendelet vételétől számitandó harmadnap alatt ennek mikénti teljesitéséről engemet futár által értesitsen.

4. E mai napon kelt rendeletemnél fogva meghagytam minden törvényhatóságnak és Szerém, Pozsega, Verőcze megyéknek s Eszék városának is, hogy minden rendeleteimnek, melyeket felelős miniszter ellenjegyzése mellett kiadok, enge-

delmeskedni a törvényekben kijelölt szigoru büntetésnek terhe alatt tartoznak.

5. Jelen rendeletem végrehajtása a belügyminiszterre bizatik.

Budapest, május 10-én 1848. István nádor s királyi helytartó. Belügyminiszter Szemere Bertalan.

II.

István nádor s királyi helytartó rendelete báró Hrabovszky János főhadparancsnok és altábornagyhoz. 1848. május 11.

Ő Felsége szomorodott szivvel értesült azon mozgalmakról, melyek Magyarország kapcsolt részeiben két irányban mutatkoznak, egyrészről a személy- és vagyonbiztosság veszélyeztetvén általok, másrészről megingattatni czéloztatván ama szövetség, mely a szent koronának védárnyékában Magyarország és kapcsolt részei közt századok hosszu során keresztül testvéri szeretettel létezett. És ennek folytán szükségesnek találta nekem megparancsolni, követnék el mindent, miáltal ugy a személy- és vagyonbiztosság, mint a szent korona alatti valamennyi tartományok egyetértő, békés és közremunkáló szövetsége és egysége biztosittathatnék, és e czélnak elérését, a körülmények ugy kivánván, királyi biztos kiküldése által is eszközölném.

Hogy tehát Ő Felsége királyi szándokának elég tétessék, hogy a kapcsolt részekben, a hozzám érkezett panaszok szerint megingatott személy- és vagyonbiztosság tökéletes biztositékban részesittessék; hogy azon törvény- és alkotmányellenes iránynak és merénynek eleje vétessék, miszerint a Magyarország és kapcsolt részek közti benső és alkotmányos egységet tettleg megrontani szándékoznak, mely irány és merény nemcsak alattomos izgatások, felhivások, hanem már közgyülési határozatok által is tápláltatik; továbbá, hogy ellenséges törekvések által a kapcsok részek lakosai sem jogaik, sem nemzetiségök tekintetében ne háborittassanak mindazok élve-

zetében, miket a szent korona hatalmának védelme alatt most ujra felvirult alkotmány nekik ujra biztositott, és részökre teljes épségben fentartani nekem is legfőbb tiszteim egyike.

Mindezek következtében a belügyminiszter előterjesztésére rendelem a mint következik:

1. Horvát-Tótország és Szerém-, Pozsega s Verőcze vármegyékre s az ezekbe kebelezett királyi városokra s egyszersmind a határőri vidékekre nézve királyi biztosul kiküldetik ön a végett, hogy maga mellé veendő polgári egyénekkel egyetemben, a közrendre és csendre s minden egyesnek személy- és vagyonbiztosságára felügyelvén, különösen őrködjék a fölött, hogy a néhol már nyilván is mutatkozó tettleges elszakadási törekvés sikeresen meggátoltassék, inditói, elősegitői kinyomoztassanak és törvény szerint megfenyittessenek.

2. Ahol személyes munkálkodása megkivántatik, mindenütt meg fog ön jelenni. A mint egy részről a határőrség s a sorkatonaság hatósága alá rendeltetik, ugy más részről a törvényhatóságok kellő engedelmességre már köteleztettek.

3. Felruháztatik teljes hatalommal arra is, hogy a folyó év május 10-dikéről az ottani törvényhatóságoknak megadott rögtönbiróságot más bünökre is kiterjeszthesse, ha ezt a felebb elősorolt közállami legmagasb, legsürgősb tekintetek szükségessé teszik.

Remélvén, hogy erélylyel párosult hüsége és belátása által minden egyes polgárnak személy- és vagyonbiztossága eképen fenn fog tartatni, hogy az elszakadási törvényellenes törekvés meg fog semmisittetni, és hogy a kapcsolt részek lakosainak mind tiszta nemzetisége, mind mindenféle alapos joga meg fog őriztetni és minden jogos és méltányos kivánatainak valóságos és általam is különösen óhajtott teljesedése elé fog segittetni épen azon ősi szövetség által, mely alapja Magyarország és a kapcsolt részek mind dicsőségének a multban, mind jóllétének a jövőben.

Pesten, május 17. 1848. István nádor s királyi helytartó. Belügyminiszter Szemere Bertalan.

Mészáros, a ki Veronát csak május 17-dikén hagyta el, ugyanazon hó 29-én Innsbruckon és Bécsen át Budapestre érkezett. Távolléte alatt a miniszterelnök és a magyar had-

ügyminiszterium ügyei vitelével ideiglenesen megbizott Ottinger Ferencz cs. kir. vezérőrnagy és budai dandárparancsnok végezte a szükséges teendőket. Gróf Batthyány Lajos a miniszterium leglényegesebb ügyeit vitte, mig Ottinger csak a napi szolgálati ügyekkel foglalkozott és rendelkezése alatt egy külön iroda állott, melyet, mint a szervezendő magyar hadügyminiszterium embryoját lehetett tekinteni.

Mészáros Lázár két hónapig tartó tétovázásának Olaszországban az a következése volt, hogy miniszteriuma szervezésének megkezdése már abban az időben történt, melyben a haza védelmére alkalmazandó eszközökről kellett volna gondoskodnia. Mielőtt legközelebbi hadügyminiszteri működésére áttérnénk, elébb arról kell szólanunk, a melyet a miniszterelnök Mészáros megérkezése előtt kifejtett.

Batthyány gróf mindenek előtt a nemzetőrség szervezését és igazgatását vette foganatba*) annyival is inkább, mert ez a törvény értelme szerint a belügyminiszterium alá tartozott. Ennek keresztülvitelére, a miniszterelnökséghez egy második osztályt alapitott a nemzetőrség számára, melynek mint nemzetőrségi tanácsnak elnöke egy magassabb törzstiszt volt és a melyet utóbb „haditanácsnak“ neveztek el. Ez az ujonnan teremtett intézmény a hadügyminiszteriummal párhuzamos tevékenységet fejtett ki, a mennyiben ennek a nemzetőrség és a honvédzászlóaljak is alá voltak rendelve mindenben, mig a hadügyminiszter a rendes magyar sorkatonaság ügyeivel és a katonai igazgatással átalában foglalkozott.

Hogy ezen eleinte a törvény, de utóbb a rendkivüli viszonyok által is szükségessé vált katonai szervezési tevékenység megosztása az első magyar miniszterium tagjai közt némi bizalmatlanságot is keltett, minthogy épen nem volt összhangzó elemekből alkotva, az kétséget nem szenved. Mutatja ezt azon körülmény, hogy a haditanács utóbb feloszlatott és Magyarország összes hadi ereje, a nemzetőrséget is bele értvén, a hadügyminiszteriumnak lőn alárendelve. De most egyelőre a nemzetőrség szervezésének azon korszakáról kell csak szóla-

*) Mint oldalmelletti katonai titkára, Ivánka Imre nemzetőrségi százados müködött.

nunk, midőn az kirekesztőleg csak mint a törvények és a városokban és községekben fenntartandó közbiztonság őre lépett volt fel. Erre nézve már az utolsó pozsonyi országgyülés is egy később hozandó végleges törvényt megelőzőleg, egy 36 §-ból álló ideiglenes törvényczikket fogadott el, mely a nemzetőrségi kötelmekről és minősitésről, a fegyverek feletti őrködésről és a nemzetőrségi szolgálatról szólott.

A végleges szervezés befejeztéig egy ideiglenes állapot jött létre, melynél fogva a már fennálló polgárőrségi csapatok a nemzetőrségi kötelékbe felvétettek, és ez már márczius közepén fegyverben állott ki a fővárosban. Átalán véve azonban a nemzetőrség szervezése nem igen haladhatott előre, mivel elébb felfegyverzéséről kellett gondoskodni.

A kormány 5000 darab lőfegyvert rendelt meg Bécsben és továbbra is szerződéseket kötött belga fegyvergyárakkal fegyverszállitások végett; az ideiglenes szükségletek azonban azok által a fegyverek által lettek volna fedezendők, melyek a budai hadparancsnokság rendelkezése alatt állottak. E végből a minisztertanács egy bizottságot nevezett ki a fegyvertár megvizsgálására, mely a miniszterelnök rendeleténél fogva müködését május hó 18-ikán reggeli 10 órakor kezdené meg.

Midőn a bizottság Budára akart indulni, Lederer báró lovassági tábornok, Magyarország főhadparancsnoka kijelentette, hogy a bizottság müködésének elhalasztását kéri mindaddig, mig ez ügyben Bécsből utasitásokat nyerend, mivel a magyar katonaságnak a minisztériumhoz való állására nézve elég megfoghatatlanul még eddig a bécsi hadügyminiszteriumtól semmiféle rendeletet nem kapott. Erre a miniszterelnök a fegyvertárnak bizottságilag történendő megvizsgáltatását egyelőre elnapolta.*)

*) Midőn később a vizsgálat mégis megtörtént és kitudódott, hogy a fegyvertárban 10,000 darab fegyver találtatott, az egyetemi ifjuság több más rajongó polgárral elhatározta, hogy Lederer báró lovassági tábornok és magyarországi főhadparancsnok lakása előtt ugynevezett macska-zenét fog rendezni, melynek azonban szomoru volt a kimenetele. A főhadparancsnok e szándékról értesülvén, szállása udvarának zárt kapui mögött egy gránátos századot és a fegyvertár udvarában egy félszázad lovasságot a 3-ik vértes ezredből állittatott fel. Midőn a zavargók, kik néhány százan voltak, a főhadparancsnok lakása elé megér-

Mint a késlekedés főtünete, a nemzetőrség eleinte sehogy sem birt bizonyos egység jellegével. Valamint egyenruhájuk, ép oly tarkák voltak nézeteik is feladatukra nézve, és a kasztszellem nem engedte, hogy a magasztalt egyenlőség és testvériség érvényre jusson. A főváros vagyonosabb polgárai csak mint lövészek, huszárok vagy dragonyosok soroztatták be magukat, csakhogy boltos segédeikkel és a gyári munkásokkal, kiket köznemzetőröknek neveztek, ne legyenek kénytelenek egy sorban és csatarendben állani. Budán a miniszteriális hivatalnokok külön századot képeztek és minden más embernek az abba való belépést megtagadták. Pesten Pulszky parancsnoksága alatt egy ugynevezett blouseos-csapat képződött, mely müveltség és vagyon által akart tündökölni és ebbe csak ügyvédek, orvosok, költők és hirlapirók fogadtattak be. Még egy ugynevezett halálfej-csapat sem hiányzott, mely egyébirant, daczára a keresztbe tett emberesontoknak és halálfejnek, a melyekkel csákója diszitve volt, épen nem látszott nagyon remületesnek. Többnyire táblai jegyzők és ügyvédek voltak az eltorzitott Hollós Mátyás-féle fekete légió harczosai. Egészen

---

keztek és a macskazenét megkezdették, a kapu hirtelen megnyilt, a magyar gránátosok onnét kirohanást tettek, a népet sortüzzel szétüzték és szuronyszegezve üldözték egy darabig, mely üldözést a vértesek folytattak. Kardok által 9, szurony által 7 ember sebesült meg többé kevésbbé sulyosan, négyet pedig a lovak gázoltak el. Életveszélyes sérülést csak 3 egyén kapott, a helyszinén egy halott sem maradt.

E kellemetlen esemény roppantul felizgatta a főváros lakosait és a kormány egy vegyes bizottságot nevezett ki vizsgálattétel végett, mely a szász király nevét viselő 3-ik vértes ezredbeli főhadnagyot, Cevéni de Monte Varchi Lipótot és a gránátos zászlóaljbeli hadnagy hadsegéd Lippe János bárót találta legbünösebbeknek. Az is kisült, hogy a szereplő csapatok semmiféle parancsot nem kaptak arra nézve, mit tegyenek, mint az különben szokott történni. Egyébiránt a nemzetőrség kötelességében állott volna a zavargást megakadályozni és közbe lépni, de a nemzetőrség erre nézve a rendőrségtől, mely ugyan a fiatalság e szándékáról tudósitva volt, nem szólittatott fel. Midőn ez esetet felemlitjük, az csak azért történik, mivel annak igen kellemetlen következései voltak. Ezen eset ugyanis a szélsőbal részéről a hadsereg ellen intézett heves támadások kiindulási pontjául szolgált, mi nagy horderővel birt a tisztek és katonaság azon részének magatartására nézve, mely a magyar hadügyminiszterium rendelkezése alatt állott.

elkülönitve a többiektől volt az izraelitákból képzett század Táncsics Mihály alatt, ki azt tüntetésül a többi polgárság ellenében állitotta fel, mely az izraelitákat a nemzetőrségbe való belépéstől makacsul eltiltotta.

A nemzetőrség zöme szegényebb polgárokból és munkásokból állott. A vidéki városokban a nemzetőrség megalakulásánál az emlitett ellentétek kevésbbé voltak kirivók. Általán véve a nemzetőrség leginkább csak ünnepies meneteknél, szemléknél és tüntetéseknél szerepelt, komolyabb hivatások betöltésére itt kevés hajlandóság mutatkozott.

A szabadsági mámor elpárolgása után a csak imént ecsetelt tünetek és viszonyok szükségessé tették, hogy a kormány egy utóbb szervezendő nemzetőrség szükségességénél fogva kinevezéseket tegyen és az összes alkatrészek egybefoglalása által egységes vezetés alatt megalakitsa a zászlóalj és osztályparancsnokok kinevezése s a taktikai összekötés előállitása által a miniszterelnökségnek fennebb emlitett II. osztályát, mely a következőkből állott:

a) Nemzetőrségi tanács. [1])

Elnök: Baldacci Manó báró, a Károly Ferdinánd főherczeg nevét viselő cs. kir. 51-dik gyalog sorezred ezredese. [2])

Fegyverfelügyelő: Sacilei lovag Marziani György, az Ernő főherczeg nevét viselő cs. kir. 48. gyalog sorezred ezredese. [3])

Elnöki titkár: Pászthory Károly.

Elnöki hadsegéd: Sztanko főhadnagy.

---

[1]) Ez a miniszterelnökségbeli nemzetőrségi osztály személyzetének első tökéletes összeállitása. De meg kell jegyeznünk, hogy az igazgató egyéniségek közt gyakran állottak be változások, melyeket itt nem regisztrálhatunk.

[2]) Szeptember 23-dikán az időközben alezredességre előléptetett Nádosy Sándor által váltatott fel.

[3]) Ugyanebben az állásban a magyar hadügyminiszteriumnál is alkalmaztatván, ő volt az, ki a fegyverszállitásokat Belgiumban megrendelte, de október havában oda hagyta a szolgálatot Magyarországban. Állása be nem töltetett, mivel novemberben országos fegyverfelügyelő neveztetett ki.

b) Osztályok.

1. Gyalogsági osztály.

Osztályfőnök és előadó: Csanády Pál, cs. kir. őrnagy.

Oldalmelletti: Földváry Lajos, nemzetőrségi őrnagy, Weingartner József, cs. kir. százados.

Fogalmazó: Nádosy Ferencz.

2. Lovas osztály.

Osztályfőnök és előadó: Majthényi István báró, cs. kir. czimzetes alezredes.

Oldalmelletti: Nádosy Sándor, nemzetőrségi őrnagy.

3. Tüzér osztály.

Ideiglenes előadó: Lukács főhadnagy.

4. Politikai osztály.

Osztályfőnök, előadó és irodaigazgató: Kiss Károly, cs. kir. czimzetes őrnagy.

Iktató: A miniszteriumban müködő iktatói segéd: Ferenczi János.

Irnokok: Udvarhelyi Károly, Komor Sándor, Cseresnyés Károly.

5. Igazságügyi osztály.

Osztályfőnök és előadó: Kállay Ferencz, czimz. őrnagy.

6. Gazdászati osztály.

Osztályfőnök és előadó: Erdős Ferencz, czimz. őrnagy.

Beosztva: Lederer Ede.

Igazgató főorvos: Betöltetlen.

Dijnokok: Torkos Kálmán, Zeitler Márton, Markus László, Zongor István. (4. állomás betöltetlen.)

Ez a személyzet minden esetre elegendő volt arra nézve, hogy a nemzetőrség ügyeit kezelhesse és szervezését előmozdithassa.

A mi a miniszterelnököt a hadügyminiszter távolléte alatt a nemzetőrségen kivül leginkább foglalkoztatta, az az

országon kivül állomásozó magyar sorkatonaság visszahozatala volt. Ez a kivánság részben nem volt teljesithető, mert sok magyar ezred harczolt Radetzky alatt Olaszországban*) és Batthyány arra a követelésre szoritkozott, hogy egyelőre a Gács- és Morvaországban elhelyezett magyar ezredek küldessenek haza. De minthogy a sajtó is igen élénken foglalkozott ezzel az ügygyel és a kormányt nagy mulasztásokkal vádolta, ennélfogva a kormány, mintegy igazolásául, s az izgatott közvélemény lecsendesitésére, ápril 26-án a hivatalos lapban hat hirdetést tett közzé, melyek közül kettő a magyar ezredek visszaküldésére vonatkozik. E két hirdetés következőleg hangzott:

IV.

Miután több, a haza különféle részeiből érkező tudósitás szerint a közcsend fenyegetve van, ennélfogva a külügyminiszter, kapcsolatban a már előbb hozzá intézett felhivással, ujolag tudósittatott, hogy a miniszterium a jelen körülmények közt mind azon magyar sorezredeknek, a melyek Gács- és Morvaországban állomásoznak, Magyarországba való visszaküldését elkerülhetetlenül szükségesnek tartja, mivel különben minden ebből következő felelősséget magától el- és csakis azokra hárit, kik ezen igazságos követelést nem teljesitik.

V.

A jelen miniszterium az összmonarchia jelen kényes helyzetét ismerve, a hazán kivül létező magyar katonaságra nézve a fenforgó körülmények lehető legnagyobb figyelembe vételével járt el, midőn a közbiztonságot és rendet más uton

*) Az Olaszországban állomásozó cs. kir. hadseregnél 1848—49-ben a következő magyar sorezredek — mindegyikének 2 zászlóalja — voltak beosztva: a 19, 32, 33, 37, 48, 52, 53. és 61. gyalogezredek, Freusauf, Aurnhammer és Laiml gránátos zászlóaljak, az 5. és 7. huszár-ezredek, összesen 19 zászlóalj gyalogság és 16 század lovasság. Ez ezredek 3-dik zászlóaljai — akkor a magyar ezredek csak 3 zászlóaljból állottak — honukban voltak. A gránátos zászlóaljak parancsnokaik neveit viselték.

is fentarthatni remélte. Miután azonban különféle vidékeken napról-napra aggasztóbb állapotok jönnek szinre, jelesül Vasmegyében az ellenszenv a zsidók ellen már kifosztásokra is szolgált alkalmul; Szatmármegyében pedig a már évek előtt történt tagositások következtében a kisebb földbirtokosok a nagyobbak ellen felkeltek; Békésmegyében a volt jobbágyok legelők elkülönitése miatt, mely a lakosokat már hosszabb idő óta forrongásban tartotta, a tulajdon szentségét nem tartják tiszteletben; Középszolnok megyében egy esküdt a fellázadt nép dühének áldozatává lett; Selmeczen a tót nemzetiségi mozgalmak már azért is veszedelmesek, mivel egy könnyen kitörhető felkelés, noha rövid idő alatt elnyomathatnék, a kincstári bányáknak egy évtizeden át jóvá nem tehető kárt okozhatna; Pozsonyban a zsidók üldöztetése már a katonaság alkalmazását tette szükségessé: — ennélfogva a miniszterium többé nem hallgathat, és nem engedheti meg, hogy a haza az anarchia és zabolátlanság martalékává legyen. Az egész Magyarországban létező katonaság alig rug többre 18.000 embernél és a miniszterium érzi, hogy a közbiztonság fentartásának, a melyért a nemzetnek felelős, csak akkor felelhet meg, hogy ha az ahhoz szükséges eszközök fölött rendelkezik. Csak egy kis része a nemzetőrségnek van fegyverekkel ellátva és mig a megrendelt fegyverek külföldről, Bécsből és a magyar fegyvertárakból megérkeznek, addig a közcsend háboritásai alig kerülhetők el, mivel a magyar katonaság, melynek főfeladata a személy és vagyon biztonságának megőrzése, a monarchia más részeiben táborozik.

Tekintetbe vévén e fontos és aggasztó helyzetet, az összminiszterium Eszterházy Pál herczeg külügyminisztert április 24-kén ujolag és már harmadizben szólitotta fel, hogy az ország ez igazságos követelésére a bécsi hadügyminiszteriumot egész nyomatékkal emlékeztesse és a nevezett miniszteriumot arra figyelmeztesse, hogy a mult országgyülés a 15. t. cz. 8. §-ánál fogva a magyar hadsereg alkalmazását a haza határain kivül ugyan ő Felsége határozatára, de csak a király személye körüli miniszter ellenjegyzése mellett bizta volt. Ha tehát a miniszterium e követelésével most is elutasittatnék és a közbiztonság fentartására szükséges katonaság visszabocsátása

ezuttal is megtagadtatnék, akkor a miniszterium elkerülhetetlennek látja oly lépések tételét, melyekre felelősségének érzete kényszeriteni fogja.

E kommuniqué mellett, melyben a kormány a közbiztonság állapotát leirta, még a délszlávok ellenszegülése is a viszonyok uj alakulása ellen fordult. A szerbeknél a mozgalom a szellemi tért már elhagyta, hogy nem sokára kegyetlen fajháboruvá fajuljon. A ráczok felkelése által a magyarok a hadi készülődések komoly terére voltak kénytelenek lépni. Ezek azonban eleinte csak szük határok közt mozogtak, mivel a magyar kormány, hogy minden gyanut eltávolitson, csak arra szoritkozott, hogy 10 zászlóaljat és egy üteg ágyuból álló rendes nemzetőrséget állitott fel toborzás utján és azt hitte, hogy a hazában állomásozó cs. kir. csapatok ilyetén erősitése által a rendet képes lesz helyreállitani, a szerbeket legyőzni és Horvátországnak imponálni, ez utóbbiakat egyébként békés uton is remélte lecsendesithetni.

Általán véve akkor még Magyarországon senki sem sejtette, hogy ezek a zászlóaljak honvéd elnevezés alatt a nemzeti hadsereg magvát fogják képezni. A király ő Felsége által szentesitett nemzetőrség felállitása csak május felé vette kezdetét és e végből a városokban a toborzás május 20-dikán kezdetett meg, jelesül Budapesten, Pozsonyban, Kassán, Miskolczon, Nagy-Károlyban, Nagy-Kállón, Debreczenben, Gyulán, Szegeden, Egerben, Jász-Berényben, Kun-Szt.-Miklóson, Győrött, Komáromban, Veszprémben, Szombathelyen, Székes-Fehérvárott, Kaposvárott, Szegszárdon, Pécsett és e városok szomszédságában.

A toborzás utján felállitandó kontingens 10,000 emberre 3 évi szolgálati idővel volt eleinte meghatározva. A szabályos nemzetőrségi zászlóaljakat mint a sorkatonaság zászlóaljait kellett alakitani és a rendes hadseregnek szóló szabályok szerint begyakorolni és képezni. Csak a katonai törvényekre nézve történtek némi változások humanitárius értelemben. A zászlóaljak felett őrnagyok parancsnokoltak. Ez állásokra ő Felsége a király a következőket nevezte ki:

1. zászlóalj Pesten, szárhegyi gróf Lázár György.

2. zászlóalj Pesten, Cserey Ignácz, mindketten a gróf Gyulay nevét viselő 33. gyalog sorezrednél századosok.

3. zászlóalj Szegeden, Damjanich János, százados a báró Rukavina nevét viselő 61. gyalog sorezrednél.

4. zászlóalj Pozsonyban, Szászy János, a Sándor czár nevét viselő 2. gyalog sorezrednél százados.

5. zászlóalj Győrött, Horváth Dániel nyugalmazott százados.

6. zászlóalj Veszprémben, Szabó Zsigmond, a Schwartzenberg Károly herczeg nevét viselő 19. gyalog sorezrednél százados.

7. zászlóalj Szombathelyen, Petok Antal, százados a Sándor czár nevét viselő 2. gyalog sorezrednél.

8. zászlóalj Pécsett, Vitalis Ferencz nyugalmazott százados.

9. zászlóalj Kassán, Vitalis Sándor, nyugalmazott czimzetes őrnagy.

10. zászlóalj Debreczenben, Szemere Pál, nyugalmazott százados.

A mi a zsoldot illeti, erre nézve a tisztek és a legénység jobban állottak, mint a rendes cs. kir. hadseregnél. A köznemzetőr naponkint 8 krt, a káplár 16 krt, az őrmester 24 krt, e mellett kenyeret és élelmi adagot és minden ember 20 frt. felpénzt kapott. Fegyverről és ruházatról az ország gondoskodott. A fizetés a tiszteknél: az alhadnagy havonkint 30, a főhadnagy 40, a százados 80, az őrnagy és zászlóaljparancsnok 130 pengő forintot kapott.*)

Azok, kik a felállitott 6 fontos üteg mellé toboroztatták magukat, ugyanannyi felpénzt, de egy harmadával több zsoldot kaptak, mint a cs. kir. tüzérségnél.

A tényleges szolgálatban levő, a nyugalmazott és leköszönt tisztek felszólittattak a belépésre a szabályos nemzetőrségbe, az elsők kérvényeiket szolgálati uton a nemzetőrség szervezésével megbizott ideiglenes hadi tanács ezredesének, Baldacci báró ezredesnek nyujtották be.

Minden kiszolgált katona az őrmestertől lefelé annyival is inkább fel lőn szólitva a belépésre, minthogy általuk töl-

*) A rendes sorkatonaságnál akkorában a két osztálybeli alhadnagy 24 és 28 ftot, a főhadnagy 32 ftot, a kapitányok 46 és 72 ftot, az őrnagy pedig 90 ftot húzott.

tettek be az altiszti állások. Ugyanez a felszólitás intéztetett a még tényleges szolgálatban állókhoz is, de csak annyiban, a mennyiben az a még kiszolgálandó hadi kötelezettségi éveikkel meg volt egyeztethető és más további kötelezettségeik nem voltak. A nyugalmazott tisztektől, a kik még erőteljes korban voltak, a kormány elvárta, hogy fel fogják ajánlani szolgálatukat, mi csakugyan nagy mérvben meg is történt. A rendes cs. kir. hadseregből a nemzetőrséghez átlépő tisztek ranga a rendes hadseregnél biztositva volt, ha kivánták, vagy magasb rendeletek ezt meghagyták, hogy előbbi csapataikhoz a régi rangba visszahelyeztessenek.

A cs. kir. hadügyminiszter: Baillet de Latour gróf altábornagy akkor egy rendeletet intézett valamennyi ezredhez, a melyben az ezred és önálló zászlóaljak parancsnokai oda utasittattak, intézzenek kérdést a magyar korona tartományaiból származó tisztekhez az iránt, nem kivánnak-e belépni a Magyarországon felállitandó rendes nemzetőrségbe magasabb ranggal, mely esetben kérvényeiket szolgálati uton terjesszék be. De oly esetek is állottak be, hogy némely tisztek anélkül, hogy kérvényeztek volna, a rendes nemzetőrségbe tétettek át.

Az első tiz zászlóalj és a 6 fontos ágyu-üteg legénysége, melylyel a magyar tüzérség életbelépett, magában foglalta az intelligenczia szinét-javát, ők képezték azon zászlóaljak alakulásánál a legjelesebb harczosokat, kik a harmadik és kilenczedik zászlóaljat oly hiressé tették és kik a magyar függetlenségi hadjárat alatt 1848—49-ben ritka vitézséggel és önfeláldozással különösen kitüntették magukat és fövegük szine után vörös sipkásoknak neveztettek. A mi pedig e zászlóaljak szervezését illeti, ez azon okoknál fogva, melyeket később fogunk érinteni, igen lassan haladt előre.

Ez a haza védelmére irányuló első komoly rendszabály felébresztette az ösztönt a fővárosban is oly adakozásokra, melyek által nagy összegek gyültek be a kormány támogatására fegyverek beszerzése végett, melyek nagyon hiányzottak. Egy május 20-dikán a muzeum udvarában tartott népgyülés alkalmával Rottenbiller polgármester felszólitotta a polgárokat a fenyegetett haza érdekében áldozatok hozatalára és a városi ható-

ságnak erre vonatkozó felhivását olvastatta fel, melynél fogva mindennemü adományok, pénz, pénzértékek, ékszerek, áruczikkek, nyers termények és mükincsek elfogadtatnának. Pénzgyüjtésekre 5 bizottság neveztetett ki, melyek házról házra jártak és a befolyt pénzeket nyugtázták. Más adományok az ajándékozók vagy azok megbizottjai által a városházra leendenek kézbesitendők. Rottenbiller polgármester maga 200 forintot, arany óráját lánczostul együtt és pecsétgyürüjét ajánlta fel és több nevezetes adományok befolyásáról is tett jelentést. Igy jelesül Széchenyi István gróf ezüstnemüjét, mely többet nyomott egy mázsánál, a nemzeti kaszinó 20,000 frtot és ezüstnemüjét ajándékozta oda. Az áldozatkészség e példáját a fővárosban ép ugy, mint az egész hazában nagyon sokan követték. A hivatalos lap hasábjai nemsokára megteltek mindennemü adományozások felsorolásával és ezekkel párhuzamosan az önkéntes kölesönhöz való járulásokkal is.

V 16

II.

A hadügyminiszterium átvétele Mészáros által. — Összeütközések a sajtó és a katonaság közt. — A hadügyminiszter által tartott hadi szemle és a csapatok feleskctése. — A Ceccopieri nevét viselő olasz ezred eskületételének megtagadása. — Ezen ezred egy zászlóaljának fellázadása a Károly laktanyában. — A cs. kir. csapatok állása a két hadügyminiszteriummal szemben. — A Württemberg huszárok egy századának megszökése Gácsországból Magyarországba. — A hadügyminiszteriumbeli magasabb állásokra való kinevezések. — A május 29-ki kir. kéziratok. — Felhivás a magyar sorezredek 3-dik zászlóaljaiba való belépésre. — A nemzetőrségi tanács növekedő tevékenysége. — A nemzetőrség első szervezése és beosztása. — Rendelet a fegyverek hiányára nézve. — Mészáros kinevezése vezérőrnagyságra és a junius 10-diki kir. rendeletek.

A fenemlitett stadiumban volt a miniszterelnök előkészitő tevékenysége, melyet ez és a kormány a haza védelmében kifejtett, midőn Mészáros a még szervezendő hadügyminiszterium vezetését átvette.

Az első tárgy, melylyel a megérkezése utáni 2-ik napon foglalkozott, már nagyon kellemetlen jellegü volt. 19 katonatiszt az összes budapesti őrség nevében megkeresést intézett a magyar igazságügyminiszteriumhoz, melyben Chownitz Julian — vagyis Chowanek — volt cs. kir. katonatiszt — most az „Opposition“ német hirlap, Horváth L. K. a „Morgenröthe“, és Pálfy Albert, a „Márczius 15-dike“ szerkesztői sajtópörbe idézését követelte, a lapjaikban megjelent s a hadsereget meggyalázó czikkek közzététele miatt. Miután a főhadparancsnokság e megkeresést alaki hibája miatt a pesti térparancsnokság utján a tiszteknek visszaküldötte, a „Pester Zeitungban“ egy nyiltlevél jelent meg, melyet állitólag a budapesti helyőrség intézett a cs. kir. hadsereg tisztjeihez.

Minthogy e nyiltlevél aláirás nélkül jelent volt meg, polemiára adott alkalmat a helyőrség némely tisztjei közt a nyilatkozat egyértelmüségére és az abban foglalt panaszok helyes voltára nézve. Hogy e tüneteknek élét vegye, a hadügyminiszter a következő hivatalos nyilatkozatot bocsátotta közre:

„A „Pester Ztg." 684-ik számában egy május 30-káról keltezett nyilatkozatot tesz közzé, mely némely eszmék, magyarázatok és következtetéseknél fogva alig engedi sejtetni, hogy a Budapesten állomásozó tiszti kar nyilatkozata lehessen, minthogy magam is számos ellenkező értelemben tett nyilatkozatot hallottam. Ennélfogva én az illetőket ő felsége által szentesitett állásomnál fogva felelősekké fogom tenni és az eredményt annak idején nyilvánosságra hozom."

Pest, május 31-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A katonaság felbujtogatása által előidézett még kellemetlenebb meglepetés várta a hadügyminisztert a következő napon. Junius 1-én ugyanis csapatszemlét tartott a vérmezőn a katonai isteni tisztelet után, mit a csapatok feleskétése az alkotmányra követett.

A helyőrség, a nemzetőrség és a hozzá tartozó polgári őrsereg*) a legfényesebb diszben voltak kiállitva. Miután a hadügyminister a szemlét bevégezte, tábori mise mondatott és erre az eskületétel ünnepélyességének kellett volna következni. Erre közös megegyezés következtében nemcsak a magyar, hanem azok a német csapatok is köteleztettek, melyek a hazán kivül lévő magyar csapatok visszatéréséig Magyarországban fognának maradni.

Már a megelőző napon is az a hir volt elterjedve, hogy a német csapatok az eskületételt meg fogják tagadni és hogy e megtagadásra tisztjeik által buzdittatnak. Az ünnepélyes

*) A polgári őrsereg a következő csapatokból állott: egy zászlóalj vadász Gross polgár parancsnoksága alatt, egy gyalog zászlóalj Emmerling alatt, három század dragonyos, Pestváros legrégibb polgárkatona csapata, mivel ez már 1769-ben alapittatott, Neszvadba alatt és 2 század huszár Borsodi parancsnoksága alatt. Egészben mintegy 2000 emberből állott, melynek főparancsnoka Nádosy István volt.

szertartás azonban csendesen folyt le, és valamennyi csapat hangosan üdvözölte a hadügyminisztert, minden zavaró tüntetés egészen kizártnak látszott, midőn az összes jelenlévők nagy meglepetésére az ellenzékeskedés épen ott állott be, hol azt legkevésbé várták. A Ceccopieri nevét viselő olasz ezred legénysége ugyanis az eskületételt megtagadta, ezer szájból kiáltott „no! no!“ hangzott a téren, a legénység a csákót feltette és az ezred nem akart engedelmeskedni.

Hasztalanul kérte Schiffmann ezredes katonáit, ne hozzanak gyalázatot fejére, mivel az eskületétel ő felsége parancsára történik sat. Ekkor Mészáros az ezred sorai elébe lovagolt és olasz nyelven beszédet intézett hozzá, melyben a katonaság viszonyát a császárhoz, a leteendő eskühöz és a katonai becsület feltételeit oly szép szavakban adta elő, hogy az ezred azonnal letette az esküt.

E békés uton elintézett ellenszegülés után a Ceccopieri olasz ezred nem sokára egy nagyobbszerü kihágást követett el, melyet a történelmi adatok kronologikus rendje mellőzésével azonnal ecsetelünk, hogy a magyar hadügyminiszterium tényleges tevékenysége leirásában ne legyünk kénytelenek annak későbbi félbeszakitására.

Pest város lakosait Pünkösd vasárnapján esti 9 óra tájban egy mindinkább növekedő zenebona zavarta fel, s az első meglepetés nemsokára remegéssé és ijedtséggé változott. Kiáltásokat lehetett hallani: „Fegyverre“! Riadót doboltak és majdnem minden toronyban megkondult a vészharang. A nép vad orditással a Károly laktanya felé sietett, hol a Ceccopieri ezred legénysége és az ugyanabban az épületben elszállásolt nemzetőri önkénytesek közt veszekedés támadt, mely nemsokára komoly harczczá fajult, miután az olasz katonák fegyvert ragadtak és sortüzet adtak, mely rövid szünetekben hallható volt.

A fő őrségen vezénylő tiszt a kapukat bezáratta, de a küzdelem a laktanya udvarában egyre makacsabbá lőn és a közönség megbotránkozása mindinkább növekedett. A nép a laktanya közelségében torlaszokat emelt és az országut felé nyiló kapukat a közel álló vásáros bódék gerendáival elrekesztette, mert hire járt, hogy a lázongó zászlóalj kijelentette a tér-

parancsnoknak, hogy utolsó emberig védelmezi magát. A vészharangok kongása és a felizgatott nép zajongása késő éjjelig tartott.

Mészáros hadügyminiszter a még este összeült minisztertanácsból minden kiséretet visszautasitott, egyedül ment a laktanyába és a legénységet fegyverletételre szólitotta fel, mit az megtagadott. Éjfél után a fegyverszünet egy neme állott be, mely alatt a hadügyminiszter a néptömeget az általa elfoglalt helyek kiüritésére rábeszélte, mi körülbelől reggeli három óra tájban minden zugolódás nélkül meg is történt. A helyszinére kirendelt katonaság, vértesek és magyar gyalogság, a fegyelem szellemétől áthatva, egész reggelig ott portyázott a laktanyához legközelebb fekvő utczákban.

Reggel Mészáros ujolag a laktanyába ment és mivel a lázongó katonaság még mindig vonakodott a fegyvert letenni, 6 órai meggondolási időt engedett neki a parancs teljesitésére, s a legszigorubb rendszabályok alkalmazásával fenyegette őket. Időközben a Károly laktanya — akkor még rokkantak palotájának nevezték azt — minden oldalról bekerittetett, az országuton 4 ágyu, a laktanya gránátos utczai homlokzata előtt pedig 2 vert ágyu állittatott fel.

Déli 12 órakor a főherczeg, István nádor, Széchenyi István gróf kiséretében a laktanya belsejébe ment, kiknek végre sikerült az olaszokat fegyverletételre birni, mire a lázongók készen álló gőzhajókon Komáromba szállittattak, a fő lázitók fogságban tartattak és ellenök a haditörvényszék vizsgálatott inditott meg.

E sajnálatos összeütközés, melyet, ha a hatóságok nem vesztették volna el fejöket, az önkénytesek máshova szállitása által csirájában el lehetett volna fojtani, a küzdelem mérvéhez képest csak kevés áldozatba került. Az elesettek száma az olaszok részéről 3, az önkénytesekéről 2 ember volt. Sebesültek mintegy huszan voltak. Azon kivül még Maasburg József báró főhadnagy és Gallovich Sándor hadnagy a 62. ezredtől, mind ketten kitünő tisztek, hasonlóképen áldozatul estek. Őket a lázongók golyói abban a pillanatban érték, midőn szállásukra akartak menni.

Az összeütközés közvetlen oka egy olasz elfogatása

volt, ki egy önkénytest meglopott, de a valóságos verekedés, mely az elfogott kiszabaditásával végződött, soha sem fajult volna annyira, ha a Ceccopieri ezred legénysége és az önkénytesek közt már régóta bizonyos elkeseredés nem uralkodott volna.

Mészáros nem kételkedett ugyan még akkor a házában elhelyezett német csapatok megbizhatóságában, a csak most elbeszélt tünetek mégis meggyőzték őt annak szükségességéről, hogy a házában állomásozó német ezredeknek az osztrák örökös tartományokban elszállásolt magyar ezredekkel való felcserélését keresztül vigye, mi az Olaszországban müködő csapatok gyengitése nélkül történhetett volna, mivel több huszár és néhány gyalog ezred Gács- és Morvaországban állomásozott.

Az első magyar gyalog ezred. melyet az osztrák hadügyminiszter Magyarországba rendelt, a Wasa herczeg nevét viselő 60. gyalog sorezred volt, mely Bécsben állomásozott s a márcziusi napokban abban a kitüntetésben részesült, hogy a császár palotájában volt őrségen egy egész hónapon át, mely alkalommal legfényesebb jelét adta hüségének és ragaszkodásának az uralkodóház iránt.*)

*) Ez az ezred márczius 13-ikán délután parancsot kapott a főhadparancsnokságtól, hogy Bécsbe bevonuljon. Az ezred törzskara az 1. zászlóaljjal Kaiser-Ebersdorfban állomásozott, a 2-ik osztályonkint Mödlingben, Laxenburgban és Perchtoldsdorfban. A 13-ika és 14-e közti éjelen a bécsi helyőrséggel együtt a glacis-n táborozott. Márczius 14-ikén a császár ő felsége külön parancsára utasitást kapott a bevonulásra a császári várpalotába. 3 nap és 3 éjen át szakadatlanul fegyverben állott az ezred és megszállva tartotta az Óriás kaput, a Schaufler-utczát, a folyosókat, melyek a várpalotát Albrecht főherczeg palotájával összekötötték és a Mihály-térig terjedő helyiségeket. Márczius 14-től április 15-ikig őrizte ez az ezred a várpalotát. Junius hó első napjaiban utikészültségi rendeletet kapott Magyarországba indulásra. Az ezred tulajdonosa, Wasa herczeg megakadályozni igyekezett ezredének Magyarországba áttételét, de hasztalanul, mert Latour gróf hadügyminiszter azt válaszolta neki és a Wiedersperg báró százados vezetése alatt tisztelgő katonai küldöttségnek: „Az ezred itt is ott is a császárnak szolgál. — Engedelmeskedniök kell.“ Junius 14-én és 16-án az ezred zászlóaljankint Budapestre indult, a hol 18-án az Ujépületben összpontositva volt és junius 21-én a Dráva-vonal felé indult, a honnan a 2-ik zászlóalj nemsokára Bácskába küldetett.

Az összes rendes magyar csapatok, melyek 1848. év elején Magyarországban és Erdélyben őrségen voltak, a következők valának:

Magyarországon.

A Sándor muszka czár nevét viselő 2. sorgyalog-ezred
A Don Miguel nevét viselő 39. sorgyalog-ezred
A Lipót főherczeg nevét viselő 53 *) sorgyalog-ezred
} 3 zászló-aljjal.

A Turszky lovag nevét viselő sorgyalog-ezred két zászlóaljjal.

A 19, 32, 33, 34, 37, 48, 52, 60 és 61. ezredek harmadik zászlóaljai.

Továbbá a következő gyalog sorezredek:

Vilmos főherczeg 12-ik (gácsországi) 2 zászlóaljjal.
Báró Sivkovich 41-ik (gácsországi) 2 zászlóaljjal.
Gróf Hartmann-Clarstein 9-ik (gácsországi) 1 zászlóalj.
Zanini 16-ik
Ceccopieri 23-ik
} olasz, 2 zászlóaljjal.

Huszár-ezredek:

Ferdinand császár 1. számu.
Hannoveri király 2. „
Estei Ferdinand főherczeg 3. számu.

---

*) Ezen ezred 1. és 3. zászlóalja — a 2-ik Dalmácziába küldetett — horvátokból, szlavonokból és dalmatákból állott, és május 30-ikán Pestről Komáromba tétetett át. Ugy tetszett, mintha a magyar hadügyminiszterium valamennyi ellenszegülő ezredet büntetésül küldött volna Komáromba, mert ez utóbbi ezred tisztikara szolgálati uton nyujtott be e miniszteriumhoz egy nyilatkozatot, melyben kijelentette, hogy nem fogja a magyar alkotmányra az esküt letenni. Komáromban elébb a tisztikar, utóbb pedig a legénység is kinyilatkoztatta szilárd elhatározását, hogy e parancsolatnak nem fog engedelmeskedni, mire az ezred julius 3-án vontató hajókon Bécsbe, onnan pedig Olaszországba rendeltetett.

A Ceccopieri olasz ezred, mely hasonló okokból Pestről Komáromba és ismét Pozsonyba tétetett át, később hasonlóképen Ausztria felé indittatott, de ebből az ezredből a Morva mezőről mintegy 600 ember átszökött Magyarországba és magyar hadiszolgálatba állott. Ez ezred maradványa Hentzi alatt Budát védelmezte. Ha ezek az ezredek, jelesül az első, nem léptek volna fel oly nyiltan Magyarország ellen és Komáromban maradnak, könnyen megtörténhetik, hogy Komáromban a fenyitettek szerepét a várbirtokosokéval cserélték volna fel.

Vértesek:

Frigyes szász király 3. számu.
Wallmoden gróf 6. „
Hardegg Henrik gróf 7. „

Dragonyosok:

János főherczeg 1. számu.
Ferencz József főherczeg 3. számu.
Toskanai nagyherczeg 4. számu. Ezek a márcziusi napokban Bécsbe mentek.

Könnyü lovasok:

Wrbna gróf 6. számu. Kress báró 7. „	Mind a két ezred szeptember hóban Bécsbe rendeltetett. A 7-ik Windischgrätz herczeg hadseregével ismét Magyarországba jött.

Dzsidások:

Schwarzenberg herczeg 2. számu. Károly főherczeg 3. „ Ferdinánd császár 4. „	A két utóbbi az olaszországi hadsereghez küldetett. A 4. dzsidás-ezred azonban Haynau hadseregével visszajött Magyarországba.

Tüzérség:

A Berwaldo tüzér-ezred 5. számu.

Erdélyben.

Sorgyalog-ezredek:

Károly Ferdinánd főherczeg, 51-ik számu, magyar, 3 zászlóaljjal.

Báró Bianski 63. számu, lengyel, 2 zászlóaljjal.

A 31., 51. és 62. ezredek osztályaiból alakitott magyar Uracca nevü gránátos zászlóalj:

A 31. és 62. ezredek 3-ik zászlóaljai.

*) A határőrvidéki ezredek:

Első székely 14. számu.
Második székely 15. számu.
Első oláh 16. számu.
Második oláh 17. számu.

Lovasság:

Erdélyországi határőrvidéki székely huszár-ezred 11. számu.
Szavójai Jenő herczeg dragonyos-ezred 5. számu.
Miksa főherczeg könnyü lovas-ezred 3. számu.

Tüzérség:

Az 5. tüzér-ezred némely ütegei.

Magyarországon és Erdélyben állott a császári csapatokból: 5 sorgyalog, 13 lovas-ezred és egy tüzér-ezred. Ebből az a különös eset adta elő magát, hogy a magyar hadügyminiszter ugy magában az országban, mint azon kivül rendelkezett az osztrák hadsereg egy része fölött, mig osztrák miniszter társa az Olaszországban és más tartományokban elhelyezett magyar ezredek fölött határozott és a rendelkezést a Magyarországon állomásozó osztrák ezredek felett addig folytatta, mig azoknak állása a magyar hadügyminiszteriummal szemben tökéletesen nem tisztáztatott. Mivel pedig a parancsnokló tábornokok ép ugy, mint a csapatparancsnokok a május 7-iki legfelsőbb leiratból kifolyó szolgálati viszonyainkra nézve a magyar hadügyminiszterrel szemben semminemü utasitásokat nem kaptak, huzamosabb ideig abban a helyzetben voltak, hogy nem tudták, vajjon a magyar vagy az osztrák hadügyminiszternek kelljen-e engedelmeskedniök. Ily

*) Az erdélyi határőrvidéki csapatok az események folyama alatt két táborba oszlottak, t. i. a két székely gyalogezredébe és a székely-huszárok 6 századába, melyek a nemzeti magyar hadsereghez tartoztak, a két oláh gyalogezred és a székely-huszárok 2. százada pedig, melyeknek legénysége oláh volt, és Suini lovas-százados parancsnoksága alatt állottak, a császári zászlókat követte. Hasonlóan jártak el a német csapatok mellett az 51. erdélyországi magyar ezred, valamint a 31. és 62. ezredek harmadik zászlóaljai s az Uracca gránátos zászlóalj a magyar nemzetiségüek kivételével, melyek beléptek a honvédekhez.

rendkivüli körülmények magyarázzák meg azt, hogy Latour gróf még az osztrák csapatoknak a magyarokkal való fokozatos kicserélésétől is visszarettent, mit utóbb még sem akadályozhatott meg' és a mi ha előbb történik, oly jelenetek felmerülését akadályozhatták volna meg később, mint a minők a cs. kir. hadsereg történetében soha sem fordultak elő.

A magyar csapatoknak, a melyek Radetzky alatt Olaszországban vitézül harczoltak, sem idejök, sem alkalmok nem volt arról gondolkodni, mi történik hazájokban, de egészen máskép állt ez a többi tartományokban állomásozó magyar ezredekkel. Ezek a magyar hirlapokból és levelekből megtudták, hogy hazájok első sorban ugyan is a délszláv mozgalom által van fenyegetve, hogy ezentul a magyar hadügyminiszterium alá tartoznak és hogy áthelyezésök hazájokba ismételve lett sürgetve, de nem gondoltak arra, hogy a fegyelem korlátait, mely a hadseregnél uralkodott. megszegjék és magoknak saját szakálukra utat törjenek Magyarországba.

De előre látható volt, hogy e viszonyok közt később meg fognak kezdődni a szökések s hogy ezeket lehetetlen lesz megakadályozni, mert kivált a huszár, ki ragaszkodásával hazájához kiváló harczi kedvet köt össze, nem foghatta fel, miért kelljen neki henyén a határról nézni, miként lobog hazájában a hadi szövétnek lángja. És valóban a Gácsországban állomásozó Württemberg huszárezred egy százada május végével önkényt el is indult Marianopolból Magyarországba, és Fiáth főhadnagyot, kit erővel ültettek kocsiba, velök menni kényszeritették. Lenkey századost, ki a század után küldetett, hogy azt visszahozza, a huszárok hasonlóképen erőszakkal kényszeritették, hogy velök menjen. E század junius 1-jén meg is érkezett Marmaros-Szigetre.

Mészáros most uj dilemma előtt állott. Mint hadügyminiszternek kötelessége lett volna a szökést megbüntetni és módokat találni ennek elharapózása ellen. De ez által összeütközésbe jön a közvéleménynyel, mely a huszárok azon elhatározását, hogy karddal kezökben nyissanak utat magoknak hazájukba, mint hazafiui hőstettet egekig magasztalta. Mészáros azonban minden melléktekintetet kötelesség-érzetének rendelt

alá s mihelyt tudomására esett a század megérkezése, a következő nyilatkozatot tette közzé:

„Mély elszomorodással tudtára adom mindenkinek, hogy egy százada a Gácsországban elszállásolt Württemberg huszár-ezrednek — talán tulbuzgó hazafiui érzetből — összeesküvés következtében onnét eltávozott és Magyarországba jött. A mint ezt az esetet nagyon sajnálom, mely, noha első példa a magyar hadseregben, ellenségeinknek fegyvert szolgáltat kezeikbe, ép ugy vagyok állásomnál fogva kényszeritve, rosszalásomat e cselekmény felett kifejezni. Egy magyar főtisztekből álló törvényszéki bizottságot neveztem ki, mely a tényállást felvilágositó indokokat a haditörvények értelmében meg fogja vizsgálni. A büntetésre nézve ő felsége határozata lesz bevárandó. Remélem, miszerint mindenki be fogja látni, hogy egyedül csak a rend szent szelleme, az igazság és törvényesség tehetik boldoggá hazánkat és ezek alapithatják meg annak jövendőbeli nagyságát s jólétét.

Budapest, 1848. junius 6-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A századnak büntetésül fel is kellett volna oszlattatnia és a legénységnek a 3-ik huszár ezredbe besoroztatni, de ez az ügy később az országgyülés elé került, ahol Mészáros több támadás visszautasitása után kijelentette, hogy a századot a ráczok ellen fogja küldeni és további sorsukat az ellenség előtti maguktartásától teszi függővé.

Miután Mészáros miniszteri tevékenysége első napjaiban épen nem foglalkozott kellemes ügyekkel, most minisztériuma szervezését kezdette meg, mi nem történt épen gyorsan, mivel a fontosabb állások betöltésénél az ez állásokra alkalmas egyéniségek kinevezése előtt még tájékoznia kellett magát. Mindenek előtt az első állásra a Schwarzenberg herczeg 19. sorgyalog-ezred ezredesét Kellemesi Melczer Andort választotta államtitkárává és kinevezésre ajánlotta őt ő felségének. Kinevezése junius 30-án meg is történt, de Melczer csak augusztus első napjaiban jött Budapestre és kinevezése ugyane hó 8-án téte-

tett közzé a hivatalos lapban. Melczer választása képzettségre nézve igen helyes volt, mert ő a legmüveltebb törzstisztek egyike s egyszersmind a legkitünőbb ezredes volt a hadseregnél. Nagyon valószinü, hogy Latour osztrák hadügyminiszter nem igen akarta őt a császári hadsereg kötelékéből elbocsátani és igy késleltette a kinevezés elküldését, noha Mészáros több izben sürgette. Melczer végre csakugyan elfoglalta uj állását. Augusztus közepén Ottinger vezérőrnagy helyére neveztetett ki főhadparancsnokul a Drávavonalnál összpontositott magyar haderő felett, de e parancsnokságról szeptember első napjaiban visszalépett és pár héttel később Magyarországot is elhagyta.

Osztályfőnököknek a hadügyminiszteriumba Gombos László alezredest a 12. számu nádor-huszároktól, Balázs Konrád őrnagyot a 2. gyalog székely ezredtől és Klauzál József őrnagyot a Don-Miguel 39. gyalog-ezredtől, Tanárky József nyugalmazott századost és Halzl János törzshadbirót neveztette ki.

A hadügyminiszterium szervezésével azok a készülődések is karöltve jártak, melyeket a rácz felkelés leverésére meg kellett tennie. Ez egyre nagyobb mérvet ölteni fenyegetőzött és a ráczok ellen kezdetben alkalmazott haderő nem csak nem volt elegendő, de még egységesen sem müködött, hanem csak olyformán, mintha csupán helyi lázongások elnyomásáról volna szó. Mindezeknél fogva mindeme csapatok egy a maga feladatát felfogó és arra képes vezénylet alá lettek volna helyezendők.

Végre határozatba ment, hogy a hadügyminiszter a haza komoly helyzete következtében julius 2-ára — nem pedig őszre, mint az eleinte tervezve volt — összehivandó országgyülésnek törvényjavaslatot nyujtson be az uj hadsereg szervezéséről. Ez oly feladat volt, mely még egy a sereg szervezés minden ágában tökéletesen otthonos és kitünőleg képzett tábornok erejét is tulhaladta.

Junius 6-án a következő legfelsőbb királyi kéziratok tétettek közzé :

I.

Ő felsége a horvátországi bánhoz.

Miután az 1791: 58. t. cz. világos rendelete szerint a Horvát-, Tót- és Dalmátországok tartományi gyülése csak l. f. engedelmem előleges kinyerése mellett hirdettethető ki, ön ennek ellenére mégis f. évi junius 5-ére tüzte ki önhatalmulag a határnapot: megparancsolom önnek, hogy ezen tartománygyülést, melyet különben törvénytelen összejövetelnek kellene tekintenem, rögtön tiltsa be s a közelebbi felvilágositás és a Horvátországban jelenleg uralkodó zavaroknak, ha lehet, békés kiegyenlitése végett jelen legfelsőbb parancsolatom vétele után 24 óra alatt udvaromban Innsbruckban jelenjen meg.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinánd, s. k.

II.

Ő felsége az erdélyi kormányzóhoz.

A felhivást, melyet magyar miniszterelnököm gróf Batthyány Lajos f. é. május 19-éről a székely székekhez, a határőrséghez és az erdélyországi főhadparancsnokomhoz hű érzéssel, koronám és a monarchia fentartása érdekében intézett, kegyelmesen helyben hagyván, midőn e mai napról kelt parancsomban ugyancsak erdélyországi főhadparancsnokomnak meghagytam, hogy István nádor s királyi helytartó kedves öcsém rendkivüli esetekben kiadandó rendeleteit az erdélyországi katonai erőnek mindkét országban leendő alkalmazására nézve pontosan és tüstént teljesitse, egyszersmind önnek is meghagyom, hogy miután a többfelől tornyosuló vész elháritására hű népeim s kormányaim közremüködése szükséges, ugy tekintse kedves öcsémet István főherczeget, magyarországi nádoromat s királyi helytartómat, mint a kinek fönhatóságát ezuttal kedves Erdélyemre is kiterjesztettem; következőleg rendeletei ép azon engedelmességgel s pontossággal teljesittessenek, mintha azok saját nevem alatt keltek

volna. E kegyelmes rendeletemről értesitse ön kellőleg az összes hatóságokat és hivatalbelieket.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinand s. k.

III.

Ő felsége báró Puchner altábornagy erdélyi katonai főparancsnokhoz.

Midőn azon felhivást, melyet magyar miniszterelnököm gróf Batthyány Lajos, koronám és az összes monarchia érdekében f. é. május 29-én a székely nemzethez, a határőr-ezredekhez és egyszersmind önhöz is intézett, utólagosan jóváhagynám, meghagyom önnek egyrészről, hogy ezen felszólitásomnak mindenkép kivánt sikert eszközölni törekedjék; más részről, hogy öcsém István főherczeg, mint királyi helytartómnak az Erdélyben állomásozó katonaság rendkivüli esetekben leendő használata iránt kiadandó utasitásainak ezentul pontosan és késedelem nélkül engedelmeskedjék, miről egyuttal hadügyminiszteremet is tudósitom.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinánd m. k.

Ezek a legfelsőbb kéziratok kijelölték a két ország közt szentesitett unió alapján a katonai hatóságok és csapatok állását Erdélyben Magyarország királyi helytartóival szemben.

A hadügyminiszter tevékenységére áttérve, mindenekelőtt ki kell emelnünk igyekezetét, melylyel ő a rendes magyar katonaságot kiegésziteni és megerősiteni kivánta, mire mint régi katona nagy sulyt fektetett. E végett egy felhivást bocsátott közre, melyben a gyalogsági harmadik zászlóaljakba és a huszár ezredekbe való belépésre hivta fel a honfiakat. De hogy a régi katonákat is megnyugtassa jövőjökre nézve, ugyanaz napon, junius 11-én közhirré tette, hogy az 1840-ben besorozottak tiz évi szolgálati idejök leteltével azonnal el fognak bocsáttatni. További igyekezetei a rendes katonai csapatok szaporitására és kiegészitésére voltak irányozva s erről alább fogunk szólani.

A nemzetőrségi tanács nem kevésbé volt tevékeny és a nemzetőrség felosztását zászlóaljakba és lovas osztályokba bevégezte, valamint a legénység egy részét fegyverekkel látta el, ugy hogy több osztály legközelebb mozgósittathatott, de nagyon természetesen csak azok, kik önkényt jelentkeztek, vagy a háboru szinhelyéhez közel eső vidékekről valók voltak. Ugy szintén a zászlóalj-parancsnokok és hadsegédek kinevezése nagyobb része is megtörtént junius közepéig.

A nemzetőrség beosztása városok és megyék szerint a következő volt *):

Nemzetőrségi gyalogság:

	zászlóaljak
Budapest	4
Pest megye	7
Pozsony városa és vidéke	1
Nyitra megye	2
Nógrád "	1
Trencsén "	1
Turócz "	1
Hont "	3
Bars "	1
Bács "	3
Zólyom "	1
Sopron "	3
Moson "	1
Vas "	1
Zala "	3
Ebből 2 a Drávánál mozgósitva.	
Somogy "	5
Baranya "	5
Tolna "	1
Fehér "	3
Veszprém "	4

*) Ez csak a megyék első beosztására szolgált; mert oly megyék, melyek itt csak egy zászlóaljjal vannak jelezve, később több zászlóaljat állitottak, mint pl. Tolna.

	zászlóaljak
Győr megye	1
Komárom „	3
Heves „	2
Borsod „	3
Gömör „	2
Bereg „	1
Szepes „	3
Zemplén „	1
Ung „	1
Abauj „	2
Sáros „	4
Torna „	1
Bihar „	3
Békés „	1
Csongrád „	2
Csanád „	1
Arad „	1
Szabolcs „	3
Szatmár „	1
Ugocsa „	1
Temes „	2
Torontál „	2
Krassó „	3
Közép-Szolnok megye	2
Torda megye	1
Küküllő „	1
Kolozs „	1
Aranyos szék	1
Udvarhely szék	1
Ujvidék városa	1
Fiume „	1
Varasd megye	1
Hajdu városok	1
Jász és Kun kerületek	4
	összesen 116 zászlóalj.

Nemzetőrségi lovasság:

A dunáninneni kerületben.

	osztályok
Pozsony, Nyitra és Bars megyékben	3
Nógrád, Hont és Zólyom „	4
Pest megye	1
Bács „	1

A dunántuli kerületben.

Sopron és Moson megyékben	2
Zala és Vas „	2
Somogy, Baranya és Tolna megyékben	3
Fehér és Veszprém „	4
Győr és Komárom „	4

A tiszáninneni kerületben.

Heves, Borsod és Gömör megyékben	2
Bereg, Zemplén és Ung „	3
Abauj, Sáros és Torna „	3

A tiszántuli kerületben.

Bihar megyében	1
Békés és Csongrád megyékben	2
Csanád és Arad „	2
Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megyékben	3
Temes, Torontál és Krassó „	3
Kővár vidéken	1
Jászság és Kunság	2
Hajdu városok	1
Szegedi lovasság	1
	összesen 48 osztály.

Ezen 116 zászlóalj és 96 lovas század már magában is tekintélyes részét képviselte Magyarország véderejének és ha némely dicséretes kivételektől eltekintve, mint nemzetőrség kevés katonai becscsel birtak is, jelentőségök mégis abban állott, hogy eltekintve attól, miszerint a városokban és községekben a rendet fentartották, későbbi állandó és mozgó

szervezésök által nemzetőrséggé ép ugy tekinthettek tényezőknek a hon védelménél és végre ez képezte a honvédzászlóaljak alakitásának magvát. Junius közepe felé azonban a nemzetőrség felfegyverkezése még igen el volt maradva és mert az ujonnan alakitott honvéd szászlóaljakat fel kellett szerelni, a nemzetőrség pedig a fenyegetett déli vidékeken még nem volt tökéletesen felfegyverkezve, ennélfogva a nemzetőrségi tanács elnöke Baldacci*) ezredes junius 15-én a következő felhivást bocsátotta közre:

„Minthogy a szerződésileg megrendelt fegyverek csak később fognak megérkezni, ennélfogva a jelen veszélyteljes

*) Báró Baldacci Manó 1807-ben született Kolozsvárott és a cs. kir. katonai akadémia növendéke volt Bécs-Ujhelyben, honnan 1827-ben mint osztályának egyik legkitünőbb tanulója jött hadnagyi minőségben a Wacquant-Geozelles nevét viselő 62-ik gyalog ezredhez. Ebben az ezredben 1831-ben főhadnagynak és 1832-ben alszázadosnak léptetett elő a Dom-Miguel nevét viselő 39. gyalog ezredben. 1833-ban ugyan itt századossá lőn. 1841-ben következett be előléptetése őrnagygyá a Zsigmond főherczeg nevét viselő 45. gyalog ezrednél, valamint polgári és katonai kormánysegéddé is kineveztetett Dalmácziába. 1846-ban Baldacci alezredessé, 1848-ban pedig ezredessé lőn a Károly Ferdinand főherczeg nevét viselő 51. gyalog ezredben, mely akkor az ő szülővárosában állomásozott. 1848. év május 1-én bizatott meg Batthyány Lajos gróf miniszterelnök felterjesztése következtében a nemzetőrség szervezésével és a nemzetőrségi tanács főnökévé neveztetett ki. 1848. október havában saját kérelmére ez állásától felmentetvén, ismét átvette ezrede parancsnokságát. De már október 27-én a magyar ideiglenes kormány által vezérőrnagygyá és dandárnokká Kolozsvárott, egy másik rendelet által pedig az Erdélyben állomásozó összes magyar haderő főparancsnokává neveztetett ki. Mint ilyen vivott a nemzetőrség és nehány honvéd zászlóalj élén egy csatát a császári csapatok ellen, mely az ő hadereje futásával végződött. November 30-án a parancsnokságtól felmentetett és a honvédelmi bizottmány Kolozsvár feladása miatt hadi törvényszék elé rendelte őt állitani. Pestre hivatott, hol a császári sereg bevonulása után ismét egy másik hadi törvényszék előtt kellett magát kimentenie. Január 5-én elfogatott s 1849. év április havában nyugalmaztatott, utólagosan azonban 1851. augusztus 8-án egy felsőbb katonai törvényszék kelt itéletnél fogva „fegyveres felkelésben való részvétel“ miatt ezredesi rangja elvesztésével együtt két évi várfogságra itéltetett és Olmützbe vitetett, hol már 1852-ben szivbajban meghalt. Baldacci kitünő katonatiszt volt, kit szomoru sorsa miatt csak sajnálni lehet.

időben minden nemzetőr, ki maga vadászfegyverrel bir és gyalogsági fegyverrel is elláttatott, a nagyon érezhető fegyverhiány tekintetéből felszólittatik, hogy azokat zászlóaljankint összeszedje és minél elébb adja be, hogy azok a fenyegetett országrész rendelkezése alá bocsáttathassanak."

Valamint a király ő felsége által junius 10-én a horvátokhoz és szlavonokhoz kibocsátott manifesztum is kihirdettetett, mely Horvátország államjogi viszonyának meghatározására Magyarországgal szemben, valamint báró Jellachich horvátországi bán altábornagyot illető rendszabályokra, nem különben a cs. kir. csapatok és azok parancsnokainak hangulatára való befolyására nézve legnagyobb történelmi jelentőségü.

Junius 15-én még a következő legfelsőbb parancsok és rendeletek tétettek közzé:

I.

Legfelsőbb királyi rendelet István nádor s királyi helytartó ő fenségéhez.

Legmagasabb személyem körüli miniszterem előterjesztésére Mészáros Lázárt, a gróf Radetzky nevét viselő huszárezred ezredesét és magyar hadügyminiszteremet vezérőrnagygyá nevezem ki.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 8-án.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k. Ferdinánd, s. k.

II.

Legfelsőbb királyi rendelet a magyar hadügyminiszterhez.

Kedves Mészáros! Midőn Magyarországba megérkezvén, ön már most hivataloskodását megkezdette: az 1848. évi 3. t. cz. rendelete szerint ezennel parancsolom, hogy a magyar hadügyminiszterium alá rendelt, Magyarország és kapcsolt részeiben, nemkülönben Erdélyországban létező főhadkormányzókat értesitse, miszerint osztrák hadügyminiszterem

hatásköre az érintett országokban szállásoló katonaságra ki nem terjedvén, mindennemü rendeletet s parancsokat, melyek ezelőtt az udvari haditanács utján adattak ki, ezentul kizárólag a magyar hadügyminiszteriumtól fognak kapni; önnek egyszersmind legkegyelmesebben meghagyván, hogy a mint a fennemlitett törvényczikk 8-ik szakasza szerint kiadandó legmagasabb saját parancsaim, személyem körüli miniszterem, herczeg Eszterházy Pál által fognak ellenjegyeztetni, ugy ön a többi parancsolatokat és rendeleteket, melyek minőségük szerint eddig az udvari haditanács által legkegyelmesebb helybenhagyásom alá terjesztettek az 1848. évi 3. t. cz. 9. szakasza értelmében királyi helytartóm, István főherczeg ő fensége elhatározása alá terjessze.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 10-én.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k. Ferdinand, s. k.

III.

Legfelsőbb királyi rendelet a magyar hadügyminiszterhez.

Kedves Mészáros! Osztrák hadügyminiszterem által felterjesztett és ide mellékelt jelentéseket, melyek szerint Dalmátország tengermelléki vidékeinek védelmére és az olasz szabad csapatok részéről fenyegető veszély elháritására katonai segély kivántatik, szükséges tárgyaltatás végett azon legkegyelmesebb parancscsal teszem át, hogy a Dalmátország védelmére megkivántató segélyt azonnal a helyszinére rendelvén, a Dráva vizénél felállitandó őrvonal felesleges voltáról, mind a jelentő bánt, mind Zágráb megyét kellőleg világositsa fel, egyszersmind pedig a felől is értesitse, hogy ha Magyarország irányában ellenséges állást nem foglalnak el, őket nemcsak semminemü veszély nem fenyegetheti, de mint a magyar korona hü jobbágyai minden megtámadás ellen biztositást egyedül a Magyarország lakosaival századok óta fennálló szövetség fentartásában találhatnak.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 10-én.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k. Ferdinánd, s. k.

IV.

Legfelsőbb királyi kézirat az osztrák hadügyminiszterhez.

Kedves gróf Baillet de Latour! A legutóbbi magyar országgyülésen alkotott s általam szentesitett 3. t. cz. foganatbavétele tekintetéből, magyar hadügyminiszteremhez az ide rekesztett parancsot bocsátám, miről önt értesitvén. egyszersmind oda utasitom, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket az ön rendelkezése alatt álló seregek érdekében, Magyarország és kapcsolt részeiben. ugy a határőrvidéken és Erdélyben szükségelt minden intézkedések magyar hadügyminiszterem által tétessenek és hogy az illető hadi parancsnokságoknak a további utasitások is csupán általa adassanak. Egyuttal magyar hadügyminiszteremet és a Radetzky nevet viselő ezred ezredesét, Mészáros Lázárt tábornokká kinevezvén, a kinevezési leiratot királyi helytartómnak István főherczegnek átküldtem.

Innsbruck, 1848. junius 10-én.

Ferdinánd, s. k.

V.

Királyi szózat a horvátokhoz és szlavonokhoz. 1848. junius 10-én.

Mi első Ferdinánd stb. biztositjuk Horvát- és Tótországunk összes lakosságát cs. kir. kegyelmünkről és szeretetünkről, midőn hozzájok következő nyilatkozatunkat kibocsátjuk:

Horvátok és szlavonok! Minél jobban esett atyai szivünknek azon hiedelem, hogy midőn mi hű népeink kivánatához képest az alkotmányos szabadság jótéteményeit az összes lakosságra kiterjesztettük, az által az isteni gondviselés által kormányunk alá rendelt népeket, irántunk és cs. kir. trónunk iránt örök hálára és renditlhetlen hűségre köteleztük, egyszers-

mind a közös jogok és szabadság által benső testvéri összetartásra buzditottuk őket, s jólétük előmozditására tág mezőt nyitottunk; annál fájdalmasabban sujtott ama szomoru tapasztalás, hogy ebbeli biztos várakozásunkban épen ti bennetek csalatkoztunk.

Bennetek horvátok és szlavonok, kik nyolcz századok leforgása óta ugyanazon korona alatt, Magyarország sorsában osztozva, egyedül azon kapocsnak köszönhettétek alkotmányos szabadságtokat, melyet annyi évszázad leforgása alatt a szláv népek között csak ti valátok szerencsések megtarthatni.

Bennetek kellett csalatkoznunk, bennetek, kik nem csak a magyar alkotmány engedte jogokban és szabadságokban egyenlőn osztoztatok, hanem eddig szeplőtlen megőrzött hüségtek méltó jutalmául felséges őseink kegyelméből még különös jogokat, szabadalmakat és szabadságokat is nyerve, nagyobb előjogok birtokában vagytok, mint Magyarország szent koronája alatt akármelyik alattvaló.

Bennetek kellett csalatkoznunk, kikkel Magyarország és kapcsolt részeinek utolsó országgyülése saját királyi akaratunkhoz képest, az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség minden jótéteményeit testvériesen megosztotta.

A magyar törvényhozás az urbéri tartozásokat nálatok szintugy megszüntette, mint Magyarországon, a jobbágyok nálatok is minden terheltetés nélkül szabad földbirtokosokká lettek; a földesuraknak az urbéri tartozásokért kárpótlás fog adatni, mit ti magatok emberségéből, a legnagyobb áldozatok mellett sem lettetek volna képesek megadni; a mire, minden terheltetéstek nélkül, legfelsőbb jóváhagyásunknál fogva, jelzálogul kamarai javaink fognak leköttetni s ez által biztosittatni.

Az alkotmányos képviselet joga nálatok szintugy kiterjesztetett a népre, mint Magyarországon; minélfogva nemcsak a nemesség, de a többi lakosok is a határőrökkel együtt részt vesznek követeik által mind a közös törvényhozásban, mind önnön kiváltságos gyüléstekben, s igy közvetlen befolyástok által tulajdon jólétteteket előmozdithatjátok.

Eddigelé a nemesség kevésbé vett részt a közös teherviselésben; mostantól kezdve egyenlőn van ez megosztva a

törvény értelmében a lakosok közt, minden rangkülönbség nélkül, s ez által sulyos teher vétetett le vállaitokról.

Nemzetiségtek s kiváltságos jogaitok, melyekre nézve némely gonosz szándékuak, álnok hirek által aggodalmat akartak bennetek támasztani, veszélyeztetve épen nincsenek, söt inkább kibővitvék, megerősitvék, s minden megtámadás ellen biztositvák; mert anyanyelvetek használata nemcsak iskoláitokban és egyházaitokban van örök időkre törvényesen biztositva, de a nálatok eddig használt latin nyelv helyett nyilvános gyüléseiteken is bevétetett.

Rágalmazó nyelvek azon hiedelemre akartak benneteket tántoritani, mintha a magyar nemzet nyelveteket elnyomni vagy annak további fejlődését gátolni akarná. Mi biztositunk benneteket, hogy ezek egyátalában hazug koholmányok. Sőt inkább elismerésre talál, hogy ti lemondva a holt latin nyelvről, anyanyelveteket müvelni és terjeszteni törekedtek; a törvényhozás e törekvéstekben gyámolitani, s egyházi férfiaitokat, kikre lelki üdvösségtek, s gyermekeitek vallásos neveltetése bizva vagyon, az álladalom költségén illendő fizetéssel ellátni szándékozik.

Nyolcz százada, mióta a magyarokkal össze vagytok kapcsolva, s ez idő leforgása alatt mindenkor méltánylattal viseltetett a magyar törvényhozás nemzetiségtek iránt; miképen tudtátok tehát elhinni, hogy ugyanazon törvényhozás most ellenséges indulattal akar fellépni anyanyelvetek irányában, melyet nyolcz századok óta mindig védelmezett; s még is a helyett, hogy nemzetiségtek biztositását s az alkotmányos szabadságnak veletek történt megosztását elismeréssel fogadtátok volna, találkoztak köztetek emberek, kik köszönet, szeretet, s a nekünk tartozó hűség helyett, az eszeveszett gyanusitás zászlóját tüzték ki, kik a magyarokról azt állitják, hogy ellenségeitek s kik a két nemzet közt minden kigondolható eszközökkel meghasonlást igyekeznek előidézni; olyan emberek, kik polgártársaitok közül azokat, kik benneteket felvilágositani akartak, üldözőbe vették, megfélemlités által a személybátorságot veszélyeztetve, lakhelyüket oda hagyni kényszeritették.

Eme rakonczátlanságokon támadt keserü fájdalmunkat valljon nem nevelte-e a szomoru aggodalom, hogy ezen

büntetésre méltó kihágások vezéreül épen azon férfiu lépett fel, kit mi királyi kegyelmünk tanubizonyságaival elhalmozva, hazátokban a rend és törvény őréül rendeltünk, és ő visszaélve azon hivatallal, melyre kegyelmünkből emeltetett, nem hogy, mint kötelessége lett volna, jobb utra téritette volna az eltántoritott polgárokat, sőt a visszavonás szellemétől vezéreltetve még nagyobb lángra élesztette a szenvedélyeket; megfeledkezve alattvalói esküjéről, a Magyarországgal fenálló kapocs, tehát szent koronánk épsége és királyi tekintélyünk elleni támadásokra mert vetemedni.

Magyarországon és a kapcsolt tartományokban a végrehajtó hatalmat eddigelé magyar udvari kanczellárunk s kir. helytartó tanácsunk, a katonai ügyekben pedig udvari haditanácsunk utján gyakoroltuk, és eként kibocsátott parancsainknak mindenkor engedelmeskedtek Horvát-, Tót- és Dalmátország bánjai, miként az előbbi időkben, a más uton és más alakban kibocsátott parancsoknak s magyar törvényhatóságainknak engedelmeskedni kötelesek valának a szerint, a mint végrehajtó hatalmunk gyakorlatának módja és alakja az országgyülés, jóváhagyásunk mellett elhatározta.

Az utolsó magyar országgyülésen, szabad királyi akaratunktól vezéreltetve, országos hű karaink és rendeink hozzánk felterjesztett kérelmének következtében kegyelmesen megerősitettük azon törvényczikket, melynek erejénél fogva kedvelt öcsénk, főherczeg István ő fensége, Magyarország, nádora, Magyarországból távollétünk ideje alatt, teljhatalmu kir. helytartónkká lőn beiktatva, kinek is, mint ilyennek, a végrehajtó hatalmat, ugyanakkor kinevezett magyar miniszteriumunkkal együtt gyakorolni kötelessége, mely miniszterium a volt udvari kanczelláriának, helytartó tanácsnak, udv. kamarának és udv. haditanácsnak eddigi hatáskörét magában foglalja.

Horvát-, Tót- és Dalmátországunk bánja tehát köteles, ha csak felségsértési bünt nem akar elkövetni, királyi helytartónk s magyar miniszteriumunk utján kibocsátott királyi parancsainknak épen ugy engedelmeskedni, mint tiszti elődei, magyar udvari kanczelláriánk, helytartó tanácsunk, udvari

kamaránk és udvari haditanácsunk rendeleteinek engedelmeskedtek.

Jellachich József báró, kit mi Horvát-, Dalmát- és Tótországunk bánjává kegyelmesen kinevezni méltóztattunk, mint mondják, mégis mindezek daczára eléggé vakmerő volt, a tartozó engedelmességet megtagadni.

Mi Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótországok királya, kinek személye előttetek szent, mondjuk nektek horvátok és szlavonok szent a törvény is és szentnek kell lennie; mi esküt tettünk az élő istenre, hogy mi magyar koronánk épségét, az alkotmányt és törvényt mind magunk megőrizzük és megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Mi meg fogjuk tartani királyi esküنket, mi kegyelmesek vagyunk hü alattvalóink iránt, elnézzük büneiket, de kérlelhetlenek és szigoruak a megrögzött árulók iránt és mindazokat az igazság karjai közzé vettetjük, kik királyi eskünkkel vakmerő játékot üzni merészelnek. A ki a törvény ellen feltámad, királyi trónunk ellen támad fel, melynek alapkövét a törvények teszik. És báró Jellachich ellen vád van emelve, hogy társaival együtt nemcsak feltámadt a törvény ellen, sőt kibocsátott atyai intésünk daczára továbbra is megmaradt az engedetlenségben.

Kedvelt öcsénk, István főherczeg ő fensége Magyarország nádorának és magyar miniszteriumunknak első gondja az volt, hogy felszólitsa Jellachich bárót, hogy nemzetiségtek, jogaitok és szabadságtok biztositása tekintetéből tegye magát velök kölcsönös érintkezésbe, hogy igy az egyéb teendők mellett a ti tartománygyüléstek is minél előbb összehivassék, hol kihirdettessenek a törvények, melyeknek áldását tőletek megvonni nem akartuk, s hogy a bán hivatalába nyilvánosan beiktattassék, mely beiktatás nélkül ő törvényes tisztviselőnek nem tekinthető.

A bán ellen vád van emelve, hogy e felszólitásnak, ámbár az ismételve megtétetett, sőt tulajdon világos parancsunk is intette és kötelességévé tette, hogy királyi helytartónk és magyar miniszteriumunk rendeleteinek hódoljon, épen nem engedelmeskedett s ez által benneteket a fejetlenség veszedelmének tett ki.

Sőt nem csak maga nem engedelmeskedett, de mint mondják, még a törvényhatóságokat is felhivta, hogy azok se engedelmeskedjenek, és mind ezeket, mind a népet erőszakos eszközök által a magyar korona ellen ellenséges lépésekre kényszeritette.

Nektek tanuságot kell tennetek mindazokról, mikkel a bán vádoltatik; nektek látnotok kellett, hogy a bán üldözte mindazokat, kik Horvátországnak Magyarországgal fenálló kapcsát akarták fenntartani, kiket kénye-kedve szerint hivataluktól megfosztott, hogy azok ellen, kik az ő politikai nézeteinek nem hódoltak, rögtönitélő biróságot hirdetett, ez által számos családot menekülésre és kiköltözésre kényszeritvén.

Nektek látnotok kellett, hogy a bán lehetetlenné tette a törvényesen kinevezett főispánokra nézve a hivatalba lépést, hogy kamarai pénztárunkat erőhatalommal lefoglalta, sőt ez erőszakoskodások végrehajtására tulajdon fegyveres erőnket használta.

Nektek tudnotok kell, hogy országgyülés nélkül saját kénye szerint uj adót vetett reátok, hogy minden felhatalmazás nélkül fegyverfogásra akarta kényszeriteni a népet, mit a törvényhozó testület meghatalmazása nélkül még mi magunk sem parancsolhatunk meg.

Ti tanubizonyságot tehettek, miszerint eltürte, hogy társai a népet koholmányokkal és álhirekkel a magyarok ellen bujtogassák, mintha ezek miatt nemzetiségtek veszélyben forogna; eltürte, hogy törvényellenesen összehivott gyüléseken a magyarok ellen nyiltan lázitó beszédek tartattak, önkényes kinevezések történtek; sőt hogy az ily rakonczátlansággal járni szokott ingerültség Magyarországon már is rablással és öldökléssel határos vérengző összeütközéseket idézett elő.

Ti tudjátok ama személyes bántalmat, mely királyi házunk egyik fenséges tagján kir. helytartónk István főherczegen, az ismételt törvényellenes kihágások szinpadául magát oda engedő Zágráb városában, a köztéren, a bán szemeláttára, gaz módon elkövettetett; tudnotok kell, vajjon büntetés alá vonta-e a vétkeseket.

Nektek lehetetlen nem tudnotok, hogy a bán a törvényes rend helyreállitása végett királyi biztosunkul kinevezett báró

Hrabovszky János belső titkos tanácsosunk és altábornagyunktól a tartozó engedelmességet valósággal megtagadta.

Álhirek által netalán tévutra vezérlett alattvalóink sorsán atyailag aggódván, megkisértők az utolsó lépést, mielőtt ama vádakat meghallgattuk volna, s a vádlottnak maga igazolására személyes alkalmat adánk, midőn őt az általa kir. megegyezésünk nélkül, mit a törvény megkiván, folyó évi junius 5-dikére összehivott tartománygyülés meg nem tartására, sajátkezüleg irt parancsunkban felszólitottuk, s neki a horvátországi zavarok megszüntetése tekintetéből, hogy udvarunknál személyesen megjelenjék, megparancsoltuk.

Jellachich azonban sem ezen parancsunknak, sem előbbi rendeleteinknek nem engedelmeskedett, és sem a tartománygyülés össszehivását vissza nem vonta, sem a kiszabott időre udvarunknál meg nem jelent.

Miután az ellene emelt vádakhoz ezen legfelsőbb parancsunk iránti konok engedetlenség is hozzájárult, nem maradt fen egyébb számunkra, mint megsértett királyi tekintélyünk helyreállitása s a törvények fentartása tekintetéből belső titkos tanácsosunk és altábornagyunkat, báró Hrabovszky János hivünket királyi biztosunkul kiküldeni, hogy ezen törvényellenes eljárást vizsgálja meg; báró Jellachich Józsefet, netalán létező büntársaival együtt a vádnak megfelelő perbe fogassa, s őt, mig csak magát teljesen nem igazolja, báni méltóságától s minden egyéb katonai tisztségtől fossza meg s titeket szigoruan intsen, hogy mindazon kihágásoktól vonjátok vissza magatokat, melyek koronánktól való elszakadásra czéloznak — a törvényhatóságoknak pedig hasonló büntetés alatt megparancsoljuk, hogy báró Jelachichcsal, vagy netalán létező büntársaival, a hivatalos érintkezést azonnal szakitsák meg, s királyi biztosunk rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek.

Horvátok és szlavonok! Királyi szavunk kezeskedik nemzetiségtekről és szabadságtokról, s igazságos kivánataitok megadásáról; ne adjatok tehát hitelt azon ámitó balsuttogásoknak, melyek által benneteket jogellenes czélok kivitelére tántoritani, hazátokat pedig rabszolgaságra s végtelen nyomorra juttatni akarják.

Hallgassatok királytok jótakaró szavára, ki hozzátok szól, hallgassatok királytok szavára, ki nemzetiségteket és jogaitokat királyi hatalmával mindenkor védelmezni fogja, de a ki szilárdul el van egyszersmind szánva, magyar koronája és a törvénynek tekintélyét bármily támadások ellen egész erejével fentartja.

Tartsátok tehát magatokat szorosan a törvényes engedelmességhez, ne árasszatok házátokra, magatokra és gyermekeitekre engedetlenség által inséget és nyomort; mutassátok meg e nehéz időkben, hogy ti fenséges házunknak még mindig régi hivei vagytok. — E szózat nyilvánosságra hozatalára és terjesztésére ezennel felhivunk minden hű alattvalót.

Kelt Innsbruck városunkban, 1848. junius 10-ik napján.

Ferdinánd, s. k.

III.

Észrevételek a junius 10-ki legfelsőbb rendeletekre. — A király manifestuma a határőrvidékiekhez junius 10-ikéről. — Legfelsőbb királyi rendelet a hadügyminiszterhez a tisztek előléptetésénél alkalmazandó uj eljárásra nézve. — Brechtold báró altábornagy kinevezése a bánságban és Bácskában müködő csapatok főparancsnokságára. — Királyi kiáltvány a csajkásokhoz és határőrvidékiekhez junius 16-ról. — A magyar hadügyminiszterium szervezése.

Nemcsak Mészáros előléptetése vezérőrnagyságra, hanem azok a rendeletek is, a melyeket ő felsége mind a két hadügyminiszterhez intézett, herczeg Eszterházy Pál miniszter javaslatára történtek. Ezeknek czélja az volt, hogy a magyar hadügyminiszter tekintélye emeltessék és őt oly helyzetbe tegyék, hogy azt a parancsnokoló tábornokokkal és az ezeknek alárendelt csapatokkal szemben Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben tökéletesen érvényre juttathassa. Eszterházy herczeg a királynál a magyar hadügyminiszter érdekében közbejárókint lépett fel, ki bármennyire türelmes volt is, már minisztersége első heteiben meggyőződött arról, hogy állása tarthatatlan leend. Ennek megvilágitásául a Mészáros által emlékirataiban tett észrevétele idézésére szoritkozunk, melyekben is igy szól: „A bécsi miniszterium ahol csak tudott, ellenzékeskedett, jelesül magasabb tisztek előléptetésénél, magyar tisztek áttételénél és katonai parancsnokok felcserélésénél. Ily módon kezdődtek a surlódások a bécsi és pesti hadügyminiszterium közt, még pedig ugy, hogy az utóbbinak az elsőtől mindent ki kellett csikarni. Még oly ügyekben is ellenkezésre talált, a melyek a

törvényben tisztán ki voltak fejezve. A becsületes, de együgyü pesti hadügyminiszter érzett és tapasztalt valamit, a mit nem mert magának bevallani, annál kevésbé kimondani.“

Semmi sem jellemzi az akkori helyzet kétességét és az alárendeltségi viszonyt, melyben Mészáros volt, annyira, mint ez a nyilt vallomás, melyben még magát sem kiméli és mivel ez minket minden további észrevétel tételétől fölment, ennél fogva át megyünk azon legfelsőbb rendeletre, melyben ő felsége a dalmát tengerpart védelmét a magyar hadügyminiszterre bizza. Ennek akkor a rácz felkelés elnyomására szükséges erősitésekről és a Muravonalnak a horvátok elleni védelméről kellett gondoskodni, minthogy ez utóbbiak a bán bujtogatása alatt fenyegető állást foglaltak el. Ha tehát ő felsége a király a magyar hadügyminisztert megbizta, hogy Dalmácziát védje meg az olasz szabad csapatok betörései ellen, akkor csak azon indokolt feltevésből indulhatott ki, hogy minden általa akkori időben kibocsátott legfelsőbb rendelet minden irányban a helyzet tisztázását fogja eszközölni, midőn a horvátokhoz és szlavonokhoz junius 10-ikén egyidejüleg intézett manifesztummal egy a határőrvidékiekhez intezett, ugyanaz napon kelt manifesztumot is bocsátott ki.

E manifesztum következőleg hangzott:

Szózat határőreimhez.

Mi első Ferdinánd, Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország apostoli, ugy Horvát-, Tót-, Dalmát-, Galiczia és Lodomér országok e nevén ötödik királya, Róma-, Szerb- és Bolgárország, nemkülönben Lombardia, Velencze, Illyria és Jeruzsálem királya, Ausztria főherczege stb. adjuk ezennel tudtokra határőreinknek:

Miután mi hajlandóknak éreztük magunkat, hogy Magyarországunknak és a hozzá kapcsolt Horvát- és Tótországnak saját s Budán székelő felelős miniszteriumot adjunk, a ti hazátok jobb kormányzása és ügyeitek gyorsabb elintézése tekintetéből egyuttal arra is elhatároztuk magunkat, hogy az ugynevezett határőrvidéket ezen miniszteriumnak, mely minden tettéért nekünk és az egész országnak felelős, alá-

rendeljük s jövendőben minden parancsainkat nem a haditanács, hanem István főherczeg ő fensége, Magyarország nádora s királyi helytartónk és a magyar hadügyminiszterium utján jutassuk hozzátok; ezen parancsok iránti hódoló készségül tehát mutassátok hozzánk továbbra is azon engedelmességet, melyet irántunk és a haza iránt eddigelé oly hű szófogadással bizonyitottatok.

Határőrök! Jól esik szivünknek, hogy kitartó hűségtek és vitézségtek velünk annyiszor éreztetett bizonyitékaiért nektek a méltó jutalmat megadhatjuk.

Miután nemzetiségtek, vallástok és nyelvetek sérthetetlensége felől általunk és az ország alkotmánya által örök időkre biztositva vagytok, királyi helytartónknak és magyar miniszteriumunknak egyuttal szent kötelességévé tettük, hogy kivánataitokat meghallgassák, a mire szükségtek van, megismerjék s benneteket azután mindazon könnyitésekben és kedvezményekben haladéktalanul részeltessenek, melyek az uj törvények és kormányzástok természetével összeférők és a melyekben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik; másrészről azonban titeket is felszólitunk, hogy királyi helytartónknak és a magyar miniszteriumnak, mint jelenlegi alkotmányos organumainknak mindenkor és mindenben szót fogadjatok s ellenszegülés által a magatok és maradékatok javát koczkára ne tegyétek s császári házunk iránt mindenha mutatott tántorithatatlan ragaszkodástok történeti hirét be ne szennyezzétek. Királyi helytartónknak és magyar miniszteriumunknak továbbá kötelességében álland, egyházi férfiaitok jobb és biztosabb állásáról, nemkülönben nemzeti iskoláitok felvirágzásáról haladéktalanul gondoskodni s végre a katonai községekkel s minden egyébb a határőrvidéken lakó polgárokkal mindazon alkotmányos szabadságokat megosztani, melyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve.

Végezetre tudtotokra adjuk, miszerint Mi báró Hrabovszky altábornagyunkat és tótországi főhadikormányzónkat Horvát- és Tótország részére királyi biztosul kineveztük azon meghagyással, hogy a magyar koronától való elszakadásra czélzó bujto-

gatások, különösen pedig báró Jellachich József horvátországi bánnak, mind világos utasitásainkba és parancsainkba, mind a törvényekbe ütköző magaviselete felett tartson nyomozást, kit mi ezeknél fogva addig, mig magát teljesen nem igazolandja, a báni méltóságtól és minden katonai tisztségtől felfüggesztünk s nektek ezennel megparancsoljuk, hogy báró Jellachich Józsefnek semmiben ne engedelmeskedjetek, ellenben báró Hrabovszky cs. k. altábornagyunknak feltétlenül mindenben szót fogadjatok.

Kelt Innsbruck városunkban, 1848. jun. 10.

Ferdinánd, s. k.

E manifestum czélja volt a határőrvidékieket ép ugy, mint a horvátokat a magyar miniszterium iránti engedelmességre téritení.

A magyar hadügyminiszterium alatt álló tábornokok, tőrzs- és főtisztek előléptetésénél alkalmazandó eljárás szabályozására nézve ő felsége junius 15-én a következő legfelsőbb rendeletet bocsátotta ki:

Magyar hadügyminiszteremhez.

Miután a magyar hadseregnél a katonai hivatalokra való kinevezések az 1848. 3. t. cz. 8. szakasza szerint, királyi személyem körüli felelős magyar miniszterem ellenjegyzése mellett általam legkegyelmesebben elhatározandók: az idézett törvény végrehajtása és az e tekintetben eddig fennálló rendszabályoknak egyenlő megváltoztatása végett, legmagasabb személyem körüli miniszterem előterjesztésére legkegyelmesebben rendelem és parancsolom:

1-ször. A magyar ezredek tulajdonosai, a törvényhozás további rendelkezéséig, az ezredek tisztjeit a hadnagytól kezdve bezárólag a kapitányig ezentul is magok nevezik ki, oly megszoritással azonban, hogy kinevező rendeletöket magyar hadügyminiszterem helybenhagyása alá terjesztvén, csak annak jóváhagyó ellenjegyzésével ellátva küldhetik át az illető ezrednek. Magyar hadügyminiszterem ezen tulajdonosi jog igazságos gyakorlata felett őrködik és ha a kinevezés ellen alapos kifogás forogna fenn, a tulajdonost más egyén kinevezésére,

illetőleg ujabb kinevezés felterjesztésére utasitja, a nádorhuszárok ezredének tulajdonosára ezen megszoritás ki nem terjedvén.

2-szor. A törzstiszti állásokra kinevezendő egyének neveit az ezeredek tulajdonosai magyar hadügyminiszteremnek terjesztik fel, ki ezen felterjesztést vagy helybenhagyó, vagy más egyént ajánló saját véleménye kiséretében legmagasabb személyem körüli miniszterem utján Nekem be fogja mutatni, legfelsőbb elhatározásom pedig ugyanazon miniszterem ellenjegyzése mellett, magyar hadügyminiszteremnek rendeletem foganatositása és osztrák hadügyminiszteremnek kellő értesités végett ki fog adatni.

3-szor. A vezérőrnagyoknak kinevezendő magyar ezredesek nevei és a magyar hadügyminiszterium alá rendelt főhadi kormányzóságokra való kinevezések magyar hadügyminiszterem által, ki magát a fenforgó körülményekhez képest osztrák hadügyminiszteremmel eleve érintkezésbe teendi, legkegyelmesebb elhatározásom alá személyem körüli miniszterem utján terjesztendők.

4-szer. A határőrvidéki ezredeknél eddig az udvari haditanács által betöltött katonai hivatalokra történő kinevezések, az illető ezredesek meghallgatása mellett, magyar hadügyminiszteremet illetik, a horvátországi bán tulajdonosi jogainak gyakorlata iránt az eddigi szokás megmaradván; a törzstisztek magyar hadügyminiszterem felterjesztésére, mely személyem körüli miniszterem utján Nekem bemutatandó, általam neveztetnek ki.

E legfelsőbb rendeletem végrehajtásával magyar hadügyminiszterem bizatik meg, ki a magyar hadseregnek napiparancs által az ezredtulajdonosoknak pedig szokott hivatalos uton adja azt tudtára.

Kelt Innsbruck városában, 1848. julius 15-én.

Hg. Eszterházy Pál, s. k. Ferdinánd, s. k.

Most tehát a legfontosabb ügyek egyike, mely a két hadügyminiszterium közti surlódásokra és rendeleteik keresztül nem vitelére adott alkalmat, mellőzve volt. De Mészáros abbeli jogát, hogy a magasb parancsnokságoknál változtatásokat tegyen, nem használta fel. Valamennyi pa-

rancsnokló tábornok*) és várparancsnok megmaradt állásán. A magyar csapatok élén a bánságban, Bácskában és a Dráva-vonalon cs. kir. tábornokok állottak, és midőn Magyarország délnyugati részében a csapatokat egységes vezénylet alá kellett volna helyezni, Mészáros legelőbb báró Hrabovszky János altábornagyhoz **), azután Lamberg Ferencz gróf altábornagy és pozsonyi hadosztály parancsnokhoz fordult, kik azonban a hadügyminiszter minden kérése daczára vonakodtak a felajánlott állást elfogadni. Ezután a legképzettebbnek látszó hadosztály-parancsnokot, Bechtold Fülöp báró altábornagyot Kassán, ki mint lovastábornok igen jó hirben állott, szólitotta fel, ki is késznek nyilatkozott a főparancsnokság átvételére.

Ha már Bechtold kinevezésétől is kedvező fordulatot várt mindenki a hadmüveletekben a szerbek ellen, még többet reméltek a junius 16-án a királytól a csajkásokhoz és a

---

*) A parancsnokló tábornokok viszonyáról a magyar hadügyminiszteriumhoz a legfelsőbb kéziratok megjelenése előtt Mészáros ezt jegyzi meg: „Lederer visszalépése után a budai főhadparancsnokság vezetésével ideiglenesen megbizott Royneburg báró altábornagy szinleg engedelmesnek mutatkozott, de a vett parancsok teljesitésénél hanyag volt. A Tótországban parancsnokló eleinte remonstrálónak, a bánsági rezerváltnak mutatkozott, a zágrábi pedig az előléptetési javaslatok beküldésére szoritkozott. Igy engedelmeskedett mindegyik izlése szerint.“

**) Hrabovai báró Hrabovszky János, egy cs. kir. nyugalmazott százados fia, született Győrött 1780-ban. 1798-ban mint hadapród lépett a cs. kir. hadseregbe. Rövid tényleges szolgálat után a magyar kir. testőrségbe hadnagynak neveztetett ki. Kiváló szellemi tulajdonságokkal fölruházva, szorgalma és tudvágya következtében öt év alatt mindig első volt a maga osztályában és ennélfogva bevégzett tanulmányai után, mint főhadnagy osztatott be a 34-ik cs. kir. magyar sorgyalogezredbe, honnét nemsokára letévén a fölvételi vizsgát, a táborkarhoz vezényeltetett. De ez ideiglenes állásban nem maradt sokáig, mert az első franczia császárság ellen folytatott háborukban elég alkalmat talált ismeretei kiszélesitésére, tapasztalatok szerzésére és kitünő tehetségei értékesitésére s 1809-ben már századossá lőn a táborkarnál és 1813-ban mint alezredes ennél a karnál eszélyes és határozott föllépte által a harczmezőn Lipcse előtt a Mária-Therézia lovagrendet nyerte és ennek alapján báróságra emeltetett, 1814-ben pedig a cs. kir.

határőrvidékiekhez kibocsátott, békés szellemben irott manifesztumtól s azt hitték, hogy ez a szerbek táborában küzdő fennebb emlitett csapatokra nagy erkölcsi hatást fog gyakorolni. E manifesztum a Horvát-, Tótországban és a katonai határőrvidéken müködő királyi biztosnak, báró Hrabovszky altábornagynak küldetett el kellő felhasználás végett a következő királyi kézirat kiséretében:

Kedves báró Hrabovszky: Folyó évi junius 10-én kelt tudósitása következtében átküldöm önnek a különféle hamis sugallatok által tévutra vezetett csajkások és határőrök megnyugtatása végett ide mellékelt s általam aláirt proklamácziót. Ha ön azt hiszi, hogy még jun. 10-én kiadott s önnel a magyar minisztérium utján közlött nyilatkozatom közzététele után is szükséges e proklamáczió kihirdetése, ezennel meghatalmazom önt, hogy azt azonnal kihirdesse; egyszersmind a további eszközöket, mik azon teljesen alapnélküli ingerültsé-

---

osztrák hadsereget Francziaországba követte mint báró Frimont lovassági tábornok szárnysegéde. A táborkar akkori rendezésénél a franczia háboruk után, kitünő tehetségei következtében mindig megmaradt e kitünő karnál és 1820-ban mint ezredes ismét Frimont oldala mellett volt. 1828-ban Veronában táborkari főnök volt és 1831-ben mint tábornok és katonai parancsnok Bolognában elnyomta a fölkelést. Olaszországból Budára tétetett át mint dandárparancsnok és 1833-ban meghivatott a nagy bizottsághoz Bécsbe, mely a hadgyakorlati utasitásokat kidolgozta. 1837-ben altábornagygyá és Lembergben osztályparancsnokká lőn. 1840-ben a cs. kir. 14-ik gyalogsorezred tulajdonosává neveztetett ki és 1842-ben megbizást kapott a német szövetséges csapatoknak Szászországban és a szász herczegségbeni megvizsgálására. 1844-ben osztályparancsnokká neveztetett ki Nagy-Váradra, hol azon átalános tisztelet következtében, melylyel iránta mindenki viseltetett, e város diszpolgárává és Biharmegye táblabirájává választatott. 1846. év vége felé katonai főparancsnokká neveztetett ki Szlavoniába és Szerembe és valóságos belső titkos tanácsosságra emeltetett. 1848-ban nyáron Lederer báró helyére jött mint magyarországi főhadparancsnok és 1848. év junius havában rendkivüli királyi biztosul neveztetett ki Horvátországba és a katonai határőrvidékre, hogy ott a méltóságát ideiglenesen elvesztett horvátországi bán ellen a vizsgálatot megtegye és azon országokban a rendet helyreállitsa. Kiváló szolgálatai a háboruban, hol ismételve megsebesült és béke idejében, hol kitünő táborkari munkálatok által nagy hirnévre tett szert, saját császárja, királya, valamint

get lecsilapitsák, minden józan engedményekre kész magyar miniszteriumom elébe terjessze.

Ferdinánd, s. k.

A Hrabovszky által közzé tétetni szükségesnek tartott proklamáczió a csajkásokhoz és határőrökhöz igy szólt:

Mi Első Ferdinánd isten kegyelméből Ausztria császárja, Magyar- és Csehország apostoli királya stb. biztositjuk császári és királyi kegyünkről és kegyelmünkről minden hű csajkásainkat és határőreinket. — Folyó évi junius 10-én kelt nyilatkozatunkban intettünk titeket, hogy a közétek lopózott lázitóknak, kik vakbuzgó sugallataikkal titeket irántunk s fölséges őseink iránt sokszor bebizonyitott hüségtek és engedelmességtekben különféle ámitások által megtántoritani igyekeznek, hitelt ne adjatok: ennélfogva sajnálkozással értettük meg, hogy többen a csajkások és a péterváradi határőrök közül ezen ámitások által tévutra vezettetvén, császári vagyonunkhoz nyulni s 8 ágyut maguknak eltulajdonitani merték, sokan határőreink közül lakhelyeiket elhagyva czél

---

más fejedelmek elismerését érdemelte ki. Vitéz mellét a következő rendjelek diszitették: a cs. kir. vaskorona II. osztályu lovagrendje, a katonai Mária Therézia és Lipót-rend, a muszka császári II. osztályu Anna-rend gyémánt diszitéssel, a porosz kir. katonai érdemrend (pour la mérite), a szász kir. polgári érdemrend, a sziciliai egyesülési (della Riunione) szent György-rend, a szász szent Gergely-rend, a szász házi-rend, a pápai Krisztus-rend gyémántokkal diszitve, a szardiniai szent Móricz és Lázár-rend nagy keresztje és a pármai Konstantin és György-rend parancsnoksága. Az 1848-ki események Hrabovszkyt mint szlavóniai főhadparancsnokot találták. Eleinte a magyar hadügyminiszteriummal szemben még némileg ellenzékeskedőnek mutatkozott, ő is küldött Bécsbe egy magasabb rangu tisztet, hogy állására nézve határozott fölvilágositást nyerjen. Midőn a tiszt azzal a válaszszal tért vissza, hogy legilletékesebb helyen tett nyilatkozatok folytán ő tökéletesen törvényes téren áll és még rendkivüli királyi biztosnak is kineveztetett, azontul semmi sem birta őt állásában többé megtántoritani. A Mészáros által fölajánlott főparancsnokságot a déli hadsereg fölött visszautasitotta ugyan, de megmaradt állásában és az utolsó hóban ágyban fekvő beteg lett egész Windischgrätz herczeg bevonulásáig. Egész fényes multját áldozatul hozta következetességének. Hrabovszkyt elfogták és Olmüczben a haditörvényszék állása, méltóságai és rendei elvesztésére és tiz évi várfogságra itélte. 1852-ben halt meg Olmüczben mint várfogoly.

nélkül tévelyegnek, s földeiket munkátlanul hagyják, sőt fölebbvalóik ellen nyilt lázadásra keltek.

Ezennel intünk benneteket még egyszer, hogy csendre és engedelmességre térjetek, a 8 ágyut azonnal visszaállitsátok, családaitokhoz visszatérvén, földeiteket müveljétek s igy magatokat császári kegyelmünkre érdemesekké tegyétek. — Sehonnan sem fenyeget titeket veszély, vallástok s nyelvetek megvédetik s mi a ti gyüléstek által előnkbe terjesztendő törvényes kérelmeiteket s óhajtásaitokat atyai készséggel teljesiteni s titeket, mint istenben nyugvó felséges atyánk, tovább is ótalmazni s védeni fogunk; de egyszersmind kinyilvánitjuk, hogy a nektek kihirdetett legfelsőbb parancsaink iránti engedetlenséget nem türjük s azoknak megszegői ellen érdemök szerint intézkedendünk. Eltévedettek! térjetek engedelmességre s akkor mi titeket császári kegyünk s kegyelmünkről biztositunk.

Kelt Innsbruckban, 1848. junius 16-án.

Ferdinánd, s. k.

A legfelsőbb rendeletek egész sorozata, mely junius 10-étől kezdve a végett bocsáttatott ki, hogy semmi kétely ne maradjon fenn a jószivü Ferdinánd valóságos nagylelkü szándékai iránt, Magyarországon leirhatatlan örömet keltett. És a magyar kormány még mindig remélte, hogy az összeütközés békés uton el fog intéztetni.

Külföldi irók sokszor fejezték ki ama nézetöket, hogy az első felelős magyar ministerium, miután igen sok időt tékozlott el hasztalan tárgyalásokkal, Jellachich báró bán letételét arra kellet volna felhasználni, hogy Horvátországban fegyveres erővel azonnal helyreállitsa a rendet, mi által egyszerre szétvágta volna a reactionárius párt által összebonyolitott csomót. E nézetnek csakugyan volna plausibilis oldala, ha nem alapulna az akkori viszonyok hiányos ismeretén.

Ugyanazokból az okokból, melyek a magyar kormányt eleinte visszatartották, hogy Horvátországot fegyveres erővel kényszeritse, kerülte az az erőszak használatát abban az időben, midőn a horvátok ellenállását a korona, a törvényes rend és a legfelsőbb rendeletek elleni lázadásnak és párt-

ütésnek bélyegezte. Mindenekelőtt Magyarország sem a horvát forrongás kezdetekor, sem a bán letételekor nem volt eléggé felfegyverkezve az erőszakos fellépésre; s a kormány csak a létező rendes csapatok csekély haderejének szaporitására, a rend fentartására az ország belsejében és a szerb felkelés leküzdésére szoritkozott. De ettől eltekintve, Magyarország fegyveres fellépése Horvátország ellen igen könnyen oly lángot éleszthetett volna, melynek kiterjedését és következéseit lehetetlen lett volna kiszámitani. És mivel a bán letétele Horvátországban roppant izgalmat keltett, mely az ellene inditandó vizsgálatot annyival is inkább lehetetlenné tette; mert a bán minden legfelsőbb intézkedés daczára megmaradt helyén és tovább is müködött, igy tehát a magyar kormánynak nem maradt volna egyéb hátra, mint még erősebb v é d e l m i á l l á s b a n bevárni azokat az eseményeket, melyek bekövetkezendők voltak. De a magyar kormány a most már letett bánnal *)

---

*) Buzini báró Jellachich József, báró Jellachich Ferencz cs. kir. altábornagy legidősb fia 1801. év október 16-án a turopolyai grófság Kapilovacz nevü helységében született. Ősei horvát kurta nemes emberek voltak, kik ősi származási helyükből Buzinból Boszniában, Ausztriába költöztek át és már a mult században kezdettek szolgálni az osztrák határőrvidéki ezredekben. A bán apja korán halt meg és özvegyét három gyermekkel, de vagyontalanul hagyta hátra. Egy atyailag érző barát közbenjárása által József már 8 éves korában jött be a bécsi Theresiánumba, ahol kiváló észbeli tehetségei és szorgalma által kitünt. Már 11 éves korában folyékonyan beszélt horvátul, németül, francziául és olaszul s ezáltal Ferencz császár kegyeltjévé lőn, ki őt a kis osztrák Mezzofantenak szokta volt nevezni. Élete 18. évében hadnagygyá neveztetett ki a 3. dragonyos ezrednél, melynek tulajdonosa az ő nagybátyja báró Knezevich volt. 1830-ban századossá lépett elő az ogulini határőrvidéki ezrednél és ekkor tért vissza honáb 20 évi távollét után. Ez állásban maradt 7 évig. Ebbe a korszakba esik több nemzeti dal terjedése Horvátországban, melyeknek ő volt szerzője és a melyek által honfitársainál nagy népszerüségre tett szert. 1837-ben őrnagygyá és Lilienberg gr. altábornagy dalmácziai kormányzó hadsegédévé neveztetett ki, mely állásában alkalma nyilt az egész tengermelléki vidékkel, annak berendezésével s igazgatásával megismerkedni. De diplomacziai térre is kiterjedt tevékenysége, mivel Lilienberg rábizta a Montenegróvali bonyodalmak rendezését. Ezáltal közte és a fiatal vladika közt barátságos viszony fejlődött és Jellachich nem sokára a szláv élet titkaiba is be-

ujabb alkudozásokba bocsátkozott és mivel késznek hitte őt arra és János főherczegnek kellett volna átvenni a közbenjáró szerepét, ennélfogva a magyar kormány ismét remélni kezdé, hogy minden jó uton fog elintéztetni.

A magyar miniszterium ugyan junius 29-ki hivatalos lapja végén megjelent összegezésben rámutatott arra a körülményre, mely szerint István főherczeg nádor s Széchenyi és Eötvös miniszterek közt tartott értekezlet alkalmával a szerb mozgalomról és a horvát küldöttségnek adott válaszról tárgyalások folytak a felett, hogy a császár az utóbbinak értésére adta, miszerint kész a horvátok minden méltányos kivánatait teljesiteni, a mennyiben ez hatáskörén kivül nem esik, mindent a legközelebb egybehivandó birodalmi tanácsnak is be fog terjeszteni és addig a békés kiegyenlitést megkisérli, de hogy semmit sem akar sem elmulasztani, sem elhalasztani, a mi a haza és a korona egységének fentartására, a hon védel-

---

avattatott. 1841-ben a 48. sorezredbe alezredessé neveztetett, de megtarthatta előbbi állását és 1842-ben ezredessé lépett elő az első báni határőrezrednél és ebben az állásban 1845-ben ezrede élén Bosznidba indult, hogy a bosnyákok által az ő ezrede területén elkövetett erőszakoskodásokat megtorolja. Popwidznél ugyan elég vitézül harczolt az ellenség ellen, de ezrede vezényleténél igen kevés képzettséget tanusitott; mert egy szorosban az ellenség körülvette és ott érzékeny vereséget szenvedett. Jellachich sokoldalulag képzett tiszt volt különben, a mellett bátor és vállalkozó, de egy sereg vezényletéhez nem sokat értett. Ezt önálló hadmüveletei által is bebizonyitotta, valamint más hadtestekkel való összeköttetéseinél is a cs. kir. hadseregnél. Az 1848. év, mely annyi uj jellemet állitott az események szinterére, Jellachich ezredest is egy általa soha sem remélt állásra emelte. Ő volt egyébiránt Horvátországban az egyetlen ember, ki a nemzet bizalmát tudományos képzettséggel és katonai ismeretekkel egyesitette és igy a kitört nemzetiségi harcznál a főszereplővé s vezérré vált, ki csakhamar mint e g y n a g y A u s z t r i a e l ő h a r c z o s a l é p e t t f e l. Azon pálya, melyen Jellachich báró ugyszólván rohamosan haladt előre, egyedül áll a maga nemében. Ugyanegy napon neveztetett ki vezérőrnagygyá, Horvát-, Tót- és Dalmátország bánjává, valóságos belső titkos tanácsossá, a két báni ezred tulajdonosává és pár héttel később altábornagygyá és zágrábi főhadparancsnokká. Az 1848—49-ki háboru alatt táborszernagygyá lépett elő és grófi rangot nyert, több rendjellel diszittetett és 1859. év május 19-én halt meg Zágrábban.

mére, a csend és rend biztositására, a közbiztonság és a törvények épségben tartására szükséges.

Hogy bebizonyitsuk, mennyire feleltek meg a minisztérium katonai intézkedései akkor tett nyilatkozatának, a magyar hadügyminiszterium szervezésére kell visszatérnünk, melyet a julius 2-án történt több magasb és alárendelt hivatalnok kinevezésénél fogva befejezettnek lehetett tekinteni. — A hadügyminiszterium 7 osztályból állott, még pedig:

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár, cs. kir. vezérőrnagy.

Államtitkár: Kellemesi Melczer Andor, a Schwarzemberg Károly herczeg 19. számu gyalogezred ezredese.

Elnöki titkár: Kopornay János, az Este főherczeg 32. számu gyalogezrednél százados.

A hadügyminiszter személyes segédei: Szabó Lajos a Ferdinánd császár 1. huszárezredben főhadnagy. Csermelyi Lajos, honvédszázados a Délmagyarországban Bechtold báró altábornagy alatt álló hadseregbe beosztva.

Fogalmazók: Jeney József, ranggal leköszönt cs. kir. főhadnagy, Guthy Lajos, honvéd-hadnagy.

Igtató: Vitéz Ignácz.

Miniszteri kiadó: Némethy József.

Igtatói segéd: Matolcsy József.

Kiadói segéd: Imrik József.

Fogalmazó gyakornok: Batta Károly.

Irnokok: Somogyi József, Fekete Antal, Vándory Gusztáv, Papp Sándor, Bérczváry Ferencz.

Gyakornok: Vándory Gyula.

I. osztály Erdélyországra.

Osztályfőnök: Gombos László, a Nádor-huszár 12. számu ezredben alezredes.

Irnok: Tóth Bódog.

II. katonai osztály indulási és elhelyezési ügyekben.

Osztályfőnök: Klauzál József, a Dom-Miguel 39. számu gyalogezredben őrnagy.

Osztálysegédek: Czecz János, a Turszky-lovag 62. számu gyalogezrednél főhadnagy, Kaufmann Károly, cs. kir. hadnagy a bombász-karnál.
Fogalmazói segédek: Szőllősy Gáspár, Tóth János.
Irnokok: Vallér Sándor, Koncz Károly.

III. Fegyver-felügyeleti osztály.

Osztályfőnök: Marziani György, az Ernő főherczeg 48. számu gyalog-ezred ezredese.
Hadsegéd: Szabó Imre, ranggal leköszönt cs. kir. főhadnagy.
Fogalmazói segéd: Tordai Gyula.
Irnok: Lancer Sándor.
Dijnok: Zimmermann János.

IV. Igazságügyi osztály.

Osztályfőnök: Halzl János, őrnagy és törzs-hadbiró.
Fogalmazói segéd: Józsa Ferencz.

V. osztály, katonai nevelő-intézetekre.

Osztályfőnök: Tanárky József, nyugalmazott cs. kir. százados.
Irnok: Pétery Antal.

VI. osztály, sajtó-iroda.

Osztályfőnök: Leitner Nándor, nyugalmazott cs. kir. százados.
Irnok: Poszelt Ferencz.

VII. Polgári és élelmezési osztály.

Osztályfőnök: Gróf Török Bálint.
Tanácsosok: Markovics József, Pétery Mátyás, Manlicher Nándor.
Titkár: Hoitsy Ágost.
Iroda-igazgató: Vollnhoffer János.
Iroda-segéd: Deréki Mihály.
Fogalmazók: Gerebényi Vilmos, Madach Károly, Töry Adolf, Hültl Fidél.

Fogalmazói segédek: Gyéry Titusz, Dezsewffy Ede.
Levéltár-irnokok: Hoffmann Antal, Böhm Ferencz.
Irnokok: Krammer György, Kamőczy Ferencz, Hirth János, Szixel János, Tóthfalusy Miklós, Árky Donát.
Dijnokok: Kamőczy Ede, Pribék Károly, Vanitsek Ernő, Révay János.
Hivatal-szolga: A miniszteriumban csak négy volt mivel katonai küldöncök is alkalmaztattak.

A magyar hadügyminiszterium személyzete a legközelebbi hónapokban némi változásokon ment át, nemkülönben az alsóbb hivatalnokok száma is szaporittatott, de hatásköre a törvényes idő alatt azon teendőkre maradt szoritva, melyek a fennevezett 7 osztályban szét voltak osztva. Első pillanatra láthatni, hogy a magyar hadügyminiszterium első szervezőinek nem azon eszme szolgált alapul, hogy egy uj magyar haderőhöz szükségelt kellékek teremtessenek és hogy akkori állapota még nem is volt olyan, mint egy jól szervezett főhadparancsnokságé. De mégis elégséges volt arra, hogy a csapatok ügyeit elintézze és szükségleteikről gondoskodják.

IV.

Szervezési ügyek. — Az országgyülés megnyitása. — Kossuth Lajos pénzügyminiszter beszéde julius 17-én a helyzetről. — Vitatkozások a napirend meghatározása és az interpelláczókra a hadügyminiszter részéről adandó válaszok fölött.

A mi a felállitandó honvéd zászlóaljak és néhány ágyuüteg számára a készletek beszerzését, nem különben a lovak állitását, a rendes katonaság és nemzetőrség lovasságának kiegészitését illeti, ez nagyon lassan haladt előre. Igaz ugyan, hogy az intelligenczia nagy számban soroztatta be magát az első 10. honvédzászlóaljba, de a juliusban történt toborzás nem adott annyi katonát, mint várták. Ennek oka az volt, hogy a honvédség szervezésével megbizott Szeth János alezredes a Turszky 62. számu gyalogezredtől a honvédségbe való belépésre minősitésül azt állitotta fel, hogy a besorozandó legénység a gránátosok magassági mértékét üsse meg. Szeth a legkitünőbb csapatokat akarta ezekből a honvéd zászlóaljakból képezni, melyek a régi gránátosokéhoz hasonlitottak volna, de ez által a szervezés csak fenakadt. Ennek következtében a nemzetőri tanács elnöke, Baldacci báró ezredes a julius 6-ki hivatalos lapban egy hirdetményt tett közé, melynél fogva, miután az önkénytesekből felállitandó 10. honvédzászlóalj nem mutat mindenütt egyforma sikerre, mert mig a pesti, debreczeni és szegedi zászlóaljak teljes számuak, azalatt a pozsonyi, pécsi, kassai, szombathelyi, győri és veszprémi még nagyon hátra maradt: a miniszterium azt határozta, hogy az utóbbiak kiegészitése czéljából a toborzás ismét megkezdessék mindenütt, a hol félbeszakittatott. Baldacci egyidejüleg még azt is kihirdette, hogy

a Pesten toborzottakkal tudatni fogja, hogy a fen előszámlált zászlóaljak közül melyikbe fognak beosztatni és hogy további jelentkezések a tüzérséghez nem vétetnek többé tekintetbe, miután az e fegyvernemre szükséges szám már teljes. A testmagassági mérték 5′ 2″-re szállittatott le.

A lóállitásra nézve a hadügyminiszterium ugyan egyidejüleg azt is közé tette, hogy miután a lóbevásárlásokkal megbizott Békefy őrnagy a dunáninneni és dunántuli kerületekben a kivánt eredményt nem birta elérni, a lóállitást körutjából visszatérve Pesten folytatja.

Némely tisztek kötelesség-érzete sem volt egészen megbizható, ez abból is látszik, hogy Baldacci a Közlönyben julius 6-án azt jelentette ki, miszerint tudomása van róla, hogy több kinevezett tiszt azon ürügy alatt időzik a fővárosban, mert felszerelésére várakozik, mely még el nem készült. A legénység érdekében tehát felszólitja őket, induljanak illető zászlóaljaikhoz, ahol ép ugy bevárhatják felszerelésüket.

Noha a kinevezések az első 10. honvédzászlóalj tisztjeire nézve már junius 8-án meg voltak erősitve és a hivatalos lapban ugyan e hó 15-én ki is voltak hirdetve, egy uj felhivás jelent meg valamennyi nyugalmazott tiszthez, kik magyarul tudtak és a hazának még szolgálhattak, nyujtanák be alkalmaztatási kérvényöket a nemzetőrségi tanácsnak. Minthogy a nemzetőrségi őrnagyok*) kinevezése, akár voltak

*) A gyalogsághoz a következő őrnagyok voltak kinevezve: Nagy Sándor, Piller János, Szász János, Halász Zsigmond, gróf Károly István, Czinege István, Palocsay Jakab, Kiss Miklós, Bernáth Lajos, Karácsonyi Guidó dij nélkül, Mihalóczy Károly, Murmann Samu, Abrahám Ádám, gróf Zichy Ottó, Ujváry István, Preuszler Antal, Máriássy Ferencz, Koczogh Sándor, gróf Csáky Ágoston, báró Hiller H., Niesner Ágoston, Czintula Antal, Scarpa Péter, Brezovay Imre, Molnár József, Gulinger József, Eötvös Tamás, Berecz Mihály, Gedeon Miklós, Blaskovics Pál, Lenkey Károly, gróf Eszterházy Pál, Péterffy Endre, gróf Zichy Manó, Szórád János, Simonfy József, Palocsay József, Kis János, Eötvös György, Patay József, gróf Eszterházy Károly, Bezerédy Kristóf, gróf Haller Ferencz, Matkovich Bertalan, gróf Andrássy Gyula, Derra Kálmán, Bajzáth Vilmos, Besze János, Perczel Antal, Asbóth Lajos, Sichay Pál, Soós Sándor, Csépy János, Foster Ernő, Roszmann Károly, Grossinger Károly, gróf Almássy Ernő, báró Meszéna János, Pulszky

már zászlóaljaik vagy lovas századaik mozgósitva, akár nem, be volt már fejezve, báró Baldacci ezredes julius 10-én egy felhivást intézett hozzájok, melyben azokat, kik vagy magán vagyonnal vagy házzal birtak, felszólitja, mondanának le illetékeik egy részéről, akár havi fizetésükre, akár szállásbérük, akár takarmányra nézve. E felszólitás nem volt eredménytelen, mert ilynemü lemondási jelentkezések tömegesen jöttek a nemzetőrségi tanácshoz vagy az egész illetőségre vagy annak egy részére nézve. Meg kell itt jegyeznünk, hogy nehány mágnást és előkelő nemest kivéve a nemzetőrséghez csak cs. kir. nyugalmazott gyalog vagy lovas századosok neveztettek volt ki.

Az eleinte nagyon érezhető fegyverhiány a Bécsben megrendelt 5000 darab fegyver és egy Belgiumból történt másik fegyverszállitmány által részben megszünt. Ellenben a toborzott önkénytesek egyenruháinak kiállitása nagyon lassan ment előre. A magyar kormány átvette a cs. kir. ruha-

Sándor, Vukovich Mihály. — Zala- és Somogymegyéből a Dráva vidékére mozgósitott nemzetőrséghez: Szt.-gróti gróf Batthyányi Károly és gróf Zichy László ideglenesen és dij nélkül, Lipthay János, Dedinsky Antal, gróf Almásy Bertalan, Gyika Jenő ideglenesen a Dráva mellé dij nélkül, Tomcsányi Mihály, báró Flöding Eduárd, gróf Ezterházy Kázmér, gróf Somsich József, Jeszenszky Sándor, Mihalovich Imre dij nélkül, Klobusiczky Ferencz, Ujhelyi Sándor, herczeg Eszterházy Miklós, Csapó Vilmos, Partsetics Zsigmond, Csuzy János, Zuber Antal, Szilaveczky Ágoston, Bárczay András, Pongrácz Lajos, báró Egloffstein Béla, báró Vay Lajos dij nélkül, báró Huszár Lajos, Ferenczy Albert, Lehoczky István, Móricz Dénes, gróf Buttler Sándor, báró Bruckenthal Mihály, Kökényessy Szaniszló, Bezerédy Miklós, Petrichevich-Horváth Dániel, Marzsó Imre, Dessewffy Aristid, Szentpály József, Szouper János, Nedeczky Károly, gróf Nádasdy Lipót czimzetes őrnagy dij nélkül, báró Kemény Farkas, Tiboth Károly, Perczel Sándor, Fischer Győző, Gyarmathy Sándor, Budai István, Menyhárt Antal. — A lovassághoz pedig a következők neveztettek ki: Pelczer Károly, Horváth Rudolf, Pálinkás István, Végh Bertalan, Bóbory György, Komlóssy Lajos, Török Pál, Maurovics Károly, gróf Ráday Gedeon dij nélkül, Zitterbarth Mátyás czimzetes őrnagy dij nélkül, Kovács Zsigmond, Bertalan József, gróf Festetics Miklós, Moszlovácz Károly, Dick György, Vay Ferencz, gróf Török Miklós, Mesterházy István, Kézy László, Genczy Pál, Gálfy Imre, gróf Hadik Ágoston, Péchy Károly, Lukács Károly, Koloszváry Lajos, Badányi Antal, Szabó László, Szemere László.

tár-bizottságtól a tüzérségnek szánt nagy mennyiségü barna posztó-készletet honvéd atillák számára és ennek tulajdonitható a barna szin elfogadása a honvédség részére. De a ruhák készitése az első zászlóaljak számára heteket vett igénybe, és az önkénytesek ez alatt a laktanyákban voltak kénytelenek várni, hol anélkül is kopott ruháikat végkép elnyütték.

Jellemző erre nézve még az is, a mit a félhivatalos „Pesti Hirlap" mond, midőn ezt irja: „Egy pár szót kell mondanunk az önkénytesekről. Ezek közül sokaknak valóban botrányt keltő ruházatok van. Ha meggondoljuk, hogy e bajon könnyen segithetni és kell is segiteni, mert nem csak az aesthetikai érzést sértik e rongyos ruhák és szennyes pongyolák, hanem minden müvelt embernek vissza kell rettenni ily társaságtól; be kell vallanunk, hogy az e fölött őrködő hatóságnak a legkülönösebb fogalommal kell birnia a mi jövendőbeli nemzeti hadseregünk szelleméről és a katonai tisztaságról. Ha nem lehetséges a legszükségesebb ruházatot gyorsan előteremteni, legalább arról legyen gondoskodva, hogy elrongyolt piszkos nép ne vonuljon végig a városon zeneszóval, mi csak ellenségeink gunymosolyát és polgáraink fájdalmát kelti fel."

Igyen állott a 10. honvédzászlóalj mozgósitásának ügye és szerény felszerelése átalánvéve, midőn a magyar országgyülés julius 5-én megnyittatott. Már a reggeli órákban elvonult a nemzetőrség zeneszóval Pest és Buda utczáin, hol óriási néptömeg csoportosult, mialatt a menet a királyi várpalotától a képviselők házába vonult.

Déli 12 órakor ágyudörgés jelezte a nádor főherczeg elindulását a királyi várlakból. Viharos éljen kiáltások hangzottak minden oldalról, a merre a nádor főherczeg ment. A menet a következő rendben indult: Legelől lovagolt az országos rendőrség főnöke, Perczel Mór, utána a fővárosi polgármester kocsiban, azután a miniszterek, kiket egy csapat lovas nemzetőr kisért. Ezután jött a királyi helytartó 6 lovas aranyozott udvari diszhintón Batthyányi miniszterelnök kiséretében, ezeket a szász király nevét viselő 3. vértes ezred egy százada követte, e mögött ismét egy lovas nemzetőr csapat. A főherczeget az alsó és felső ház küldöttségei

fogadták a lépcsőkön, s aztán a gyülésterembe kisérték a nádort, hol lelkesült éljenzéssel fogadták őt a képviselők ismételve. A királyi helytartó ezután elfoglalta a pompás trónülést, mindkét oldalán a miniszterek állottak. Ezután megnyitotta az országgyülést, tudatván hogy ő felségét betegség akadályozza a személyes megnyitásban, mit is ennélfogva reá, a nádorra bizott. Erre felolvastatta az ide vonatkozó legfelsőbb királyi rendeletet, valamint azt is, a melyben őt korlátlan teljhatalommal ruházta fel. Mind a két királyi leiratot a belügyminiszter olvasta fel, mire a nádor főherczeg a következő trónbeszédet tartotta:

„Én tehát ő felsége, dicsőségesen uralkodó királyunk V. Ferdinánd nevében és személyében a jelen országgyülést haladéktalanul megnyitottnak nyilvánitom.

Az országnak rendkivüli körülményei tették szükségessé, hogy nem várva be mindazon javaslatoknak és intézkedéseknek előterjesztését és intézkedését, melyeket ő felsége felelős ministeriumának a közelebb lefolyt országgyülés rendeleténél és megbizásánál fogva előkésziteni és bevégezni kellett volna, ezen országgyülés haladék nélkül összehivassék. Horvátországban nyilt lázadás tört ki. Magyarország aldunai vidékein fellázadt fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét s valamint ő felségének legforróbb óhajtása, hogy a polgárháboru elkerültessék, ugy másrészről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzet egybegyült képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyául fogják tekinteni mindamaz eszközök előállitását, melyek a megzavart békének helyreállitására, a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetlen szentségének ótalmára szükségesek.

Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát a főtárgyak, melyekre a jelen rendkivüli körülmények között ő felsége nevében a nemzet képviselőinek figyelmét s gondoskodását különösen felhivom.

Ő felsége felelős miniszterei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat. Biztosan reményli ő felsége, hogy a nemzet képviselői gyorsan és czélszerüen fognak intézkedni mindazokról, miket a haza biztonsága s boldogsága mindenek előtt megkiván.

Fájdalmas érzéssel s a legmélyebb neheztelésse1 értette meg ő felsége, hogy ámbár ő az ország összes lakosainak boldogságát mindenkor atyai szivén viselte, önnön kegyes indulatának sugallatát követte akkor, midőn a legközelebb lefolyt országgyülésen hű magyar nemzetének kérelmére legfelsőbb királyi helybenhagyásával szentesitette azon törvényeket, melyek a hon jólétének felvirágzására a kor igényei szerint szükségesek valának; találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban s Magyarország aldunai vidékein, roszakaratu lázitók, kik az ország külön nyelvű és vallásu lakosait álhirekkel és rémitésekkel egymás ellen ingerelték s azon koholmánynyal, mintha az emlitett törvények nem ő felsége királyi akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták, hogy a törvények rendeleteinek s a törvényes hatalomnak tettlegesen ellene szegüljenek, sőt némelyek annyira vetemedtek lázitásaikban, hogy a tettleges ellenszegülést, ő felsége s felséges királyi háza érdekében, ő felsége vagy királyi háza tudtával s elnézésével történteknek hirdessék. Az ország minden nyelvű s vallásu lakosainak megnyugtatására tehát, felséges urunk királyunk legkegyelmesebb különös meghagyása folytán s felséges nevében és személyében ezennel kijelentem: hogy ő felsége erősen és változatlanul el van határozva, magyar királyi koronájának egységét s épségét minden külső megtámadás és belső szakadás ellen, királyi hatalmával megvédeni s az általa szentesitett törvényeket mindenkor sértetlenül fenntartani. S a mint egyrészről ő felsége a hon polgárainak biztositott szabadságát senki által csonkittatni nem engedi: ugy más részről mind ő maga, mind királyi házának minden tagjai szigoruan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármely törvényellenes cselekvést vagy a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állitani.

Erdélyország egybeolvadását Magyarországgal a legszivesebb atyai indulattal szentesitette ő felsége azért is, mert ez által igazán kedvelt hű magyar- és erdélyországi népének buzgó óhajtását teljesitette; de azért is, mert az eképen egybeforrt két ország most már egy országgá alakulva ere-

jének, felvirágzásának egyesült kifejlődésével még erősebb támasza leend a trónnak és szabadságnak. Ő felségének magyar ministeriuma elő fogja terjeszteni mindazokat, mik ezen már megtörtént egybeolvadás részleteire nézve a törvényhozás által még elintézendők.

A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velenczei királyságban, hol a szardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei haddal támadták meg ő felsége seregeit, a háborut bevégezni nem lehetett. Minden más külhatalmassággal sértetlenül fennáll a békés egyetértés, melynek állandóságán annyival kevésbé kételkedik ő felsége, minthogy fejedelmi legfőbb gondjai közé számitotta a jó viszony fenntartását s hű népei biztosságának és érdekeinek sérelme nélküli megóvását és méltán reméli, hogy valamint ő más hatalmasságok belviszonyaira nézve a be nem avatkozás elvét követi, ugy ezen be nem avatkozás a külhatalmasságok részéről is teljes mértékben fog viszonoztatni.

Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyülés a királyi széknek és az alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul közös érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java sürgősen megkiván. Én pedig ő felsége legmagasabb meghagyását teljesitem, midőn az országgyülést s az egész hű nemzetet felséges urunk, királyunk legmagasabb kegyelméről és atyai legszivesebb indulatáról biztositom.“

A trónbeszéd befejezése után a miniszterelnök megnyitottnak jelentette ki az országgyülést és a nádor főherczeg és országos helytartó a miniszterekkel egyetemben viharos éljenzések közt hagyta el a termet s a néptömeg örömrivalgásaitól kisértetve ment vissza a királyi várpalotába.

Ezzel vette kezdetét a magyar parlament egyik legfontosabb korszaka, melynek tárgyalásait csak kivonatilag fogjuk közölni, a mennyiben oly politikai ügyekre vonatkoznak, melyek befolyással voltak a helyzet változására vagy a hadi eseményeket és a hadsereg szervezését tüzték ki tárgyul.

Amint a képviselő ház megalakult, a feliratí vitának kellett volna következni, de hosszabb vitatkozás támadt a

kérdés fölött, vajjon az tárgyaltassék-e előbb, vagy pedig egy az ország védelmére vonatkozó fontos kérdés tüzessék napirendre és Kossuth pénzügyminiszter javaslatára az utóbbinak engedtetett az elsőség.

A következő napon, julius 11-én, Kossuth Lajos pénzügyminiszter az összes miniszterek és képviselők, nem különben nagy számu közönség előtt, mely a karzatokat megtöltötte, a szószékre lépett, hogy javaslatát a haza megmentésére beterjessze és indokolja. Ezt hosszas beszédben tette és e beszéd egyik legsikerültebb szónoklatai közé tartozik, melynek főmozzanatait ezennel kivonatilag közöljük:

Egy ihlettelt szavakban gazdag bevezetés után, ama meggyőződését fejezte ki Kossuth, hogy a nemzet részéről nyilvánult áldozatkészség legvilágosabb bizonysága ama veszedelem beismerésének, melyben a haza forog és ép azért lép teljes bizalommal a nemzetgyülés elé, mely előtt ismétli intő szavait, hogy a hazát veszély fenyegeti. E végből a részletek mellőzésével a helyzet hű rajzát akarja előadni vázlatban. Mindenek előtt hangsulyozza, mennyire testvérileg bánt Magyarország mindenkor Horvátországgal, midőn azzal minden szabadságát megosztotta, helyhatósági kiváltságait önmegtagadással tartotta fenn és a miniszterium saját felelősségére még tul is hágott a törvény határozatain, midőn Horvátorszígnak azon engedményt tette, hogy levelezéseit két nyelven vihesse. De mind ez hiában volt. Micsoda köszönetet aratott ezért Magyarország? Hálátlanságot és ürmöt. Jellachich azt mondotta, hogy hű a császár iránt, de a nádorról mitsem akar tudni. Innsbruckból királyi leiratok érkeztek. Midőn ezeket is kicsikartaknak jelentette ki, akkor ő felsége megkéretett, küldene közbenjárót, ki nem ébreszthetne gyanut részrehajlatlansága iránt. Ő felsége e végből János főherczeget választotta. A magas közbenjárónak Horvátországba kellett volna menni, de megválasztatása német birodalmi főnökké arra kényszeritette őt, hogy tegnapelőtt Frankfurtba utazzék. Igy tehát várni kell még nehány napig. A magyar miniszterium egyébbiránt kijelentette a főherczegnek, hogy egy lépést sem tesz, mely a ház méltóságát és tekintélyét kompromittálhatná.

Más részről a szerbek keltek fel, s Szerbiából átjött rabló csapatok által erősödve, magukat szerb nemzetnek nevezék. Itt alkudozásokról szó sincs. Rablókra ott a statárium. Csernovics királyi biztos békés kiegyezés megkisérlése tekintetéből fegyverszünetre lépett velök. E fegyverszünet f. hó 4-én lejárt. Hogy ujabb fegyverszünet állott volna be, az nem igaz. A hadsereget egyesiteni kell, hogy döntő csapást lehessen rájok mérni.

Oláhországban forradalom tört ki. Muszka hadsereg áll a Prutnál, de ezen még át nem lépett. Muszkaország kijelentette, hogy Magyarországgal barátságos viszonyban akar maradni, mig a lázadóknak meg nem engedi, hogy anarchikus üzelmeik tüzhelyét Magyarországra tegyék át. A magyar kormány ellenben kijelentette, miszerint ezentul is mint eddig tette, politikai menekültek iránt a menhelyjogot gyakorolni fogja, de soha sem fogja türni, hogy Magyarországon tervek forraltassanak a szomszéd országok nyugalmának megzavarására.

A bosnyák határon a nagyvezér parancsnoksága alatt egy 40—50.000 emberből álló tábor áll, hogy a nyugtalanságokat Szerbiában szemmel tartsa és a kormány érdekében ugy lépjen fel, mint a kötelesség parancsolja. Megtörtént, hogy bosnyák ráják nagyobb számban fegyveresen mentek át Horvátországba, okul adván, hogy a törökök által üldöztetnek, noha csak azért mentek át, hogy az ottani zendülésekben és rablásokban részt vegyenek.

Oly mozgalmak támadtak, melyek oda irányozvák, hogy ha nem is mindent, de legalább a pénz- és hadügyi tárczát a bécsi miniszterium kezei közé hajtsák, a többi majd utána menne. A horvát mozgalom világos összefüggésben látszik ezzel állani, mert Jellachich kijelentette, hogy neki nem kell szabadság, csak a pénzügyi és hadügyi miniszteriumot adják ismét át a bécsi miniszteriumnak. És a nyilvános titok fátyola egészen fellebbent az utóbbi napokban. Kossuth ezután a bécsi miniszterium egy jegyzékét emlitette fel, melyben Magyarországot a semlegesség felmondásával fenyegeti, ha Horvátországgal békét nem köt. A bécsi miniszterium e fe-

nyegetésének egész oktalanságát kimutatta és azzal a megjegyzéssel fejezte be beszédét, hogy ez a miniszterium hála istennek tehetetlenségében már kimult.

Ez Magyarország helyzete. Magyarország senkire sem támaszkodhat. Nem Angliára, noha ez barátságos érzelmü Magyarország iránt, de nagyon is távol fekszik. Nem Francziaországra, mely magával van leginkább elfoglalva és még nem forrott ki. Magyarország maga magára van utalva. Ennélfogva azt javasolja, hatalmazza fel az országgyülés a kormányt tisztességes béke kötésére, vagy ha szükséges, győzelmes háboru viselésére, hogy a rendelkezésre álló haderőt 200,000 emberre emelje és igy most rögtön állithasson ki 40,000 embert. Egy 200,000 emberből álló hadsereg felállitása, felfegyverzése és fenntartása egy évig, ugymond, mintegy 42 millió forintra rugna, 40000 emberé pedig 8—10 millióra. Legközelebb egy költségvetési tervet fog bemutatni, a melyben kifejti, hogy az ország ez által nem terheltetnék jobban, mint ez Mária Therézia idejében történt. A többi kölcsön által fedeztetnék.

Beszéde befejezésekor az egész ház mint egy ember kelt fel és javaslatát egyhangulag e szavakkal: „Megadjuk“ fogadta el. Kimondhatatlan lelkesedés ragadta el az egész országgyülést és Kossuth felkiáltott: „Ily nagylelküség előtt meghajlok. A haza megvan mentve!“ Kossuth egészen kimerülve szünni nem akaró viharos éljenkiáltások közt hagyta el Perczel Mór karjára támaszkodva a szószéket, hogy helyére visszamenjen, hol a ház elnöke elébe ment és őt megölelte. A benyomás, melyet e beszéd és az egész izgalmas jelenet mindenkinél előidézett, ugy szólván, oly kábitó volt, hogy az elnök, miután a ház határozatát formulázta, az ülést kénytelen volt egy órára felfüggeszteni.

E rendkivüli nyilatkozat ép ugy az országban mint a külföldön igen nagy föltünést keltett, és vonatkozással a későbbi események fejlődésére, annyiban birt nagy horderővel, amennyiben a korona megtagadta szentesitését a képviselőház által megszavazott 200,000 főnyi ujonczállitástól, melyet

később a honvédelmi bizottság a ház egyszerü jóváhagyása mellett elrendelt.

A honvédelmi bizottmány az uralkodó hangulatnál fogva átalánvéve annyi ujonczot és pénzt szavaztathatott meg, a mennyit neki tetszett. Az országgyülés julius 11-ki határozata tehát nem birt gyakorlati eredménnyel az akkori helyzetre nézve; a honvédelmi bizottmány nézve pedig fölösleges volt, minthogy ez a maga életbe léptetésénél ily határozatot egy pillanat alatt idézhetett elő.

Ezt csak azért jegyezzük meg, mert sokan abban a nézetben vannak, hogy a julius 11-ki határozat okozta a honvédelem szervezésének vontatott menetét. E nyilatkozat egyedüli következése az volt, hogy az ország veszélyes helyzetének ecsetelése által előidézett fokozása a különféle erkölcsi rugónak, melyek az ellentállás szellemét növelték, katonai szempontból is csakugyan teljes figyelmet érdemlő mozzanat volt. A haderők szaporitása és szervezése azonban, mint látni fogjuk, mindamellett nagyon lassan haladt előre.

A julius 11-ki nagy kijelentés egészben véve tehát csak tüntetés marad, melylyel azonban nem lehet a világnak imponálni, mert ez csak a ma létező, nem pedig a még teremtendő hatalmi eszközöket veszi számitásba.

Honfitársaink ugyan könnyen gyulékony képzelődésükben már előteremni látták a földből a 200,000 emberből álló hadsereget, mig Magyarország ellenségei közül sokan szintén hivén oly csodában, e határozat után, mint bevégzett tényt állitották föl Magyarország végleges elszakadását Ausztriától.

Egy 200,000 emberből álló hadsereg felállitására sok pénz, fegyver és keret szükséges, azonfelül pedig oly védelmi rendszer, melynek körébe a megszavazott hadsereg állománya felvétethetett volna. De csak most kezdődtek a hosszas tárgyalások az elvi és a technikai nehézségek fölött, s ez alkalommal érvényesitették a képviselők azoknak megoldásánál különváló egyéni nézeteiket.

A mit a forradalom később képes volt végbe vinni, oly időben, midőn még a rendszeres fejlődés forgott kérdésben, számba nem vehető, de hangsulyoznunk kell, hogy a honvéd-

ség, beleértve még a szabad csapatokat is, csak Világos előtt érte el azon magaslatot, melyet az országgyülés 1848 julius 11-én szavazott meg.

És a magyar hadsereg csak Kossuth Lajos rendkivüli tevékenysége által érte el ezt a tekintélyes erőt, s midőn Magyarország a forradalom terére szorittatott, minden erkölcsi és anyagi tényezőt fölhasznált, hogy a nemzet ellentállási képességét a legmagasabb fokig fejlessze. Batthyányi minisztériuma minden körülmények közt jobban cselekszik, ha a korona tekintélyére támaszkodva mindjárt eleinte erélyesen lép föl a belzavargások ellen és szilárdabb alapon szervezi a honvédelem azon tényezőjét, mely a haderő végletekig menő szaporitását minden további szentesités nélkül megengedte volna, t. i. a nemzetőrséget. De a minisztérium igen sok időt félrendszabályok hozatalával töltött, nem gondoskodott elég erélyesen fegyverek előállitásáról a nemzetőrség számára és akkor, midőn a fölkelés nyakára jött, egyik szélsőségből a másikba esett.

Végre, hogy minden gyanut elháritson, mint azt a julius 11-ki határozatig kerülni igyekezett, a helyett, hogy egy 200,000 ujonczból álló igen nagy állományt szavaztatott meg, csekélyebbet szavaztatott volna meg, melyhez képest a törvényjavaslatban az állományt szükség szerint lehetett volna csatolni, t. i. az első 40,000 ujonczot.

Az országgyülési ülésszak megnyitásánál mindenek előtt azon kérdés merült föl, vajjon a honvédelemre vagy a királyhoz intézendő föliratra vonatkozó viták álljanak-e első sorban?

Erre nézve a julius 13-ki ülésben legelőbb is Madarász László nyilatkozott:

„Ma mult el 8 nap az országgyülés megnyitása óta, ugymond; mindig azt halljuk, hogy a haza veszélyben forog, de semmi közelebbit nem tudunk. Egyébbről nem hallott, mint arról, hogy 200,000 katonát és 42 millió forintot követelnek. Szeretné a hadügyminisztert interpellálni, minő terv szerint kivan müködni. Ha a haza veszélyben forog, akkor

tüstént ezt a pontot kellene tárgyalni (Mozgás és felkiáltások: napirendre!).

Deák miniszter: Nézetem szerint előbb a házszabályokat és azután a feliratot kell tárgyalni, azután pedig átmenni az érintett tárgyra (tetszés).

Zsembery: A ház figyelmét a haza védelmére forditja. Mi a miniszteriumnak 200,000 embert szavaztunk meg; mig ezek fel lesznek szerelve, addig talán elveszünk. A hadügyminisztertől kielégitő felvilágositást kiván. Tegnap Patay interpellálta, de hallgatott. Most a haza fel van lelkesülve és ezt fel kell használni. Azt mondják, hogy most nem lehet támadólag föllépni, mert nem lehet bizni a katonaságban. A ház tudni akarja, mihez tartsa magát, hogy jövendőre nézve határozatot hozhasson eljárását illetőleg. Azt tartja, hogy ha külellenséggel volna bajunk, a védő állásnak volnának előnyei, de haramiákat és pártütőket gyorsan kell megtámadni és megsemmisiteni. Ennélfogva felszólitja a házat, szerezzen magának felvilágositást (Mozgás és kiáltások: napirendre!).

Deák miniszter: Ebből a jelen esetből láthatja a ház, mennyire szükségesek a házszabályok (tetszés). A hadügyminiszter nincs jelen. Ha már minden rendben volna és ha értesittetett volna az interpelláczióról, akkor itt volna. A mi a fegyverszünetet illeti, erre nézve a pénzügyminiszter már kijelentette, hogy az már e hó 4-én telt le és legalább a kormány tudtával nem hosszabbittatott meg. De ha a ház csakugyan kiván felvilágositást, akkor alakuljon bizottsággá, intézzen holnap kérdést a miniszterhez erre nézve és határozza el, vajjon nyilvánosan történjék-e a felelet. Azt gondolja, hogy a jelen körülmények közt jobb, ha az magán uton történik (Tetszés).

Zsembery: Az interpelláczió bármikor megtörténhetik. Tegnap a hadügyminiszter jelen volt és még sem válaszolt (Kiáltások: napirendre!).

Jekelfalussy inditványozza az ülésszak tartamának meghatározását. Ezután minden képviselő menjen haza és világositsa fel a népet. Ha tudva lesz, hogy 200,000 katonát

kell állitani és 42 milliót fizetni, könnyen zavarok történhetnek (A ház nagy nyugtalanságot tanusit ez inditványra).

Elnök: Még többen vannak szólásra feljegyezve, de én azt tartom, hogy áttérhetnénk a napirendre. Ha a ház kivánja, holnap bizottsággá alakulhat (Helyeslés).

A julius 15-iki ülésben Táncsics egy kávéházi hirt beszélt el, mely szerint egy csapat katonaság Olaszországba indul. Kérdi a minisztert, igaz-e ez?

Szemere miniszter azt válaszolja, hogy ez nem az ő tárczájához tartozik, de ha a ház kivánja, a hadügyminiszter erre nézve meg fog kérdeztetni. Az határoztatott, hogy azonnal küldöttség induljon a hadügyminiszterhez, és ez azután jelentést tegyen.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az Olaszországban elhelyezett összes magyar ezredek hadi lábon állottak, kiegészittettek és hogy akkor csak a felső Magyarországból jövő ujonczszállitmány ment át Budapesten, hol pihenő napja volt, a mit a hadügyminiszter valószinüleg nem tudott.

Mészáros azonnal megjelent az országgyülésen és ezt mondá: „Biztosithatom a házat, hogy senki sem megy Olaszországba, a ki oda nem való.“ Mig az interpellálók ebből a válaszból ki nem okosodtak, az alatt a jobb és a centrum képviselői tapsoltak. Mészáros azonnal elhagyta a termet. Távozása után a balpárt képviselői kijelentették, hogy a hadügyminiszter olyasmiről nyilatkozott, a mire nézve nem kérdeztetett, erre őt Teleki László képviselő visszahivta és Mészáros ekkor azt mondotta, hogy ő csapatküldésekről Olaszországba mitsem tud, de a dolgot meg fogja vizsgálni.

Deák erre azt a kijelentést tette, hogy a feliratí vitánál felvilágositást ad a miniszterium a háznak Olaszországra nézve követendő politikájáról.

A julius 18-ki alsóházi ülésen Szaplonczay a magyar katonaságra nézve tett interpellácziót és kérdé, szándékozik-e a hadügyminiszter azt visszahivni. Az erre vonatkozó rendelet mindenütt köztudomásra jutott. Derék Württemberg huszárjaink olvasták azt Gácsországban, olvasták, hogy a haza veszélyben forog. A honszeretet fellobbant szivökben és nem mulasztották el az alkalmat a haza jövetelre (Éljenek). Máramaros megye

volt oly szerencsés, hogy első fogadhatta őket. Átmentek a Dnieperen és 17 nap alatt megérkeztek. E hirre mindenki fellelkesült. A megye és a főváros lépéseket tettek büntetlenségük kieszközlésére, de hasztalan.

Irányi szerint lehetetlen ezt a lépést örömmel el nem ismerni, de előbb szükségesnek tartja a hadügyminisztert interpellálni.

Mészáros: Van szerencsém röviden kijelenteni, hogy én az ország és a ház kivánatát e tárgyra nézve nem helyeselhetem. Én mindig roszalani fogom a Württemberg huszárok magaviseletét, mert a katonai törvények szigoruan tiltják a távozást, bárhonnét történjék is ez, mielőtt erre parancsot kapott (helyeslés). Ezt hirlapok utján is kihirdettem, de mivel rendkivüli körülmények kivételeket is engednek és ott a hol sok a vétkes, a büntetést nem lehet egészen törvényszerüleg felosztani, ennélfogva vizsgálatot kértem és megigértem nekik az engedelmet, hogy életüket a hazának szentelhessék. Én tehát az itéletet egy időre felfüggesztettem. Az ő magaviseletöktől fog függni, mint határoznak későbben fölöttük és vajjon a század továbbra is fennállhat-e vagy pedig beosztassék a hadseregbe. Még mielőtt az interpelláczió megtörtént, már kiadtam a parancsolatot, mely már uton van, s melynél fogva a század Szegedre a táborba induljon. (Átalános hangos éljenzés).

A julius 19-ki ülésben Kubinyi interpellálta a hadügyminisztert a Ludoviceumra*) nézve, azt mondván, hogy

*) A Ludovika-akadémiának eredetileg, mint a fennálló cs. kir. akadémiáknak, katonai egyetemnek kellett volna lennie. Ennek alapitására az szolgált indokul, hogy a cs. kir. hadsereg magyar ezredeiben már a mult század vége óta nagy mérvü hiány mutatkozott magyar nemzetiségü tisztekben. A szükséges pénzalapok hazafiui adományokból gyüjtettek e czélra, s ezek a mai napig majdnem 2 millió forintra rugnak. Ez akademiának Váczon kellett volna életbe lépnie, hol Ferencz császár az épület fölállitására azt a telket jelölte ki, a melyen jelenleg a nagy állambörtön áll. E pénzalapnak egész az akademia fölállitásáig magyar ifjaknak a cs. kir. katonai kiképző intézetekbe fölvételére kellett volna fordittatnia. A magyar országgyülés e tárgyat csakhamar kezébe is vette. Az akademiának a jelen század első évtizedében kellett volna megnyittatnia, de a hadi események gátlólag jöttek közbe.

az akadályok, melyeket a hajdani kormány utba görditett, eltüntek. Azt kérdi tehát, mikor fog az intézet megnyittatni?

Mészáros: A terv készen van, s a költségvetés mintegy 100000 frtra rug. Isten segedelmével még az ősz folyamában megnyitható az intézet (helyeslés).

A béke beálltával ismét komolyan szóba hozták az akademia megnyitását; már az igazgatója is ki volt nevezve. Az 1824. cs. kir. tiszti névlajstromban Petrich Endre cs. kir. vezérőrnagy mint a váczi Ludoviceum igazgatója van följegyezve. Később ismét megrekedt ez az 1825-ki országgyülés által sürgetett ügy, hogy 1835-ben ujra fölvétessék. Az épületet Pollák épitész ugyanazon telekre épitette, melyet gróf Festetics Antal cs. kir. aranykulcsos e czélra az országnak ajándékozott. De az akademia megnyitása csak 1848-ban történt, hogy pár hóval később ujolag bezárassék. Huszonnégy évvel később az épület, mely helyőrségi kórházul szolgált, és az alaptőke, melyet a cs. kir. hadügyminiszterium magyar ifjaknak a cs. kir. katonai intézetekben leendő fölvételére forditott és átalánvéve példásan kezelt, eredeti rendeltetésére bocsáttatott vissza. 1872-ben ugyanis a Ludovika-akadémia ujra megnyittatott, de mégsem lett azzá, a minek eredeti rendeltetésénél fogva lennie kellett volna, t. i. magasabb katonai egyetem.

V.

Tanácskozások a felirat fölött. — Az olasz kérdés. — A hadügyminiszter szemleutja a déli hadmüveletek szinhelyére. — A helyzetről.

A julius 20-ki ülésben a felirati vita került napirendre és ennél Kossuth pénzügyminiszter volt az első, ki szót emelt. Azt mondá, hogy ő nem csak a szövegről fog szólani, hanem a háznak még más tárgyról is kiván felvilágositást adni. Az első tárgy a ministerium politikájára vonatkozik szemben a horvátországi helyzettel, a második Olaszországra. A mi Horvátországot illeti, erre nézve Kossuth ismételte lényegében mindazt, a mit a julius 11-ki ülésben már elmondott volt és ezenfelül egy jegyzéket olvasott fel, melyet a magyar ministerium János főherczegnek adott át és a melyben ismételte, hogy kész minden méltányos kivánatokat a horvátok lecsilapitására teljesiteni, kivévén olyanokat, a melyek Magyarország méltóságát és függetlenségét sérthetnék. Ezután áttért szónok az olasz kérdésre. Ez az első európai kérdés, melyet a nemzet nagykorusága óta tárgyalhat. Nem kell az embernek magát annyira elragadtatni, hogy saját hazáját elfelejtse. Szeretné, ha ez a kérdés nem izgatná fel rendkivül a kedélyeket, sőt inkább nyugodtan fontoltatnék meg. Ott, ahol nemzetek sorsáról van szó, ott minden ellenszenvet és rokonszenvet félre kell tenni. Itt nem lehet elvont elvek szerint cselekedni, mert különben rossz következményeit kellene érezni. Pártoljuk az olaszokat, mert ők szabadságukért harczolnak; ha ezt tesszük, akkor a horvátoknak és cseheknek is igazságot kell adnunk (Mozgás). Nyiltan bevallja, hogy szeretné, ha az olasz nemzet szabaddá lenne. A mult országgyülésen azon kérdés került szőnyegre, megadassék-e

a beleegyezés, hogy a pénzügyi és hadügyi miniszterium Bécsben legyen. Tagadólag válaszoltunk. Erre azok azt mondották, mit tegyünk most? Ti nem akarjátok az államadósság egy részét elvállalni, ha az olaszok elszakadnak, kénytelenek leszünk államtönköt hirdetni, segitsetek legalább arra, hogy becsülettel végezzük a háborut. Azt mondottuk, hogy ez lehetetlen. A miniszterium magalakult; ekkor tört ki minden oldalról a zendülés. Odafenn azt mondották, Magyarország nekünk nem akar segiteni, hanem Jellachich, tartsunk tehát Jellachichcsal. Ez mint átok sulyosodik a magyar kormányra. Odafenn a pragmatika sanctiora hivatkoztak, hogy tisztességes békekötésre segitsük őket. Azt válaszoltuk, hogy magunknak sincs erőnk. Most a nemzetgyülés megnyitása előtt, midőn azt követeljük, hogy a dinasztia valamennyi tagja integritásunk fenntartásáért müködjék, a magyar miniszteriumnak mindenfélét kellett tekintetbe venni. Itt mindennemü álképzelődések hasztalanok. Francziaország az olasz köztársaságot segiteni akarta, de nem Carlo Alberto Olaszországát, kinek annyi joga van Lombardiára, mint Jellachichnak Horvátországra, vagy például a muszka czárnak Magyarországra. Én a miniszterium politikáját tisztán akarom kimutatni. (Felolvassa a minisztertanács jegyzőkönyvét, a melyben elhatároztatott, hogy ha a rend és csend a hazában ismét helyreállittatnék, az ország a fölösleges csapatokat a királynak egy tisztességes béke kivivására átengedné). Ezzel, mond a szónok, csak azt fejeztük ki: engedjétek, hogy csend legyen az országban és mi segiteni fogunk nektek, hogy tisztességes békét vivhassatok ki. Az olaszoknak pedig azt fogjuk mondani: ne feszitsétek tul a hurokat, különben meglehet, hogy Ausztriának segitségére fogunk jönni. Azt kivánták tőlünk, hogy katonáinkat visszahivjuk Olaszországból. Könnyü ezt mondani, de nehéz megtenni. 12,000 emberünk van Olaszországban, de ott van 35,000 horvát is, a kik ép ugy haza jönnének, és még csak ez kellene nekünk. Ő itt a miniszterium eddigi politikájáról nyilatkozott. A jövőről mitsem mond, nem mondja, hogy azonnal kell küldeni segédsereget, sem azt, mennyit kell küldeni. De már az erkölcsi erő, mely e

nyilatkozatban rejlik, elég nagy és már ezzel is sokat segithetni Ausztrián (Nagy tetszés).

A feliratí vita folyamában, mely az ellenzéknek abbani erős részvétele által igen élénkké lett, Mészáros hadügyminiszter a julius 21-iki ülésben védelmezte a magyar harczosokat Olaszországban, kik hősileg viselik ott magokat és azt mondá, hogy nem szabad őket ott elveszni hagyni, hanem segitségükre kell menni és julius 22-én ugyan e tárgyra nézve igy nyilatkozott: Ő ugyan nagyon gyengének érzi magát arra, hogy a pénzügyminisztert védelmezze, de nézete az, hogy három indok kivánja a közbelépést Olaszországban: 1) ragaszkodásunk a dynasztiához; 2) mert különben Fiumét veszthetnők el, mi által kereskedelmünk szenvedne; 3) mert igazságszeretetünk kivánja, hogy egy igazságtalanul megtámadott szomszédnak segitsünk.

Miután az olasz kérdés feletti időrabló vita 236 szavazatnyi tetemes többséggel 36 ellen a kormányjavaslat értelmében befejeztetett, uj inditvány- és interpelláczió-özön következett be a fölött, minek kelljen történni a nemzetközi politikában Magyarország viszonyát Németországhoz illetőleg, és erről igen sokat beszéltek, mig végre egyhangulag azt az inpolitikus határozatot hozták, hogy azon esetre, ha Ausztria Németországgal háboruba keveredník, Magyarország az elsőt nem támogatja. És hogy Magyarország függetlensége a külfölddel szemközt is érvényesittessék, két követ küldetett Majna melletti Frankfurtba, hogy Németországgal, azaz a német szájhősökkel a Pál templomban érintkezésbe tegyék magukat.

Julius hava sok csevegéssel telt le és majdnem ugy látszott, mintha augusztus havát is agyon akarnák szónokolni, mert az augusztus 1-én tartott képviselőházi ülésben Fábián képviselő a hadügyminisztert a következő ügyben interpellálta: A bécsi hadügyminiszterium, mond Fábián, az erdélyi főhadparancsnokság utján tudtára adatta a székelyeknek, hogy jelentékeny könnyebbitéseket kész nekik engedni oly dolgokban, melyekre nézve már régóta emeltek panaszt. Igy jelesül a szolgálati időt 25 évről 10-re szállitotta le, szolgálati zsoldjárulékot igért stb. Ha ezek az engedmé-

nyek egy fél év előtt történtek volna, a legforróbb köszönettel lehetett volna fogadni, most azonban nem lehet másnak tekinteni, a reakczió uj ármányánál, hogy azzal a székelyeket elidegenitsék nemzeti miniszteriumunktól, mert a székelyekhez most a bécsi főhaditanácsnak többé semmi köze. Kérdi tehát a hadügyminisztert, van-e erről tudomása?

Mészáros hadügyminiszter: A mennyire én tudom, ez az ügy már akkor, midőn a régi főhaditanács létezett, szóban forgott, de akkor, mint mindenki tudja, csiga módjára haladt minden. Az erdélyi főhadparancsnokság egyébiránt ez ügyben tett nekem jelentést, de a bécsi hadügyminiszteriumnak tudtom nélkül egy rendeletét merte kihirdettetni és e tetteért, mihelyt az kellőleg be lesz bizonyitva, szigoruan fog büntettetni.

Az alsóház délutáni ülésében Farkas Pál előadó felolvasta a hadügyminiszter ujonczozási javaslatáról szóló bizottsági jelentést. Azt lehetett gondolni, hogy a ház azonnal bele fog menni e tárgy megvitatásába, midőn az elnök feltette a kérdést, el kelljen-e halasztani az ujonczozási törvény feletti tanácskozást, vagy sem? A többség az elhalasztás mellett nyilatkozott. Erre ismét annyi inditvány tétetett, hogy ezek Kossuth pénzügyminiszter türelmét is kimeritették.

Kossuth miniszter: A javaslatok végtelenségig szaporodnak. Figyelmezteti a házat, hogy leginkább a honvédelem czéljából hivatott össze. Lehetnek törvényjavaslatok, melyek magukban véve igen jók és üdvösek, de a jelen körülmények közt csak ártalmasak lehetnek, mert a legsürgősebbet elodázzák. Ő tehát az ily törvényjavaslatok tárgyalását a leghatározottabban ellenezni fogja.

Az augusztus 7-ki alsóházi ülésben jelentette a hadügyminiszter a háznak, hogy kénytelen lesz a harcz szinhelyére menni, a mitől eddig legyőzhetetlen akadályok tartóztatták vissza, hogy mindenről személyesen győződjék meg (Éljenzés). Ennélfogva kérte a házat, hogy az ujonczállitási törvényjavaslatra nézve a tárgyalásokat visszatéréséig halassza el.

Madarász László nem akarná ez uj halasztásra nézve a felelősséget elvállalni. Már minap is ellene volt

ennek és ez most ujra történnék. Ha a hadügyminiszter sétakocsizást akar tenni, tegye meg (mozgás), de nem látja be, hogy ezen ut által a haza már meg legyen mentve. Nem csak erről, de minden oldalról veszély fenyeget bennünket, nekünk tehát katonákra van szükségünk. Ez ránk nézve életkérdés, ez a fölött dönt, legyen-e Magyarország vagy sem? A hadügyminiszter bizvást utazhat, mig a tárgyról vitatkozunk (Zugás).

Mészáros sem erejével, sem bölcseségével nem dicsekedett, hogy a háborunak megjelenése által véget vessen, csak a ház kivánságát akarta teljesiteni.

Kazinczy: Az eredményt előre megmondani lehetetlen. A hadügyminiszterhez mindenféle jelentéktelen hirekre nézve intéztettek interpellácziók. Hogy ő most személyesen akarja a valóságot megtudni, az nem csoda és nem nevezhető sétakocsizásnak. De az emlitett törvényjavaslat tárgyalása az ő távollétében ugy is hasztalan; mert nem adhatja meg a szükséges felvilágositásokat.

Madarász László: A tárgyalás azért halasztatott el, hogy a miniszter nézetei ismerve legyenek. De most kötelessége szólitja őt el ismét. Hát ha sorsa ugy akarná, hogy ne térjen többé vissza? Akkor a törvényjavaslatot mégis nála nélkül kell tárgyalnunk. Szóló mindjárt holnapra kivánja azt napirendre kitüzetni.

Mészáros: Ha a ház áldása kiséri, akkor nem fél a golyótól (Éljen!). Még ez áldás nélkül is rettenthetetlenséggel és hidegvérrel tárta fel keblét a golyóknak.

Kovács L.: Ha addig összedugjuk a kezünket, akkor az ellenpártnak igazságának kell lenni. De az alatt a budgetet kell tárgyalnunk, mi legalább is 8 napunkat veszi igénybe. Addig talán a hadügyminiszter is visszajöhet.

Bezerédy István őszinte köszönettel fogadja a hadügyminiszter jelentését, melytől legjobb sikert vár a haza javára.

Bónis Madarásznak felel: Méltatlannak tartja ama férfiak gyanusitását, kiknek az ország függetlenségéért köszönettel tartozunk.

Zsembery: E tárgy titkos ülésben 6 napra halasztatott el, most ujra jöjjön javaslatba? A hadügyminiszter nem csak azért utazik le, hogy utána nézzen, hanem azért is, hogy mint Cavaignac tette, katonáit égő szivarral vigye győzelemre. Ki tudja, meddig tarthat ez. Mindjárt holnap tárgyalás alá kell venni a törvényjavaslatot.

Nyáry nem tartja helyesnek, hogy e fontos tárgy csak ugy hamarjában, mintegy titokban intéztessék el. Fogadjuk örömmel a hadügyminiszter ajánlatát; az elnapolásról ne most határozzunk. — Az elnök szavaztatott és a többség az elnapolás mellett nyilatkozott.

Mészáros törvényjavaslatát szeretné atyai védelmében részesiteni és azért óhajtana jelen lenni a tárgyaláson. Egy jóslat szerint neki még 24 évig kellene élni, (Madarász közbe szól: „Most még jóslatokról beszélni!“) Ennélfogva jövő héten javaslatát a házban védeni fogja, mert emlékező tehetsége gyenge lévén, az osztály- és bizottsági üléseken sokat elfeledett mondani, a mit az átalános tárgyalásnál utólagosan elmondhat.

Még augusztus 7-én kelt a hadügyminiszter utjára a déli harcztérre, hogy mélyebben bepillantson az ottani viszonyokba és meggyőződést szerezzen az ottani csapatok állapotáról és szelleméről.

Átalánvéve a helyzet nagyon borus volt. A szerbek a fegyverszünet alatt tetemesen megerősödtek, azonfelül még a rendes hadsereg sok határőrei is hozzájok csatlakoztak és összeköttetésben állottak a horvátországi bánnal, mint a délszláv mozgalom vezetőjével. A harcz eredménytelenül hullámzott ide s tova.

Az alkudozások, melyeket a magyar miniszterelnök János főherczeg közbenjárásával a horvátországi bánnal Bécsben megkezdett, eredménytelenek maradtak és további ilynemü alkudozásoktól a magyar kormány annyival kevésbé várhatott valamit, mert Jellachich báró altábornagy folytonos fegyverkezéseiről ép annyira volt tudomása, mint arról, hogy az osztrák hadügyminiszter gróf Latour altábornagy pénzt, ruházatot és lőkészleteket küldött Bécsből Gráczon át Hor-

vátországba, melyeket még augusztus 13-án két hidász csapat követett a Dráva áthidalása czéljából.*)

Jellemzi az akkori viszonyokat, hogy a két hadügyminiszterium közt ugyanez időben csereüzlet történt h a d i k é s z l e t e k b e n és f e l s z e r e l é s i t á r g y a k b a n. Latour gróf ugyanis azt a megkeresést intézte augusztus 5-én a magyar hadügyminiszterhez, hogy miután a táborszertári jelentés szerint Komárom, Pétervárad és Eszék várakban szükségen felül még 3600 kétfontos gránát és 20,000 darab hatfontos ágyugolyó van, engedné át ezeket Olmücz vára erősitésére, a szállitási bér az osztrák hadügyminiszteriumot terhelné. A csere rövid alkudozás után meg is történt, miután a magyar hadügyminiszter osztrák kollegájától egy millió töltényt, 400 puskaagyat és 600 puskakakast kért és ezeket igen készségesen meg is kapta. De meg kell itt jegyeznünk, hogy ez a csere a magyar kormány tudtával történt, melynek magát, mint azt később látni fogjuk, erre nézve a magyar országgyülés előtt igazolnia is kellett, noha a miniszterelnök a tényállást hivatalos communiquében kifejtette, melynek végmegjegyzése igy hangzott: „Ezt annyival inkább látom szükségesnek a fegyvertár főfelügyelője igazolására (Martiani ezredes) felhozni, mivel ő maga e tárgyalás tartama alatt szolgálati ügyben távol volt s igy abban részt sem vehetett. Mig egy részről dicsérve kell megemlékeznem a hazafiui aggodalomból származott kételyekről, nem állhatom meg, hogy

*) Julius közepén a „Wiener Zeitung" minden megjegyzés nélkül azt a hirt hozta, hogy a cs. kir. péterváradi határőrvidéki ezred két zászlóalját, melyeket gróf Latour altábornagy hadügyminiszter Olaszországba rendelt, Zágrábon történt átvonulása alkalmával a horvátországi bán feltartóztatta és oda utasittatta, hogy házi tűzhelye védelmére menjen vissza állomásaira. Azt, a mi itt történt, azon ezred tisztjei közlötték velünk. Az ezred visszaindult, de már az első állomásnál azt kivánta a legénység a tisztektől, vezetnék az ezredet a szerb táborba, mely Sz. Tamásnál állott, a mit azonban az ezredes, ki őket rendre utasitotta, megtagadott. Az uton azonban Bosnics őrmester — jelenleg nyugalmazott százados — a törzskartól külön vált zászlóalj elébe állván, megujitá elébbi követelésüket; még pedig ezuttal igen erélyes hangon szólalt föl. A tisztek ekkor is tagadólag válaszoltak, mire az erélyes Bosnics a már feltüzelt zászlóaljat mint parancsnok vezette Sz. Tamásra. Rasztics ezredes két századdal a törzskari állomásra, Mitro-

más részről azokat a legszigorubban meg ne rójjam, kik nem átalják a hadügyminiszteriumot és annak közlönyét roszakaratu és egészen alaptalan gyanusitásokkal megtámadni."

Forduljunk most ahoz, a mi időközben a haza védelme körül történt A 200,000 ember megszavazása óta határozatba ment, hogy négy uj honvéd-zászlóaljat állitanak fel 11., 12., számok alatt Erdély számára, 13. és 14. alatt pedig Magyarországra, melyek közül az utóbbi a pesti önkénytes csatár zászlóaljból alakittatott, s a melyekhez a tisztek julius 24-én kineveztettek, hogy a katonaságot szervezzék és begyakorolják. E négy zászlóalj felállitásánál nem csak a nemzeti véderő szaporitása, mint helyi szükséglet pótlása volt a czél. Az erdélyi román lakosság közt elharapózó forrongás szolgált okul ezen épen nem nagyszerü hadszaporitásra.

A nemzetőrség szervezése gyorsan haladt s ebből nehány zászlóalj Zala- és Somogymegyékből a Drávánál állott, mig egy pesti zászlóalj a pesti önkénytes zászlóaljjal és más nemzetőrségi csapatok a déli harcztéren müködtek. Rendkivül nagy dicsőséget az igaz, hogy nem arattak, de még is lehetett itt is találni elismerést érdemlő kivételeket. Igy dicsérte meg a hadügyminiszter a „Közlöny"-ben a jászokat és kunokat, kik magokat az ellenség előtt kitüntették, ép oly jeles volt a békési lovasság és az ügyes aradi tüzérség. Majdnem ugy látszott, hogy fölszinre jutott a nemzetőrség soraiban a harczi szellem s többen sürgették, hogy harczba vitessenek. A mi fegyelmezettségüket illeti, ez ugyan még sok kivánni

viczba érkezett, a hová az ezred valamennyi tisztje is eljött. Miután a legénység itt is hiában követelte az indulást Sz. Tamásra, a két század is oda ment. Több tiszt ekkor Bécsbe rándult fel, hol a gradiskai határőrvidéki ezred tisztjeivel találkoztak, kik hasonló okoknál fogva hagyták el állomásaikat. Legelőbb is gróf Latour hadügyminiszterhez mentek, kit arra kértek, hogy miután ezredök legénysége föllázadt, osztaná őket be az olasz hadsereghez, mint Radetzky seregét nevezték. „Minthogy önök nem maradtak ott, ahol voltak, én önöket nem alkalmazhatom." Ez volt Latour lakonikus válasza és a tisztek Badenben Bécs mellett maradtak, hol polgári ruhában sétálgattak és zsold nélkül kellett élniök mindaddig, mig a bekövetkező események felvilágositották őket arra nézve, hogy nem kellett volna a fegyelem törvényeihez ragaszkodniok. Rastics ezredes később a horvátországi bán alatt dandár-parancsnok lett.

valót hagyott hátra és jelesül az alsó táborban a rendes katonaság, mely mellé, mint ez Mészáros feljegyzéseiből kitetszik, mindenütt nemzetőrség volt adva, hogy ezt mintegy ellenőrizze, ez utóbbival sehogy sem tudott megbarátkozni.

Szabad csapatok felállitását is megkezdették. Ezek közt elsők voltak a Lopresti Lajos báró által felállitott 200 főnyi vadászok és a Woroniecki Micislav herczeg által szervezett önkénytesek, kiket az illetők saját költségeiken állitottak ki és szereltek föl és ezek a déli harcztéren léptek föl.

Igen gyorsan haladt a tüzérség szervezése, vagyis inkább az ütegek mozgósitása az 5-ik cs. kir. tüzérezrednél, mert azon honvéd ütegen kivül, mely az első 10 honvédzászlóalj felállitásával egyidejüleg alakult meg és néhány nemzetőri ütegen felül, novemberig, a mely időtől kezdve a honvéd-tüzérség fejlődése rohamosan haladt előre, csak az első üteg szereltetett fel. E végből augusztus 8-án további 500 hátas és hámos ló állitását rendelte el Békefy őrnagy.

VI.

Mészáros visszatérése a harcztérről. — Álláspontja a honvédelmi kérdésben. — A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata. — A hadügyminiszter jelentése tett szemleutjáról és ujonczozási törvényjavaslatának indokolása az alsó-házban augusztus 16-án. — Az a feletti átalános vita megkezdése.

Augusztus 15-én visszatért a hadügyminiszter szemleutjából, hogy részt vegyen másnap ujonczozási törvényjavaslata tárgyalásában. Mielőtt ez érdekes tárgyalásról szólanánk, szükségesnek látjuk megismertetni olvasóinkat azzal az állásponttal, a melyből a hadügyminiszter elejétől kezdve a honvédelmi kérdést tekintette. Mészáros e kérdések legfontosabbikát ugy tekintette, mint olyat, mely csak a magyarországi viszonyok fejlődése s az olasz hadjárat bevégzése után és átalánvéve rendes körülmények közt Ausztriával egyetértőleg oldathatott volna meg. Minthogy azonban ama gyors változások, melyeket az 1848-ki események létrehoztak, nem engedték a hadügyminiszternek, hogy magát tájékozhassa és támpontokat szerezzen magának a hadügy szervezésénél, mivel ilyenek a százados dualisztikus alapnál fogva, mely Magyarországot Ausztriával összekötötte, egészen hiányoztak. a legfelsőbb királyi rendeletek ugyan meghatározták az állást, melyet a magyar hadügyminiszterium a katonai hatóságokkal szemben elfoglaland, és ezekben ugyan szó volt magyar hadseregről, de egyszersmind az is meg volt mondva, hogy az összes haderővel fentartandó összefüggés czéljából a monarchiában a magyar hadügyminiszter minden közigazgatási intézkedésnél, melyek a fennálló rendszerrel összeköttetésben állottak, az osztrák hadügyminiszterrel egyetértőleg járjon el, sőt azzal még kevésbé fontos intézkedéseket is közöljön

utólagosan, nem különben a tábornokok kinevezésénél az osztrák hadügyminiszternek tett előző jelentés után tegye meg előterjesztéseit. Mindezeknél fogva a magyar hadügyminiszter önállósága soha sem volt tökéletesen meghatározva és a nagy nehézségek elháritása után is sok idő kivántatott volna még arra, hogy a hadsereg önállóságának legalább theoretikus oldala is megoldassék. Midőn 1867-ben az államjogi kiegyezés megtörtént, magyar mérvadó körökben akkor már mindenki tisztában volt a honvédelmi kérdés megoldásával és mind a két miniszteriumban meg volt az engesztelékenység szelleme 1848-ban a dolgok ugy állottak, amint azokat Deák a pozsonyi országgyülés egyik ülésében a következő szavakkal jellemezte: „Ezzel a leirattal minden meg van adva, a mit papiroson meg lehet adni, de hogy ez eredményteljes legyen, az a nemzet erejétől függ. Ha ez elegendő erkölcsi erővel bir, akkor a holt betünek életet fog adni.“ Ehez még az járult, hogy az önálló magyar miniszteriumot perhorreskálták és Mészáros már akkor érezte, mennyire alá van rendelve a bécsi hadügyminiszteriumnak. Végre mint régi császári katona, ő maga sem volt barátja a dualismusnak a hadseregben. Hogy tehát a hadsereg kérdésének természetes békés megoldását ne gátolja, az alkalmas időpont beálltáig nem akarta a létezőt megingatni, mint ezt már miniszteriumának első szervezése is bebizonyitja, és midőn a szerb lázadás és a horvátok fenyegető állása a honvédelmi kérdést Magyarországon előtérbe tolta, nem hagyta magát meggyőződésében és konservativ igyekezeteiben, mig törvényes alapon állott, megingattatni.

Mészáros ugyan átdolgozta a hadügyminiszteriumban alkalmazott Tanárky százados segedelmével a porosz és olasz védrendszer-javaslatot, de tisztában kellett lennie a fölött, hogy ezzel csak akadémiai tanulmányt végzett, melyet, mint ő maga mondja, Bécsben nem vettek tekintetbe. Onnan kérte tehát a szükséges támpontokat és semmi választ nem kapott, és midőn a 200,000 ember megszavaztatása után kérését megujitotta, akkor igen természetesen még kevésbé nyert választ.

Azonközben a parlamenti ellenzék mint a közvélemény,

kifolyása, egy magyar hadsereg alakitását, illetőleg minden magyar csapat magyarositását követelte, a radikális párt még ezeknek feloszlatását és a nemzeti hadseregbe való beosztását is kivánta.

A honvédzászlóaljak szaporitását Mészáros a haza védelmi erejének növelése tekintetéből már azért sem ellenezte, mivel ezek az ő védtörvény-javaslata szerint mint honvéd zászlóaljak a véderő második sorát képezték volna, ennélfogva a hadügynek Ausztriával való végleges megoldásánál az eddig létező rendszer megzavarása nélkül az uj védrendszer átalános keretébe felvétethettek, de a rendes magyar csapatok feloszlatása ellen annál több erélyességgel küzdött, sőt még negyedik zászlóaljak és tartalék osztályok felállitását is követelte.

De mert a haza akkori veszélyes helyzetében a fő dolog az volt, hogy a szerbek és horvátok ellen minél több katonaság teremtessék, ennélfogva a hadügyminiszter csak egy 12. §-ból álló ujonczozási törvény-javaslat kidolgozására szoritkozott, melynél fogva a már megszavazott állomány az átalános védkötelezettség elve szerint egymásután vonassék hadiszolgálatba.

Az ujonczozási törvényjavaslat igy hangzott:

1. §. A miniszterium felhatalmaztatik a rendes katonaság számát (a hová a honvédek is tartoznak) a határőrvidéki ezredeken felül 200,000 harczosra emelni.

2. §. A miniszterium elrendeli, hogy e törvény szentesitése után a legrövidebb idő alatt 40,000 főnyi gyalogság és 4300 lovas állittassék, továbbá 40,000 gyalogra és 4300 lovasra az ujonczozás ugy készittessék elő, hogy szükség esetén azonnal kiállittathassanak.

3. §. Ha e 88600 emberből álló állomány sem lenne elég a haza védelmére, az ujonczozás egész az 1. §-ban kijelölt számig lesz folytatandó.

4. §. Az e törvény által megszabott védkötelezettségnek Magyarország kapcsolt részeinek minden polgára alá van vetve, élete 19 évétől, állás- és valláskülönbség nélkül. Kivétetnek azonban alóla: a) A papság; b) az anélkül is katonaszolgálatra köteles határőrök; c) a családfők és a család

fentartásáról gondoskodó egyetlen fiak vagy vők; d) a testi fogyatkozások miatt katonai szolgálatra nem alkalmas egyének.

5. §. A jelen törvény értelménél fogva állitott katonák 6 évi szolgálatra kötelesek; ez idő letelte után visszalépnek a többi polgárok soraiba.

6. §. A mi a katonaállitás sorozatát illeti, az azokkal az ifjakkal kezdendő, kik a 19. évet tulhaladták, de még a 20-at nem érték el, ezután következik a 20. és a 21. évesek korosztálya stb., mig a szükségelt állomány be nincs töltve.

7. §. Az ujonczozás minél gyorsabb keresztülvitele czéljából az illető miniszterek azonnal a törvény szentesitése után biztosokat fognak küldeni a megyékbe és helyhatóságokhoz, kik a hatóságok közremüködésével és az anyakönyvek segedelmével a 19, 20 és 21 éves ifjakat, még pedig minden korosztályt külön, össze fogják irni, orvosilag megvizsgáltatni és az alkalmasok névsorát a hadügyminiszteriumnak be fogják küldeni.

8. §. Ezekből a névsorokból látni fogja a hadügyminiszter, vajjon az első korosztály, vagyis a 19 évesek elegendők-e az állomány betöltésére, vagy pedig a 6. §. értelménél fogva át kell-e menni magasabb korosztályra.

9. §. Azon esetre, ha nem lenne szükség az első korosztálybeli összes ifjuságra, akkor sorshuzás dönt és a szükséges állományt a hadügyminiszter a lakosság aránya szerint a hatóságokra s ezek ismét az egyes községekre kivetik, minél azonban az szolgál zsinórmértékül, hogy mig egy korosztály elégséges, addig nem szabad más korosztályba átmenni.

10. §. Kiváltás vagy helyettesités semmi szin alatt nem engedtetik meg.

11. §. A katona-állitásra és sorozásra vonatkozó minden egyes intézkedés és rendelet a miniszterium által adatik ki.

12. §. Az eddig divatozott szabad toborzás*) ezennel

---

*) 1848 előtt Magyarország minden tiz évben kiállitotta ujonczállományát és az időközben történt hiányok pótlása önkénytes toborzás utján történt. E végből az országban minden gyalog és huszárezrednek megvolt egy fő és két vagy három fiók toborzási parancsnok-

beszüntettetik, ha azonban kiszolgált katonák, kivált altisztek további szolgálatra akarnák magukat kötelezni, ezek az esetre, ha további 3 évre kötelezik magukat, egy harmadával, ha pedig 6 évre, eddigi zsoldjok felével több pótzsoldot kapnak.

Budapest, 1848. julius 20-án.

Mészáros Lázár s. k.,
hadügyminiszter.

Ez az ujonczozási törvényjavaslat volt az augusztus 16-ki alsóházi ülésben napirendre tüzve. Mielőtt azonban a hadügyminiszter annak indokolásába fogott, előbb szemleutjáról tett jelentést a parlamentnek. E jelentés következőleg hangzott:

Tisztelt képviselőház! Mielőtt a tárgyhoz szólnék, bocsánatot kérek, hogy valamit előre bocsáthassak. Nem mondhatom, hogy bejártam Tolnát és Baranyát, hanem megjártam Torontált és Bácsot. És séta közben sokat tapasztaltam, mi egyrészről nagy reményt nyujt a későbbi időkre nézve, másrészről azon meggyőződést erősbiti meg bennem, melyről igen nehezen fogok lemondani. A perlaszi tábortól kezdve csaknem egész a Dunáig láttam valamennyi seregünket. És örömmel tapasztaltam, hogy akármely fajnak és nyelvüek legyenek is azok, ugy fel vannak lelkesülve, hogy a közös célnak, melyet elérni akarnak, tökéletesen meg fognak felelni. Legyenek bármily nemzetbeliek, mihelyt a kötelesség hivja őket a cselekvésre, örömmel lelkesülnek. Még eddig mindig nagyobb erőt vertek vissza és ha igen nagy erő nem volt ellenök, mindig győzelemmel tértek táborukba. A mai (68. sz.) Közlöny is seregeink győzelmét jelenti Neuzina, Garch és Verbász helységek mellett, melyeknek részletei a következő számban fognak előadatni. A nemzetőrökről be kell vallanom, hogy azon rövid idő is, melyet a táborban

ság*a*. Az előbbiek élén gyalog vagy lovas századosok, az utóbbiakén alantas tisztek állottak. A hadkiegészitési ügyek átalában a toborzási parancsnokságok tevékenységének feladatát képezték, ezek mellé mindig kellő számu legénység volt kirendelve az illető ezredekből a toborzás eszközlése végett.

töltöttek, bár katonai szempontból nem helyeselhető a dolog, nagy haszonnal volt; mert megismerkedtek ez alatt némely süvöltő bogarakkal, s bátorságban is előre haladtak, mire egy kis szükségük is volt; rendben és engedelmességben pedig sokat nyertek. A mit leginkább ki kell emelnem, azok az aradi tüzérek, kik ugy viselik magokat, mintha rég szolgáló tüzérek volnának (Éljenek). Már jól lőnek, nem nézik, menynyi ellenség áll előttük, hanem hogy hol van (tetszés). Másik az, hogy nehány aradi és békési lovas csapat is neki bátorodott, vitézül teljesiti kötelességét, és a mi legszebb. letelvén idejök, tovább is a táborban maradtak. Az önkénytesekről, akár hol vannak, nem lehet mást, mint jót mondani (Éljenek). Van ugyan elvétve némely emberi gyarlóság közöttük, de azon is keresztül esnek, a miért ezen gyengéjöket köpennyel takarom. Áttérek most a Duna és Tisza közti térre, és örömmel kell jelentenem, hogy a tolnai nemzetőrök megesküdtek, hogy utolsó emberig kiontják véröket (Éljenek!). És a mint szemökbe néztem, láttam, hogy igéretök igazsággá fog válni. A jász-kunok derék emberek, jó katonák, különösen a lovasság kitünteti magát, s csak az kár, hogy Bácsban nagyra nő a kukoricza, mert még többet is tettek volna (Tetszés). Azonban az ütközeteknél mégis megtörténik, hogy mig az első vonalbeliek az ellenséggel szemközt állanak, a második vonalbeliek használják az alkalmat s lekaszálják a földet, hogy a lovasság keresztül-kasul járhasson s eként előmozditják a győzelmet. Szintén jót lehet mondani a bácskaiakról, különösen a szabadkaiak és bajaiak némely ütközetben derekasan viseltek magokat s ezek közt is találkoztak önkénytesek. kik idejök leszolgálása után is a táborban maradtak. Ha talán elfelejtettem valamit mondani, csak azt nyilatkoztatom ki, hogy ezen táborozás, ha mindjárt vér- és pénzbeli kárára volt is az országnak, minden esetre azon hasznára vált, hogy a nemzetőrök, kik ott táboroznak, rendre, engedelmességre szoktatva, az ellenséggel szemközt javára szolgáltak a hazának. Azonban mivel ma vaspályán és gőzösön utazunk, alig birjuk elvárni az eredményt és mindenben szeretnénk gyorsan haladni. Noha katona vagyok, mégis emberi bánást választottam, mert hasznunk van az emberekből és

még több hasznunk fog lenni. Két czél közt kellett választanom: akarunk-e eredményt mindjárt nagy véráldozatokkal, vagy később kevesebb véráldozattal. Én a kevesebb véráldozatra határoztam el magamat; igy később érünk czélt, noha már nagyon szeretnénk hireket hallani. A katonai vagy harczjáték bizony drága játék s a szerencsekerékhez hasonlit. A mennyire embertől telik előre jósolni mondhatom, hogy száz esély között 65—70 a mi részünkön van, 30 az ellenség részén. Ha tehát nem csalódom, bizonyosan nem sokára valami jót fogunk hallani. Nem feledhetem el Szeged városát, melynek hazafiui szeretetét, készségét nem lehet eléggé dicsérnem. Mit a katonaság átszállitásánál, a betegek és sebesültek ápolásánál tenni kellett, mindent megtett, ugy hogy a sebesültek, még azok is, kik élethalál közt feküdtek, azt mondták, nem bánkódunk sebeink miatt, bárcsak tovább is szolgálhatnánk a hazának. Ugyanezt lehet mondani Bajáról is, mely város szintén mindent készséggel teljesit. Végre, hogy személyekről is szóljak: Szentkirályi biztos ur (éljen) különös erélyességgel müködik a táborban és igen nagy hatással van a nemzetőrökre, az egyetértésre és békés együttélhetésre. Soha jobb választást nem lehetett volna tenni. Szintén dicsérettel kell emlitenem Török Gábor élelmezési biztos urat. Ugyszintén a torontálmegyei élelmezési biztost, kinek fájdalom, elfelejtettem a nevét (egy hang: Vukovics). Nem Vukovics, ez királyi biztos és róla szintén nem mondhatok mást mint Szentkirályiról. Elfelejtettem nevét, de remélem eszembe fog jutni később. Meg kell emlékeznem Horváth Antal, bácsi főispán urról is, ki bár karja eltörött, kötésben hordozva karját, szintén ott müködik a táborban (Éljen). Vannak még több egyének, hanem ezek legyenek azon átalános elismerésben és dicséretben részesek, melyet a tisztelt ház mindnyájuknak szavazni méltóztatik (Éljenek!).

Áttérek most egyenesen az én ügyemre. Aratok-e itt éljeneket vagy nem? Nem tudom, hanem minden esetre gyakorlaton és tapasztalásokon épült meggyőződéssel fogom kifejezni.

Ha békés idők lettek volna, minő ujonczállitási rendszert kivántam volna behozni, nyomtatásban olvashatja a tisz-

telt ház. Mely átalános ujonczási rendszer tárgyalását most azon szempontból nem lehet elővenni, mivel minden uj rendszer behozatalához idő, sok idő kell. Tehát meggyőződésemből egy kisebb czélt választottam, mely keveset változtatván a mostani rendszeren, melyet hasznunkra kell forditani, hogy azon feladatnak, miszerint a hazát megvédjük és ha lehet megmentsük, megfelelhessen. Mily körülmények között áll hazánk, mily veszélyek veszik körül, nyilt titok. És azért nem akartam törvényjavaslatomat ugy szerkeszteni, hogy átalános elveket mondjon ki, hanem ugy, hogy mint országos hivatalnok, ki egy ilyen erős és igazságos biró előtt állok, a felelősség terhe alatt, az igazság és meggyőződésem szerint müködvén, a haza javát előmozdithassam. Szükségünk csak egy pontra van irányozva, arra t. i., hogy azon katonák, kiket a képviselőház oly nemesen megadott, minélelőbb a haza hasznára forditassanak; hogy igy czélt érve, visszalépjünk azon csendbe, rendbe, törvényszerüségbe, mely nélkül semmi jövőnk nincsen. Akárhogy törtem fejemet és gondolkodtam, még is olyanokon akadtam fenn, a mikért talán a tisztelt képviselőház be fogja törni a fejemet; 35 évig huzom ezt az igát, és ha nem tanultam sokat, de legalább is igen annyit, hogy ha engedelmességben neveltettem is, még is ott, ahol hivatásomnál fogva kell valamit tennem, azt ugy tegyem, miszerint lelkiismeretemnek, meggyőződésemnek és a fő czélnak egyuttal, ha lehet, megfeleljek, és hogy ha fájdalom talán az egész ház kivánatainak megfelelni szerencsés nem lehetek is, még is gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.

Két mód ajánlkozik az átalános törvényjavaslatban, melyet szerencsétlenségemre, mióta haza jöttem, nem is olvashattam át. Átalánosan mindig a főczélt tartva szem előtt, bátor leszek taglalni ezen törvényjavaslatot Két mód áll előttünk: egy uj vagy ujabb, egy régi, vagy pedig az uj és régi között egy közép-rendszer. De kérdem, hol van az a magyar rendszer? Ha talán valaki tőlem, ki három hó óta vagyok kinevezve, de csak két hónap óta ülök itt ezen sikamlós széken, ha valaki tőlem azt kivánná, hogy a lehetetlenséggel küzködjem és annyi századok büneit egyszerre orvosoljam, az

többet kiván és tételez fel, mint mennyit teljesiteni képes volnék. Mert hogy a régi rendszert uj rendszerré alakithassam át, uj rendszert kellene alkotnom. Már ha egy más közönséges dolog ezer, vagy több részecskékből áll, a hadi láb, mely nem csak egy tudományból, hanem 15-féle tudományból is áll, melyek mind összeköttetésben vannak egymással, a melyeknek részletei tizezerfelé ágaznak szerte s melyekhez kész embereket kell hozni, melyet rendszeresitni kell, s ha rendszeresitve, átforditva, magyarázva, összehasonlitva a hadsereget magyar lábra állitjuk, akkor annak, kinek tanitani kellene, tanulnia kell magának is.

Vegyük már most higgadtan a dolgot. Ha én legjobb akarattal, legjobb szándékkal katonai bizottságokat állitanék fel s a világ négy részéről embereket, kik tudományban, katonaságban, gyakorlottságban egy kissé hiresek, összevenném is, s ha nem tekinteném azon kapcsolatot, melyben még az összes monarchiával állunk, mellyel tán némely téren együtt kell müködnünk, melytől egészen elszakadni nem kell, nem lehet, minél nagyobb rész jó benne és csak némely kinövései vannak: ha ezen alapon indulnék is, a katonai tudományokat forditani, magyarázni, összeilleszteni kell, s ha forditva, leirva, nyomtatva vannak, összehasonlitani, gyakorolni kell, és csak azután életbe léptetni s hogy életbe léptethessük, mindenkinek tanulni kell. Már pedig ha annak, ki tanitani köteles, magának is tanulnia kell, bizony akkor a tanitvány igen kevés hasznot lát belőle. Mert látjuk, hogy azon tanitók előadásai alatt, kik Molière szerint bottal csináltattak s az előadás előtt néhány órával tanulják a leczkét, álom száll a tanitványok szemeire.

A második az, hogy ha én most uj osztályokat akarnék összeállitani, a felebbvaló nem ismerné alattvalóját, a bajtársak nem ismernék egymást, és azon erők, melyek bennök müködnek, nem irányittathatnának a czél felé, és csak az idő veszne el, mely most, midőn veszély fenyegeti a hazát, a legnagyobb tőke. Még tekintetbe kell venni azt is, hogy ha a fennálló ezredekből uj ezredeket állitanánk fel, ez igen sok költséggel járna. Mert sok törzskart és tudományos testületet kellene felállitani. Mindezeknél fogva tehát én nem taná-

csolhatom, hogy ezt tegyük, annál kevésbé, mivel semmiféle erőt nem nélkülözhetünk. Mindenféle erőt, legyen az nyugvásban, legyen cselekvésben, vagy készülőben a cselekvéshez, használnunk kell. Mert ha mi lelkesülve vagyunk is, a lelkesedésben kimondott szó mégsem válik azonnal tetté és cselekedetté. Olyan hazában élünk, hol a lelkesülés nagy, de azon pillanatot elő nem teremtheti, hogy az akaratnak a siker czélirányosan megfelelhessen. Tehát azon erőket, melyek seregünkben szerteszét léteznek, most midőn a haza és a fejedelem követeli, midőn a törvényhozás törvényes uton jár, midőn fejedelmünket szeretjük, imádjuk, mivel egyetlen barátunk és mi talán egyetlen barátai vagyunk, azon erőket a haza kárával nélkülöznünk nem lehet, nem hasznos, nem czélirányos. De politikailag sem jó. Némelykor talán el hagyjuk magunkat ragadtatni és hozunk olyan végzést, melynek hatását nem tudta senki és nem tudja hol végződik. Azon politikai erőket nem lehet mellőzni, melyek talán nincsenek egyenes rokonszenvvel irányunkban, de a kötelesség terén állanak és mellettünk harczolnak. Ezenkivül, hogy befejezzem ezt a tárgyat, tudjuk, hogy mi mintegy egy kalap alatt állunk: mire fogna az vezetni, ha mi azt, a mit az eseményeknek kellene előidézni s az időnek megérlelni, praeoccupálnók? Olyant mondanánk ki, mi nem lehet hasznunkra s azért én mint egyenes ember, ezt nem is pártolhatom.

Már most vegyük a második rendszert. A második rendszer nincs inyünkre s talán az enyémre sincsen. Én nagy polczra vergődtem fel és senkinek sem köszönhetek semmit. Bizony utóbbi hivatalomban elég mérget ettem, némelyeket meg is gyülöltem és megfogadtam, hogy meg fogom boszulni, hanem a boszuállási kivánságot háttérbe szoritottam. Azt mondom, hogy ha az uj rendszer behozatalánál annyi akadály merül fel, nézzük, vajjon a másiknál kevesebbek-e az akadályok. Kimondom, hogy mechanikailag véve a dolgot, semmi akadály sincs, sőt inkább előnyei vannak. Mert itt nem kell tanulni semmit, itt már a felebbvaló ismeri legközelebb alattvalóját és igy tovább. Ha jő az ujoncz, besoroztatik, katonává tétetik azért, mert talál több ruhát, több fegyvert, a közemberek neki barátkint szolgálnak ugy, hogy egy hónap

alatt viheti a hová tetszik; ha nem is tökéletes katona, de befoglaltatván a szükséges keretekbe, legény a gáton, pedig ilyenekre nagy szükség van. Igaz, sokféle elemek vannak közöttünk és itt-ott egyenetlenség is mutatkozott; de ez a magyar ezredekre még károsan nem hatott. Mostani utazásomban is tapasztaltam, hogy legyen a katona árvamegyei, legyen liptó- vagy akármely megyebeli, ha azt mondják neki: menj, ölj! hát megy, öl, ront és bont; és mikor azt mondják: elég, akkor visszatér. Ezt az uj rendszerről nem lehet mondani; mert nem tudjuk, minő hatást fog szülni. De azt tudom, hogy a mostani rendszer mellett — egyes személyeket kiveszek — átalánosságban nem találtam testületet, mely az engedelmességet felmondotta volna, egy eseten kivül, mely most legujabban történt, mely felett azonban nem estem kétségbe jól tudván, hogy pár nap mulva visszatér kötelességéhez és mint bünös nagyobb tettekkel fogja jóvátenni vétkes tettét. Tehát gyakorlatilag a mostani rendszer jobb, de szellemileg sem roszabb, azért, mivel ha most ujonczokat akarunk állitani, hogy állitjuk azokat? Ugy hogy, ahol van magyar szellem, kivonjuk és oda tesszük, hol ilyen nincs, és igy egyrészről teszünk valamit, más részről pedig elvonunk és azon gyanura adunk alkalmat, hogy talán szakadást akarunk, már pedig szükséges, hogy rólunk a szakadásnak még csak gondolata se támadjon. Mert szükségünk van egyesülésre, összpontosulásra, hogy azon kis erőt, mely a legroszabb strategiai helyzetben van, kompakt tömegben tehessük oda, hová a szükség kivánni fogja. Tehát én sajnálom bár, hogy a tisztelt háznak kivánságával vagy talán épen a hazának régi ohajtásával ellenkezésbe jövök, mégis nyiltan és lelkiismeretesen kimondom, miszerint semmit sem kivánok most változtatni, hanem azon erőt, a mely megvan, felhasználni, hogy ott, hol legnagyobb a veszély, azt elnyomva, máshova fordithassuk, hol szükség fog előállani. A mint kimondottam meggyőződésemet, ugy bevallom azt is, miszerint a háznak joga van kivánni, hogy a hadsereg magyar legyen. De e jogot ugy gyakorolja, hogy valami jobbat tegyünk, ne pedig roszabbat; mert most minden rögtönzés, minden hevenyészet káros; káros a személyre nézve, ki azt életbe lépteti, káros

a házra nézve, mert minden rögtönzés oly nagyfontosságu dolog, mi által az egész világ itéletét magára vonja, hogy olyanba vágtuk a fejszét, mely megérve nem volt. És azért a mi hamar történik, meg nem gondolva történik, és a mi nagy kárt hoz a hazára, azt nem lehet javasolni. Hanem ha a ház mondja a hadügyminiszternek: én kivánom hogy magyar legyen a hadsereg, akkor adjon neki időt, hogy önbecsületével is magyarrá tehesse azt. Ha azt mondja a ház: „kivánom, azonnal magyar legyen a hadsereg“, én mindent meg fogok tenni, mi tehetségemben áll, ide hivok minden szakértő embert, hogy dolgozzanak éjjel és nappal egy uj rendszeren, miszerint ne legyek kénytelen fél, fertály fokozott rendszert behozni, hanem egy egészet hozhassak be, mely aztán tiszta magyar legyen s e tekintetben azt mondom, mit Gibbon mondott; „sok idő kell, mig egy világ elvész, de nem is kell más“, én is azt mondom, hogy idő kell, mert ha jól meg nem főzi az ember, hát kóficz lesz belőle.

Nem szoktam sokat beszélni, nem is tudok, mert igaza volt azon amerikai phraenologusnak, ki azt mondotta, hogy fejem kissé kemény és kevés vagy is rosz emlékező tehetségem van s azért nem tarthattam mindent emlékezetemben. De gondolom, elég alkalmam lesz a vitatkozások folytán felelgetni, és igy mit most elfelejtek, később helyre fogom hozhatni. Most végül még csak azt hozom fel: tudjuk, milyen állásban vagyunk s mire van szükségünk. Tehát azt kell elvül kitüzni, hogy olyan valamit teremtsünk, mi azon czélnak legtökéletesebben és leghamarabban megfelel. Ha ezt tesszük, nem tudom, melyik félre fog a tisztelt képviselő ház határozata fordulni. Ha valaki jobbat tud ennél alkotni anélkül, hogy a mire szükségünk van: a hazát megmenteni, szem elől tévesztené, örömest fogok hódolni és mint közlegény fogok szolgálni alatta. De ha mindjárt változtatjuk is a rendszert, nem lesz abból magyar rendszer. Én tehát az uj rendszer behozatalát nem pártolhatom a magyarság szempontjából, sem katonailag, még kevésbé pártolhatom pedig politikailag; mivel az igen nagy botrányt okozna. A negyedik zászlóaljra már az egész hadsereg mint messiásra vár, már

pedig az országnak kötelessége tekintettel lenni azon hadseregre, mely egyfelől becsületünket tartja fenn, és az ország integritását megvédi, másrészről a magyar nevet első helyre tüzi. Az egész birodalmi hadseregben a magyar az, mely leghátrább áll az előmenetelre nézve, kell tehát lenni jutalomnak, mely őket buzditsa. Politikailag nem pártolhatom az uj rendszert azért sem; mert azon népnek, mely hozzánk akar simulni, szükséges, hogy legyen ideje hozzánk simulni. Nem pártolhatom azért sem, nehogy olyanokat fizessünk, kik hasznunkra nem válnak; mert csak azok, kik szolgálnak, hasznosak a hazának.

Erre megkezdődött a vita. Első szónok volt:

Záborszky. Két dolgot jegyzett meg ebben a törvényjavaslatban: 1-ször, nem szabad a magyar nemzetiséget kibocsátani. 2-or, a tulajdonképeni katonai szakmát. Mind a kettőt lehet itt egyesiteni. A katonai igazgatóságnak nem szabad elfojtani a kor követelményeinek elveit. A hadügyminiszter a maga törvényjavaslatát az összeirási és honvédelmi rendszerre alapitja. Ő ezt csak ideiglenesen kivánja. A véradót fontosabbnak tartja minden pénzbeli adónál. Az absolutismus korában a katonaságot megvesztegetés által rontották meg, most irigységgel teszik azt. Ha az önkénytesek magyarul vezényeltetnek, miért nem történik ez a katonaságnál is? A jognak mindig a politika előtt kell állani. Oly hadsereget kell állitanunk, a mely nemzetiségünknek védpaizsul szolgál.

Kubinyi Fer.: Nem elég katonákat adni, a törvényt is teljesiteni kell. A had- és pénzügy a mi függetlenségünk záloga. Az egyikről van most szó, tartsuk azt erősen kezünkben. Katonaságunk mind eddig csak ruházatára nézve volt magyar és azért nem akart engedelmeskedni a miniszteriumnak. A központi bizottmány munkálatiban némely módositásokat kiván.

Batthyányi miniszterelnök két pontra figyelmezteti a házat. Először, hogy mi épen attól a hadseregtől várjuk megvédelmeztetésünket, a melyet megtámadunk. Vár-

juk be, minőnek mutatkozik és akkor itéljünk; másodszor, nem csak azt kell szemünk előtt tartani, micsoda törvény tetszik nekünk legjobban, hanem azt is, hogy egy törvény hozatalánál a király beleegyezése is megkivántatik. Ha ezt meg nem nyerjük, akkor a miniszteriumnak le kell köszönni, de akkor még mindig nem volna katonai törvényünk, a melyre pedig annyira szükségünk van.

Luzsénszky P.: Sok katonától hallottuk, hogy nem akarnak szineik ellen harczolni, ennél fogva a nemzeti zászló alatt kell harczolnunk, mely minket fellelkesit. Legyünk fölébredésünkkor csak magyarok.

Mészáros hadügyminiszter: A hallott megjegyzésekre egy ellenmegjegyzéssel akarok válaszolni. Én egygyel is mással is beszéltem. Mindegyik azt mondta, hogy ez meg amaz ellen nem akar harczolni. Igaz, hogy ez fontolgatásra adhatna okot. De mi törvényes téren állunk. Az osztrák császár egyszersmind magyar király is, és a mit ő mint osztrák császár parancsol, ugyanazt parancsolja ő mint magyar király is. És mig mi a törvények terén állunk, addig nem hiszem, hogy a magyar hadsereg ellen kifogásokat tegyen. A mi a német és cseh tiszteket illeti, ezeknek azt feleljük: hogy ők ugyan azokat a szineket viselik, mint a szerbek és horvátok, de addig ellenök kell harczolniok, mig csak egy ő felségétől a császártól aláirott parancsolattal nem igazolják, hogy nekik ellenségképen kell berontani Magyarországra, mely esetben ők talán nem harczolnának ellenök.

Zsembery figyelmesen olvasta a miniszteri javaslatot, de fájdalom nem találta meg benne a nemzetiség elvét. Miért ne birhatnánk tisztán magyar hadsereggel? Csak a magyarság létezéséről vagy nem létezéséről kell határoznunk. Jellachich azzal nyugtatta meg a horvátokat, hogy békét kisérlett kötni, de nem volt képes keresztül vinni. Magyar hadsereg nélkül soha sem vivjuk ki szabadságunkat.

Szapáry Antalt is a nemzetiség iránti szeretet lelkesiti, de tekintetbe veszi a fennálló körülményeket is. Kivánja, hogy katonaságunk az alkotmányra eskettessék fel, de a körülményekhez is kell alkalmazkodnia.

N y á r y: Midőn Kossuth miniszter ur minket felhivott, hogy katonákat és pénzt adjunk, minden szóváltás nélkül azt feleltük: „megadjuk!“ És azóta minden ugy megy, hogy azt kell hinni, miszerint a nemzet kétségbe van esve helyzete fölött. Ezt leginkább a hadügyminiszter és a miniszterelnök nyilatkozataiból lehet következtetni. Az első azt mondja, hogy nagy óvatossággal kell csak fellépni, hogy az uj ujonczozási törvény sehol szemet ne szurjon. A másik arra emlékeztet, hogy ugy alkossuk a törvényt, hogy az a király szentesitését megnyerje. De a nemzet nem indulhat ki ily álláspontokból. A nemzet nem a királyért, de ez van a nemzetért. Ha a szentesités nem következik be, mi történik? Nem akarom tudni. A király hatalmának is vannak határai. Ő nem felelős, de azért nem szabad despotának lennie. A történelem, arra tanit, hogy az ilyen királyok nem tarthatták magokat, hanem később mindig megbánták tetteiket. A mi ily esetekben másutt megtörtént, Magyarországon is meg fog történni hasonló körülmények között, de a mi jó királyunk a hazát ily veszélyeknek nem fogja kitenni. Uraim, önök már két fontos kérdésre feleltek röviden és határozattan, t. i. az elsőnél a 200,000 emberre és a szükséges pénzre nézve, a másodiknál, midőn a német nemzet iránti rokonszenvről volt szó. Most én is teszek föl egy kérdést: „Akarnak-e önök magyar hadsereget vagy sem? („Igen, igen!“ Egy hang: nem akarunk!) Gyakorlati kérdésekre csak gyakorlati válaszokat lehet adni. Önkényteseink nehány hét alatt fel lettek szerelve és mint a hadügyminiszter kijelentette, jól tartották magukat. Miért ne szerelhetnénk fel rövid idő alatt ilyen hadsereget is? Csak mondjuk ki az elvet, hogy az uj katonaság magyar lábon fog szerveztetni, a már fennálló pedig át fog alakittatni, mihelyt ez megtörténhetik és ez a miniszteriumra bizatik. Katonáinkat erővel frakkba szoritják, azoknak, a kik legkevesebb talentummal sem birnak a német nyelvre, a német vezényszókat kell tanulniok. A történelemtől kérdi, megmentett-e minket kunktátori politikánk? Nem, hanem mindig mélyebben berántott.

M é s z á r o s nem merészel oly fényes szónokokkal polemizálni, de nehány megjegyzést nem hagyhat érintetlenül.

Az önkénytesek vitézségéről sok dicséretest mondott és most is a mellett marad. De ha rövid emlékező tehetsége nem csalja, még sem akarta mintául felállitani őket. Mert ha követvén is a szent irás szavait, melyben képviselő társaim hihetőleg jártasabbak mint én, a keresztényi szeretet köpenyével sokat eltakartam, ez csak azért történt, mert inkább akarom a jót, mint a kellemetlent kiemelni. Nincsen ember hiba nélkül, és azt hiszem, hogy ott, hol annyi fényoldal van, némely árnyoldalak hangsulyozása egészen feleslegessé válik. Igaz, hogy az önkénytesek helyt állanak, a haza szolgálatát teljesitik, de még sem annyira, hogy a régibb magyar csapatokkal összehasonlittathassanak. Igaz, hogy a magyar nemzet egy ruhába szorittatik és a másikat el akarja dobni, de ebben a szük frakkban vagy fecskefarkban tartották fenn katonáink hazánkat és annak dicsőségét. E ruhát tehát becsülnünk kell, mig valami jobbat találunk helyébe. Ha tehát mint hadügyminiszter azt mondottam: ezt vagy amazt akartam, akkor csak kötelességemet akartam teljesiteni, midőn azt állitottam, hogy az a mit mondok, megfelel a nemzetiségnek, alkotmányosságnak és törvényességnek. Ha nem teljesitem kötelességemet, akkor itéljen el a tisztelt ház, de ne kivánja, hogy valamit teremtsek, a mihez sok idő szükségeltetik, mert ennek nem vagyunk nagy bőségében. Uraim! Magyarországnak semmitől sem kell félnie, mig a törvényesség terén áll. Lehet, hogy itt-ott aggodalmak támadnak, de a törvényes téren állva, még ha vereséget szenved is, csak becsülettel győzethetik le. Változtatásokat és ujitásokat csak akkor helyeselnék, ha a haza nem szenvedne alatta, hanem ellenkezőleg még előnyökben részesülne. De vajjon hasznára vagy kárára lesz-e az, az mind a tisztelt ház határozatától függ. Részemől fenntartom magamnak a vita alatt a további hozzászólhatást.

Berzenczey nem miniszteriális, hanem saját maga embere. Ha ujonczot németül hall vezényeltetni, akkor mindig haragra gyulad. Nézete az, hogy most egyelőre az ezredek egészittessenek ki, de az uj katonaság legyen tisztán magyar. Azért, mert Bechtold nem tud magyarul, eltávolitsuk

őt? A ráczok nem sokat tanácskoznak a vezényszóról, hanem megvernek bennünket. Ő árulónak tartja, a ki nem akar magyar hadsereget.

Patay: Oly férfiutól, ki mint a miniszterelnök oly sokáig állott az ellenzék élén, az a nyilatkozat, hogy attól tart, miszerint a király a törvenyt nem fogja szentesiteni, egészen váratlan. Szerette volna látni, miként válaszolt volna gróf Batthyányi az akkori időben erre az ellenvetésre. A háznak ilyesmit nem szabad tekintetbe vennie, hanem lelkiismerete és kötelesség-érzete tanácsát kell követnie. Igaz, hogy gróf Batthyányi gyakori bécsi és innsbrucki utjaiban bizonyos előérzetet volt kénytelen elsajátitani, mit tartanak oda fenn kellemesnek, mit nem, de ehez a nemzetnek semmi köze. Magára a tárgyra áttérve, azt jegyzi meg, hogy csak oly hadsereg biztositja a sikert, a mely nemzeti, még pedig zászlója, ruházata, hangulata és tisztjei is azok. Semmi másnemü hadsereg nem nyujt biztositékot, hanem legnagyobb mérvben veszedelmes. Azért is ő a törvényjavaslat ellen van.

Batthyányi miniszterelnök: Ő azzal, midőn azt mondotta, hogy attól tart, miszerint oly törvény, mint a minőt az ellenzék akar, nem nyeri meg a királyi szentesitést, épen nem akart senkit megfélemliteni, hanem csak figyelmeztetni kivánta a házat. Mert a nép, történjék bármi, mégis a király mellett lesz. Patay képviselőnek azt feleli, ha Innsbruckba és máshová utazott, ez mindig a miniszterium megkeresésére történt. Ő ezt az épen nem kellemes, sőt nagyon terhes küldetést szivesen engedte volna át a tisztelt képviselőnek. Patay kijelentésére, hogy mily váratlannak találta az ő mai föllépését, csak azt válaszolja, hogy Patay egykori politikai párthiveitől épen nem várta ő sem mai magatartásukat.

Papp S.: A rögtöni magyarositás még a székelyeknél is lassan megy, hát még a többieknél.

Ágoston: Senki sem akarja a katonaságot sérteni. Hogy a király nem fogná szentesiteni a törvényt, azt a miniszterelnök nem mondhatta komolyan.

Deák: Két pont áll előtte tisztán; először, hogy a hadsereg magyar legyen, másodszor miként történjék ez, az a miniszterre bizassék.

Tallián: A kapcsolt országok kényes helyzete kivánja, hogy minden tulzott sietség elkerültessék. Jellachich már hidat veretett a Dráván. Nincs vesztegetni való időnk, ha ezt a veszedelmet meg akarjuk előzni, most sem kellene ily mellékes dolgokkal időt vesztenünk.

VII.

A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata fölötti vita folytatása az alsóházban. — Az augusztus 17-ki és 19-ki ülések. — Vita Perczel Mór vádja fölött a déli harcztér vezénylete ellen az augusztus 21-ki ülésben.

A vita megkezdése előtt a hadügyminiszter következőleg válaszolt Fábián erdélyi képviselő által hozzá intézett interpellációra:

Fábián képviselő ur minap egy a székelyekhez állitólag intézett császári rendelet iránt interpellált. Én a dolgot megvizsgáltattam és a következőket tudtam meg: Még mielőtt a zavargások kezdődtek, az erdélyi főhadparancsnokság előterjesztéseket tett Bécsbe a székelyeknek adandó engedmények tárgyában, de semmi választ nem kapott, csak mióta az unió szentesitve van, hirdettettek ki ez engedmények, de csak a magyar hadügyminiszterium nevében. Az egész csak egy csekély irási hiba volt, de egészben véve az erdélyi főhadparancsnok loyalisan viselte magát.

A napirendre áttérvén legelőbb szólt:

Gál: Fő eszménknek mégis a nemzetőrségnek kell lenni. De e mellett nem szabad a hazát megbukni engedni, a jelen törvény pedig a haza megmentésére van késziteve. Azért is arra szavaz, hogy annak keresztülvitele a miniszteriumra bizassék.

Pállfy kilencz éves katonai és tizenhét éves polgári pályája alatt azt a meggyőződést nyerte, hogy csak tökéletesen magyar hadsereg felel meg szükségleteinknek. Katona korában szive vérzett a német vezényszavak felett. A katona mindenek fölött honpolgár és ezért vérét kell ontania (Nagy

tetszés). A törvényt olvasta, hogy Magyarország szabad, de ez nem ugy volt. Csak most lett azzá. Fegyveres erő előtt minden despotismus meghajlik, de ezzel nem birunk és erre van szükségünk és magyar hadseregünknek kell lenni. Erre nézve a házban egyetértés uralkodik, csak még a kivitelre nézve nem. Ő a mellett van, hogy az összes magyar katonaság magyar lábon legyen szervezve (óriási tetszés). Minő hangulatot idézne elő az országban, ha azt mondanók, hogy a 40,000 ember közt legyen 6—7000 magyar, a többi német. Ő maga semmi áron nem szolgálna német egyenruhában. Nem oly nehéz volna jó magyar tiszteket találni, csak keresni kell a székelyek közt, kik eddig német uracskák és angol mylordocskák által nyomattak el. Azon aggodalom fejeztetett ki, hogy a király egy manifesztumot bocsáthat ki, a mely a népet föllázitaná. Ezt nem akarja hinni, sokkal jobban becsüli a királyt és a nemzetet, semhogy ezt higyje.

Mészáros hadügyminiszter: Ily lelkes, fényes és hazafias szónoklatokkal szemben igen válságos helyzetben találom magamat, de még sem állhatom meg, hogy legbensőbb meggyőződésemen alapuló megjegyzéseket ne tegyek. Nem tudom, mi magasra taksálják magyarságomat, de azt tudom, ha magyar nem volnék, nem volna szerencsém önökhez e helyen szólhatni. Mennyi bizonyságát adtam miniszteri állásomban hazafiságomnak, annak megitélését önökre bizom. Én is azt kivánom, hogy hadseregünk magyar nemzeti legyen, de ehez időre van szükség, mert különben az önük határozata csak a papiron marad anélkül, hogy életbe lépjen. Határozzanak hát és mi mindnyájan meg fogunk az önök határozata előtt hajolni (Éljen). De azt a feltételezést, hogy én teremthessek magyar hadsereget, vissza kell utasitanom. Itt e házban sok képzett férfiu ül, kik közt csak találkozik egyik vagy másik, ki hivatást érez magában a szervezésre és fővezérségre. A rómaiak is találtak Cincinnatusban egy felszabaditót, — kisérelje hát meg valaki. Távol legyen tőlem azt hinni, hogy én vagyok ez a hivatott. Bátor vagyok megjegyezni, miszerint igen szomoru volna a hazára nézve, ha annak létezése vagy nemlétezése csak egy pár szemtől függne. De ha önöknek felelős miniszterek kellenek, akkor azo-

kat cselekvéseikben nem szabad korlátolniok. Egy ügyes hevenyésző egy tuczat feladott végrimből elég csinos költeményt faraghat, de egy hadügyminiszter és egy hadsereg egészen más dolog. Ha csakugyan elhatározzák önök, hogy a fecskefarkot atillává változtassam, nem bánom, megteszem, de azért még sem lesz nemzeti magyar hadseregük. Az igaz, hogy a németek a mi országunk érdekeit nem mozditották elő, de mégis sokat tanultunk tőlök és sokat is fogadtunk el anélkül, hogy emellett nemzetiségünket elvesztettük volna. És a magyar a német frakkban is vitézül fog harczolni lételéért. Ismételve kérem, ne erőszakoljuk a dolgot, különben azt koczkáztatjuk, hogy mindazon idegen elemek, melyek a mi nyelvünket csak szükségből vagy épen nem értik és igy a magyar eszmét fel sem fogják, hogy ügyünk iránt rokonszenvet érezzenek, elhagynak. Pedig ezeket csak nehezen nélkülözhetjük.

Papp: Az ujonnan alakitandó ezredek legyenek mind magyarok, a kiegészitési csapatok pedig egyelőre maradjanak a régi lábon.

Madarász L.: Most, midőn a régi slendriánról azt hisszük, hogy messze dobtuk el magunk mögé, ismét elölről kezdjük a dolgot? Nem. A miniszterelnök felhozta, hogy ha király ő felsége egy kiáltványt bocsát ki a néphez, ez az oldalán lesz. Azt hiszi azonban, hogy a király semmiféle kiáltványt nem bocsáthat ki miniszteri ellenjegyzés nélkül, és olyan miniszter, ki ahoz aláirását kölcsönözné, nem találkoznék. A szentesitések megtagadásának ideje lejárt! A hadügyminiszter időt kiván. Akkor ismét ott lennénk, ahol a régi rendszer alatt voltunk, midőn törvényeket hagytak hozni, de azoknak végrehajtását a végtelenségig halasztották. Arra szavaz, hogy a központi bizottság javaslatát tárgyalás alá vegyék.

Mészáros hadügyminiszter: Egy tisztelt képviselő, ki tudományban, ékesszólásban és törvénytudásban magasan áll fölöttem, mint ezt beismerem és készségesen hajlok meg előtte, azt mondotta, hogy mindenre képes, a mire én magamat gyengének érzem. Legyen ugy, de engedjen meg nekem egy megjegyzést. Tisztekről és csapatvezetőkről volt

szó, kik sem nem viselik a mi egyenruhánkat, sem nem beszélik a mi nyelvünket. Nos uraim, ezek is készségesen működnek közre a mi érdekeinkben. Igy tehát tekintettel kell viseltetnünk irányukban és el kell ismernünk szolgálataikat a helyett, hogy őket elidegenitsük. Azon barátságos indulatot, melyet irántunk tanusitanak, mert mi törvényes téren állunk, igyekeznünk kell fentartani. Képviselő ur azt mondotta, hogy én állitottam, hogy az előbbi szellem jobb volt a mostaninál. Ez nem igaz. Én az előbbi szellemet magasztaltam, mikor még más idők voltak és a mostani szellem iránt igazságos vagyok, de ha az igazat be kell vallanom, azt mondom, hogy én sem a régit sem a mostanit nem tartottam és nem is tartom a czivilizáczió fénypontjának. Azt mondom, hogy az emberi nem boldogitására egy jobb korszaknak kell bekövetkezni. Azzal gyanusittattam, midőn a megszavazott 200,000 ember szervezésére időt kértem, hogy a dolgot el akarom odázni. Csak azt mondottam, hogy teljesiteni fogom kivánságukat, de ehez időre van szükségem. Én ebben semmi ellentmondást nem látok. Ha akad valaki, a ki azt hiszi, hogy hadsereget rögtönözhet, én az uj hadügyminiszter előtt meghajlok és örömmel teljesitem parancsait.

Kemény Domokos ugy vélekedik, hogy e tárgyat titkos ülésben kellett volna megvitatni. Ő teljes bizalommal viseltetik a miniszterium iránt és a kormány javaslatára szavaz.

Glatz: Ez a tárgy épen nem való titkos ülésbe. Ő is teljes bizalommal viseltetik a miniszterium iránt, de ki kell mondani, hogy a hadsereg magyar lábra állittassék.

Antal azt inditványozza, hogy az ezred-tulajdonosok egészen szüntessenek meg és az ezredek magyar hősök neveit kapják, például Hunyady, Zrinyi stb.

Szacsvai: A király vagy ur, vagy első államhivatalnok. Mit fog ő mondani, nem tudja, de Ferdinánd jogérzetében teljes bizalma van. Ő azt a szabadságot, melyet 1791 óta csak a papiron birtunk, életbe léptette. Azért mondja ki egyenesen, hogy a központi bizottság javaslata a legjobb. Ha a király csak a nemzet első képviselője, akkor szentesitenie

kell a törvényt. Ha ezt nem remélné, akkor le kellene mondania minden politikai szabadságról, s az alkotmány csalódás volna, mely első alkalommal szétmállana.

Szász Károly: A házban lehet ugyan lélektani, de nem diplomacziai tanulmányokat tenni. A miniszter azt mondotta: én akarok magyar katonaságot, de nem holnap, hanem csak holnapután. Most azt kérdem, ide tartozik-e a kivitel? Ezt a miniszteriumra kell hagyni.

Palóczy: Midőn julius 11-én a ház mint egy ember megadott mindent, senki sem sejtette, hogy utógondolatok is vannak. Mi keserün csalódtunk. Azt mondják, nincsenek ügyes tisztjeink, hagyjuk azokat a német ezredekből hozzánk átjönni és a külföldieket amoda küldeni, akkor mindkettőnkön segitve van, azok pedig, a kik maradni akarnak, tanuljanak meg magyarul. Egyébiránt hol szedte Napoleon tábornagyjait? A pikától. Ezt mi is tehetjük. Hogy a király nem fogja szentesiteni a törvényt, attól nem tart. Angliában egy király merészelte ezt tenni és megbukott. Emlékezteti a házat, hogy jobb becsülettel elesni, mint gyalázattal élni.

Mészáros hadügyminiszter: Abban a szerencsétlen helyzetben vagyok, hogy korypheusokkal van dolgom, még pedig korypheusokkal a történelemben, az ékesszólásban és a lelkesedésben, de meg akarom kisérleni a harczot gyenge fegyvereimmel. Sokszor történik hivatkozás a történelemre. Egy történelemtanár — Guizot — rosz politikát csinált és azóta a történelem a politikában rosz hirbe jött. De a történelem csak azokra nézve hasznos, a kik azt tanitják, de nem népvezérekre nézve is. Meg kell még azt is jegyeznem, hogy katonai életem hosszu évsorán át soha sem hallottam egy magyar katonától sem, hogy a haza semmi. Épen az ellenkező áll. A magyar katona mindig legszebb hivatásának tartotta a trónt, a hazát és a békét megvédeni és igy a törvénynek tiszteletet biztositani. Ha előbb azt tanulta, hogy királya és hazája iránt hü legyen, akkor az most, mióta Magyarország alkotmányos állammá lett, még inkább ugy van, mert most mind a két fogalom egybeolvadt és a magyar katona nem is képzelheti azokat egymástól elkülönitve. Ugy látszik, hogy a lehetőségre nézve csak az időben különbözünk

egymástól. Egyik tisztelt képviselőtársam azt hiszi, hogy az uj rendszert azonnal be lehet hozni, én pedig nem szavazhatok elhamarkodásra. Már az iskolában tanultam, hogy még a görög és római istenek sem tehettek lehetetlenségeket. Küszöböljék hát ki a világból a „lehetetlen“ szót s kész vagyok önöknek szolgálni.

Az alsóház augusztus 18-ki ülése.

Mielőtt a ház napirendre tért, Perczel interpellácziót intézett a miniszteriumhoz, mely az olasz kérdésre és a két hadügyminiszterium közti hadikészlet-cserére vonatkozott. Ez utóbbira nézve Perczel ezt mondotta: A másik kérdés ez: Azt hallotta, hogy a bécsi hadügyminiszterium a magyartól lőkészleteket kivánt, holott magunknak sincsen sok. Szeretné tudni, minő felelet adatott erre? Továbbá azt is hallotta, hogy Stiriában és Karinthiában Jellachichot, ki Magyarországot megtámadni készül, segiteni akarják. Azt kérdi, el van-e a miniszterium erre készülve és mit tett a haza határainak védelmére?

Mészáros hadügyminiszter: Az első kérdésre adandó választ nem vehetem magamra. A második kérdésre válaszolom, hogy a bécsi hadügyminiszter megkért, adjak neki az országban levő fölösleges hadi készletekből, és mivel ő nekem ezért egy szállitmányt azokból a bombákból, melyek Csehországban öntettek, továbbá egy millió puskagyutacsot és 600 puskaagyat igért, nem tagadhattam meg tőle ezt a szivességet. A mi az utóbbi kérdést illeti, azt mondhatja, hogy egy gránátos zászlóalj és más csapatok indultak a határ felé és az erőditett helyek védelmi helyzetbe tétettek.

Madarász L.: A hadügyminiszter a golyók elküldését azzal mentegeti, hogy azokból nagy készletünk van. Ez által csak nevetségesekké leszünk. Ha nélkülözhetjük is azokat, de a bécsi hadügym.niszterium oly ellenséges indulatunak mutatkozik irányunkban, hogy szónok épen nem hajlandó fegyvert szolgáltatni a kezébe. A hadügyminiszter válaszát nem tartja kielégitőnek.

Kossuth pénzügyminizter el van határozva a bécsi miniszteriumnak hajszálnyit sem engedni, ez oldalról őt

mindenki ismeri s igy annak mitsem fog átengedni, mire magunknak is szükségünk van. De ha némely tárgygyal bőségben el vagyunk látva, akkor igen észszerü, ha cserét fogadunk el. Hisz Ausztriával még is összeköttetésben állunk, igyekezzünk tehát a barátságos viszonyt fentartani.

Erre a napirend következett. Első szónok volt:

Huszár abban a véleményben van, hogy a háznak csak az alapelveket kell meghatároznia, a kivitelt a becsületes és nemzeti érzelmü hadügyminiszterre lehet bizni.

Buday Sándor azt hiszi, hogy a hadügyminiszternek legalább meg kellene kisérleni a hadsereg felállitását magyar lábon; mert könnyebb a magyar ujonczot magyar vezényszóra betanitani mint németre. Mindenesetre magyar szineket és magyar zászlókat kiván. Azonfelül a botbüntetés külön törvény által megszüntetendő.

Mészáros hadügyminiszter: Tegnap higgadtan állott ki több vihart, ma azonban gyenge oldaláról támadják meg, de nem hagyja magát könnyen legyőzetni. Ez ügynél eszétől, nem pedig érzésétől kell tanácsot kérnie. Mint 35 éves katona megtanulta a türelmet és most is jó gyomra van. Tegnap semmit sem tagadott meg és mindenbe beleegyezett; csak némi időt kivánt, hogy a főczélt, a haza megmentését elérhesse. Mint atyának képviselnie kell gyermekét. Nézete szerint a hadsereg szervezése csak ugy lehetséges, mint azt javasolta.

Schmidt Henrik a katonaságnak magyar lábon történendő szervezését nem tudja a pragmatika sanctioval összhangzásban képzelni és kénytelen ez ellen tiltakozni.

Bezerédj L.: A hadseregnek magyar lábon történendő szervezése már a törvény által is ki van mondva; mert mikor ő felsége a törvényt egy magyar hadügyminiszteriumról szentesitette, ez magától értetődött. Az isten szerelmeért! állapodjunk meg valamiben és közeledjünk a miniszteriumhoz. Azok, kik mindig hazafiaknak bizonyultak és annyit harczoltak és áldoztak a hazáért, megérdemlik ezt. A hadügyminiszter már akkor kötelezte magát egy nemzeti hadsereg alakitására, mikor tárczáját átvette, ha az megtörténik,

akkor a lelkesülés többet fog eredményezni, mint minden technikai eszköz.

Teleki L.: Mindnyájan magyar hadsereget kivánunk, csak hogy ezek elébb, amazok később. A később a mi átkunk. Csak az isten ne mondja: már késő. Semmit sem halaszthatunk el. Előre vagy hátra! Azt mondják, csak katonákat, a többi mindegy. Nos, van 120,000 határőrünk, találunk-e bennök támaszra? Nem, csak veszedelmünkre vannak. Mit használ nekünk ilyen 40,000 ember? Semmit. A hadügyminiszter azt mondja, hogy ez nehéz munka és még is kétszeresiteni akarja azt, t. i. az ujonczokat németül begyakorolni, azután magyarositani. Francziaország átalakulása után azonnal behozta a nemzeti szineket, azért is segiteni fogja az ég. Azt mondják, kimélni kell a katonaság szellemét. Ha hű, miért? Ha nem az, akkor még a fekete sárga zászlónak is hátat fog forditani. A határőröknek oly szabadságot adtunk, mint a minőt soha sem remélhettek és még sem csatlakoznak hozzánk. Előbb, mig a hadügyminiszter nézetét nem ismerte, rá bizta volna a keresztülvitelt, most ezt már nem akarja. Vigyázzunk! Ha Európa látja, hogy szabadok voltunk és mégis önkényt bujtunk járom alá, azt fogja mondani, hogy nem érdemeltük meg a szabadságot. Nézete ez: A hadsereg kivétel nélkül legyen nemzeti.

Mészáros hadügyminiszter: Most már kartácsokkal támadják meg, de még sem adja meg magát. A törökök épen akkor fogtak reformokba, mikor háboruba keveredtek a muszkákkal. És mi lett ennek következése? Mindenütt és mindig megverettek. Előtteszóló azt mondotta, hogy kétszeres munkát végzünk. De mit fognak a Turszky, Sándor stb. ezredbeli tisztek mondani, ha most egyszerre magyarul kell nekik vezényelni? (Erős mozgás). Igen kellemetlen helyzetben érzi magát, de nem járhat el máskép, ezt csak ő látja. A francziák egészen más helyzetben vannak, ott csak egy nyelv, egy nemzetiség van.

Kemény Zsigmond elismeri, minő nehézségekkel küzd most a gyökeres reform, és igy a központi bizottság javaslatát pártolja.

Antal Mihály (verőczei paraszt): Merészelni kell

röviden és határozottan föllépni, és kimondja, hogy csak magyar hadsereget óhajt; azt meri mondani, hogy a szerbek az ő megyéjében, ha őket felvilágositanák, mind jó magyar katonákká lennének.

Vagyon minden áron magyar hadsereget kiván.

Buday (Zemplén) sokat hallott erről és amarról, de minden eltünik a nemzetiség iránti tekintet előtt. A hadügyminiszter egy egész nemzetet akar oly engedményekre birni, melyek nem méltók hozzá. Ez nem megy. Inkább szakadjanak ránk a hullámok, de haljunk meg, mint becsületes magyarokhoz illik.

Kubicza nem született magyarnak, de a hajlam a magyar intézményekhez azzá tette és mint ilyen, azt kell mondania: „minden áron magyar hadsereget!“ Ha ismerte volna a hadügyminiszter szándékát, akkor Kossuth javaslatánál a 200,000 katona megadására nézve bizony ülve maradt volna. A hadügyminiszter törvényjavaslata ellen van.

Az alsóház aug. 19-ki ülése.

Szintay kivánja, hogy ne csak az ujonnan alakitandó hadsereg, hanem a régi is magyarosittassék.

Kossuth pénzügyminiszter; Engedje meg a t. ház, hogy egyéni nézetemet kimondjam. Az 1848. 4. t. czikk visszaadta az ország önkormányzatát, mely már ezelőtt 50 évvel törvényes jogává lett, hogy t. i. Magyarország a maga belügyeit önállóan rendezhesse, a külügyekre pedig befolyással birjon. A mi a szőnyegen lévő kérdést illeti, csak kétfélét lehet akarnunk. 1) A már fennálló, valamint a még felállitandó katonaságot magyar lábon szervezni, vagy 2) a régi maradjon a hogy volt és csak az uj katonaság szerveztessék magyar lábon. Az elvre nézve a ház ép ugy, mint a minisztérium tisztában van, meghasonlás csak a kivitel módozatában rejlik. Sajnálja, hogy a vita nagy része a szükségesség kérdése körül forgott, mert erre nézve mindnyájok meggyőződése ugyanaz. A másik kérdés az, vajjon kedvező vagy kedvezőtlen eredménye lesz-e eme rendszabálynak. De meg van győződve, hogy egy nem magyar hadsereg felállitása még a

dinasztia érdekei ellen is volna. Azokat, a kik azt mondják, hogy Magyarország el akar szakadni Ausztriától, rágalmazóknak nyilvánitja, mert ha Magyarország ezt akarta volna, akkor ahhoz a márcziusi napokban legjobb alkalma lett volna, midőn minden szenvedély szabadon, féktelenül uralkodott és egészen más hangon szólhatott. A dinasztia sokkal inkább támaszkodhatik magyar hadseregre; mert ezt a király és haza iránti szeretet és hűség lelkesiti és egész határozottsággal állithatja, hogy bármennyire mosolyogjon is most a szerencse Ausztriára, Magyarország mégis legerősebb támasza marad a dinasztiának. A mult idők egyik nagy baja az volt, hogy a katonát a polgártól ugyszólván elszakitotta. Ily hadsereg nem megbizható. Ausztria fölött akarunk-e mi uralkodni? Épen nem. Csak egyenjogositásra törekszünk. Az osztrák nép sokkal fölvilágosodottabb, sem hogy Magyarország elnyomását kivánná. A két nemzet állása egyenlő, szabadsága közös (nagy tetszés). A ház sokszor hallotta a hadügyminiszter nézeteit, sajnálja, hogy saját nézetei a hadügyminiszterétől különböznek. Ő és valamennyi miniszter számoltak lelkiismeretükkel; azt hiszi, hogy annyiban engedhet neki, a mennyiben a körülmények sürgőssége megengedi, többet semmi esetre sem. Fordulnak ugyan elő nehézségek, melyeket nem lesz könnyü elháritani, ennélfogva most is felkéri a hadügyminisztert, mint előbb már a miniszter-tanácsban is tette, engedjen ő is valamit a ház kivánatának. Saját véleménye a következő: A magyar ezredek három zászlóalját jelenlegi alakjokban ki kell egésziteni, a többi csapatokból pedig honvédzászlóaljak alakittassanak és mondja ki a ház, hogy a többi ezredek tisztjei e honvédzásslóaljaknál is alkalmaztassanak. A huszár ezredeknél, ahol a gyakorlatok bonyolodottabbak, a melyeknél a szellem a leghazafiasabb, minden maradjon a réginél. Ő nem bizalmatlankodik a katonasággal szemközt; mert nincs veszedelmesebb, mint egyesek miatt egy egész osztályt gyanusitani. Szerencsésnek fogja magát érezni, ha sikerül a megoszló nézeteket egyesiteni, mert egyesülnünk kell minden áron. Csak is igy érhető el a kitüzött czél (Átalános tartós tetszés).

Kossuth javaslatánál fogva tehát a negyedik zászlóal-

jak felállitása mellőztetett a rendes magyar gyalog ezredeknél, de azért ezek tökéletesen érintetlenek maradtak és ki is akarták őket egésziteni. Ez által a hadsereg összefüggése fentartatott, a mi a védkérdésre nézve a legnagyobb fontosságu volt. Hogy a honvédzászlóaljak felállitása e tekintetben nem volt képes zavart okozni, azt már fennebb hangsulyoztuk. Mészárosnak tehát a legbefolyásosabb miniszter javaslatához kellett volna ragaszkodnia, ha a maga oly nagy erélyességgel és következetességgel védett álláspontját fenn akarta tartani, de ő e helyett feláldozta ujonczozási törvényjavaslatát, midőn mint legközelebbi szónok igy szólott:

Mészáros hadügyminiszter: Filozofus szeretne most lenni, hogy jól kezdje meg szónoklatát, a mi oly szónok után nagyon nehéz. Mindeddig nagyon szerencsétlen volt, hogy meggyőződése a házéval ellenmondásban állt. Kimondotta, hogy magyar hadsereget óhajt és ezt mint a magyar miniszterium tagja kénytelen volt tenni, de oly magyar hadsereget akart teremteni, hogy a katonák polgárok, a polgárok pedig védképesek legyenek. Kimondotta meggyőződését, hogy az iránt a hadsereg iránt, mely értünk harczol, bizalommal viseltetünk és erre nézve a legjobb módot ajánlotta, hogy oly hadsereg alakittassék, melyet nem sokára használhatunk. Nem várt volna annyi ellenállást. Miért oly következetlen a ház? Előbb oly sok bizalmat tanusitott és most fösvénykedik vele. Minthogy megigérte a hadsereg mielőbbi magyarositását és még sem hisznek neki, ez neki fáj. Most, hogy látja, miszerint a ház kivánata a magáéval nincs összhangzásban, még is örvend, ha a haza győzni fog. Ő szilárdul megmarad meggyőződése mellett, de ezt a ház kivánatának alá rendeli (zajos tetszés). Ez rá nézve komoly szó; mert megszegte adott szavát, a mi katonához épen nem illik. Fogja-e a ház az ő önmegtagadását méltányolni vagy sem, nem tudja, de minden esetre kivánja, hogy megossza a ház vele a felelősséget (tetszés). Még egy kérése van. Legalább azt engedjék meg neki, hogy minden ezrednél egy vagy két tartalék századot alakithasson. Ezek a 4-ik zászlóaljak a ház előtt valóságos rémképek. Továbbá a tisztek fele a honvédséghez

tétethessék át. Nem tudja, megnyerte-e tisztelt barátjának, a pénzügyminiszternek helyeslését.

Irányi a hadügyminiszter jelenlegi engedményével nincs megelégedve, hanem Pálffy javaslatát fogadja el.

Kállay: A miniszterium majd minden kérdést kabinetkérdéssé tesz. Ez nem méltányos eljárás, ez a ház szabadságának lábbal taposása. Ez megtörténhetik talán más országban, de nem most és nem nálunk, midőn élet és halál közt lebegünk. A kérdésre áttérve határozottan magyar hadsereget kiván, nehogy ismét legyenek magyar tisztjeink, kik vonakodnak a horvátok ellen harczolni, mert ezt későn bánnók meg.

Farkas K. sem Kossuth, sem Mészáros javaslatára nem szavaz; mert ez által a törvény keresztülvitele lehetetlenné válnék. Még egy szót kiván intézni a miniszterelnökhöz, kinek fenyegetése a szentesités megtagadásával erkölcsi kényszer volt. Mert ezt ő felségének vagy a kamarilla vagy a magyar miniszterium tanácsolná, de ilyesmit ő felségéről feltételezni csak rágalmazás lenne.

Batthyányi miniszterelnök mindig büszke lesz arra, ha érvekkel erkölcsi kényszert gyakorol a házra.

A hosszas viták már kimeritették, türelmetlenné tették a házat és az ismételt elnöki csengetések daczára sem hallgatott már a többi szónokokra. A fölirt szónokok elállottak a szótól és igy véget ért az átalános vita.

A honvédelmi kérdés hosszadalmas és időrabló vitatása alatt; mert arra vezetett a hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata, mely csak a jelen helyzetre volt számitva és mig arról folyt a tanácskozás, miként szerveztessék a hadsereg, mely által a veszedelemben forgó haza megmentessék, a déli táborban készületek történtek a szerbek elsánczolt táborának bevételére, az átalánosan elterjedt hit, hogy a hadi szerencse a magyar fegyverek javára fogna eldőlni, tekintettel a magyar hadsereg erejére és vezényletére, elég jogosult volt, de mindnyájan fájdalmasan voltak meglepetve, midőn ennek épen ellenkezője történt. A magyar csapatok részéről augusztus 19-én történt támadás, melynél báró Bakonyi ez-

2.
1.
4.
3.

NEMZETŐRSÉG.

1. Törzstiszt.

2. Százados.

3. Gyalog nemzetőr.

4. Lovas.

Ez a rajz az 1848-ki nemzetőrséget díszegyenruhájában tünteti fel. A hadi szolgálatban azonban, főleg a mozgó nemzetőrségnél semmi egyöntetűség sem volt az egyenruhára nézve; miután a városok és megyék ugy öltöztették fel saját nemzetőreiket, amint épen a legczélszerűbbnek vélték.

redes *) a Sándor czár nevét viselő 2. ezred parancsnoka, ezredével együtt dicsően viselte magát, de visszaveretett. E vereség összeköttetésben mindazzal, mi a Drávánál volt készülőben, nagy jelentőséggel birt. E Hiób-hir benyomása alatt igen viharossá vált az augusztus 21-ki alsóházi ülés. Midőn napirendre akartak térni, Zákó lépett a szószékre.

Mindenek előtt panaszt emelt az alsóházban uralkodó időpazarlás ellen, mely őt még a legfontosabb kérdésnél is önkénytelen némaságra kényszeritette. De most vége a bókoknak és őszinteségre van szükség. Senkit sem akar rágalmazni, de mivel ismeri Bácsmegyét, azt mondhatja, hogy az augusztus 19-ki támadás a lehető legügyetlenebb volt. Embereinknek nem csak sánczokat kellett bevenni, hanem uszniok is kellett. Szónok azt kivánja, hogy a hadügyminiszter maga menjen le a hadmüveletek vezetésére.

Perczel Mór: Tisztelt ház! A mit én már hetek óta alaposan bebizonyitott tények nyomán mondottam, beteljesedett. Ha egy angol vagy franczia káplár által vizsgáltatnók meg az utóbbi hetek eseményeit a déli hadseregnél és jelesül a legutóbbi támadást, bebizonyitanák, hogy ott a legna-

*) Bakonyi Sándor br., az 1845-ben meghalt altábornagy és Mária Therézia-rend lovagjának Bakonyi Imre bárónak fia, született 1805-ben Léván, Barsmegyében, és gondos nevelés után mint önkéntes tüzér lépett 1822. év október 28-án a 2. tábori tüzérezredbe Bécsben, hol apja akkor dandártábornok volt. Ugyanazon év deczember 21-én belépett a bombászkarba, hol hadapróddá lett. A következő év deczember 1-én áttétetett a báró Márjássy nevét viselő 37. sorgyalogezredbe mint hadnagy, és 1825-ben főhadnagygyá lépett elő a Gyulay Ignácz gróf nevét viselő 60. sorgyalogezredbe és ugyanabban az évben az atyja nevét viselő 33. sorezredbe tétetett át, 1828-ban második osztályu, 1831-ben pedig elsőosztályu századossá lett. Ugyanebben a rangban tétetett át a Sándor czár nevét viselő 2. sorgyalogezredbe 1836-ban, még abban az évben őrnagygyá, 1844-ben alezredessé és 1848-ban ezredessé neveztetett ki április 29-én. Ugyanekkor Hontmegye táblabirájává is kineveztetett. Az általa parancsnokolt ezred már több év óta volt Pozsonyban helyőrségen és innét egészittetett ki, ahonnét a szerb felkelés kitörése után a déli hadsereghez rendeltetett. Ezredét nagy ügyességgel vezényelte és igen elszánt vitéz tiszt volt, jelesül az 1848. évi augusztus 19-ki támadásnál Szent-Tamás ellen rendkivüli higgadtságot tanusitott, midőn gyalog, karddal kezében vezette rohamra ezredét. Október 30-án a

gyobb árulás történt. (Zaj.) Kérem hallgassanak ki uraim! Sokszor ismételtem, hogy veszélyben forog a haza, de nem a külellenség hatalmánál fogva, hanem saját ügyetlenségünk és gyávaságunk miatt. Ez most teljesedésbe megy. Kétségtelen, hogy a szerb felkelés arról az oldalról támogattatik, mely iránt a nemzet hónapok óta a legnagyobb bizalmat tanusitotta és ezt tettek is bizonyitották. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy azon egyének, kik eskü által vannak feltétlen hüségre kötelezve, soha, még ha a legnagyobb hatalmat adjuk is kezeikbe, sem fogják komolyan megtámadni azokat, kiknek eszközei ők magok. Helyesen állitotta az előttem szóló, hogy a hadmüveleti terv augusztus 19-én ügyetlen és rosz volt. Ha több havi készülődés után egy rendes hadsereg, mely 20—24 ezer emberből áll és a melynek 48 pompásan fölszerelt ágyuja és 3—4 ezernyi lovassága van, egy olyan ellenséggel szemközt, melynek egy jó ágyuja sincs, és ezeket is szekereken szállitja, még egy sánczot sem bir bevenni, ugy ez eléggé bizonyitja, hogy ha a mi magyar katonáink és tisztjeink, mint erre adataim vannak, a legna-

---

honvédelmi bizottmány vezérőrnagyygyá nevezte ki, mely minőségben szolgált is a déli hadseregnél. Midőn a dolgok Magyarországon határozott forradalmi fordulatot vettek, betegnek jelentkezett és a cs. kir. csapatoknak Budapestre vonulása alkalmával Windischgrätz herczeg alatt visszamaradt, itt szabad lábon védelmezhette magát az ellene inditott vizsgálat alatt. A vizsgálat tartama alatt 1848. év január 18-án, mint ezredes, ideiglenesen nyugalmaztatott. De e kinos helyzetben is igen kellemetlen eset érte. Ápril havában ugyanis engedelmet nyert Windischgrätz herczegtől családja meglátogatására, mely neje, született bellusi Baross Albertina asszony jószágán lakott, és ekkor történt, hogy az uton egy cs. kir. szállitmányhoz csatlakozott, mely vele együtt egy erős huszárcsapat kezei közé esett. Debreczenbe kisérték erős fedezet alatt, hol már árulónak volt hiresztelve, kit fegyverrel kezében fogtak el. Megérkezésekor a dolog fölvilágosult és Mészáros, ki őt azonnal magához hivatta és nagy részvéttel fogadta, gondoskodott róla, hogy egészen bántatlanul maradhasson. — A háboru befejeztével ismét megujitotta a cs. kir. haditörvényszék a vizgálatot Bakonyi ellen. Ezredesi rangjától egyszerüen megfosztatott, s meghalt 1853-ban hontmegyei birtokán. Bakonyi elegáns külsővel birt s minden izében gentleman és vitéz katona volt.

gyobb hazafiui rokonszenvvel is viseltetnek ügyünk iránt, de az átalános hangulat. mely itt vezényel, nem ugy cselekszik, mint a haza érdeke kivánja, akkor én nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló mondott. Kimondom, hogy a haza veszélyben forog! Kétségtelen, hogy az osztrákok támogatják Jellachichot. Épen most csatlakozott az ő seregéhez 3 ágyu-üteg Laibachból. Ezentul is, mint eddig történt, be akarjuk-e várni, mig Magyarországba betör? A nép már a nélkül is bizalmatlan irányunkban, mert hat hét óta mitsem tettünk. Azt várjuk-e, mig az átalános népdüh még a felső megyékben is kitör? Hogy annyira sarokba szorittassunk, hogy mindent oda engedjünk Ausztriának, mit tőlünk követel? Nekünk rögtöni intézkedések kellenek és én kivánom, hogy a miniszterium megtegye a szükséges lépéseket. Tisztelem a hadügyminiszter urat, de ha valaha, ugy most szükséges, hogy szigorun ragaszkodjunk a parlamenti formákhoz. Ha valaki egy havi folytonos halogatás után, azzal a szándékkal, hogy még több erőt gyüjtsön, végre mégsem képes szándékát keresztül vinni, akkor én, mint a nép képviselője, kötelességemnek tartom, ha leghatártalanabb bizalommal is viseltetem az ő személye iránt, kimondani, hogy én most a háboru vezényletét ezekre a kezekre nem akarom bizni. (Kaczaj a középen és jobboldalon.) A pénzügyminiszter azt mondotta, hogy ha hadseregünk veszteni fog is, ő mégis köszönetet fog neki szavazni. (Kossuth közbe szól: Ezt nem mondottam.) Én is azt tenném, ha hadseregünk nyilt csatában vesztene és a támadás ugy történnék, mint történnie kell. Még akkor is, ha ezrek vesznének el e mellett. De ha a tisztek nem teljesitik kötelességüket és igy a tett igéret nem tartatik meg, akkor gondoskodnunk kell, hogy derék katonáink az ellenség által le ne mészároltassanak, mert a vezérek a mi alkotmányos állásunkkal nem akarnak megbarátkozni. Azt kivánom tehát, hogy a királyi biztos, ki felhatalmazásokkal van felruházva és igy ismerheti a dolgok állását, megfejtse nekünk azt, és ha az én állitásom nem bizonyulna valónak, nem bánom, itéljenek el engemet. De ha az ő leirásából csak a legkisebb gyanuok is feltünnének, a háznak más politikát kell követnie és más lépéseket tenni, olyanokat, melyek egy

kétségbeesett nemzetnél kötelességgé válnak. Én tehát két inditványt teszek: 1. a királyi biztos a háznak a körülmények hű leirását adja be; 2. e jelentés következtében küldjön a ház arra a vidékre teljhatalmu biztosokat, kik megtegyék a szükséges intézkedéseket a haza megmentésére. (Zaj.) *)

Szentkirályi Mór: Ily komoly és fontos időben a háznak nem szabad semmit elhamarkodni; ő tehát nem állhat jót érte, hogy az aldunai vidéken vizsgálatot lehessen elrendelni. Ő egyébiránt ezt a szót „árulás" már sokszor olvasta a hirlapokban, ma azonban ez volt az első szó, melyet a terembe léptekor hallott. Ez oly sulyos szó, hogy az iránt, a ki ezt a szót más ember ellen kimondja, ép oly kevéssé lehet bizalommal viseltetni. (Igaz!) Azonfelül a haza védelmének biztositása nem annyira a lelkesedésen, mint egyedül a fegyelmen alapul. Ha igazán léteznék árulás, azt nem egy bombasztikus szónoklat, hanem csak a miniszterium gátolhatná meg erélyessége által. Ő, mint a miniszterium küldöttje, csak a miniszteriumnak tartozik jelentést tenni. Most itt csak annyit mondhat, hogy egy erőd támadtatott meg, de be nem vétetett. De igy a dolgok az alsó vidéken nem maradhatnak; egyébiránt a mi ma nem sikerült, sikerülhet holnap. De a ház megnyugtatására állithatja, hogy sehol árulást nem vett észre, sőt ép ugy a vezéreknél, mint a katonaságnál, csak lelkesedést, honszeretetet és készséget talált az önfeláldozásra. (Éljen) Ennélfogva kéri a képviselő urakat, hogy legalább 24 óráig halaszszák el netaláni interpelláczióikat.

Mészáros hadügyminiszter: Tisztelt képviselők! Már az utóbbi napokban mondottam, hogy a hadsereg parancsnoka sokkal inkább jelentene győzelmet, mint vereséget, de a háboru sorsa ugy hozza magával, hogy a hadsereg majd győz, majd veszt. A ki egyszeri veszteség után minden reményről lemond, az még akkor sem fog győzni,

*) Perczel Mór e beszédének hire az aldunai táborban elterjedvén, némely cs. kir. katonatisztek nagyon zokon vették és elhatározták, hogy szónokot ezért kérdőre fogják vonni és elégtételt követelnek tőle. Bechtold báró altábornagy egyik segédtisztje, Chotek gróf, e végett föl is utazott Pestre és Perczel Mórt párbajra hivta ki. A párbaj meg is történt. Chotek golyója kissé horzsolta Perczelt és ezzel az ügy véget ért.

ha teljesen győzhetne. (Ugy van!) A támadás megtörtént, és az előttem szóló tisztelt képviselő, kinek üdvös működését a táborban már többizben nagy köszönettel és elismeréssel emlitettem, egyrészről saját nézetemet is kifejezte. Most azonban engedelmet kérek, hogy ez oldal felé (balra mutat) is forduljak, és kimondjam, hogy az, a ki e szót „árulás“ használta, igen sulyos szót ejtett ki, és én a ház bölcs belátására bizom az itélet hozatalát azon férfiu fölött, ki nem, tudja bebizonyitani, melyik oldalon történt a hiba. Mielőtt visszatértem Magyarországba, el voltam rá készülve, hogy egy ötven éves becsületesség itt füstbe mehet, és hogy az emberek engem talán hazaárulónak fognak nevezni. De azt nem hittem, hogy ebben a házban az én igazgatásom alatti működést ily gyanu érje. Itt nem marad más hátra, mint hogy vagy fölöttem mondjanak itéletet, vagy azt sujtsák megrovásukkal, a ki e szót „árulás“ használta. Egyik képviselő ur azt mondotta, hogy egy káplár jobban vihette volna a háborut az alsó vidéken, még pedig angol káplár. Ha talán oly káplárt értett, kit Wellingtonnak neveznek, akkor az talán mégis észre vett volna némely hibát. A vereség ugyan megtörtént, és én ezen seregnek részemről, a mint a dolgot tudom, mindegy akár történt, akár nem történt ez, még ha a ház roszallaná is, nyilvános köszönetet mondok. Nem azért, mert most vesztettünk, hanem azért, mivel képes lesz e veszteségünket helyre hozni. (Madarász L.: „Itt nincs szó a közkatonákról.“) Még pedig a vezéreknek is köszönetet mondok, mert tapasztalásból tudom, hogy kevés hadvezér van, ki azonnal győzedelmeskedett és ha vesztett, nem szállott alább bátorsága, hanem ujabb küzdelmekre készült. Az is mondatott, hogy egy 24,000 emberből, 48 ágyuból és 3000 lovasból álló hadsereg nem volt képes egy sánczot bevenni. Azt azonban tudom, hogy a 7-ik huszárezred 1790-ben a veronai csatát megnyerte. De mikép? Mert a sáncz hátulsó része nyitva állt. Sok ember vérzett el, de a győzelem mégis ki lett viva. Ott azonban, hol nem csak a csatornán, de más vizeken is át kellett menni, hogy lehetett volna ott a lovasságot használni? Ugy szintén nem foghatom fel a 24,000 embernyi

rendes csapatokra való hivatkozást, holott egész Magyarországon sincs annyi. Azt mondották, hogy a tisztek nem teljesitették kötelességüket. Nem tudom, mennyiben nem teljesitették azt, mikor 2 tiszt elesett, 9 pedig megsebesült, ezek csak lerótták kötelességük egy részét. A mi csekély személyemet illeti, én szivesen lemegyek a harcztérre, de vajjon jobban igazgathatom-e ott az ügyeket, azt nem tudom. A mit tehetek, megteszem, csak annyit mondhatok, hogy a jelen hadvezért ügyesebbnek tartom, mint magamat. Talán az az előnyöm volna, hogy a hadsereget személyesen buzdithatom, de a mostani hadvezér is bir a szükséges gyakorlati tapasztalással és azért is teljesen bizom benne. Ha az öt nap óta napirenden levő ujonczozási törvény be lesz fejezve, akkor ismét nagyobb körutat szándékozom tenni a harcz szinhelyén és erről előre értesitem a házat. Ha azonban szükségesnek tartaná a ház, hogy azonnal leutazzam, ezt a kivánságát is teljesiteni fogom és ugy mint most, mindenkor kész vagyok, minden erőmet és képességemet összeszedni, sőt még magamat is föláldozni. (Éljen.)

Kossuth pénzügyminiszter: Uraim! E napokban azon reményemet fejeztem ki, hogy a ház, ha győzelmi hir érkeznék hozzánk, közfelkiáltással fogja azon hazafiaknak a köszönetet megszavazni, kik a legdrágábbat a mivel birnak, vérüket és életüket áldozzák a hazának, sőt még akkor is, ha a sors végzésénél fogva veszteséget jelentő hir érkeznék is. Nekünk magyaroknak egyik hibánk az, hogy hallgatni nem tudunk. A magyar, ha cselekedni kellene, csak beszél és nem válogatja meg szavait. Lehetett-e valaha ütközetet nyerni, ha a táborban kikürtöltetett, mennyi katonaság van ott stb., hogy az ellenség igen kényelmesen tájékozhassa magát. Az utóbbi eseményről annyit tudok, hogy egy sáncz támadtatott meg, melyet azon tisztelt minisztertárs barátom állitása szerint, ki a jelen perczben a legérdemteljesebb tagja a háznak, erődnek is lehet nevezni. A mennyire én a világtörténelmet ismerem, kevés oly esetről tudok, melyekben egy vár mindjárt az első rohamnál bevétetett volna. Én nem tartozom azok közé, kik vétségeket palástolnak és bünöket büntetlenül hagynak, de mindenkit figyelmeztetek a haza erejére, mely az in-

tézkedésekben és a fegyelmen alapul, és a ki panaszt emel, az nevezzen meg személyeket, és ne éljen oly kifejezésekkel, melyek azokat az embereket kellemetlenül érintik, kiknek a ház, ha a körülmények ismerve lesznek, csak köszönettel fog tartozni. Igy jelesül a hadsereg főparancsnoka (Bechtold báró altábornagy), a ki órákig állott a legveszedelmesebb helyeken, vagy Bakonyi is (Éljen), a ki ugy viselte magát, hogy ha győzelem követte volna tetteit, nem követelhetett volna nagyobb elismerést, mint aminőt most megérdemel. Én pedig azt tartom az ügy árulásának, ha valaki egyidejüleg beszél vezérekről és árulásról, mint ez most a házban történt és én a házat mindaddig kompromittálva látom, mig ez az itt kimondott szó vagy nincs megczáfolva, vagy mig nem hozattak fel részletek és bizonyitások, hogy ez által a rosz hatás megsemmisittessék, mely a hazát veszélybe döntheti. (Helyes.) Az én inditványom tehát az, nevezzen ki a ház küldöttséget, mely az illető képviselőt felszólitja, adjon kellő felvilágositást arról, a mit mondott, a mire azután a ház ugy intézkedjék, mint azt a haza megmentése kivánni fogja.

Madarász L.: Itt most nincs szó pártkérdésről, hanem a hon állapotáról. A tanácskozásnak tehát higgadtan kell történni. Szónok csak elszomorodásra lát okot, nem pedig kétségbeesésre. Nem helyeselheti Kossuth javaslatát egy küldöttség kinevezésére nézve; mert a házat nem akarja áttérelni az inquizinczió mezejére. (Zaj.) Abban a véleményben van, hogy a ház köteles egy képviselőt meghallgatni, a ki valamit kimondott. (Zaj: „árulás!“) Hallotta az „árulás“ szót de nem azt, hogy az a táborra alkalmaztatott. (Zaj.) Ennélfogva a képviselőt, ki egy szót ejtett ki száján, melyen a ház nehány tagja megbotránkozik (Kiáltások: „mindnyájan“), ki, kell hallgatni. Egyébiránt Perczellel tart, a ki fölvilágositásokat kiván a királyi biztostól („Ez már megtörtént“), annyival is inkább, hogy a haza politikája más térre vezettessék. (Egy hang: „Talán a ti kezeitekbe.“) Más országok példája szerint országos hadi biztosok küldését kivánja, de konventet vagy inquiziczíót nem akar.

Kossuth kifejti, hogy a háznak joga van felvilágositásokat követelni bizottság által; hová vezetne az, ugymond,

ha ily gyanusitások által az ártatlan is szenvedne. Ezt gondolják meg azok, a kik az ő inditványában spanyol inquiziczíót látnak. Ha ő egy hadseregben szolgálna, a mely ellen ily átalános vád emeltetnék, azonnal kész volna kardját leoldani. Minő rendszabályhoz nyuljon hát a ház ily esetben? A tisztelt képviselő a nélkül, hogy a királyi biztos jelentését kivánta volna, kimondotta az „árulás“ szót. Ha tehát, mint azt egy szónok föltételezi, adatai vannak, a háznak joga van ezekre az adatokra (Helyeslés).

Batthyányi miniszterelnök a bizottságot nem a végből kivánja, hogy Perczel magát igazolja, hanem azért, hogy a ház, ha a vád igazolva van, a szükséges lépéseket megtegye. Az „árulás“ szót, mely minden minősités nélkül használtatott, megrovandónak tartja. Minthogy azonban a hadügyminiszter magát a hadsereggel ugyanazonositja, hivatalos állása kivánja, hogy a kormány e tárgyat a maga és a kormány ügyévé tegye és kifejezze kivánságát, hogy a ház az ellen, a ki ezt a szót kimondotta, vagy fejezze ki megrovását, vagy a miniszterium iránti bizalmatlanságát mondja ki (Izgalom).

Perczel Mór: Rendkivül következetlen és politikátlan embernek tartanám magamat, ha azt mondottam volna, a miért engem a pénzügyminiszter megtámadt. (Zaj.) Sőt ellenkezőleg adatok által akartam bebizonyitani magyar tisztjeink hüségét és önfeláldozását. De az, a mit hasonlóképen oly adatok által bebizonyithatok, melyek maguknak a miniszter uraknak tárczáiban találtathatók, az, hogy a háboru folytatásánál épen azok a kellékek hiányoznak, melyeket Magyarország minden alkotmányos polgára követelhet. (Zaj.) Azt az állitást, hogy e háborunál árulás fordult elő, nem veszem vissza, és a mit kimondottam, hivatalos adatokkal vagyok képes bebizonyitani. Szónok itt felemliti a Hrabovszky részéről történt első bombázást, s azt, a mit egy őrnagy a drávai táborban tett és a mi Temesvárott történt. Végre Szentkirályi nyilatkozatához ragaszkodik leginkább, hogy a felkelést eleinte csekély haderővel el lehetett volna nyomni. Az inditványozott törvényszék előtt mint valló tanu fog föllépni, de akkor a minisztereknek is ugyanazt kell tenniök,

mert az adatok az ő tárczáikban vannak. De mint bűnös soha sem fog megjelenni. (Zaj.) Valamint eddig minden zsarnokságnak ellent állott, ugy itt sem fog megszenvedni semmiféle erőszakot. (Zaj és kaczaj.)

Batthyányi miniszterelnök: Itt nem a vizsgálat a czél, hanem csak a tárgy többoldalu megvilágitása, hogy a ház határozhasson, minek kelljen történnie. Én csak a végből hivtam föl a házat, hogy azon roszul használt kifejezést rójja meg, mely által a hadsereg és a hadügyminiszter, ki magát azzal azonositja, sőt még én is sértve érzem magamat. A ház tehát vagy fejezze ki megrovását, vagy mondja ki bizalmatlanságát a miniszterium iránt. És ha ez elégtételt nem adja meg, azzal csak megneheziti a miniszterium állását, mely ily körülmények közt egy nappal sem kormányozhat tovább. (Helyeslés.)

Mészáros hadügyminiszter kijelenti, hogy ha a ház e megrovást nem mondja ki és a dolog minél hamarább nem hozatik tisztába, ő magát e pillanattól kezdve nem tekinti többé hadügyminiszternek. (Zaj.)

Bezerédy István: A ki ily fontos időben átalános gyanusitásokat szór, és ott, a hol egyetértés a legnagyobb szükségesség, az egyenetlenség magvát hinti el, az a hazának, hogy a legenyhébb kifejezést használja, nem a legjobb szolgálatot teszi. De szónok azt hiszi, hogy miután a ház e kifejezést átalános roszalással fogadta, már az is kellő elégtétel volt. Csak most, miután bizottság inditványoztatott, a hadsereg tekintetbe vétele miatt többé nem hátrálhat a ház a nélkül, hogy magára ne háritsa a gyanut, miszerint a helyett, hogy a dolgot nyiltan világitaná meg, csak el akarja azt tussolni.

Madarász L.: Csak a miniszterelnök és a hadügyminiszter által kimondott fenyegetésre vonatkozva, kik állásukat a szóban forgó megrovással hozzák összeköttetésbe, akar néhány megjegyzést tenni. A nemzet bizalma olyan dolog, melylyel egyes magán egyén függetlensége kedveért nem szabad játszani. Ha hazánk minden oldalról jobban meg lesz szilárditva, akkor lehet ily gyermekjátékot üzni. (Zaj.) A mi Perczelt illeti, őt szónok azzal védte, hogy szavai Hrabovsz-

kyra, Ottingerre és Jellachichra vonatkoztak. (Zaj és kaczaj.) Talán Jellachich serege nem magyar? És nem mondotta-e a királyi biztos, hogy a felkelést még egy pár hét előtt el lehetett volna nyomni? Miért ne lehessen ezt a mulasztást megróni? „Nektek" mondá szónok, „kik padjaitokon a haza bizalmával kérkedtek, ki kellett volna tűznötök a zászlót és kimondanotok, hogy mindenütt elől fogtok vele járni, és igy minden bajnak vége lett volna. De ha a miniszterek azt hiszik, hogy okoskodással lehet a hazát megmenteni, ha látjuk, hogy még az ujonczozási törvény is elhalasztatik s befejezése hosszu pórászra bocsáttatik, akkor kimondom, hogy a mulasztások okai csak ti vagytok." (Tetszés a baloldalon és a karzatokon.)

Gróf Széchenyi István: Ha valaha, ugy most szükséges, hogy hevességünket mérsékeljük, mert Szentkirályi barátunk igen helyesen mondá, hogy puszta lelkesedéssel nem lehet csatákat nyerni. Engem nem szomorit annyira az, hogy ellenségeinknek puskáik és ágyuik vannak, mint az, hogy nincsenek köztök oly tényezők, kik vezéreik minden lépését lehetlenitsék. Azt kérdik, miért nem tett a minisztérium erélyes lépéseket, miért nem teremtett elő pénzt és katonákat? A miniszterium mindezt megtette, csakhogy mi magyarok nagyon szeretünk kathedrai bölcseséggel oly dolgokról beszélni, a melyekhez nem értünk és azt gondoljuk, hogy könnyü dolog katonákat és pénzt előteremteni. Azt mondják, Magyarország nagy kincsekkel bir és hogy itt könnyü pénzt csinálni. Ez ugyan igaz, csakhogy idő is kell hozzá. Neki van, ugymond, legkevesebb foglalkozása a miniszteriumban, és mégis alig marad két órája napjában pihenésre. De miért nem tesz annyit, mint a mennyit kötelességérzete parancsol? Mert igen sokan vannak, kik mindig háborgatják és mindig sarkában vannak. Igen jól tudom, folytatá, hogy a lelkesedés égi ajándék, a mely nélkül az ember törpévé zsugorodik, de ennek mégsem szabad egyébnek, mint alapnak lenni. Somogy- és Fehérmegyék képviselői, valamint társaik is mindent elkövetnek, hogy ezt a szerencsétlen miniszteriumot gyengitsék és hitelét csökkentsék, s ha tagadná is ezt a tisztelt képviselő ur, mégis létezik

felsőbb biró a világ és a jövő fölött, a ki előtt az igazságot nem lehet elpalástolni. Ugyanaz a tisztelt képviselő ur megütközött a miniszterek zsarnokságán, kik a jelen körülmények közt egy tuczat kérdéshez kötik állásukat, de higyje el nekem, hogy a miniszterek más viszonyok közt már százszor is lemondottak volna tárczáikról. Mert ha valaki meggyőződésből cselekszik és mégis izgatnak ellene, nagyon természetes, hogy le kell lépnie. De a miniszterium mindig fontolóra vette a nehéz időket és sok kellemetlenséget nyelt, csakhogy szolgálhasson a hazának. De ha valaki épen e szót: „árulás“ hallatja és igy támadja meg a becsület csiklandós oldalát, még mindig lehet annyi lelki erővel birni, hogy eltemettesse magát valaki a hon romjai alatt, de nem arra, hogy alkudozásba bocsátkozzék. Ha mások iránt nyilvánul az átalános bizalom, lépjenek az illetők a mi helyeinkre; de annyi bizonyos, hogy „sunt certi denique fines, ultroque intraque nequit consistere redum“. (Zaj a baloldalon.) Igen, igen, ugy van az tisztelt honfitársak, minden erőnket elvettétek. (Hangok: „Igaz.“) Én soha sem estem kétségbe Magyarország jövője fölött, de annyit mondok, hogy a magyar maga öli meg magát. Ha nem okosodunk, akkor én vagyok a vén harczos, ki élete legszebb részét, noha csak szerény hangyaként, hazája gyönyörü fejlődésének szentelte (Tetszés) és most kényszeritve vagyok a már általam mondottat ismételni, hogy nem tudom, örvendjek-e annak a izerencsének, melylyel minket a legujabb sdők megajándékoztak. A magyarnak az a nagy hibája van, hogy nem tudja, mikor vonja be a vitorlákat, hanem mindennek neki megy, mint a vak légy. Talán nem kellene sokszor szólanom a jelen ülésszakban, de a haza szent nevében kérem önöket, nyujtsunk egymásnak szabadon kezet az összetartásra. Akkor talán megmentjük a hazát. (Éljen.)

Nyáry kivánja, hogy miután a miniszterium több következetlenségeit kijelölte, az ülés berekesztessék.

Gróf Batthyányi miniszterelnök kijelenti, hogy az esetre, ha Nyáry inditványa elfogadtatik, tárczáját rögtön leteszi a királyi helytartó kezeibe. Még egyszer

fölszólitja a házat azonnali szavazásra. „Szavazni!" kiált föl, „ou la vie!"

K á l l a y (Sopron) Perczel ellen, I r i n y i mellette szól.

E l n ö k: A mi a minisztereknek adandó bizalmi szavazatot illeti, arra nézve a tulnyomó többség már határozott. Igy tehát még két elintézni való kérdés van. 1. rendreutasitandó-e Perczel képviselő az elnökség részéről? 2. vagy bizottság küldessék-e ki, melynek Perczel benyujtsa bizonyitékait?

Hosszas vita után az első kérdésre nagy többséggel i g e n-nel felelt a ház. A többség ellene volt a bizottság kiküldésének, miután Perczel csak a miniszternek kész benyujtani bizonyitékait.

Igy végződött ez a kellemetlen eset, a mely fölött a vita egy egész ülést vett igénybe. Napirenden most ismét az ujonczozási törvényjavaslat állott. A hadügyminiszter, ki a központi bizottság javaslatát elfogadta, nézetei kifejtését az egyes szakaszok fölötti tárgyalás alkalmára tartotta fenn magának.

VIII.

Legfelsőbb rendelet az osztrák tartományokban állomásozó magyar ezredek kicserélésérői a Magyarországon állomásozó osztrák ezredekkel, augusztus 20-ról. — Magyar ezredek visszatérése honukba. — A nádornak mint királyi helytartónak adott felhatalmazás visszavétele. — Vita az ujonczozási törvényjavaslat fölött, az augusztus 21-ki és 22-ki alsóházi ülésekben.

Az ujonczozási törvényjavaslat fölötti további országgyülési vitatkozásokat félbe kell e helyütt szakitanunk, hogy két fontos ügyről szóljunk. Augusztus 20-án ugyanis a következő legfelsőbb kézirat bocsáttatott ki a magyar ezredek visszatérése tárgyában :

Magyar hadügyminiszteremhez.

Királyi személyem körüli miniszterem előterjesztése következtében ezennel rendelem, hogy magyar hadügyminiszterem a Magyarországon állomásozó, de nem a magyar korona alá tartozó ezredeket az örökös tartományokban elszállásolt magyar ezredekkel — egyedül az Olaszországban az ellenség előtt állókat kivéve — felcserélje. Kelt fővárosunkban, Bécsben, 1848. augusztus 20.

E s z t e r h á z y m. k. F e r d i n á n d m. k.

Ezzel a legfelsőbb rendelettel a magyar miniszterium részéről ismételve sürgetett kérdés az ezredek visszaküldésére és illetőleg kicserélére nézve el lett volna döntve, csakhogy a magyar hadügyminiszter egyoldalulag ezt nem vihette keresztül, hanem szükséges volt hozzá az osztrák hadügyminiszter gróf Latour közremüködése is. És mivel a horvátok betörési előkészületei végök felé közeledtek, e rendelet csak immelámmal, később pedig épen nem teljesittethetett. Egyébiránt kér-

dés, megadatott volna-e a legfelsőbb jóváhagyás, ha az öreg Radetzky győzelme Olaszországban a csapatok ily eltolását megengedte volna? Eszterházy Pál herczeg megnyugtatta ő felségét a julius 11-ki országgyülési határozatra nézve és okát a magyar ezredek visszaküldésének elhalasztásában kereste és adta volt elő.

Ezeknek bebizonyitásául a magyar kormány a nemzetőri tanács elnöke által ugyancsak augusztus 20-án egy hirdetést bocsátott ki, melyben ki volt mondva, hogy miután az első honvédzászlóaljaknál minden tiszti állás, valamint az őrnagyi állások is be vannak töltve, további alkalmazási kérvények nem fogadtatnak el. Ez a hirdetés épen nem látszott azt jelenti, hogy komolyan vette a magyar kormány a 200,000 emberből álló nemzeti hadsereg felállitását.

Azok a magyar ezredek, melyek részint előbb, részint a fennemlitett királyi rendelet kibocsátása után Magyarországba rendeltettek, a következők voltak:

A Vilmos király nevét viselő 10. számu huszárezred Tarnopolból indult utra s ebből három osztály Pestre, egy osztály pedig Erdélybe ment, és a württembergi király nevét viselő 6. huszárezred, mely julius vége felé vette a parancsot Latour hadügyminisztertől az indulásra Brzezanyból, Gácsországból, Magyarországba. Ez az ezred Lembergen, Grodnón, Jaslón és Duklán át indult és julius elején magyar területre ért. Duklán az ezredet gróf Paar Albert ezredes, Hacke Károly báró őrnagy és gróf Vécsey Ágoston elhagyták, és gróf Meraviglia alezredes vezette azt tovább, ki azonban közvetlenül a pákozdi csata előtt elhagyta az ezredet, melynek parancsnokságát Répásy*) Mihály őrnagy vette át.

---

*) Répásy Mihály született 1798-ban Nagy-Váradon, Biharmegyében, 1817-ben mint tanuló a báró Knezevicsféle 3. dragonyos ezredbe hadapródnak vétetett föl, hol a 20-as évek elején báró Jellachich Józseffel együtt hadnagy volt. Mint százados a magyar kir. testőrségbe mint másodőrmester és tanitó a lovassági szolgálatban osztatott be, utóbb őrnagygyá léptetett elő. 1847-ben a württembergi király nevét viselő 6. cs. kir. huszárezredbe tétetett át, mely minőségben, az ezred-parancsnokságot Pákozd előtt átvette. Itt lép elő alezredesnek, ezredesnek és ezredparancsnoknak. Ép ugy Pákozdnál, hol a balszárny fölött parancsnokolt Moga alatt, mint Schwechatnál igen jól

A Sándor muszka trónörökös nevét viselő 4. huszárezred, mely a márcziusi napokban és az azokra következő izgalmas hetekben hüségének és ő fölségéhez való ragaszkodásának fényes bizonyitványait adta, augusztus elején vette az osztrák hadügyminiszter parancsát a készen állásra. Rendeltetésének czéljául Szent-Tamás volt kijelölve. Az ezred, egy időközben Gráczba küldött osztályt kivéve, két hadoszlopban hagyta el augusztus 13-án és 23-án Bécset. Magyarországba megérkezvén, a magyar hadügyminisztertől parancsot vett a Pécsre indulásra, hol szeptemberig maradt. Miután gróf Apponyi Károly ezredes betegnek jelentkezett és a Bécs melletti Badenbe utazott, Conrád Ferencz alezredes pedig lóról történt bukása következtében ágyban feküdt és Mensdorff-Pouilly gróf őrnagy az ezredet nem követte, Schweidel *) József őrnagy vette át az ezred parancsnokságát. A Gráczban állomásozó osztályt csak október elején küldte Spanocchi Péter gróf altábornagy és csapatparancsnok Magyarországba.

A Miklós muszka czár nevét viselő 9. huszárezred juliusban vett rendeletet a Magyarországba indulásra Proszniczból, Morvaországból. Ennél az ezrednél több tiszt arra kérte ezredesüket, eszközölné ki az ezred oda küldését, a hová az összes osztrák katonai világ menni vágyott, t. i. Olaszországba. De Deym gróf ezredes kijelentette, miszerint a parancsot teljesiteni kell és hozzá tette, hogy itt

---

tudta az alatta álló lovasságot fölhasználni és a magyar hadsereg átalános visszavonulásánál 1849. év január havában, Perczel Mór hadtestébe osztatott be, mely Szolnokot megszállotta. Innét Répásy mint pótlovazási fölügyelő és osztályfőnök neveztetett ki a hadügyminiszteriumba, hol igen jó szolgálatokat tett. Ebben az állásban lépett elő vezérőrnagyságra és május 8-tól ugyanazon hó végeig a hadügyminiszteri állást töltötte be. Mint pótlovazási fölügyelő követte a kormányt Pestre és a város második elhagyásakor Szegedre ment, hol julius 30-án kholerában hirtelen meghalt. Répásy kitünő lovas tiszt, igen jó lóismerő volt és a pótlovazásért és a honvéd lovasság szervezéseért igen sokat tett.

*) Schweidel József született 1796-ban Zomborban, Bácsmegyében, 1815-ben a maga emberségéből mint közvitéz a Hessen-Homburg nevet viselő 4. cs. kir. huszárezredbe lépett, melyben a cs. kir. hadse-

a haza védelme forog kérdésben. Julius vége felé az ezred Magyarországba érkezett s pár napig még Pozsonyban maradt. Itt az ezredes megbetegedvén elhagyta az ezredet, melyet Békefy őrnagy Körmendre vezetett.

A magyar gyalogezredekből a Bécsben őrségen levő Wasa herczeg nevét viselő 60. ezreden kivül a Lembergben állomásozott 34. porosz herczeg nevét viselő sorgyalogezred küldetett Magyarországba. Miután ennek ezredese Ghyczy Antal augusztus 4-én hirtelen meghalt, báró Koudelka alezredes vette át a parancsnokságot. Az ezred elindulása előtt báró Hammerstein lovassági tábornok, gácsországi főhadparancsnok beszédet intézett az ezredhez, melyben intette, hogy a magyar hadügyminiszterium parancsai alatt a lázadó szerbek és horvátok ellen vitézül harcoljon, mint azt elődei más háborukban tették. Az ezred augusztus 19-én indult el a törzskarral és a 2. zászlóaljjal Lembergből. Ezeket pár nap mulva az 1. zászlóalj is követte, Grodeken és Przemyslen át Dukláig, honnét az egész ezred szeptember 8-án Kassára érkezett. Midőn az ezred fel volt állitva, hogy Pestre induljon, Koudelka báró alezredes és az első zászlóalj zászlója hiányzottak, nem különben Boczán zászlótartó és 4 tiszt, kik titokban hagyták el az ezredet, hogy Bécsbe menjenek. A fenemlitett Boczán, ki a zászlórudat ketté fűrészelte és magát a zászlót egy kocsiban rejtette el, az alezredes kocsijával és lovaival előre sietett. Báró

---

regnél félbeszakasztás nélkül szolgált és 1846-ban őrnagyságig vitte. 1847-ben őszszel ezredével, mely az 1846-ki lengyel fölkelés alatt dicsően viselte magát, ennek jutalmául Bécsbe jött helyőrségi szolgálatra és az ezredet a cs. kir. hadügyminiszterium rendelete következtében Magyarországba vezette. Itt Schweidel rövid időszakokban alezredessé, ezredessé és ezredparancsnokká lőn. Miután ezredével a Drávánál állott volt, részt vett a pákozdi és schwechati csatákban, azután hosszabb ideig tartó szabadsággal távozott. 1849 év május 9-én Klapka, ki ez időben ideiglenesen a hadügyi tárczát vette volt át, Schweidelt debreczeni katonai parancsnoknak nevezte ki, mely állást ő töltött be aztán mindenütt, hol a kormány időzött. A világosi fegyverletétel után Schweidel elfogatott és a cs. kir. hadi törvényszék golyó általi halálra itélte, mely itélet rajta oktober 6-án Aradon végre is hajtatott. Schweidel kitünő lovastiszt és vitéz harczos volt.

Koudelkát Pozsonyban föltartóztatták, de ismét szabadon bocsátották, minthogy a magyar hadügyminiszteriumtól az az utasitás érkezett, hagyják őt távozni. Az ezred, mely Miskolcznak vette utját, szeptember 18-án és 29-én érkezett Pestre.

A 19., 48. és 60. magyar gyalogezredek osztályaiból álló Aurnhammer granátos zászlóaljnak, Latour hadügyminiszternek Mészároshoz intézett átirata következtében, augusztus elején Bécsből Magyarországba kellett volna jönnie, hogy itt a Dráva mellett fölállitott csapatok erősitéséül szolgáljon. A zászlóalj augusztus 17-én d. u. 4 órakor hagyta el Bécset és esti fél 8-ra vasuton Gloggniczba érkezett, hol a zászlóaljban nem csekély nyugtalanság mutatkozott. Tudta ugyanis a zászlóalj, hogy Magyarországba kell indulnia, azonfelül a legénység Bécsben már föl lett izgatva, de az őrnagy és a tisztek erélyességének sikerült a legénységet ismét lecsendesiteni, mire a zászlóalj már augusztus 11-én esti fél 11-re átment a Simmeringen, honnét részint vasuton, részint gyalog, részint pedig előfogatokon és csak kevés pihenési napokkal érkezett meg augusztus 18-án reggeli 4 órakor Olaszországba, szeptember 3-án Milanóba ért, hol Radeczky gróf tábornagy várta a pályaudvarban és a városba vezette. Mészáros a maga emlékirataiban megjegyzi, hogy ez a zászlóalj félreértés (?) következtében indult Olaszországba Magyarország helyett.

Az utolsó magyar gyalogezred, melynek Magyarországba kellett volna indulnia, a Rzeszovban, Gácsországban, állomásozó Leiningen gróf nevét viselő 31. gyalogezred volt. Ez már szeptember 12-én kapta meg az indulási rendeletet, melynél fogva törzskarával és a 2. zászlóaljjal Temesvárra kelle mennie, mig az 1. zászlóaljnak Szilézián keresztül Fiuméba kellett volna indulnia. A készülődések alatt azonban ellenparancsot kapott a zászlóalj, mert Jellachich horvát bán Fiumét már megszállotta. E szerint az ezred törzskara a 2. zászlóaljjal csak szeptember 18-án indult Magyarországba, Komarniknál átlépte a határt és október 3-án Ó-Aradra érkezett. Ugyanazon a napon a Schwarzemberg ezredbeli dzsidások, kik előbb vitézül harczoltak a szerbek ellen, de most a megváltozott helyzet után elhagyták a magyar tábort, hasonlóan oda érkeztek. Három osztály már

át is ment a hidon Uj-Aradra, a negyediket azonban a honvédek és nemzetőrök megakadályozták az átkelésben. Midőn gróf Leiningen az ezred tulajdonosának unokaöcse megtudta, mi történik, a zászlóalj élére állt, a fegyvereket megtöltette és a dzsidások átvonulását erőszakkal akarta eszközölni, mire azután az osztály átvonulhatott a Maros hidján. Uj-Aradon báró Perger várparancsnok Leiningen gróf ezredeshez azon irásbeli felhivást intézte, siessen a várőrség erősitésére, e végből Lauber Károly főhadnagy parancsnoksága alatt egy összetett századot küldött a várba. Oktober 4-én az ezredbeli törzskar a 2. zászlóaljjal Temesvárra jött, hogy részt vegyen e vár makacs ellentállásában Rukavina alatt. Az első zászlóalj már nem küldetett a 2. után, hanem Gácsországban maradt.

A bécsi hadügyminiszterium összesen $2^1/_2$ magyar sorgyalog és 3 huszárezredet küldött hazájába és igy az Olaszországban levő ezredeken kivül az osztrák tartományokban magyar sorgyalog és huszárezredekből még visszamaradtak:

A Mihály nagyherczegféle 37. ezred (bihariak), melyet az osztrák hadügyminiszter 1848 év november havában Lembergből Prágába tett át, onnét pedig nemsokára Velenczébe.

Továbbá a következő huszárezredek:

A Szász-Koburg herczeg 8. huszárezred Zolkievben, Gácsországban.

A 12. nádor huszárezred Saatzban Csehországban, a kikre különben még visszatérünk.

Mielőtt a legközelebbi országgyülési tárgyalásokra áttérnénk, meg kell emlitenünk az augusztus 20-ki legfelsőbb leiratot, melyben a miniszterelnöknek tudtára adja a király, hogy miután egészsége helyre állott, ismét átveszi az uralkodást Magyarországon és ezáltal a nádor főherczegre ruházott helytartói teljhatalom ezennel megszünik.

Az augusztus 31-ki második alsóházi ülésben, mely esti 8 órakor kezdődött, miután a hadügyminiszter beleegyezését adta, hogy törvényjavaslata a központi bizottság javaslatával együtt tárgyaltassék, ez utóbbi felolvastatott.

A magyar hadseregről.

Addig is, mig az állandó honvédelmi rendszer megállapittatik, az ország jelen rendkivüli körülményei tekintetéből határoztatott:

1. §. A ministerium felhatalmaztatik, hogy az ország rendes katonaságának számát, a határőrségi seregeken kivül 200 ezer főre emelje.

2. §. A megajánlott katonaság a haza védelmére levén adva, mindaddig, mig a hon békéje minden oldalról biztositva nem lesz, csupán a bellázadások és pártütések elnyomására vagy az országot megtámadó külellenség ellen alkalmaztatik és ezen esetet kivéve, a magyar korona birtokainak határain kivül nem használtathatik.

3. §. A megajánlott ujonczok a fenforgó szükséghez képest fognak kiállittatni.

4. §. A kiállitandó ujonczokból azon ezredek harmadik zászlóaljai, melyek az ország határain belől a zavarok lecsilapitásában tettlegesen müködnek, kiegészitendők.

5. §. Ezenfelül uj ezredek alakittassanak. Az uj ezredeknél ügyvezetési és vezényleti nyelv, továbbá zászló, ruha és jelvény magyar leend.

6. §. Mihelyt a körülmények megengedik, a már létező többi magyar sorezredek is nemcsak tökéletesen magyar lábra állittassanak, hanem egyszersmind az uj ezredekbe beolvasztassanak, minek végrehajtása a hadügyminiszterre bizatik.

7. §. Azok a katonatisztek, kik a régibb sereg alakulásakor, a magyar ügyvitelre képességgel nem birván, szolgálatukat nem folytathatták, ha egyébként a magyar álladalom irányában kötelességöknek pontosan és hüséggel megfeleltek, rangjokhoz képesti dijazásukról e törvény által biztosittatnak.

8. §. Mindazon katonai egyének, kik a hon szolgálatában kitüntették magokat az ellenség előtt, érdemök szerint fognak az állam által jutalmaztatni.

9. §. A magyar hadseregnél a törzstisztek a hadügyminiszter ellenjegyzése mellett, az alsóbbak közvetlenül a hadügyminiszter által neveztetnek ki.

10. §. Az egész magyar hadsereg a következő esküt fogja letenni:

„Esküszöm az élő istenre, hogy királyomhoz, V. Ferdinándhoz és a magyar alkotmányhoz hü leszek; esküszöm, hogy zászlómat soha el nem hagyom, hogy elöjáróimnak en-

gedelmeskedni fogok, kötelességemet pontosan és hiven teljesitem."

11. §. A most megajánlott ujonczállitás alá esik Magyarországnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülönbség nélkül.

Kivétetnek azonban:

a) a szolgálatban levő felszentelt lelkészek, segédlelkészek és rendes iskolatanitók.

b) további rendelkezésig a fegyverben álló határőrök.

c) a család fentartására mulhatlanul szükséges egyén.

d) azok, kik valamely hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok.

12. §. A jelen törvény következtében állitandó ujonczok katonai szolgálata 4 évig fog tartani.

13. §. A kiállitás sorára nézve megállapittatik: hogy elsőben azon egyénekből történjék a kiállitás, kik koruknak 19-ik évét már elérték ugyan, de a 20-kat még meg nem haladták, és ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20 évesekre, s ha ezek sem elegendők, a 21 évesekre megy által a kiállitás, és igy tovább mindaddig, mig a megkivántató mennyiség ki nem kerül.

14. §. A kiállitások gyorsabb eszközlése végett e törvény szentesitése után azonnal küld a miniszterium minden törvényhatósághoz biztosokat, kik ennek közbejöttével elsőben is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfi egyént, az anyakönyvek s egyéb adatok segedelmével minden korbelieket külön sorozatba összeiratnak és orvosilag megvizsgáltatnak, a katonaságra alkalmasokat külön följegyzik és mindezen összeirásokat a hadügyminiszternek azonnal beküldik.

15. §. Kik a vizsgálat elől elrejtőznek, 8 évi szolgálatra köteleztetnek. Kik bármi egyéb módon alkalmatlanokká teszik magukat a katonai szolgálatra, szigorun fognak büntettetni.

16. §. A hadügyminiszter ezen összeirásokból s jegyzetekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges

szám a 19 évesekből, vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is s igy tovább a 13. §. értelmében kiterjeszteni a kiállitást.

17. §. Midőn az egykorbelieknek csak egy része szükséges a kivánt szám kiegészitéséhez, sorshuzás fogja kijelölni a kiállitandókat és ez esetben a hadügyminiszter fogja kivetni a fentebbi §-ban emlitett összeirások nyomán minden törvényhatóságra, a törvényhatóság pedig minden egyes helységre, hogy mennyi lesz kiállitandó azok számának kiegészitéséhez. De főszabály lesz mindenkor az, hogy mig a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül a sor és igy tovább.

18. §. A megváltás vagy helyettesités semmi szin alatt sem engedtetik meg.

19 §. A kiállitásra és besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedés és rendelet az illető miniszterre bizatik.

20. §. Az eddig szokásos toborzást a most életbe léptetett törvény beszünteti. Ha azonban kiszolgált közkatonák és altisztek, kik még szolgálatra alkalmasok, ujabb 4 évre beállanak, az eddiginél egy harmaddal nagyobb dijt huznak.

21. §. A hadügyminiszter az eddigi hadi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa és a jövő törvényhozás eleibe törvényjavaslatot terjeszszen.

Ezzel a törvényjavaslattal egyidejüleg annak indokolása is felolvastatott, mely igy hangzott:

A bizottsági javaslat 2. §-ában foglalt azon határozata által, hogy a most ajánlott ujonczok addig, mig a honban a béke teljesen helyre nem áll, csak az esetben alkalmaztathatnak külföldön, ha az országot külellenség támadná meg, leginkább azon aggodalom megelőzését czélozza a központi bizottság, mely a válaszfeliratnak az olasz háborura vonatkozó részéből eredhetne, és mely ha eleje nem vétetik, a kiállitást némileg megnehezithetné.

A 3. § a miniszteri javaslat 2. és 3. §§. helyett állott s azok tartalmát rövidebben ugyan, de azért tökéletesen kifejezi. Azonban a hadügyminiszternek szabad tért enged az ujonczszedésre nézve.

Miután az ujonczajánlatnak egyik főindoka a mostani

vész elháritása, szükségesnek vélte a bizottság kimondani a 4. §-ban, hogy az ujonczok egy része legelőbb is a magyar harcztéren álló ezredek 3. zászlóaljainak kiegészitésére fordittassék s az által a lázadás elnyomására irányzott hadi erő öregbitendő.

Az osztályok némely része a fenálló s a magyar földön harczoló ezredekkel az erő növelése végett 4. zászlóaljakat kivánt ezen ujonczokból állitani, de a bizottság ugy hitte, hogy a mostani ezredek magyarositása az igy szaporitott számnál fogva is nehezittetnék, s azért a kivánatot mellőzendőnek vélte.

A bizottsági javaslat 5. §-ában azon rendelet foglaltatik, hogy az érintett completatió után fenmaradó ujonczokból uj ezredek formáltassanak, még pedig azonnal teljesen nemzeti alakban.

Ezen jogszerü, régi országos óhajtást pártolta mindenik osztály.

A német birodalmi miniszterium nemrég meghagyta a bécsi miniszteriumnak, hogy az ausztriai sereggel német szineket öltessenek fel. Maga ezen most támadott incidens is sürgetőleg felhivja e nemzetet arra, hogy az eddigi idegen nyelven kormányzott ezredek hova hamarabb magyar alakot öltsenek magukra, sőt az idegen szellem kiirtása tekintetéből, az ujból alakitandó nemzeti seregbe beolvasztassanak.

A bizottság vélekedése szerint azonban kellő óvatossággal kell itt eljárni, nehogy e változás oly módon rögtönöztessék, mely a harczi eredményekre nézve káros befolyást szülhetne s ez okból a rendszabály kivitelénél a körülményeket véli tekintetbe veendőknek.

E nézetből eredt a bizottság 6. §-a.

A változás érhet oly idegen tiszteket, kik e hazának eddig becsülettel szolgáltak, de a magyar ügyvezetésre magukat képesiteni nem tudják.

Seregeink szemközt állanak az ellenséggel. A törvényhozásnak kötelessége elejét venni a rosz hatásnak, melyet rendeletei a seregben támaszthatnának. E nézetből igtatta a

bizottság törvényjavaslatba az idegen tisztek biztositását, valamint jónak vélte a következő §-ban nemzeti jutalomra nyujtani kilátást azoknak, kik ügyünkért vitézül harczolnak.

Hogy az osztrák kormánynak seregeinkre való jogtalan befolyása megszünjék, szükségesnek véli a központi bizottság, hogy törvényben mondassék ki, miszerint a magyar hadseregnél minden katonai kinevezés, közvetve vagy közvetlenül a magyar hadügyminisztertől ered.

Azon kivételek közt, melyek a katonai szolgálattóli mentességet vonják maguk után, az

a) alatti pontnak értelmet kellett adni, nehogy bármily vallási kandidátusok kivétetteknek tartassanak;

b) ponthoz azért kellett hozzá tenni e kitételt, további rendelkezésig, nehogy a székelyeknél, kik magukat az örökös katonaságra jogtalanul szoritottaknak tartják, a felmentés reménye meghiusittassék.

Miután lehetnek oly esetek, hogy némelyek elvonják magukat a katonai vizsgálat elől és készakarva képtelenekké teszik magokat a katonai szolgálatra: a központi bizottság ugy vélekedett, hogy ha az ily esetekre sanctio nem hozatik, a vonakodók száma nagyra szaporodhat, s ennélfogva javalja a 15. §-ban kifejezett határozatokat.

A 21. §. a hadi törvényeket érinti.

A katonai pörök még most Bécsbe felebbeztetnek; Magyarország független állásával ez össze nem fér. Azonban a hadügyészek tanfolyama is közelebb kezdetét veendi.

Ez okokból szükséges a katonai törvényeknek létező viszonyaikhoz alkalmazása, mi a 21. §-ban van kifejezve.

Budapest, 1848 augusztus hó 1-ső napján.

Farkas Károly,
a központi bizottság előadója.

Ha a két törvényjavaslatot, azaz a hadügyminiszterét és a központi bizottságét összehasonlitjuk, akkor látjuk csak a lényeges különbséget, mely köztök létezik. A hadügyminiszteré minden körülmények közt jobb volt. Ez az akkori helyzethez volt mérve és czélja az volt, hogy a megszavazott

ujonczokat hadi szolgálatba bevonhassa. Az ő javaslata egyszerü ujonczozási törvényjavaslat volt, a mely csak a körül forgott, hogy a védköteles polgárokat a sorkatonaság zászlóaljaiba, honvédzászlóaljakba és huszárezredekbe beoszsza. Minthogy azonban egy uj védtörvény meghozásáig nem létezett sorkatonaság, honvédség és népfelkelés közt vagy más módon osztályozás, a hadügyminiszternek föl kellett volna venni a határozatot, melynél fogva a sors döntött volna, a védkötelezettek melyike tartozzék a sorkatonaság és melyike a honvédség alá. De ő ezt nem tette és ép ezért volt az ő törvényjavaslata hiányos. Ellenben a régi csapatok öszszeköttetése meg volt tartva. De az országgyülési bizottság máskép gondolkozott. Ebben nem voltak szakférfiak és ez a dolgok állását sem ismerte, noha a május 7-ki legfelsőbb rendeletek szavaiból és a kabinet tagjainak beszédeiből emlékezhetett volna reá. A hadügyminiszter ugyanis világosan kimondotta, hogy az uj védtörvény meghozásánál a monarchia másik felére is tekintettel kell lenni, a miniszterelnök pedig ép oly leplezetlenül arra utalt, hogy az egyoldalulag megállapitott védrendszer következtében a szentesités megtagadása is bekövetkezhetnék. De mindezzel mitsem gondolt a központi bizottság, hanem azt hitte, hogy a háboru közepette a régi és uj csapatok magyarositása czéljából ugyanegy kalap alá hozhatók, minden rész összeköttetése szétszakitható és a hadsereg tökéletes ujjászervezése keresztül vihető.

E végből dolgozta ki törvényjavaslatát, melyet ujonczozási törvénynek nevezett, mely azonban sajátszerü mixtum compositum volt, mert a legéletbevágóbb intézkedések átalánosságban voltak 21 §-ban vázlatosan előadva, melyek hadsereg kiegészitésre és taktikai alakulásra, katonai igazságszolgáltatásra, a tisztek előléptetésére, ellátására, szóval a hadsereg tökéletes átalakitására vonatkoztak. Még uj esküvési forma sem hiányzott a hadsereg számára. A központi bizottság javaslata a magyar csapatnak az osztrák hadseregtől tökéletes elválasztását tüzte ki czélul, hogy önálló nemzeti hadsereget képezzen. E tekintetben igen világosan szólott a javaslat, noha az uj védrendszer meghatározása a jö-

vőre hagyatott. És mig a központi bizottság és ezzel az alsó ház többsége a haza megmentését legjobban vélte eszközölni, ha mindent röviden és tarkán összetákolt és uj ezredeket alakitott, másrészről Mészáros megfeledkezett arról, mikép kelljen az ujonczokat a sorezredekbe vagy a honvédzászlóaljakba beosztani. A hadsereg osztályozása pedig minden védtörvény alpháját képezi, azután következik csak a szolgálat időtartama és a véderő külön osztályaiba való beosztása. De ez csak a hadkötelességnek négy évi szolgálati időre való meghatározására szoritkozott.

Áttérve most a központi bizottság ujonczozási törvényjavaslata fölötti vitára, mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy az alsóház az első három §-t némi megjegyzés tételével fogadta el.

A 4. §-nál a hadügyminiszter azt a módositást akarta behozni, hogy minden magyar gyalogezrednél a 3-ik zászlóaljak kiegészittessenek és tartalékszázadok képeztessenek. A huszárezredek 4. osztályig egészittessenek ki és egy tartalékszázad alakittassék. Az országon kivül levő többi csapatoknál a 2. §. szerint történjenek intézkedések.

N y á r y : Mig Magyarország rendezett hadsereggel nem bir, addig sorsa nincs biztositva és ujra leigázható. Most tehát az a kérdés, elfogadható-e a hadügyminiszter módositása? Azt hiszi, hogy nem; mert nem lesz állandó hadseregünk. Ausztria továbbá 1848-ban kényszerüségből adott tartományainak némely alkotmányformákat, de ezek csak is formák. A hadügyminiszter azt mondotta, ha az ezredeket nem egészitjük ki, akkor nem lesz hadseregünk. Tekintsük már most a dolog gyakorlati oldalát, mert csak a törvényhozásnál szükséges a megfontolás, a keresztülvitelnél pedig a lelkesedés. A nemzet nem fog akarni. Tegyük föl, hogy 2000 ember szükséges a kiegészitésre, minő mérték szerint fogjuk meghatározni, melyik ujoncz tartozik a frakk és melyik az attila alá? annyival is inkább, mert maga tapasztalta, hogy a sorshuzásoknál a legtöbb ujoncz a huszárokhoz kivánkozik. Szégyen volna ránk nézve, ha azt mondanók, hogy nem vagyunk elég erősek arra, hogy magyar hadsereget birjunk felállitani. Szónok ismételte az osztrák reakczionárius

pártnak Jellachichcsal való titkos szövetkezését és ugy vélekedett, hogy 15 millió embernek nem szabad magát megszégyenittetni, különben elveszett. Erre módositást ajánlott a maga álláspontja szerint.

Kazinczy: Négy napig oly szép beszédek mondattak, hogy a tárgy minden oldalról ki van fejtve. A kapaczitások ideje lejárt, nem szükség sokat beszélni, hanem szavazni.

Mészáros hadügyminiszter: Most a központi bizottság álláspontján van, melyet a többség bizalommal fogadott el. Szeretné tudni, vajjon azt a kis posztódarabot, melyet neki egész ruhája helyett adtak, forditani akarják-e?

Batthyányi miniszterelnök biztositja a házat, hogy ha a hadügyminiszter módositásában nem látná egy valóságos magyar hadsereg magvát és jövőjét, ő azt soha sem pártolta volna.

Zákó: Magyarország csodálkozni fog, hogy voltak a nemzetgyülésben emberek, kik legtisztább hazafiui szándékjokban mégis a reakcziónak szolgáltak az által, hogy hadseregünk létrejöttét hátráltatták.

E nyilatkozat roppant vihart idézett fel. Perczel ugy fogadta azt, mintha az ő pártját akarta volna a szónok reakczióval gyanusitani és oly megjegyzésekre ragadtatta magát, melyek az elnököt arra kényszeritették, hogy őt többször rendre utasitsa. Kossuth és Pálffy le akarták a házat csilapitani és e képviselőket egymással kibékiteni, noha egészen ellenkező álláspontokból indultak ki. Ők Zákó nyilatkozatának értelmét magyarázták, arra kérték a ház tagjait, kerüljenek minden izgatást és egyetértve végezzék munkáikat. Miután azonban senki sem akarta többé hallgatni a feljegyzett szónokokat és ezek elállottak a szótól, a Kubinyi, Repeczky, Pálffy, Nyáry és Mészáros külön módositásaira szavaztak és az utóbbié 122 szóval 117 ellen elfogadtatott.

Az alsóház augusztus 22-ki ülése.

Az ujonczozási törvényjavaslat 7. §-a volt napirenden.

Nyáry ugy vélekedett, hogy nem csak a tisztekről kell gondoskodni, hanem a kiszolgált harczosokra is ki kell

a gondoskodást terjeszteni és ez értelemben azt az inditványt tette, hogy oly tisztek, kik magyarul nem tudnak, ne alkalmaztassanak.

Mészáros hadügyminiszter erre azt a megjegyzést tette, hogy e szerint igen sok képzett egyént kellene nélkülözni. Azok a tisztek, a kik kilépnek, ha jól szolgáltak, nyugalmaztatni fognak, de kötelezni fogják magukat, hogy sem Magyarország, sem pedig Ausztria ellen nem fognak harczolni. A közember is, a ki szolgálatában megbénul, el fog láttatni. Egyébiránt uj nyugalmazási szabályok, gyakorlati stb. rendeletek készittetnek a magyar hadsereg számára.

Teleki L.: Minthogy mindnyájan azt akarják, hogy a hadsereg magyarrá legyen, inditványozza, hogy a mostani tisztek ugyan megmaradhatnak, de jövőre csak azok lehessenek tisztekké, kik magyarul tudnak.

Mészáros hadügyminiszter azt a parancsot adta ki, hogy minden tisztnek, ki elő kíván lépni, az ezred nyelvét birnia kell.

Széchenyi István miniszter: Ne ringassuk magunkat illusiókban. A magyar nyelv tudását nem lehet fő feltételül tüzni. Sokan vannak, kik a nyelvet nem birják és mégis jobb hazafiak mint sok szájhős.

Bezerédy István: Nyugodjunk meg benne, hisz ez már a törvényben benne van.

Teleki L. tisztán kimondatni kivánja, hogy a miniszter ne zaklattassék idegen tisztek felvételével. Ha félünk az ellenszenvektől, akkor még a kérdéses törvényczikk czimét is ki kellene hagynunk.

Szavazásnál a törvényjavaslat elfogadtatott, de a következő záradékok adattak hozzá: a) jövőre nézve minden belépő tisztnek magyarul kell tudnia; b) a jutalmat megérdemlő tisztek c) és a haza szolgálatában elesett katonák özvegyei és árvái az államtól ellláttassanak.

A 9. §-nál Antal azt inditványozta, hogy az ezredtulajdonosság szűnjék meg, mit Mészáros ellenez. Visszaélések nem fognak történni, ugymond, mert a kinevezések

előbb neki terjesztendők be. Sokan azt kivánták, hogy az ezredek csak számokkal jeleztessenek és a magyar hadsereg ne viseljen külföldi neveket s. a. t. Mészáros az ezredtulajdonosság megmaradása mellett nyilatkozik. Szavazásnál elhatároztatott, hogy a tisztek egész a törzstisztekig az ezred- és más önálló parancsnokok ajánlatára a hadügyminiszter által neveztessenek ki. Toldalékul még azt adták hozzá, hogy a magyar ezredeknek ezentul nem szabad tulajdonosaiknak lenni.*)

A 10. §-nál Ágoston inditványára e szavak elébe „előljáróimnak engedelmeskedni“ még a következők is „a magyar miniszterium és az ettől törvényesen kinevezett“, beigtattattak.

11. §-nál. Kubinyi a bányászati növendékeket fel kivánja mentetni, Szász ellenben igazságtalannak tartja, hogy a 19 évesek, kik épen kiképzés alatt vannak, katonáknak vétessenek és azt az inditványt tette, mondassék ki, hogy

---

*) Ez a középkori intézmény 1868 óta megszüntnek tekintendő, minthogy minden jog megsemmisült, melylyel az ezredtulajdonosok mindaddig birtak s ez az intézmény most már csak névleg áll fenn. Jelenleg az ezredek tulajdonossága kitünő tábornoknak adatik és ez oly kitüntetés, mely abból áll, hogy az ezred a tulajdonos nevét viseli és a tulajdonosnak az ezredparancsnok ruháját szabad viselnie. Az egykori ezredtulajdonosok büntetési és kegyelmezési joggal is birtak, a tisztek házassági ügyeiben határoztak s. a. t., végre joguk volt a hadapródokat ezredökben vagy más ezredekből a magukéba egészen a századosi állásig kinevezni és törzstiszteknél előléptetési előterjesztéseket tenni. Ezek közt a jogok közt a tisztek előléptetése azok egyike volt, melyek által a legképzettebb és öreg tisztek csekély képzettségü fiatal egyének javára előlépésükben kárt szenvedtek, és ez a hadseregnek ép ugy kárára volt. Voltak ugyan az ezredtulajdonosok közt némely dicséretes kivételek, kik ezekkel a jogokkal nem éltek vissza, de a többség mégis gyermekeit pártfogolta, és ezt nagyon természetesnek találták. A gyermekek után következtek a rokonok, ritkábban pedig még a tiszti állások eladása is, mi gyakran ezen jog megszüntetésével szokott volt végződni. Hogy azonban a védenczek még gyorsabban lépjenek elő, az ezredtulajdonosok kölcsönösen léptették őket elő. Kuhn báró egykori hadügyminisztert és táborszernagyot illeti a dicsőség, hogy az ezredtulajdonossági gazdálkodásnak véget vetett, és a tisztek előléptetését a főhadurtól tette függővé s igy azt igazságosabb alapra fektette, bár ő maga is a régi rendszer szerinti ezredtulajdonos volt.

mindenki 19-ik évétől egész a 30-ig katonaköteles legyen és minden tanuló és müvész vétessék ki.

Palóczy legalább az egyetlen fiukat kivánja felszabaditani, kiket még a vasszivű Napoleon is fölmentett.

Szavazásnál Palóczy inditványa 132 szóval 122 ellen elvettetett. A C. pontnál e szó helyett: „családfő“, e szó „egyén“ tétetett.

Az alsóház augusztus 22-ki esti ülésében a a 11. § tárgyalása folytattatott és napirenden a bányászok katonamentességéről szóló inditvány állott.

Mészáros hadügyminiszter maga is kivánja, hogy e néposztály, mely annyira hasznos, sőt nélkülözhetlen a maga nemében, a katonai szolgálattól föl legyen mentve.

Mészáros előtt egy képviselő azt mondá, miszerint nincs néposztály, melynek sorsa szánalomra méltóbb mint a bányászoké. Munkájok legnehezebb, nélkülözi a fris levegőt, roszul táplálkoznak, és igy alig birnak elég erővel a katonai szolgálatra.

Eötvös miniszter az orvosnövendékeket és mérnököket is fel kivánja mentetni, mert különben nem lesznek orvosaink és mérnökeink. Ezek épen rendesen 19—20 évesek és négy évi félbeszakasztás után nem folytathatnák tanulmányaikat:

a ház türelmetlen lett és mind a két inditvány elvettetett.

a 12. § változatlanul megmaradt.

a 13. §-nál elfogadtatott, hogy ha egy atyának több fia van, ugyanazon ujonczállitásnál csak egy essék katonai szolgálat alá.

Halász: Midőn a 200,000 katona és az arra szükséges pénz megszavaztatott, akkor Kossuth azt mondotta, hogy meghajlik a nemzet nagylelküsége előtt. Nem sokat ád nagy szavakra, hanem inkább kis cselekvésekre. Ha csak most küldünk ki biztosokat, elkésünk az összeirással. Oszszuk föl elébb a katonákat megyék szerint, ha hiba történik, az kijavitható. Egy erre vonatkozó javaslatot nyujt be.

Németh: A törvény csak akkor fog hamar életbe

lépni, ha a miniszterium az összeirást még a szentesités előtt kezdi meg, de a bizottsági rendszer helyett inkább az eddigi alkalmaztassék.

Zsembery: Biztosok helyett a főispánok bizassanak meg az összeirással, ezek a hazát nem veszélyeztetik, ha elhagyják a felső házat. Az országgyülés végét sem kellene bevárni a törvény életbe léptetésével.

Kazinczy támogatja Zsembery inditványát a főispánoknak az összeirással leendő megbizására nézve.

Elnök: Lehetetlen a törvényt a szentesités előtt jogerőre emelni.

Szavazás történt és a törvényjavaslat eredeti szövege elfogadtatott.

A 15, 16, 17, 18 és 19. §§ változatlanul maradtak.

A 20 és 21 §§-nál Nyáry a botbüntetés eltörlését inditványozza.

Mészáros hadügyminiszter: Igaz, hogy a botozás nem illő emberekre, de mielőtt valamit megszüntetünk, gondoskodnunk kell róla, mit tegyünk helyébe. Ha azonban a ház kivánja, hogy a sok engedetlen katona agyonlövessék, hát isten neki.

Széchenyi gróf miniszter: Sokaknak föl fog tünni, hogy ily kérdésben lép a szószékre. Ha fen akarjuk magunkat tartani, ezt csak fegyelmezett hadsereggel tehetjük. Szentkirályi szavaira hivatkozik, hogy lehetetlen csak lelkesedéssel győzni. Még a szabad Amerika is beismeri, hogy némely baromhoz hasonló embereket csak veréssel lehet megfékezni. Maitland hajós kapitány, a ki Napoleont Elbába vitte, uj rendszert igért, mi által minden botbüntetés megszüntetnék, de saját tengerészei roszalották azt. Ha a roszakat nem büntetjük, a jóknak kell értök lakolni. A vezérektől nem kell az utóbbi eszközt a fegyelem fentartására elvenni. Másképp volt az a régi rendszer alatt. Most nincs mit félnünk visszaéléstől és önkénytől. Teleki (ki fölkelt) erről bizonyosan szép beszédet fog mondani, de a tapasztalás megczáfolja azt.

Teleki L: Az uj rendszerbe nem akar olyasmit be-

foltozni, a mi nem tartoznék belé. Egész müvelt fiatalságunkat oda állitjuk, ezeket föl kell menteni a bot alól.

Nyáry: Ő tette az inditványt és a miniszteriumtól legkevésbé várt ellenszegülést. Nem kapdos ábrándok után, mert ő a tettek embere. Ha valakinek, ugy neki vannak némely érdemei a közbiztonságra nézve és még sem küldött hosszu idő óta itéletet a királyi táblákhoz, melyekben testi büntetés lett volna kiszabva.

Bernát ez ügyet nagyon fontosnak tartja. Beöthy Ödön ugymond Biharmegyében alispánsága alatt a botbüntetést beszüntette. Csekélyebb volt-e azért a közbiztonság?

Mészáros hadügyminiszter: Nem arról van szó, megmaradjon-e a botbüntetés vagy sem. Csak addig hagyjuk meg, mig uj hadi törvénykönyvünk nincs.

Patay csodálkozik Széchenyin, ki egykor a haladás zászlójával ment elől, és most a hátrálást lobogtatja.

Széchenyi gróf miniszter emlékezteti Patayt szavai megfontolására és tiltakozik azok ellen.

Bezerédy: Ha a bot az egyetlen mód volna a fegyelem fentartására, akkor a mellett szavazna, de több más mód is van erre.

Elnök: 20 képviselő kitán e tárgyban nyilvános névszerinti szavazást.

Teleki L. arra kérte őket, álljanak el ettől, mert az eredmény nem lehet kétséges, de kérése hasztalan volt. Mivel azonban a tagok fele sem volt jelen, ennélfogva a szavazás augustus 23-ára halasztatott. Az e napon tartott ülésen Mészáros oda nyilatkozott, hogy a botbüntetést szerette volna fentartani, de most a házra bizza, határozzon fölötte.

Minthogy névszerinti szavazás kivántatott, Batthyányi gróf miniszterelnök azt kivánta, hogy ez maradjon el, mivel a miniszterium a záradékot elfogadja. Ennélfogva a botbüntetés a magyar hadseregnél eltöröltetett (elvileg, de nem a gyakorlatban, mert a függetlenségi háboru alatt ujra behozatott).

Ugyanezen az ülésen Buday azt a kivánságát fejezte ki, hogy a miniszterium mielőbb nyujtson be törvényja-

vaslatot a katonai nevelő intézetekre nézve. Mind a hadügy-, mind a pénzügyminiszter készségesen elfogadta az inditványt.

És igy az ujonczozási, vagyis inkább hadseregszervezési törvényjavaslatról szóló hosszadalmas vita befejeztetett és most következett annak gyakorlati alkalmazása. Az első és legfontosabb előmunkálat volt minden védkötelezettségi korban lévő egyének összeirása. Ekkor a hatóságoknak nem volt egyéb segédforrásuk, mint a születésekről szóló hanyagul vezetett anyakönyvek, mert a védkötelesek kimutatásáról Magyarországon, hol eddig az ezredek toborzás utján egészittettek ki, sehol szó sem volt. A ki tudja, minő lelkiismeretes és gondos kezelést igényel a már megállapitott kimutatás vitele, az foghatja csak föl mindazokat a nehézségeket, melyekkel egy nagy katonaállitás jár, midőn még a véderő nyomozását és összeállitását keresni kell. Most tehát összeirási lajstromokra és azoknak megvizsgálására volt szükség, mi a hadügyminiszterium szakmájába tartozott, ezután következett volna csak be az ujonczok beosztása az egyes hatóságok alá. A legnagyobb sietség mellett is ez olyan munka volt, melyre legalább két hó kellett. Erre jött az ujonczok elküldése illető csapataikhoz, begyakorlásuk és ekkor kellett volna csak a hadsereg ideiglenes ujjászervezésének, illetőleg feloszlatásának megtörténni azáltal, hogy a régi kipróbált csapatok az uj ezredekbe beosztatnak.

Igen világos, hogy az egy hétig tartó országgyülési viták által megteremtett törvénynek nem volt más rendeltetése, mint az, hogy a papiron álljon.

De még a példátlan erélyességgel és gyorsasággal keresztül vitt szervezésben, mely a forradalmi hadseregnél valóban csodás volt, sem képezett ez a törvény semmi támpontot, mint ezt később ki fogjuk mutatni. Nem tudjuk, minő hosszunak képzelte az országgyülés többsége az ideiglenes állapotot, mely alatt a magyar csapatok átváltozásának és a nemzeti hadsereg szervezésének kellett volna megtörténie, de nem kellett nagy jóstehetség hozzá, hogy csak igen rövid életet lehessen neki engedni.

IX.

A helyzet. — A déli hadsereg tisztikarának hangulata és aggodalmat keltő tünetek ugyanott. — Bechtold leköszönése. — Magyarország helyzetében beállott kedvezőtlen fordulat. — Kossuth Lajos inditványa a szeptember 4-diki képviselőházi ülésben. — Egy küldöttség elinditása a király ő felségéhez. — A bán rehabilitácziója. — A Batthyányi-miniszterium leköszönése.

Mig az országgyülés azon kérdések fölött, vajjon támogassa-e Magyarország Ausztriát Olaszországban és egy Németországgali esetleges összeütközésnél Ausztria pártjára álljon-e, továbbá a fölött, mikép szerveztessék a nemzeti hadsereg, hetekig vitatkozott, az alatt a helyzet átalán véve nagyon rosszabbra fordult és minden jelenség arra mutatott, hogy az események nem sokára ellentállhatatlan erővel válságot fognak előidézni.

A bánnal megkisérlett utolsó kiegyezési tárgyalások János főherczeg közbenjárása mellett, abban az időben, midőn ez Frankfurtba utazott, félbeszakasztatván, semmi eredményre nem vezettek. De mikép is lehetett volna kiegyezést eszközölni az ellentétes érdekek fennállása mellett, melyek Magyarország és Jellachich közt léteztek. A bán egyik fő föltétele az lévén legelőször, hogy Horvátország is birjon külön önálló miniszteriummal, még talán lehetséges lett volna a kiegyezésre módot találni, de ő csakhamar azzal a követeléssel is lépett föl, hogy Magyarország mondjon le a hadügy-, pénzügy- és külügyminiszteriumról is. A megoldandó kérdés tehát tisztán és egyszerüen állott. Ha Magyarország ezekről a miniszteriumokról lemondott volna, akkor az összeütközés mellőztethetett, ha nem, akkor annak a politikai térről át kellett szorittatni a háborusra. És hogy a bán, mint egy hatalmas párt és Ausztria

valamennyi centralistáinak megbizottja, hajszálnyit sem fogna engedni e követelésekből, azt bizonyitja az ő augusztus 6-án Zágrábból keltezett fölhivása honfitársaihoz, mely következőleg hangzott:

Ő cs. kir. fensége János főherczeg, mint ő felségének a császárnak és királynak helyettese, parancsának engedelmeskedve, harmadizben siettem összmonarchiánk kormánya székhelyére, azon czélból, hogy szeretett hazánk elodázhatlan követeléseit a mi magyar szomszédinknak előttünk is drága becsületével, valamint a császári és királyi uralkodóháznak, — melynek a mi és a magyarok nemzete egyenjogu és hű fiai vagyunk — érdekével összeegyeztetni. Sem a személyes veszély, sem a mély fájdalom és szégyen, mely engem a még eddig vissza nem vont junius 10-ki manifesztum által ért, nem tartóztathatott attól vissza, hogy ezen tövises misszióra vállalkozzam, mert az forgott kérdésben, hogy szeretett honfitársaimnak Horvát-, Tót- és Dalmátországban, nemkülönben a szerb vajdaságban, a föld legnagyobb javát, a szabadságot és békét kieszközöljem, mind a két pártnak természetes jogait és észszerü igényeit biztositsam és az apostoli korona alá tartozó országok és nemzetek föloldhatlan egységét magok közt és a nagy monarchiával fenntartsam, melyhez szentesitett szerződések, jó és balszerencsében tanusitott közös királyunk iránti szeretet és a mi, valamint az osztrák monarchiabeli minden népfaj érdekei csatolnak és a melyhez ezentul is tartozni akarunk.

Az ő cs. kir. fenségével, János főherczeggel való tárgyalásnál alapul azt kellett fölvennem, mint nemzetemnek ő általa kijelölt képviselőjének, a mit az utolsó horvát országgyülés határozott, t. i. a hadügyi, a pénzügyi és a külügyi miniszteriumok egyesitését az összmonarchia közigazgatásával, nemzetiségünk és nyelvünk teljes biztositását ép ugy a beligazgatásban, valamint a magyarországi közös országgyülésen is és végre a szerb nemzet igényeit s jogait Magyarországon. Ezen alapot elhagyni sem meggyőződésem nem engedte, sem a nemzet által kimondott akarat nem jogositott föl arra, hogy azt tegyem.

Mindazonáltal sem ő cs. kir. fensége, János főherczeg, ki legkegyesebben és leghőbben biztositott részvétéről a békés kiegyezésre nézve, sem a magyar miniszterelnök, kikkel a megváltozhatlan alapföltételekről*) értekeztem, nem voltak abban a helyzetben, hogy azokat az országgyüléssel és pártukkal **) szemben kielégitőleg elfogadtassák és ő cs. kir. fönségének 30-dikán történt elutazása következtében nemzeti ügyünk békés utoni kiegyenlitése ezen utolsó kisérletének vége szakadt, anélkül, hogy szerencsém lehetett volna egy kielégitő megoldás kilátására való reményemet kimondanom. Ellenben nagy megelégedésemül szolgál annak megemlitése, hogy a bécsi, brünni, gráczi és más kisebb városbeli katonaság,***) polgárság és nemzetőrség legnagyobb elismeréssel és lelkesültséggel fogadott, mivel ezt nem annyira egyéniségem iránti rokonszenvnek, melyet nem kivántam előtérbe állitani, mint inkább ügyünk népszerűségének és szabadelvű jelentőségének tulajdonitom, mivel ez nagy fontossággal bir összmonarchiánk

*) Alkudozás változhatlan alapföltételek fölött egyértelmű a küzdéssel szélmalom-szárnyak ellen.

**) Igy tehát a király helytartója az ő nézete szerint pártot képviselt.

***) A Bécsben állomásozó német ezredek tisztjei felsőbb intés folytántanácskozást tartottak, hogy egy a bánnak hozandó ünnepélyes fogadtatásról határozatot hozzanak. A tanácskozás a „Vad emberhez“ czimű vendéglőben meg is tartatott, hol abban állapodtak meg, hogy a magyar ezredbeli tisztekhez egy küldöttség inditttassék, hogy őket egységes eljárásra hivják föl és egyszersmind tudassák velök, hogy semmi sem zavarja meg régi jóbarátságos viszonyukat; erre a Bécsben állomásozó magyar ezredbeli tisztek a magyar testőrség épületében tanácskozást rendeztek. A magyar testőrség részéről Perczel Ferencz, Kozma Ferencz és Pongrácz László testőrök és alhadnagyok küldettek. A testőrök egyike erélyes tiltakozást emelt a szándékolt tüntetés ellen, melyet a törvényekkel és ő felsége rendeleteivel szemközt, mint pártütést bélyegzett. Azt mondotta, miszerint a hadsereg nem azért van, hogy politikát üzzön. A Wasa herczeg nevét viselő sorgyalog-ezred és a 4-dik huszárezred tisztjei osztották e nézetet, de a tisztek tulnyomó többsége az ünnepélyes fogadtatást határozta el. Egy számos tagból álló tiszti küldöttség üdvözölte a bánt és este nagy fáklyás menettel tisztelte meg, mely alkalommal igen sok tiszt is vitt fáklyát.

egysége fenntartására és uj alkotmányunkra nézve, melyet átalános örömmel üdvözöltünk és átalános hűséggel fogunk megőrizni, mint nemzeti szellemünk föléledését.

Mindezek után nem marad számunkra egyéb hátra, mint a Pesten ülésező magyar országgyülés határozatait végső békés szavunkra, melyet a magyar miniszterek kétségtelenül közölni fognak, bevárni és ezután erőnkre és összetartásunkra biznunk igazságos ügyünk keresztülvitelét, melytől sem Ausztria és Európa szabad nemzetei nem fogják megvonni rokonszenvüket, sem ő felsége a mi császárunk és királyunk a maga jóváhagyását, sem végre a Mindenható a maga segélyét, a mikre is mi szilárdul és tántorithatlanul számitunk.

Jellachich m. k.

Mit lehetett várni a bán ezen nyilt és leplezetlen nyilatkozata után, ki fegyverkezéseit Magyarország ellen kettőztetett buzgósággal folytatta, azt könnyen be lehetett látni.

Ily körülmények közt a dél-keleti harcztéren megkezdett hadmüveletek kedvezőtlen folytatása még érezhetőbb volt. A szerbek erősitéseket kaptak és már átmentek támadásra, s a magyar táborban aggasztó tünetek mutatkoztak. Noha mindjárt a hadjárat elején a sokan voltak tisztek közt, kik épen nem tanusitottak rokonszenvet a magyarok iránt, sőt minden alkalommal kifejezését adták ellenszenvüknek, kivált a szláv származásu tisztekre nézve volt ez tapasztalható, kik nyilvános helyiségekben magukat mindig elkülönitették és mindent ostoroztak, a mi Magyarországra vonatkozott, de mint régi katonák, kik vak engedelmességhez voltak szokva, kiállottak a harczmezőre és vitézül harczoltak. Szóval, kötelességüket teljesitették, mint azt a régi osztrák hadseregben tenni megszokták.

De miután hónapokon át az erélyesség és siker nélkül folytatott hadjárat a tiszteket egy részben elkedvetlenitette, miután egy egész zászlóalj román-bánsági határőr az ellenséghez ment át és ezek a szerbek közt császári tiszteket is láttak, kik előtt császári zászlók lobogtattak, azonfelül pedig a magyar országgyülésen gyanusittattak, egy részük állásukról

a magyar hadseregben gondolkodni kezdett. A déli hadsereg főparancsnoka, Bechtold báró altábornagy, kit egyenesen árulással vádoltak, beadta lemondását és még hő védelmezése a parlamentben sem volt képes őt szándékáról leverni, mert több fegyvertársától, kik még szemrehányásokkal is illették, fölszólíttatott állása föladására.

Ilyen leveleket, a többek közt Jellachich, Mayerhoffer, Philippovics, Zobel és más tábornokok és törzstisztek is intéztek hozzá, ő azokat nem is titkolta, sőt Ivánka Imre százados és a miniszterelnök személyes hadsegédének is mutatta, miután ez főnöke megbizásából a főhadiszálláson megjelent, hogy magát a harcztéren mindenre nézve tájékozhassa és jelentést tegyen. Ez alkalommal Bechtold igy nyilatkozott: „Midőn a hadügyminiszter fölhivására a főparancsnokságot átvettem, ezt a legtisztább szándékkal tettem és meg is igértem a miniszterelnöknek, hogy hiven fogom szolgálni az országot. Mióta itt vagyok, nem mulik el egy nap sem, melyen ily leveleket legjobb és legrégibb barátimtól nem kapok. Én külföldi vagyok születésemnél fogva és állásomat s mindenemet csak a császárnak köszönöm, az alkotmány szubtilitásait nem értem, de kétértelmü játékok folytatására nem vagyok képes. Menjen a miniszterelnökhöz, jelentsen neki mindent, a mit látott és tapasztalt, valamint azt is, hogy még két hétig itt maradok és ez alatt egyetlen állás föladását sem fogom megengedni. Küldjön a miniszterium valakit fölváltásomra, mert én nem szolgálhatok.“ Bechtolddal együtt Wolnhoffer vezérőrnagy és dandárparancsnok is leköszönt, és nemsokára több törzstiszt, ki magát mindaddig igen vitézül és határozottan viselte, titokban *) elhagyta a tábort, mint jelesül gróf Kollowrat

*) Miért titokban, az még most is megfoghatatlan előttünk. A 34. cs. kir. gyalogsorezred történetében oly adatok hozatnak föl annak abban a szomoru korszakban átélt viszontagságairól, melyek téves tudósitásokon alapulnak és a melyeket a történelem érdekében helyre kell igazitanunk. Igy a többek közt az van mondva, hogy ez ezred egyik zászlóalját Kassáról egy honvédzászlóalj kisérte Budapestre. Az ezred történetirója nem szolgálhatott a régi osztrák hadseregben, különben tudná, hogy egy régi katonákból álló zászlóalj nem hagyta volna magát egy ujonczokból álló zászlóalj által bekisértetni. Továbbá az is van mondva, hogy a tisztek ellenszegültek Pesten az esküvétel-

Lipót ezredes a 3-dik huszárezredtől. Egyidejüleg több tiszt, jelesül a lovasságból, kilépett magyar szolgálatból.

Ily körülmények közt indittatva érezte magát a minisztérium a hadügyminisztert bizni meg a déli hadsereg parancsnokságának ideiglenes átvételével. Mészáros azonnal az alvidékre ment, megtekintette a különböző táborokat és kitartásra buzditotta a csapatokat. Megjelenése ujra helyreállitotta a bizalmat és mint a király által kinevezett hadügyminiszter mintegy vezércsillagául szolgált valamennyi régi katonának.

Egy héttel ő felségének Innsbruckból történt visszatérése után, István főherczeg azon legfelsőbb kéziratot kapta, melyben a király osztrák minisztertanácsának inditványozása folytán határozott hangon követelte Magyarországnak rövid idő alatt eszközlendő békés kiegyenlitését a horvátországi bánnal. Ebben a leiratban a magyar minisztériummal és országgyüléssel közlendő következő pontok voltak kijelölve:

1. A bécsi tárgyalásokban Jellachich báró vagy annak az illető országrészekből való meghatalmazottja is résztvegyen.

2. Minden támadás, ellenségeskedés és fegyverkezés Magyarország részéről Horvát-, Tótország és a Határőrvidék ellen és viszont azonnal beállitandó.

---

nek és az általok kiállitandó téritvények aláirásának és hogy ezért letétettek, hazaárulóknak jelentettek ki és neveik kifüggesztettek. Mindjárt ezután pedig az mondatik, hogy mint törvényen kivül helyezettek parancsolatot kaptak az országnak elhagyására! E derék ezred viszontagságaira vonatkozó e téves adatok megczáfolására lesujtó bizonyitékokat hozhatnánk föl azon mozgalmas időkből, a mit azonban kiméletből elhagyunk. De hivatkozunk a fennebb előadott tényekre, hogy a magyar hadügyminisztérium egész ezredeket és zászlóaljakat küldött Ausztriába, melyek nem akartak Magyarországban szolgálni, mint a 23. és 53. ezredeket és a 12. gyalogsorezred harmadik zászlóalját. Nem csak senkit nem kényszeritettek szolgálatra, hanem minden tisztnek ki lehetett lépni és Görgey a bányavárosokon át indultakor maga szólitotta föl kilépésre a magyar hadsereg soraiból azokat a tiszteket, kik nem látszottak lelkesülni Magyarország ügyeért. Midőn a hadügyminisztérium a fennebb emlitett tünetek következtében

3. A bán és a metropolita elleni személyes rendszabályok azonnal beszüntetendők.

4. A Határőrvidék ideiglenesen a bécsi miniszterium igazgatása alá utaltatik.

Hogy a hadi készültségi állapot Magyar- és Horvátország közt, valamint a fajháboru délkeleti Magyarországon már nem tarthatott sokáig és vagy békéhez vagy pedig a polgárháboru kiterjesztéséhez kellett vezetnie, azt mindenki belátta és minthogy a magyar kormány meg nem találta az eszközöket sem a szerb fölkelés idejekoráni elnyomására, sem a horvátokkal való kiegyezkedésre, misem látszott természetesebbnek, mint a korona közbelépése, melyet maga a magyar miniszterium kért ki. A 2. és 4. pontok mindenesetre alkalmasak lettek volna arra, hogy békés kiegyenlitést eszközöljenek, mi ugyan a király szándéka, de nem valamennyi tanácsosaié is volt. A Határőrvidéknek a bécsi miniszterium alá rendelése csak ugy birt volna jótékony következményekkel, ha más ember és nem Latour gróf a hadügyminiszter, ki augusztus 30-án több lőkészlettel telt társzekérből és 16 ágyúból álló utolsó szállitmányát Stajerországon át Zágrábba küldötte.

Batthyányi gróf és Deák Ferencz miniszterek, kik az ujonczozási és banktörvények szentesitése végett utaztak volt Bécsbe, tiz egész napig időztek a székvárosban anélkül, hogy ő felségéhez bocsáttattak volna, mit pesti minisztertársaikkal azzal a megjegyzéssel tudattak, hogy Bécsben sem a fenn-

a tisztektől téritvényeket követelt, melyekben kötelezték magukat, hogy csak a magyar hadügyminiszteriumnak engedelmeskednek, minden vonakodás és ellentmondás nélkül állitották azokat ki az illetők. Ily esetben jobb szolgálatot tesz az iró az ezrednek, ha, mint az a 60. cs. kir. gyalogsorezred történeténél előfordul, történelmi tények nyomán kimutatja az okokat, melyek az ezredet ama rendkivüli helyzetbe sodorták és annak eseményeit egyszerüen fölsorolja. Vagy pedig mindazt, a mit nem lehet vagy a mit nem akar valaki megirni, egészen feledésnek adja át, mint ez a 9. huszárezred történetében, mely azon korról szól, a következő sorokban történt: „Ezzel (Világos) végződött be a magyar hadjárat, nagyszerü a maga tüneteiben és szomoru befejezésében. És hol volt az ezred ezen vihardulta időben? Az osztrák hadügyminiszterium 1848. év juniusban kiadott rendeleténél fogva a magyar miniszterium alá rendeltetett, juliusban Körmendre indult és később valamennyi Magyarországba küldött ezred sorsában részesült.“

emlitett királyi kéziratról, sem a horvátokkali és szerbekkeli békés kiegyenlitésre vonatkozó rendszabályokról nem értesültek és hogy mindenféle ürügy alatt nem bocsáttattak ő felségéhez. A lőkészlet és ágyuk küldése Horvátországba sem kerülte el figyelmüket.

Miután Kossuth pénzügyminiszter röviden fölemlitette a szeptember 2-ki alsóházi ülésben az akkori válságos helyzetet és Magyarország igazolásául, egy Európa minden hatalmasságához intézendő manifesztumról szólott, azok közt a benyomások közt, melyeket a Bécsből érkezett kedvezőtlen hirek nála keltettek, a szeptember 4-ki ülésben a szószékre lépett, hogy a helyzetet jobban megvilágitsa. E szeptember 4-én tartott hosszu beszéde csak azon részének reprodukciójára szoritkozunk, mely a hadseregre vonatkozott. Erre nézve a következőket mondá:

„Hadsereget találtunk egy lázadás és pártütés ellenében, mely azt állitotta, hogy a király nevében cselekszik. Mi volt természetesebb tehát, minthogy ő felségét megkérjük, terelje vissza azokat a csapatokat, melyek egyedül voltak Magyarországon és még most is itt vannak, a hüség ösvényére, mely nem abból áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen fellázadjanak, hanem hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő cs. kir. felsége egy pár manifesztumot bocsátott is ki, de kimondom abbeli határozott meggyőződésemet, hogy ő felsége környezetéből sok járult hozzá, hogy e parancsok sikere meghiusittassék; igen sok történt arra nézve, hogy a hadseregben az az eszme keletkezett, miszerint talán nem is ő felsége akarata, a mi azokban a parancsolatokban foglaltatott. A bécsi kormány, melynek kötelessége lett volna, közös fejedelmünk s a magyar királyi korona fenntartása érdekében ugyanazon fejedelem fején, nem akarom mondani, közremüködni, de legalább akadályokat nem görditeni az utba, épen az ellenkezőt tette.

A miniszterium, mely a királynak és az alkotmányra hüséget és a törvényeknek engedelmességet esküdött, ez ellen egyebet nem tehetett, minthogy a törvényes eszközöket alkalmazza, melyek azonban minden oldalról mindinkább összezsugorodnak. A katonaság nagy része kijelentette, hogy

a határőrök és horvátok ellen, kik a császári zászlót követik, nem akar harczolni. E mellett még a kinevezések teljhatalma is korlátolva van, igy tehát a miniszteriumnak lehetetlen volt a hadsereget ujjá alakitani. Hogy ez csak igy és máskép nem történhetett és hogy egy ősrégi szervezeten alapuló hadsereget rögtön nem lehet átalakitani, azt már elébb bizonyitottuk be és ugyanez oknál fogva az ujonczozási törvény szentesitése a központi bizottság értelmében nem volt várható."

Kossuth beszédének azon része, mely egy törvényellenes végrehajtó hatalom esetleges felállitására utalt, nagy horderejü volt. E rész igy hangzott:

„Tisztelt ház! Legmélyebben meg vagyok arról győződve, hogy ez állapotnak vagy mihamarabb meg kell szünni, vagy kényszeritve lesz a nemzet egy végrehajtó hatalom felállitásáról gondoskodni (Igaz), mely hatalomnak nem a törvényből, hanem a veszélyből kell meritnie a módokat intézkedéseire nézve (Igaz). Oly miniszterium, melynek kezei annyira meg vannak kötve, a hazát meg nem mentheti. (Igaz). És ha ama székről a (miniszteri székre mutat) még e perczben a szószékre léptem, ez csak azért történt, mert két minisztertársam van most Bécsben, és nem akarnám, hogy valaki azt mondhassa, hogy én az utolsó kisérletnek, a melynek megtételére ők kiküldettek, idő előtti lemondás által, akadályt görditettem elébe. E meggyőződésben és ez elhatározásnál fogva, hogy egy eként megkötött miniszterium, az ellenséges hatalmakkal szemben, nem azért, hogy ez vagy amaz a miniszter, hanem átalán véve, mert a miniszterium igy van alakitva, a hazát meg nem mentheti, felkérem a házat, hogy készüljön nagy elhatározásokra és nagy erélyességre és a siker érdekében az utolsó lépéseknél támogassa a jelenleg még fennálló miniszteriumot."

Miután Kossuth beszéde további folyamában az alkalmazandó rendszabályok közt egy Európához intézendő manifesztum kibocsátását inditványozta, nem különben egy a királyhoz inditandó küldöttség választását is javasolta, inditványai el lőnek fogadva és következőleg formuláztattak: 1. A Bécsbe inditandó küldöttségnek kötelességévé tétetik sze-

mélyesen felvilágositani ő felségét a helyzet felől, és megkérni, bocsásson ki a korona és dynasztia érdekében egy kiáltványt a horvátokhoz és szerbekhez, hogy desavouálja ezzel azoknak lázadási kisérleteit, továbbá, hogy minél előbb jöjjön hű magyarjaihoz s adjon erkölcsi támogatást személyes jelenléte által loyális szándékaiknak. E küldöttségnek a legszigorubban meghagyatott, hogy Bécsben 24, legfelebb 48 óránál tovább ne időzzön, és minden halasztást tagadó válasznak tekintsen. 2. A hadügyminiszter a háztól azt az utasitást kapta, hogy a harcztért ne hagyja el előbb, mig képzett és tökéletesen megbizható főhadparancsnokot ki nem nevezett, mire nézve szabad kezet engedtek neki.

Az alsóház e határozatához szeptember 4-ki esti ülésében a felsőház is hozzájárult, és szeptember 6-án esti négy órakor a két házból álló országgyülési küldöttség külön gőzhajón indult Bécsbe. Visszatérteig nem tartottak ülést. Igy tehát egy Európa minden hatalmához intézendő manifesztum, melyek, kivévén Angliát és Oroszországot, mind a maguk ügyeivel voltak elfoglalva,*) egy a király által a horvátokhoz és szerbekhez szóló kiáltvány és egy ultimátummal Bécsbe inditott országgyülési küldöttség szabott idővel, a mely alatt a választ megkapja, lettek volna hivatva azoknak

*) Arról a hatásról, melyet manifesztumunk arra a hatalomra gyakorlani képes leendett, melylyel később oly kellemetlen módon ismerkedtünk meg, t. i. Oroszországra, épen nem foroghatott fenn semmi kétség. A czár ugyanis 1848. márczius 14-én (26-án) a következő kiáltványt bocsátotta közre: „Mi, Isten kegyelméből I. Miklós, Oroszország és minden oroszok czárja és uralkodója, Lengyelország királya stb. mindenkinek tudtára adjuk, hogy egy áldásos és hosszan tartó béke után Nyugat-Europát zavargások izgatják fel, melyek minden törvényes hatalom és minden társadalmi rend fölbontására irányozvák. Legelébb is Francziaországban törvén ki a lázadás és anarchia, csakhamar a szomszéd Németországba is átcsapott, legnagyobb dühhel eláradt mindenütt és abban a mérvben növekedett, a melyben a kormányok engedtek, ugy hogy még a velünk szövetséges osztrák és porosz tartományokat is elöntötte. A féktelenség nem ismer többé határt és őrültségében még az Istentől ránk bizott Oroszországunkat is fenyegeti. De idáig nem fog eljutni. A mi igazhitü őseink példája szerint Isten segitségül hivása mellett készek vagyunk ellenségeinkkel, bárhol is lépjenek előnkbe,

a veszélyeknek kikerülésére, melyeket a maga idejében a védrendszer későbbi végleges szervezésének nem prejudikáló haderőnknek czélszerü szervezésével, szaporitásával és erélyes hadviseléssel elháritani lehetett volna. Mert kétségtelen, hogy a szerb fölkelésnek idején való leküzdése nagy befolyást gyakorolt volna a horvátokra.

Abban a perczben azonban, melyben Ausztria Olaszországban nyert győzelmei által ismét erősödött és a midőn báró Jellachich készült a Drávát átlépni, ily határozott lépéseket hirdetni, minden mástól eltekintve, annyit jelentett, mint készületlenül a gyors döntést előidéztetni, a mi csak ellenségeinknek volt kivánatos, mert távol attól, hogy valóságos tényezőkre lehetett volna támaszkodni, a parlamentben tett nyilatkozat, melyben ki volt mondva, hogy a horvátokkal történhető összeütközésnél a hadsereg nagy részében nem lehet bizni, a gyöngeség oly leleplezése volt, melyre báró Jellachich Magyarországba történt berontásánál leginkább számitott.

Semmi esetre sem a puszta véletlennek tulajdonitható, hogy épen azon a napon, a melyen a magyar országgyülésen e nagyjelentőségü kijelentés történt, Bécsben azon legfelsőbb kézirat tétetett közzé, mely a horvátországi bán, báró Jellachich visszahelyzésére vonatkozott és mely átalá-

találkozni és semmi áldozattól vissza nem rettenve, a szent Oroszországgal szétválaszthatlan szövetségünkben, az orosz név becsületét és határainkat meg fogjuk védeni. Meg vagyunk győződve róla, hogy minden orosz, minden hű alattvalónk örömmel fogja császárja fölszólitását követni, hogy régi jelszavunk: „A hitért, a czárért és a hazáért!“ most is utat nyit nekünk a győzelemre. És ekkor mindnyájan mély tiszteletünk és hálánk, valamint most benne vetett bizalmunk érzetében azt fogjuk kiáltani: „Isten velünk van, hogy a nemzeteket megtéritsük és magunk alá vessük!“ Kelt Szent-Pétervárban márczius 14-én (26-án) Krisztus születése utáni 1848. évben, uralkodásunk 23. évében Miklós s. k.“ — De a czár nem állapodott meg e proklamácziónál, mely az összes templomokban kihirdettetett, hanem az összes orosz hadsereg mozgósitása volt első következése, a mi három hó alatt keresztül is vitetett. A hadsereg nagy része a nyugati határok felé tolatott, valamennyi lengyelországi vár 6 hóra el lőn látva élelmi szerekkel, s a 3. és 4. hadtest Lengyelország déli, valamint Podolia és Volhynia keleti határain állittatott föl.

nos nagy feltünést keltett s a nemzet érzületére mély hatást gyakorolt. Ez a legfelsőbb kézirat igy hangzott:

„Kedves báró Jellachich!

Hűségének és dynasztiánkhoz való ragaszkodásának kétségbevonhatatlan bizonyságai és az összes monarchiánk érdekei iránti hő részvéte, melyeket ön bánná kinevezése óta ismételve tanusitott, valamint azon készsége, melylyel parancsaimnak a magyar miniszteriummal való kiegyezésre nézve engedelmeskedett, arról győztek meg, hogy önnek soha sem lehetett szándékában parancsaimnak hazaáruló módjára ellentállani, vagy azon kapocs meglazitására törekedni, mely a Magyarországhoz kapcsolt országokat századok óta köti a magyar koronához és a mely ezentul is az átalános jólét megalapitására és gyarapitására szolgáljon.

Különös megnyugtatásul szolgál atyai szivemnek, hogy azon itéletemet megváltoztathatom, melyet folyó évi julius 10-én kelt leiratomban egy ön ellen inditandó vizsgálatra és önnek a báni méltóságtól és minden katonai szolgálattól való ideiglenes fölfüggesztésére nézve bizonyos vádak következtében hozni szükségesnek láttam, mely vádak az ön tényleg bebizonyitott hű ragaszkodása által legtökéletesebben megczáfoltattak.

Midőn e tekintetben a szükséges rendeleteket unokatestvérem, István főherczeg Magyarország nádorához elküldöttem, ezentul is elvárom az ön kötelességérzetétől és loyális gondolkozásmódjától, hogy azokban az állásokban, melyekre önt bizalmam emelte, csak az összmonarchia javára, a magyar korona épségben maradására és a Magyarországhoz kapcsolt részek üdvös fejlődésének sikeresitésére fog müködni.

Schönbrunn, 1848. szeptember 4-én.

F e r d i n á n d s. k.“

A magyar országgyülés küldöttsége szeptember 7-én érkezett Bécsbe és ott ülést tartott, a melyen az ő felségéhez intézendő beszéd szövegezése tárgyaltatott, melyet azonnal németre forditottak és gróf Batthyányi miniszterelnök Schönbrunnban benyujtott. A küldöttségnek tudtára adatott, hogy a föliratban előforduló több kifejezés megváltoztatandó, mire a bizottság másnap reggel egy 2 óráig tartó ülésben

megtette a kivánt módositásokat s ugyanazon nap délután, szeptember 9-én nyolczvan kocsin ment Schönbrunnba, hol Pázmándy képviselőházi elnök volt a szónok. A király magyar nyelven fölolvasta a választ, melynek értelme az volt, hogy megrongált egészségi állapota következtében nem mehet le Magyarországra, hogy az országgyülésen szövegezett törvényeket előbb meg fogja vizsgálni, mit azonban nem ugy kell tekinteni, mintha ő azt, a mit márcziusban adott, vissza szándékoznék vonni, hogy a magyar korona épségét fen akarja tartani és erre nézve a szükséges intézkedéseket már megtette és továbbra is intézkedni fog, mi is a magyar miniszteriumnak tudtul fog adatni. Miután a küldöttség már Bécsbe érkezésekor értesült a báró Jellachichhoz intézett legfelsőbb kéziratról, igen kedvetlen hangulatban volt és szótlanul távozott.

A miniszterium belátta tarthatlanságát, leköszönt, csak Szemere maradt meg, hogy a nádor rendeleteit ellenjegyezze, ki az alsóháznak tudtára adta, hogy a miniszterium leköszönését elfogadja, ideiglenesen a kormányzást kezeibe veszi és ő felségének azonnal egy uj miniszterelnököt hozott javaslatba. E közlés fölolvasásánál Kossuth fölkelt és ezeket mondá: „E percztől kezdve ismét miniszter vagyok, mert a nádor rendelete törvényellenes, minthogy az egy miniszter ellenjegyzése nélkül bocsáttatott ki.“ Szeptember 12-én este a következő hirdetmény jelent meg: „Minisztercválságunk, mely a haza kritikus helyzetét csak növelte, váratlanul gyors és örvendetes módon oldatott meg. Gróf Batthyányi az alsóház esti ülésében kijelentette, miszerint ő cs. kir. fensége a nádor oda utasitotta őt, alakitson uj miniszteriumot. Kossuth kijelentette, hogy az uj miniszteriumot mindaddig, mig azon ösvényen marad, melyet ő a haza megmentésére legalkalmasabbnak tart, egész erejéből támogatni fogja.“

X.

A horvát betörés kezdete. — Megváltozott hangulat a nemzetnél. — A honvédelem. — Események a rendes katonaság tisztikarában gróf Teleki Ádám parancsnoksága alatt. — A tisztikar nyilvános tüntetése. — A nádor rendelete szeptember 12-éről.

A bán és a magyar miniszterelnök közt történt utolsó kiegyezési kisérlet meghiusulása után, mely mindenek előtt az ország katonai helyzetével nem állott összhangban, mind a ketten még egyszer Bécsben értekeztek egymással, mely alkalommal a legfelsőbb rendelet értelmében a csapatoknak mind a két részről visszavonása határoztatott el, hogy az ügyek békésen elintéztessenek. Erre a szerződő felek elváltak egymástól, de nem egyenlő érzülettel és szándékkal. Batthyányi még mindig békereményekkel kecsegtette magát és Pestre jött, a bán pedig Horvátországba ment, hogy hadikészületeit bevégezhesse és elővédével szeptember 11-én Légrádnál átkelt a Dráván.

Ez alkalommal még a következő kiáltványt bocsátotta ki és osztatta szét mindenütt előnyomulásánál:

A magyar nemzethez!

Midőn az országba lépek, a mely iránt leghőbb rokonszenvvel viseltetem, a mennyet hivom föl tanuul, hogy ezt a lépést csak azért teszem, mivel minden eszköz ki van meritve, a békés megoldáshoz s egy frakczió cselszövényei által kényszeritve teszem ezt, melynek a magyar minisztérium csak törvényes eszközül szolgál, mely a maga bünös tervei által nem akar egyebet elérni, mint király ő felségét lealázni és megsemmisiteni a szent szövetséget, mely Magyarországot a maga királyához és alkotmánya által az egyesült királyságokhoz köti.

Hasztalan az igyekezet ily lépést pártütésnek és árulásnak bélyegezni, melyre engem hazám iránti leghőbb szeretetem és királyom iránti hűségem határozott. Senki se féljen attól, hogy én a vivmányok bármelyikét mellőzni akarom, hogy azon kiváltságok bármelyikét is, melyeket királyi szó még nem régen a nemzetnek engedményezett, meg akarnám csorbitani. Nem ellenség árasztja el Magyarország sikságát, barát az, ki az alkotmányos király loyális alattvalóinak segitségére jön. Ezek nekem testvéri jobbjokat nyujtandják, hogy isten segedelmével az országot egy kormányzásra képtelen, gyülölt és lázadó kormánytól*) megszabaditsam.

Jellachich m. k.

A tervet, hogy Magyarországot 36,000 emberrel, kik nem csupa rendes katonaságból állottak, meg lehessen hóditani,**) kalandorosnak lehetett volna nevezni, ha nem lett volna reménye Jellachichnak, hogy a Magyarországon levő cs. kir. katonaság, a szerbek erélyes közremüködése és a még

*) Ezzel az elnevezéssel a jövő meg volt előzve.

**) És hogy Jellachich ezt hitte, azt azon levél is bizonyitja, melyet szeptember 7-én a szerb mozgalom vezetőjéhez, Rajachich patriarchához intézett, mely következőleg hangzik:

„Részünkről minden rendben van. Horvát- és Tótországban már minden mozog, a bródiak és gradiskaiak a Drávához indulnak. Itt az intézkedések meg vannak téve, hogy még nehány ezer határőr csatlakozzék a Drávánál állókhoz. Rövid idő alatt nagy haderő fog állani a magyar határon, akkor előre nyomulunk, és támadunk. A győzelem részünkről biztos. Az alatt, mig a támadás történik, a szlavon haderő Tótországban fog müködni és azt a vidéket az ellenségtől megtisztitani, valamint szükség esetén nekik segitségökre jövend. Ezt vigasztalásul tudatom önnel és kivált azért, hogy ön e tudósitást annál biztosabban kapja meg, külön futár által. Ez bizonyítsa be önnek, hogy én minden gyanusitások daczára az ön barátja és hű szövetségese maradok. Tetteim mutassák meg, hogy ön engem félreismert, midőn oda nyilatkozott, hogy szövetsége Horvátországgal mint kő sulyosodik szivére és lelkiismeretére. Mielőtt müködni kezdünk, fényes szerencsét kivánok az ön vállalataihoz, mint mindeddig, de egyszersmind azt is kivánom, ne legyen kis hitü és ne veszitse bizalmát barátja és szövetségese iránt, ki még soha sem szennyezte be magát hitszegés által.“

szervezésben lévő honvéd haderő elégtelensége szándékai keresztülvitelét elő fogják mozditani.

Azonban ugy látszott, hogy az erkölcsi tényezőket egészen kihagyta a számitásból és hihetőleg azt várta, hogy a magyar népnél teljes elcsüggedés fog beállani. Magyarország vészes megtámadtatása a bán részéről válságos következésü volt az osztrák monarchiára nézve, ez csak öregbitette az országban már anélkül is uralkodó forrongást és felkeltette a nemzet önérzetét, fölkorbácsolta a nép szenvedélyeit s annyira edzette annak ellentállási képességét, hogy elfogadhatta a harczot anélkül, hogy el lett volna rá készülve. Magyarország területének megtámadása által arra volt utalva, hogy vagy akkoron leginkább gyülölt ellenségének megadja magát, vagy pedig, minthogy hazája védelmét elmulasztotta, a védelemhez szükséges eszközöket törvényellenes uton keresse és alkalmazza, s mivel a horvátok előtti meghódolást a nemzeti becsületen ejtendő gyalázatnak tekintette, az utóbbi módot és utat választotta, mely aztán forradalomra vezetett.

A kormány a horvátok betörése előtt egy uj tényező, az ugynevezett mozgó nemzetőrség fölállitása által szaporitotta a haza védelmét. Ez a helyi szolgálattal megbizott rendes vagyis állandó nemzetőrségből vett önkénytesekből alakult, kik tényleges szolgálatra ajánlották föl magukat bizonyos időre. E mozgósitott nemzetőrségnek a közönséges fölött az a fölénye volt, hogy nem egyedül házi tüzhelye védelmére és hosszabb időre lehetett alkalmazni, mint a mozgósitott állandó nemzetőrséget, mely mihelyt féligmeddig szervezve volt és kiállotta a golyólázt, ismét fölváltatott. Az is figyelembe vétetett, hogy ez az uj véderő jobb tisztekkel láttassék el, végre pedig sokkal inkább volt képesitve a honvédzászlóaljak kiegészitésére. A mozgósitott nemzetőrség szervezése az ország négy nagy kerületében, Dunán innen, Dunán tul, Tiszán innen és Tiszán tul egyidejüleg vitetett keresztül és parancsnokaik: Görgei Arthur, Ivánka Imre, Kosztolányi Mór és Márjássy János őrnagyok voltak. De a mozgó nemzetőrség szeptember 10-én még nem volt teljesszámu erőben, t. i. mind a négy kerületből egyenkint

8000 emberre volt előirányozva, nem is volt tökéletesen fölszerelve, midőn tényleges szolgálatba kellett lépnie. A mozgó nemzetőrséget a kormány azért állitotta föl, mert az ujonczozási törvény, melynek hozatalához oly sok idő kellett, még nem volt szentesitve és a rendes csapatok szaporitása törvényes uton lehetlenné vált.

Ugyanez volt az oka annak is, hogy a kormány beleegyezését adta szabad csapatok fölállitásához, melyek közt a Szalay miniszteri titkáré első sorban állott. Ez a hivatalnok szeptember 5-én kapott engedelmet egy gyalog zászlóalj toborzására, melynek parancsnokául Meszlényi Ödön honvédszázados őrnagyi ranggal neveztetett ki. Ehez a zászlóaljhoz sorakozott az 1200 emberből álló Hunyady zászlóalj és a 800 lovasból álló hasonnevü huszárezred, melyeknek szervezése csak a bán betörése előtt kezdetett meg.

Voltak sokan, kik nem tudtak megválni azon eszmétől, mely szerint a régi rendes katonaságot átlépésre csábitsák a honvéd zászlóaljakhoz és igy történt, hogy a Budán állomásozó Weisel-féle magyar gránátos zászlóalj legénységét mindenféle igéretek és csábitások által arra birták, hogy a 13. honvéd zászlóaljba és a Hunyady-csapatba belépjen. Ez által a zászlóalj egy egész osztály gránátost vesztett, melynek legénysége büntetlenül szökhetett meg a zászlóaljtól. Minő jelentősége van ennek, azt csak a katona tudja fölfogni. De e káros mozgalmat még magánosok ajándékai is támogatták, igy jelesül az átszökés után Károlyi István pesti polgár 500 forintot adott a gránátosoknak. E körülményből egyébiránt azt is láthatni, hogy a későbbi honvédtoborzások lassan haladtak. A fölszerelés, ruházat és fölfegyverzés sem felelt meg gyorsaság tekintetében egészen a várakozásnak. A horvát bánnak volt fentartva, hogy jelt adjon a nemzet rögtöni fölocsudására és rendkivül csodás tetterejének kifejtésére.

A magyar kormány gondolt ugyan már egy minden kellékekkel ellátott nemzeti hadsereg szervezésére, midőn Szemere miniszter a hadügyminiszter nevében szeptember 5-én kihirdette, hogy miután a hadsereg szaporitása táborkar és müszaki csapatok felállitását teszi szükségessé,

ennélfogva mindenki, ki az erre megkivántató képzettséggel bir, adja be kérvényét a hadügyminiszteriumhoz. E rendelet ellentétben állott az előbbi fontolgatással, melyet az országgyülés tanusitott; mert most e rendelet az idegenek fölvételét is megengedte.

Az, a mit Magyarország rendes csapatokban a bán ellen kiállithatott, volt: a Wasa herczeg nevét viselő 60. sorgyalog-ezred első zászlóalja, az Ernő főherczeg nevét viselő 48. gyalog-ezred harmadik zászlóalja, az 1. és 7. honvédzászlóalj, a 4. és 9. huszárezredek, végre két üteg ágyu, mindegyike 8 ágyuval; mindössze mintegy 6000 ember. A Drávánál fölállitott többi haderő nemzetőrökből és fölkelőkből állott, kiket a legnagyobb sietséggel szedtek össze. E csekély haderőnél most már főkép az forgott kérdésben, vajjon a régi rendes ezredek helyt fognak-e állani, ha cs. kir. tábornokok által vezényelt csapatokkal fognak szemben állani? Ezek a csapatok ugyan letették az esküt a magyar alkotmányra és a magyar hadügyminiszter közvetlen parancsai alatt állottak, mindazáltal a következő események, melyek a Dráva melletti magyar táborban előfordultak, oda mutattak, hogy az ő csatlakozásuk a bán hadtestéhez megtörtént volna, ha elő tudta volna mutatni ő felsége parancsát a Magyarországba való berontásra. A bán maga is iszonyodott attól az eszmétől, hogy ugyanazon uralkodó csapataival harczra keljen, ezt minden katona annyival inkább fölfoghatja, minél inkább látszott az idegenkedés a magyar ezredek tisztjeinél. Épen azért kivánt Jellachich báró mindenekelőtt a Nagy-Kanizsa körül összpontositott magyar haderő parancsnokával, Ottinger Ferencz*) vezérőrnagygyal találkozni és ezt ily találkozásra meg is hivta. Ottinger az oldala mellett levő és müködő kormánybiztosnak, Csányi Lászlónak erről jelentést is tett és ennek beleegyezésével a bánhoz is ment. E találkozás első eredménye volt Ottinger vezérőrnagynak augusz-

*) Ottinger a parancsnokság elvesztése után Bécsbe ment és a téli és nyári hadjárat alatt a bán hadseregében a nehéz lovassági dandárt vezényelte. Mint fennebb emlitettük, ő volt megbizva a magyar hadügyminiszterium teendőivel egész odáig, mig megérkezett Mészáros Olaszországból.

tus 19-én a csapatparancsnokokhoz kibocsátott következő rendelete: „Ha a bán a maga hadtestével támadólag lép föl, akkor az egyes osztályparancsnokok a cs. kir. határőrvidékbeli csapatok elébe egy alantas tisztet küldjenek, ezeket az ellenségeskedések beállitására szólitsák föl, és azután ha az ellenség mégis átmenne a Dráván ugy mintha hadgyakorlatoknál müködnének, vonuljanak vissza anélkül, hogy fegyvereiket használnák. Ugyanekkor a lovas őrjáratok által, melyek minden egyes osztálynál vannak, azonnal jelentés tétessék a dandárparancsnoksághoz és annak parancsai beváràssanak. A visszavonulás iránya Nagy-Kanizsa.“

Ottinger e parancsa nem vitetett keresztül, mert Csányi kormánybiztos azonnal értesitette róla a miniszteriumot és Ottinger a hadügyminiszterség államtitkára Melczer Andor ezredes által helyettesittetett. Ennek parancsnoksága sem tartott sokáig. Melczer ezredes augusztus 17-én éjjel parancsot kapott Batthyányi gr. miniszterelnöktől futár által, amaz utasitással, szerezne tudomást róla magának, igaz-e a miniszteriumhoz érkezett az a hir, mely szerint a horvátok Jellachich báró alatt Magyarország határán, jelesül Varasdnál tekintélyes haderőt pontositottak össze, és ez esetben küldjön rögtön parlamentairt az ellenséges táborba, ki a bánt vagy helyettesét a Bécsben történt egyezkedésre emlékeztesse, melynél fogva mind a két fél csapatait visszavonja. A parlamentair a kölcsönös ingerültségből származható összeütközés elháritása czéljából egyszersmind szólitsa föl a bánt a varasdi hid lebontására és a közlekedésnek egész a béke beállásáig való megakadályozására. Ha azonban a horvátok vissza nem vonnák haderejüket, az esetre Melczer ezredes bontassa le egész csendben a varasdi hidat.

Melczer ezredes erélyesen tiltakozott e miniszteri rendelet foganatositása ellen és azt a hadügyminiszterhez intézett magánlevélben törvénytelennek jelentette ki, mivel a rendeleten sem a nádor, sem a király aláirása nem volt látható és e rendelet foganatositásának rossz következéseire utalt. Igy

tehát ez abba maradt, de Melczer visszalépett a parancsnokságtól, melyet Teleki Ádám gróf vezérőrnagy vett át. Ez utóbbi csapatait Nagy-Kanizsáról és vidékéről a Dráva és Mura vonalig tolta előre, hogy ott kezdje meg hadműveleteit a bán ellen, ki támadásra látszott készülni. Szeptember 10-én levelet vett Teleki a bántól, melyet ennek szárnysegéde Hompesch gróf adott át. Ebben fölszólittatott Teleki: **adná föl azonnal Horvátországgal szemközt elfoglalt állását és a bán előnyomulásánál vagy csatlakozzék hozzá, vagy vonuljon vissza a Mura mögé.**

Gróf Teleki vezérőrnagy az utóbbit tette és csapataival egész Nagy-Kanizsáig vonult vissza, egyszersmind megkérte a bánt az ellenségeskedés beszüntetésére, engedelmet kérvén tőle, hogy a maga csapatait semleges helyre vihesse vagy három napi határidőt engedjen, mig az általa a nádorhoz és a magyar hadügyminiszterhez küldött futár választ hoz. Erre a bán Teleki gróf tábornoknak azt **parancsolta**, vezesse a parancsa alatt álló cs. kir. csapatokat Alsó-Hahoton, Nován, Lendván és Mura-Szombaton át Radkersburgba Styriába, és várja be ott a cs. kir. hadügyminiszter további parancsait. Teleki gróf kész lett volna a bán parancsait teljesiteni, de Csányi kormánybiztos és a tisztikar legnagyobb része ebben megakadályozta. De hogy a cs. kir. határőrvidéki csapatokkal az összeütközést elkerülje, Teleki legelőbb is Keszthelyre indult.

A tisztek vágya, hogy ily rendkivüli körülmények közt jövő magatartásukra nézve tájékozhassák magokat, ily határozatlan vezénylet alatt még inkább fölébredt és a Wasa ezred első zászlóaljának tisztjei töltették magukban, hogy magától a főhadurtól fognak fölvilágositást kérni. Az ő fölségéhez intézett fölirat következőleg hangzott:

„Felséged hü tisztikarának egy része, a Wasa herczeg nevét viselő sorgyalogezred első zászlóaljából, a felséged által szentesitett magyar királyi hadügyminiszter magas parancsából a Dráva vonalat Teleki gr. cs. kir. vezérőrnagy alatt megszállva a cs. kir. határőrvidékbeli ezredek előtt áll, melyeket a felséged 1848. szeptember 4-ki legfelsőbb kézirata

által méltóságaiba visszahelyezett bán és cs. kir. altábornagy Jellachich báró vezényel.

E rendkivül fontos perczben, melyben a határőrök a Dráva vonalon már átléptek és a cs. kir. osztrák katonaság egy része, mely ugyanarra a zászlóra ugyanazt az esküt tette le, velünk szemközt áll, a fennemlitett zászlóalj itt aláirott tisztjei legmélyebb alázatossággal a következő kérelmet terjesztik felséged lábaihoz:

Akarata-e felségednek, hogy a Wasa herczeg gyalog magyar sorezred zászlóalja a cs. kir. határőrvidéki csapatok Magyarországba történt nyomulásánál lőfegyvereit használja, hogy, mint ezt mindig tette, felséged parancsait teljesitse és ott, hol a becsület és kötelesség kivánja, ne szegje meg esküdt hüségét és e válságos helyzetben most és jövőre minden szemrehányástól megóvhassa magát?

Legmélyebb hódolattal felségednek mindenkor leghübb tisztjei a Wasa herczeg 60. számu sorezred első zászlóaljából. Milpöckh, m. k. alezredes és ezred-parancsnok. Stadler, m. k. főhadnagy és ezred-segéd. Láttam: Teleki, m. k. vezérőrnagy.“

E kérvény benyujtásával Reznicek ezredbeli főhadnagy bizatott meg, ki azonnal Bécsbe utazott, de minden igyekezete és a Wasa herczeg altábornagy, ezred-tulajdonos közbejárása daczára sem nyerhette meg a tiszti kar által kért gyors választ, mig végre Latour altábornagy osztrák hadügyminiszter tudtára adta, hogy a császári manifesztumok, melyek a cs. kir. csapatoknak tájékoztatóul fognak szolgálni, nem sokára közzététetnek. Itt a szeptember 28-ki manifesztumok voltak értve. Liebenberg báró hadnagynak pedig, kit a tiszti kar azzal a hirrel, hogy a bán átlépte a Drávát, küldött Latour grófhoz Bécsbe, hogy tudja meg, mihez kelljen magát tartania, ez utóbbi igy válaszolt: „önök magyar ezrednél szolgálnak, a magyar hadügyminiszterium alatt állanak, én tehát önöknek nem adhatok magatartási parancsot.“

E válaszok után és miután gróf Teleki vezérőrnagyot visszavonulása miatt a magyar hadügyminiszter megrótta és szeptember 14-én parancsot adott neki ellentállás kifejtésére,

Teleki hadi tanácsot tartott, melybe csak a rendes katonaság tisztjeit hivta meg. Ebben a hadi tanácsban egyhangulag elhatározták, hogy a visszavonulás ugy mint eddig történt, nem folytatható és hogy mindenekelőtt parlamentairek küldessenek a bánhoz, hogy ha lehet, egyezkedés történjék. Parlamentairekül Bubna gróf őrnagy a 9. huszárezredtől, Bárczay lovasszázados a 4. huszárezredtől és Wiedersperg báró a Wasa herczeg nevét viselő sorgyalogezredből küldettek el. E tisztek szeptember 16-án mentek Kis-Komáromba, hol Jellachich báró főhadi szállását felütötte és a következő emlékiratot adták át neki:

„Exczellencziád! A kedvezőtlen viszonyok, melyek annál fájdalmasabban érintik a katonát, kinek soha sem szabad helyzetét politikai szempontból tekintenie, mivel osztrák csapatokat, melyek ugyanegy zászló alatt állanak és mint magunknak hizelgünk, egyformán vannak lelkesülve, ellenségképen állitottak egymással szembe. Mi nem tudjuk, hogy exczellencziád határozott parancsot kapott volna ő császári és királyi felségétől Magyarország határainak átlépésére. Ha ez történt, akkor mi ő felsége, a mi legkegyelmesebb császárunk és királyunk iránti tiszteletből és kötelességérzetből ő felsége parancsainak engedve, semlegesek fogunk maradni; ha nem, ugy egy derék katona sem kivánhatja, hogy mi Ausztria fegyvereinek becsületét, mely a hadsereg minden egyes osztályára kiterjed, kompromittáljuk és folytassuk visszavonulásunkat, a mi oly föltevésekre szolgálna okul, melyek katonai becsületünket érintenék és bármi nehezen essék is bajtársakkal, kikkel eddig minden összeütközést kerültünk, csatába bocsátkozni, mindazáltal mostan elfoglalt állásunkat, ha megtámadtatunk, védeni fogjuk.

Végre bátrak vagyunk még hozzátenni, hogy mindazok a rendeletek, melyeket ő felsége aláirt és a melyek a Magyarországon elhelyezett csapatoknál köröztettek, és a Magyarországhoz tartozó összes főhadparancsnokságot a magyar miniszterium alá helyezik, még nincsenek visszavonva. Gróf Bubna őrnagy a Miklós huszároktól, gróf Teleki tábornok ur által meg van bizva, hogy exczellencziádnak egy lovas és egy gyalogsági tisztet e végből bemutasson.“

Ez emlékiratot, vagyis nyilatkozatot a cs. kir. csapat összes tisztjei és gróf Teleki tábornok aláirták. A bán ez emlékirat átolvasása után egykedvüen ezt válaszolta az átvivőnek: „Parancsaim ugyan nincsenek, de azért mégis előre fogok nyomulni. Ha a magyar csapatok ellentállanak, megküzdöm velök és a csata után, melyet mint párbajt tekintek, ismét jó barátok leszünk.“

Most mindakét rész tisztában volt magával álláspontjára nézve, de midőn gróf Bubna e válaszszal Keszthelyre érkezett, gróf Teleki vezérőrnagy, ki a cs. kir. határőrvidéki csapatokkal az összeütközést minden áron kerülni akarta, ismét meggondolván hadereje gyengeségét, további visszavonulásra határozta el magát Buda felé, s Veszprém és Székesfehérváron át csakugyan vissza is vonult.

Midőn Kossuth az alsóház szeptember 16-ki ülésében Csányi kormánybiztos sürgönyét fölolvasta, mely azt jelentette, hogy Teleki vezérőrnagy oda nyilatkozott, hogy ő Jellachich ellen nem harczol és az egész ház e kiáltással: „akasztófára az árulóval!“ fölemelkedett, a tisztek egy nyilatkozattételre érezték magokat indittatva, mely szeptember 20-án közzététetett és igy hangzott:

„Félreértések és a jelen zavaroknál épen nem alapos gyanusitások elkerülése végett, a gróf Teleki tábornok ur parancsai alatt álló tisztek czélirányosnak tartják a jelen nyilatkozatnak hirlapok utjáni kibocsátását eddigi helyzetük és eljárásuk indokolásául:

Teleki gr. tábornok főhadiszállására a Pesten történt nagy köztársasági mozgalmakról és minden törvényes rend felbomlásáról szóló hirek érkeztek. A dolgok ezen állásánál fogva hadi tanács alakult, mely oda nyilatkozott, hogy egyelőre nem fogunk a horvátokkal csatába bocsátkozni, mert szükséges mindenekelőtt a trón jogainak szem előtt tartása. Ez oknál fogva történt a visszavonulás Keszthelyig. Itt valamennyi tiszt összegyült és azt határozta, hogy miután az ország törvényes állapota még folyvást fennáll, ők esküjökhöz hiven a horvátokkal minden csatát elfogadnak és ép oly hősileg fognak harczolni a trón és Magyarország jogaiért,

mint ezt bajtársaik Olaszországban tették. Ez alkalommal, minthogy e zavarteli időkben sokakra nézve nehezen ismerhető föl az ut kötelességükhöz, mindenkinek belátására van bizva, hogy magát a kellemetlen helyzetből kivonja; mert e határozat perczétől kezdve a legcsekélyebb ingadozás a király, a haza és a bajtársak ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni és ezentul senkinek sem szabad többé visszalépnie. Egyidejüleg az összes tiszti kar megbizásából Bubna gróf őrnagy, Bárczay lovasszázados és Wiedersperg báró gyalogszázados Jellachich báró altábornagyhoz küldettek, hogy kijelentsék előtte, hogyha nem birja ő felsége határozott parancsát a Magyarországba való benyomulásra előmutatni, a vele szemben álló csapatok el vannak határozva a leghősiesebb ellentállásra. Ez alkalommal felszólittatott, fontolná meg a következéseket és venné tekintetbe, mi háramlik ebből az összeütközésből a hadseregre. Ő exczellencziája ezt a nyilatkozatot, mely neki irásban is kézbesittetett, nem méltatta figyelmére, tehát ennélfogva mi készek vagyunk a harczra a királyért és törvényes szabadságért."

Ezzel a nyilatkozattal a Teleki gr. alatt álló tisztikar könnyen megfoghatólag más okát adta eljárásának, mint a melyet a Keszthelyen tartott haditanácsban kimondott volt és a házával szemközti állását is meghatározta, ennélfogva kétségtelenné lett, hogy a rendes magyar csapatok szokott hősiességgel meg fogják kezdeni a küzdelmet a cs. kir. határőrvidéki csapatokkal. Azt, a mit Jellachich báró valószinüleg lehetetlennek tartott, a mit Ottinger és Teleki gr. el akartak kerülni, megtörtént. Ugyanazon uralkodó haderejének részei összeütközésbe jöttek egymással. Ez most történt először és mérvadóul szolgált a régi magyar ezredek magatartására a bekövetkező háboruban. A macchiavellizmus, mely már annyi bajt okozott, ezt a tünetet is napfényre hozta.

Mig a bán lassan nyomult a főváros felé, hol a politikai mozgalom hullámai már magasra hágtak, azalatt a nádor a következő rendelet kibocsátására érezte magát indittatva:

„Az ország felelős miniszterei, kiket ő felsége az utolsó pozsonyi országgyülés vége felé a nemzet kivánságára

tanácsába meghítt, tárczáikat letették. Az 1848. évi III. t. cz. 11. és 12. §§. értelmében uj miniszterium alkotása vált szükségessé. Ő felsége az országból távol levén, előterjesztésemre nevezi ezt ki, s ez a viszonyok által szült gondok közt nem a legcsekélyebb.

Az ország nincs abban az állapotban, hogy csak egy perczre is nélkülözhetné a végrehajtó hatalmat. Ezért el nem mulasztottam a miniszteri hivataláról leköszönt Batthyányi Lajos grófot az uj miniszterium elnökéül ő felségének ajánlani és azonnal fölszólitani őt, vonja vissza egyelőre lemondását, az időközben általam kibocsátandó rendeletek ellenjegyzése czéljából és vigye tovább is ideiglenesen mint felelős miniszter a többi ügyeket.

E rendeletemnél fogva a közigazgatás minden közegeit felelősekké teszem a törvényes rend fentartásáért. Minden polgárnak mulhatatlan kötelességévé teszem, hogy egyenkint és együttesen ellensége legyen minden csendzavarásnak. A közjólét, a király és a veszélyektől fenyegetett haza minden polgárnak kötelességévé teszi, hogy a törvények szilárd támasza legyen.

A király és a haza ellenségeit mint saját ellenségeimet tekintem. El vagyok határozva a törvények, az alkotmány és a haza szabadságának minden ellenség ellen erőmhöz képest való védelmezésére és épségben tartására, mint el vagyok határozva a királyomnak és a nemzetnek tett esküm teljésitésére, mint ezt nádori és királyi helytartói hivatalomnál fogva kötelességemnek ismerem.

A király és a törvény nevében!

Budapest, 1848. szeptember 12-én.

István nádor, királyi helytartó, m. k.“

XI.

A határozat kihirdetése a horvát kérdésben. — A honvédelmi bizottság megalakitása. — Országgyülési határozatok a magyar csapatok fölötti főparancsnokság átvételére nézve a nádor által, s a hadsereg nemzetesitése és szaporitása tárgyában. — A magyar kir. testőrség visszatérése. — Napi események szeptember 14-étől 20-áig. — A hadügyminiszterium és nemzetőri tanács rendeletei. — Szent-Tamás megtámadása szeptember 19-én. — A nádor meghiusult találkozása a bánnal. — A mozgósitott nemzetőrség Székesfehérvárott.

Összhangzásban a Magyar- és Horvátország közti viszálkodásoknak ő felsége által elrendelt gyors elintézésével, a magyar országgyülés által a békealkudozások alapjául szolgáló kiegyezési javaslat kidolgozásával megbizott küldöttség befejezte munkálatát, midőn a bán betört Magyarországba. Noha e munkálat ez által teljesen alaptalanná vált, a képviselőház mégis elfogadta azt s indittatva érezte magát, hogy szeptember 13-án határozatképen falragaszok által közhirré tétesse a horvát kérdésben. Ez volt az országgyülés utolsó békés nyilatkozata, mert ezután különféle elrémitő hirek folytonos izgalomban tartották és tevékenysége ettől fogva leginkább a haza megvédésére irányult. De hogy a nem kevésbbé fontos napi kérdések meg ne akasztassanak, Kossuth Lajos még a Batthyányi gróf által alakitandó miniszterium életbe léptetése előtt egy külön honvédelmi bizottság alakitását hozta javaslatba mely az országgyülés kebléből alakuljon és a melynek föladata legyen a haza védelmére teendő intézkedések fölött őrködni és ellenőrizni. A ház e javaslatot elfogadta. Ennek alakitásáról később szólandunk. E bizottság nem csak arra volt hivatva, hogy legszélesebb kiterjedésü tevékenységgel működjék, hanem az által is nyert jelentőségben, mert nem

sokára megteremtője, Kossuth Lajos igazgatása alatt, ki akkor a helyzet urává lőn, a végrehajtó hatalmat képviselte. Szelleme tulnyomósága által Kossuth már a parlament fölött uralkodott, elragadó ékesszólása által föllelkesitette a könnyen tüzelhető tömegeket és rendkivüli tevékenysége által, melylyel minden ezközt fölkeresett és alkalmazott a haza védképességének növelésére, ő lőn a mindent mozgásba hozó előre haladó erővé. A hadügyminiszter, ki még mindig a déli táborban időzött, visszatérte után is hosszabb ideig csak egyszerü szemlélő maradt.

A honvédelmi bizottmány megalakulása után Kossuth több rendkivül fontos javaslatot tett, melyeket az országgyülés azonnal elfogadott. Mindenekelőtt elhatároztatott, hogy megkéressék a nádor, vegye át a Jellachich ellen müködő csapatok fölötti parancsnokságot és ez küldöttség által csakugyan meg is történt. A főherczeg nádor a parancsnokságot elfogadta és Moga altábornagygyal, ki akkor Pesten hadosztályparancsnok volt, elutazott Veszprémbe, ahol a gróf Teleki alatt álló visszavonuló haderő megérkezését bevárta.

Ezután a ház eltérvén a törvényes utról, királyi szentesités bevárása nélkül elhatározta:

1. A julius 11-én megszavazott 200,000 emberből 40,000 ujoncz kiállitását, mit a kiküldött kormánybiztosok a legnagyobb erélylyel foganatositottak is.

2. A hadsereg szervezését nemzeti alapon.

3. Engedelmet öt forintos bankjegyek kibocsátására a szükséges költségek fedezésére. Ez által teremtetett meg a nervus rerum a forradalmi hadseregre és a háboru viselésére.

4. Még több szabad csapat alakitására és toborzások folytatására, valamint a rendes katonaság átlépésére való engedelem a honvéd zászlóaljakba. A régi magyar ezredek legénysége, kivévén az előlépniki vánó altiszteket, nem nagyon használta föl ezt az engedelmet, ellenben az erdélyi ezredek töredékei, melyeknek legénysége nagyobb részben oláhokból és szászokból állott, meg lőn nyerve e rendszabály által a magyar hadsereg számára. Végre pedig a magyar kir. test-

őrség tisztjei *) fölszólittattak, hogy hazájokba visszatérjenek.

A magyar királyi testőrök ugyan már augusztus elején adtak be egy folyamodást Mészáros hadügyminiszterhez elbocsáttatásuk végett, mely folyamodást ő a testőrség parancsnokának, Vécsey Ágost gróf lovassági tábornoknak küldött el, hogy tudassa velök kérelmök helytelenségét és rójja meg őket a szolgálati út mellőzéseért. Erre nézve ez ifju urak egyike „Kossuth Hirlapja“ augusztus 11-iki számában igy nyilatkozott: „A hadügyminiszter válasza kérelmünkre igen kellemetlenül érintett bennünket és e válasz a testőrség kapitánya Vécsey gróf nagy örömére föl is olvastatott. A mi hazafiságunk, mely e kérvény elküldését okozta, alig méltatatott pár szóra, de annál rosszabb néven vették tőlünk, hogy a katonai kérvényezési formán tultettük magunkat, midőn kapitányunkat mellőztük és egyenesen a miniszterhez fordultunk. A mi lépésünkből a hadügyminiszter csak annyit érthetett meg, hogy nekünk kapitányunkhoz nincs bizalmunk, egyebet semmit. Mi még ezt a választ sem vettük volna zokon, ha legalább reményt nyujtott volna a jövőre, de igy ledorongoltatni annyival inkább fáj, minthogy a kapitány a hadügyminiszter levelének szavait még saját észrevételeivel is fűszerezte. Ily módon a haza védőinek száma nehezen fog szaporodni. Az izgalom nagy és tiszttár-

*) A Mária Therézia császárnő és királynő által 1760-ban alakitott magyar királyi testőrség egész az 1850-ben elrendelt föloszlatásáig Magyarország és hozzá kapcsolt részei nemes ifjaiból állott, kik többnyire a cs. kir. hadseregben töltött rövid szolgálati idejök után hadnagyokká és testőrökké neveztettek ki. A magyar gárda szép hivatásán kivül még öt éves tanintézetül is szolgált a fiatal tisztek kiképzésére. Ez öt éves tanfolyam bevégzése után a legjobb tanuló mint főhadnagy, a többiek mint alhadnagyok öt évi ranggal léptek a hadseregbe. Az 1867-ki kiegyezés után felséges királyunk koronázása alkalmából, minthogy a magyar testőrség ujjáalakitása már el volt határozva, annak egy része az ünnepélyek tartama alatt a huszárezredekből e végre kirendelt tisztekből ideiglenesen ki is állittatott és 1868-ban a végleges ujjáalakitás is bekövetkezett. Ez tehát most arra érdemesitett idősb tisztekből áll, kik a magyar korona tartományaiból választvák és a kiknek a magyar testőrség nyugalmazási állásul szolgál.

saim különféle terveket szőnek; alig vagyok képes őket lecsillapitani.“

A hozzájok intézett fölhivásra a magyar testőrség valamennyi tisztje, két horvát kivételével, beadta kilépési kérvényét a testőrség kapitányának, ki hasztalanul igyekezett őket azoknak visszavételére birni. A nélkül, hogy a választ bevárnák, mindnyájan elhagyták Bécset és Pestre utaztak, hol a különféle csapattestekbe beosztattak.

Az izgalom a fővárosban és a képviselőházban, hol Batthyányi gróf miniszterelnökségben való megerősitését várták, a horvátok előnyomulásával mindinkább fokozódott. Batthyányi szeptember 14-én falragaszok által értesitette a közönséget, hogy a fenyegetett és szomszédos helyhatóságokhoz fölhivást intézett egy átalános népfölkelés szervezésére és kiállitására, hogy az ellenséget, ki Magyarország területét igazságtalan háboruval támadta meg, mindaddig, mig rendes katonaság állittathatik elébe, minden oldalról nyugtalanitsa, élelmiszerét elvágja és minden képzelhető kárt okozzon neki. A veszély közeledtével a bizalmatlanság is növekedett a cs. kir. katonaság ellenében, és a Kress nevét viselő 7. könnyü lovasezred*) valamint a 12. Vilmos főherczeg-féle sorgyalogezred Bécsbe indittattak, végre pedig a Wrbna 6. könnyü lovasezred is.

De Hrabovszky báró altábornagy főhadparancsnok sem látszott még akkor az átalános bizalmat birni, melylyel a kormány teljes mértékben viseltetett iránta; mert a várbeli cs. kir. tüzérség is honvédtüzérség által helyettesitetett. Hrabovszky br. ugyan eleinte, mint már emlitettük, i n t ő l e g és k é t k e d ő l e g viselte magát a magyar kormány irányában, attól az időtől kezdve azonban, midőn királyi biztosul neveztetett ki Horvát-Tótországba és a határőrvidékre, hogy ott rendet csináljon és a bán ellen vizsgálatot inditson, egész határozottsággal Magyarország mellett nyilatkozott és abban a perczben, a melyben Jellachich bán Magyarországba berontott, legszigorubb pa-

---

*) Jellachich br. altábornagy fölszólitására a Kress könnyü lovassági ezred egy osztálya Kaminski őrnagy alatt csatlakozott a bán seregéhez. Hasonlót tett a János főherczeg 1. dragonyosezred egy osztálya és az egész Hardegg Henrik-féle vértes ezred is.

rancsokat adott ki a tiszteknek a magyar hadügyminiszterium parancsaival szemben való magatartásukra nézve. Egyik parancsában még azzal is fenyegetőzött, hogy minden tisztet agyonlövet, ki annak rögtön nem engedelmeskednék.

A szeptember 15-ki ülésben Kossuth azt inditványozta, hogy a ház három tagja, t. i. Perczel, Bónis és Asztalos azonnal küldessenek a magyar táborba, hogy a főherczeg nádor föladatát könnyitsék. (?)

Ugyanabban az ülésben azon küldöttség tagjai is kineveztettek — ez már a második volt — melyet a képviselőház a bécsi országgyüléshez inditott, hogy Magyarországgal szivélyes viszonyt hozzon létre, mi azonban az ottani többség részvétlensége következtében meghiusult és eredménye csak az volt, hogy a küldöttség nem fogadtatott. Ellenben a szövetkezés a bécsi demokratákkal mindinkább szorosra füzetett kik már a szabad csapatokba is kezdtek belépni, ugy hogy Bécsben is toborzottak. A Szeredy-csapat egy része többnyire bécsi diákokból, már meg is érkezett Pestre, szeptember 15-én pedig a Bresslern Ernő sternaui lovag által toborzott szabadcsapat ép ugy megérkezett Magyarország fővarosába. Bresslernt később a bécsi forradalom leveretése után októberben, ugyancsak Bécsben a hadi törvényszék itélete következtében agyonlőtték.

Szeptember 16-án az annyira várva-várt királyi leirat is megérkezett, mely 15-éről keltezve nem hozta meg az óhajtott határozatot. A király elfogadta ugyan a Batthyányi miniszterium lemondását, valamint őt ujolag miniszterelnöknek is kinevezte, de az általa fölállitott föltételek tekintetbe vétele nélkül, melyeknek egyike az volt, hagyassék meg a bánnak, hogy csapatát vonja ki az országból. Erre nézve a király kijelentette, hogy még nem határozhat véglegesen, valamint az előbbi kabinet tagjai eljárásához sem járulhat beleegyezésével, a mennyiben ez a kabinet az 5 forintos bankjegyek kibocsátását, ujonczok kiállitását királyi szentesités nélkül és a mi még több, oly rendeleteket is hozott, melyek a rendes hadsereg legénységét zászlóik elhagyására szólitották föl.

A képviselőház szeptember 15-ki ülésében, melyen ez a legfelsőbb királyi leirat fölolvastatott, Perczel Mór kormánybiztosnak *) engedelem adatott egy az állam költségén fölállitandó „Zrinyi“ nevet viselő szabad csapat toborzására.

E királyi legfelsőbb leirat fölolvasása után Batthyányi kijelentette az országgyülésen, hogy nem tekinti magát többé miniszterelnöknek, miután a főfeltétel, az ország megtisztitása Jellachich csapataitól nem létesült, de viharos vitatkozás után rábeszéltette magát, hogy helyén maradjon és a szep-

*) Perczel Mór született Bonyhádon, családja ősi székhelyén Tolnamegyében 1811. november 11-én. Első nevelését Vörösmarty Mihály ünnepelt költő által nyerte, és miután tanulmányait bevégezte, a katonai élethez való hajlamát követve, mint hadapród lépett be a Pesten állomásozó cs. kir. 5. tüzérezredbe, a melyben akkori időben a magyar arisztokraczia több tagja is szolgált. Ekkor tört ki a lengyel forradalom, mely a vállalkozó Perczelt és néhány barátját nem hagyta nyugton. Elhatározták, hogy Lengyelországba mennek, de ebben megakadályoztattak és Perczel kilépett az ezredből, hogy politikai pályára lépjen. Perczel azonnal a radikális haladó párt egyik előharczosává lőn Tolna és Baranya megyékben, hol nem sokára nagy népszerüségnek örvendett. Elragadó ékesszólása által ott folyton izgatott és müködött. 1839-ben követnek választatott az országgyülésre és egész 1848-ig Kállay Ödönnel együtt a legszélsőbb bal érdekeit és elveit védte, Kossuthtal legbensőbb baráti viszonyban állott. A márczius előtti időkben Perczelt az egyetlen magyar forradalmárnak nevezték. Határozott ellensége volt minden üres frázisnak és álloyalitásnak, szabadon szólott, ugy hogy mindenki tudta, hanyadán van vele. E tekintetben ugyan nem volt politikus, hanem egyenes és őszinte és ép azért méltán mondható a legtisztább politikai jellemek egyikének. Mint forradalmár sans phrase az 1848—49-ki izgalmas időkben következetesen a tett embere maradt. Miután Perczel kormánybiztosnak neveztetvén ki, a szószéket elhagyta, a nyolcz századból álló Zrinyi-csapatot legrövidebb idő alatt két fivérével, Miklóssal és Sándorral egyesülve szervezte, valamint két honvéd-zászlóaljat is Tolna és Baranya megyékben. Végre csapatvezérré és tábornokká lőn. Mint ilyen ugyan nem volt tudós katona, de oly tulajdonságokkal birt, melyek őt ezért bőven kárpótolták. Perczel a kezdeményezés embere volt, jó fölfogási tehetséggel gyors elhatározási képességet kötött össze. Katonai ügyekben nem volt épen ujoncz és a fegyelmet jól fenn birta tartani, még saját kárára sem szenvedett soha ellentmondást bárkitől is, átalánvéve véralkatának szenvedélyessége sokszor okozott neki kellemetlenségeket. Perczel a magyar forradalom egyik legtevékenyebb és legérdemesebb tábornoka volt. Sokoldalu tevékenységét a különböző

tember 17-ki ülésben bemutatta a miniszterek névsorát azzal a megjegyzéssel, hogy a tárczákat még nem osztotta ki. Ebben a névsorban a következő nevek voltak: Ghyczy, Szentkirályi, Erdődy Sándor gróf, Vay Miklós báró, Kemény Dénes báró, Eötvös József báró és Mészáros Lázár tábornok, ezek a centrumból voltak választva, hogy ha lehetséges, kiegyezést eszközöljenek. De ez a miniszterium soha nem lépett életbe.

Az alsóház szeptember 19-ki ülésében Schmidt, Rosenfeld,

---

harcztéreken az olvasó e könyv hadmüködési részéből meg fogja ismerni. Itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy a magyar hadsereg átalános téli visszavonulása alkalmával 1849. év elején Budát január 5-éig födte, azután pedig Szolnoknál történt fölállitása és támadó előnyomulása által a főváros felé lehetségessé tette a magyar kormány berendezését Debreczenben és biztositotta a müködési bázist a felső Tiszánál. Perczel a Pákozd, Ozora, Letenye, Fridau, Moór, Szolnok, Czegléd, Szőreg, Verbász, Kula, Szent-Tamás, a római sánczok, Villova, Becse, Mokrin, Kikinda, Basahid, Melencze, Uzdin, Kamenicz és Tura mellett vivott csatákban mint parancsnok vett részt és Pétervárадot fölszabaditotta az ostrom alól. Moórnál, Kulánál és Turánál a tulnyomó ellenség legyőzte ugyan, de ennek másrészről a hiányos intézkedések is voltak okai, melyek Pestről és Debreczenből hozzá küldettek, azonfelül pedig erejének tulbecsülése is sokat járult e vereségekhez. Mindennemü cselszövények, melyek minden időben tevékenyek voltak, a barátságos viszonyt közte és Kossuth közt, minden kiengesztelési kisérlet daczára keserü ellenségeskedéssé változtatták. A temesvári csata után, melyben mint önkénytes vett részt, Törökországba menekült és Kiutáhiába belebbeztetett a forradalom vezéreivel együtt. 1841. márczius vége felé megszabadulván, Angliába ment, hol harmadfél évig csendes visszavonultságban élt Londonban és Norwoodban nagy családjával, innét átköltözködött Jersey szigetére. 18 éves számüzéséből az ő felsége által 1867-ben adott amnesztia alkalmával tért vissza honába és ismét képviselőnek választatott, mely minőségben egyszersmind a honvéd-bizottság elnökévé is lőn és részt vett a védkérdés fölötti fontes tárgyalásokban. 1870-ben a magánéletbe vonult vissza és Bonyhádon él. Neje, született Sárközy Julia, az egykori komárommegyei első alispán leánya, kit 1844-ben vezetett oltárhoz, 15 gyermeket szült, kik közül 12 még él, pár évvel ezelőtt, miután férje iránti ritka hüséggel is önmegtagadással megosztotta a sors minden csapásait, meghalt. Perczel a valódi forradalmi tábornok typusa és ennek tudatában tehette a kormányhoz 1849. év nyarán a Bácskából intézett philippikájában azt a megjegyzést, hogy az isten Magyarországnak csak egy olyan tábornokot adott, mint ő.

Brausch, Friedenfels, Schnell és Fabini szász képviselők letették mandátumaikat, még pedig az első kettő azért, mert a ház a törvényes ösvényről letért, a többiek azzal a nyilatkozattal: mert elveikkel nem tartják megegyeztethetőnek ebben a házban megmaradni. Ezen strike indokolása a szász képviselők részéről roppant izgalmat keltett a házban és minthogy Pestet már elhagyták, Kossuth szökevényeknek jelentette ki őket. A miniszterium fölszólittatott Vay Miklós báró helyébe egy külön bizottságnak Erdélybe küldésére.

Szeptember 20-án a hon védelmére vonatkozó három fölhivást bocsátott közre Kossuth a maga lapjában a hazafiakhoz, melyek közt az első a haza megmentése czéljából honvédelmi bizottságok alakitását inditványozta az egész országban.

A hadügyminiszterium és a nemzetőrségi tanács abban az időben, midőn az előbbi esetek lejátszódtak, a haza védelmére vonatkozó következő rendeleteket hozta:

A honvéd zászlóaljaknak kettővel szaporitása; mi által ezek 16-ra szaporodtak. De a két utóbbi akkor még csak a papiron állott, miután a tisztekhez és orvosokhoz szóló fölhivás a két uj zászlóaljba való mielőbbi belépésre, csak szeptember 23-án jelent meg.

Szeptember 17-én Szeth alezredes helyére, ki időközben a Wasa herczegféle 60. sorezredbe ezredesnek neveztetett ki, de a helyett hogy ezredéhez menne, Bécsbe utazott és saját kérelmére a honvédparancsnoki állástól fölmentetett, Nádossy Sándor alezredes neveztetett ki. De ez mindjárt eleinte más rendeltetést kapott, minélfogva Pándy Sámuel nemzetőri alezredes, ki ugyanekkor honvédalezredesnek neveztetett ki, bizatott meg a honvédség ideiglenes parancsnokságával.

A tüzérség szaporitására, mire a hadügyminiszterium kiváló gondot forditott, szeptember 18-án ismét 800 ló bevásárlása rendeltetett el.

Emlitettük már, hogy a magyar hadügyminiszteriumnak csak arra lehetett gondja, hogy a fővárosban állomásozó 5-ik tüzér-ezred ütegeit szerelje föl, mert magyar tüzérséget még csak most kellett teremteni. A mi az utóbbit illeti,

ennek szervezése és kiképezése igen lassan folyt, mi azonban a magyar honvédtüzérség későbbi rohamos fejlődésének csak előnyül szolgált. Csak az által, hogy az első üteg legénységének kiképzése derék tisztek alatt, mint az más helyütt fog emlittetni, alaposan történt, volt lehetséges annak anyagából jól képzett és begyakorlott alantas tiszteket nyerni a magyarországi származásuakból a később felállitandó ütegek számára.

Midőn a horvátok Magyarországra betörtek, csak az első két honvédüteg volt mozgósithatólag kiképezve, az első az I. honvédzászlóalj ügyes embereiből képeztetett, és az Ujépület VIII. sz. alatti földszinti lakosztályában helyeztetett el; ez ágyukkal és ágyuk nélkül gyakorolta magát az 5-ik tüzérezred legénységével, melylyel minden kivonulást megtett. Ezen alapos kiképzés eredménye az volt, hogy ezzel az üteggel a bevégzett begyakorlás után a rákos-keresztúri sikon czéllövési és sortüzi előadás tartatott, melynél a legénység a lövésben oly pontosságot és az ágyuk kezelésében s minden mozdulat kivitelében oly ügyességet tanusitott, hogy a sok jelenlévő cs. kir. katonatiszt és más magas vendégek csodálkozásukat fejezték ki fölötte.

Ez az üteg 6 hatfontos ágyuból és két 7 fontos vetágyuból állott, igy tehát a honvédtüzérség az akkori szervezettől eltérőleg, mely a cs. kir. hadseregben fenállott, hol 6 ágyu képezett egy üteget, a nyolcz ágyus ütegrendszert vette föl, mely akkori időben csak az orosz hadseregnél volt igy. Az első üteg a n e m z e t i t ü z é r s é g elnevezést kapta és Baldacci báró ezredes, a nemzetőri tanács elnökének javaslata következtében h o n v é d t ü z é r s é g elnevezést vett föl.

A második üteg az elsőhöz hasonlóan alakittatott, képeztetett és szereltetett föl. Mig az első két üteg a horvátok elleni mozgósitás alatt történt, alakult meg az első hatfontos lovas üteg és minthogy természetesen már ez is gyorsabban állittatott föl, Pesten még két más 6 fontos és egy 12 fontos üteg fölállitása és szervezése kezdetett meg. A két első üteg fölszerelésével a közép Dunán és a Tiszán alkalmazandó két hadi hajó — a M é s z á r o s és P e r c z e l gőzösök — fölfegyverzése és

fölszerelése is megtörtént Orsenics Gáspár és Favári honvédtüzérségi hadnagyok alatt. A Mészáros-monitorra szeptember vége felé az őrnagyságra előléptetett Palóczy százados neveztetett ki parancsnokul.

A hadügyminiszterium szeptember 19-én fölszólitást intézett a német ezredekben szolgáló magyar származásu tisztekhez abban az értelemben, hogy ha magyar ezredekbe kivánnak áttétetni, kérvényeiket e tekintetben legrövidebb uton nyujtsák be.

A kormány Marosszék képviselőjének és az erdélyi királyi biztosoknak megengedte két szabad csapat fölállitását toborzás utján; az egyiket 2200 ember könnyü gyalogságból, a másikat 300 főnyi, könnyü lovasokból, melyeket a nagyon erélyes és tevékeny Berzenczey László rövid idő alatt föl is állitott.

A hadügyminiszter már egy hó óta időzött a déli táborban, hol személyesen vezényelte a hadmüveleteket. Miután több apró csatát vivott a szerbek ellen szerencsés kimenetellel, fő támadása az ellenség állása ellen szeptember 19-én nem sikerült. A csapatok majdnem egész napon át bátran harczoltak, Mészáros ritka vitézséget és halálmegvetést tanusitott, mert órákig tette ki magát a legnagyobb golyózápornak és noha igen nagy személyes bátorság, de csekély intézkedési tehetség jeleit adta, valamint a kellő közegekkel sem volt legjobban ellátva. A terv, melyre az átalános támadást fektette, sokkal mesterkéltebb volt, semhogy az összes csapatok egységes müködése elérhető lett volna vele. Mészáros Klauzál őrnagyot, a miniszter fivérét, kit nyugdijas állapotból tényleges szolgálatba helyezett át, vette maga mellé mint táborkari főnököt s a hadügyminiszteriumban is alkalmazta őt. Klauzal volt az, ki a mélyen kigondolt támadási tervet készitette, melyet több heti munkával 46 egész iv papirra tett és több szépen kidolgozott fölállitási tervvel látott el, mintha csak valami vár bevételéről lett volna szó. Perczel Mór az áprili hadjáratban a támadást a legegyszerübb módon vitte keresztül, midőn a szerbek értékteleneknek tartott állásait rohammal vette be.

Mészáros e támadásának esetleges sikertelensége köz-

vetlenül a magyar és cs. kir. határőrseregek elkerülhetlenné vált összeütközése előtt igen kellemetlen incidensnek volt tekinthető. Még egy végső kisérletnek kellett ugyan történni a békés kiegyenlitésre, ez azonban igen csekély reménynyel biztatott. E végből a nádor a bánt, ki szeptember 21-én Szemesre érkezett volt, gróf Zichy őrnagy által egy a „Kisfaludy“ gőzös fedélzetén a Balatonon tartandó értekezletre hivta meg, ez értekezletnél gróf Batthyány miniszterelnöknek is jelen kellett lennie. Mielőtt a bán kiséretével elindult, mely minden fegyvernembeli hatvan tisztből állott, a következő nevezetes beszédet tartotta hozzájok:

„Ma Magyarország nádorával fogok beszélni. Ha nem hoz hirt és biztositást arra nézve, hogy a magyar minisztérium az osztrákkal egyesittetik, akkor értekezletünk sikertelen lesz. Az én czélom egy egységes, erős Ausztria helyreállitása; semmi sem terel le engem arról az utról, melyre léptem. Én, a mióta bánná neveztettem ki, ő felségétől 21 kéziratot vettem, melyeknek tartalmát mind e mai napig nem voltam képes teljesiteni. Ő felsége végre is helyesli az én föllépésemet, de még más 21 császári kéziratot küldhetnek nekem, melyek czélomtól el akarnának ütni, én azoknak nem fogok engedelmeskedni. Nekem ő felségeért kell cselekednem; történjék ez bár az ő akarata ellenére is.“

A találkozás, mely a bán ezen több tekintetben rendkivül nevezetes nyilatkozata után ugy sem vezetett volna czélra, abból az okból nem létesült: mert a bán kisérete nem engedte őt a Kisfaludyig, a nádoré pedig nem hagyta a hajót a partig menni, ennélfogva az események a két hadseregnél válságosan folytak tovább.

Jellachich Siófokon át Székesfehérvár felé indult, hová a magyar csapatok egyrészről visszavonultak, másrészről összpontosultak. Weisel magyar gránátos zászlóalja már szeptember 17-én küldetett oda Budáról. A rövid idő óta szervezés alatt álló mozgó nemzetőrség ott elég nagy számban volt képviselve, s közte volt Ivánka Imre honvédőrnagy dandára is, mely a következő csapatokból állott:

1-ső pesti zászlóalj 6 századdal.
2-ik pesti zászlóalj 6 „
Nógrádi zászlóalj 6 „
Honti zászlóalj 4 „
Egri fél zászlóalj 2 „
Budai fél zászlóalj 2 „
Egy fél 6 fontos üteg 4 ágyuval.

Hogy kellő fogalmat szerezhessenek olvasóink e rögtönzött haderő állapotról, mindenek előtt hangsulyoznunk kell, hogy fegyverzetök nem volt és nem is lehetett egységes, mivel még mindig hiányzott az országban a fegyver, mert a fegyvergyár csak később kezdett teljes erővel müködni. A megyék annyi önkénytest gyüjtöttek, a mennyit csak birtak, a gazdagok fegyvergyüjteményeiket rendelkezés alá bocsátották és a veszély első perczében ugy segitettek magukon, a hogy tudtak.

Mindazáltal az osztályokra nézve ugyan gyenge, de számra elég erős dandár első két zászlóalja 5000 emberből állott, jó belga fegyverekkel volt ellátva, a nógrádi zászlóalj belga karabélyokkal és rövidebb szuronyokkal, az egri és budai pedig osztrák gyalogsági fegyverekkel. A legénység egy része teljesen föl volt egyenruházva és szerelve, más része csak katona köpenyeget viselt, ismét egy másik része mindennapi ruházatot és borju helyett tarisznyát akasztott oldalára.

Az első két zászlóaljban a fővárosi müveltebb osztály és megyei nemesség képezte azt a legénységet, melyből később a hires 3. és 9. zászlóaljak kiegészittettek. Ivánka ezt a dandárt jól fegyelmezte. Azonkivül Székesfehérvárra még 1200 jól fölszerelt borsodi mozgó nemzetőr és két zászlóalj Tolna megyéből is érkezett.

XII.

Az osztrák emlékirat. — Kossuth körutja az alföldön. — A nádor eltávozása Magyarországról. — Egy miniszteri hirdetés a miniszterium kinevezése tárgyában. — Elfogott levelek Jellachich táborából. — A szeptember 22-ki királyi manifesztumok. — A szeptember 25-ki manifesztum. — A képviselőház kiáltványa a néphez és a hadsereghez szeptember 27-éről. — Haditanács Moga tábornok táborában.

Minél inkább közelgett a döntő pillanat, annál fontosabbak voltak még a politikai események is, melyekkel az országgyülésnek a hadikészülődések tartama alatt foglalkoznia kellett. Igy jelesül az alsóház szept. 23-ki ülésében elnök jelentette, hogy király ő felségétől kézirat érkezett a nádorhoz, melyben válaszadás sürgettetett az osztrák miniszteriumtól már két hét előtt a magyarhoz intézett emlékiratra, miről a nádor értesitette a miniszterelnököt a végett, hogy közölje azt az országgyüléssel.

Ez az államokirat, az osztrák miniszterium nagyon terjedelmes munkálata, szeptember 17-éről volt keltezve és a pragmatika szankczióra való hivatkozással az Ausztria és Magyarország közt századok óta fenálló viszonyt tárgyalta. Hangsulyozta a legfelsőbb állami igazgatás egységét az összes pénzügyletekben és a hadsereg kezelésében s vezénylésében, mi államelvül szolgált. Ezután elő voltak adva a módok, miként fejlődtek a politikai viszonyok 1848. márczius hava óta Magyarországon, és ebből az a következtetés vonatott le, hogy a magyar miniszterium a maga hatáskörét mindinkább kiterjesztette és egészen eltekintett a bécsi czentralizácziótól,

minden kormányzati ág tökéletes birására vágyott, holott Magyarország, midőn a felelős miniszterium megadását kérte, csak belügyei igazgatásának önállóságát nyerte meg. A később kelt összes legfelsőbb rendeletek, melyek a magyar hadseregre vonatkoztak, olyanoknak bélyegeztettek, melyeket a pesti miniszterium ő felségétől, sokszor az osztrák miniszterium tudta nélkül*) eszközölt ki és ezáltal kérdésessé tették ő felségének ama jogát, hogy Magyarországnak az osztrák miniszterium és az örökös tartományok képviselőtestületének hozzájárulása nélkül ily engedményeket tehessen.

Átalánvéve ugy látszik, hogy az osztrák miniszterium az alkotmánykérdés megoldását megközelitőleg olyannak képzelte, minő az 1867-iki kiegyezés lett. De fegyverzörej közt nem lehetett sikerrel az alkudozások utjára lépni és ama nagyon határozott hang, melyet az osztrák miniszterium ezen államokiratban használt, arra a gondolatra vezetett, hogy a horvátok betörése Magyarországba arra szolgál, hogy ennek nyomatékot szerezzen; mert az volt mondva benne: „Ezen a magyar miniszterium által nyitott elkülönitési uton sem Magyarországra, sem az azzal testvérisült szomszéd államokra nem virul szerencse és ha nincsenek is külellenségek, belharczok fognak annak véres tanulságául szolgálni, hogy a pragmatika szankczió nem pusztán pergamenre irott szó, melyet önkényesen magyarázhatni és egyoldalulag majdnem semmire sem lehet visszavezetni; nem, mert az a népek szivébe irott, azok jólétének, csendjének és megelégedésének alapföltételét képező törvény, mely ellen senkinek sem szabad büntetlenül fölemelni bünös kezét.“

Ily körülmények közt történt aztán az, a mit a napról-napra növekedő izgalomnál fogva várni lehetett. Ez az államokirat igen heves vitatkozás tárgyává lett.

A Nyáry által megkezdett vita azzal végződött, hogy

---

*) A május 7-ki és 10-ki legfelsőbb határozatok a szükséges külön utasitásokat és intézkedéseket foglalták magukban Latour gróf számára, kivel szemben Mészáros ugyan soha sem dicsekedett függetlenségével.

az alsóház kimondotta, miszerint az osztrák emlékirat nem tárgyalandó és egy Európához intézendő emlékiratban megczáfolandó. E manifesztum szerkesztése, melynek elküldését már előbb határozták volt el, Deák, Palóczy, Pázmándy és Szemerére bizatott.

Kossuth szeptember 24-én értesitette a házat abbeli elhatározásáról, hogy az alföldre szándékozik utazni, s e veszedelmes időben a népet a haza védelmére fölhivja és az ellenség ellen vezeti. Egyszersmind felhívta képviselőtársait a hozzá csatlakozásra, mire az előcsarnokban többen be is iratták magokat. A képviselők harczi ösztöne a Tisza felé, mig az ellenség a Duna felé közelgett, oly nagy volt, hogy a miniszterelnök méltányolván hazafiui elhatározásukat, hogy fegyveres erőt akarnak gyüjteni és vezetni az ellenség ellen, arra emlékeztette az urakat, hogy legalább annyi képviselőnek vissza kell maradni, mennyi az ülések megtartására szükséges.

Nagy rémületbe ejtette szeptember 24-én a főváros lakosságát a hir, hogy a nádor a mult éjjel elhagyta Buda várát és Bécsbe utazott. A nádor e lépését sokféleképen magyarázták. Azt mondották, hogy nádori méltóságát előbb le kellett volna tennie és átruházni a hadsereg fölötti parancsnokságot utódjára. De a kik ezt állitották, nem birták a főherczeg helyzetét kellően fölfogni, sem pedig a rendkivüli viszonyokat számba venni. A főherczeg nem gondolt még elutazásra, midőn szeptember 22-én Martonvásáron a reformatus templomban erélyes beszédet tartott az ott egybegyült tisztekhez, melyben kitartásra és kötelességeik teljesitésére buzditotta őket. De a helyzet, mely napról napra komolyabb alakot öltött, és már arra a válaszutra terelte őt, hogy mint a császári ház tagja a magyar hadtest élén harczoljon a cs. kir. horvát hadsereg ellen, még is szükségesnek mutatta, hogy tudakozódjék az udvarnál, mit tegyen és miként fogják ott föl Jellachich hadjáratát. Ezt négy távirat utján tette, melyekre semmi válasz nem érkezett. Csak az ötödik táviratra vette azt a választ, mely viszont kérdés volt arra nézve, vajjon még mindig nem tartja-e időszerünek a

távozást Magyarországról.*) Most tehát egy perczig sem kételkedhetett fölötte, mit kelljen tennie. E mellett pedig kétségtelen jelek voltak arra nézve, hogy a radikális párt az ő erőszakos letartóztatását tervezte. Alkalmunk volt még 1868-ban bepillantani egy forradalom utáni vallatási jegyzőkönyvbe, mely egy elfogott kitünő honvédezredes vallomására vonatkozott, ki oda nyilatkozott, hogy szeptember 23-án az egyenlőségi körben hallották, hogy a főherczeget le akarják tartóztatni, s igy ő Budára sietett, hogy azt neki bejelentse. Meg kell még itt azt is jegyeznünk, hogy ez a honvédezredes hosszabb ideig oly állásokban volt alkalmazva, melyeknél fogva gyorsan érintkezhetett a főherczeggel.

Ily körülmények közt a főherczegnek gyorsan kellett határoznia és rögtön cselekednie. Mint császári herczeg nem szegülhetett ellene az uralkodó parancsainak és nem tehette magát ki annak a veszedelemnek, hogy elsodorja a forradalom. Távozása előtt levelet irt Batthyánynak, melyben tudtára adta, hogy ő felsége parancsa következtében utazik el.

István főherczeg szeptember 24-én Schönbrunnban leköszönt nádori méltóságáról és a bécsi miniszterek kérdezősködésére Lamberg grófot jelölte ki mint legalkalmasabb férfiut egy missió elvállalására Pestre. De a főherczeg azt a komoly intést csatolta ehez, hogy a tábornok Székes-Fehérvárra menjen, hol Batthyányt fogja találni. A főherczeg Lamberg meggyilkoltatását — mint ez életleirásából látható — egyedül Latour önhittségének és esztelenségének tulajdonitotta, ki nem csak ez intést figyelembe nem vette, hanem Lamberget Pestre küldötte és az ez utóbbi által átvitt manifesztumot, mely a pesti országgyülésnek több mint durva megleczkéztetése volt, azonnal kinyomatta, ugy hogy a tábornok megérkezésekor már egész tartalmát ismerték annak Magyarországon.

---

*) Ezek az adatok egy másfél évvel a főherczegnek Wiesbadenben történt halála után megjelent igen terjedelmes és a Magyarországon előidézett válságra nézve rendkivül fontos „István főherczeg élettörténete“ czimü könyvből vannak véve, melynek szerzője Anders József altábornagy, ki annak idejében több éven át mint nevelő volt hű követője József főherczeg ő cs. kir. fenségének.

A főherczeg intése kétségkivül alapos volt; mert ha ki akarták kerülni az összeütközést Magyar- és Horvátország közt, Lambergnek legelőbb is Székesfehérvárra kellett volna utazni, hogy a bánnak, mint az összes magyarországi hadak főparancsnoka megállást parancsoljon. De akkor Jellachichnak engedelmeskedni kellett volna és nagyon valószinüleg azért küldötte Latour Lamberg grófot egyenesen Pestre.

István főherczeg mindaddig, mig Magyarország a törvényesség terén maradt, legfőbb előmozditója és védője volt az ország érdekeinek, de midőn nem birta többé az események árját föltartóztatni és visszahivták, távozott, hogy élte végnapjait idegen földön töltse. Azon a napon, melyen a törvényesség utolsó védbástyája is összeomlott, a miniszterelnök a következő hivatalos hirdetést tétette közzé falragaszok utján:

„Visszajött a futár, kit szeptember 23-án Pulszky Ferencz külügyminiszteri államtitkár urhoz azzal az utasitással küldöttem Bécsbe, hogy e sürgöny vétele után rögtön hozza meg ő felségének határozott kegyes válaszát az általam javaslatba hozott minisztertársak kinevezésére és azon föltételekre nézve, melyekhez e miniszterium megalakitása kötve van, (t. i. a Jellachichnak rögtön adandó parancs az ország elhagyására).

E fölhivásom következtében ugyanazon futár által a következő választ vettem f. hó 24-éről Pulszky államtitkár urtól:

„Ma reggeli 8 órakor érkezett meg méltóságod futárja és midőn rögtön kihallgatást kértem, déli 1 órára rendeltek Ferencz Károly főherczeghez, kitől azt a választ nyertem, hogy ő felsége elhatározását irásban fogom megkapni, mivel a rend és csend fentartása a fődolog, és szükséges, hogy minden törvényes módon egyenlittessék ki, mint azt ő felsége megigérte.

Budapest, 1848. szeptember 25-én.

Batthyány gróf m. k.“

E kellemes hirt azonnal egy rendkivül izgató leleplezés követte. Három juhász elfogta Somogymegyében Jellachich

báró altábornagy gyengén fedezett tábori postáját, mi által nem kevesebb mint 300 levél *) foglaltatott le, melyek a magyar főhadiszállásra, onnan pedig a hadügyminiszterhez küldettek, ki azokat azonnal a miniszterelnöknek engedte át. Ezek a levelek bebizonyitották és megerősitették, a mi már régóta nyilt titok volt, t. i. hogy Latour gróf táborszernagy és cs. kir. hadügyminiszter közremüködik a horvátországi bánnal Magyarország ellen.

A nagyon tevékeny Nyáry azonnal szóba hozta ezt az ügyet a képviselőházban, és azt kivánta, hogy azonnal a ház elé terjeszsze a miniszterium az elfogott leveleket; de határozatba ment, hogy e levelek kiszemelés végett előbb a honvédelmi bizottságnak adassanak ki, hogy 24 óra alatt jelentést tegyen rólok. Legérdekesebb volt e levelek közt Jellachich altábornagynak Latour gróf táborszernagyhoz irt levele, mely igy hangzott:

„Baillet de Latour Tivadar gróf ur ő exczellencziája, cs. kir. hadügyminiszter, táborszernagy, a katonai Mária Therézia és több lovagrend lovagjának, valóságos belső titkos tanácsos és aranykulcsos vitéznek. Főhadiszállás Kiliti a Balaton mellett, 1848. szeptember 23-án. Bármennyire hálás vagyok is kegyes gondoskodása s exczellencziád minapi pénzküldeményeért, ép oly sürgősen kénytelen vagyok felkérni exczellencziádat egy kellő költségalap küldésére a nálam levő tábori müködési pénztár számára.

Én most seregemmel magyar területen vagyok, hogy Ausztria közös ügyeért működjem; vérző sziv nélkül a részben ártatlan magyar népre nem róhatok nagyobb terheket, mint azt már ily nagy haderő átvonulása anélkül is magával hozza. A szükséges pénz nélkül azonban egy lépést sem tehetek tovább, mivel egyrészről a nép jó hangulatát, másrészről pedig a katonaságét is fenn kell tartanom, ami pénz és a szükséges ellátási költségek fedezése nélkül nem lehetséges.

A költségek előirányzatát ezuttal lehetetlen beterjesz-

*) E levelek egy része három sorozatban eredeti szövegben közöltetett a hivatalos lapban és valamennyi bécsi lap reprodukálta.

tenem seregem napról-napra növekedő létszáma miatt, valamint a szlavon csapatok bevonása sem engedi, hogy ezt tüzetesen kiszámitsam és épen ezen alapul a költségek előirányzata.

Számitásom szerint egyébiránt a pénzbeli ellátás folyó év október havára legalább is 200,000 frt, a természetbeni ellátás pedig 400,000 frt s igy összesen 600,000 frtra rughatna. Bátor vagyok egyuttal alázatosan kérni excellencziádat, méltóztassék ezt az összeget legkésőbb jövő hó 1-jéig mulhatatlanul rendelkezésem alá bocsátani, annyival is inkább; mert az általam Ausztria jogainak érvényesitése érdekében megkezdett hadmüveletek folytatására a cs. kir. hadügyminiszterium részéről támogatásra számithatok és jogositva is vagyok rá, s excziellencziádtól annál kevésbbé szabad elhagyatnom, minthogy ez Magyarország kellő közepén ugy az országra, mint a hadseregre és az osztrák összmonarchiára nézve a legborzasztóbb következéseket vonhatna maga után.

Mihelyt megtörtént a csapatok egyesülése, nem fogom elmulasztani a költségvetési előirányzatot pótlólag megküldeni.

Jellachich m. k.

A másik érdekes levél az volt, melyet a bán Kilitiből hasonlóan szeptember 23-án intézett az akkor Bécsben időző báró Kulmer Ferenczhez. Ebben lemond a bán előbb táplált reményéről, miszerint a magyar ezredek nem fognak a cs. kir. határőrvidéki csapatok ellen harczolni és attól tart, hogy ez összeütközés által örökre meg fog történni a szakadás a hadseregben. Jellachich azonkivül a korona beavatkozásáról is értesülve látszott lenni, mi azonban még nem volt egészen bizonyos; mert e levelében némi nyugtalansággal ezeket mondja: „Ha tehát ki akarják a manifesztumot bocsátani, ennek mihamarább kell történni, nehogy a válságos trop tard ismét bekövetkezzék. Ha szilárd elhatározást várhatok Bécsből, a jó ügy győzni fog.“ — Ezután még a fölött is panaszkodott a bán, hogy midőn Magyarország területére lépett, csapatai rendes kincstári ellátását és további ágyuküldéseket helyeztek kilátásba, mi azonban mindeddig

nem történt és hozzá tette, hogy bajos a fegyelmet fentartani, ha a katona nem kap mindent, a mi őt illeti.“

A mi ezt az utóbbi körülményt illeti, némely tisztek igen szomoru képet vázolnak erről. Igy jelesül egy tiszt ezt irta egyik barátjának Olaszországba:

„Én mindig az altábornagy fogatán utazom, mert ő lovagol, mindig jól elszállásoltat és igen jól megvendégeltet, ugy hogy Kanizsától idáig élelmezésemért semmit sem fizettem. Ma van az első nap, melyen magam fizettem ebédemet, miután reggeli 3 órától délutáni 2 óráig egy harapást sem ettem. Ritkán jutok mosdáshoz, fehérruha-váltáshoz és borotváláshoz, egy héten egyszer. Ma itt 50,000-en állunk. Képzelheted ezt a zsibvásárt. Az ellenség mindig visszavonul előttünk és eddig csak 6 ágyulövést sütött el ránk. Ebben a perczben egy kis támadást intéztek ellenünk, de sikertelenül. 4 nap mulva Pest előtt állunk. Jaj ennek a városnak; mert a mi határőreink annyira el vannak keseredve, hogy borzasztóan fognak gazdálkodni, már most se lehet őket a legnagyobb kihágásoktól tartóztatni, gyalázatosan rabolnak és lopnak. Naponkint 1000 botütést osztogattatunk ki, de ez mitsem használ, az isten sem tartja őket vissza, annál kevésbbé a tiszt. Mindenütt a legbarátságosabban fogadnak és megvendégelnek, de este panaszokkal alkalmatlankodnak, melyek némelykor borzasztók. Egészen kétségbe vagyok esve e rabló-expediczión és ugy tetszem magamnak némelykor, mintha haramia-kapitány volnék; mert gondoskodnom kell az élelmezésről. Ha jószerével nem adják, erővel kell foglalnom, és vérző szivvel kell sokszor a szegény paraszttól a marhát az istállóból kihajtani és borát a pinczéből elvinni. Naponkint 9000 kenyérre, 280 akó borra, 100 mázsa husra, 5 mázsa sóra, 80 mérő zabra van szükségem. Szóval ez mind rémitő, és mégis mindeddig elő birtam ezt teremteni. Minden igyekezeteink daczára a határőrök borzasztóan garázdálkodnak, már 200 pinczét törtek föl és több ezer akó bort hagytak kifolyni.“

Egy osztrák tiszt nejéhez intézett levele pedig igy szól:

Székesfehérvár, 1848. szept. 28.

Mindig egy Kovasevich nevü századossal vagyok, a ki-

vel az élelem-beszerzési ügyet viszem itt a barátok zárdájában. Tegnap találkoztunk az ellenséggel, részéről 5 ágyulövés történt, melyeket nem viszonoztunk. Holnap tüzesebben fog talán menni. Miután mi, ha a körülmények engedik, előre megyünk, annálfogva ma a bántól lovassági fedezetet kértünk. Mi most az egész hadsereg számára sarczolunk élelmiszereket, ami igen kényes föladat. Ez a mi hadseregünk valóságos rablócsorda, mindenütt lop és rabol a legborzasztóbban, bár semmiben sem szenved hiányt. Az uradalmi tiszteket kifosztják, a szőlőhegyeket elpusztitják, a bort a pinczékben ki hagyják folyni. Tegnap óta 4 holt határőrt találtak a magyarok az országuton. Mint mondják, a parasztok föllázadtak hátunk mögött, nem tudom, igaz-e.

Schmiedl vezérőrnagy levele Weidenheim Károly lovaghoz:

„Nekem szegény ördögnek itt a magyarokkal kell birkoznom és a vad horvátokkal mennem, kik rendetlen tömegekben vannak összeállitva és elég boszuságot okoznak nekem. Én rendes háboruviseléshez vagyok szokva, de ilyet, mint ez, nem akarok és most már torkig jól laktam vele. Adja az ég, hogy mielőbb vége legyen, mert akkor ugyan nem várok sokáig, hanem nyugalmaztatom magamat és veled kedves régi hü barátom kedélyesen akarom hátralevő napjaimat tölteni.

Ugy látom, hogy Magyarország tetemesen megszépült. Gyönyörü egy ország ez; az emberek jók, csakhogy nagyon fellengős bolondok, olyanok mint Batthyány és Kossuth, kik szerencsétlenné teszik az országot. A nemesség tönkre van téve a parasztok robotja és tizede eltörlése miatt. A paraszt pedig azt mondja, hogy inkább akar urdolgára menni és tizedet fizetni, csak a nemzetőrség és katonaság élelmezésétől szabaduljon meg. Ebből világos, hogy mindenki elégedetlen és ehez még a mi háborunk!!!

Schmiedl.“

Napiparancs a Kress nevü könnyü lovasezredhez. Lengyeltóti, 1848 szept. 20-án. 188. szám Ds. k.

„A fölséges császári ház érdekében s összmonarchiánk

megmentése czéljából a rendelkezésem alatt álló csapatokkal idáig nyomultam.

Örömömre szolgál látnom, hogy nyilt becsületes szándékom el van ismerve, hogy más csapatok becsülésre méltó lovagias férfiai is helyes értelemben fogták föl azt a föladatot, melyet most az osztrák hadseregnek fölséges dynasztiánk és közös hazánk üdvére keresztül kell vinni.

Sedlmayer ezredes ur a gróf Hardegg egész vértesezredével, Kaminsky őrnagy ur a Kress könnyü lovasok egy ezredével csatlakozott hozzám. A János főherczeg dragonyosezred pedig indulóban van.

Én ily férfiak lépését tudomására hozom az ezredparancsnokságnak, azzal a hozzátétellel, hogy bizván a hadsereg ismert kitünő szellemében, örömteljes bizalommal számolok rá, hogy az ezred is loyális érzületet tanusit és legrövidebb uton Székesfehérvárnak fogja venni indulási irányát, hogy csapataimmal minél előbb egyesülhessen.

Jellachich m. k. altábornagy."

A cs. kir. Simm táborszernagy 4-ik tüzérezred parancsnokságához Gráczban, 90. szám.

„F. év szept. 6-án jelentés tétetett a nagytekintetü ezredparancsnokságnak, hogy a 3. számu 6 fontos gyalog-üteg alólirt parancsnoksága alatt Veriére indul. Azonban 8-án Ravischén, Bellovártól két órányira meg kellett állnia és 9-én visszaindulását Kőrösön át Varasdra megkezdenie, 12-én a Dráván, 14-én a Murán átment és ma a Balaton délkeleti partján, 23-án Siófokon pihen, holnap Székesfehérvárra indul. Miről is köteles jelentés tétetik a nagytekintetü ezredparancsnokságnak.

Siófoki tábor, 1848. szept. 23.

Miksch főhadnagy m. k."

„A nagytekintetü cs. kir. illyr-belosztrák főhadparancsnokság elnökségéhez. 51. szám.

Főhadiszállás Szemes a Balatonnál, 1848. szept. 21-én.

Midőn a nagytekintetü főhadparancsnokságnak f. hó 18-ki 8525. sz. közléseért a Stockerauban készitendő 4000 darab köpenyeg sürgetését illetőleg legszivesebb köszönete-

met kijelentem, a nagytekintetü elnökséget sürgetőleg fölkérem, hogy ezen köpönyegek elküldését, mihelyt megérkeznek, siettesse, miután a házi ruháiban elindult 4-ik zászlóalj legénysége a most bekövetkezett kedvezőtlen időjárásban a szükséges ruházat hiánya miatt nagyon szenved; mindennél fogva most is ismétlem sürgős kérésemet, hogy a mennyire a készlet és a körülmények engedik, küldessenek nekem magyar nadrágok és sipkák s tudassa velem szivesen az e tárgyban tett intézkedéseket.

Jellachich m. k.
horvát-tótországi hadsereg parancsnokság."

„Drága kedves Jenny! Tegnap óta a horvát hadseregnél vagyok és ma a főhadiszállással Székesfehérvárott állomásozom. Még eddig nem folyt vér, a magyar csapatok visszavonulnak s e szerint a horvát hadsereg nemsokára Pestre fog bevonulni és a magyar miniszteriumot a pokolba kergeti. Holnap a hadsereg Pest ellen nyomul, hol a magyarok seregének zöme áll." — A levél végén ez áll: „Az ügyek állásából itélve a magyarok valószinüleg elvesztik a játszmát és azután, mint hirlik, Bécs felé vonulunk. A te Venczeled."

Székesfehérvár, 1848. szept. 27.

„Kedves drága Bettym! Ma 35,000 horváttal és császári lovassággal Lepsénynél állok. Tiz nap óta mitsem tudok ágyról, és csak a csupasz anyaföld fogad keblére, ha alszom. Jellachich az én és egy 180,000-nyi hadsereg bálványa. Pestre és onnét Bécs ellen vonulunk, hogy a rendet, csendet és biztonságot a szeretett dynasztiáért kierőszakoljuk. Erősek vagyunk, mert czélunk nemes.

Ha hozzátok Bécsbe is eljut a hir a horvátok közeledéséről, meg lehetsz róla győződve, hogy én, fivéred Károly, ha csak addig el nem esem, szintén ott leszek. A borzasztó vörös köpenyeges szerezsánok a főőrhelyet fogják a császári várpalotában megszállani, ezredünk becsületet és dicsőséget fog aratni. Örökké hü fivéred

Károly."

Még a veszprémi püspök, gróf Zichy Domonkos, a Gör-

gey által kivégeztetett Zichy Ödön fivére, sem maradt megkimélve a rablásoktól, mint ezt a következő levél mutatja:

„Méltóságos és főtisztelendő gróf Zichy Domonkos urnak, veszprémmegyei püspöknek. Székesfehérvár, 1848. szeptember 28-án.

Legnagyobb sajnálattal értesültem épen most, hogy Szent-Ivánban a határőrvidéki legénység közül többen botrányos kihágásokra vetemedtek méltóságod személye ellen. Nem fejezhetem ki eléggé azon fájdalmas benyomást, melyet e hir hallása rám gyakorolt.

Mindenek előtt intézkedtem, hogy egy szakasz lovasság ez éjjel Szent-Ivánra induljon fedezetül és legfőbb gondom lesz, hogy a tettesek nyomára jöjjek, és átadjam őket az igazságszolgáltatás büntető karjának.

Fogadja méltóságod e rám nézve nagyon fájdalmas alkalommal legmélyebb tiszteletem kifejezését, melylyel bátor vagyok magamat ajánlani, mint méltóságod

legalázatosabb szolgája,

Jellachich altábornagy m. k.“

E levelek közül a legfontosabbaknak fölolvasása roppant izgalmat idézett elő a képviselőházban. Határozatba ment, hogy mind e levelek ki fognak nyomatni és a fontosabbak ő felségének a miniszterium utján elküldetni, mi azonban a legujabb hirek következtében elmaradt. Ezek azonban falragaszok által közhirré tétettek, s következőleg hangzottak:

„Az utolsó remény hidja is le van rombolva a békés kiegyezés lehetőségére. Vay Miklós báró van az uj miniszterium alakitásával megbizva és Lamberg gróf van Magyarország főhadparancsnokául kinevezve.

A nádor — vérző szivvel jelentjük ezt — miután közbenjárási kisérletei Bécsben meghiusultak, irásban küldötte be lemondását. Jellachich, ki Székesfehérvár felé közelgett, Siófokra vonult vissza.

Hadseregünk Székesfehérváron innen, Velenczénél igen előnyös állást foglalt el. A képviselőház biztosokat küldött

a táborba, s Kossuthhoz és Mészároshoz futárok küldettek, hogy őket ide hivják.

Abban a perczben, melyben olvasóink e formában e sorokat kapják, a döntés véres koczkái már el vannak vetve.“

Mig ez a falragasz Budapest utczáin kiragasztatott, a képviselőház elnöke a miniszterelnöktől érkezett két levél tartalmát közölte a szept. 27-ki déli ülésen a képviselőkkel, mely levelek egyike a királytól, másika a nádortól volt hozzá intézve. A karzatok kiürittettek és a ház bizottságilag tárgyalta e két levél tartalmát. Ezek magukban foglalták a király manifesztumát és a nádor leköszönését. A manifesztum következőleg hangzott:

Magyar népemhez!

A legujabb események, melyeket némely roszakaratuak szándékaim gyanusitására, a korona törvényes, kétségbevonhatlan jogai megsemmisitésének megkisérlésére, aggodalom és bizodalmatlanság terjesztésére használnak fel, kötelességemmé teszik, hogy magyar koronámhoz tartozó népeimmel szándékimat nyiltan tudassam.

Midőn ez év márczius havában, engedve a magyar rendek kérelmének, az általok ajánlott közjogi intézkedésekbe és törvényekbe beleegyeztem, azon meggyőződés vezérelt, hogy egyrészről a magyar közigazgatásnak a kor igényeihez mért uj független alakitása az ország szellemi és anyagi fejlődésének alapját fogja képezni, másrészről pedig, mint azt az emlitett törvények előszava is kijelenti, továbbá is a többi örökös tartományaimmal fenálló kapocs fentartására szolgál; mely kapocs az uralkodóház közösségén alapulva, a külellenség elleni védelemnek és az üdvös belső kifejlődésnek leghathatósabb eszközekint mutatkozott, és melynek fentartása a kölcsönös egyetértés alapján ép ugy házam, mint népeim érdekében áll.

Mindannak mellőzése, mi Magyarország törvényes, a pragmatika szankczió által szorosan szabályozott állásának megröviditése, vagy alkotmányos és nemzeti haladásának akadályaként tekintetett, a többi örökös tartományokkal fenálló kapocsnak szilárditását, nem pedig tágitását vette czélba.

Azt kivántuk bebizonyitani, hogy a magyar közigazgatás függetlensége a közös monarchia erejének uj elemét fogja képezni; s a többi örökös tartományaimmal való összeköttetés Magyarország lételének biztos támasza, hatalmas védfala leend.

Bár nem tapasztalhattam megütközés nélkül az egyes polgárok jogai ellen intézett ama támadásokat, melyek mint p. o. a zsidóknak némely helyeken történt üldözése, s némely községek és egyének részéről elkövetett, a mások birtokát és jogát támadó bitorlásai, bizonyságul szolgáltak arra, mily ferdén értelmezik némelyek a szabadság fogalmát, kész voltam mégis azokat, nem annyira a viszonyok uj alakulásából keletkezett ingerültségnek, mint inkább bünös ármánykodások eredményekint tekinteni, miket a kormány hatalma rövid idő alatt legyőz.

Most azonban, midőn ujabb ingerültség mutatkozik és hasonló események ismétlésével fenyeget, felhiva látom magamat azoknak komoly kárhoztatására, és azon eltökélt szándékom kijelentésére, hogy a személy- és vagyonbiztonság bármily ürügy alatt történő megsértése a törvényes hatóságok utján komolyan fenyittessék, s én a hatóságokat hivatásuk teljesitésében királyi akaratom egész erejével fogom támogatni.

Annál mélyebb megütközéssel kellett azonban ama törekvést tapasztalnom, melyet részben azok közül is támogatnak némelyek, kiket magam koronám tanácsosai közé fölvettem, s a többi örökös tartományaimmal fenálló összeköttetés teljes mellőzésével szüntelen annak tágitására irányozvák.

A némely külhatalmasságokkal, beleegyezésem nélkül, és a közelebbi országgyülés törvényes rendeletének ellenére történendő érintkezéseknek tettleges megkisértése, azon határozat, mely szerint egy olasz tartományaimat haderővel megtámadó ellenség irányában (melyet egyébiránt seregeimnek dicsőség-koszoruzta vitézsége — melyek közt magyar csapatok is hősiesen harczoltak — uj segedelem nélkül képes volt legyőzni) a segély megadása nemcsak a belbéke helyreállitásától, de más feltételektől tétetett függővé, valamint azon végzés is, mely szerint a német központi hatalommal

való ellenséges összeütközés esetében, a segély megadása megtagadtatik — (oly eset, mely valószinütlenségének daczára csak azért hozatott fel, hogy a Magyarország által nyujtandó feltételes segélyadásnak joga megállapittassék, és a bizalmatlanság magva elhintessék) — s ama törekvés, hogy uj közigazgatási uton tett hadügyi intézkedések által, a legujabb törvényekben számomra biztositott jogok csorbittassanak, mindannyi tanuságai e veszélyes irányzatnak, mely ellen komolyan fellépni abban a szempillanatban alkotmányos kötelességemnek tekintettem, midőn az ujonczadást és a papirpénz tulságos kiadásait illető törvényjavaslatok előmbe terjesztetvén, nekem erre alkalmat szolgáltattak.

Meg nem engedhetem és nem fogom megengedni, hogy hadseregemnek minden tartományaimat hathatósan ótalmazó egysége mellőztessék és kötelességem, melyhez szigoruan ragaszkodni elhatározott szándékom, hogy megtagadjam t. i. jóváhagyásomat egy oly pénzügylettől, mely minden biztos alapot nélkülöző papirpénz millióival árasztaná el az országot és a kereskedelmi és a pénzforgalmat évekre megzavarná. Az ily intézkedés könnyelmü jóváhagyása alattvalóim romlását vonná maga után.

Magyarország kapcsolt tartományai között a szomoru bonyodalmak tetőpontjokat érték el. Midőn a magyar korona jogainál fogva szentesitettem az uj törvényeket, a katonai határőrvidékre és a kapcsolt részekre vonatkozólag is azon meggyőződés vezérelt, hogy ez országok kivánságai is teljesittetnek; mert nem lehetett szándékom az ottani lakosoktól a jogokat megtagadni, melyeket minden egyéb népeimnek megadtam. Az ellenállás legyőzésére a magyar miniszteriumom által tanácsolt szigoru intézkedések mind megkisértettek, melyek, ha ez ellenállás — mint állittatott — egyedül egy pártoskodó kisebbség fondorkodása lett volna, a kitüzött czél elérésére kétségkivül elégségeseknek mutatkoztak volna. Ama határozottságnak, melylyel horvát-szlavon részről az emlitett kivánatok fentartattak, rövid idő alatt azon meggyőződést kellett fölhivnia, hogy itt egy egész hű nemzet kivánságai forognak kérdésben, melyeknek elnyomása sem

Magyarország, sem a kapcsolt részek érdekeinek meg nem felelhet.

A megkisérlett kibékités, fájdalom, eredménytelen maradt és a magyar országgyülésen csak akkor vétetett komoly tanácskozás alá, midőn az összeütközés fenyegető veszélye már valósággá lett.

A dolgok ily állásában kötelességemmé vált, az ellentétes igények közepette a koronának azon állást biztositani, mely egyedül felel meg méltóságának, t. i. a kibékités és kiegyenlités hivatását.

Legmélyebb fájdalommal tölté el keblemet főleg az aldunai háboru. A szerbek által elömbe terjesztett kivánatokat a háboru kitörése előtt azon meggyőződésben utasitottam magyar miniszteriumomhoz. hogy oda küldendő képviselőinek czélszerü megválasztása, és más alkalmazandó módok által sikerül neki, az ország területi épsége. sérelme nélkül, a méltányossággal összeférő kivánataikat teljesiteni. hogy épen ennek folytán kétszeres nyomatékkal léphessen fel a tulzók irányában. E feladat meg nem oldatott, sőt megoldása meg sem kisértetett, és nem marad egyéb hátra, mint részemről mélyen fájlalni e szerencsétlen harczot, melyben seregeim egyik része vérzik, és kijelentem abbeli királyi kegyelmes akaratomat, hogy e harcz befejezése egész erővel előmozdittassék.

E szándékaimat némelyek gyanusitani merészelték; s azt állitották, hogy az ország törvényes jogainak megtámadása czéloztatik, és általam nem szentesitett törvényjavaslatokat szándékoltak törvényekként életbe léptetni, ujonczokat állitottak, sőt seregeimet zászlóik és ezredeik elhagyására szólitották fel és jogaim egyenes megtámadásával hűségöket megingatták.

Változhatatlan akaratom hasonló merények ellen törvényes uton fellépni; de egyszersmind biztositom magyar koronám népeit, hogy valamint egyrészről az ország minden törvényes jogait tekintetbe venni erősen eltökéltem, ugy másrészről koronám jogait császári királyi hatalmam minden eszközeivel fentartani tudandom, azon erős meggyőződésben él-

vén, hogy fentartásuk az egyetlen ut, melyen a különböző nemzetiségek közös hódolatban találkozván, a kiegyezés és egyesülés eszközét lelendik.

Támaszkodva Magyarország és kapcsolt részei népeinek hűségére, bizton remélem, hogy inkább biznak királyuk szavában, mint a lázitók és békezavarók felszólitásaiban, hogy törvényes hatóságaiknak engedelmeskednek, a személy- és vagyonbiztosság elleni minden támadástól tartózkodnak és felhivom őket, hogy az ország tartós megnyugtatására, az alkotmányos rend helyreállitására és fentartására czélzó intézkedéseimet nyugodtan elvárják.

Kelt a schönbrunni palotában, 1848. szept. 22-én.

F e r d i n á n d m. k.

A második manifesztum, melyet a király a Magyarországon álló hadsereghez intézett, következőleg hangzott:

Magyarországon álló hadseregemhez! A manifesztumban, melyet mai napon az általam nagyra becsült magyar nemzethez kibocsátottam, kimondtam roszalásomat azon tettek fölött, melyek legujabb időben magyar tartományaim belbékéjét felzavarták, s melyeket minden jóérzelmü s igaz hazafi szintoly törvényteleneknek, mint a trónra és népszabadságra nézve veszélyeseknek itél.

Elég sajnos, hogy nehányan a miniszterek közül is támogatták e vészteljes és törvénytelen irányt, vagy legalább is ennek, mint kötelességük kivánta volna, ellent nem álltak; minek eredménye lőn, hogy még hadseregem is, melynek hűsége, fegyelme és vitézsége ugy jelenleg mint a multban a legveszélyesebb próbákat diadalmasan kiállotta, épen a hűség hazájában, Magyarországon t. i., kisértetbe vitetett s ennek részben ellentállni nem birt.

Magyar hadügyminiszterem távollétét alkalmul használták arra, hogy csábitó biztatások által katonákat idegenitsenek el hadtestüktől, az ugynevezett mozgó nemzetőrséghez és szabadcsapatokhoz való átmenetelre birják őket s ekként egész, jól fegyelmezett hadtesteket, névszerint a Cardier gránátos zászlóalj lételét veszélyeztessék. Szintugy felette megingatá magyar hadseregem fegyelmét azon méltatlan bánás-

mód, melynek magyar ezredekben szolgáló más nemzetbeli tisztek kitétettek, kiknek a legkeserűbb szomoruságot kellett türniök az által, hogy az alájok rendelt legénység még engedetlenségre is izgattatott.

A magyar-horvát viszályok bonyolódása immár uj, eddig hallatlan esettel fenyeget. A pártküzdelem mindkét részről a katonai erőt hivja segélyül, s én a lehető összeütközés miatti aggodalomtól késztetve, felhivom a hadsereget s annak minden részét, hogy a századokon által megőrzött közszellemet s testvéri egyetértést e jelen veszélyes pillanatban is óvják meg, s Európa, valamint birodalmam minden népfaja előtt bizonyitsák be, hogy a törvény a jelen szabad politikai institutiók befolyása alatt hadseregem előtt szintoly szent, mint minden időben vezércsillaga volt, hol a polgári jogok védelme, megóvása s biztossága forog fenn.

Teljes bizalommal vagyok tehát, hogy minden katonai parancsnok tekintélye egész sulyával ellene munkál a legénység elcsábitására intézett kisérleteknek, s bármily alkalommal minden lehető eszköz felhasználásával oda fog törekedni, hogy ugyanazon hadsereg részeinek ellenséges találkozása elkerültessék.

Schönbrunn, 1848. szeptember 22-én.

Ferdinánd s. k.

A harmadik manifesztum, melyet ő felsége kibocsátott és a mely három nappal később jelent meg, mint a két előbbi, s az országgyülés szeptember 27-ki ülésében fölolvastatott, következőleg hangzott:

Kiáltvány Magyarország népeihez!

Pár nappal ezelőtt jelentettem hű magyar népemnek, mennyire szivemen fekszik a béke és törvényes rend gyors helyreállitása. Az állapotok, fájdalom, roszabbra változtak, a polgárháboru Magyarország minden részében kitöréssel fenyeget.

E veszélyes helyzetben és forró óhajomnál fogva, hogy a vérontás meggátoltassék, s az anarchia borzalmai eltávo-

littassanak, inditva éreztem magamat, Lamberg gróf altábornagyomat minden Magyarországon lévő csapatok és bármi néven nevezendő fegyveres testek főparancsnokságával megbizni és oda utasitani őt, hogy ezt a főparancsnokságot azonnal átvegye.

Első föladatául azt tüztem ki, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön, és szigoruan meghagyom az összes katonai és polgári hatóságoknak, hogy neki gyorsan és mindenben engedelmeskedjenek és minden irányban támogatást nyujtsanak.

Még arra nézve is kiadtam a szükséges rendeleteket, hogy Észak-Magyarországon is helyreállittassék a törvényes rend.

Magyar népeimtől annál inkább várok bizalomteljes előzékenységet királyi biztosom iránt, a mennyiben már megtétettek a szükséges lépések, hogy mindenkit kielégitő s a belviszályokat kiegyenlitő intézkedések léphessenek életbe összmonarchiám minden magyar és nem magyar államai közt és teljes egyetértés állittassék helyre ugy, a mint az századok óta a közjólét javára megvolt és a pragmatika sanctio által is biztosittatott.

Kelt Bécs fő és székvárosomban, 1848. szeptember 25-én.

Ferdinánd s. k.

Batthyány Lajos gróf, ki hat havi gondtelt miniszterelnöksége alatt oly sok, de sikertelen fölrándulást tett volt Bécsbe és Innsbruckba, ő felsége kiáltványaiban az utolsó reménysugárt látta, azonnal a táborba sietett. Minthogy Lamberget nem találta a magyar táborban, a főhadparancsnok Moga altábornagy jóváhagyásával Bubna gróf 9-ik huszárezredbeli őrnagyot átküldötte a horvát táborba, hogy a szerencsétlen gróf Lamberget ott fölkeresse és nevében megkérje, találkozzék vele még az éjjel. Azon esetre azonban, ha gróf Lamberg nem volna ott, oda utasitotta az őrnagyot, hogy ne emlitsen semmit a horvát táborban Lamberg megérkezéséről. Miután ez megtörtént, gróf Batthyány azonnal visszatért Pestre, hol három hozzá intézett legfelsőbb királyi kéziratot talált, a melyekben annak keresztülvitelével bizatott

meg, hogy Lamberg kinevezését, továbbá Majláth Györgyét is Magyarország helytartóságára, valamint az országgyülés elnapolását elrendelő királyi leiratot ellenjegyezze.

Batthyány gróf ismét a táborba ment, hogy a horvátországi bánnal beszéljen és őt a legfelsőbb kézirat által meggyőzze Lamberg kinevezéséről, minthogy a bán ezt ép ugy, mint a szeptember 22-ki manifesztumot költöttnek mondotta. Ez majdnem megfoghatatlan, miután a bán báró Kulmerhez intézett levelében a legerősebben sürgette Bécsben a manifesztum kibocsátását. Lehet, hogy a manifesztum fogalmazása és Lamberg kinevezése boszantotta. Szóval, Batthyánynak nem sikerült a bánt csapatai visszavonására birni. Egyenesen Bécsbe utazott tehát, hogy jelentést tegyen és Majláth kinevezése és az országgyülés elnapolása végett a budget megszavazása előtt értekezzék. Miután gróf Lamberg szomoru sorsáról másnap értesült, az okokat is tisztába akarta hozni, melyek ezt a nagyon sajnálatos esetet előidézték és elháritani igyekezett a komoly következéseket.

Az alsóház, mely szeptember 27-ki déli ülésében másnapra akarta hagyni a bizottsági tárgyalásokat, több mint 30 képviselő sürgősségi inditványára fél 11-re éjjel ismét fölvette azokat. A szerepek már délelőtt ki voltak osztva, valamint az elhatározott proklamácziót is végleg szerkesztette az országgyülés Kossuth visszatérte után. Az éjeli ülésen Madarász lépett föl először és ezt mondá: „Én is egyike voltam azoknak, kik fölszólitották az elnököt; mert fontos események állottak be, s egy percz veszteni való időnk sincs. Ép most érkezett a hir, hogy a király Batthyány gróf helyett Vay Miklós bárót bizta meg a miniszterium alakitásával és hogy István főherczeg leköszönt nádori méltóságáról. Azonkivül a király által aláirt két manifesztum van még itt, melyeket azonnal föl fogok olvasni. Az egyikben Lamberg gróf bizatik meg mint királyi biztos az országgyülés feloszlatásával és egyszersmind a magyarországi hadseregek főparancsnokául neveztetik ki, meghagyatván neki, hogy azonnal a táborba siessen, az ellenségeskedéseket szüntesse be és Magyarországon, valamint a kapcsolt részekben, melyek

mind Ausztriához tartoznak Magyarországgal együtt, a rendet helyreállitsa. Végre azt is mondja a manifesztum, hogy a felső megyékben kitört lázongások elnyomására morva csapatok rendeltettek ki. A második manifesztum megparancsolja a katonaságnak, hogy késedelem nélkül azon zászlót kövesse, melyre megesküdött és tartózkodjék ellenségeskedésektől, mert természetellenes, hogy miután ugyanegy zászlóra tették le az esküt, egymást megtámadják.

Tisztelt ház! Ez a két manifesztum törvényellenes és ezért erőtlen; mert hiányzik rajtok egy magyar miniszter ellenjegyzése, mit az 1848. III. törvényczikk 3. §-a rendel. Ennélfogva az alkotmány e két manifesztum által meg van sértve.

Kossuth (karddal oldalán. Este érkezett volt meg). Épen most térek vissza Czegléd körül tett utamból, hol a népet fölhivtam a haza védelmére. E fölhivásom nem volt sikertelen, mert mintegy 12,000 ember harczkészen áll. (Népfölkelés és hadi készültség? Szerk.) és legközelebb ide fognak jönni. A manifesztumokra nézve ugyanazon nézetem van mint Madarásznak. A király azt mondja, hogy Magyarország Ausztriához tartozik, én azonban erről mitsem tudok. Mind a két manifesztumból az látszik, hogy alkotmányunkat meg akarják semmisiteni, ennélfogva egyhangulag kell annak érvénytelenségét kijelentenünk. (Valamennyi képviselő fölkel) Erre Kossuth iratokat vőn elő zsebéből és ezt mondá: „Itt szerkesztettem egy kiáltványt a magyar néphez és a magyar hadsereghez. (Fölolvassa a proklamácziót.)

E kiáltványt a ház vita nélkül elfogadta és biztosok által gyorsan elterjesztette mindenfelé az országban s a táborba is elküldötte.

A kiáltvány következő fölirással volt ellátva:

A nemzet képviselői a nemzethez s különösen a hadsereghez és fegyveres csapatokhoz!

A közelebbi pozsonyi országgyülésen hozott III. t. cz. 3. §-a szószerinti idézése után, melyben a haza hadseregére vonatkozó rész következőleg hangzott: „Minélfogva a nemzet

képviselői, az alkotmányt biztositó kötelességeiknél fogva miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott fennemlitett állitólagos királyi rendeleteket, még ha nem volnának is koholt okmányok, törvényelleneseknek, érvényteleneknek és semmi kötelező erővel nem biróknak jelentik ki", — igy szólt a kiáltvány: „Ezennel megtiltjuk a törvények és alkotmány nevében Lamberg gróf tábornoknak a főparancsnokság átvételét a magyar hadsereg és a többi fegyveres csapatok fölött.

Megparancsoljuk a törvények nevében az összes magyar hadseregnek, a többi fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, had- és várparancsnokoknak, a tiszteknek és fegyveres harczosoknak, hogy ne merészeljék Lamberg gróf tábornokot mint főhadparancsnokot fogadni, annak tekinteni vagy neki engedelmeskedni; hanem eskü szerinti kötelességüknél fogva hük maradjanak a törvények és alkotmány iránt.

A nemzet képviselői midőn a törvényekre és az azokat szentesitő királyi esküre támaszkodnak, kijelentik: hogy ha Lamberg Ferencz gróf tábornok föl merészelné venni a főparancsnokságot a hadsereg és a többi fegyveres csapatok fölött és ha ezek egyenkint vagy összesen merészelnék őt mint főparancsnokot fogadni és neki mint ilyennek engedelmeskedni, az alkotmány fölforgatása és a nemzeti szabadság sértésének bünébe esnének."

E kiáltvány, mely szeptember 27-éről volt keltezve, az alsóház elnöke Pázmándy Dénes és Záborszky Alajos jegyző által aláirva szeptember 28-án minden utczasarkon ki volt ragasztva.

A Velencze melletti magyar táborban, hová Moga*)

---

*) Moga János, cs. kir. altábornagy 1785-ben Boczkóban Nyitra megyében született és 1802. év április 22-én lépett be mint hadapród a cs. kir. Sándor muszka czár nevét viselő 2. gyalog sorezredbe, hol nemsokára főhadnagyságig vitte. Ebben a minőségben harczolt 1809-ben a véres wagrami csatában, hol bátorsága és határozottsága által kitünt. Itt golyó lábán és egy kartács-töredék mellben életveszélyesen megsebesitette. Ez a kétszeres sebesülés Moga szolgálatképtelenségét vonta maga után, minek következtében 1810. év november 10-én mint tényleges rokkant nyugalmazott állapotba helyeztetett mint másodrangu százados. De a bátor katona az első franczia császárság alatti háborukban

altábornagy szeptember 27-én Pestről erősitésekkel indult, hogy e hadtest fölött átvegye a parancsnokságot, szept. 28-án csak annyit tudtak az utóbbi eseményekről, hogy ő felsége Lamberg gróf altábornagyot közbenjáróul küldötte Magyarországra és hogy őt Pesten mint ilyet nem akarták elismerni. De még az nap délután egy küldöttséget vártak Pestről, melytől többet reméltek megtudhatni. De nem küldöttség, hanem a képviselőháztól oda küldött biztosok jelentek meg, kiknek föladatuk volt a magyar hadsereg visszavonulását megállitani és a tiszti kartól magatartására nézve határozott nyilatkozatokat követelni. Alig érkeztek meg a biztosok, amint egy haditanács azonnali összehivását kivánták Moga altábornagytól, mi csakugyan mindjárt meg is történt. Moga altábornagy elnöklete alatt minden csapatparancsnok ép ugy a rendes hadseregből, mint valamennyi más csapattól egy-egy tisztet hivott meg a tiszti kar képviselőjeül.

Más alkalmas helyiség hiányában a haditanács a sukorói református templomban gyült össze. Mindjárt a haditanács elején a biztosok, kik közt Perczel Mór és Ludwig igen erélyesen léptek és szólaltak föl, azt a követelést mon-

---

a nyugalmat nem igen türhette, és tényleges szolgálatba helyezéseért folyamodott, mi csakugyan megtörtént. Moga mint valóságos másodrangu százados a 40. gyalog sorezredbe osztatott be, melyben majdnem 16 évig szolgált mint százados és csak egy évig mint őrnagy, ezután a báró Bakonyi nevét viselő 33. gyalog sorezred alezredeseül lépett elő. Már három év mulva ezredessé neveztetett s a Ferencz Károly főherczeg nevét viselő 52. gyalog sorezredbe ezredparancsnokká. 1842. év aug. 20-án vezérőrnagygyá és kassai dandárparancsnokká lőn és 1848 junius 21-én rangfokozatában altábornagygyá és osztályparancsnokká itt Pesten, hol a nagy politikai mozgalom alatt sok tapintatot tanusitott. Szeptemberig érintetlen hagyták őt az események, midőn azonban a bán ellen müködő magyar hadsereg számára főparancsnok szükségeltetett, a választás ő rá esett. Miután a bánt Pákozdnál megverte, a magyar hadsereget a Lajtháig vezette és Schwechatnál inkább kényszerülve mint önkényt parancsnokolt. Ezután leköszönt, a cs. kir. hadseregnek Windischgrätz herczeg alatti bevonulása alkalmával elfogatott és Olmützbe vitetett, hol 1849. év aug. 8-án a haditörvényszék rangja és rendjelei elvesztése mellett 5 évi várfogságra itélte őt. Moga 1810-ben

dották ki, hogy a magyar csapatok, miután visszavonulásuk által a horvát hadsereget egészen a főváros kapujáig hagyták előnyomulni, álljanak meg és egy lépést se hátráljanak többé.

Moga altábornagy erre minden további szószaporitás nélkül leoldotta kardját s az asztalra dobta, mit a rendes csapatok parancsnokai is követtek. Moga erre feltünő izgatottsággal ezeket mondá: „E l é g s o k á i g s z o l g á l o k, h o g y t u d j a m, m i t k e l l j e n t e n n e m. H o g y a g o l y ó k t ó l n e m f é l e k, a z t m e l l e m b i z o n y i t j a. M i t i s z t e k m i n d e n e k e l ő t t t u d n i a k a r j u k, v a j j o n L a m b e r g g r ó f a l t á b o r n a g y m i n t k i r á l y i b i z t o s k ü l d e t e t t-e P e s t r e s e l i s m e r t e t e t t-e o t t o l y a n n a k v a g y s e m ?“

A biztosok ez izgató jelenetektől kisért alkalommal oda nyilatkoztak, hogy másnap határozott választ fognak a táborba juttatni, de mivel a tisztek megtudták, hogy Lamberg gróf altábornagy küldetése az ellenségeskedések meggátlásából és a főparancsnokság átvételéből állott minden Magyarországon létező csapatok fölött, valamennyi tiszt a leghatározottabban kijelentette, hogy ha Jellachich magát a mani-

---

nagy-jókai Farkas Elizát a Csallóközről vette nőül, ki szerencsétlen férjét Olmützbe követte, hol azonban már 1850. év jul. 3-án meghalt. Négy gyermeke közül egyik lányát, Eleonorát szárhegyi gróf Lázár vette nőül, ki 1848. év május havában az 1-ső honvédzászlóalj parancsnokául neveztetett ki és már ugyanazon év október havában magyar tábornokká lépett elő. Windischgrätz herczeg azon kiáltványánál fogva, mely a volt cs. kir. tiszteket a császári zászlók alá való visszatérésre hivta föl, Lázár is jelentkezett. Őrnagyi rangja elvesztése mellett ez is több évi várfogságra itéltetett, de utóbb kegyelmet nyert. 1861-ben szász-erkedi birtokán Erdélyben april 24-én meghalt. Hét hóval veje halála után 1861. év november 10-én Moga János is meghalt veje jószágán. hol élete végnapjait töltötte. Két fia mint jeles tiszt szolgált a cs. kir. hadseregben, Lajos mint százados halt meg Pozsonyban 1854-ben, Antal mint cs. kir. nyugalmazott alezredes 1860 óta ugyanott él még. Moga, e munka szerzőjének dandárparancsnoka volt, nagyon képzett és vitéz katona, szigoru, de humánus felebbvaló és lovagias jellemü férfiu volt.

fesztumnak nem veti alá és őket megtámadja, mindaddig le nem teszik fegyveröket, mig csak egy ember is marad hadseregéből magyar területen.

Mig a haditanács tartott, az alatt a nemes Lamberg gróf a csőcselék dühének esett áldozatul Pesten és másnap a bán, ki Lamberg szomoru végéről még nem volt értesitve, a magyar királyi csapatokat megtámadta.

XIII.

Lamberg gróf meggyilkoltatása. — Az országgyülés nyilatkozata Lamberg meggyilkoltatása tárgyában. — A honvédelmi bizottmány kiáltványa. — A fővárosi hatóság fölhivása. — A pákozdi csata. — A három napos fegyverszünet. — Ivánka Imre elfogatása. — Jellachich visszavonulása. — Jellachich fölszólitása Komárom vára föladására. — Latour levele Majthényi ezredeshez. — A Roth-féle hadtest elfogatása. — Zichy Ödön gróf kivégeztetése.

Mig Batthyány gróf a rendkivüli királyi biztosul kinevezett Lamberg gróf altábornagyot a táborban fölkereste, ez azalatt utban volt Pest felé. Bécsből Melczer Andor ezredest, ki kevéssel azelőtt köszönt le a hadügyminiszteri államtitkárságról és elhagyta Magyarországot, valamint Philippovich József táborkari századost, ki előbb a budai főhadparancsnokságnál volt alkalmazva, adták kisérőkül mellé. Ha Lamberg gróf az egymással szemközt álló két hadtesten át vette volna utját, legközelebbi czélját, t. i. az ellenségeskedések beszüntetését elérte volna és Batthyányval találkozhat. Igy azonban a miniszterelnökkel, ki a táborból egyenesen Bécsbe ment, nem találkozhatott és főleg e körülménynek tulajdonitható borzasztó vége.*)

*) Miként veszté a lovagias magatartásáról és humánus gondolkodásmódjáról ismert Lamberg gróf életét, az eddigi leirások részint hiányosak, részint tévesek. A leghitelesebb följegyzések és közlések alapján abban a helyzetben vagyunk, hogy ezt a történelmi hézagot az igazságnak megfelelő alábbi adatok által tölthetjük be: Lamberg gróf a fennevezett két ur kiséretében kocsin jött Ó-Budáról délelőtti fél 10-kor a budai várba és a „Fortuna“ vendéglőbe szállt, hol egyenruháját polgári öltönynyel cserélte föl. Legelőbb is Magyarország főhadparancsnokához, Hrabovszky báró altábornagyhoz indult. Miután ehez belépett és egymást üdvözölték, Hrabovszky azonnal társalgást

Lamberg meggyilkoltatása rendkivüli izgalmat keltett a fővárosban, az országgyülést pedig iszonyat töltötte el. A szept. 29-ki ülésben Kossuth Lajos egy nyilatkozat kiadását inditványozta az alsóház részéről, melyben mély sajnálatát fejezze ki a szerencsétlen esemény fölött. Hasonló nyilatkozat küldessék ő felségéhez is és a városi hatóság a szomoru eset szigoru megvizsgálásával bizassék meg. Ez inditvány minden részében elfogadtatott és foganatosittatott. A honvédelmi bizottság pedig még ugyanaz nap a következő kiáltványt bocsátotta ki:

Budapest lakosaihoz!

A képviselőház már sokszor kimondta, hogy sok oldalról fenyegetett szegény hazánk csak akkor lesz megmenthető, ha az utczai zavargások meggátoltatnak; mert ott, hol egyszer szétoldatnak a közrend kötelékei, a fölizgatott szenvedélyek nem ismernek többé határokat.

A mit kérésekkel és intésekkel el akartunk háritani, még is megtörtént. A lázadás, melynek a szerencsétlen Lamberg gróf áldozatul esett, fővárosunkban a rend minden kötelékeit széttépte és ennek a következményei beláthatlanok.

---

kezdett és emlékeztette Lamberget, hogy Budapest utczái sarkain falragaszok vannak kiszegezve, melyekben az van mondva, hogy mindenki, ki vele közlekedik, hazaárulónak tekintetik és akint fognak vele bánni. Erre Lamberg kijelentette, hogy ő azzal a szándékkal jött, hogy békét csináljon és az összeütközést a magyar királyi és a cs. kir. határőrvidéki csapatok közt megakadályozza. Más küldetést, ugymond, nem is vállalt volna el. Mindenek előtt, folytatá, Batthyányval kell beszélnie. „Ha igy áll a dolog, mondá Hrabovszky, akkor siessen.“ Egyuttal meghagyta hadsegédei egyikének, kisérje el Lamberg grófot. Midőn Lamberg e hadsegéddel a várdombról lekocsizott, a hadsegéd azt mondá, hogy valamit elfelejtett, és azzal az igérettel szállott ki a kocsiból, hogy mindjárt utána jön. De miután ez nem történt, Lamberg gróf kénytelen volt egyedül hajtatni Pestre. E közben egy a Fortuna vendéglőben szolgálatban álló fiatal ember jelentést tett a nemzetőrökből álló főőrhelynél a gróf megérkezéséről és e hir villám sebességgel terjedt el Budapesten. Hajnik rendőrségi igazgató azonnal a várba ment, hogy a hir valóságáról meggyőződjék és innét visszasietett Pestre, hogy az alsóház elnökével Lamberg gróf megérkezésének hirét közölje. Ekkor már egy nagy népcsoport kaszákkal és fütykösökkel fölfegyverkezve Budára

A haza szent nevében intjük Budapest lakosait a rend és közbiztonság fentartására.

Fölhivjuk azokat, a kik féktelen szenvedélyességük iszonyu következéseit önmagukon tapasztalták, térjenek vissza a rend és törvény ösvényére.

A két testvérváros hatóságaitól pedig elvárjuk, hogy kötelességüket minden tekintetben teljesitsék.

A közbiztonság fölbomlásával a haza megmentésének lehetősége megszünik.

A nemzetőrség feleljen meg nemes föladatának, hogy oly tökéletes elszántsággal védje a közbiztonságot, mint a mily lelkesülve van és kész a hazát megmenteni.

Mindenki számoljon magával és ne akadályoztassa a nemzet képviselőit és a felelős kormányt a haza megmentésében.

A hir, hogy a ma délután Budára üresen érkezett teherszállitó hajók valahol katonaságot szállitottak ki, a várost nyugtalanná tette. Megvizsgáltuk a dolgot és biztositjuk a lakosokat e hir teljes alaptalanságáról. Ezek a teherszállitó hajók üresen érkeztek Gönyőre és onnét üresen küldettek Pestre.

Azonfelül minden lehetséges intézkedés megtétetett,

---

indult, hogy a szerencsétlen grófot keresse, ezalatt a nép a nagy hidutczában és a pesti hidfőnél mind inkább csoportosult és Hrabovszkytól Lamberg kiadatását követelte. Ez utóbbi Batthyány grófot, ki akkor Bécsben volt, nem találta és Majláth Györgyhöz ment, kinél két órát töltött. Ezután, délutáni 2 és 3 óra közt vissza igyekezett Budára menni, minthogy a nagy népizgalom miatt lemondott abbeli szándékáról, hogy az országgyülésbe menjen. Midőn már a budai hidfőhöz ért, Bakó káplár a 34. sorgyalogezredből, ki a grófot előbbi időkből ismerte, elkiáltotta magát: „e z a L a m b e r g!“ mások pedig ezt orditották: „i t t v a n a z á r u l ó!“ és kirántották kocsijából, több bátor nemzetőr azonban kiszabaditotta Lamberg grófot a nép kezeiből és az őrszobába vitte. Most a mindinkább növekedő és legnagyobb mértékben fölizgatott néptömeg az őrtanyát le akarta rombolni és gróf Lamberg válságos helyzetét beismerve az országgyülésbe kivánt vezettetni. Stern nemzetőri százados (akkoron várbeli könyvkötő) kivánságát teljesiteni és nemzetőrségi fedezettel oda akarta kisérni. Csakugyan utra is keltek a gróffal és a hajóhid felén tulhaladtak már — a lánczhid ugyanis csak 1849. év elején nyittatott meg — midőn egy uj csoport csőcse-

hogy a főváros minden kültámadás ellen meg legyen védve.

A haza szent nevében és azon hűségre, melylyel a haza törvényes szabadsága iránt viseltetünk, minden becsületes hazafit rendre és csendre hivunk föl.

Pest, 1848. szeptember 28-án.

Az országgyülés által fölállitott honvédelmi bizottság nevében:

Kossuth Lajos m. k. Patay József m. k.
Nyáry Pál m. k. Zsembery Imre m. k.

A honvédelmi bizottság kiáltványához sorakozott a városi hatóság alábbi fölszólitása a polgárokhoz:

„Polgártársak!

A politikai események által egész a véres tettig fajult fékezhetlen düh egész váratlanul nyiltan megszegte a törvényeket és megzavarta városunkban a közcsendet.

A haza és e város jóléte minden polgárnak szent kötelességévé teszi, a közrend fentartását emberül támogatni.

A nemzetőrség ezennel kötelességei hü és pontos teljesitésére hivatik föl.

---

lék nép Kolossy jogász vezetése alatt, kihez a bécsi aulista Bayersfeld is csatlakozott, elejébe ment. Az a hír terjedt el ugyanis, hogy Hrabovszky a vár kapuit bezáratta és Pestet bombáztatni akarja. E hirt, valamint azt is, hogy a koronát ellopták, az izgatók a végett terjesztették, hogy a lakosságnál még nagyobb izgalmat keltsenek. Kolossy most rajongó kiséretével a várba akart menni, és midőn a fedezetet és annak védenczét megpillantotta, embereivel utat tört magának és a szegény grófot fejére mért sulyos kardcsapással földre teritette, mire az embertelen csőcselék vágásokkal és szurásokkal árasztotta el egész testét. De a nép dühe még ezzel sem érte be. Darabokra szaggatták a szerencsétlen gróf ruháit, holttestét végig hurczolták az utczákon a Károly laktanyáig, hol még lámpára akarták fölhuzni. E borzasztó gyilkosság által az egész város rendkivüli izgatottságba jött, minden bolt és kapu bezáratott, a népség ezrenkint csoportosult a Károlylaktanya körül és meggátotta a közlekedést a Károlylaktanyától egész a pesti hidfőig, hol ágyuk szegeztettek ki és a nemzetőrség egy része fegyverben állott. Csak esti 8 órakor állott ismét helyre a nyugalom. Kolossyt 1850-ben Erdélyben találták elő és Pesten kötél által végezték ki.

A város azon fölfegyverzett lakóinak, kik még eddig a nemzetőrségi hadcsapatokba nincsenek beosztva, a legszigorubb büntetés terhe alatt meghagyatik, hogy az illető szállásaik kerületéhez tartozó századokba magukat bekebleztessék és a közrend megzavarása alkalmával csak századaikkal vonuljanak ki. A századokba beigtatás eszközlése pedig a század-parancsnokoknak hagyatik meg. E hatóság a közcsend semminemü megtámadtatását nem türheti meg; sőt a rend mindennemü megtámadtatásának merénylete ellen a leghatározottabban fel fog lépni. A törvényes rend fentartása kiszámithatlan előnyöket nyujt a fővárosban a haza legszentebb érdekeinek, annak megzavarása pedig elkerülhetetlen veszélynek teszi azokat ki. Polgártársak! A ti hazafiságtoktól teljes bizalommal elvárja és reméli a hatóság, hogy bátran és egyesült összes erővel fogjátok őt támogatni, ez annál szükségesebb, mennyivel válságosabbra fordulnak a haza viszonyai.

Csak egyesült erő vezet biztos győzelemre, roszakarat, gonoszság és ármányok ellen.

Pest, 1848. szeptember 28-án.

A városi hatóság."

Az országgyülés ép ugy, mint a városi hatóság megtette a magáét a város lakosaihoz intézett kiáltványaival, hogy ismét visszaállitsa a rendet és csendet s tiszteletet szerezzen a törvénynek. De a hadsereg! Lamberg gróf altábornagy meggyilkoltatása nagy lehangoltságot és kedvetlenséget idézett elő a magyar csapatok közt és magatartásukban kétségtelenül igen válságos fordulat állott volna be a haza ügyére nézve, ha a horvátországi bán előbb nem támadta volna meg Moga altábornagy hadtestét, mintsem ez az ő felsége által közbenjáróul küldött cs. kir. tábornok meggyilkoltatásáról értesült volna. Mint tudva volt, a tiszti kar azon választól tette függővé további magatartását, melyet a kormánybiztosok azon kérdésre adni igértek, vajjon elismertetett-e vagy nem Lamberg gróf királyi biztosul. Midőn a kormánybiztosok szept. 28-án este Pestre visszatértek, gróf Lamberg már meg volt gyilkolva és másnap, midőn a tisz-

teknek meg kellett volna kapniok a választ, meg lőnek támadva és szavukat, mely szerint ez esetben harczolni fognak, dicsően beváltották.

Moga altábornagy a maga 16,000 emberből álló hadtestét a sukorói fensikon ugy állitotta föl, hogy jobb szárnya Milpökh, a 60-ik sorgyalogezred ezredesének parancsnoksága alatt a pátkai mocsárhoz, balszárnya pedig Répásy, a 6-ik huszárezred ezredese alatt a velenczei tóhoz támaszkodott, mig a középhad Holtsche vezérőrnagy alatt Sukoró előtt állott. A tartalékot Teleki gróf cs. kir. vezérőrnagy parancsnokolta.

Jellachich báró altábornagy szept. 29-én reggeli 6 órakor 24.000 főnyi hadtestével előnyomult a magyar hadtest ellen. Jobb szárnyát Kempen vezérőrnagy hadosztálya képezte, balszárnyát Hartlieb altábornagy hadosztálya és a középhad a bán közvetlen vezénylete alatt állott. A katonai intézkedéseket mindkét részről e könyv hadmüveleti részében fogjuk előadni, valamint azt is, miként vitettek azok keresztül. Itt a horvátokra nézve kedvezőtlenül eldőlt pákozdi csata konstatálására szoritkozunk, mi is nagy horderővel birt a politikai és hadászati események fejlődésére.

Igen nevezetes tény az, hogy a tolnai mozgó nemzetőrség Perczel alatt, továbbá a borsodi önkénytesek és az első honvédzászlóalj rendkivül kitüntették magukat e csatában és a csekély sorgyalog zászlóalj, melyekből csak 3 volt, ép oly vitézül harczolt mint a huszárok. Az ujonnan alakult ütegek is csodás nyugodtsággal és biztonsággal lőttek. Több tekintetben érdekes a Wasa herczeg nevét viselő 60-ik sorgyalogezred első zászlóaljának részvétele, mint az ezen ezrednek 1871-ben megjelent történetében le van irva, melyben egyebek közt ez van mondva:

„A Kempen hadosztály hasztalanul igyekezett a magyarok jobb szárnyát visszaszoritani, sőt Milpökh ezredes maga kezdett támadni. A mi zászlóaljunk kartácstüz alatt rohant egy ütegre és elüzte a két támogató hadoszlopot, de maga nem támogattatott, ugy hogy az ágyuk elfoglalásával föl kellett hagynia.“ Ez összecsapásról szóló jelentésben, mely délutáni 2 óráig tartott, Milpökh ezredes azt mondja, hogy

a zászlóalj magát rendkivüli vitézsége által kitüntette és a tisztek dicső példával jártak elől. A veszteség 5 halottból, 27 sebesültből és 8 eltévedtből állott, őrmestertől lefelé.

„A zászlóalj", mondja továbbá a jelentés, „még törvényes királyáért harczolt és kétes helyzetében kiállotta a tüzpróbát, a mennyiben az ezred fegyverdicsőségét fentartotta. Annyira fejlődtek tehát csakugyan a dolgok, hogy cs. kir. csapatok harczoltak egymás ellen. Azt hiszszük, hogy a helyzetet semmivel sem birjuk jobban megvilágitani, mint ha fölhozzuk, hogy a velenczei csatában a császári 5-ik tüzérezred egy része (többnyire német és cseh nemzetbeliek) ütegeivel mind egymás ellenében állott."

„A legfelsőbb császári manifesztumok nagyon későn jelentek meg s a Magyarországon állomásozó rendes csapatoknak épen nem jutottak tudomására. A zavar tehát átalános volt. Mindenki belátása szerint cselekedett, vagy hagyta magát az áramlat által sodortatni. Ki cselekedett tehát helyesen és okosan, azt még akkor nem lehetett megitélni, ezt csak az idő mutatta meg."

Báró Jellachich altábornagy, ki a magyar csapatok váratlan erélyes föllépése által meg volt lepetve, mindenek előtt három napi fegyverszünettel kinálta meg Moga altábornagyot. Ezt egy levélben tette, melyet az időközben hadifogságba esett Ivánka Imre*) honvédőrnagy elbocsáttatásakor kézbesitett.

A csata tartama alatt a Kempen hadosztályból egy határőrvidéki tiszt fehér kendőt lobogtatva vágtatva közelgett soraink felé, mire Ivánka a tüzelést beállitotta, feléje közelgett és jövetele okát kérdezé. Kempen tábornok, mondá a tiszt, küldötte és egy szóra kérte Ivánkát. Ezután elmondá, hogy tábornoka a tüzelés beállitását kivánja az egész vonalon; mert ő nem akar a magyarok ellen harczolni. Azt mondották neki, hogy a demagógok terrorizálják az országgyü-

*) Ez elfogatás elbeszélése Ivánka „Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 év junius végétől október végéig" czimü röpiratából van véve. E röpirat mult nyáron Budapesten Rudnyánszky nyomdájában jelent meg.

lést és a kormányt és ő ezek megszabaditására jött az országba. De most látja csak, hogy az egész nemzet áll velök szemközt és hogy a rendes császári csapatok ellenök harczolnak. Ö a hadseregben nem akar szakadást előidézni stb. Ivánka azt válaszolta, hogy ő nem főparancsnok, de neki is nehezen esik fegyvereit azok ellen forditani, a kikkel fiatalsága óta élt és szolgált; „de", jegyzé meg, „nem mi támadtuk meg a horvátokat. Egyébiránt, tevé hozzá, a főparancsnoknak erről jelentést teendek és ő határozzon."

Ez csakugyan meg is történt és mig Ivánka a választ várta, azalatt a mieink közül többen 15—20 szerezsánnal a hogy tudtak beszélgettek. Ekkor egyszerre ütegeink egyike fölvonult és tüzelt, ugy hogy Kempen hadosztályába rést lőtt. Erre egy szerezsán kicsavarta Ivánka kezéből a kardot, mig más kettő lova kantárát fogta meg és őt foglyul vitte. Ezután Jellachich elébe vezettetett, kivel közlötte elfogatása módját. Jellachich kijelentette, hogy azonnal tudakozódni fog Kempennél a tényállás felől, és ha az, a mit mondott, min ugyan nem kételkedik, ugy történt, elbocsátja őt. Másnap ismét magához hivatta a bán Ivánkát, s azonnal szabadon bocsátotta őt és egy Moga altábornagyhoz intézett levelet adott át neki, melynek következtében a fegyverszünet megköttetett. E szerződés következőleg hangzott:

„Alólirtak Jellachich báró altábornagy Horvátország bánja és Moga altábornagy által fölhatalmazva az alább következő föltételek alatt fegyverszüneti szerződést kötöttek:

A) A fegyverszünet a megerősités órájától kezdve csak háromszor 24 óráig tarthat.

B) A magyar királyi csapatok határvonala Csákvár, Sukoró, Dinnyés, Seregélyes és Szolgaegyháza, a cs. kir. horvát csapatoké pedig: Csák-Berény, Zámoly, Puszta-Kála, Pákozd és Sár-Keresztur.

C) E határvonalon tul a fegyverszünet tartama alatt semmiféle hadmüvelet nem történhetik és a már előre tolt csapatok ágyulövési távolságra vonandók vissza.

D) Ha e fegyverszünet alatt felsőbb helyről békéltetés kezdetnék meg, a fegyverszünet a körülményekhez képest meghosszabbitható.

E) A csapatok élelmezésénél minden erőszak lehetőleg kerülendő, minélfogva az ország polgári hatóságainak működése vétetik igénybe.

A bán ő exczellencziája főhadiszállásán, Pákozdon, szept. 30-án d. u. 6 órakor.

Kiss ezredes s. k. Zeisberg vezérőrnagy s. k.
Szapáry Antal gr. s. k. a cs. kir. horvát hadsereg
Milpökh ezredes s. k. táborkari főnöke.

Toldalék az E) ponthoz: „igy tehát a polgári hatóságok igénybe vétele érvénytelen.“

Kiss ezredes s. k. Zeisberg vezérőrnagy s. k.
Szapáry Antal gr. s. k. a cs. kir. horvát hadsereg táborkari főnöke.
Milpökh ezredes s. k. Hompesch gr., őrnagy s. k.

A fegyverszüneti szerződés értelmében Moga altábornagy hadtestével a határvonal mögé vonult vissza, sőt még valamivel messzebb egész Mártonvásárig. Erre leginkább csapatainak állapota, valamint az ellenség fölött kivivott győzelme birta őt. A bán támadása ugyan nem sikerült, de nem szenvedett oly vereséget, hogy Lovasberényen és Bicskén át ne nyomulhatott volna Budáig és Moga állását ne kerülhette volna meg, kivált ha tartalék hadosztálya Roth alatt, melyről nekünk sem volt biztos tudomásunk, csatlakozott volna Jellachichhoz. Moga csapatai ugyan vitézül viselték magukat, de kevés rendes zászlóaljok volt, és noha a tolnaiak és borsodiak jól harczoltak, a nem rendes csapatok közt nem épen a legjobb rend uralkodott.

Ily körülmények közt Moga a mártonvásári igen kedvező állást szállotta meg, hol még tetemes erősitéseket vonhatott magához a fővárosból és környékéről, hová szept. 29-én a 2. zászlóalj és a 34. sorgyalogezred is megérkezett. Arra, mi fog a fegyverszünet után történni, senki sem volt elkészülve.

Minden tekintetben észszerüen cselekedtek, hogy a Moga alatt álló sereget, a mennyire lehetett, megerősitették, és a mellett a fővárosnak esetleg szükséges megvédéséről is gondoskodtak. Ez már is táborhoz hasonlitott, melyben fegyveres csapatok ki és bevonultak.

E végből a városi hatóság a következő fölhivással szólitotta fegyverbe az összes harczképes lakosságot:

Polgártársak!

Szeretett hazánk államjogai, a városi polgárság honi tüzhelyei, mindaz, mi minden hazafi előtt szent, veszélyben forog. Polgártársak! Itt az ideje, hogy vitéz, lelkesült és harczrakész hadseregünket teljes erővel támogassuk és az ellenség megsemmisitését előmozditsuk.

Az ország fővárosáé legyen a dicsőség, hogy tömeges és elrettentő föllépése által döntőleg hasson a hazáért vivott kétes harczban és eként nagyszerü föladatához képest részt vegyen a fenyegetett szabadság és jólét biztositásában. Ennek folytán az alólirt hatóság elhatározta, hogy Pest városa öszszes harczképes férfiait minden kivétel nélkül felhivja a haza védelmére. Hogy ez megtörténhessék és a népfölkelés rendeztethessék, a következők állapittatnak meg:

1. Minden kereskedés és minden üzlet a beálló körülményekhez képest, legfeljebb 8 napra, azaz a fölfegyverzett nép visszaérkeztéig beszüntettetik.

2. Mindenki köteles családja minden fegyverfogható tagjával és átalán véve összes segédeivel együtt megjelenni a kitüzött helyen a táborba való indulásra. Mindenki lássa el magát két napra élelmi szerekkel és a mennyire képes, bárminő fegyverrel. A háziurak is lássák el segédeiket két napra élelmi szerekkel. Élelmi szerek kiszolgáltatásáról és a fegyvertelenek fölfegyverzéséről a hatóság fog gondoskodni.

3. Ma bizonyos órában riadó fog doboltatni, erre az összes fegyverfogható népség a következő gyülekezési helyeken fölszerelve jelenjék meg; jelesül a nemzetőrségi zászlóaljak, még pedig:

A harmadik zászlóalj*) a nagy vásártéren (most Erzsébet-tér).

A negyedik zászlóalj a József-téren.

Az ötödik zászlóalj a muzeum közelében, a Kunewalder ház mellett.

---

*) Az első és második zászlóalj már mozgósitva volt.

A hatodik zászlóalj a Károly-laktanya mögött az ország-uton.

Ezekhez a város minden fegyverfogható lakosa kivétel nélkül csatlakozzék, még pedig: A lipótvárosiak a harmadik, a belvárosiak a negyedik, a józsef- és ferenczvárosiak az ötödik és a terézvárosiak a hatodik zászlóaljhoz.

Miután az eként rendezett népfölkelés a meghatározott helyeken összegyült, az összes lakosság összegyüjtetik és vezéreik alatt azonnal el fog indulni.

Kelt Pesten, 1848. október 2-án.

A városi hatóság.

A horvátországi bánnak a fegyverszünet megkötése után arról kellett meggyőződnie, hogy nem csak tartalék-hadának hozzá csatlakozására nem számithat, de még abban a helyzetben sincs, hogy ahhoz visszavonulhasson, mivel a haderők, melyeket Batthyány Kázmér gróf és Perczel Antal őrnagy Tolnamegyében gyüjtöttek, két tüz közé szoritották volna, azonfelül pedig Somogy és Zala megyék magyar lakossága is fölkelt és visszavonulását fenyegette. E rendkivüli körülmények együttessége arra birta őt, hogy tartalék-seregét föláldozza és a fegyverszünetet megszegje. A bán az ugynevezett mészáros-uton, Székesfehérvártól Moóron át kezdette meg visszavonulását, hová már október 1-én érkezett meg. Október 2-án főhadiszállását Kisbérre tette át, honnét Komáromra szándékozott rontani. E végből Majthényi alezredes komáromi várparancsnokhoz, ki Mertz cs. kir. altábornagyot váltotta föl,*) fölhivást intézett, nyissa meg előtte a vár kapuit, mert ellenesetben romhalmazzá löveti a várat és árost. Majthényi ezredes határozott tagadására október 6-án a következő két levelet vette:

Horvát-szlavon hadseregparancsnokság.

Majthényi br. alezredes és várparancsnokhoz Komáromban. Főhadiszállás Magyar-Óvár, 1848 október 6-án.

Ide mellékelve lepecsételt levelet kap ön a bécsi cs kir. hadügyminisztertől. Annak tartalma, melyet velem a cs. kir.

---

*) A magyar várak körüli hadmüveletekről és az ott előfordult más eseményekről e munka hadmüveleti részében fogunk bővebben szólani.

hadügyminiszterium egyidejüleg közlött és a hozzá csatolt manifesztum tudatni fogja önnel ő felségének, a császárnak és királynak legfelsőbb kivánságát.

Én önt becsületénél és kötelességénél fogva engedelmességre és parancsaim teljesitésére szólitom föl, hogy elháritsa magáról a sulyos felelősség következményeit, melyeket ellenszegülése mulhatatlanul maga után vonna.

Tudósitson haladéktalanul jövő magatartásáról, valamint csapatainak létszámáról.

J e l l a c h i c h s. k., altábornagy.

Az ide csatolt levél, Latour gr. táborszernagy cs. kir. hadügyminisztertől érkezett. Ez volt az utolsó, melyet a szerencsétlen gróf Magyarországra küldött és ez következőleg szólott:

„Majthényi báró alezredesnek Komárom cs. kir. várparancsnokának. Bécs, 1848. október 5-én. Mint értesülünk, alezredes urat a magyar királyi hadügyminiszterium Komárom vára parancsnokságával bizta meg. Én tehát önnek ide mellékelve küldöm ő felségének október 3-án kelt legfelsőbb manifesztumát, melynek átolvasása után ön, mint uralkodója iránt kötelességeit ismerő tiszt, egy perczig sem késhet tisztába jönni, és kétséget táplálni kötelességei iránt.

Ennélfogva fölhivom önt, nyissa meg Komárom vára kapuit ő exczellencziája, báró Jellachich horvátországi bán, vagy annak Komáromba küldött csapatai előtt és vesse alá magát egész őrségével együtt ő felsége iránt tartozó kötelességérzeténél fogva az ő parancsainak.

Ha alezredes ur legkevésbbé is vonakodnék e rendeletnek azonnal engedelmeskedni, csak magát tenné ki a legsulyosabb felelősségnek és magát okolhatná az abból származó következésekért.

L a t o u r gr. s. k., táborszernagy.“

Majthényi báró e két levelet a honvédelmi bizottság elnökéhez küldötte azzal a megjegyzéssel, hogy ő azokra nem válaszolt. Ugyanaz nap, a melyen Jellachich báró altábornagy a Latour által támogatott második kisérletet tette a Komárom várába juthatásra, dőlt el tartalékseregének

sorsa is Roth tábornok alatt, ki már szept. 28-án nagy fegyver- és lőkészletet vesztett, ez ugyanis a fedezetül adott 80 emberrel a mohácsi nemzetőrök hatalmába került.

Roth tábornok, ki tartalékhadával helyre akarta állitani az összeköttetést a bán seregének zömével, Székesfehérvár felé indult, de Perczel Mór ezredes jól kiszámitott és ügyesen keresztül vitt mozdulat által, miután Görgey Arthur *) őr-

*) Görgői és toporczi Görgey Arthur született 1818. év január 30-án Toporczon, Szepes megyében. Miután gymnasiumi tanulmányait a lőcsei és késmárki evangelikus nevelő-intézetekben, a rhetorikát pedig az eperjesi kollegiumban kitüntetéssel végezte, 1832-ben mint hadapród lépett a Wasa herczegféle 60. sorgyalogezredbe, majd a tullni utász-iskolába vétetett föl. E kitünő katonai intézetben is kitünt Görgey képzettsége és szorgalma, nemkülönben jeles magaviselete által többi társai közt. Miután a négy éves tanfolyamot befejezte, bevonult akkor Kremsben állomásozó ezredéhez. Itt azonban egy egész évet sem töltött, mert 1837. év junius havában átlépett a magyar kir. testőrséghez, mint alhadnagy. Egészen ellentétben többi bajtársival, kiknek egy része inkább hajhászta a fővárosi élvezeteket, semmint tanult, Görgey a kinálkozó alkalmat ismeretei bővitésére használta föl és tudvágya még a bécsi egyetem aulájába is bevitte. 1842-ben főhadnagygyá neveztetett ki a cs. kir. 12. nádorhuszárezredhez, mely akkor Welsen állomásozott. 1844-ben Klattauba, Csehországba, tétetett át. Ott nem sokára ezredsegéd lett. De még e kinevezés sem birta őt a katonai élet békébeni egyhanguságával megbarátkoztatni és egy közte és ezredese közt fölmerült nézeteltérésből eredt viszály következtében, melynek egy igazgatási kérdés szolgált alapul, benyujtotta lemondását. 1845-ben végkép kilépett a hadsereg kötelékéből. Miként szolgált a katonaságnál és mennyire hasznavehető és iparkodó tiszt volt, legjobban bizonyitja minősitvényi táblázata, melyet ezennel reprodukálunk :

Cs. kir. 12. számu nádor huszárezred.

Minősitvényi táblázat a fennemlitett ezrednél levő összes törzsfőtisztekről és hadapródokról az 1844. katonai évre.

Állás	főhadnagy.
Rang	1842. év május 1.
Név	Görgey Arthur.
Nőtlen vagy nős, gyermekes v. gyermektelen	nőtlen.
Születési év és nap	1818. év január 30.
Születési hely	Toporcz, Szepes megye. Magyarország.
Szolgál a felséges uralkodó háznál :	
Ennél az ezrednél	mint főhadnagy 2 év 8 hó.

nagy is csatlakozott hozzá és már előbb a Csepelszigetre küldetett, kénytelen volt e tervéről lemondani. De ép oly kevéssé sikerült neki Horvátországba visszavonulni, mert utját a jól vezényelt népfölkelés elvágta. Megverve és bekeritve Roth és Philippovics tábornokok 6000 emberrel és 12

Más ezredeknél és fegyverneményeknél:

Wasa herczeg 60. sorgyalog ezrednél . . .	mint hadapród 4 év 8 hó.
(1848 előtt a hadapródi intézeteknél töltött iskolai évek szolgálati éveknek tekintettek.)	
A magyar kir. testőrségnél	4 év 10 hó.
Összesen	12 év.
Más hatalmasságoknál	soha.
Vásárlott állás	semmi.
Mi volt?	diák.
Volt segélyezése	semmi.
Egészségi állapot	jó.
Lelkületi állapot	dicsvágyó és szerény.
Természetes fölfogás	igen sok.
Beszél nyelveket	szépen és jól beszél németül és magyarul, latinul és tótul meglehetősen.
Ügyesség a fegyvergyakorlatokban . . .	igen jó.
„ „ fölszerelésben	igen jó.
„ az idomitásban	igen jó.
Tanulmányok a müszaki tudományokban .	többféle.
„ más tudományokban . . .	mindazokat a tudományokat, a melyek a magyar kir. testőrségnél előadatnak, kitüntetéssel sajátitotta el és ennek folytán osztatott be ide mint főhadnagy.
Lovas	jó és szép.
Lóismerő	középszerü.
Minő hadjáratokban vett részt	semmilyenben.
Magaviselet: ellenség előtt	nem szolgált.
a polgári osztálylyal . . .	udvarias és módos.
az ezrednél	kedvelt és becsült.
alattvalói iránt . - . . .	komoly és méltányos.
buzgalom és igyekezet . . .	igen sok.
takarékos	igen.
Hibák: iszákos	nem.
kártyás	nem.
adósságcsináló	nem.
veszekedő	nem.

ágyuval letették a fegyvert Perczel Mór előtt. Mind a két tábornok és 57 tiszt hadi fogságba jutottak. Perczel az utóbbiak szomoru sorsán az által könnyitett, hogy kardjaikat meghagyta, a legénység pedig ép ugy, mint a többi horvát hadi fogoly, kiknek száma most 4000-re ment, azon eskü

Különben a szolgálatban	megbizható és szeret alkalmaztatni.
Megérdemli az előléptetést	saját ezredében.
Hányszor mellőztetett és minő okoknál fogva	soha.

Törzskari állomás, Klattau, 1844 október 31-én.

Bosics Miklós, első őrnagy (P. H.)
Teleki Ádám gr., ezredes (P. H.)
Németh József, alezredes (P. H.)
Fischer Károly, második őrnagy (P. H.)

Amint láthatni, Görgey Arthur a cs. kir. hadseregnél becsülettel szolgált. A katonai szolgálatból történt kilépése után előbb a házában akart magának állást biztositani, de e határozatát megváltoztatta és Prágába ment, hogy ott a polytechnikumban tanuljon. Az ottani egyetemnél vegyész lett. Mint ilyen szakadatlanul tanult és a vegytani kisérleteknél a munkamühelyben nagy előhaladást tett, ugy hogy vizsgálatairól Redtenbacher tanár egy értekezletet nyujtott be a császári tudományos akadémiának. Tudományos munkái közben tört ki az 1848-ki tavaszi politikai vihar, mely őt egyébiránt Prágában nem zavarta föl nyugalmából. Azonban egy nagynénjének végrendelete, mely őt ennek jószága kezelése végett haza szólitotta, véget vetett tudományos müködésének. Előbb Auboin Etelka kisasszonynyal, egy svájczi hölgygyel kelt házasságra, kivel Prágában ismerkedett volt meg és visszatért Magyarországra. De alig lépett hazai területre és alig pillantotta meg a honvédeket, már is fölébredt benne a katonai szellem, és nem volt szükség nagy rábeszélésre, hogy a hon harczosainak sorába lépjen. Görgey századosnak neveztetett ki az 5. honvédzászlóaljhoz, mely Győrött állittatott föl. Itt időzése csak rövid tartamu volt; mert megbizást kapott gyutacs-gyár berendezésére. A szükségletet egy évre a külföldről fedezték. Más cs. kir. gyárintézeteket vizsgált meg és jó források után járt. Midőn azonban visszatért, őrnagygyá és a tiszáninneni kerület mozgósitott nemzetőrsége parancsnokává lett. Mit t e t t, mit v é t k e z e t t ez időtől egész a magyar forradalmi hadsereg legmagasabb polczának eléréséig, azt a jelen munka részrehajlatlanul és elfogultság nélkül ki fogja mutatni. Görgey határozott és bátor katona volt, mint vezér kitünő alak. Jobb strategikus mint taktikus lévén, személyében mindazokat a tulajdonságokat egyesitette, melyek a tiszteket és katonákat hozzá bilincselték. De az e n g e d e l m e s s é g nem tartozott katonai jó tulajdonságaihoz és e körülményben rejlett sorsának főforrása.

után, hogy nem fog többé Magyarország ellen harczolni, haza bocsáttatott.

Theodorovics vezérőrnagy dandára, kinek gyalogsága kizárólag horvát népfölkelőkből állott, Sopronon át indult hazájába. E végett a tábornok, midőn két mértföldnyire ért e városhoz, fölszólitást intézett a városi tanácshoz, melyben tudatta vele, hogy ő békés szándékkal kiván a városon átvonulni, s dandárával Horvátországba térend vissza. A sopronvárosi tanács azonban arra a furcsa gondolatra jutott, hogy fegyverletételre szólitsa föl a tábornokot. A mi mégis kissé tulzott gondolat volt egy kipróbált régi katonával, a minő Theodorovics volt, szemben, kinek katonái még fegyverrel birtak, s egy üteg ágyuja és egy osztály János dragonyosa is volt. Ő azt válaszolta, hogy védeni fogja magát, ha megtámadják. És valóban két nemzetőrségi zászlóalj és 50 ember a 48. sorgyalogezred főtoborzási parancsnokságából Pavlekovics alszázados vezénylete alatt ellene is indultak. Theodorovics egy erdőrészt jól megszállott és népfölkelési legénységével csatába bocsátkozott, mely alkalommal a magyar nemzetőrség, a 48. sorezredbeli katonaság által buzditva, jól kiállotta a tüzet. De midőn az ágyukat is kiállitotta Theodorovics, a soproni nemzetőrség sorai mind inkább ritkultak s utóljára egészen eltüntek.

Csak a toborzási parancsnokság folytatta a tüzelést még egy ideig, mig a broodi határőrségi ezredből egy százados Pavlekovicshoz lovagolt és kérdezte tőle, mit akar tulajdonkép maroknyi legénységével egy dandár ellen. „Verekedni akarok“, válaszolt ez. Az ellenséges bajtárs erre csak annyit mondott: „Mit, egy dandár ellen?“ Erre Pavlekovics legénységével folyvást tüzelve vonult vissza anélkül, hogy üldöztetnék és Theodorovics tábornok folytatta utját Horvátország felé.

Ezzel a vig epizoddal ért véget a horvát betörés. A bán serege maradványával Bécs felé vonult és Moga altábornagy, ki csapatparancsnokaival azt vélte, hogy a három napra kötött fegyverszünetet a magyaroknak okvetlenül meg kell tartani, a horvát hadsereg zömét többé utól nem ér-

hette; mert csak október 3-án kezdette meg annak üldözését.

Görgey Arthur, ki a horvát tartaléksereg megsemmisitésénél kezdte meg fegyvertetteit, mielőtt Csepel szigetét elhagyta, oly igazságszolgáltatási tettet követett ott el, mely a már amugy is fölizgatott nemzetre nagyon mély benyomást tett és neki erélyes és rettenthetlen ember hirét kölcsönözte. Görgey, mielőtt átvette a Csepel szigetére küldött csapat parancsnokságát, a miniszterelnöktől teljhatalmu megbizást kért és kapott a statarium alkalmazására és ezt Zichy Ödön grót volt főispáni helyettes és cs. kir. aranykulcsoson végre is hajtatta, kit szept. 30-án, mint honárulót kötél által kivégeztetett. Az egész országot fölizgató eme kivégzés a következő falragasz által adatott a főváros lakosainak tudtára:

Igy bünhödnek a honárulók!
Zichy Ödön gróf

Fehérmegye volt főispáni helyettese, szept. 30-án fél 9 órakor Csepel szigetén rögtön itélő haditörvényszék által, mint a haza ellenségeivel szövetkező hazaáruló, kötél által kivégeztetett.

Az itélet hozatalára alapul szolgáló bizonyitási anyag abból állott, hogy gróf Zichy Ödön a szeptember 22-iki legfelsőbb királyi proklamáczióból egy nagy csomagot vitt magával, hogy Jellachichtól egy szabad menetlevéllel volt ellátva és vallomásaiban több ellenmondásba keveredett.

A hadbiró által a megtörtént vizsgálat után beadott vélemény igy szólt:

„A gróf saját vallomása szerint hosszabb ideig maradt az ellenséges táborban*) és szabadon járt-kelt ott**). Az 1. alatt mellékelt okirat azonban kétségtelenné teszi, hogy az ellenség előzékenyen fogadta és kitüntetésekkel halmozta őt el; mert Jellachichtól szabad kisérő levelet kapott. A 2.

---

*) Székesfehérvárott háza volt, melyben Kálózdra történt elutazása előtt 8 napig időzött.

**) Ezt minden magyar ember tehette, ki a horvátoknak nem szegült ellene és semleges maradt.

alatti kiáltványból*) (Az én Magyarországon elszállásolt katonaságomhoz. Kelt Schönbrunnban 1848. szeptember 22-én) 31 darabot vitt magával, a 3 alattiból pedig (Manifesztum az én magyar koronám népeihez, hasonlóképen Schönbrunnból 1848. szeptember 22-én) 12 darabot, melyek a király nevében támadják meg a törvényes rendet és vádlott maga is jól ismerte ezeknek törvényellenségét, miután hiányzott rajtok egy magyar miniszter ellenjegyzése. Végre a fogoly saját vallomásából és a körülmények összehasonlitásából világosan látható, hogy noha a fogoly az ellenséges Roth tábornok előnyomulásáról már szeptember 27-én tudott, mégis egész szeptember 29-éig nem adta azt a magyar tábornak tudtára**), hanem a kiáltványokkal épen arra fordult, hol azokkal Roth tábornok táborába jutni remélt***).

---

*) Ezek a hivatalos „Közlönyben" az országgyülés ellenkiáltványával ki lettek hirdetve.

**) Itt gróf Zichynek egy mulasztásért kellett volna felelnie, ha állami szolgálatban állott volna, de semmiféle hivatalt nem viselt. Egyébbiránt az ó konzervativ párthoz tartozott, melytől az akkori kormány épen nem várhatott támogatást. Azonfelül a magyar főhadvezénylet igen jól el volt látva a legbiztosabb hirekkel és Zichy, valamint mások hallgatása által nem szenvedett kárt. Ha Zichy gr. a (2. számu) kiáltvánnyal hatni akart, az ellenkezőt kellett volna cselekednie, t. i. terjesztését a magyar táborban megkisérleni. Ez volt ugyanis Jellachich szándéka. E kiáltvány terjesztésével, melyről Jellachich Bathyánynak azt mondotta, hogy koholt és a melyben az ellenségeskedések beállitását rendelte el a király, Jellachich, ki tényleg nem alkalmazkodott hozzá, és a magyar csapatokat megtámadta, rosz szinben állott volna és Zichy neki nem jó szolgálatot tesz; mert ha megtudják az e háboruban ugy sem igen harczra lelkesült horvátok, hogy nekik tulajdonképen királyuk akarata ellen kell harczolniok, alig is harczoltak volna.

***) A mi a Zichy Ödön grófnak saját kérésére adott szabad menetlevelét illeti, erre nézve azt kell megjegyeznünk, hogy neki erre csakugyan szüksége volt, miután fivérét, a veszprémi püspököt a horvátok oly érzékenyen megbántották, mint azt már olvasóinknak elmondottuk, ugy hogy a bán levélben fejezte ki neki legmélyebb sajnálkozását és igy saját magától küldötte a menlevelet. Es mivel Roth tábornok hadoszlopának menetközben az ő kálozdi birtokát kellett érintenie, ennélfogva mi Zichy gróf ez óvatossági rendszabályaiban semmi gyanusat nem látunk. Valóban komoly vád az lett volna, mely több lapban megjelent és ennélfogva az egész országban

Mindezek után a hadbiró véleménye oda megy, hogy Zichy Ödön gróf, ki Magyarország ellenségeinek czinkostársa volt, azokat tettleg támogatta és a magyar nemzet és szabadság ellen irányzott törvényellenes kiáltványok terjesztésén rajta kapatott*), mint honáruló rögtönitélet folytán kötéllel kivégzendő.

Itélet.

A hadbiró fenebbi véleménye alapján Görgey Arthur elnök által kimondott itéletet valamennyi tag egyhangulag elfogadta. Görgey Arthur, a rögtön itélő haditörvényszék elnöke, őrnagy és katonai parancsnok Csepel szigetén s. k. Karcsay Károly s. k. a rögtön itélő törvényszék hadbirája.

E rögtön itélő törvényszék tagjai voltak: elnök Görgey Arthur őrnagy, Hidassy Sándor őrnagy és zászlóalj-parancsnok, Küti Lajos százados, Hetényi Barna főhadnagy, Janny Alajos főhadnagy, Pomázy Antal és Nagy István alhadnagyok, Kulicz Vincze és Kugler István őrmesterek, ifjabb Ponys Imre és Mukoty Imre káplárok, Nyáry György és Agota Pál őrvezetők és két közvitéz.

---

hirként terjedt el, hogy t. i. a gróf tetemes pénzösszeget vitt elrejtve egy ládában Bécsből Jellachich báró számára. Ez a hir azonban, mint alább ki van mutatva, hivatalosan meg lön czáfolva.

„Vonatkozással ama több lapban közlött hirre, hogy a Vásárhelyi százados által Kálózdról elhozott két vas ládában báró Jellachich számára tetemes pénzösszeg volt Bécsből küldve, ezennel nyilvánosságra hozatik, hogy ezekben a ládákban készpénzben csak 36 ezüst tallér és 458 ezüst garas, ezeken kivül különféle nagyobb értékü ékszerek voltak más drágaságokkal együtt, hogy ezekről 4 tagból álló hivatalos bizottság lajstromot vett föl és mindez letéteménykép az ország pénztárában helyeztetett el.

Pest, 1848. október 4-én.

Madarász László,
a badi bizottság tagja.
Pállfy János,
titkár.

*) A grófot nem kapták tetten a kiáltványok terjesztésénél; mert kocsijában találták azokat és inasa azt mondotta rólok, hogy azokat ura szobájában találta, ahol a grófnál elszállásolt tisztek reggeliztek és azt hivén, hogy a grófféi, csomagolta azokat be.

A menlevél, melyet Zichy Ödön gróf Jellachich báró altábornagytól kapott, következőleg hangzott:

Tábornok ur! Zichy gróf megkeresésére azt határoztam, hogy a gróf urnak szabad kisérő levél és mindennemü védelem kiszolgáltassék.

Székesfehérvár, 1848. szeptember 27-én.

Jellachich s. k.

Nézetünk szerint Zichy Ödön gróf elitéltetése nem alapult bizonyitékon, hanem csak gyanuokokon, melyeknek megvizsgálásával a rendes törvényszéket kellett volna megbizni.

XIV.

Az államtitkárok behivása a honvédelmi bizottságba. — Rendelet a hadi foglyokkal való bánásmódra nézve. — A tót fölkelés és annak vége. — A tót nemzeti tanács levele Knöhr tábornokhoz. — Levélváltás Knöhr tábornok és Jellachich közt. — A császári helyőrség távozása Pozsonyból. — Az oláh fölkelés Erdélyben. — Latour levele Puchner altábornagyhoz. — A déli harcztér. — Mayerhofer kiáltványa és egyezkedési javaslata.

Áttérünk most azon események előadására, melyek az időszakban történtek, mig a horvát támadó hadsereg részleges föloszlása és a magyar területről kiszoritása végbe ment.

Kossuth Lajos az országgyülésen a munkák fölhalmozódása miatt a honvédelmi bizottság tagjainak szaporitását inditványozta, miért is a miniszteriumokkal folyó levelezések egyszerüsitése czéljából az államtitkárok behivása a honvédelmi bizottságba határoztatott el. Ugyanazon az ülésen, szeptember 29-én, még azt az inditványt is tette, hogy miután nehéz lenne határozatokat hozni, ha azoknak alapjául pillanatnyi hirek szolgálnának, mint ez ily mozgalmas időkben történik, a rendes ülések beszüntessenek. A képviselők lássanak tehát utána, mikor tartatnak ülések, mikor nem. Az ülés berekesztése után két tiszt jelent meg a fogságba került Fligely *) cs. kir. táborkari őrnagygyal és azt kérdezték, mi fog velök történni? Kossuth az utóbbinak azt válaszolta, hogy

*) Fligely őrnagy nem a csatában, hanem kocsin tett utja közben fogatott el és a forradalom alatt mindenütt szabadon járt-kelt a kormány székhelyein. Sokat társalgott a magyar hadseregben szolgáló egykori bajtársaival, jelesül báró Stein ezredessel.

vele mint hadi fogolylyal fognak bánni, és szeptember 30-án az alábbi hivatalos hirdetés jelent meg, mely a magyar kormánynak a hadi foglyokkali bánásmódjára nézve némi érdekkel bir:

„Fligely őrnagyot Jellachich táborából fogva hoztak Budára. A képviselőház honvédelmi bizottsága és maga a képviselőház is azt határozta, hogy vele mint hadi fogolylyal bánjanak el. Ezt követeli a népjog, a humanitás és saját hü csapataink iránti kötelességünk. Mert föl kell tételezni, hogy ha a mieink közül valaki elfogatnék, az ellenség azzal is ugy fog bánni, mint mi bánunk az ellenséggel.

Midőn a honvédelmi bizottság ezt ezennelköztudomásra hozza, egyszersmind a haza szent nevében inti és kötelezi a testvérfőváros lakosságát, ne engedje a roszakaratuaknak e hadi fogoly jelenlétét bárminemü zavargások gerjesztésére fölhasználni.

A testvérfőváros hatóságának és a nemzetőrség főnökének pedig meghagyatik a közbiztonság fentartása és szoros kötelességévé tétetik a hadi fogoly iránt megőrzendő nemzeti becsület megóvása.

Egyuttal mindenkinek tudtára adatik, hogy mindenre nézve, a mi a honvédelmi bizottságot illeti, Nyáry Pál képviselő és honvédelmi bizottsági taghoz a megye házánál forduljanak.

Pest, 1848 szeptember 29-én.

A honvédelmi bizottmány nevében
Kossuth Lajos s. k.“

A nemzetiségi harcz nagyobb kiterjedést vett. Hurban, Stur és Hodzsa tót izgatók lázitásai már fegyveres fölkelést támasztottak és erélyes föllépést igényeltek Magyarország részéről. Hurban a bányavárosokat fenyegette, ahol a bányászokat akarta föllázitani. Stur és Hodzsa Nyitrában és Trencsénben müködött. A tót lakosság közti izgatás már a szerb fölkelés kitörésekor vette kezdetét és noha a porosz herczeg nevét viselő sorgyalog ezred 3. zászlóaljából két század küldetett Egerből a nyár folyamán a bányavárosokba és Ujházi László önkénytes vadász csapatát már szervezve volt,

mig Jeszenák János báró kormánybiztos a nemzetőrség felállitását eszközölte, melynél azonban a fegyverek hiányzottak, csak midőn a miniszterelnök hirét vette a panszláv izgatásoknak a Ferdinánd északi vasuton történt elindulásakor szeptember 26-án egy rendeletet bocsátott ki, melyben minden hatóságnak meghagyta a rögtönitélő törvényszékek fölállitását, hogy a lázitók ellen kérlelhetlenül lépjenek fel. Továbbá meghagyta a főispánoknak és tisztviselőknek, hogy minden buzgalmukat a szándékolt fölkelés csirájában elfojtására forditsák és a fő lázitókat kötél által végeztessék ki. Minden elfogott lázitóért 50 forint jutalom volt kitüzve.

Most azonban nem annyira a lázitás elfojtásáról, mint inkább a fölkelés elnyomásáról volt szó, mely ellen a pozsonyi, nagyszombati, tallósi, diószegi és nagymecsedi nemzetőrségnek kellett puskákkal, dsidákkal és kaszákkal harczolni, ez ugyanazon napon történt, a melyen a fennemlitett rendelet megjelent. Harbán megtámadta a nemzetőrséget három csapatban fölállitott 2000 főnyi seregével Jablonicznál, de a Ceccopieri sorezred Kotulinszky gróf parancsnoksága alatt álló egyik századának segélyével szétveretett.

Hogy pedig a fölkelés egészen leverettessék, Knöhr vezérőrnagy Pozsonyból a Ceccopieri ezreddel a felkelők területére indult és az összes hadak parancsnokságával megbizatott. Ezek szeptember 29-én Jabloniczról Brezovára mentek, hol a Hurbánféle lázadásnak főfészke volt, Szeniczéről pedig Miavára indultak, mert Knöhr tábornok arról értesült, hogy Hurbán Sturral és Hodzsával ezen helységek közt czirkál és innét Ó-Turán át, Csejte és Vág-Ujhely közt, Trencsén megyébe akar nyomulni, hol némi rokonszenvre vélt számithatni.

A támadás az eltorlaszolt Brezovára és Miavára, mind a két hely bevételével a felkelők futásával végződött.

Báró Jeszenák királyi biztos azonnal vizsgáló bizottságot küldött Brezovára, Miavára és Vág-Ujhelybe és pár nap mulva megkezdette a nép lefegyverzését. A sorkatonaság a vidék biztositása végett a következő állomásokat foglalta el: A Ceccopieri ezredből két század Brezovára jött, két század Miavára, két század Krasznára, egy század Verbóra, egy

század Hlubokára. A porosz herczeg sorezredből egy század Verbóczra, egy század Ó-Turára, két század Turolukra. A Ferencz József dragonyos ezredből egy osztály Vág-Ujhelyre, egy osztály Trebreczre, egy század Krakovaczra és egy század Strazsára.

Igy végződött a tót fölkelés, melynek a szerb lázadás hasonmásának kellett volna lennie, de épen akkor tört volt ki, midőn a bán Magyarország fővárosa ellen nyomult.

A vereség után, melyet Hurbán és társai szenvedtek, az ugynevezett tót nemzeti tanács tagjai a tót lázadás ellen kiküldött Knöhr verzérőrnagy parancsnoknak a következő levélben megmagyarázták az álláspontot, melyből kiindultak:

„Parancsnok ur! Van szerencsénk tudtára adni önnek, hogy mi ő felsége, a mi alkotmányos császárunk és királyunk, a dynastia és az osztrák monarchia épségben tartása mellett vagyunk. Következetesen léptünk tehát föl a magyar szakadárság ellen, mely kétségtelenül a monarchia szétdarabolását és a magyar koronához tartozó, de nem magyarajku népek leigázását tüzte ki czélul. Mint tótok, kötelességünknek tartjuk a századok óta elnyomott jogokat és szabadságunkat igénybe venni, melyeket ő felsége minden nemzetiségnek egyforma mértékben legkegyelmesebben megadni méltóztatott. A nemzetiségek egyenlősitését kell követelnünk, különben a tótok megvetendő nép lennének. Ezt a szándékunkat, ezeket az érzéseinket ő felsége rég idők óta ismeri, ezért volt lehetséges nagyobb számban, fegyverekkel és lőkészletekkel külön vonaton katonai áron e hó 17-én Bécsből elindulnunk.

Ezekből meg fogja parancsnok ur érteni, hogy mi ő felsége a császár és király iránt hűk és a cs. kir. katonasággal egyetértésben akarunk maradni.

A tót nemzeti tanács biztositja önt parancsnok ur róla, hogy a tót nemzet föltétlenül és tömegesen csatlakozik önhöz Legnagyobb örömmel maradunk parancsnok ur alázatos szolgái.

1848. szeptember 30-án.

A tót nemzeti tanács.

Hurbán Micizláv József, Hodzsa M., Stur Lajos, Zack F., Rossak Timót.“

Knöhr tábornok e levelet azonnal a magyar kormánynak küldötte, mely az október 6-ki „Közlönyben“ azonnal közhirré tétette.

A tót fölkelésre vonatkozólag meg kell még emlitenünk, hogy sehogy sem sikerült azt Magyarországra veszélyessé tenni, és hogy a tót szabad csapatok fölállitása Hurban, Stur és Janicsek vezénylete alatt és két osztrák katonatiszt segélye mellett még akkor sem haladt előre, midőn Simunich altábornagy az északnyugati megyékbe berontott. Midőn e csapatokat mint „önkénytes tót zászlóaljat“ a később cs. kir. alezredessé kinevezett gróf Szirmay István parancsnok alá helyezték is, a harczmezőn nem lehetett azokat használni s csak helyőrségi szolgálatra alkalmazták.

Knöhr vezérőrnagy, miután a lefegyverzés megtörtént, elhagyta verbóczi főhadiszállását és pozsonyi állomására tért vissza, hová őt a Ceccopieri sorgyalog ezred október 6-án és 7-én követte, miután ezt nemzetőrség váltotta föl. Ezeknél az intézkedéseknél már báró Jellachich altábornagy utasitásait követte, ki Magyar-Óvárról vele összeköttetésbe lépett. Első levelének épen azon napon kellett volna Knöhr tábornok kezeihez jutnia, melyen a fölkelő tótok ellen indult. Egy hadnagyot kilencz határőrvidéki katonával, kik kémszemlére voltak kiküldve, hogy meggyőződjenek, át lehet-e kelni a pozsonyi hajóhidon, a nemzetőrség elfogott, és igy jutott a városi hatóság azon levél birtokába, melyet a hadnagynak rendeltetése helyére kellett volna juttatnia.

E levélből, mely a városházán nyilvánosan fölolvastatott és nagy izgalmat keltett, az sült ki, hogy a bán a Ferencz-József dragonyos ezredet, egy ágyuüteget és egy hidász csapatot magához akart vonni, és ezután nemsokára közvetlen érintkezésbe lépett Knöhr tábornokkal, ki az ő utasitásait pontosan követte, ami előbbinek következő parancsából is kitünik:

Magyar-Óvár, október 6-án, 187. sz. a.

„Az ön mai napon keltezett jelentését a czélirányos intézkedések megtételéről, valamint Karger tábornagyét is kellemes tudomásul veszem. A két gránátos zászlóaljat, Ferariét és Richterét küldje ön haladéktalanul Magyar-Óvárra

anélkül, hogy az ütegeket bevárná. Ép ugy remélem, hogy a Ferencz-József dragonyos ezred is még ma vagy holnap meg fog ide érkezni. Vetágyukat Karger tábornoknak nem adhatok, de megengedem, hogy a bejelentett röppentyü üteget nála hagyja, mely a városban igen jó szolgálatokat fog tehetni. E röppentyü üteg fogatát alkalmazza ön a hidászkészlet elszállitására, hogy azt legközelebb megkaphassam. Ha ezek a lovak arra nem volnának használhatók, küldje azokat nekem egy csapat kiséretében, de fedezet alatt ide, hol nagy szükség van reájok. Tudósitson engemet a csapatok érkezéséről és mindenről, a mi helyzetemben érdekkel bir. A tót mozgalmakról mitsem tudok; szeretném, ha erről részletesen tudósitana. Minden magyar felkelő sereget, vagy a nemzetőrséghez tartozó legénységet küldjön az én parancsom következtében és felelőssége alatt az illető hatóságokhoz, és eszközölje azonnali haza küldésüket.

Jellachich s. k.
altábornagy.

Erre a levélre Knöhr vezérőrnagy a következő jelentést tette:

„Horvátország bánja és királyi biztos ő exczellencziájához!

A Magyar-Óvárról ide érkezett futár meghozta nekem exczellencziád kegyes rendeletét f. hó 6-áról 187. sz. alatt, mire a következőket jelentem: Az itteni hid, mint azt már jelentettem, ki volt akasztva, és sürgetésem a hatóságnál annak beakasztása iránt mentegetőzések által elhalasztatott és abban maradt ugy, hogy nem marad egyéb hátra, mint hogy a szükséges munkákat kikényszeritsem. Katonai fölvigyázat mellett ez ma estig megtörténhetik. Az egész város föl van ez által izgatva, és a bécsi tanulók még növelték az izgatottságot. Összeütközésre azonban nem került a dolog, követeléseim teljesittettek és nehány hidhajó ismét ki lett akasztva s remélem, hogy a Ferrari gránátos zászlóalj holnap reggeli 8 órakor és utána a Ferencz-József dragonyos ezred is el fog indulni Magyar-Óvárra. A Richter gránátos zászlóalj megérkezésére nem lehet többé számitani. Egy épen most Bécsből érkezett hitelt érdemlő tanu jelentése szerint e zászlóalj az indulási parancs vételénél fölmondotta az engedelmességet,

és midőn kényszeriteni akarták őket, a bécsi lakosok és a nemzetőrség föllázadt s igen komoly összeütközés következett be a katonaság közt. A hadügyminiszter ő exczellencziája, Bredy tábornok és Jablonovski ezredes,*) mint mondják életöket vesztették.

E csapatok elindulása után egyes hidhajók kiakasztása valószinüleg ismét be fog következni, hogy a városi hatóság megnyugtassék, miután a honvédelmi bizottmány parancsot küldött hozzá és a megyékhez, hogy az egész hid szedessék szét és az egész Dunát a népfölkelés szállja meg. Engedetlenség esetében rögtön itélő eljárással fenyeget a magyar kormány. Vajjon mindezek után lehet-e számitani az ágyuütegre és hidászkészletre, az nagyon kétes, ugy hogy erre nézve nem mondhatok véleményt. Ha azonban ide érkeznek, igyekezni fogok exczellencziád parancsának megfelelni.

Tegnap este a Ceccopieri sorgyalog ezredből négy század érkezett ide, és ma ugyanazon ezredből még más négy század is megérkezik. Most azonban az az okszerü kérdés támad, hogy miután még több katonaság ide érkezése nagy mérvben valószinütlen, mit kelljen tenni, tartsam-e avagy föladjam Pozsonyt?

Ugyanattól a visszaérkezett futártól tudtam meg, hogy exczellencziád élelmezési szereket szivesen fogadna, és hogy e végből a megyéhez sürgönyt is intézett. Bátor voltam ezt a sürgönyt visszatartani; mert a megye hangulatánál fogva nem lett volna más eredménye, mint hogy értesült volna a zavarról, melyben exczellencziád van. Ezennel visszamellékelem ezt a sürgönyt.

A nemzetőrséghez toborzott fiatal emberek elbocsátása, ha még oly határozottan követeltetnék is, nem számithatna sikerre, sőt még növelné az izgalmat, mi nagyon komoly következéseket vonhatna maga után.

Pozsony, 1848 október 7-én.

Knöhr,
vezérőrnagy.“

---

*) Nem Jablonovski ezredes, hanem Klein alezredes a Nassau herczeg nevét viselő 15. sorgyalogezredből.

Utóirat.

Abban a pillanatban, amint jelentésemet el akartam küldeni, más kedvezőtlen viszonyok állottak be. A polgármester kijelentette, hogy a hajóhidat nem szabad beakasztatnia, mert az egész lakosság ellene nyilatkozik, s ha netalán a katonaság tenné meg ezt, riadót kell doboltatnia, midőn is a legrosszabb következmények elkerülhetlenek. Igy tehát lehetetlen a Ferari gránátos zászlóaljat és a Ferencz-József főherczeg dragonyosokat Magyar-Óvárra küldeni. A gránátos zászlóaljnál misem veszett el, a legénység (olaszok) a fellengősökkel összebarátkozott, a parancsnoknak nincs hatalma fölöttük és csak ugy birja magát fentartani, hogy a legénységnek mindent megenged. Minthogy attól tarthatni, hogy a zászlóalj összeütközés esetében nem tenné meg kötelességét, Marchegg felé inditottam utnak. Marcheggben maradni fog további intézkedéseig. A Ferencz-József főherczeg dragonyos ezreddel máskép áll ugyan a dolog és én szerencsétlenségnek tartom, hogy ez nem mehet Magyar-Óvárra. Parancsot kapott, hogy Szent-Györgyben szoros összpontositásban maradjon. Minthogy az alispán kijelentette, hogy azok a csapatok, melyek a megye helybenhagyása nélkül ide jönnének nem fognak élelmeztetni, ennél fogva a Walmoden vértes ezrednek azt az utasitást küldöm, álljon meg Schlosshofnál és maradjon ott további parancsig. Karger tábornok urral és Schiffmann ezredessel tanácskoztam, és mi egyetértünk arra a szándékra nézve, hogy magunkat itt addig mig lehetséges, tartani fogjuk, ha azonban ez lehetetlenné válnék, Marcheggbe indulnék.

Knöhr s. k.
vezérőrnagy

Ebből a levélből mindenekelőtt kitünik, hogy a bán csak Knöhr tábornok által értesült a Bécsben október 6-án kitört forradalomról. Igy tehát nem az osztrák ágyuk dörgése volt az, mint a bécsiekhez intézett kiáltványában mondá, mi kijelölte előtte az irányt Bécs felé, hanem az ezen irat által megsemmisitett végreménye megtizedelt hadserege kiegészithetésére, nehogy az utána nyomuló magyar hadsereg ellen forduljon, hanem félig-meddig jó állapotban érkezhes-

sen Bécs alá. Minő állapotban volt hadseregének maradéka, erről Windischgrätz herczeg az 1848—49-ki hadjáratról irt munkájában a következő szavakban mutat rá: „Mindenekelőtt a bán hadteste volt az, mely legnagyobb gondot okozott. A ki az ő csapatait látta, mielőtt azok Bécs alá érkeztek, be kellett vallania, hogy nálok, kivévén a jóakaratot, és a trón és haza iránti hüséget, minden hiányzott.“ Knöhr tábornoknak azonban nemsokára a bánhoz küldött jelentése után, le kellett mondania Pozsony megtartásáról, mivel e városba minden oldalról érkezett segitség, Récséről, Bazinból, Modorból, Prácsáról, a Csallóközből, Nagy-Szombatról, mely város még 3 ágyut is küldött; nemzetőrök és népfölkelés özönlött oda. Azonkivül még az olasz Ceccopieri ezred, melyből, mint ezt már más helyütt emlitettük, 6 század átpártolt volt, egészen megbizhatatlan volt, és Knöhr tábornok már október 8-án kénytelen volt legnagyobb sietséggel Marcheggbe menni, ugy hogy az egész ezred podgyásza Pozsonyban maradt és a városi hatóság a nemzetőrségnek szolgáltatta át. Most tehát Pozsonyt is nemzeti csapatok szállották meg.

A tótok részleges és elnyomott fölkeléseihez Magyarország észak-nyugati részeiben nemsokára az erdélyi oláhoké is sorakozott. Ezek nem ugy fogadták az uj korszakot, mint magyarországi fajrokonaik és nem csatlakoztak a magyar nemzeti mozgalomhoz, hanem egész a fegyveres ellentállásig ellene szegültek, noha a 48-ki alkotmány által a politikai kiskoruságból polgári jogokhoz és nemzetiségük elismeréséhez jutottak. De azokat a szabadságokat, a melyeket nekik az uj alkotmány adott, csak később fogták volna élvezni és a szomoru helyzet, a melybe több százados elhanyagolás és elnyomás döntötte őket, még változatlanul állott szemeik előtt. Igy tehát előre volt látható, hogy a legkisebb lökem a politikai mozgalom felé, könnyen forrongásra vezethette a különben jóindulatu, könnyen kormányozható, de a müvelődés alacsony fokán álló népet s mihelyt áttör ez a szellemi téren, borzasztó fajháboruvá kell fajulnia.

Az oláh mozgalom első kezdete összeesik Erdélyben a szerbbel és horváttal, azzal a különbséggel, hogy az előbbi

csak később lépett az erőszakoskodás terére a szászok beavatkozása által. A magyarországi oláhok némely szózataira, kik erdélyi fajrokonaikat fölszólitották, alkalmazkodjanak a helyzethez, a Balázsfalván egybehitt népgyülés, melyen nem kevesebb mint 20,000 oláh vett részt, igen kevéssé leplezett nemmel felelt. A tömegek közt csakhamar izgatók is müködni kezdtek; mint a szerbeknél a patriarcha, ugy állott Saguna püspök az oláhoknál a mozgalom élére.

A szászok egy része véd- és daczszövetséggel kinálta meg az oláhokat az uj magyar kormány magyarositási iránya ellen, de ez csak rövid tartamu volt. Oláh bizottság alakult Szebenben, melynek legtevékenyebb tagja Benigni a „Siebenbürger Bote“ szerkesztője volt. A szászok némely pártvezérei határozottan ellene voltak az egyesülésnek Magyarországgal. Az oláhok eleinte negyedik nemzetnek akartak neveztetni Erdélyben és azután tanácskozni az egyesülésről. Ennyiben találkoztak rokonszenveik. De a balázsfalvi népgyülés elég merész volt magát alkotmányozónak kijelenteni és kérvényeket tett közzé, melyek történelmi tekinteteket és a magyarok és szászok politikai enyém és tied birtoklását kérdésbe vonták.

Az oláhok e kijelentései azt vonták maguk után, hogy a szászok egy része csatlakozott Magyarországhoz, és igy történt, hogy a különböző utasitásokkal ellátott szász képviselők, minden várakozás ellenére, mindnyájan a Magyarországgal egyesülésre szavaztak. A szászok nagy része nagyon föl volt bőszülve képviselőik e magaviseletén, az oláhok pedig, kiket semmiféle tanácskozásba nem vontak be, nagy zajt csaptak az erőszakosan kimondott egyesülés ellen, és e pillanattól fogva kezdett a szebeni oláh bizottság oly módon izgatni, mi erősen ütődött Magyarország és Erdély államépületébe. Sok oláh Moldvából, Oláhországból és Bukovinából jelent meg Erdélyben, mintha valamennyi oláh lakosu országot kölcsönös összeköttetésbe akarnának hozni.

E nagy izgatáshoz még a Dunafejedelemségekben megkezdődött politikai forrongás és a Bibesko fejedelem elüzetéséről, valamint egy Bukarestben történt dáko-román birodalom kikiáltásáról szóló hirek is jutottak, hogy az erdélyi oláhok fejét föltüzeljék.

Noha egy 20.000 emberből álló orosz hadtest megérkezése Jászvásárba lehütötte a kifelé irányuló aspirácziókat, a válság Erdélyben mégis mihamar kitört.

És minő lépéseket tett kormányunk az oláh mozgalommal szemben Erdélyben? Ugyanazokat, mint a szerbek és horvátok ellen. Eleinte büszkén, de később oly hanyagul és oly gyengeséggel, hogy az ellenkezőbe ment át visszatorló rendszabályok hozatalánál. A horvátokkal csakugyan nehéz volt alkudozni, mert a bán a nemzeti mozgalmat azonnal kiaknázta, hogy azt ugyszólván fegyelmezze és saját különleges missziójának alávesse. De a szerbekkel ki lehetett volna egyezkedni, ha első küldöttségüket, mely szerény követelésekkel lépett föl, nem utasitották volna el mogorván. Igényeik csak azon mérvben növekedtek a mint teljesithetlenségig, ők is a horvát mozgalom áramlatába sodortattak, melylyel eleinte semmiféle közlekedésben nem állottak, mert őket attól leginkább a vallásfelekezeti ellentét tartóztatta vissza.

A románokkal szemközt kormányunk nagy mulasztásokat követett el. Kipróbált román képviselők intő szavaira nem hallgatott, kik jó eleve kijelölték a módokat és eszközöket nemzetük mikénti kielégitésére. A szerencsétlen képviselő Drágos, ki mint békéltető, később hallatlan módon esett honfitársai bőszültsége áldozatául, nemkülönben Murgu, Papp s több román és Wesselényi, Palóczy stb. magyar képviselők: a román kérvény elintézését sürgették. Az elsők az oláh nép kedvezőtlen hangulatát az erdélyi arisztokraczia tulzott követeléseinek tulajdonitották, kik a jobbágyi terhek megszüntetésénél husz éves követelésekkel léptek föl. A románok követelték a román és szerb hierarchia közösségének megszüntetését. Továbbá a románok magasabb hivatalok betöltésére kipróbált román hazafiakat akartak a magyarok helyett állitani, kik a népet ismerték és azt vezetni tudták volna.

Mennyire előnyösen hatott ily férfiak befolyása, ez Máramaros- és Krassómegyékben mutatkozott, hol épugy voltak izgatók, de sikertelenül. Azonban a jó tanácsra senki sem hallgatott és midőn a román mozgalom Erdélyben abba a stádiumba lépett, hol már izgatók kezébe jutott és nép-

gyűlés tartatott, mely népvándorláshoz hasonlitott, akkor kormányunk roszul magyarázott szabadelvüségében különös tiszteletet tanusitott az egyesülési jogok iránt és tétlenül nézte, miként fuvódott az föl alkotmányozóvá. Midőn végre a mozgalom ily módon feje fölébe nőtt, katonák és ágyuk helyett csak kormánybiztosokat és kiáltványokat küldhettek Erdélybe, hol a honvédelem ép oly megfoghatatlan módon elhanyagoltatott.

A székely határőr-ezredekből, a melyeket házájokban kellett volna hagyni, melytől ugyis nehezen váltak meg, a második ezred egy zászlóalja és a huszárok alezredesi osztálya a szerbek ellen küldetett Magyarországba. A még a Székelyföldön maradt lovas-századok állapota még október elején olyan volt, hogy általán azt hitték, hogy a kormány nem is gondol egy Erdélyben kitörhető polgári háboru lehetőségére, noha Berzenczey László királyi biztosnak a kormány engedelmet adott egy szabad-csapat felállitására, mert a székely huszár-ezred oly állapotban volt, mintha a haza védelménél tekintetbe sem vétetnék.

A hiányzó sok szolgálati lovak beszerzéséről és fenntartásáról béke idején maguk a határőr-huszárok tartoztak gondoskodni és ezekkel senki sem gondolt. Tudni kell ugyanis, hogy a ló beeszerzése a székelyre nézve legnagyobb teher volt és abban az időben, midőn Berzenczey lovas-csapatát a kormány lovakkal és fölszereléssel látta el és a katonai határőrvidék rendszere elvileg megszüntetettnek volt tekinthető, igen különösnek tetszhetett az a székelyeknek, hogy még akkor is mindenről kellett gondoskodniok. Ez volt az oka annak is, hogy a lovas osztályban, mely a szerbek ellen indult, csak nyolczvan lovat számlált egy-egy század. De eltekintve attól, hogy a vitéz székely huszároknak nem voltak lovaik, ők még más tekintetben is károsultak.

A hadügyminiszterium ezen ezred közvitézeinek megtiltotta az átlépést a szabad csapatokba, de az altiszteknek ezt megengedte, kiket azután tiszteknek neveztek ki; ezáltal a székely huszárok elvesztették régi jó altisztjeiket és minthogy ezeket azonnal előléptették, a szabad csapatok sem nyertek

ilyeneket és ezeket saját fiatal tapasztalatlan embereik közül kellett választaniok. Mind a két csapattest jobban járt volna, ha a hadügyminiszterium csak oly közvitézeknek engedte volna meg az átlépést, kik altisztségre való előléptetésre alkalmasak voltak.

Ily módon volt a legvitézebb huszár ezredek egyike igen hosszas ideig elhanyagolva. Később azonban régi vitézségének megfelelőleg viselte magát.

A két oláh határőr gyalogezredből, melyeknek törzsszékhelye nem sokára az oláh mozgalom főfészkét képezte, a második ezred egyik zászlóalja mozgósittatott és Magyarországba indittatott. De Szegedre érkezvén a már utközben fölbujtogatott legénység vonakodott tovább menni és határozottan kijelentette, hogy nem fog Magyarországért a szerbek ellen harczolni és haza akar menni. A hatóságok a zászlóalj ebbeli kivánságát figyelembe nem vették eleinte, és várakoztatás által engedelmességre igyekeztek tériteni. Marziani ezredes e végett Szegedre küldetett. Miután a katonák szinleg engedtek, mert mint régi katonák tudták, hogy az ellenszegülés elvégre komoly következéseket vonna maga után, ezen zászlóaljat a felvidékre, Lipótvárra inditották azon Magyarországban elfogadott elvnél fogva, hogy minden ellenszegülő csapatokat várakban helyezzenek el. De utóbb megfontolták a dolgot, és Pestre inditották a zászlóaljat, hol lefegyverezték és a legénységet haza küldötték, miután megigértették vele, hogy csendesen fog maradni.

A 11. és 12. honvéd zászlóaljon kivül, melynek szervezését és kiképzését csak augusztusban kezdették meg, semmi más honvéd zászlóaljat nem állitottak föl. Abban az időben, midőn a zavargások Erdélyben komoly szint öltöttek, a védelmi erő tehát ott is a nemzetőrséget és az önkéntes csapatokat terhelte. Azzal a lényeges különbséggel, hogy a szász nemzetőrök akkor nem vétettek tekintetbe, mert a szászok is a császári zászlókhoz szegődtek.

De egész azon pillanat beálltáig, melyben lehullott a fátyol, mely igen hosszas ideig födte a reakczionális párt titkos tevékenységét Erdélyben, s a különböző erők a rend és

csend fentartására megérkeztek, azon kevés rendes katonaságban is bizhatott a kormány. Csak a két oláh határőrvidéki ezred tett kivételt.

Ezek ugyanis a szigoru rendszabályok ellenére is, melyekhez a magyar kormány nyult, midőn a balázsfalvi gyülést föloszlatta, még néhány ezer oláh ott maradt, hogy Barnucz, Janku és több izgatót bevárjon, a mi a szebeni nemzeti bizottság megfutását vonta maga után, folyvást háborogtak. Ezután azonban a második ezred legénysége fegyverkezni kezdett és Balázsfalvára indult. Ekkor állott be az időpont, melyben az ellenmozgalom vezetői kezökbe vették az ügyet, hogy ez ezredet is fegyelmezzék és a császári szolgálatra megtartsák, mi nem került nagy rábeszélésbe, mivel ők mindig ellenségei voltak a magyar ügynek. De első sorban a nemzeti aspirácziók korlátolása jött kérdésbe, valamint megbizható katonai vezényletről is kellett gondoskodni. Midőn a második oláh határőrezred Balázsfalvára indult, Schuster dandár-tábornok az első oláh határőrezred oláhjait Orlat törzshelyre összehitta gyülésre és fölhivta őket a császár iránti hűségre és a rend és fegyelem fentartására.

De másnemü volt azon tevékenység, melyet a 2-dik oláh határőrvidéki ezred parancsnoka Urbán Károly alezredes kifejtett és az általa játszott szerep. Valóban a ritka tünetekhez tartozik, ha egy katona, ki nem foglal el politikai állást, népvezérré teszi magát és a maga aránylag szerény alezredesi állásában a magasabb hatóságok fölébe emelkedik és fölkelésre buzdito manifesztumokat bocsát ki a fennálló rend ellen. Ezt tette Urban alezredes, midőn szabadsági utjáról visszatért Bécsből és ezredese Siegenburgi Jovich Sándor báró mint ezredparancsnok betegnek jelentkezett. Urban szeptember hó utolsó napjaiban *szolgálati uton az ország* összes hatóságaihoz egy manifesztumot intézett, azt mondván, hogy az egész országból 500 faluból paraszt küldöttségek jöttek hozzá, ki csak kevés héttel azelőtt tért vissza; ezek kifejezték volna elégedetlenségüket a jelen helyzettel és annak orvoslását kérték. Ennél fogva kötelességének tartotta, a császártól kierőszakolt engedményeket és Magyarország tényleges elszakadását a monarchiától nem

történtnek nyilvánitani és érvénytelenné tenni. A magyar miniszterium bitorolt hatalom, ugymond, melynek nem szabad engedelmeskedni. Erdélynek Magyarországhoz kapcsolása az oláhok beleegyezése nélkül (?) történt, igy tehát érvénytelen és megsemmisitendő. Az erdélyiek nem kötelesek ujonczokat állitani, mivel a magyar országgyülés nélkülözi a törvényes alapot és az összeirási törvény ő felsége által nincs szentesitve. Ő tehát a monarchia és a dynasztia érdekében fogta kezébe a császári zászlót, hogy fegyverrel kényszeritse a magyarokat további törvényellenes eljárásuk abbanhagyására, szóval, hogy az osztrák monarchiát a megsemmisüléstől megmentse, és hiszi, hogy minden jó gondolkodásu ember a régi jog e zászlója köré fog seregleni és a tulkapásokat segiteni fog elnyomni. Ezt az oláhoktól annál inkább reméli, mivel mindig készek voltak a császárnak ujonczokat állitani és fölszólitja őket, hogy férfi lakosságuk két százalékát áldozzák a császár fegyveres szolgálatának. Ez volt körülbelől Urbán manifesztumának tartalma, kinek ezredét ugy lehetett tekinteni, mint az oláh fölkelés főfészkét, mely a legvéresebb polgárháborut keltette föl.

Legelőbb is Enyed, Torda és Kolozsvár városok feldulását szándékolták. Ha e városok nem mondanának le önkénytesen a Magyarországgal való egyesülésről és nem mondanák föl az engedelmességet a magyar miniszteriumnak. Báró Vay Miklós báró Puchner altábornagy erdélyországi főparancsnokhoz Urbán alezredes fellépésére vonatkozólag kérdést intézvén, tőle azt a választ kapta, hogy arról mitsem tud és megigérte, hogy a legszigorubban meg fogja vizsgáltatni az esetet és szükség esetén fegyveres hatalommal is helyreállitja a törvényes rendet. Nem is kételkedünk Puchner*) nyilatko-

*) Puchner Antal báró, cs. kir. lovassági tábornok és erdélyországi parancsnokló tábornagy 1779-ben Selmeczen Magyarországon született és élete 20-ik évében mint hadnagy lépett be a magyar testőrségbe, a melyből mint lovas főhadnagy osztatott be a cs. kir. hadseregbe. Ebben a minőségben Puchner részt vett az 1805-diki németországi hadjáratban és 1809-ben mint lovas-százados a nagy hadseregnél. 1813-ban Platov kozák hetman oldala mellett bátorsága, ügyessége és határozottsága által ismét annyira kitünt, hogy a cs. kir. Mária Terézia katonai rendjelet és a muszka Szent-György-rendet nyerte. A

zatának őszinteségén; mert lehetetlen, hogy egy katonai főparancsnok ennyire és ily módon fitymáltassa magát alárendeltje által. Ő ugyanis minden fölkelési tervtől távol állott, ugy hogy azok a kegyetlenségek, melyeket később Janku és czinkostársai fölidéztek, szinte kétségbe ejtették.

A gyorsan egymás után következő események alatt báró Puchner altábornagy föladata, midőn Magyarország ellen fordult, csak abból állott ugyan, hogy a határőrvidéki zászlóaljakat fölállitsa, nem pedig hogy egy féktelen anarchiát engedjen meg, mint ezt gróf Latournak báró Puchnerhez intézett következő leveléből láthatni:

Puchner báró altábornagy ő exczellencziájának, Erdélyország főhadparancsnokának,

Bécs, 1848. október 2.

Exczellencziád a hirlapok által talán már értesült róla, hogy Magyarországon az uralkodó párt a törvényes utat most

---

kulmi csata után, midőn az osztrák-német legió megalakult, Puchner abba 1814-ben mint őrnagy osztatott be. 1815-ben a Lotharingia nevét viselő 7-dik vérteseczredhez tétetett át a tartalék-lovashadtestbe gróf Nosticz altábornagy alatt és 1821-ben Nápoly elfoglalásában is tevékeny részt vett. 1824-ben Puchner ezredes és ezredparancsnok volt a császár nevét viselő 1-ső cs. kir. könnyü lovasezrednél, 1832-ben vezérőrnagy és 1839-ben altábornagy. Olaszországban tanusitott érdemeiért a cs. kir. Lipót-rend középkeresztjét nyerte. 1840-ben Puchner Bécsbe jött az udvari főhaditanácshoz és a Károly főherczegféle 3-dik sorgyalogezred másod tulajdonosa lett. Hat évi tevékenység után a legfelsőbb katonai hatóságnál, az uralkodó bizalma őt az erdélyi főhadparancsnokság élére állitotta, egyidejüleg pedig valóságos belső titkos tanácsosul is kinevezte. E rendkivül fontos és kényes állásban a törvényes korszak alatt hüséget tanusitott Magyarország iránt, de az ideiglenes kormány alatt kitüzte a császári lobogót és fölmondotta az engedelmességet a magyar kormánynak. Puchner 1849-ben lovassági tábornokká lépett elő és a Mária-Terézia-rend közép, a vas-korona-rend nagykeresztjét nyerte. Ő mint az Arcier-testőrség másod kapitánya halt meg 1852. év deczember 28-án. Puchner vitéz és igen jól alkalmazható tiszt volt, de mint hadvezér Erdélyben nem felelt meg hivatásának. Noha a nagyon tevékeny román fölkelés és a szászok támogatták, azonfelül pedig közel 16000 ember rendes katonaság fölött parancsnokolt, még sem birta Bem kis hadseregét legyőzni, s a lángeszü lengyel tábornok második előnyomulásánál Szeben felé, a segitségére siető 6000 muszkával együtt kénytelen volt kiüriteni Erdélyt.

már végképen elhagyta és nyilt fölkelésben van ő felsége legfelsőbb parancsai ellen, ugy hogy még gróf Lamberget, az ellenségeskedések beszüntetésére leküldött királyi biztost is a legkegyetlenebbül legyilkolták Pesten.

Itt most a monarchia épségben maradása forogván kérdésben, a törvényes állapotot fegyveres kézzel szükséges helyreállitani.

Midőn e végből minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságok rendelkezés alatt álló csapatait mozgósitom, hogy e czélra közremüködjem és a horvát bán hadmüveleteit támogassam, ezennel megbizom exczellencziádat, hogy a két oláh határőrezredből 3 zászlóaljat tüstént mozgósittasson és egy német lovasezreddel együtt egy tábornok vezénylete alatt Magyarországra Nagy-Várad felé inditson.

Ezen fölül a két oláh ezrednél a harmadik zászlóalj azonnal fölállitandó.

Az események rohamos változásánál fogva nem vagyok abban a helyzetben, hogy azt a pontot, a mely felé e dandárnak müködnie kell, már most kijelöljem és Nagy-Váradot csak azért neveztem meg, hogy az ottani, noha nem nagy jelentöségü erőd, ne essék a fölkelők kezeibe, ha a forradalmi kormány netalán Debreczenbe vagy Nagy-Váradra kivánná székhelyét áttenni. E tekintetben tehát szabad kezet engedek excezellencziádnak, hogy a bánságban parancsnokló tábornokkal és Glaeser altábornagygyal Nagy-Váradon saját belátása és a körülmények szerint intézkedjék. Előbbit egyszersmind oda utasitottam, hogy a Schwarzemberg dzsidásezredet és mindazokat a csapatokat, a melyeket alkalmazhat, csatolja az erdélyországi hadoszlophoz.

Hogy képes legyen exczellencziád a Magyarországra induló csapatokhoz egy üteget csatolni, állittasson össze egyet és vásároljon hozzá alkalmas lovakat. Ha hiányoznék önnek e vásárláshoz a szükséges pénz, föllhatalmazom önt, hogy azt nyugta mellett alkalmas forrásból fölvehesse.

A magyar minisztériumnak a csapatokra vonatkozó minden netaláni parancsait ezentulra érvényteleneknek tekintse, ennélfogva annak uj nemzeti csapatok alakitására és népfölkelésre vonatkozó minden rendeletét lehetőleg meg-

akadályoztassa és mindenütt, ahová a mi csapataink jönnek, fegyverezzék le a nemzetőrséget.

Az eképen Magyarországra inditandó csapatoknak, a Magyarország területére lépés napjától teljes békezsoldjukon kivül, ingyenes hadi illeték fog kiszolgáltatni.

A történtekről kérem azonnali jelentését.

Egyébiránt valamennyi csapatparancsnok utasitást vett a horvát bánnal, báró Jellachich altábornagygyal való érintkezésre és felkeresésére, valamint az ő parancsai teljesitésére is, mire nézve egy császári manifesztum fog kiadatni.

Gróf Latour s. k.,
altábornagy.

Midőn gróf Latour az Erdélyben parancsnokló báró Puchner altábornagyhoz intézte ezt a levelet, még nem volt tökéletes fogalma a Magyarországon uralkodó hangulatról és helyzetről, valamint arról sem, minő állapotban volt a horvát sereg a pákozdi csata után, ha azt hitte, hogy egy pár ezred és egy üteg erősités a bánt képessé teendi Magyarország legyőzésére, de még kevésbbé sejtette levelének a magyar kormány kezébe leendő jutását, melyre nézve az nagy értékkel birt. Azt tudta meg ugyanis belőle, mit már részben ugy is tudott, hogy gróf Latour érintkezésben áll Magyarországon nehány tábornokkal, csak azt nem tudta még, hogy határozott parancsokat is adott nekik. A magyar kormány tehát ismerte Latour ama szándékát, hogy minden rendelkezés alatti csapatait a bán parancsai alá állitja, a nemzeti csapatok fölállitását meggátolja és a nemzetőrséget lefegyverezze. Ennélfogva ennek ellene müködött, hogy elháritsa magától a fenyegető veszélyt és időt nyerjen további fegyverkezésre. Latour Puchnerhez szóló ezen levele Erdélyben került kézre és a kormánynak küldetett, mely könnyen megfogható okoknál fogva nem közlötte azt előbb, mint október 17-én, midőn a hivatalos „Közlönyben“ megjelent.

A déli harcztéren Kiss ezredes *) verbászi győzelme

*) Elleméri és ittebei Kiss Ernő Magyarország egyik leggazdagabb családjából származott, 1800-ban született Temesvárott és hajlamánál fogva, mint fiatal ember, katonai szolgálatba lépett a császári lovasságnál. 1824-ben már főhadnagygyá lett a Károly főherczeg nevét

után semmi rendkivüli nem történt. Több apróbb csatározások voltak változó szerencsével, többnyire a szerbek voltak a vesztesek és a magyar csapatok, a melyeket Mészáros elutazása óta Éder vezérőrnagy vezénylett, védőleg tartották magukat. Grünbühli Mayerhofer Ferdinand alezredes, cs. kir. főkonzul Belgrádban, ki a szerb fölkelés előmozditása körül rendkivüli tevékenységet fejtett volt ki, ezt szeptember hó második felében még megkettőztette, hogy azon kevés nem magyar csapatokra hasson, melyek a magyar hadtestben voltak. Mindenekelőtt a herczeg Schwarzemberg nevét viselő 2-ik dzsidásezred parancsnokával, báró Blomberg Frigyessel lépett levelezésbe. Ez csakugyan nem is maradt eredmény nélkül, mert Blomberg báró szeptember 22-én, d. u. 3 órakor Verseczen egy a városházán tartott gyülésen megjelent, és itt egy a „Wiener Zeitung"-ban közétett s Jellachich által kiadott kiáltványt hirdettetett ki s kijelen-

viselő 3-ik dzsidásezredben, honnét mint százados lépett elő az 5-ik huszárezredbe. Ezen ezrednél az mozditotta elő gyors előléptetését, hogy 80,000 forint által a rangban előtte lévők közül többeket rábirt nyugdijaztatásra, ugy hogy nemsokára őrnagygyá lett. Mint ilyen szolgált Mészárossal ugyanabban az ezredben. Azután jött mint alezredes a 10-ik és mint ezredes és ezredparancsnok a hannoveri király nevét viselő 2-ik huszárezredhez, mely Uj Pécsett állomásozott. Nem volt véletlen, hogy mint ezredes jött széles kiterjedésü jószágai közelségébe. Itt találták őt az 1848-ki viharteljes napok és ezrede nemsokára müködni kezdett a szerbek ellen. Kiss a változó szerencsével folytatott 1848-ki hadjáratban kitüntetőleg vett részt, személyes bátorságának számtalan jeleit adta és leginkább a Perlasz elleni sikerült támadásban tünt ki mint önálló parancsnok. Miután a szerbek szokásos makacssággal ujra elfoglalták Perlaszt, Kiss másodizben is elüzte őket onnét és e helyet, midőn az ablakokból embereire lőttek, fölgyujtatta. O ugyan szeptember 12-én a szerbeket saját uradalmában Aradácsnál megverte, de ezért a szerbek keserün állottak boszut, mivel Ellemérből, uradalma főhelyéből huszárjai egy századát kiszoritották és ott borzasztón pusztitottak. Kiss pompás kastélyából pár óra alatt csak a puszta falak maradtak meg, a fényes butorzatot és a nagybecsü ritkaságok gyüjteményét tökéletesen megsemmisitették. Időközben szeptemberben a vezérőrnagyságra lépett Kiss — ő volt az első honvédtábornok — átvette a magyar csapatok fölött a parancsnokságot a déli harcztéren, de Tomasováez bevételével hadi müködése megszünt. Kiss nem birt vezéri képességgel s ezt maga is jól tudta, kivált nagy hadtestek vezénylésénél, jelesül abban az időben, melyben az idő közelgett, hogy a háborut

tette, hogy miután még a magyar katonaság is vonakodik (?) Magyarországért harczolni, ennélfogva senki se vegye neki rosz néven, hogy ha ő ezredével együtt nem fog többé kardot rántani Magyarországért, de megigérte, hogy mig ezredével itt marad, semlegesen viseli magát.

Már a legközelebbi nap jelent meg egy levél az ezredessé kinevezett Mayerhofer főkonzultól, mely igy hangzott:

A fehértemplomi tekintetes katonai bizottsághoz.

Az anarchia meggátlása tekintetéből a határőrvidéki kerületekben ő exczellencziája a horvátországi bán, báró Jellachich altábornagy ur által meg vagyok bizva a határőrvidéki ezredeknél és hatóságoknál gyakorlandó vizsgálattal, minthogy ő exczellencziája mint a magyar minisztériumtól legközelebbi független tábornok (és bán is?) ezen egész

---

nagyobb mérvben kelljen folytatni s igy ő 1849 év február havában főparancsnokló tábornokká lett, a mely állásban a forradalom végéig megmaradt. Miután Mészáros a függetlenségi nyilatkozat után a hadügyminiszterségről leköszönt, Kiss lett pár hétre helyettese a hadügyminiszteriumban egész Görgey kineveztetéseig erre az állásra, midőn több tábornok fölváltva helyettesitette a leköszönt volt hadügyminisztert. A jelen munka szerzője akkor az ő oldala mellett volt és az ő munkakörébe vágó mozzanatokat a maga helyén föl fogja emliteni. Kiss is csatlakozott a fegyverletételhez Világosnál, honnét Aradra kisérték, hol haditörvényszék által golyó általi halálra itéltetett és 1849 év október 6-án agyonlövetett. Roppant vagyonával együtt Kiss igy életét is föláldozta a hazáért. Kiss tökéletes gavallér volt, elegáns magatartással és ruházattal és kitünő bajtárs. Debreczenben nekünk és Mészárosnak egy ebéd alkalmával elbeszélte, hogy az osztrák hadseregnél különféle rangu tisztek közt akkoron 300,000 forintot nyugta nélkül és ugyanannyit nyugta mellett kölcsönzött ki. Kiss katonai tudománya nem igen terjedt a felületességen tul, átalán véve ama régi császári lovassági tisztek közé tartozott, kik vagyonuk által emelik állásuk fényét, képviselői a lovassági szellemnek és a valódi lovagiasságnak. Ezrede, a melyre mindig nagy összegeket adott ki, példás állapotban volt. Midőn annak ezredesévé lőn, saját költségén vitt egy alantas altisztekből és néhány közhuszárból álló küldöttséget, kiket saját egyenruháival látott el, Hannoverbe, hogy őket a királynak bemutassa. Kiss a hannoveri Guelf lovagrend középkeresztjét és a pápai Krisztusrendet is birta. Annak lehetőségére, hogy ugy végezze életét, mint azt végezte, élete végperczéig nem gondolt.

parancsnok nélkül maradt és magukat annak a miniszteriumnak alávetni nem akaró csapatoknak igazgatását magára vállalta.

Fehértemplom törzskari város egyesitése az egész többi ezreddel a rend fentartása érdekében a legsürgetőbb szükségesség és az egyetlen eszköz, hogy a további erőszakos rendszabályok alkalmazása meggátoltassék.

A cs. kir. csapatok egyhangulag kijelentették, hogy sem ő exczellencziája a bán, sem pedig az ő szövetségesei ellen, kikhez az itteni határőrök is tartoznak, nem fognak harczolni és én erre nézve már egyezkedtem is báró Blomberg ezredessel, ugyszintén ő exczellencziája a bánsági katonai főparancsnok,*) valamint a tótországi**) is értesitve vannak már a legfelsőbb szolgálat és a rend javára a határőrvidéki ezredek szervezése körül kifejtett lépésekről és kész vagyok a rám ruházott hatalmat azonnal a törvényes cs. kir. hatóságra visszaruházni, mihelyt nem áll az ellentétben a szerémségi és horvátországi nép tökéletesen loyális érzületével és a határőrvidéki ezredekével, ha ezek mindenekelőtt ügyüket a magyar miniszteriumtól elválasztják.

Midőn ezt a tek. községnek tudtára adom, még egyszer fölszólitom, hogy ezentul ne szegüljön ellen a határőrvidék és saját ezrede vállalatának és ne adjon okot sajnálatos erőszakosságokra, emberéletvesztésre és vagyonrombolásra, minek okáért gondoskodtam róla, hogy az ide mellé-

*) Báró Piret de Bihain altábornagy, ki állásáról leköszönt alig léphetett volt Mayerhofer ezredessel összeköttetésbe, mivel már augusztus hóban küldött neki egy levelet, melyben megütközését fejezi ki a fölött, hogy az ezredes, ki diplomacziai állást foglal el, mégis izgatásokkal és katonai vállalkozásokkal foglalkozik. Mayerhofer ezredes a válaszszal nem maradt adós, és hosszabb levélben kifejté, hogy ő excellencziája nincs jól tájékozva. Ezt a két levelet azonfelül még a „Wiener Zeitung“ esti lapja is nyilvánosságra hozta.

**) Báró Blagoevich Imre altábornagy, mint később látni fogjuk, báró Hrabovszky altábornagygyal az egyetlen hadi főparancsnok volt, ki az ideiglenes kormány rendeleteit követte. Igy tehát föl nem tehető, hogy ő Mayerhofer ezredessel bárminemü összeköttetésben állott volna.

kelt pontozatokban foglalt igéretek és föltételek hasonlóan biztosittassanak, mire nézve csak az ő viszonyuk mint cs. kir. törzskari község és katonai hatóság fog kivételt szenvedni, a mennyiben én területi parancsnokká Janosics századost neveztem ki, és Wraczengaj inséges községre nézve a katonai község segélyzése fog követeltetni.

A tek. község belátásától, jóakaratától és ő felsége iránti hüségétől mielőbb kielégitő választ várok e méltányos ajánlatomra, melynek átvitelével Bobalich alszázadost, a Versecz előtt álló egyesült csapatok parancsnokát biztam meg.

Alibunár, 1848. szeptember 23-án.

Mayerhofer F. s. k.,
ezredes.

Itt következnek a pontozatok:

Blomberg báró cs. kir. ezredes és szabad királyi Versecz városa községi küldöttsége közt egy részről, és Mayerhofer cs. kir. ezredes ur és az osztrák-szerb strazsai népküldöttség közt másrészről történt értekezletről.

Mindenekelőtt Mayerhofer ezredes ur kijelentette, hogy a cs. kir. határőrvidéki csapatok és az osztrák-szerb nemzetközi vállalat alapja nem más, mint a május 1-én és 3-án Karlóczán kimondott nemzeti kivánságok, melyek nagyobbára a következő három pontban foglaltatnak:

1. Ő felsége a császár iránti hüség és ragaszkodás kijelentése és az osztrák császári birodalmi kormányzat alá tartozás a pragmatika sanctio értelmében.

2. Minden a határőrvidék területén és a szerb nemzet közt lakó nemzetiség politikai és társadalmi egyenjogosultsága nyelv tekintetében.

3. Az osztrák császári ház előbbi fejedelmeitől az osztrák-szerb nemzetnek engedményezett szabadalmak és kiváltságok meghagyása és visszaállitása. E loyalis elveknél fogva az osztrák-szerb nemzet megtagad az osztrák monarchiávali kötelék ellen irányuló minden honárulási szándékot, valamint minden reakeziót vagy panszlavismust, és kijelenti, hogy csak a hasonló jogokat követelő horvát bánnal, báró Jellachich altábornagygyal létrejött szövetséghez fog ragaszkodni.

Ezt a három pontot a bánsági kerület szerb nemzeti bizottságának elnöke egész terjedelmében megerősitette és szab. kir. Versecz város polgársága fölszólittatott ez igazságos és népszerü ügyhöz való békés hozzájárulásra, hogy a város és vidéke a nemzeti párt biztonsága ellen irányult fenyegető rendszabályok ellen meg legyen óva.

E hozzájárulás föltételei és következményeire vonatkozó kérdésre nézve a következőkben állapodtak meg és biztosittattak:

1. Versecz városa azonnal kijelenti hozzájárulását az osztrák-szerb nemzet nemzeti ügyéhez és a katonai határőrvidékéhez.

2. A nemzetőrség és népfölkelés Verseczen oly módon szerveztetik, hogy minden ott lakó nemzetiségek népességi arányukhoz képest vegyenek abban részt.

3. A szolgálat és a városi őrizet egyedül erre az ujonnan szervezett nemzetőrségre lesz bizva, és csak annak kivánságára fognak a város biztositására segitségül cs. kir. határőrvidéki és sorkatonasági csapatok behivatni.

4. Báró Blomberg ezredes a Verseczen állomásozó és Mayerhofer ezredessel történt megállapodás folytán egész az osztrák hadügyminiszteriumtól érkezendő parancsok vételéig rendeltetését illetőleg, mindeddig semlegesnek nyilvánitott dzsidásezreddel és a Rukavina gyalogság egy osztályával a várost e hozzájárulás következtében a magyar miniszterium részéről történő minden támadás ellen ótalma alá fogja venni, és szükség esetében a cs. kir. határőrvidéki csapatok által is fog támogattatni.

5. Versecz város polgárai személy- és vagyonbiztonsága a szerb vajdaság egész területén biztosittatni fog.

6. Hogy azon terhek viselése, melyek a városra a háboru tartama alatt esni fognak, rendeztessék, a község két tagja a pancsovai kerületi bizottsághoz adatik, mely ugyanazon arányban, mint a többi tartományi kerület és a határőrvidék egyedül határozzon.

7. Paulison egyelőre az illyr-bánsági határőrvidéki ezredből egy osztály állittassék föl, mely elöörsöket fog kiállitani a temesvári oldalon, hová a közlekedés a Blomberg ezre-

des ur által szabad menetjegygyel ellátott minden küldemény számára jövet-menet szabadon tartassék, mi az oda küldött jelentésekre és közlésekre nézve Verseczből nem történhetik. A szerb nemzet által proklamált vajdaság kiterjedésére, vajdája és patriarchája jogainak és katonai állásának meghatározására nézve csak a cs. kir. kormány és a szerb nemzet közt megkezdendő alkudozások fognak véglegesen határozni, egyelőre pedig csak a bevezetésben érintett három pontra és az azokban meghatározott minden vallásfelekezet egyenjogosultságára nézve történhetik hivatkozás.

Ezekre a válasz holnapig, e hó 23-ának d. u. 2 órájára elváratik.

Mayerhofer s. k.,
ezredes.

E két okirat, melyek még világosabban mutatják a horvát és szerb mozgalom közt fennállott legszorosabb összefüggést, nem igényel bővebb kommentárt. Mi tehát csak azon körülmény hangsulyozására szoritkozunk, hogy Mayerhofer ezredes zavaros kiáltványa és szerződési javaslata nem épen azon napon jelent meg, a melyen ő felsége a szeptember 22-ki manifesztumokat kihirdettette, melyek által a magyar alkotmány semmikép nem függesztetett föl, és igy az 1848 május 7-ki és junius 10-ki legfelsőbb manifesztumok sem semmisittettek meg. Ő felsége a szeptemberi manifesztummal a békét és ennek elérése czéljából az ellenségeskedések beszüntetését akarta gróf Lambergnek a Magyarországon állomásozó csapatok fölötti főparancsnokságra történt kinevezése által lehetővé tenni.

Az ő meggyilkoltatása által nemcsak minden remény végkép elenyészett a béke helyreállitására, hanem a káros hatások, melyeket Lamberg gróf meggyilkoltatása a magyar rendes csapatok tisztikarára, kivált a déli táborban gyakorolt, még továbbra is megmaradtak. Az első nagy fölindulás ugyan csilapodott, midőn még néhány katonai parancsnok „Pest ellen indulásról“ szólott, de az elégedetlenségi szellem, melyet a magyar ügy iránt elvileg ellenséges némely tisztek tápláltak, folyvást tartott. Két kipróbált törzstiszt még a bánsági főhadparancsnokhoz is elment, hogy

tudtára adja abbeli elhatározását, hogy ők Bécsbe szándékoznak utazni, hogy ott a cs. kir. udvarnál helyzetökre nézve tájékozást nyerjenek. A tábornok ezt az utat ugyan nem tartotta épen szükségesnek, de azt a megjegyzést tette, hogy elmehetnek, ha ezt épen szükségesnek tartják, és ők csakugyan el is utaztak. Mészáros, ki még ott volt, futárt küldött utánok. Ez csakugyan utól is érte őket és átadta nekik a hadügyminiszter hivatalos levelét, melyben azzal az intéssel szólitotta föl őket a visszatérésre, hogy állásukra nézve semmi kétségük sem lehet, mig ő a király ő felségét képviseli. A tisztek egyike folytatta utját, a másik előléptetéssel tért vissza a táborba.

XV.

Huszonnégy ezer darab honvédruha megrendelése. — A honvéd zászlóaljak szaporitása. — A szabad csapatok ruházata és fölszerelése. — A nemzetőri tanács rendelete az uj zászlóaljak ruházatára nézve az országos ruhabizottsághoz. — Az országos fegyvergyár. — Lőszerkészités és ágyuk. — A három főfegyvernem szervezésének kifejlődése. — A honvédelem előmozditása adományozások által. — A pénzügy. — Mészáros a déli hadtesthez.

Mielőtt áttérnénk a legfontosabb politikai eseményre, mely a legdöntőbb fordulópontot képezte az alkotmányos élet ujra fölébredésében, azokat a haladásokat kell jeleznünk, melyek szeptember hava utolsó harmadától kezdve a honvédelem minden terén előfordultak.

Abban a mérvben, a melyben a törvényes alap elhagyásával minden tekintetbevétel és meggondolás megszünt és a veszély nőtt, a fegyverkezések általán véve nagyobb mérveket öltöttek és gyorsabb lefolyásuakká lőnek.

Már az utolsó rendelet, melyet a honvédelmi bizottmány kiadott, több honvédzászlóalj fölállitásának megkezdésére mutatott.

Szeptember 23-án ugyanis 24,000 honvédruházat készitésére pályázat iratott ki és nyilvános fölszólitás által mindenkinek tudtára adatott, hogy a szükségelt posztó, vászon, gyapot és posztónemek, nem különben a többi kellékek is vagy szerződési uton, vagy kész vásárlás által, még pedig vagy egyenkint vagy pedig többféle czikk együttesen, sőt még a kész anyagok és fölszerelési czikkek is a nemzetőrségi haditanács részéről lesznek a hirdetés napjától szállitandók.

Ennélfogva fölszólitás bocsáttatott ki minden bel- és külföldi gyárosokhoz, kereskedőkhöz és czéhekhez vagy vállalkozókhoz irásbeli vagy szóbeli ajánlataik megtételére, s azoknak Pesten legfelebb négy, a külföldre nézve pedig tiz nap alatti beadására a nemzetőri tanács gazdászati osztályához (szabadsajtó utcza, Jankovics-féle ház, 585. sz. a., I. emelet). Az irásbeli ajánlatoknak nemcsak a szükségelt tárgyak mennyiségét, hanem azoknak árát és a szállitási időt is meg kellett nevezni. A szükséges óvadék csak a szerződés megkötésénél tétetik le. Közelebbi részletekről a mintákra és egyéb föltételekre nézve a gazdászati osztály adna bővebb tudósitást.

Továbbá megjegyeztetett az is, hogy nem csak barna, hanem kék, szürke, sőt még fehér és zöld egyenruhákra és másszinü posztónemekre nézve is köthető szerződés.

E nagy vállalatnál, mely főleg a honi iparra nézve volt előnyös, végre még az a remény is ki volt fejezve, hogy a legbuzgóbb tényleges pályázat fog beállani az illető iparágakban és arra is történt emlékeztetés, hogy azon veszélynél fogva, a mely a hazát fenyegeti, a kérdéses fölszerelési czikkek leggyorsabb előteremtése és jutányos árak volnának a legfőbb föltételek.

Négy nappal e pályázat hirdetése után, azaz szeptember 27-én, a kormány a már fennálló 16 honvédzászlóaljnak 14 más ily zászlóaljjali szaporitását rendelte el, ugy hogy azok száma 30-ra hágott. Ez alkalommal a kormány egy honvéd hadsereg szükségességét hangsulyozta, minthogy a nyomasztó helyzet, melyben a haza van, sürgősen követeli annak életbeléptetését. Mindennélfogva a kormány a megyék, városok és kerületek részéről állitandó ujonczok részére az alább következő katona állitási főhelyeket azzal a meghagyással jelölte ki, hogy azokra nézve semmi módositások vagy változtatások nem fognak történni.

Megyék: Trencsén és Pozsony, 15-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Pozsony városa.

Nyitra és Turócz megyék: 16-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Érsek-Ujvár.

Árva, Liptó, Zólyom és Bars megyék: 17-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Radvány és Léva.
Komárom, Esztergom, Nógrád és Hont megyék: 18-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Komárom vára és Vácz városa.
Gömör és Szepes megyék: 19-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Lőcse.
Sáros, Abauj és Torna megyék: 20-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Kassa.
Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa megyék: 21-ik zászlóalj; törzskari hely: Munkács.
Borsod és Zemplén megyék: 22-ik zászlóalj; törzskari helyek: Miskolcz és Sátoralja-Ujhely.
Moson, Sopron és Győr megyék: 23-ik zászlóalj; törzskari hely: Győr városa.
Jászság, Buda és Pest városok: 24-ik zászlóalj; törzskari helyek: Jászberény és Pest városa.
Pest megye: 25-ik zászlóalj; törzskari hely: Pest városa.
Heves és Bihar megyék: 26-ik zászlóalj; törzskari hely: Eger.
Bihar megye és a Hajduvárosok: 27-ik zászlóalj; törzskari hely: Nagy-Várad.
Szabolcs és Szatmár megyék 28-ik zászlóalj; törzskari hely: Debreczen.
Csanád és Arad megyék: 29-ik zászlóalj; törzskari hely: Arad.
Csongrád, Békés és Bihar megyék: 30-ik zászlóalj; törzskari hely: Hódmező-Vásárhely.

A honvédsereg szervezése előmozditására szolgáló rendszabályokkal összefüggésben állott az október 2-án kelt következő rendelet is:

„Az önkénytes csapatok fölállitására nézve jövőre a következők határoztatnak:

1. Azok az önkénytesek, kik valamely honvédtesthez négy évi szolgálatra soroztatják magukat be, az állam által egyenruhával és fegyverekkel láttatnak el.

2. Azok a szabadcsapatok pedig, melyek nem soroztatják magukat be a honvédhadseregbe, mostantól kezdve nem vehetik igénybe az állam általi segélyzést.

3. Az egyes hatóságok által a belső közbiztonság czéljából állitott vagy állitandó önkénytesek, minthogy az illető hatóságoktól függenek, fegyverekkel és egyéb kellékekkel szükség esetében ezek által láttatnak el.

4. Valamennyi hatóság ezennel fölszólittatik, hogy legrövidebb idő alatt állitsák ki honvédilletéküket és az általok állitott csapatokról időről időre az országos haditanács elnökéhez, Nádossy Sándor alezredes urhoz jelentéseket tegyenek.

Valóságos lázas buzgósággal adattak ki a honvédelmi bizottmány által egymásután a rendeletek a honvédek ujonczozására és fölszerelésére.

Október 2-án a honvédelmi bizottmány a következő rendeletet küldötte valamennyi hatósághoz:

„Minthogy a Duna jobb partján fekvő hatóságoknál az intézkedések a népfölkelésre már megtörténtek, ezek mindaddig érvényben maradnak, mig az emlitett helyhatóságok nem tisztultak meg az ellenségtől. A többi hatóságok pedig, a melyeknek a népfölkelés állitása határozottan meg nem hagyatott, folytatják a honvédelmi ujonczozást, és az állitott vagy még állitandó ujonczokat a már eddig kibocsátott rendeletek értelménél fogva felszerelik és számukra kijelölendő állomásaikra szállitják, és minthogy a fővárosi kézmüvesek nem elegendők a szükséges egyenruhák elkészitésére, a vidéki kézmüvesek által szerződésileg vagy más egyességnél fogva a szükséges ruhadarabokat késedelem nélkül el fogják készittetni. A költségek a hatóságoknak a maga idejében bekövetkezendő számolás alkalmával az állam által meg fognak térittetni.

Hogy a ruhadarabok és fölszerelési tárgyak elkészitése minél előbb létesittessék a kiállitandó zászlóaljak számára és hogy az iparosok és kézmüvesek részvétele további csapatfölállitások czéljából biztosittassék, a nemzetőri tanács a következő rendeletet tette közzé:

„Minden szabó, czipész, csizmadia, szijgyártó, nyereggyártó, szücs, gombkötő, csákó és katonasipka készitő mester további rendeletig, azaz mindaddig, mig a hadsereg fölruházásával és fölszereléssel el van foglalva, minden nemzetőrségi szolgálattól ezennel föl van mentve.

Azok a czéhfőnökök és mesterek, kik szerződésbeli kötelességeket vagy szállitásokat vállaltak, kötelesek hanyag és kötelességeiket nem teljesitő legényeiket szigorun munkára szoritani és azok, kik ez intések daczára a rájok bizott munkát elhanyagolják, a hatóságnál azonnal az érdemlett büntetés végett névszerint följelentendők. Továbbá a czéhbeli elöljáró és mester kötelessége teljesitésére intetik, hogy polgári munkáit a mennyire lehet, elhalassza.

Végre minden czipész és csizmadia ezennel fölhivatik, hogy azok, akik a bakkancsok szállitását szerződésileg magukra vállalják, a nemzetőri tanács gazdászati osztályánál ajánlataikat 24 óra alatt nyujtsák be, azok pedig, a kiknek már ily bakkancsaik készen vannak, vagy azokat saját felelősségükre rövid idő alatt el akarják késziteni, a fölpénz végett a nevezett hivatalnál szóbelileg jelentkezzenek.

Budapest, 1848 október 5-én.

Nádossy, s. k.,
alezredes.
Pázmándy Dénes.

A nemzeti véderő fölállitásával egy ruházati bizottság fölállitása is szükségessé lőn, mert az Ó-Budán létezett cs. kir. ruhatári bizottság ugyan kisegitőleg igénybe vétethetett, de ez a cs. kir. sorkatonaság szükségleteinek fedezésére szolgált és ennek nagy készletei később biztonságba helyeztettek. A magyar kormánynak tehát igyekezni kellett, hogy magának saját ruházati bizottságot alapitson. Az a mód, a mely által ez egy csupán szabási műhelyből nagyszerü intézetté fejlődött, rendkivüli érdekkel bir.

Midőn az első tiz honvédzászlóaljnak és az első honvédütegnek föl kellett állittatnia, Nyitray főhadnagy az első honvédzászlóaljtól az első két honvédzászlóalj fölruháztatásával bizatott meg. Nyitray, mint régi katonatiszt, ki 1831-ben lépett a cs. kir. hadseregbe, 1841-ben hadnagygyá lett és letévén a vizsgát, mint katonai gazdászati tiszt osztatott be a stockeraui ruházati bizottsághoz, honnét később az ó-budaihoz tétetett át, hosszas gyakorlatánál fogva szaktudománynyal és tapasztalattal birt. Azonfelül igen szorgalmas tiszt

volt. Első hatásköre nagyon szerény volt. A rokkantak laktanyája (most Károly laktanya) hátulsó részében néhány szoba bocsáttatott rendelkezése alá, a melyekben több polgári szabó attilákat és egyéb ruhadarabokat szabott ki, melyek később elkészités végett szabóknak adattak ki.

Ugyanez az eljárás alkalmaztatott más helyeken is, de ez által a zászlóaljak fölruháztatása és fölszerelése, mint ezt már előbb megjegyeztük, igen lassan haladt előre. De midőn a szükségletek szaporodtak és a kormány az előrelátható szükségességtől át volt hatva, hogy véderejét növelje, első lépését tette az országos ruhabizottság megalapitására és azt Weingartner százados és parancsnok igazgatása alá helyezte Pesten az ugynevezett sörházlaktanyában. Ez a nemzetőri tanács alatt állott, de müködési köre nagyobb kiterjedésü lett, noha ugy maradt mint volt. Ez nem a ruhakészletek előállitásával foglalkozott, hanem csak az anyagok átvételével, a kiszabással és a kiszabott ruhanemük kiadásával a kézmüvesek kezeibe.

A munkák szaporodásával és hatáskörének kitágitásával egész tevékenységgé, a helyiségek a sörház laktanyában is szükeknek bizonyultak, és az országos ruhabizottság Nyitray inditványára átköltözködött az akkor üresen álló hajóhivatali épületbe a Dunánál. A munkaerők tetemesen szaporodtak, minthogy a nemzetőri tanács fölállitása után a kézmüvesek csoportonkint jelentkeztek. Mindent, ami a fennemlitett hatóságoktól elfogadott szállitók által beérkezett, a ruhabizottság vett át. A kész ruha és fölszerelési tárgyak szállitók által a csapatokhoz küldettek vagy raktárakba tétettek. Anyagokban azonban csak gyapot, vászon, posztószövetek és bőr fogadtatott el. A ruhák és a czipőnemüek ezentul is mint eddig csak ki lőnek szabva és igy adattak ki kézmüveseknek elkészitésre. A fehérnemüeket és minden vászonnemüt női kezek készitettek az országos ruhabizottságnál. Ez nem csak a fővárosban volt igy, hanem mindenütt az egész országban, mi által minden kézmüves részesült a haszonban. A varrásnál alkalmazott nők száma 50—60-ra ment és ezek közt igen sok katonatiszt és polgári tisztviselő özvegye volt.

Október közepétől kezdve az uj intézetek oly roha-

mosan müködtek, hogy az országos ruhabizottság munkái már a hajóhivatal épületébe is alig fértek. Igy tehát az az uj épületbe tétetett át, hol a 4. és 5. számu pavillonokat mind a három emeletben betöltötte, mig a tisztek a 3. számu pavillonban szállásoltattak el. A legénység szobái a pavillonokban az elválasztó falak áttörése által roppant helyiségekké varázsoltattak, melyekben számtalan munkáskéz talált foglalkozást, ezek közt 60 szabó is.

Lassan-lassan a személyzet is ki lőn egészitve és teljes számuvá lőn, az üzlet müködése szerveztetett és a ruhabizottság a következő szakokba osztatott:

I.	szak:	Posztószövetek.
II.	„	Vászon } anyagok.
III.	„	Bőr } anyagok.
IV.	„	Laktanyai és tábori kellékek.
V.	„	Kész ruhák.
VI.	„	Fehérnemüek.
VII.	„	Tábori szükségletek.
VIII.	„	Orvosi szerszámok és kórházi szükségletek.
IX.	„	Bakkancsok és csizmák, kiszabva.
X.	„	Lovassági fölszerelési szükségletek.
XI.	„	Vászonkezelés (szabás, varrás).
XII.	„	Kiszabott vászonnemüek kiosztása a munkásoknak.
XIII.	„	Bőrkezelés (czipészet).
XIV.	„	Elszállitás.

Ebben az intézetben igy aztán egy minden szükséglettel gazdagon ellátott katonai intézettel birt az országos ruhabizottság, mely minden szükséglet fedezésére képes volt október végeig az uj épületben. Ettől az időtől kezdve a hadsereg fölruházása és fölszerelése is gyorsabban folyt. Még lesz alkalmunk ez intézet müködéséről szólani, miként oldotta meg sulyos föladatát a legválságosabb időben az azon korszak egyik legerélyesebb és legtevékenyebb kormánybiztosának, Lukács Sándornak igazgatása alatt. Mindaddig, mig a közlekedés a külfölddel meg nem volt szakitva, az anyagok előállitása nem volt bajos, ekkor még a gácsi posztógyár is megkettőztette

igyekezetét. A munkák szállitásában igen nagy részt vettek a bécsi iparosok is.

Emlitésre méltó még azon körülmény is, hogy a kézmüvesek közt sokan voltak, kik a katonaruhak és fölszerelések ingyenes elkészitésére készeknek jelentkeztek. Igy jelesül Toma szabó és segédei egy egész hétre nadrágok ingyenes varrására ajánlkoztak. Kulcsiczky pozsonyi polgár és szabómester 50 köpenyeget és 50 nadrágot ajándékozott a pozsonyi 4-ik honvédzászlóaljnak stb. Más oldalról is történtek hasonló ajánlatok magán uton a honvédzászlóaljak részére. És ha nagyobb gondot forditottak volna a magyar hadseregnél a ruhák tisztán és jó karban tartására, azon időtől kezdve, midőn az országos ruhabizottság nagyban müködött, nagy készlet ruha és fölszerelési tárgy lett volna a raktárakban fölhalmozva. Igy azonban a ruházatok rendes viselési idejének meghatározásáról szó sem lehetett, hanem a hamar elviselt ruhákat gyorsan kellett pótolni és még ennél a kezelésnél is voltak csapatok, melyek meglehetős tisztességesen néztek ki. Ez által a kormány zavarba jött és kénytelen volt pazarolni, midőn a haza a külföldtől ugy szólván el volt zárva és külföldi iparczikkek csempészeinek sokszor silány anyagokért magas árakat kellett fizetni.

A fegyverek kiszolgáltatásában a hadsereg számára nagy volt a haladás azon időtől kezdve, midőn berendeztetett Budapesten a fegyvergyár, mi által naponkint bizonyos számu fegyverek gyártattak. Az ugynevezett országos fegyver-bizottság tevékenysége Marcziani ezredes elnöksége alatt azonban nem volt sikeresnek nevezhető. A külföldön készült fegyverek nagy része szinte eltékozoltatott a nemzetőrségre és önkénytesekre és a szolgálati idő leteltével aránylag csekély számban került vissza. Azon megrendelésekből, melyek későn történtek, igen sok nem is jutott át a magyar határon; mert a küldemények jelezve voltak és lefoglaltattak. Innét eredt a folytonos hiány a hadsereg fölfegyverzésében.

Ily viszonyok közt nagy fontosságu dolog volt egy nagy fegyvergyár fölállitása. A gyár az ugynevezett Valerolaktanyában, hol selyemgyár is volt és a mely most kincs-

tári épület, állittatott föl. Egyik fiókintézete a váczi ut egy magánházában volt elhelyezve, közel az osztrák államvaspálya indóházához. A pesti fegyvergyár nagyszerüen volt berendezve; mert a lőfegyver minden alkatrésze, nemkülönben szuronyok és kardok is gépekkel gyártattak benne kitünő vasból. E nagy intézet tehát méltán érdemelte meg az országos fegyvergyár nevet.

A gyár élére Rombauer Tivadart, a keresk. miniszterium osztálytanácsosát, állitotta a kormány mint igazgatót.

A gyár mindenekelőtt az előtalált 30000 régi fegyver átalakitásával foglalkozott. Ezután kezdődött az uj fegyverek gyártása. Naponkint 800 fegyvernek kellett volna itt készülni, de soha sem készült el több ötszáznál, melyeket azonnal az átvételi bizottság vett át. A fegyvergyár megalapitása körül legtöbb érdeme volt Rombauer után a fegyverfőfelügyelőül kinevezett Lahner ezredesnek, ki a fegyvergyártás fölött szigoruan őrködött. A faalkatrészek hasonlóan a gyárban készültek, az alkalmas fa magánosoktól vagy Stájerországból került ki. Lahner*) oldala mellett, mint bizottsági tag, négy szakértő tiszt müködött, kik közt Havas Sándor a gyártott fegyverek megvizsgálásával volt megbizva.

Pozsonyban és Kassán is kellett volna fegyvergyáraknak fölállittatni, de az események gátlólag jöttek közbe. Kolozsvárott azonban fölállittatott egy kis fegyvergyár, de a mely csak az elromlott fegyverek kijavitásával foglalkozott egyedül az erdélyi hadsereg számára és itt igen jó szu-

*) Lahner György 1795. év október 6-án született Besztercze-bányán, 1816-ban mint hadapród lépett a Gyulay gróf nevét viselő 33. sorgyalogezredbe, melyben 1844-ben őrnagyságig lépett elő. Mig ezrede 1848-ban Olaszországban Benedek Lajos parancsnoksága alatt vitézül harczolt, azalatt Lahner Kassán a 3. zászlóalj fölött parancsnokolt, melylyel nemsokára a déli harcztérre rendeltetett. Ugyanazon év október havában ezredessé lett és a honvédelmi bizottmány Magyarország főfölszerelési és fegyverzési fölügyelőjévé nevezte, mely minőségben sok szakismeretet, belátást és rendkivüli tevékenységet tanusitott. Ez kivált abban az időben történt, midőn a fegyvergyár és más az ő parancsnoksága alá tartozó katonai intézetek Nagy-Váradra tétettek át a fővárosból és ott rendeztettek be. Az ő erélyességének és fáradhatlanságának köszönheti a magyar hadsereg, hogy még a legmostohább körülmények közt sem szenvedett soha szükséget fegyverek-

ronyok is készültek. Utóbbi időben e mellett kisérletek is tétettek itt fém-puskacsövek készitésére. A fegyverek igen szépek voltak, de a csövek vastagabbak lévén a vascsöveknél, hadi használatra nagyon nehezek voltak.

Ami a lőkészleteket illeti, ezeket eleinte nyugta mellett a cs. kir. szertárból vették, még pedig előbb a régibb készletekből, részint pedig a cs. kir. 5-ik tüzérezred legénysége által készitett lőkészletből. Midőn azonban később a körülmények változtak, midőn minden megye, minden város éles töltényeket követelt nemzetőrsége számára, a cs. kir. szertár tölténygyártása ellankadt. Hogy a tölténykészitésben ne álljon be fenakadás, Ullrich a Moga hadtestében szolgáló főhadnagy és ütegparancsnok kapott meghivást Pestre, hogy e fontos szakmát átvegye és annak nagyobb kiterjedést adjon.

Ezt Ullrich csak ugy érhette el, hogy az ujépület rendelkezésére álló helyiségeiben a lőkupakok készitését és golyók öntését még éjjel is folytatta, mig a lőporkezelés a dolgozó mühelyekben csak nappalra maradt szoritva. Ezt Ullrich főhadnagy az 5. tüzérezred fegyveres legénysége igénybevételével tehette csak; mert e legénység nem akart Magyarországon szolgálni. De honvédek is dolgoztak itt. Igy lehetett csak pótolni a roppant lőkészlettékozlást, mely az utolsó ütközetekben történt, hogy mindig elegendő mennyiségben szállittatott lőkészlet.

Őszig öt nagy munkamühely állittatott föl, mindegyike 200 □lábnyi területtel, és igy összpontosittatott a lőkészletgyártás a váczi határon.

ben. Oly tettekről, amelyek háboruk alatt a harcztéren kivül esnek, a történelem rendesen nem szokott szólani, de midőn egyszer egy egyszerü vitéz katona, egy tábornok ugynevezett fegyvertári érdemeiről igen együgyüen azt jegyezte meg: „il est grand dans son genre, mais son genre n'est pas grand“ (ő nagy a maga nemében, de neme nem nagy), akkor e mondat első tétele Lahnerre alkalmazható. Rendkivül fontos állását még mint tábornok is betöltötte egész a világosi katasztrófáig, hol, noha nem volt harczos, mégis alá vetette magát a muszkák előtti fegyverletételnek és sorsosaival együtt Aradra kisértetett. Itt kötél általi halálra itéltetett, és épen születése napján, október 6-án 1849-ben végezte a vesztőhelyen életét. Lahner többoldalulag képzett és buzgó tiszt volt szolgálatában, különben pedig teljesen becsületes, tiszteletreméltó ember.

A gyutacsok eleinte mutatkozó hiányát, melyek azokhoz a tárgyakhoz tartoztak, melyek, mint azt más helyütt megjegyeztük, az osztrák és magyar miniszterium közti üzletre vezettek, ez nem csak egészen pótolta, hanem az egész hadsereg számára is tökéletesen elégséges volt a háboru tartama alatt. Az 1848. év elején némely hazafi által fölállitott vegyészeti gyár technikai és vegyészeti tárgyak előállitására, igy tehát a gyáripar legfontosabb részére, gyutacsok és gyukanóczok gyártására alakittatott át. Az ehez szükséges gép Angliából hozatott és noha a közlekedés azon időben megszakadt, a gép fenakadás nélkül jött az osztrák hadseregen át Budapestre. A gyutacsok és gyukanóczok készitésére a városon kivül rendeztetett be egy helyiség, valamint egy másik robbanóhigany készitésére is. De ehez ismét kellő mennyiségü salétromsav volt szükséges, melyet a vidéken kellett előállitani. A vegyészeti gyár ily módon fényesen megoldotta rábizott föladatát, midőn a magyar hadsereg számára milliónyi gyutacsot és gyukanóczot állitott elő.

Ágyuk a váczi uton levő cs. kir. ágyuöntödében nagy számban voltak felhalmozva, de többnyire régi gyakorlati ágyuk voltak, melyek a honvédzászlóaljak számára vétettek át. Miután kijavittattak, jelesül a kiégetett gyulyukak kisrófolása végbe ment, és az ágyuk ismét használhatókká lőnek, elég jó szolgálatokat tettek. Csak később kezdették meg az ágyuöntést, mivel 40 ütegre nem volt elég ágyu. De ezekből az ágyukból minden oly város kapott, mely nemzetőri tüzérséget akart állitani. A szepességiek magok készitettek maguknak ütegeket, miután a templomok harangjaiból 8 ágyut öntöttek, a szükséges lovakat megszerezték, szóval tökéletesen fölszerelték ütegeiket. Némely főnemes családok váraiból is kerültek ágyuk, jelesül az Andrássy grófi család a krasznahorkai várból három kisebb kaliberü ágyut, herczeg Eszterházy Pál pedig Kis-Mártonban lévő hatfontos ütegét ajándékozta az országnak.

Ágyulőkészlet nagy mennyiségben volt, s utólagos készitése ép oly buzgón folyt, mint a puskalőkészlet gyártása. Igen nagy mennyiségü tömör és üreges ágyugolyó készült Ruszkabányán Maderspach báró ottani igazgató alatt.

Az ütegek fogatait Békefy alezredes parancsnoksága alatt a Károly-laktanyában müködő lóállitási bizottság kezelte egy szekerésztiszt őrködése mellett. Eleinte több ütegnek cs. kir. szekerészlovai is voltak. Végre tetemes számmal küldöttek magánemberek szép és alkalmas szekerészlovakat a honvédtüzérség számára.

E részben különösen megemlitendő a váczi püspökség, mely 30 lovat ajánlott föl és Szabadka városa, mely a fenebbi czélra 18 kitünően fölszerszámozott lovat bocsátott a kormány rendelkezésére.

Lőpormalmok Pozsonyban, Beszterczebányán, Nagybányán és Kassán voltak cs. kir. tüzértisztek őrködése alatt. Saját lőpormalmokat a magyar kormány csak később állitott fel.

A három főfegyvernem szervezése következő módon haladt előre:

A honvédzászlóaljak május havától szeptember 23-áig csak a 16-os csekély számot érték el, melyek közül három még fölállitás alatt állott, mig kettő-három még csak a papiron volt. Mily lassan ment e zászlóaljak szervezése, az a körülmény is bizonyitja, hogy a 14. honvédzászlóalj, melynek fölállitása már a 11, 12 és 13-ikkal julius 20-án rendeltetett el, csak szeptember 14-én léphetett életbe a pesti csatárzászlóalj átalakitása után. A rendes gyalogság lassu szervezésének okát már előbb emlitettük és ha az abban az időben, midőn Magyarországot a horvátok betörése fenyegette és ezek által megtámadtatott, nagyobb előmenetelt nem tett ez csak ugy magyarázható, hogy a baj perczében a tömegek felállitásának kellett szentelni minden figyelmet, melyeket a mozgó, az állandó nemzetőrség és a szabad csapatok képviseltek.

A magyar haderők október hóban kezdett és csodás gyorsasággal haladó szervezésénél mindinkább előtérbe lépett annak tömöritési szándéka az által, hogy a rendes csapatok száma mindinkább szaporíttatott és a rögtönözött szabálytalan alakulások később egészen megszüntek. A buzgalmat szabad csapatok fölállitásában ugyan nem akarták bénitani, de ezeknek létezése nem volt hosszas tartamu; mert utóbb honvédzászlóaljakká vagy huszárezredekké alakittattak át.

A már fölállitott vagy fölállitandó szabadcsapatokhoz jött még a Frangepán nevét viselő zászlóalj is, mely a Pozsonyban magyar szolgálatba álló Ceccopieri nevét viselő cs. kir. gyalog sorezred legénységéből alakittatott és egy 4 századból álló zászlóaljat képezett.

A honvéd lovasság fölállitása is megkezdetett. Igy jelesül az önkénytes jász-kun lovasság egy 6 századból és 1000 lóból álló huszárezreddé alakult át, mely a Lehel történelmi nevet vette föl.

Október elejéig tehát az eddig emlitettekből a következő szabadcsapatok alakultak:

Lopresti (vadász)	gyalogság
Szalay (Bocskay csapat)	
Woroniecki (vadász)	
Hunyady	
Zrinyi	
Berzenczey	
Hunyady	lovasság
Jászkunsági	
Berzenczey	
(Bocskay hajdu)	

A honvédtüzérség fejlődése gyorsabban történt, midőn két uj üteg fölállitása rendeltetett el és egy 12 fontos s két 6 fontos üteg fölállitása gyorsan haladt.

A müszaki csapatok szervezése is megkezdetett később és azok a tisztek, kik a magyar táborkarhoz jelentkeztek, szeptember vége felé parancsot kaptak jelentkezésre a budai főhadparancsnokságnál és képzettségükre nézve báró Hrabovszky altábornagy előtti vizsga letételére.

Nem hagyhatjuk emlitetlenül azon bőséges adakozásokat, melyek a haza védelmére az ország minden részeiből befolytak és a hivatalos Közlöny legtöbb hasábját megtöltötték. Roppant mennyiségü fehér- és ágynemü, tépés, sebkötésre szolgáló vászon stb., fegyverekkel, lovakkal és tetemes pénzösszegekkel együtt folyt be. Hosszu lajstromokban voltak följegyezve az önkényt belépő vagy állitott honvédek nevei, kik 20 forintnyi fölpénzeikről vagy egészen vagy részben lemondottak. A nemzeti kölcsönhöz való járulás mind-

inkább szaporább lőn és egyre nagyobb pénzadományok folytak be. Igy befolyt:

	Mint ajándék	Mint kölcsön
Juniusban	45,805 frt 32 kr.	69,980 frt 29 kr.
Juliusban	249,370 „ 21 „	329,650 „ 23 „
Augusztusban	509,177 „ 16 „	581,385 „ 28 „

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök legnagyobb uradalmai egyikének egy évi jövedelmét engedte át az államkincstárnak. Batthyány Fülöp herczeg maga 20,000 és Győr városa 5944 ezüst forintot ajándékozott, azonfelül nagyértékü ezüst asztali készletet. Munkánk körén tulmenne, ha föl akarnók jegyezni mindazokat a gazdag adományokat készpénzben és ezüstnemüben, mely beolvasztatott, hogy ezüstpénz veressék belőle és hogy fedezésül szolgáljon az egy és két forintos magyar bankjegyeknek.

Haderőnk fejlődésével és a honvédelem növelésére czélozó minden módokkal kapcsolatosan, valamint ama harcz kiterjedésével szemben, melybe Magyarország keveredett s mely nemsokára valóságos háboruvá fajult Ausztria ellen: pénzügyeinkről munkánk keretének megfelelőleg szükséges szólanunk. Közigazgatásunk ezen ága alkotmányos életünk békés és üdvös fejlődése tekintetéből, valamint a háboru viselésére nézve is a legfontosabb volt. De nagy különbség van egy állam közt, mely régi szervezeten alapulva, már minden eszköz birtokában van, hogy az észszerü államgazdászatnak minden irányban megfelelhessen és az olyan közt, melynek most kell csak saját lábaira állani. De ha a csak alig fejlődő államélet első mozzanataihoz még háborus események is járulnak, oly helyzet áll be, a melynél bajosabbat képzelni nem lehet. Ebben a helyzetben volt Magyarország, midőn 1848. ápril 11-én Kossuth Lajos a magyar pénzügy kezelését, vagyis helyesebben megteremtését kezébe vette. Minden, a mit ő a magyarországi pénztárakban talált, nem volt több mint 506,105 frt 24 kr. e. p. Ezt még az osztrák minisztérium, a maga — más helyen emlitett — augusztus havi emlékiratában, melyben a magyar pénzügyi eljárás elleni sérelmek is föl vannak hozva, maga is beismeri. A magyar pénztárakban talált ürességet az a körülmény magyarázhatja

meg, hogy az 1847 november 1-étől, 1848 áprilisig (a közigazgatási év azon időben november 1-én kezdődött és a legközelebbi év deczember 1-éig terjedt) befolyt jövedelmek (6.551,480 forintból 5.430,363 frt) az osztrák kormány rendelkezése alá bocsáttattak.

A pénztárak üressége ugyan igen nagy baj volt, a mennyiben a folyó kiadások forogtak kérdésben, de Kossuth ezen pillanatnyi zavaron tudott segiteni anélkül, hogy hitelt venne igénybe. Mint később látni fogjuk, nagy sikerrel hivatkozott a nemzet áldozatkészségére. De minő óriási föladatot kellett a magyar pénzügyminiszternek még a viszonyok békés fejlődése mellett is Magyarországon megoldani! Magyarországra nézve 1848 előtt külön pénzügy valóságos értelemben nem létezett. Magyarországgal ugyanis e tekintetben félig mint tartománynyal, félig mint önálló állammal bántak, mivel a jövedelmek egy része, az ugynevezett házi és hadi adó csak Magyarország közigazgatására fordittatott, mig a legjelentékenyebb jövedelmek a bányákból Ausztria összes jövedelmeivel összevegyittettek. A közvetett államjövedelmeket illetőleg minden biztos kimutatás hiányzott. Csak 1848 márczius hava után voltak Magyarország jövedelmei egy az osztrák miniszterium részéről a kremsi országgyülés számára Ausztria összes jövedelmeiről kidolgozott budgetből kimutatva, ezek szerint 1847-ben a jövedelmek Magyarországból, Erdélyből és a katonai határőrvidékből 22.320,683 frtra rugtak. Ebből az összegből az osztrák kormány Magyarországra 13.490,393 frtot, a magyar ezredek fenntartására, az átalános közigazgatásra és egyéb jelentéktelen tételekre 1.641.394 frtot, összesen 15.190,923 frtot forditott és igy még 7 millió többlet maradt, mely összeg a bécsi központi pénztárba folyt be.

A jövőben mindennek máskép kellett történni. Magyarországnak saját háztartással kellett birnia, azaz ilyet teremtenie, a rendes és rendkivüli kiadásokról gondoskodnia és a szervezésre és fentartásra szükséges összegeket beszereznie, a kereskedelem, ipar és nemzetgazdászat emelésére az országban uj közlekedési vonalakat, vasutakat nyitni és az eddig meglevő elhanyagolt országutakat járhatókká tenni, a

népnevelésnek iskolák szaporitása és reformálása által ujabb alapokon lendületet adni stb., szóval Magyarországnak alapjából kellett ujra fölépittetnie. Erre sok évi békés fejlődés lett volna szükséges, hogy szilárd alapokra lehessen fektetni. Ezen átmeneti időszak nehéz volt minden miniszteriumra, de legnehezebb a pénzügyire nézve, melynek az eszközök előteremtéséről kellett gondoskodnia, hogy az államélet tevékenysége minden szakban mozgásba hozassék. Itt nem jöttek számitásba azok a tekintetek, melyeket Ausztria iránt a három százados köteléknél és a többoldalu érdekeknél fogva figyelembe kellett volna venni.

Kossuth Lajos e tekintetben mindjárt hivatalos teendői átvételekor alkalmat talált, hogy mint magyar pénzügyminiszter saját szempontjából felléphessen. Az osztrák miniszterium egy emlékiratot intézett legfelsőbb kézirat alakjában a nádorhoz, melyben felszólitotta Magyarországot, hogy az 1200 millió frtra rugó osztrák államadósságból 200 milliót vállaljon el oly módon, hogy ezen összeget vagy azonnal vegye magára, vagy évenkint 10 milliónyi járadékot fizessen. A magyar kormány visszautasitotta e követelést, rámutatván arra, hogy ebből az államadósságból egy millió sem adatott ki Magyarország érdekében, sőt hogy ezen ország a volt kormány alatt mindig el volt hanyagolva. Ausztria részéről pedig hangsulyoztatott, hogy Magyarország e megtagadása maga után vonná Ausztria állami bukását, a monarchia tönkrejutását és százezernyi család megrontását, mivel az olasz tartományok ugyanezen megtagadással lépnek föl és a többi tartományok is, melyek alkotmányos szabadságot nyertek, lehetőleg hasonlóképen követnék ezt a példát.

Ha meggondoljuk, hogy Ausztria Olaszországgal háboruba keveredett és átalán véve nagyon válságos helyzetben volt, részünkről nem kellett volna foglalkoznunk a multtal, mely uj korszaknak nyitott pályát, hanem a jövőt kellett volna szem előtt tartanunk, és annak érdekében át kellett volna venni az államadósság egy részét. Magyarországnak önállósága megszerzésére sok pénzre volt ugyan szüksége, de egyszersmind abban az állapotban is volt, hogy pénzügyét rendkivüli módon fejleszthette. Meg kell gondolni, hogy a nemesi földbirtok

megadóztatása által a földadó megháromszorozódott, a jövedelmek a kincstári uradalmakból legalább megkettőződtek és az ország adóképessége még épen nem volt kiaknázva, mivel a más országokban elfogadott adók nemeit Magyarországon alig ismerték. Bizonyitásául annak, minő volt az adózás, csak azt akarjuk megemliteni, hogy Magyarország 15 milliónyi lakossággal csak 3 millió forinttal több adót fizetett, mint Csehország négy és fél millió lakossal.

Az ország nagy segédforrásai csak békés viszonyok, bölcs és óvatos politika által aknáztathattak volna ki, mig a békezavarás az átmeneti stadium minden nehézségével ismerkedtette meg, ezáltal bevételi forrásaink tetemesen csökkenhettek, rendkivüli pénzügyi müködésekre szorithattak bennünket és egész tevékenységünket a béke munkáiról a romboláséba vihették át. Igy aztán Magyarország pénzügyminisztere nem sokára arra volt utalva, hogy a közélet tényezőinek tekintetbe vételével, egész tevékenységét a honvédelem előmozditására szolgáló eszközök előállitására forditsa. Nagy kiterjedésü szakmájának teendőihez még a hadsereg fölszerelésére, fölruházására és fölfegyverzésére, katonai intézetek felállitására szolgáló rendszabályok is járultak, melyekkel Kossuth kiváló előszeretettel és erélyességgel foglalkozott. Az a mód, melylyel rendkivül sulyos viszonyok, az akkori európai pénzválság és az uralkodó általános bizalmatlanság alatt, melyek minden pénzügyi müködést majdnem kizártak, a szükséges összegeket a háboru sikeres viselésére előteremtette, hozta létre az ő eredeti pénzügyi tervezetéből mindazt. mi az előre nem látott háboru folytathatásának alapul szolgált. Legfőbb gondja az volt a pénzügy megteremtésénél, hogy külön pénznemet és bankjegyet készittessen. 1848-ig Magyarországon csak csekély számmal voltak huszasok és aranyak, ugy hogy majdnem kirekesztőleg csak osztrák ezüst és papir volt forgalomban, mi egyébiránt az akkori Magyarország és Ausztria közti viszonynál fogva nagyon megfogható volt. Minthogy az osztrák bankjegyek azon sulyos helyzet következtében, melybe Ausztria jutott, mindinkább vesztették hitelüket, Kossuth azon igyekezeténél fogva, hogy

nemzeti pénzügyet teremtsen, arra a gondolatra jött, hogy az osztrák bankjegyek helyett nem kamatozó magyar papirpénzt léptessen életbe.

Ezáltal Kossuth, ki egész nagyságukban nem láthatta előre a jövendő veszélyeket, azt a forrást akarta megnyitni, mely ugyan a pénzügy vesztére szolgált s nem virágoztatta fel ugyan az országot, de mégis képessé tette egy hosszabb háboru szükségleteinek fedezésére. A magyar pénzügyminiszter eleinte csak békés időket vett zsinórmértékül pénzügyi politikájára nézve és minthogy a hadi események kezdetben csak lassan fejlődtek, pénzügyi rendszabályai lépést tartottak azokkal. Mielőtt azonban bővebben szólnánk e müködéséről, szükséges az ő hivatalos tevékenységének kezdetére visszatérnünk, mely már azért is nagyon érdekes, mert összeütközésbe hozta őt az osztrák pénzügyminiszterrel. Midőn az első magyar felelős miniszterium kineveztetett, a különböző miniszteriumok hatásköre nem volt megszabva, mint ez 1867-ben a miniszterium kinevezése előtt a közösügyekről szóló törvényeknél is történt, és Kossuth, ki nem volt semmi alkudozásnak barátja és közösügyekről mitsem akart tudni, ugy tekintette magát, mint a magyar pénzügy tökéletesen önálló ügyviselőjét és ebből a szempontból a pénzügyi tárcza átvételénél nem vette tekintetbe a folyó pénzügyi időszak végéig terjedő központi igazgatás követeléseit a különféle igazgatási ágak némely pénztárainak több követeléséről és hátralékáról. A kérdéses összegek csekélyek voltak ugyan, mivel a magyar pénztárak üresek voltak, de mégis surlódásra szolgáltattak okot a két pénzügyigazgatás között.

Egy más, még pedig nagyon fontos tárgy, mely a mi parlagon heverő iparunkra vonatkozott, volt a behozatali vám külföldi terményekre abban az időben, midőn Ausztriától a vámsorompók elmozditását várták Ausztria és Magyarország közt. Ha nagy zajt csaptak is ennek következtében a külföldi termelők, Kossuth mégis akkor Magyarország jól fölfogott érdekében cselekedett. Mindazonáltal ezek az Ausztriától tökéletesen független és önálló magyar kereskedelmi politika kezelésére czélzó rendszabályok az összeütközést megérlelték és az osztrák államadósság egy része elvállalá-

sának megtagadása még inkább elmérgesitette azt. Később készek lettek volna engedékenységre, de akkor már késő volt.

Hogy Kossuth Lajos eljárására visszatérjünk, mindenek előtt ki kell emelnünk, hogy az első negyedben, t. i. 1848. april 11-étől egész julius 1-ig igen kielégitő eredményt tudott felmutatni. Az előirányzat erre a negyedre daczára annak, hogy Horvátország és Alsó-Magyarország nagy részének adója elesett a szerb fölkelés következtében és az ezáltal szükségessé vált nagyobb kiadásoknál fogva, 3,010.943 frtra és a kiadások 2,401.224 frtra rugtak.

Hogy kellőleg lehessen méltányolni a kedvező eredményt, melyet Kossuth müködése első hónapjaiban felmutatott, még a következő mozzanatokat kell kiemelnünk: A jövedelmeknél a hadi adó, az ajándékok és az önkénytes kölcsönök nem voltak beleértve, ellenben a kiadásoknál 262,000 frtnyi előleg föl volt véve, melyek katonai czélokra estek, és pedig:

Az önkénytesek fölszerelésére	151,000 frt.
A pesti gépgyár-társaságnak fegyverek átalakitására	70,000 „
Wodianer bankháznak gőzhajó-gépekért . . .	30,000 „

A hadi adó az okból nem volt a bevételekbe befoglalva, mert ezt kizárólag a hadi pénztárak kezelték és a félévi számadásokat a tartományi bizottságok csak május havában vihették keresztül. A kiadások közt tehát ez az összeg, melyet az államkincstár a behajtott és közvetlenül a rendes katonasági költségekre használt, mint pótlék szerepelt. A rendes csapatok két havi élelmezésére a tennebbi czélból 1,488,753 frt 51 kr. volt fizetendő, a hadügyi igazgatásra szükségelt összes költségek két hóra 2,189,603 frtra rugtak. E mellett még tekintetbe kell venni, hogy a rendes csapatok járuleka a határőrvidéki ezredek legnagyobb részének eleste által csekélyebb lett.

Bármennyire kedvezőnek mutatkozott is a pénzügy az első két hóban, a második félévre már borusabbak lettek a kilátások. Az előirányzat, melyet Kossuth a községi adókról julius elsejétől 1848. deczember 1-éig a képviselőháznak beterjesztett, a földadó és a hadi adó beszámitása nélkül, de

beleértvén Erdélyország közvetett adóit, nem vonván be annak igazgatási költségeit, tett:

bevételekben	10,126,730 frtot.
kiadásokban	28,845,507 frtot.

Ezzel tehát a kiadások egy évre 57,691,014 frtra*) rugtak volna. A második félévre eső 18,655,000 frtnyi deficzitet a hadügyi budget vette igénybe. Ezekből a számokból legvilágosabban látható, minő irányban kellett Kossuthnak tevékenységét leginkább kiterjeszteni. A hadi budget tetemes növekedését a zsold és az ellátás javitása idézte elő, miben a csapatok részesültek, továbbá az első 14 zászlóalj és a várak élelmezése és erőditése, végre a nemzetőrségre forditandó nagyobb költségek és a mozgósitás követelményei is.

A magyar állam számára tett első költségelőirányzat a fenálló körülmények közt ideiglenes jellegü volt és alapjául majdnem kizárólag az ország háborus helyzete szolgált. De mikép lett volna Kossuth képes e helyzetnek megfelelően müködni, miután a föld általános megadóztatása, minden kataszter hiánya miatt, a nemesi földbirtokra nézve épen nem volt megkezdhető november hó előtt és a robot s a tized elodázhatlan megváltásáról gondoskodni kellett, hogy a szükséges kiadások fedeztethessenek, sőt hogy a képviselőház által julius 11-én megszavazott 40 millió forint egy 200,000 főnyi hadseregre legyen előteremthető, ha ennek lehetősége nem alapult volna magyar pénz- és bankügyön és más jól kidolgozott pénzügyi müködéseken? Az utóbbihoz tartozott az önkénytes átalános nemzeti kölcsön kamatozó kincstári utalványok által. Kapcsolatosan a belügyministeriumnak 1848. május 19-én a haza polgáraihoz inté-

*) Azon lendület mellett, melyet a viszonyok azóta átalában nyertek, valamint az államszükségletek nagy szaporodása mellett szól az a körülmény is, hogy Magyarország jelenleg a közös költségek fedezésére és az államadósságok törlesztésére majdnem azt az összeget fizeti, mint a mennyit akkor összes évi budgetje képezett.

zett fölhivásával, melyben adakozásokra szólitotta föl őket a haza megmentésére, Kossuth a nádor helybenhagyásával és az összes miniszterium beleegyezésével kamatos kincstári utalványok kibocsátását rendelte el, egy önkénytes nemzeti kölcsön létrehozatala czéljából.

Ennek következtében 5 százalékos kincstári utalványok bocsáttattak ki, melyeknek beváltása 3, 6 és 12 hóra terjedt. Az utóbbi határidő különösen azokra volt tekintettel, kik készpénz helyett arany és ezüstnemüvel, melyeket hivatalosan megbecsültek, váltották be az utalványokat. Meg volt ugyanis állapitva, hogy a kincstári utalványok ép ugy arany- és ezüst-pénzzel, mint bécsi bankjegyekkel, arany- és ezüstnemüvel, melyek hivatalosan becsültettek meg, fizethetők vissza. E pénzügyi müködés, mely az állampolgárok által az államnak teendő kölcsön jellegét viselte, azt eredményezte, hogy a kincstári utalványok vásárlói legnagyobb részben lemondottak a kamatokról, eszerint tehát az államkincstár e pénzügyi müveletnél egyátalában alig volt igénybe véve.

De bármily nagy volt is a nemzet áldozatkészsége, az ország a jövedelmi források később még érezhetőbb apadásával, a háborunak az egész országban történt elterjedésével, valamint a kiadások tetemes növekedésével szemben nem lett volna képes oly hosszu és nagyszerü háboru viselésére, ha Kossuth nem nyomatott volna magyar papirpénzt. Ha ugyan a háboru folyama alatt oly müveletek történtek is a magyar értékpapirokkal, melyek hasonlitottak a franczia assignatákkal véghezvitt müveletekhez, a magyar bankjegy eredeti alapja azért mégis igen szilárd maradt, valamint kibocsátására a vele összekötött közhasznu czélok is azok voltak. Ha a pénzügyminiszter nem sokára a hadi mozzanatokat is kénytelen volt figyelemmel kisérni, ahhoz a nemzetiségi harcz megkezdése is sokban járult.

A papirpénz kibocsátása a nádornak, mint királyi helytartónak jóváhagyásával és az összes miniszterium hozzájárulásával történt, mely azt május 24-én rendelte el. Eleinte csak 12 és fél millió ezüst forintig voltak bankjegyek kibocsátandók, melyeknek árfolyamba tétele 6 hét mulva volt

megkezdendő, mi azonban csak szeptember közepén történt. Az ezen bankjegyek kibocsátására szükséges alap aranyban és ezüstben a kamatozó kincstári utalványokból befolyó arany és ezüstpénzből, továbbá a bécsi bankjegyek ezüsttel eszközlendő beváltása, az arany és ezüst pénzverés *) és végre a bányajövedelmek és más a kincstárba befolyó érczpénz által képeztetett.

Minthogy a kibocsátandó bankjegyeknek $2^1/_2:1$ arányban kellett állaniok az értékalaphoz, az utóbbinak a bankjegyek kibocsátásánál $12^1/_2$ milliónál 5 millióra ezüstben kellett rugnia. Ez az alap a pesti kereskedelmi banknál tétetett le, melyhez a magyar kormány abban a viszonyban állott, mint az osztrák kormány a bécsi nemzeti bankhoz. A bankjegyek kibocsátása az országos kincstár részéről az állam által történt a pesti kereskedelmi bank utján, melyet az állam ellenőrzött.

Eleinte csak egy és két forintos bankjegyek bocsáttattak ki és meghatároztatott, hogy a kincstár szükséglete fedezésére csak annyi bankjegyet vesz át, mennyit az alap egymásutáni alakitásához ezüstben és aranyban átad. Az alap 1848-ban már 3 millióra rugott. A magyar bankjegyek minden közpénztárnál ezüstpénz gyanánt fogadtattak el és a pesti kereskedelmi banknál bármikor ezüstpénzre váltathattak föl.

A $12^1/_2$ millió bankjegyből 4 millió közhasznu czélokra, $3^1/_2$ millió a pesti kereskedelmi banknak a kereskedelmi forgalom előmozditására kölcsönöztetett. Ha tekintetbe veszszük azon körülményt, hogy az összes országos közigazgatás szervezése nagy összeget nyelt el, azt lehet állitani, hogy a magyar bankjegyek kibocsátásánál a hadi esélyek épen nem voltak mérvadók.

---

*) Julius 14-én érkezett meg a magyar érczpénzek első szállitmánya: tallérok, forintok és huszasok, Körmöczbányáról Pestre. Valamennyi pénznemnél az előbbi alak tartatott meg: az egyik oldalon ezzel a földirással „V. Ferd. Magy. H. S. Orsz. Királya, Erd. N. Fejed.“ a másik oldalon az isten anyja volt látható e földirással „Sz. Mária Ist. a nyja Magy. or. védője.“

Pénzügyünk további fejlődését az utóbb leirandó eseményeknél fogjuk megbeszélni. Még csak azt akarjuk fölemliteni, hogy az országgyülés juliusi üléseinek megkezdésével a kormány pénzügyi intézkedéseit helyeselte, de a bankjegyekre nézve ama kivánatnak adott kifejezést, hogy a kis bankjegyek nemsokára nagyok által váltassanak föl, mit azonban Kossuth mindjárt nem tett, mivel legelőbb is öt forintos bankjegyek kibocsátásához fogott.

XVI.

Batthyány átirata az országgyüléshez. — A legfelsőbb manifesztum 1848. év október 3-ról. — Az október 7-ki országgyülés határozata. — A honvédelmi bizottság, mint ideiglenes kormány, megalakitása Kossuth Lajos elnöksége alatt. — Kossuth első parancsa a várparancsnokokhoz és várőrségekhez. — Kossuth kirándulása Párndorfra.

Batthyány Lajos gróf mindent elkövetett Bécsben, hogy Lamberg gróf altábornagy meggyilkoltatása ne adjon alkalmat rendkivüli intézkedések tételére, de hasztalanul. Miután megkapta az engedélyt a leköszönésre, október 2-án átiratot intézett a képviselőházhoz, mely több tekintetben nagy érdekkel bir. Ez az átirat, mely az országgyülés ellen is vádat tartalmazott, következőleg hangzott:

„Az önök igéretében bizva távoztam Pestről, uraim, hogy mindaddig, mig az ő felsége által kibocsátott manifesztum értelménél fogva én a táborunkban uralkodó hangulattal meg nem ismerkedtem, semmi lépést nem fognak tenni visszaérkezésemig és jelentésemhez képest fognak később intézkedni; de alig folyt le pár óra elutazásom után, midőn a képviselőház egy határozatot hozott, mely minden tekintetben ellenmondásban állott meggyőződésemmel és igy a döntő pillanatban éreztette velem, mily csekély értékkel bir szemeiben miniszterelnökének véleménye. Mindennek daczára a végső perczig igyekeztem polgári kötelességemnek megfelelni és azt tanácsoltam az ezen határozattal elküldött képviselőknek, terjesztenék azt elő az összes tisztikarnak, mire az illetők belátták, mily veszély lenne az a hazára nézve, ha ez a határozat kihirdettetnék és igy az összes tisztikarral

abban állapodtak meg, hogy az csakugyan ne hirdettessék ki, és a magyar csapatok báró Jellachich fegyveres hadseregét, ha ez az ő felsége által kiadott parancsnak nem engedelmeskedik, egész erővel támadják meg, de fegyvereiket semmi esetre se rakják le előbb, mig báró Jellachich a maga hadseregével Magyarországból ki nem vonul. És a dolgok e kedvező állása mellett vettem a hirt, hogy az országgyülés határozatát nyomban követte Lamberg gróf borzasztó meggyilkoltatása, mely tett a haza érdekében teendő minden lépéseimet már előre is meghiusitotta ugy, hogy fölöslegesnek látom most jelentést tenni viszszalépésemről, miután állásom hatáskörét a képviselőház a haza érdekében ismételve kötelességének tartotta csorbitani. De nyiltan ki kell jelentenem, hogy ha e perczben vissza is lépek, nekem legbensőbb meggyőződésemnél fogva jogom van követelni, hogy e lépést senki se tulajdonitsa hazám szent ügye iránti közönyösségnek, se pedig önző félénkségnek hanem a joggal követelt bizalom hiányának, mely bizalomhiány a képviselőházat arra az utra vezette, melyen én a törvényesség iránti tiszteletnél fogva, a melyhez hivatalban maradásomat kötöttem, nem haladhatok. Egyuttal lemondok képviselői állásomról is, hogy alkalmuk legyen választóimnak politikai eljárásomról itéletet hozni.*) Bárminő legyen is az itélet, arról legyenek meggyőződve uraim, hogy akár mint országgyülési képviselőt, akár mint egyszerü honpolgárt, mindig küzdve fognak találni soraikban szóval és tettel Magyarország jogai és a törvények szentsége mellett és mindaddig nem fogok pihenni, mig ellenség fertözteti hazám földjét jelenléte által és oly törvények állanak fenn, melyeket az ellenségek nem akarnak elismerni, jöjjön bár a forradalom felülről vagy alulról.

Bécs, 1848. október 2-án.

Batthyány Lajos gr. s. k.“

---

*) Az ujonan megtartott képviselőválasztásnál Batthyány Lajos gróf ujra megválasztatott és alsóházi tag maradt az országgyülésnek Debreczenben történt feloszlásáig.

Gróf Batthyány Lajos a császári manifesztum megjelenése után elhagyta Bécset, miután egy kitünő képviselő barátjához egy bizalmas levelet intézett az általa utoljára tett lépésekről.*)

A következő nap, október 3-án megtörtént az, a mit Batthyány megakadályozni akart. Megjelent a legfelsőbb manifesztum, mely által kihirdettetett Magyarországra az ostromállapot és Jellachich bán altábornagy ő felsége alteregojává neveztetett. E manifesztum következőleg hangzott:

„Mi első Ferdinánd, Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar-, Cseh-, Tót- és Dalmátországoknak e néven V. királya, Erdély nagyfejedelme stb.

Magyar-, Erdélyországnak s a hozzá kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyjainak és

*) Ezen levél többek közt a következő közléseket foglalta magában: „Beszéltem Wessenberggel, a kihez mindig utasitottak és megmondtam neki, hogy a mi törvényeink nem ismernek el helytartót és hogy az országgyülés a törvények értelmében csak akkor napolható el vagy oszlatható fel, ha a budget-tárgyalások befejeztettek. Lambergre nézve azt mondottam neki, hogy mivel ezen szomoru eset fölött birói vizsgálat indittatott, ezt semmi szin alatt ürügyül nem szabad használni államcsinyre, annál kevésbbé, mivel az országgyülés az eset roszszalását mondotta ki. Egyszersmind arra figyelmeztettem Wessenberget, hogy ők magok Bécsben közvetett okozói Lamberg meggyilkoltatásának, mivel a törvényes formákat meg nem tartották és azokat mellőzték. Hogy ily törvénytelenségek többé elő ne forduljanak, küldjék el nekem báró Vay kinevezését a miniszterelnökségre, melyet ellenjegyezni kötelességemnek fogok tartani. Másnap kéziratot kaptam ő felségétől, melyben föl lettem szólitva, hogy báró Récsey kinevezését ellenjegyezzem, a mit természetesen nem tettem, mivel a lelépő miniszterelnöknek csak utóda kinevezését szabad ellenjegyezni, ez pedig előbb a többi minisztereket választhatja és terjesztheti be megerősitésül. Ezt Wessenbergnek irásban jelentettem ki, egyszersmind intettem báró Récseyt, hogy ne használtassa magát eszközül ily államcsinyre. Récsey megigérte nekem, hogy tanácsomat fogja követni. Nem sokára ezután azon . . . . manifesztumról értesültem, mely Récsey által ellenjegyezve, Magyarország függetlenségét megsemmisiti. Fölkerestem Récseyt és tanuk előtt szemére hánytam ingatagságát és törvénytelen lépését. A manifesztumra pedig kijelentettem, hogy az minden törvény tekintetbe nem vétele és hadüzenet Magyarországnak, hogy most Magyarországnak nem marad egyéb hátra, mint saját védelméről gondoskodni.

képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkban összehivott országgyülésen egybegyülve vannak, üdvöt és kegyelmünket.

Mély fájdalommal és megütközéssel tapasztalván, hogy a képviselőház Kossuth Lajos és társai által nagy törvénytelenségekre hagyta magát ragadtatni, sőt törvénytelen végzéseit, királyi akaratunk ellenére, végrehajtotta, és közelebbről a béke helyreállitására általunk kiküldött királyi biztosunk, Lamberg Ferencz gr. altábornagyunk ellen, mielőtt ez törvényes formában kiadott megbizó levelünket előmutathatta volna, folyó evi szeptember 27-én oly végzést hozott, melynek folytán nevezett királyi biztosunk egy felbőszült vad csoport által az utczán vakmerőleg megtámadtatott és irtózatosan megöletett.

Ily körülmények közt ama királyi kötelességünknél fogva, melylyel az ország biztosságának és törvényeinek megőrzésére köteleztetünk, ezennel rendeljük és parancsoljuk:

1. Az országgyülést ezennel feloszlatjuk ugy, hogy jelen legkegyelmesebb leiratunk közhirré tétele után üléseit azonnal berekeszteni köteles.

2. A jelen országgyülés és képviselőháznak általunk nem szentesitett mindennemü végzéseit és rendeleteit törvényteleknek és semmiseknek nyilatkoztatjuk ki.

3. Jellachich József báró altábornagyunk, Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánja főparancsnoksága alá rendeltetnek a Magyarországon és kapcsolt részekben, ugy nemkülönben Erdélyországban levő összes hadseregek és mindennemü fegyveres csapatok, akár nemzetőrök, akár önkénytesek legyenek.

4. Mig a felforgatott rend és béke helyre nem áll Magyarországon, az ország haditörvények alá rendeltetik és ennek folytán mindennemü megyei, városi vagy kerületi gyülések tartásától ideiglenesen eltiltatnak az illető hatóságok.

5. Jellachich József br. Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánja, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa küldetik ki, teljhatalom adatván neki, hogy azon hatóságot gyakorolhassa a végrehajtó hatalom körül, melylyel e rendkivüli körülmények közt mint királyi felségünk képviselője felruház-

tatott. Mely királyi legfelsőbb felhatalmazásunk következtében mindazt, mit a bán rendel, végez és parancsol, legfelsőbb királyi hatalmunk szerint végzettnek és parancsoltnak nyilatkoztatva, Magyar- és Erdélyországnak s a kapcsolt országok minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselőinek, méltóságainak s minden rendü és rangu lakosainak legkegyelmesebben rendeljük és parancsoljuk, hogy Jellachich br. mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa által a leirt parancsoknak mindenekben épugy hódoljanak és engedelmeskedjenek, mint legfelsőbb kir. felségünk iránt tenni tartoznak.

6. Jelen meghagyásunk folytán arra fog ügyelni kir. biztosunk, hogy Lamberg F. gr. kir. biztosunk megtámadói és gyilkosai, általában ezen fölségi és emberi jogokat lábbal tapodó ocsmány bün inditói és részesei ellen a törvények teljes szigorusága alkalmaztassék.

7. A polgári közigazgatás egyéb folyó tárgyai ideglen az illető miniszteriumok tisztviselői által a törvények szerint fognak vezettetni.

Ennek folytán az összbirodalom közös érdekei biztositása és kormányzásának egysége maradandólag helyreállitandó, a nemzetiségek egyenjogusága szakadatlanul biztositandó, s ennek alapján a koronánk alatt egyesült országok és nemzetek közös viszonyai rendezendők; mindezek az érdekelt részek képviselőinek hozzájárultával tanácskozás alá vétetni és törvényes uton elintéztetni fognak.

Kelt Schönbrunnban, 1848. október 3-án.

Récsey Ádám m. kir. miniszterelnök m. k. Ferdinánd m. k.

Récsey br. táborszernagyomat ezennel magyar miniszterelnökömmé nevezem ki.

Schönbrunn, 1848. október 3-án.

Récsey Ádám m. k.*) Ferdinánd m. k.

---

*) Récsei Récsey Ádám cs. kir. táborszernagy, a magyar testőrség alkapitánya, a vaskorona rend, a Mária Therézia rend és több külföldi rendek lovagja, cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos és aranykulcsos, a Sándor muszka czár nevét viselő 2. magyar sorgyalogezred másod tulajdonosa, annak idejében a magyar hadügyminisztertől a főhadparancsnokság átvételére szólittatott föl Lederer báró helyére.

XVII.

A bécsi októberi forradalom. — Latour gr. hadügyminiszter meggyilkoltatása. — Windischgrätz hg. diktátorsága. — A magyar hadsereg a Lajthánál. — Mészáros Lázár hadügyminiszter kiáltványa a déli hadsereghez. — Jellachich kinevezése teljhatalmu kir. biztossá. — Récsey tábornok miniszterelnöksége. — A magyar képviselőház október 7-ki határozatai. — Szakadás a nemzet és korona közt.

1848. október 6-án Bécs lakossága fölkelt. E forradalom első áldozata Latour gróf*) cs. kir. hadügyminiszter volt. A mód, ahogy az agg tábornok a nép salakjának bünös kezei közt elesett, nagyon emlékeztetett a párisi rémuralomra. A féktelen népdüh be nem érte meggyilkolásával, hanem még több óráig ünnepelte vad orgiáit meztelen holtteste fölött, melyet a hadügyminiszterium előtti egyik karos lámpavasra akasztottak. Rémület töltötte el a jószivü bécsieket, és e véres

mit azonban különféle okok miatt visszautasitott. Récsey érdemteljes és vitéz aggastyán volt még a franczia háborukból, de csekély tudományu és későbbi éveiben inkább szeretett jól élni mint szolgálni, ugy hogy abban az időben, melyben Récsey parancsnokoló tábornok volt Gácsországban, Benedek Lajos mint alezredes és oldala mellett lévő törzstiszt, vitte ténylegesen a tábornokságot.

*) Gróf Baillet de Latour Tivadar cs. kir. altábornagy hadügyminiszter, cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos, a Mária Terézia katonai lovagrend és más külföldi rendek lovagja a 28. sorgyalogezred tulajdonosa, a nagy érdemü cs. k. táborszernagy és udvari főhaditanács elnökének, gróf Latour Miksának fia, Linczben felső Ausztriában 1780. év junius 15-én született. Latour a cs. k mérnök akadémiában neveltetett, honnét 1793-ban mint alhadnagy lépett a mérnöki karba. Mint ilyen részt vett a marengói és montebellói csatákban, ezután hadsegéd lett a szerencsétlen Mack báró altábornagynál,

tett ép oly elszigetelt maradt, mint Lamberg meggyilkoltatása Magyarország fővárosában, minthogy a vörös forradalom Ausztriában ép ugy mint Magyarországon nem fért össze a nép jellemével. A magyar testőrség másodkapitányát, Récsey táborszernagyot, másnap szintén elfogták s az aulára kisérték a bécsiek, hol ugyan semmi baja nem történt, sőt mint a tanulók foglya, minden kényelemben részesült.

A bécsi októberi forradalom kitörésének az ottani őrség egy részének Magyarországba küldése szolgált kiinduló pontul. Miután az olasz Ferrari gránátos zászlóalj Pozsonyba ment, ezt október 6-án reggel a 4. bécsi, a 14. és 49. felsőausztriai sorgyalogezredek osztályaiból alakult Richter gránátos zászlóaljnak kellett volna követni. De midőn ez a zászlóalj a gumpendorfi laktanyában fölállittatott, a legénység megtagadta az engedelmességet, és miután a zászlóaljparancsnok és a tisztek intései mit sem használtak, e zendülés bejelentetett a hadügyminiszternek, ki a zászlóaljnak a Mengen vértes ezred általi kisértetését rendelte el. A városnegyedek nemzetőrsége erről tudósittatván, azonnal fegyverben állott és hasonlóképen kijelentette készségét a zászlóalj kisérésére. Igy tehát a gránátos zászlóalj egyoldalról a vértesek, más oldalról nehány nemzetőrségi zászlóalj közé fogatván, elindittatott. Roppant néptömeg csatlakozott a menethez egész a Táborhidig. A Táborhid elé érkezvén, a gránátosok és nemzetőrök a lovasság mozdulatlanságát az utczákban

---

kinek oldalánál maradt egész az ulmi fegyverletételig. Latour már 1809-ben alezredessé lépett elő a táborkarnál és részt vett az első franczia császárság elleni hadjáratokban. 1814-ben a 8. hadtestnél táborkari főnök volt a szövetséges hadseregeknél, és kitünő rendelkezései által kitüntette magát az epernayi, briennei, sensi, monterenni stb. csatákban. Ép oly kitünő szolgálatokat tett ő a következő években különféle állásokban. 1829-ben Latour a központi katonai szövetségi bizottságnál Majna melletti Frankfurtban meghatalmazott volt. 1831-ben altábornagygyá lépett elő, egyszersmind pedig a mérnökkari főigazgató János főherczeg helytartójává. 1846-ban Latour táborszernaggyá lett és az udvari főhadi tanács föloszlása után 1848-ban cs. kir. hadügyminiszterré. Latour nagyon müvelt, érdemteljes tábornok volt, de a sors ugy akarta, hogy mint bátor és szilárd katona, oly politika tömkelegbe vegyüljön, mely őt gyilkos kéz általi halálba vitte.

arra használták, hogy a tulsó partra menjenek és ott megálljanak. Midőn Latour hadügyminiszter ezt megtudta, Bredy vezérőrnagynak és bécsi dandárparancsnoknak parancsot adott, hogy a Nassau herczeg nevét viselő 15-ik sorgyalogezreddel, a Wrbna gróf 6. könnyü lovasezreddel és egy üteg ágyuval induljon a Táborhidhoz.

A katonai csapatok a nép és nemzetőrség által megszállott utczában nem fejlődhettek ki eléggé, a lovasság a gyalogságnak csak akadályul szolgált és a Duna partjához fölállitott üteg alig mozoghatott. A gránátosok és nemzetőrök a tulsó oldalról élénk tüzelést kezdettek, melyet a Nassau ezred viszonozott. Az ágyuk csakhamar a nép kezeibe estek és a katonaság is nemsokára visszavonult. Élén a nagy müveltségü és humánus vezérőrnagy Bredy, Klein alezredes a Nassau ezredből, Geramb báró egy reményteljes táborkari tiszt és Abel főhadnagy a 6. könnyü lovasezredből elestek; azonkivül még nagyobb veszteség is volt tisztekben és katonákban. Mig ez történt, az alatt Latour hadügyminisztert is meggyilkolták és a hadügyminiszteri épület őrsége, melynek őt az utolsó emberig védenie kellett volna, a rémtettet összefont karokkal semlegesen nézte.

A bécsi októberi forradalom Magyarországnak ugyszólván villámháritóul szolgált és épen ez oknál fogva rótta föl azt a reakczió pártja Magyarországnak bünül, azt állitván, hogy magyar pénz okozta azt és Latour meggyilkoltatását. De ezen állítást osztrák történészek megbotránkozva utasitják vissza,*) egyhangulag azon nézetet fejezvén ki és azt állitván, hogy a bécsi októberi forradalom már szeptember 19-én, azon a napon keletkezett, melyen a bécsi országgyülés a magyar képviselőház küldöttségét 87 szavazattöbbséggel

*) Dr. Schütte 1850-ben Drezdában megjelent könyvében: „Magyarország és a magyar függetlenségi háboru" erre nézve a következőket mondja: „Egyike a legaljasabb vádaknak és legszemtelenebb hazugságoknak az az állitás, hogy magyar pénz idézte elő a bécsi forradalmat. E könyv szerzője, kinek alkalma volt ép ugy a demokrata központi egylet, valamint a tanulók bizottságainak üléseiben részt venni, még jól emlékszik, hogy az elsőnek 50 frtja sem volt, hogy falragaszait kinyomathassa és hasztalanul fordult

elutasitotta, mivel a békés kiegyenlités minden kilátása megsemmisült. Hogy ezt keresztül vihesse, az ellenpárt többségének egyik legbuzgóbb tagja, Thun gróf minden erejét megfeszitette, hogy a ruthén és gácsországi parasztokat megnyerje, kiket a csehek sorai erősitettek, mig Goldmark, Löhner stb. osztrák képviselők azt hangsulyozták, hogy azon vihar, mely Magyarország fölött tornyosul, végre Ausztria fölött fog kitörni. A sajtó, mely a legkorlátlanabb szabadságot élvezte, a Magyarországon fejlődő eseményeket tárgyalta és ez által a kedélyeket föllázitotta. A horvát hadsereg betörése Magyarországba, de még inkább az elfogott tábori posta által bebizonyult, hogy Jellachich Bécs ellen fog fordulni, mihelyt Magyarország legyőzése neki sikerül, végre a hadsereg összpontositása Magyarország határán Lederer tábornok alatt arra inditotta a bécsieket, hogy a monarchia status quo anteja helyreállitására czélzó tervek csomóját szétszakitsák és hogy egy Ausztriára nézve válságos polgárháborunak elejét vegyék.

De akármint lett légyen, annyi bizonyos, hogy Magyarország nem volt abban a helyzetben, hogy oly nagy összegek fölött rendelkezzék, melyek szükségesek lettek volna ily fölkelés előidézésére. Nem akarjuk épen állitani, hogy azon miniszterium némely közegei, melyek ő felsége személye körül voltak, egészen semlegesen viselték magukat, de az októberi forradalmat ép oly kevéssé rendezték, mint okozták Latour gróf meggyilkoltatását, ki tudvalevőleg az első életveszélyes csapást vasruddal kapta egy munkástól abban a perczben, midőn az őt védő nemzetőrség fedezete alatt a hadügyminiszterium épületének utolsó lépcsőjére ért, hogy az ülésező birodalmi gyülésbe kisértessék.

Bécs fölkelésének legközelebbi következése a Magyar-

Pulszkyhoz segélyezés végett és hogy a tanulók a maguk bizottságában annyival sem birtak, hogy legégetőbb szükségleteiket fedezhessék és kenyeret, bort vagy sört vegyenek. Az aulán fogva tartott Récsey, ki a vele oly nemesen bánó fiatal emberek éhségét és szomját látta, több izben ebédre hivta meg őket, mert az öreg inyencznek megengedték, hogy jól éljen és ő némelykor segitett a szükölködőkön saját pénzéből, melynek nagy részét bankjegyekben magánál hordozta.

ország ellen összpontositott támadás elháritása volt, s ez igy majdnem két hónapot nyert, mi nélkül nem lett volna képes egy rendes és vitéz hadsereg ellen a harczot elfogadni.

Igy azonban minden haderőt, melyet Magyarország ellen küldöttek, Bécsbe kellett rendelni, hogy az őrséget, mely a Belvedereben és a Schwartzenberg kertben tétlen állott, megerősitsék. Jellachich is csatlakozott a szerencsétlen magyarországi hadjárat után horvát hadseregével Auerspergbez. Windischgrätz Alfréd herczeg altábornagy, Csehország parancsnokló tábornoka, a bécsi forradalom kitörésének első hirére a tábornoksága alatt álló minden rendelkezhető csapatot saját jószántából oda küldött, hogy nagyobb hadsereget inditson a főváros legyőzésére, melynek parancsnoksága alatt kellett állania. A nagyon ájtatos és szellemes gróf Thun Leó volt államtitkár igen terjedelmes és rendkivül érdekes munkájának köszönheti a történelem a fontos részleteket abból az időből, minthogy Windischgrätz herczeg összes levéltára rendelkezése alatt állott. Helfert báró konstatálja, hogy Windischgrätz herczeg bizatott meg azonnal Metternich bukása után a diktátorsággal, hogy Ausztriában a rendet és csendet helyreállitsa. Windischgrätz herczeg ő cs. fensége Albrecht főherczeg visszalépése után Bécs városa katonai parancsnokának neveztetett ki, mely minőségben az ostromállapotot kellett volna kihirdetnie és foganatositania. Több erre vonatkozó falragaszok az utczasarkokra ki is szegeztettek, de a herczeg azokat eltávolittatta és elállott ettől a rendszabálytól.

Az ő tevékenysége a márcziusi napokban nagyon rövid volt, mert neki is, noha eleget boszankodott fölötte, engednie kellett a közvélemény kifejezésének. De fölhatalmazása még azután is, hogy Nagy-Szombathoz közel eső falusi jószágára Nádasra vonult, hallgatólag tovább tartott és ő jól fölfogván a helyzetet, családjának azt mondotta: „Még koránt sem vagyunk készen és még abba a helyzetbe fogok jutni, hogy Bécs ellen induljak és a császár trónját ismét helyre állitsam.“ Ő a főhadparancsnokságot Prága fölött akkor, midőn Bécset elhagyta, nem tette le, hanem csak ideiglenesen adta

át Károly Ferdinánd főherczegnek és midőn az első hirt vette a császárnak május 15-én történt Bécsből elutazásáról, azonnal Prágába sietett és már közel volt hozzá, hogy Bécs ellen induljon, csak azon körülmény tartotta vissza, hogy igen jelentéktelen sereg volt keze ügyében. A bécsi forradalom kitörésekor anélkül, hogy parancsot várna, ő volt a kezdeményező és kieszközölte a lovassági tábornoki rang mellőzésével kineveztetését cs. k. tábornagyságra és valamennyi császári sereg — kivévén az olaszországit — fölötti főparancsnokságot, mit október 16-án meg is nyert.

Mint rendkivüli dolgot meg kell még emlitenünk, hogy Latour gróf hadügyminiszter Windischgrätz herczeg különleges misszióját nem is gyanitotta, több ízben felszólitotta őt a cseh főhadparancsnokság letételére és május hóban igy nyilatkozott önkénytes eljárásáról: „A 30 éves háboru óta egy parancsnokló tábornok ily engedetlenségének példája nem fordult még elő. Ha Latour csapatokat kivánt Csehországból, Windischgrätz arra kérte őt, hogy őt ne helyezze nyilt megtagadás eshetőségébe, mivel el van határozva, hogy semmi ilynemü parancsnak nem fog engedelmeskedni, neki erejét egyesitve kell tartania, a végzet őt jelölte ki a forradalom leverésére.“ Latour azon kérésére, tenné le magát a hadparancsnokságot, azt válaszolta: „A dolgok oda érlelődtek, hogy Bécsben a rendet csak fegyveres erővel lehet helyreállitani.“

Egyébiránt Windischgrätz herczeg vonakodása teljesen igazolt volt; mert tudta, hogy még Prágában is lesz dolga, mielőtt nagy missiójához kell fognia. Ezt mint emlitettük, Latour nem ismerte, mivel Windischgrätz csak a hadügyminiszteriumnál alkalmazott Mertens tábornokkal állott közvetlen érintkezésben.

Midőn Bécs fölkelt, a magyar hadsereg Moga alatt a Lajta ellen indult, a három napi fegyverszünet leteltét bevárta, a mi a bán hadseregét megmentette a teljes megsemmisüléstől. Moga elővéde 4 zászlóalj mozgó nemzetőrségből, egy osztály czeglédi, kőrösi és kecskeméti önkénytes lovasságból, egy század huszárból és egy ütegből állott, mely Ivánka Imre parancsnoksága alatt október 3-án reggel 6 óra-

kor indult el és 5-én reggel Győrre érkezett, melyet Jellachich hátvéde ugyanaz nap reggelén hagyott el. 6-án és 7-én Moga hadseregének zöme Győrre érkezett. Miután az elővéd 8 század huszárral megerősittetett, tova indult és 8-án Párndorfra érkezett, 9-én az ellenséget Bruck irányában üldözni kezdette, hol rövid ellentállás után azt részint lekonczolta, részint (300—400 embert) elfogta. Ivánka előőrseit egész Bruckig tolta előre és a hadseregparancsnokságtól parancsot kapott, hogy át ne lépje a határt és ha az előőrsök ezt tették volna, azonnal vonja vissza és várja be a hadsereg zömét. 10-én ez megérkezett és összpontositott állásokban táborozott a határ melletti magaslatokon. Csány László kormánybiztos is követte a hadsereget. Moga elnöklete alatt azonnal haditanács ült össze, melynek azon kérdés fölött kellett döntenie, szabad legyen-e a bán hadseregét osztrák területen is üldözni vagy sem? Többen szólottak az üldözés folytatásáról és a mellett nyilatkoztak, még pedig azon oknál fogva, hogy a győzelem teljes legyen és Jellachich egyesülése Auersperggel meggátoltassék, de a szavazatok többsége azt határozta: hogy politikai tekintetek a határ átlépését nem mutatják megengedhetőnek anélkül ha az osztrák törvényhozó testület a magyar kormányt arra külön föl nem kéri.

A politikai helyzetben beállott kedvezőtlen fordulat is károsan hatott a tisztikarra. Ily körülmények közt a hadügyminiszter a déli hadtesthez az alább következő parancs kiadására érezte magát indittatva, mely minden magyarországi nemzetiség nyelvén közzé tétetett és igy hangzott:

Vitézek!

„Mély fájdalommal esett tudtomra, hogy a Jellachich törvény- és népjogellenes betörése következtében beállott esetek után köztetek azon vélemény támadt, mintha Budapesten a rend tökéletesen fölbomlott volna, hogy ott féktelenség, anarchia uralkodik annak minden szomoru következéseivel.

Budapest teljesen csendes és ha naponkint indulnak is

ezerenkint lelkesült csapatok a benyomuló ellenség ellen, hogy a jogot és törvényt megvédjék és noha a miniszterelnök szükségesnek tartotta a humanitás és Magyarország s Horvátország lakosai jóléte érdekében egy utolsó lépés megtételét és a királyt parancsoló közbelépésre megkérte, a képviselőház az alatt majdnem teljes számban az ország szivében őrködik a haza sorsa és szeretett császárunk és királyunk érdekei fölött. Egy nyolcz tagból álló bizottság helyettesiti a miniszterelnököt távolléte alatt és velem a rend és törvények fentartása iránt szükséges teendőkről tanácskozik.

Fájdalom, igaz hogy gróf Lamberg altábornagy a törvény korlátain tulhágó népdühnek áldozatul esett. — Ez ugyan szomoru való, melyet mindnyájan szivünkből fájlalunk, de a bünösök megfenyitése már meghagyatott a törvényszékeknek. Gondoljátok meg azonban, hogy annyi szomoru csalódás, a békés kiegyenlités annyi sikertelen megkisérlése után abban a pillanatban, midőn az áruló ellenség már a főváros kapuihoz közelgett, a nép csak akkor tiporta lábaival a törvényt, gondoljátok meg, hogy az igazságos ember soha sem fogja a nemzetnek bűnül fölróni a népszenvedély kitörését.

Mindezeknél fogva ne hagyjátok magatokat gonoszszándéku hamis hirek által távutra vezettetni. Magyarország fővárosában törvény uralkodik és uralkodni fog mindaddig, mig magyar nemzet létezik, mely szeretettel és hüséggel csügg a közös fejdelmen és az általa szentesitett törvényeken. Maradjatok tehát az eddig dicsően kijelölt kötelesség ösvényén, szeressétek hazátokat, a törvényt és közös császártokat s királytokat, védjétek meg a minden oldalról fegyveres hatalommal megtámadt hazát, ez azért mindig köszönettel fog tartozni. Vezérek! Tisztek! Katonák! Mindegyikünk a törvény alatt áll, mi arra és az alkotmány fentartására esküdtünk meg! A haza jogosan elvárja tőlünk, hogy ez eskünkhöz minden alkalommal hük maradjunk.

A szerb fölkelés ellen fölállitott hadtest harczosai! Értsetek egyet egymás közt, nyujtsátok egymásnak közös veszélytől fenyegetve testvéri jobbotokat; mert csak egyetértés ad erőt. Legyetek egyesültek s erősek, mentsétek meg a védel-

metekre bizott szerencsétlen hazát a nagyobb pusztulástól és nagyobb nyomortól! És a haza méltányolni fogja érdemeiteket, fáradalmaitokat meg fogja jutalmazni és mindegyikőtöket érdeméhez képest ki fog tüntetni.

Ez az, mit a nemzet képviselői nevében nektek tudtul adok és nem kétlem, hogy ez a ti hazáért és királyért lángoló szivetekben visszhangra fog találni.

Budapest, 1848. október 4-én.

Mészáros s. k.
hadügyminiszter.

Az alsóház, mely október 4-én ujra megkezdette ülésezéseit, október 7-én értesült elnöke által a manifesztumról, s hogy ismét több levél fogatott el, melyek közt egy nyomtatott kiáltvány is volt, a királytól és Récseytől mint minisztertől aláirva (általános kaczaj). Az elnök még hozzátette, hogy ez a kiáltvány még nem érkezett meg hivatalosan, de a bizottság abban a véleményben van, hogy ilyesmit a ház előtt nem szabad eltitkolni. Mindezeknél fogva fölolvastatott ez az emlékirat (?), hogy a ház arra nézve határozzon. Kazinczy mint jegyző fölolvasta a manifesztumot és midőn ahhoz a ponthoz ért, a melyben báró Jellachich királyi teljhatalmu biztosnak volt kinevezve, a ház, mely e komoly ügynél is igen derült maradt, gunykaczajban tört ki.

Most Kossuth lépett hangos éljenzések közt a szószékre és dörgő tetszésnyilvánitások által több izben félbeszakasztott hosszu beszédet tartott, melyben azon véleményének adott kifejezést, hogy ez a manifesztum nem jöhet Ő felségétől, hanem hogy hamisitva van, hogy a hadsereget a király nevével megingassa. A házhoz, ugymond, ez nem küldetett el, épen azért kell azt költöttnek és érvénytelennek kijelenteni, de ha még nem lenne is költött, mégis törvénytelen és érvénytelen. A háznak azonban mindenesetre ki kell mondania, hogy ezen állitólagos rendelet semmis, hogy az, ki Jellachichnak engedelmeskedik, hazaáruló. Récseyt azonnal el kell fogni és ha az ő aláirása nincs hamisitva, ugy ő is hazaáruló és vele a szerint kell bánni. A ház köteles a népet fölvilágositani stb. Végre elhatároztatott egy kiáltvány kibocsátása, melynek szerkesztése Kossuthra bizatott.

Esti 9 órakor második ülés tartatott, melyen közölte az elnök a házzal, hogy délután 5 órakor levelet kapott Récsey aláirásával két melléklettel. Az elsőben miniszterelnökül van kinevezve (kaczaj), a második a délelőtt fölolvasott kiáltvány. Midőn Kazinczy jegyző Récsey kinevezését olvasta, a közönség a karzatokról ezt kiáltotta: „ki az, aki ellenjegyezte?“ és midőn a jegyző Récseyt nevezte meg, mindnyájan hangos kaczajban törtek ki.

Kossuth általános dörgő tetszésnyilvánitások közt ujra a szószékre lépett, s engedelmet kért, hogy a délelőtt elhatározott kiáltványokat az idő rövidsége miatt még nem készithette el, azonban a délelőtt és most ismét fölolvasott végzést formulázta.

Noha minden kétely eloszlott a legfelsőbb manifesztum eredetisége fölött, az október 7-iki alsóházi hosszu határozati bevezetésben mégis ki volt mondva a föltevés, hogy az hamisitott és az is volt mondva, hogy ha — mit ugyan alig lehetett föltenni — a manifesztum mégis hamisitatlan lenne, a magyar nemzet képviselői a következő határozatok hozatalára érzik magukat indittatva: Tekintve, hogy

1) az 1848. 3. t. cz. 3. §. értelmében királyi rendeletek, végzések és kinevezések csak ugy érvényesek, ha egy Pesten lakó miniszter által ellenjegyezvék, Récsey Ádám pedig sem Pesten nem lakik, sem pedig alkotmányos uton elődе ellenjegyzése által nem miniszter, tekintve

2) hogy az 1848. 4. t. cz. 6. §. értelmében a király által szentesitett és esküvel megerősitett alkotmánynál fogva az országgyülés nem oszlatható föl előbb, mig a lefolyt és jövendő év budgetje nincs megvitatva és helyben hagyva, tekintve

3) hogy a koronázási esküvel, az 1790: 10. t. czikkel és az 1847—48. évi szentesitett sarkalatos törvényekkel ellentétben áll, hogy a törvények által meghatározott országos kormány megszüntessék, az összbirodalméval összeolvasztassék és az ország törvényhozó hatalma egy testületre ruháztassék, mely idegen nemzetek képviselőiből is alakult: ennélfogva a nemzet képviselői kijelentik, miután nemzetük halálos itéletét szentségtörő kezekkel alá nem irhatják, hogy

a nevezett manifesztum alakjában és tartalmában törvénytelen és semmis, ennélfogva elhatározzák törvényhozói kötelességük folytatását a törvény értelmében és e határozatuk törvényes voltára nézve hivatkoznak az isteni igazságszeretetre, a nemzetre és az egész világ közvéleményére, s ezt annál nagyobb bizalommal és tiszta lelkiismerettel teszik, mert lehetetlen hinniök, hogy Európa bármely müvelt népe is hallgatag szemlélje egy vitéz, békés és hü nemzet kiirtását és ez által saját létezését is kérdésessé tegye.

E határozatnál fogva a nemzet képviselői kijelentik, hogy ép ugy Jellachich József, mint mindenki az országban, kit ő hivatalos állással fölruház, ki neki önkénytesen szolgál vagy a nemzet alkotmányos szabadsága ellen intézett rendeletei keresztülviteléhez segédkezet merészel nyujtani, ezennel hazaárulónak nyilvánittatik és köteleznek minden becsületes honpolgárt különbeni honárulás terhe alatt, hogy az ily bünössel ugy bánjék, mint a törvények parancsolják.

Különösen pedig minden országos törvényszéknek szent kötelességévé teszik, hogy megyei, városi és kerületi gyüléseiket rendesen folytassák és a közigazgatás körüli törvényes kötelességeiket szakadatlanul teljesitsék, még pedig törvényes büntetés terhe alatt az esetben, ha máskép cselekednének.

Minthogy végre a képviselők az emlitett vagy költött és a haza alkotmányát megsemmisitő manifesztumban Récsey Ádám aláirását mint állitólagos miniszterelnökét látták, amiért a manifesztumot anélkül, hogy törvényszerüleg miniszterelnökké volna kinevezve aláirta, mint a miniszteri czim bitorlója törvényes büntetés alá esőnek mondották ki, főleg miután a mult országgyülés 3. t. cz. 32. §. szerint még a törvényesen kinevezett miniszterek is minden cselekvésért vagy rendeletért felelősek, ha az a rendelet az ország függetlenségét, az alkotmányos biztositásokat, a törvények rendeleteit és az egyéni szabadságot megsérti. Ennélfogva a ház Récsey Ádám törvényes vád alá helyezését határozza el.

A ház oda utasitja elnökét, hogy e végzést a szükséges hozzájárulás végett az 1848. 3. t. cz. 34. §. értelmében közölje a felsőházzal és erről minden polgári és katonai hatóságot, mindenek fölött pedig vitéz hadseregünket tudósitsa,

melynek hazafiui hüségétől és rendithetetlen vitézségétől a nemzet az elárult és elárvult haza szabaditását várja, és ezt átalánvéve teljes nyilvánosságra hozza.

Pesten, a képviselőház 1848. év október 7-én tartott üléséből.

Ludwig János jegyző. Pázmándy Dénes elnök.

E határozattal bekövetkezett az, mit Bécsben mérvadó körökben anélkül is vártak, t. i. a nemzet és korona közti szakadás végnélküli következményeivel. Legközelebbi következménye pedig egy ideiglenes kormány megalakitása volt, mely nem birhatott más mint forradalmi jelleggel.

Kossuth már a legközelebbi, október 8-ki ülésben azt az inditványt tette, hogy a honvédelmi bizottmány nevében bizná meg az országgyülés ezt a bizottságot nagyobb egyszerüsités s az egység és pontosabb végrehajtás eszközlése tekintetéből a kormányzással, még pedig oly formán, hogy a bizottmány egy elnökkel és két külön taggal birjon, kik mindent elintézzenek és a többi tagok hatáskörét kijelöljék. Zákó inditványára Kossuth választatott elnöknek, ki ekkor a következő nevezetes szavakat mondotta: „Megvallom, hogy érdemteljesebb elnököt választottam volna, (átalános fölkiáltás: „ilyen nem létezik") kinek vállai minden terhet jobban volnának képesek elviselni. De engedelmeskedem a parancsnak. Csak egyet kérek. Ha nem lennék képes, kergessenek el bármikor és ha a hazára nézve veszedelmesnek tartanának, válaszszák el e fejet testemtől. Bizottmányi tagul Nyáry Pál urat kivánom."

A honvédelmi bizottmány második rendkivüli tagjává Kossuth inditványára a felsőház elnökét, báró Perényit választotta. A Nyáry és az alsóház elnöke közti rövid szóváltást Kossuth azzal szakasztotta meg, hogy miután a ház őt bizalmával megtisztelte, ezt arra kérte, engedné meg neki a ház szervezését és a tagok mindegyikének saját hatásköre meghatározását. Kossuth egyébiránt a többi bizottmányi

tagok megmaradása mellett volt. A honvédelmi bizottmány tagjai voltak: Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, Nyáry Pál, Pálffy János, gróf Batthyány Kázmér, Zsembery Imre, Patay József, ifj. Pázmándy Dénes és Madarász László. De hogy minden rend képviselve legyen ezen bizottmányban, a főrendiház Kossuth inditványára hasonlóképen 4 tagot választott abba, még pedig: Perényi Zsigmond bárót, Esterházy Mihály grófot, Jósika Miklós bárót és idősb Pázmándy Dénest, az alsóház elnökének apját. A bizottmány üléseit Pest megyeházában tartotta. Perczel Mór, ki előbb a honvédelmi bizottsághoz tartozott, annak végleges szervezésénél kimaradt, mivel a politikát karddal váltotta föl.

Október 8-ától kezdve Kossuth, ki már julius 17-ike óta vezette a parlamentet, tulajdonképen Magyarország diktátora *) volt parlamenti formák mellett, mert az ország-

*) Ezt az elnevezést nem kell a szó szoros értelmében venni és ez nem is akarja azt jelenteni, hogy az ő akarata mindenben és mindenki előtt mérvadó volt, mint ez diktátoroknál történik. Az ő egész egyénisége nem volt olyan, hogy saját kezdeményezéséből uralkodjék a végrehajtó hatalom tekintet nélküli fentartásával. Ezt maga leginkább érezte és ezért vette magát körül Debreczenben a parlamenttel, hogy még a forradalom közepette is megőrizze a törvényszerüség látszatát és határozatainak a törvényhozó testület szentesitését megadja. Mert a debreczeni csonka parlament egész tevékenysége csakis az ő határozatai szentesitésére szoritkozott. A parlament e hajthatósága az által magyarázható, hogy valamennyi tagja, ki Debreczenbe jött, tökéletesen egyetértésben állott az Ausztriával folytatandó háborura nézve és mégis mindenbe belé kellett egyezniök, a mi a háboru viselésével összeköttetésben állott. Az üres csevegések ideje ugyanis már lejárt, a hadak istene jogainak teljes birtokába lépett. A honatyákat kevésbbé bántotta a szónoklási viszketeg, mely nem igen állt összhangban a játékasztal körüli éjjeli foglalkozásokkal és a legfontosabb politikai kérdéseket egyszerü »igennel« intézték el, a mivel aztán alkotmányérti harczunk politikai alapját egészen kihozták sodrából. Ha mindezt emlékünkbe hozzuk, és most utólagosan egy titokban müködő békepártról hallunk, melynek tagjai emlékiratokban és elkopott följegyzésekben fenn igyekeznek tartani az utókor számára igyekezetüket és terveiket, azt kell következtetnünk, hogy azok vagy oly emberek voltak, kik nem birtak bátorsággal arra, hogy meggyőződésüket érvényesitsék és cselszövényekhez folya-

gyülés, melyben a mérsékelt elemek a dolgok különös fejlődése és az országot meglepő események természeténél fogva nem képezhettek ellenzéket, csakis szavazó géppé vált. Ez ugyan nagy baj volt, mely azonban csak a kormányforma változása által szünhetett meg. Ezáltal azonban a mozgalom jellege is lényegesen változott volna, ennek törvényességét csak az által hitték megóvhatni, hogy azt mondották, hogy a király nem cselekszik saját elhatározása szerint, midőn a törvények gátjai már át voltak törve. Noha nagyon megvéknyult a szál, melyen függött, de az elvet meg akarták menteni és a kormány ezentul is mindent a király által történendő későbbi jóváhagyás fejében rendelt el.

Az első rendelet, melyet Kossuth mint a honvédelmi bizottmány elnöke kibocsátott, a hangra nézve nem igen felelt meg állása méltóságának és legkevésbbé sem volt képes a kivánt hatást előidézni. Ez következőleg hangzott:

---

modtak, hogy utópiákat hajhásszanak vagy pedig, hogy a később nyert politikai nagykoruságukban szép békeproblémákra vetődtek, melyekre ugyan már épen nem létezett semmi talaj. Vagy hiheti-e ma csak egy félig meddig okos ember is azt, hogy a függetlenségi nyilatkozat után, melyet nemsokára Oroszország intervenciója követett, egy ugynevezett békepárt abban a helyzetben lett volna, hogy Kossuth mellőzésével jobb fordulatot idézzen elő? Hogy akkor annak lehetőségét hitték, ez nemcsak az emlékiratokból tünik ki, de birunk támpontokkal, hogy Kossuthnak erőszakos elmozditására törtek, azonban erről később lesz szó. Midőn pedig keresztülvitelre került a sor, akkor azok az urak elvesztették bátorságukat. Miért? Mert visszarettentek az eszmétől, hogy még magában az országban is forradalmat idézzenek elő. Szóval, Kossuth nem volt elmozditható; mert eltekintve nagy észbeli tehetségeitől, öt mint minden nagy férfiut a történelemben az események oly uralgó magaslatra vitték föl, mint az volt, a melyen állott. Most azt mondják, hiba volt, hogy az első magyar felelős miniszterium Kossuthot választotta szónokló miniszterré. De miért választotta őt? Azért, hogy uttörőül szolgáljon a tulnyomó mérsékelt elemeknek a miniszteriumban. A miniszterium a maga hatáskörének megszabása nélkül lépett életbe és kiterjeszkedési ösztönét követte, e szerint tehát legelőbbre haladott társukat tolták előre szónokul. Ez által Kossuth fölülkerekedett a miniszteriumon és a nemzetiségi háboru kitörése, jelesül a horvátok berontása mindinkább előtérbe tolta őt, mig végre a helyzet urává lőn. Ez mind igen természetesen történt. Ha egy elhunyt ember följegyzései most azt állitják,

„Miután Isten kegyelméből és vitéz hadseregünk győzelmes előhaladása által a haza szent ügye annyiban van biztositva, hogy a pártütő Jellachich egész hadserege Székes-Fehérvár alatt tönkre veretve Bécsbe futott, a 10.000 emberből álló haramia csoport Rott alatt pedig valamennyi tisztjével elfogatott és rövid idő alatt az ellenség összes hadereje vagy egészen meg lesz semmisitve, vagy ki lesz üzve a gyalázatosan megfutott csorda az országból: ennélfogva a király és a nemzet nevében az országgyülés határozata értelmében minden várparancsnoknak és minden magyarországi, erdélyi, tót és horvátországi várőrségnek sulyos felelősség terhe alatt meghagyatik:

1. Hogy e parancsolatnak a „Közlöny"-ben történt kihirdetése után egy héttel a háromszinü magyar lobogót kitüzze és erről ép ugy, mint

2. Magyarország és kapcsolt részei iránti hüségéről

---

hogy Kossuth az első magyar miniszterium tagjait csak a tömegekre való rámutatással terrorisálta, akkor mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy eleinte épen nem volt oka terrorizálásra és ezt tenni sem nem akarta, sem nem volt hatalma. A katonaság ugyanis a rend és csend helyreállitása czéljából mindig érintetlen maradt. De mindenek fölött, Kossuth nem volt az erőszakoskodás embere, hanem igen jószivü és épen ebből származtak az ő gyengéi a forradalom alatt. Kossuth sohasem irt alá halálos itéletet, noha ilyeneket neki mindig előterjesztettek s azokat alig kerülhette el. Söt midőn egyszer horvát hadifoglyok Czegléden egy magyar élelmezési raktárt kiraboltak, minek következtében majdnem saját katonáink lövették agyon és százan közülök 25 botütéssel büntettettek volna, Kossuth épen Czeglédre érkezett, midőn az első horvát ott feküdt a padon és értesülve a végrehajtásról, azt Asboth hadsegéde által azonnal beállittatta. De itt a komolyság kell hogy egészen utat engedjen a derültségnek, ha az elhunyt férfiu följegyzéseiben olvassuk, hogy Kossuth Széchenyi István grófot a 4. huszár ezred egykori századosát, mely ezredet a hires Simonyi ezredes parancsnokolt, azzal akarta megfélemliteni, hogy egy politikai kérdés megbeszélésénél puskacsövet tartott elébe. Egyébiránt mi itt csak azért érintettük ezeket az értéknélküli elbeszéléseket, hogy az akkori ugynevezett 1849-ki békepártot jellemezzük. Ha Kossuth csak megközelitőleg is a terrorizmus embere lett volna, a magyar forradalmi hadseregnek nem lett volna csak egy engedetlen tábornoka sem.

és a honvédelmi bizottmány által kibocsátott rendeletek iránti készséges engedelmességéről azonnal jelentést tegyen. Ellenkező esetben mindenki, ki e két kötelességet elmulasztja, hazaárulónak tekintetik és törvényen kivülinek jelentetik ki, bárki által elfogatható és azonnal agyonlövethető (pör nélkül?), ha följelentetik, hogy fentebbi kötelességei teljesitésében csak habozik is, mihelyt hadseregünk vitézsége a haza ügyének az ellenség kiüzése által győzelmet biztositott, minden engedetlen várparancsnok mint hazaáruló fog minden kegyelem nélkül megbüntettetni.

Kelt Pesten, 1848. év október 8-án.

A király és haza nevében és a képviselőház határozatánál fogva. — A honvédelmi bizottmány

Kossuth Lajos s. k. elnök.

Minő eredménye volt ezen egyedül a várparancsnokokhoz és várőrségekhez kibocsátott rendeletnek, azt később fogjuk látni.

Az október 8-ki alsóházi ülésben Pázmándy a képviselőket a Bécsben október 6-án kitört fölkelés alkalmával gróf Latour cs. kir. hadügyminiszter és altábornagy meggyilkoltatásáról tudósitotta, mi Kossuthot arra a megjegyzésre inditotta, hogy most Magyarország érdekében is áll a bécsieket, kik Magyarország igazságos ügyét is előmozditották, nem hagyni el. Erőnket szaporitanunk kell, ugymond, és azután Bécsbe indulnunk, hogy barátainknak segédkezet nyujtsunk. Egyuttal értésére adta a háznak, hogy még ugyanaz napon fog a képviselőkből alakult vadászcsapattal, a Vilmos huszárokkal és nemzetőrökkel Váczon és Szőnyön át gőzhajón Győrbe indulni, onnét pedig a magyar táborba, mely mindenesetre meg fog ütközni Jellachich hadseregével.

Ez ugyan megtörténhetett volna, ha a magyar hadsereg nyomban követi a horvátokét, vagy ha a bán a hozzá rendelt erősitések által abba a helyzetbe jut, hogy hasonlólag támadhat, mit azonban a bécsi forradalom meggátolt. A korona és a magyar törvényhozó testület által történt két nyilatkozat után nem csak a Magyar- és Horvátország közti

összeütközésről volt többé szó, hanem a monarchia két állama közti esetleges háboruról. A válságos véres munkának még csak ezután kellett bekövetkezni.

Mig a magyar képviselőházban már azon erkölcsi kötelességről is szólottak, hogy Bécsnek segédkezet nyujtsanak és Kossuth már erősitésekkel készült Moga táborába, azalatt Bécs október 6-tól kezdve más szint öltött. Mindazokat a változásokat, a melyek a politikai viszonyokban ép ugy mint a katonai helyzetben Bécsben és Bécs körül beállottak, vonatkozással a Magyarország részéről egyengetett solidaritásra az ottani forradalommal és a magyar hadsereg utóbb csakugyan bekövetkezett beavatkozására, röviden érintenünk szükséges.

A bécsi országgyülés október 8-án kiáltványt bocsátott ki a lakossághoz, melyben ezt higgadtságra és törvényességre szólitotta föl, egyszersmind két határozatot tett közzé, melyben tudatta, hogy Kraus, Doblhoff és Hornbostl miniszterek az összes miniszterium teendőit végzendik és az országgyüléssel folytonos összeköttetésben maradnak. Ő felségének azonnal uj kabinetnévsor terjesztessék be egy följrattal együtt, melynek czélja az lenne, hogy a császárt a valóságos tényállásról és népei szeretetéről fölvilágositsa. Ez meg is történt, de egy konferencziában, melyet Hornbostl miniszter ő felségével Sieghartskirchenben tartott, a császár részéről igen észrevehető volt a bizalom csökkenése és Hornbostl leköszönt. Hornbostl példáját Doblhoff is követte és igy szünt meg, miután Latour meggyilkoltatott, a bécsi miniszterium. Az öreg Wessenberg az udvar előtt ment még Olmützbe, őt az élczes bécsiek „erődminiszternek“ nevezték el — mig Kraus, kire az a föladat jutott, hogy Bécsben maradjon és az országgyülést lehetőleg törvényes korlátok közt tartsa, az állampénztárakat őrizze stb., fölkelési miniszternek keresztelték el. Kraus föladatát mesterileg végezte és maga is szerepelt kissé a forradalomban.

A miniszterium feloszlását azonnal az országgyülésé követte. A 40 cseh képviselő elhagyta Bécset és Prágából egy önigazolási iratot bocsátott közre, melyben nem csak

minden visszamaradt képviselő határozatait érvényteleneknek jelentették ki, de elvtársaikat föl is szólitották, hogy mint törvényes országgyülés Brünnbe gyülekezzenek. Az országgyülést a csehek ezen szeparatistikus nyilatkozata meg nem zavarta és magát egyedüli törvényes tekintélynek tartotta, mint azt kiáltványában ki is jelentette. Miután az országgyülés első fölirata válasz nélkül maradt, Borrosch egy másikat fogalmazott, melylyel egy hat országgyülési képviselőből álló küldöttség a császári udvarhoz Olmützbe küldetett. Miután a csehek is egész határozottsággal nyilatkoztak az országgyülés folytatása mellett, annak már előbb elhatározott föloszlatása elmaradt, de más helyre való áthelyezése inditványoztatott. Erre Schuselka egy uj fölirat fogalmazását inditványozta, mely tiltakozást tartalmazott az országgyülés más helyre való áttételének eszméje ellen és mint egyedüli eszközt az anarchia meggátlására a katonaság rögtöni visszavonulását akarta jelezni. Hogy katona, kivált oly ember mint Windischgrätz, ily logikát nem ismert, és ez őt csak mosolyra késztette, magától értetődik.

Windischgrätz herczeg, ki a bécsi forradalom kitörésének hirét október 8-án Prágában vette, az Ausztria határán fekvő csapatokat, melyek parancsai alatt állottak, Bécs felé mozgásba tette és maga Olmützbe ment, hová 14-én érkezett és onnét adott parancsokat minden irányban a csapatoknak Bécs felé inditására. Október 16-án jelent meg a császár manifesztuma, melyben már meg volt penditve a magyar és bécsi forradalom valószinü összefüggése. E manifesztum igy hangzott:

Népeimhez!

Midőn engemet a Bécsben október 6-án elkövetett bűntettek arra inditottak, hagynám el a várost, mely a legvadabb és legelvetemedettebb szenvedélyek szinterévé lett még mindig azt remélhettem, hogy e város lakossága egy részének őrjöngése nem lesz tartós. Fővárosom lakossága józan és becsületes részétől elvárhattam, hogy erejéhez képest megtesz mindent, hogy a félreismert törvények tiszteletben tartassanak, a bünösök érdemlett büntetéseiket ve-

gyék, és a fenyegetett városnak az élet- és vagyonbiztosság legrövidebb idő alatt visszaadassék.

De a lázadás inditóinak Bécsben sikerült nemcsak a kezökbe ragadott hatalmat oly rémuralommá változtatni, mely párját keresi a történelemben, s a részint félelem által elrémült, részint vad mámorba merült várost megerősiteni, és ez által a törvényesség visszatérését Bécs falai közé meghiusitani, még a falakon kivül is kiterjeszkedett nevekedő sikerrel az anarchikus üzelmek tevékenysége. Egy nyilt lázadásban levő szomszéd tartománynyal honárulási szövetkezések köttettek. Államaim minden részébe hirnökök küldettek és azon szenteskedő ürügy alatt, mintha a fenyegetett szabadságot kellene megóvni, ott is, hol a rend még meg nem zavartatott, a lázadás zászlója kitüzetett, és az épen oly békés, mint helyzetük törvényes fejlődésének elébe néző országok is az anarchia, a polgári háboru és a rombolás szörnytetteinek zsákmányul dobattak.

Trónra lépésem óta népeim jóléte volt életem föladata. Uralkodásom története, kivált az utolsó két hó alatt, tanusitja ezt. De a végzet által rám mért kötelességek elhanyagolását jelentené, ha tovább türném oly tetteket, melyek a trónt és a monarchiát az örvény szélére vinnék és az általam biztositott alkotmányos szabadságot korlátlan erőszakká igyekeznek átváltoztatni.

E kötelmekről megemlékezvén, vérző szivvel látom magamat kényszeritve, hogy a fővárosom falain belől most már minden tartózkodás nélküli lázadásnak, akárhol mutatkozik is az, fegyveres erővel lépjek elébe és ellene harczoljak, mig az egész le lesz győzve, a rend, a csend, a törvényesség ismét vissza lesz állitva és hü szolgáim: Lamberg és Latour grófok gyilkosai az igazság boszuló karjainak ki lesznek szolgáltatva.

Hogy e czélt elérjem, a monarchia különféle részeiből haderőt küldök Bécs, a fölkelés székhelye ellen és Windischgrätz herczeg altábornagyomnak átadom a főparancsnokságot államaim területén valamennyi csapataim fölött, kivévén a Radetzky gróf tábornagyom főparancsnoksága alatt álló olaszországi hadsereget. Egyszersmind a nevezett herczeget ellá-

tom az illető teljhatalommal, hogy a béke munkáját birodalmamban saját belátása szerint lehető legrövidebb idő alatt befejezhesse.

A fegyveres lázadás legyőzése és a csend helyreállitása után, miniszteriumom föladata lesz, az alkotmányos országgyüléssel egyetértésben az eddig féktelen visszaéléssel kezelt sajtó törvényes rendezése által, a honvédelemmel és az egyesülési joggal oly állapotot idézni elő, mely anélkül hogy a szabadságot megszoritsa, a törvénynek erőt és tiszteletet biztositson.

Midőn ezeket a kötelmeim és jogaim tudatában rendithetlen szilárdsággal föltett elhatározásaimat népeimnek tudtára adom, mindazok őszinte és erőteljes közremüködésére számitok, kiknek császárjok, hazájok, családjok és a valóságos szabadság sorsa szivükön fekszik és akik jelen elhatározásomban az egyetlen mentőeszközt fogják felismerni, hogy a monarchiát az összeomlástól, magukat az anarchia borzalmaitól és minden társas kötelékek föloszlásától megóvhassák.

Olmütz, 1848. október 16.

Wessenberg m. k. Ferdinánd m. k.

A Windischgrätz herczeghez czimzett l. f. kéziratok igy hangzottak:

Kedves Windischgrätz herczeg!

Kitünő érdemei, valamint jelenlegi állása tekintetbe vételénél fogva, indittatva érzem magamat Önt tábornagygyá előléptetni és erre nézve a szükséges utasitásokat hadügyminiszteriumomnak megadni.

Olmütz, 1848. október 16.

Wessenberg m. p. Ferdinánd m. p.

A másik kézirat igy hangott:

Kedves Windischgrätz herczeg!

A jelenlegi viszonyokat tekintetbe vévén, midőn a főváros nyilt lázadásban tört ki s elhagyta a törvényes rendet, a birodalom több részeiből pedig fegyveres segitség indul a törvények ellenségei ellen, midőn az alkotmányos országgyü-

lés biztonság hiányában magasztos föladatát nem birja megoldani és fővárosomban ugy a kormány mint a közigazgatási hatóságok kötelességük teljesitésében meg vannak akadályoztatva, mélyen érzett benső sajnálkozásomra nem marad más módom hátra, mint fegyveres erővel föllépni a törvény elleni fölkelés és egy korlátlan anarchia kihágásainak megfékezésére.

Hogy a teendő intézkedéseknél a lehető legnagyobb egységet létesitsem, teljes bizalommal az Ön valóságos honszeretetében és dynasztiám iránti kipróbált hü ragaszkodásában, kinevezem Önt hadseregem összes csapatainak főparancsnokává, kivévén a Radetzky gróf tábornagy alatt álló hadsereget, fölhatalmazom és megbizom Önt ezennel minden katonai rendszabályok megtételével, melyeket Ön alkalmasoknak tart, hogy általuk a legrövidebb idő alatt ismét visszaállithassa a csendet és rendet, melyek nélkül a törvény hatálytalan és az alkotmányos szabadság rendszeresitett fejlődése lehetetlenné válik.

Hadseregem oly gyakran tanusitott hüségében és vezérének kipróbált belátásában bizok, hogy a birodalmat a fenyegető veszélytől megmenti és atyai szivem előtt drága osztrák népeimnek kilátást nyithatok egy jobb jövőre.

Olmütz, 1848. október 16.

W e s s e n b e r g m. k. F e r d i n á n d m. k.

Az október 16-ki manifesztum nemcsak a bécsi országgyülésnél, hanem az Olmützben időző cseh képviselőknél is mély benyomást idézett elő és az utóbbiak közbelépésének volt tulajdonitható, hogy október 19-én enyhébb által pótoltatott. De Windischgrätz herczeg nem ingattatta meg magát ezáltal a maga állásában, midőn a frankfurti birodalmi parlament két küldöttjét Welkert és Moslet a következő szavakkal fogadta, midőn ezek őt Stammersdorfban mint közbenjárót keresték föl: „B é c s b e n m o s t m a g a a z o s z t r á k c s á s z á r s e m t e h e t s e m m i t a z o k u t á n a m e g h a t a l m a z á s o k u t á n, a m e l y e k e t n e k e m a d o t t, m é g Ö n ö k n e k i s t ö b b j o g u k v a n a b e l e s z ó l á s r a.“ Ő az október 16-ki manifesztumot Lundenburg-

ban tétette közzé, mig az október 19-ki egyenesen érkezett Bécsbe Olmützből.

Mig a bécsi birodalmi tanács, kivált Kraus fölkelési miniszter hozzájárulása által egész 6 hétig föliratok szerkesztésével, küldöttségek inditásával és jelentéktelen határozatokkal foglalkozott, melyek a bécsiek türelmét már kimeritették: azalatt Windischgrätz herczeg rendkivüli tevékenységet és erélyességet fejtett ki. Aránylag rövid idő alatt Jellachich csapataiból és az Auersperg alatt álló bécsi őrségből 80.000 embernyi ostromló hadtestet alakitott, 200 ágyuból álló kitünő tüzérséggel. Intézkedései Bécs legyőzésére szintén nagyon helyes kiszámitással voltak megtéve. Hogy csapatainak müködési képességét minden irányban biztositsa, Bécs fölött és alatt vert hidak által állitotta helyre az összeköttetést a Duna két partja közt, ugy hogy anélkül, hogy az ostromvonalat bármely oldalon is megszakitsa, csapatainak legnagyobb részét könnyen összpontosithatta, ha támadást sejtett. Kiváltképen a magyar hadsereg általi támadás ellen óvta meg magát, midőn a Schwechat mentében, Manswörth, Schwechat és Kaiser-Eberdorf falvaknál két sorban állittatott föl sánczokat, hogy ép ugy a Bécsből, mint magyar oldalról jövő támadás ellen biztositsa magát.

A bécsi forradalom mindenesetre más fordulatot vehetett volna ideiglenesen — mert elvégre mégis leveretett volna — ha a bécsi országgyülés a helyett, hogy a Bécs kapui előtt álló Auersperg herczeggel alkudozik, őt megtámadja és ha a magyar hadsereg a magyar kormány beleegyezésével a horvát bánt osztrák területen is üldözi és megtámadja, mielőtt Windischgrätz herczeg hadseregét Bécs előtt összegyüjtötte, de a tárgyalások, melyeket a segitségre kész magyar kormány az osztrák országgyüléssel folytatott, hogy az utóbbi azt segedelemre hivja föl, két hét alatt sem vezettek eredményre, mivel a bécsi országgyülés azt válaszolta, hogy mindeddig törvényes téren áll és nem érzi magát arra jogositva, hogy a magyar hadsereget segitségre hivja. A bécsi országgyülés ezen nyilatkozata a pestiét vonta maga után, mely szerint a magyar hadsereg bevonulása által, minthogy nem történt d i p l o m a c z i a i fölhivás, az oszt-

rák nép sértve érezné magát s igy attól kénytelen elállani. A magyar országgyülés ezt a nyilatkozatot Kossuth inditványára adta ki. Midőn október 17-én az osztrák országgyülés végre azon félénk nyilatkozatot tette, hogy a magyar csapatok Ausztriába vonulását nem tekintené ellenségeskedésnek, akkor már Windischgrätz hadserege legnagyobb részét összpontositotta és október 20-án Lundenburgból a bécsiekhez azt a kiáltványt intézte, a melyben kimondotta. hogy a fővárosban uralkodó törvényellenes állapotnak, mely rémületes szörnytettek és bünök szinpadává lett, véget kell vetnie. A herczeg Bécsre és külvárosaira ostromállapotot hirdetett ki rögtönitélő birósággal és valamennyi polgári és katonai hatóságot a saját parancsai alá rendelt. Továbbá kijelentette, hogy a vagyon- és személybiztosságot meg fogja védeni, másrészről ellenben az ellenszegülők a katonai törvények egész szigora alá fognak esni.

Windischgrätz herczeg határozott és erélyes föllépésével szemben azonban a bécsi országgyülés tiltakozást tétetett közzé, melyben a herczeg intézkedéseit törvényteleneknek és semmiseknek jelentette ki, mivel a rend fenntartása egyedül az alkotmányos hatóságok jogkörébe tartozik és a katonaságnak csak azok fölszólitására szabad föllépni. végre még azt tette hozzá, hogy a lundenburgi kiáltvány a 19-iki császári manifesztummal kiáltó ellentétben áll, melyben a szabadságok fenntartása, jelesül az országgyülésnek tanácskozási szabadsága meg van igérve. A tábornagy röviden és határozottan azt válaszolta, hogy nem tagadja meg elismerését a magas országgyüléstől, melyet ő felsége is megad, de hogy azt csak mint törvényhozó, nem pedig mint végrehajtó testületet tekinti és ennélfogva a községi tanácshoz fordul. Ez előbb maga is inditott küldöttséget Olmützbe, melyet azonban a császár nem fogadott és Wessenberg Windischgrätzhez utasitott.

A herczeg még határozottabban szólott a községi tanácshoz, melynek tudtára adta, hogy végsőségig fog menni, ha a város magát 24 óra alatt meg nem adja. Ezt a határidőt a herczeg később Hetzendorfból október 23-án még 48 órára hosszabbitotta meg, mely idő alatt minden fegyvert ki kellett szolgáltatni, az egyetemi aula bezáratását elrendelte,

12 tanulót tuuszul kivánt, minden klubb föloszlását és a hirlapoknak, kivévén a „Wiener Zeitung“-ot, fölfüggesztését parancsolta, még ennek sem szabad volt egyebet mint hirdetéseket közleni. A herczeg többi követeléseit kompromittált egyének kiadatására nézve fentartotta magának. Miután az országgyülés ép ugy, mint a községtanács még papir-tiltakozásokkal akarta rémiteni Windischgrätz herczeget: amaz emlékiratot intézett hozzá, melyben egy kis töredék létezését tagadta és azt mondotta, hogy az egész egyesülve áll, csak a császárnak áll jogában országgyülési határozatokat visszavetni; mig ez nem történik, csak annak fog engedelmeskedni. Az országgyülés pedig ujra hangsulyozta a maga tiltakozásában, hogy Windischgrätz herczeg föltételei minden emberi és állami jogot kigunyolnak. De az országgyülés esti ülésében ugyanaz nap egy október 22-én keltezett és Wessenbergtől aláirt nyilatkozat olvastatott föl, melyben nemsokára behozandó katonai rendszabályokra volt rámutatva, az országgyülés el volt napolva és november 15-ére Kremsirbe lett összehiva.

Az országgyülés tiltakozott ezen áthelyezés ellen és küldöttséget választott egy Olmützben átadandó fölirat kézbesitésére, melyben e rendelet visszavételét kivánta. Kraus is csatlakozott ehez a küldöttséghez, mely eredmény nélkül tért vissza. Időközben a tábornagy hadserege előnyomulását parancsolta meg. És minők voltak a bécsiek védelmi intézkedései? A nemzetőrség főparancsnokául *) Kraus ellenjegyzése mellett a Deutschmeister nevét viselő 4-ik sorgyalog ezredbeli főhadnagy Messenhauser Venczel neveztetett ki. A nemzetőrség volt az egyetlen csapat, mely Bécs védelmére rendelkezésre állott. Ez, mint arról az akkoron ott őrségen lévők meggyőződtünk, igen jól volt öltözködve, fegyverkezve és a gyakori utczai zavargások következtében némileg be is gyakorolva, azaz bátor volt, de alkatrészei nem voltak egyforma katonai becsüek és egy politikai nézetüek, ez pedig oly föltétel, mely minden ország nemzetőrségénél

*) A bécsi nemzetőrség alakitásakor gróf Hoyos altábornagy, utána pedig a katonai iró és költő gyanánt ismert s a hadi levéltárban alkalmazott Pannasch ezredes neveztetett ki, ki októberben leköszönt.

döntő befolyással bir. Messenhauser, kit 1846-ban Gácsországból személyesen ismertünk, igen képzett tiszt volt, de nem birt azokkal a tulajdonságokkal, hogy nagyszerü védelmi müvet végezhessen. Ezenfelül még hiányzott nála a szükséges erélyesség oly tömegek vezénylésére.

Ily körülmények közt az öreg Bem megjelenése, ki az európai utazásból néhány nappal ő felségének elutazása után érkezett Bécsbe, az akkor harczra vágyó bécsieknek nagyon kivánatos volt. Nemsokára fölszólittatott Bécs védelme vezetésére és ekkor már a haderők szervezésénél tanusitotta az egyedül rendelkezésére álló nemzetőrség alkalmazásának helyes fölfogását. Azonnal javaslatot tett annak mozgóvá és állóvá fölosztására. Az elsőnek a védvonalakon belül és kivül kellett volna alkalmaztatnia, az utóbbi, mely többnyire családapákból állott, a belszolgálatra és a rend fentartására. A támadás esetére rendelkezésre álló összes nemzetőrség 50,000 emberre rugott, kikből azonban Bem csak 5000-et mozgósithatott, mivel a nemzetőrség átalán véve csak saját városnegyedét védte és azon belül akart tenni szolgálatot. A legnagyobb nehézség a tüzérségnél mutatkozott, egy város védelménél pedig ez a fő tényező. Régi tüzéreket soroztak be és ezeket 50 hatfontoshoz állitották, melyek rendelkezésre állottak, s a bástyákon és a torlaszok fontosabb pontjain, a melyeket Bem készittetett, helyezték el.

Az ifjusági légió és a mozgók, kik az alsó néposztályokból voltak véve, s többnyire mind igen vakmerő legényekből állottak, kiktől minden birtokos, még Messenhauser maga is szepegett, Bem legválogatottabb csapatát képezték. Midőn egy torlaszra a magyar háromszinü zászlót tüzték ki, Bem haragosan ezt mondá: „Mit nekem a magyar zászló, adjatok inkább magyar katonákat,“ és midőn a válságos percz közelgett, igy szólott Messenhauserhez: „Ez az ügy tökéletesen elhibázott, a nemzetőrség használhatatlan, egészen feketesárga, csak a tanulók és a mozgó nemzetőrök derék legények, „excellent et vraiment courageux garçons.“ De az öreg vakmerő lengyel ellentállást akart a végletekig és

NYOMT. KELLNER ÉS MOHRLÜDER.

Az 1848-diki honvéd gyalogság.

1. Törzstiszt szolgálaton kivüli öltönyben.
2. Alantos tiszt díszöltönyben.
3. Alantos tiszt téli menet-öltönyben.
4. Honvédgyalogos díszöltönyben.
5. Honvédgyalogos menet-öltönyben.
6. Honvédgyalogos nyári tábori öltönyben.

Jegyzet. A honvéd gyalogyság felszerelése és felfegyverkezése hasonló volt az akkori cs. és kir. osztrák hadseregéhez.

A cs. kir. osztrák hadseregnél divatos tábori sipkák a 48-as honvéd-hadseregnél nem voltak szabályozva, hanem a legénység és a tisztek 1835 óta az osztrák hadseregben behozott és még most szabályszerüleg alkalmazott tiszti sipkákat viselték világoskék posztóból. Az I. ábrán látható sipkát a tisztek szolgálaton kivül is viselték és az ebben az alakban maradt 1835-ig, a meddig minden ezred tisztjei egy magok közt megszabott sipkát, többnyire a hajtókák szine szerint viseltek, némely magyar gyalog és huszár ezredeknél ezek voltak divatosak.

A gyalog honvédtisztek télen köpönyeg helyett hosszabb dereku mentét viseltek mint a huszárok.

A paszomány a csákókon hasonló volt a cs. kir. hadseregben előbb divatoshoz, t. i. a századosnak egyszerü széles paszománya volt, az alantos tiszteknek, mint most a századosoknak kettő, de valamivel szélesebb.

Megkülönböztetési jelek egész 1848-ig a cs. kir. hadseregnél ép oly kevéssé voltak, mint arany vagy ezüst paszomány a törzstisztek gallérjain. A márcziusi napok után mint megkülönböztető jelek a gallérokon keskeny arany paszományok hozattak be, mint azt ma a katona-akadémia növendékei viselik. A táborszernagy, ezredes és százados 3, az altábornagy, alezredes és főhadnagy 2, a vezérőrnagy, őrnagy és alhadnagy egy paszományt viseltek. Ugyanezen megkülönböztető jeleket a honvéd hadsereg is viselte.

Messenhausernek azt tanácsolta, adják fel a külvárosokat, a belvárost pedig nagyszerü házrobbantások által külön várrá alakitsák át. És aztán azzal is fenyegetőzött, hogy a nemzeti bank ki fog raboltatni, az államlevéltárak fölgyujtatnak, kapitulácziót kötnek, mire Messenhauser azt jegyzé meg: «Önnek nincs szive e város iránt.» Bem e szavakkal bucsuzott el: «Sohasem hallottam, hogy szivvel csatákat lehet nyerni vagy várost védeni.»

Mint látszik, Bécs nem volt abban a helyzetben, hogy a kitünő tüzérséggel biró nagy hadseregnek ellenállhasson, és még egy kitörés, mely egyidejüleg történt volna a 16000 emberből álló magyar hadsereg támadásával, mely Moga hadtestének összes haderejét képezte, október vége felé sem adott volna Bécs részére kedvező fordulatot. Miért nem érkezett meg a magyar segély előbb, azt akkor fogjuk elmondani, mikor a Lajtha melletti táborunkról szólva, annak viselkedését indokolandjuk. Mig a vas gyürü Bécs körül mindinkább szükre huzódott, a magyar hadsereg Moga alatt, miután Jellachich üldözéséről a Lajthán tul a fennebb fölhozott okoknál fogva lemondott, a maga eredeti felállitásában megmaradt a folyón innen, a főhadiszállással Párndorfban. Moga intézkedései a pákozdi csata után ép ugy mint a három napi fegyverszünet megtartása, miután a bán azt megszegte, valamint az üldözés beállitása osztrák területen azon okoknál fogva, melyeket a honvédelmi bizottmány végre maga is méltányolni látszott, ez utóbbit a főparancsnok iránt bizalmatlanságra hangolta.

Kossuth Lajos Görgey Arthurt hivatta magához, hogy tudassa vele a maga és a honvédelmi bizottmány nézetét e tárgyban. Ez alkalommal Kossuth abbeli véleményét mondotta ki, miszerint most már ideje lenne a magasb parancsnoki állásokat honvéd törzstisztek által betöltetni, kiket az addig szokásos rangfokozati előléptetés mellőzésével, azonnal honvédtábornokokká lehetne előléptetni. Görgey Arthur, ki ugy is őrnagyból egyszerre ezredessé lépett elő, mig Ivánka Imre egymásután lett alezredessé és ezredessé,

Kossuth ezen szándéka ellen alapos aggályokat fejezett ki. Kossuthnak nem volt igaza, ha a politikai viszonyok kedvezőtlen fordultával régi cs. kir. tábornokok és törzstisztek aggodalmait árulással azonositotta, mert épen azon szándéka, hogy a hadsereg élére a honvédség kebeléből vett fiatal talentumokat állitson, eléggé bizonyitotta, hogy elérkezett az idő, midőn ebben az irányban a körülményeket tekintetbe kellett vennie.

Mindazonáltal ő és a honvédelmi bizottmány tagjai mégis árulásban hittek és Görgey Arthur Moga táborába küldetett, hogy ott rendelkezésére álljon és az öreg tábornokot kissé szemmel tartsa. Görgey október 13-án érkezett Párndorfra, hol Moga őt az elővéd-dandár vezényléséval bizta meg, minthogy Ivánkának más föladat jutott, mely azonban nem kerülhetett kivitelre. Görgey nemsokára meggyőződött Moga egyenes jelleméről, mert nyiltan és őszintén bevallotta, hogy főhadura parancsainak engedelmeskedve, Magyarországot a horvátok ellen védendi, de az ország határait csak kényszeritve lépné át. Valamint ő, ugy gondolkodott majdnem valamennyi régi cs. kir. katonatiszt és még a táborban lévő két honvédzászlóalj tisztikara is. Ezek ugyanis ismételve inditottak küldöttségeket Csány László kormánybiztoshoz, kik intették, ne lépné át a határt. Több katonatiszt, jelesül a sorgyalogságból, kivette elbocsáttatását, némelyek nyugdijaztattak, mint Milpökh ezredes a Wasa ezredtől és mások egyszerüen megszöktek, mint Orosz Ágost százados a Sándorhuszároktól, kiről Windischgrätz herczeg munkájában azt mondja, hogy ő lett volna az első, ki neki hireket hozott a magyar táborból.

Moga végre saját meggyőződése ellenére is elszánta magát a kormánytól okt. 17-én és 21-én kiadott parancs következtében a határ átlépésére, de mind a kétszer egy Pestről érkezett ellenparancs következtében egy napi menet után régi állásába tért vissza. Ha a cs. kir. katonatisztek erre elszánták magukat, ez csak a vezérnek beleegyezésével történt. De ezek a menetek és ellenmenetek lehangoltságot vontak maguk után. A fennebbi jelenségek és a bécsi országgyülés azon nyilatkozata, hogy a magyar hadsereg benyomu-

lását osztrák területre nem tekintendi ellenségeskedéskint, Kossuthot arra birták, hogy 17-én elhagyja a fővárost és Moga táborába menjen. Pestről egy osztály Vilmos huszárral, a 25-ik honvédzászlóaljjal, a táborban lévő honvédzászlóaljak kiegészitő legénységével, 1500 pesti nemzetőrrel és 3 ágyuüteggel indult el. A gyalogság és tüzérség Kossuthtal 3 gőzösön ment el. A nép lelkesülve fogadta őt minden állomáson és mindenütt népfölkelést inditott el magával. Október 21-én Kossuth Párndorfba érkezett, miután előbb Miklósfalván haditanácsot tartott, hol élénken vitatkoztak arról a kérdésről, átlépjék-e a határt vagy sem.

Ekkor egy második fölszólitása érkezett Windischgrätz herczegnek Mogához és a cs. kir. tisztekhez, melyben a császári zászlókhoz való visszatérésre lettek fölszólitva október 26-ig azzal a hozzátétellel, hogy magoknak tulajdonitsák engedetlenségük következményeit. Moga ezt a levelet Kossuthnak ép ugy mint Csánynak megmutatta, de azonkivül ez a fölszólitás mint kiáltvány kézről kézre járt a tisztek közt is és azt határozták, hogy megengedtessék annak olvasása a tiszteknek és mindenkinek szabadságában állott menni vagy maradni. Mintegy 30 tiszt hagyta el a magyar tábort, közöttük gróf Teleki Ádám*) és Holtsche Ferencz**) cs. kir. vezérőrnagyok.

*) Gróf Teleki Ádám vezérőrnagy már 1814-ben mint hadapród lépett a cs. kir. hadseregbe és 1848 elején ezredessé és a cs. kir. Nádor-huszár 12. ezredben ezredparancsnokká és később vezérőrnagygyá és dandárparancsnokká neveztetett ki Magyarországba Miként müködött egész visszalépéséig mint dandárparancsnok a feldunai hadseregnél, azt olvasóink már tudják e munkából. Teleki hadi törvényszék elébe állittatott és vezérőrnagyi rangját vesztette.

**) Holtsche Ferencz vezérőrnagy, egy sziléziai földmives fia, katonai pályáját mint közdragonyos kezdette és önkiképezés, valamint kitünő katonai tulajdonságai által tábornokságig vitte. Holtsche őrnagyságig szolgált a Rosenberg herczeg nevét viselő 7-ik könnyü lovasezrednél, melyben majd mint egyedüli nem-nemes oly főnemesek közt, mint Weipperg gróf, Montmorency őrgróf, Blacas herczeg, Windischgrätz Alfréd herczeg stb. a legnagyobb tiszteletben tartatott. Minden tekintetben jeles lovasezredes és jó vezér volt. Mint vezérőrnagy Székesfehérvárra áttétetvén dandárparancsnokká lett Rosenberg alatt. Holtsche e katonai állását ugy fogta föl, mint mindazokat, melyeket addig viselt. Kötelességérzete által rámért buzgalommal a szolgálatban mindig első volt a kirendelt helyen és katonai

Az utóbbi, ki határozotlan a bánnak Lajthán tul is folytatandó üldöztetésére szavazott, s midőn erről lemondottak és a határ későbbi átlépésénél az összeütközés a cs. kir. csapatokkal is elkerülhetlen volt, ő is letette a dandárparancsnokságot. Kossuth a táborban három helyütt tartott elragadó szónoklatokat és onnét szállására ment, hol az erkélyről a tiszteknek, kik ott gyülekeztek, ismét beszédet tartott, azután pedig a Windischgrätznek adandó választ olvasta föl, melyet a tisztek viharos tetszéssel fogadtak, jelesül a huszártisztek voltak azok, kik kardjaikat villogtatták és kijelentették, hogy Magyarországért bárki ellen harczolni fognak.

Most már csak arról volt szó, hogy tiszt találkozzék, ki Windischgrätz herczegnek a választ megvigye, hosszabb tanácskozás után Ivánka Imre ezredes, ki a herczeg alatt szolgált volt Prágában, bizatott meg ezen épen nem kellemes küldetés végrehajtásával, ki vállalkozott is reá. Október 24-én elhagyta Párndorfot, és a következő napon minden nehézség nélkül Windischgrätz hetzendorfi főhadiszállására érkezett. Valamennyi cs. kir. katonatiszt, a kikkel Bécs előtt találkozott, azt mondá, hogy nem Magyarország ellen viselnek háborut, ennélfogva nem is jártak el vele ugy, mint az parlamentairekkel különben szokás. Miután a tábornagy a levelet Ivánka kezeiből átvette, és ez küldetési czélját vele közölte, Windischgrätz más tárgyra menvén át, azt kérdé: «Olvasta-e ön kiáltványomat?» Igenlő válaszra azt mondá: «Remélem, kötelességéhez vissza fog ön térni. Olaszországba fogom Önt

közt táborozott. A Lajthán át történt későbbi átmenetel fáradhatlan tevékenységének véget vetett. Koporsójába az első szegeket önkénytelenül Kossuth Lajos verte, midőn a képviselőházban kijelentette, hogy a magyar hadsereg Holtscheben legjobb és legigyekezőbb tábornokát veszté, ki Magyarországnak barátja és a haza ügyének hü embere volt. Sajnálja, mondá Kossuth, Holtsche visszalépését, ki kijelentette, hogy Magyarország ügye a legigazságosabb a világon, de hogy ő mint cs. kir. katona cs. kir. csapatok ellen nem harczolhat és az ő nyiltan kimondott meggyőződését tisztelni kell. Midőn Holtsche Budapesten a bánnal találkozott, ez igy szólott hozzá: «Tábornok ur, ön nagyon későn jő!» Holtsche is törvényszékileg vesztette el tábornoki rangját, de nem sokára kegyelemdijat nyert és két évvel az ötvenes évek alatt bekövetkezett halála előtt ő felsége kegyelem utján ismét visszahelyezte őt rangjába és illetőségeibe.

küldeni.» «Első kötelességem. mond erre Ivánka. herczegséged válaszát Párndorfra vinni.» Büszkén nézett rá a herczeg és mondá: «Akkor, várakozzék». Ivánka elhagyta a szobát. Windischgrätz tanácskozást tartott, melyen Jellachich is jelen volt és miután annak vége volt, Ivánkát ismét behivatta, s röviden és határozottan igy szólt hozzá: «Mondja meg küldőinek, hogy rebellisekkel nem alkudozom.» Ivánka meghajtotta magát, hogy távozzék, s a herczeg még utána kiáltotta: «Intem Önt utóljára. térjen vissza kötelességéhez.»

Ivánka és kisérője, Dobay nemzetőri százados Pozsonyból, a parlamentaireknél szokásos formaságok megtartásával akadálytalanul bocsáttatott át Windischgrätz táborán, de midőn a horvátokhoz ért, ezek a kocsiból kirántották, és e szavakat kiáltották: «Itt van Ivánka! Majd adunk neked parlamentaireskedést! — Hol van Fligely? Akasztófára vele.» Végre egy tiszt igy szólott: «Mint parlamentair menjen a másik, Ivánkát itt tartjuk, mig a bán haza érkezik, ez határozzon.» A bán határozott is, mint Ivánka «Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben» czimü röpiratában mondja, «azt t. i. hogy a Székesfehérvárnál magyar fogságba jutott Fligely cs. kir. táborkari őrnagy helyébe osztrák fogságban maradjon: és ezzel az ő tevékenységének Magyarországon vége szakadt.*)

Az a válasz, melyet Kossuth emlékirat alakjában Windischgrätz herczeghez Ivánka által juttatott, az október 3-iki császári manifesztum után semmi sikerrel nem birhatott, mert tartalma oly álláspontot jelölt ki, minővel az az események és egy törvénytelen kormány alakitása után nem birhatott és

*) Ivánka Imre 1818-ban Nagy-Szemréden Hont megyében született, katonai kiképzését a tullni utásziskolában nyerte, melyben 1831-ben vétetett föl. Miután mint hadapród a cs. kir. 19. sorezrednél rövid ideig szolgált. 1834-ben hadnagy lett a Nádorhuszároknál (12-ik huszárezred). Mint kitünő és sokoldalulag képzett tiszt rendkivüli alkalmaztatásban is részesült, igy jelesül dandársegéd volt gróf Walmoden Károly tábornoknál és Lobkowitz herczegnél, 1848-ban mint főhadnagy leköszönt tiszti állomásáról és századossá lett a 2-ik honvéd zászlóáljnál, és később hadsegéd Batthyány Lajosnál. hol igen jó szolgálatokat tett. Ivánka bizonyosan kiváló szerepet játszott volna. hogy ha fogságba nem kerül.

a mely már tulhaladott is volt. Ha Kossuth, ki előtt az egészen megváltozott helyzet bizonyosan teljesen tisztán állott, azon emlékiratot akkor elküldötte, alig lehetett más szándéka, mint a magyar tisztek bizalmát megerősiteni, a bécsieknek megmutatni, hogy diplomacziai uton is igyekezett a fenyegető veszélyt tőlük elháritani és végre tényleges beavatkozását indokolni. Az emlékiratból, a mely olvasóink előtt már ismeretes és csak az események rövid előadását 1848. év márcziusától tartalmazta, a történelem érdekében csak azt a részt látjuk szükségesnek közölni, mely ugyszólván csak válaszul szolgált a magyar hadsereg tisztjeihez Windischgrätz herczeg által intézett kiáltványra. Ez következőleg hangzott:

Windischgrätz herczeg ő nagyméltóságának.

— — — — — —

— — — — — —

— — — — — —

Herczegségednek tudnia kell, hogy a magyar hadsereggel ő felsége csak a magyar hadügyminiszter ellenjegyzése mellett rendelkezhetik érvényesen és hogy minden másnemü intézkedés a királyi eskü által szentesitett törvénynél fogva már előre is érvénytelennek van kijelentve. Herczegséged kinevezése parancsnokul pedig Wessenburg által, ki sem nem magyar, annyival kevésbbé pedig magyar miniszter, van ellenjegyezve. Herczegséged tehát semmi esetre sincs jogositva semmiféle hatalmat tulajdonitani magának a magyar hadsereg fölött, ugy hogy e szándék már magában is nyilván kijelentett, Magyarország által sehogy föl nem idézett ellenségeskedést foglal magában hazánk ellen.

Ezen ellenségeskedés még fokozódik azáltal, hogy herczegséged a futó pártütő haderejét saját parancsnoksága alá vette és igy magát is a Magyarország alkotmányos trónja, állami fenállása és törvényei elleni pártütés vezérévé tette. Igy tehát a béke érdekében áll, melyet Magyarország meg nem zavart, noha végső önvédelemre lett kényszeritve, herczegségedet az isten, annak igazságszeretete, a nemzetközi jog és az emberiség nevében fölszólitani, álljon el törvénytelen szándékától, fegyverezze le az Ausztriába futva berontó pártütő Jellachich hadseregét és kötelezze őt eskü által, hogy

soha többé Magyarország ellen nem fog harczolni, s igy őt ártalmatlanná tegye, nekünk pedig 24 óra alatt nyujtson biztositást az iránt, hogy ellenünk semmi ellenségeskedést nem fog többé megkisérleni.

A mi pedig a minket fenyegető hadi törvényt illeti, ugy ez az igazságtalanság annyi erőszakoskodás után oly borzasztó szó, melyet mi az emberiségbe és a czivilisáczióba vetett hitünknél fogva nem hiszünk és hasonlóképen kivánjuk, fontolja meg herczegséged, hogy az isten megvesztegethetlen itélőszéke, a világtörténelem és az emberiség átka alá esnék, a ki a 19-ik században hasonló barbárság példáját mutatná be a czivilisált Európának. Azonfölül még kénytelenek vagyunk herczegségednek kijelenteni, hogy mi, noha szomorodott szivvel, de hasonlót hasonlóval visszatorolni nem fogjuk elmulasztani. Fontolja meg tehát herczegséged jól szavának sulyát, mert minden vér, mely kiontatnék, az örök isten itélőszéke előtt herczegséged fejére fogna szállani.

Mi ezzel elmondottuk, a mit a kötelesség és a becsület parancsol, de hátra van még a föladat, hogy fölszólitsuk herczegségedet, hogy a trón iránti kötelesség és annak fennállhatása érdekében, melyet egy reakczionárius udvari kamarilla szentségtelen kezekkel megingat, Bécs ostromlásával hagyjon föl és ezen nemeslelkü város közlekedését Magyarországgal, mely a kölcsönös kereskedelmi érdekek erőszakos félbeszakitása által annyira szenved, s annyi kárt vall, ismét állitsa helyre és igy a monarchia fővárosát ne kényszeritse az önvédelem legszélsőbb lépésére, ne hozzon a trón fenállására veszélyt és a monarchiára a legnagyobb szerencsétlenséget.

Végleges válaszát Herczegségednek parlamentairünk által küldve kikérjük, s őt midőn ezennel herczegségedhez küldjük, a nemzetközi jog védelme alá helyezzük. A nyerendő választól fog függni, vajjon ellenségünknek kell-e herczegségedet tekintenünk.

Az igazság istene vezérelje herczegségedet az elhatározás pillanatában.

Kelt a magyar hadsereg főhadiszállásán Párndorfban, 1848. évi október 25-én.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Pázmándy Dénes, országgyülési elnök.

Csány László, kormánybiztos.

Ezen erélyes, parancsoló hangon fogalmazott emlékiratnál fogva, Windischgrätz herczeg tábornagynak az október 3-iki és 16-iki császári manifesztumokat mint nem létezőket kellett volna tekinteni, sőt azok tartalmának ellent kellett volna állania. Bécset Magyarország kedveért bántatlanul hagyni, a közlekedést Bécs és Magyarország közt megengedni és a haza s a monarchia megmentésére azt kellett volna tennie, a mi ellen minden eszközzel harczolnia kellett. Hogy Kossuthnak bármi más állhatott szándékában, mint az, hogy Windischgrätzet megtéritse, kinek büszkeségét és hajthatatlanságát az egész világ ismerte és a ki hadura parancsa mellett még egy külön földfölötti küldetésre is hivatkozott, hogy a forradalmat leverje: az magától értetődik. De majdnem megfoghatatlan marad, hogy Jellachich bán, ki Windischgrätz alparancsnoka volt, megengedhette magának, hogy egy minden kellő formák mellett elbocsátott magyar parlamentairt elfogattasson. Windischgrätz herczeg ugyanis, mint a Magyarország ellen müködő hadsereg főparancsnoka, a magyar parlamentaireket még abban az időben is tiszteletben tartotta, mikor már a forradalom egész valóságában fellépett. Ivánka Imre elfogatása egyébiránt a magyar hadseregben és az egész országban roppant izgalmat keltett és a parlamentben, hol Kossuth és Mészáros szónokoltak, vitatkozás alá került.

Most állott be a cselekvés ideje.

Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmánynyal egyetértésben, végre arra határozta el magát, hogy a bécsieknek az utolsó órában segitségére fog sietni. A rendezetlen népfölkelési tömegek szervezése, valamint egyéb előkészületek a határ átlépésére egy egész hetet vettek igénybe, ugy hogy a magyar hadsereg csak október 28-án vihette keresztül átmenetelét a Lajthán. De épen azon napon telt le a 48 órai határidő,

melyet Windischgrätz a főváros önkéntes feladására kitűzött. A herczeg parancsot adott egy általános roham megkezdésére Bécs ellen és a Leopoldstadt és Landstrasse külvárosok birtokába tette magát. Október 29-én a város feltétlen megadása már ki lett mondva, midőn október 30-án a magyar hadsereg megérkezése és a schwechati csata a bécsi forradalom végföllobbanását eredményezte.

E csata kimenetele, melyről más helyütt bővebben fogunk szólani, midőn a bécsiek nem intéztek ugyanegyidejüleg kiszámitott rohanást, előre volt látható. Windischgrätz herczeg tekintélyes hadereje ellen, ki a bécsieket már annyira elrémitette, hogy már maguk megadására voltak készek, Moga csak 19,000 főnyi rendes csapat, nemzetőrség és népfölkelés fölött rendelkezett 6 ütegben 48 ágyuval, melyek közt volt a hirtelenében fölállitott három üteg is, melyeket csak pár nappal előbb szereltek fel. A legnagyobb sietséggel több megyéből összegyüjtött nemzetőrök nem képeztek oly csapatokat, melyekben egy hadvezér minden esetben bizhatott volna, a mi pedig az oda czipelt népfölkelést illeti, ez ugyan alig volt egyéb, mint hadi kinézésü tömeg, mely csak arra való volt, hogy harczvonalunknak nagyobb kiterjedést adjon. Ellenállási képességgel ez a népfölkelés rendes katonasággal és tüzérséggel szemben épen nem birhatott, és bizonyossággal előre lehetett látni, hogy az első kartácslövésnél szét fog futni, rendetlenséget és rémületet fog előidézni még a rendes csapatok közt is.

Az a gondolat, hogy népfölkelést alkalmazzanak r e n d e s c s a t á b a n, minden birálat alatt áll*) és csak a horvátok

*) A népfölkelés csak mint helyi védelem alkalmazható sikerrel. Ha m o z g ó s i t t a t i k, k a s z á k k a l, d z s i d á k k a l és m i n d e n n e m ü p u s k á k k a l f ö l f e g y v e r k e z v e m ü k ö d ő h a d s e r e g h e z s o r o l t a t i k és á g y u k n a k t e s z i k k i, a z m e r ő e s z t e l e n s é g. A népfölkelés mindig csak a maga tulajdon otthonában állitandó föl, ha azt az ellenség fenyegeti, mert ezen csüng és ezt minden tőle kitelhető módon védelmezi. Ezt is nem annyira fegyverrel, mint ugy teszi, hogy az ellenség mozdulatait mindenféle akadályok által neheziti, a közlekedési utakat járhatlanokká teszi és azokat, melyeket a saját nemzetbeli csapatok használnak, helyreállitja, ha azokat az ellenség tette járhatlanokká, ha erdőkben árkokat megtölt fákkal, átjáratokat elrekeszt mindenféle akadályok által, az ellenség élelmi- és lőszerszállitmányait elfoglalja, visszavonulásakor mozdulatait

fölött vivott könnyü győzelem által támadhatott. Csak azt feledték, hogy a népfölkelés mint üldözési elem igen jól alkalmazható ugyan, de most a cs. kir. hadsereggel állottak szemben.

A Moga alatt álló magyar hadtest, számbeli kisebbségén kivül, egészben véve nem is volt harczképes, azonfelül pedig még a felsőbb parancsnokságok is fölváltattak. A nem régi katonák közt ebben a csatában Görgey Arthur tünt ki éles belátása, gyors tájékozása, erélyessége és kezdeményezése által, Guyon pedig mint vakmerő harczos. De senki sem volt képes a magyar harczvonal tökéletes szétbomlását megakadályozni, midőn az ellenséges ágyugolyók a nemzetőrök és a népfölkelés soraiba csaptak. A nélkül, hogy csak egyszer is visszapillantott volna a népfölkelés és a nemzetőrség, futásnak eredt egész hazáig.

Valóságos szerencse volt, hogy a cs. kir. fővezér, kinek nagyszámú lovasság állott rendelkezésére, a futó magyar hadtestet üldözőbe nem vette, mert ez teljesen megsemmisült volna és ily katasztrófa a honvédelemre és a későbbi eseményekre nézve a legnagyobb horderejü következményeket vont volna maga után. Miért maradt el osztrák részről az üldözés, minden ok és sejtelem daczára, melyeket erre nézve felhoznak, még mindig rejtély marad előttünk, ha csak a tulajdonképeni okot nem a nagy óvatosságnak és tulzott fontolgatásnak tulajdonitjuk, mely némely tábornoknál a

---

meggátolja és fenyegeti, kisebb helyi müködéseknél, jelesen bérczi háboruban saját csapatait támogatja s átalán véve minden munkát végez, melyek egy átmeneti védelemnél, jelesül állásfoglalásoknál, sánczok hányásánál, hidak épitésénél stb. szükségesek. De a népfölkelést mint lényeges tényezőt egy meghatározott honvédelem szervezésénél katonai igazgatás alá kell helyezni. A szervezési tervnek csak a népfölkelés részleges és helyi alkalmazása szolgálhat alapul. A mi viszonyaink között a népfölkelésnek kerületenkinti alárendelése volna alkalmazható a honvédségi hatóságok parancsnokságai alá. Ezen értelemben hozta e munka szerzője 1868-ban a védrendszerről irt könyvében a népfölkelést összeköttetésbe a honvédséggel. Ez az eszme Bécsben tetszett is. De most, midőn a honvédség a honvédelemnél nem tekintetik többé különleges tényezőnek, hanem a hadsereggel legszorosabb összeköttetésben áll és első sorban alkalmaztatik, most a népfölkelést uj alapra kell fektetni. Mostanáig ugyan még nem létezik népfölkelési szervezés.

gyors és merész elhatározást nem engedte fölszinre jutni. A bécsiektől a cs. kir. hadseregnek nem volt mit tartania, mert ezek már szinte le voltak verve, s midőn a schwechati csata folyt, csak csekély részben fogtak ismét fegyvert, hogy pár óra mulva egészen megadják magukat. Igy tehát a mi hadseregünk üldözésében a cs. kir. főhadparancsnok nem volt akadályoztatva.

Az üldözés abban maradása lehetővé tette a mi hadtestünk összeszedését előbbi állásaiban a Lajthánál, a párndorfi főhadiszállással.

A határ átlépése és a támadás megkezdése az osztrák hadsereg ellen, hogy a bécsi forradalmat támogassuk, nagy katonai és politikai hibát foglalt magában. A katonait nem kell közelebbről megvilágitani, miután annak minden mozzanatát kifejtettük, melyek e hadmüvelet ellen szólottak és röviden kimutattuk, mit koczkáztattak, midőn a felső dunai magyar hadtestet, melyet később Görgey kiképezett és mely a magyar hadsereg magvát képezte, a megsemmisülés veszélyének tették ki. Politikailag a határátlépés eszméje ép oly kárhoztatandó volt, mivel a mi alkotmányharczunknak a bécsi forradalomhoz semmi köze nem volt és mert a mi ideiglenes kormányunk és az országgyülés, mely mindig a törvényességre hivatkozott, még akkor is ily cselekvéseket és határozatokat akart fölmutatni, midőn a korona által forradalminak jelöltetett ki. Az alkotmányosság álláspontja pedig, annak megóvása tekintetéből a katonai védelmi állás legszigorubb megtartását követeli, valamint minden határontuli támadó eljárásnak kizárását is.

A bécsi forradalom Magyarországra nézve előnyös volt; mert ez egy egész hónapot nyert ezáltal a honvédelem megszilárditására és ez az idő egy óranyival sem rövidittetett volna meg, hogy ha megkiméltük volna magunk részére a schwechati vereséget és a Lajthánál gyüjtögettük volna erőinket és várakozó állást foglaltunk volna el, mert Windischgrätz herczegnek egy Magyarország ellen inditandó hadjáratra nagy előkészületeket kellett tennie és Bécset féken tartania. Hiszen a herczeg főhadiszállásán az a kérdés is fölmerült, vajjon ne csak 1849. év tavaszán kezdessék-e meg a hadjárat.

A mi a bécsiek iránti hálánkat illeti, melyet katonai segély által tanusitottunk, erre nézve azt tartjuk, hogy ők nem csupa irántunki plátói szeretetből csináltak forradalmat, mert Jellachich bánt Magyarországba történt benyomulása előtt oly lelkesültséggel fogadták, mi épen nem tanusitott nagy rokonszenvet Magyarország iránt. Azt mondották ugyan, hogy a bécsiek a bánt azért fogadták oly lelkesüléssel, mert Kossuth több beviteli vámot hozott be Ausztria kárára és megtiltotta az ezüst kivitelét is, mit azért tett, mert a bécsi nemzeti bank a magyar kétforintosok alapjának kárára az ezüstöt Magyarországon összevásároltatta, de a bán lelkesült fogadtatása mégis tulment az egyszerü tüntetések határain. Midőn Jellachich bán Magyarország elleni sikertelen hadjárata következtében, előbb látogatta meg a bécsieket, mint az szándékában állott, hogy Windischgrätz herczeggel a régi rendet az összbirodalomban ismét helyreállitsa, nézeteik ekkor megváltoztak. A honvédelmi bizottmány, ha ugyan érzelmi politikára ragadtatta magát, eleget tett ennek, midőn a bécsi országgyülést segitségével megkinálta és annak válaszával, hogy törvényes téren áll (noha az is ideiglenes kormányt választott, kebeléből, «kormánybizottság» czim alatt, mely Messenhausert a nemzetőrség főparancsnokává nevezte ki és Windischgrätznek ellentállott) és igy a magyar forradalmi kormány segitségére nem szorult, tökéletesen beérhette volna, mivel ez minden beavatkozást ellenzett. A schwechati csatával az előjáték be volt fejezve, mely a következő nagy drámát megelőzte. Moga altábornagy, ki a schwechati csatában lováról leesvén megsérült, betegen feküdt a köpcsényi palotában, letette a főparancsnokságot a feldunai hadsereg fölött és Görgey Arthurt ajánlotta Kossuth Lajosnak utódául. Ezt Kossuth, ki az utóbbi időben annyira fel volt izgatva, hogy ennek következtében lázba esett s Pozsonyban az ágyat kellett őriznie, csakugyan magához is hivatta s hosszasabb értekezés után tábornokká, egyszersmind pedig a feldunai hadtest főparancsnokává is kinevezte.

XVIII.

Theodorovics kiszoritása a magyar területről. — Perczel Mór benyomulása a Muraközbe. — Simonich altábornagy első berontása Magyarországra. — Nádossy rendelete. — Honvéd-kerületi parancsnokságok felállitása. — 10 uj honvédzászlóalj fölállitása. — Uj honvéd-lovassági czredek fölállitása. — A Nádor- és Coburg-huszárok haza térése. — Rendeletek a támadó fegyverek gyengitésére nézve. — Népfölkelési utasitás. — A képviselőházból.

A bécsi események lefolyása alatt, melyek sikertelen és meg nem fontolt közbenjárásunkkal véget értek, Theodorovich vezérőrnagy dandárának, mely haza felé indult, és a mely tudvalevőleg a bán hadseregéhez tartozott, de attól elvágatott, kiszoritása Magyarországból következett. Theodorovich október 12-én Sopron megyéhez tartozó Horpács és Salamonfa közti táborában a Moga altábornagy által kiküldött 1800 ember által Karger Sándor huszár alezredes parancsnoksága alatt sikerrel támadtatott meg. De midőn Theodorovich látta, hogy a többnyire nemzetőrségből álló magyar haderő csekély, dandára legnagyobb részével és tüzérségével támadni kezdett. Ennek a nemzetőrség mint rendesen nem állhatott ellent. Vidos nemzetőrségi őrnagy, ki egy vasi és két soproni nemzetőrségi zászlóaljjal oda sietett, hogy Theodorovichnak utját állja és visszavonulását osztrák területre meghiusitsa, sem érhette el czélját, mert a tábornoknak éjjel Lékán és Pögörlinen át sikerült osztrák területre jutni, mert Kőszeg nem volt megszállva.

Perczel Mór, ki a Roth-féle hadtest lefegyverzése után arra a hirre, hogy a Mura mellett horvát haderő gyülekezik

Zala megyében, kis dandárával előre nyomult és október 17-én Letenyén 800 horvátra bukkant, kikkel még a cs. kir. 27-ik sorgyalog ezred egy csapata is volt s ezek a Mura hidját megszállották. Perczel azonnal támadni kezdett és egy órai heves csatázás után az ellenséget üldözve kierőszakolta az átkelést a Murán, benyomult a Muraközre, melynek nyugoti határán Burich báró vezérőrnagy egy dandárral Stájerországot fedte.

Magyarország északi határa legelőbb is Simunich Boldizsár altábornagy kis hadteste által volt fenyegetve, kinek a cs. kir. hadügyminiszter által készitett, de a bécsi forradalom által meghiusitott tervénél fogva összpontositási helyéből Duklából kellett volna Magyarországra berontani, hogy egyenesen Budapestre menjen, onnan pedig a Pozsonyon át előnyomuló cs. kir. főhadsereggel egyesüljön. Ebből ismét láthatni, mi tévesen fogta föl Latour az általános helyzetet és mennyire kevésre becsülte Magyarország ellenállási erejét. A parancsot a benyomulásra Simunichnak azonnal az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelenése után futár által küldötte meg. Simunich csak október 13-án tört be Magyarországra a duklai szoroson. De alig ért magyar területre, midőn azt hallotta, hogy a bécsi októberi forradalom kitörése által a cs. kir. hadsereg benyomulása Pozsonyon át meghiusult. Simunich elhatározta, hogy a Bécs előtt levő cs. kir. hadsereghez fog csatlakozni és a Kárpátokon át Morvaországba jutand. De csak 20 napi menet és nagy nehézségek leküzdése után jutott a Vágvölgybe, hol Jablonitzon át Morvaország felé indult. Az őt utolérő huszár csapatok által gátoltatva Simunich gyorsan észak felé Gödingnek fordult, de Miavánál a nemzetőrség által föl lett tartóztatva és a Guyon vezérlete alatt oda siető honvéd gyalogság és tüzérség által hevesen támadtatott meg. Csak legénységben és podgyászban szenvedett nagy veszteség után érte el végre november 5-én Gödingnél Morvaországot. Windischgrätz herczeg maga sem tudta, honnét jött e gácsországi haderő Morvaországba. De Simunich tevékenysége ezzel nem végződött, hanem később még komolyabbá lett.

A honvédelmi bizottmány Simunich cs. kir. altábornagy betörése folytán rendeletet bocsátott ki, melyben Sáros, Abauj,

Zemplén, Borsod, Torna, Szepes, Mármaros, Ugocsa, Ung és Gömör megye főispánjainak a népfölkelés rögtöni szervezését különösen ajánlotta. Egyszersmind annak teljhatalmu parancsnokául Pulszky Sándor alezredest nevezte ki. A honvédelmi bizottmány, mely némelykor abban gyönyörködött, hogy cs. kir. tábornokokat haramjafőnöknek nevezett, ez esetben anynyira ment, hogy az állitólagos haramja vezér fejére 100 forintnyi szerény jutalomdijat, és bandájának, seregének minden emberére 20 forintot tüzött ki.

De térjünk ismét vissza a honvédelem terére, hogy kimutassuk, mit tett és intézett az el szeptember végétől október végéig.

A védelem által szükségelt legkülönfélébb védcsapatok fölállitása oly zavart okozott a szolgálati közlekedésben, hogy tulajdonképeni elnevezésére nézve senki sem volt tisztában. Ennélfogva a nemzetőri tanács elnöksége indittatva érezte magát ezen védcsapatok tulajdonképeni elnevezésére nézve, melyek részint a magyar kormány által szerveztettek, részint a helyhatóságok által állittattak föl, s melyeket ugy kellett tekinteni, mint a különféle magyar védcsapatok egyik osztályát, az alább következő különös rendeletet adni ki általános tájékozás végett. E rendelet a «F i g y e l m e z t e t é s» jellemző czimét viselte és következőleg hangzott:

F i g y e l m e z t e t é s.

A fennálló nemzeti hadtestületek elnevezésének felcserééléséből vagy hibás irásából zavarok származhatnak, származtak is. Mindenféle félreértés mellőzése tekintetéből tehát e figyelmeztetés tétetik közhirré:

1. Az állandó nemzetőrség, vagy egyszerüen: nemzetőrsereghez tartoznak a megyékben, kerületekben s városokban az 1847/8 XXII. törv. cz. értelmében alakult és a törvényhatóságok kerületében a közbátorságot fenntartó nemzetőrségi zászlóaljak.

2. A fenebbi őrseregtől önkéntesen vállalkozók, vagy sorshuzás utján egy vagy más harczias vállalatra helyből kimozditottak és hadi lábra állitottak. legyenek azok

zászlóaljakban vagy nagyobb-kisebb csapatokban szervezve: önkéntes nemzetőrségnek neveztetnek. Mig saját törvényhatóságuk kebelében összevonva állanak, a házi pénztárból, onnét kimozdittatván az álladalomtól huzzák dijukat.

3. Honvéd zászlóaljaknak neveztetik a már néhány hónap előtt toborzás utján 3 évi szolgálatra kötelezett szerződéssel felállitott 12, és most 4 évi szolgálati kötelezettséggel alakulandó 18 zászlóalj, melyek belső rendezetükben is a sorkatonasághoz sokban hasonló szervezetet nyertek.

4. Vannak ezeken kivül még több nagyobb s kisebb, hosszabb vagy rövidebb szolgálatra összevont szabadcsapatok, melyek alakulásukkor saját neveket vesznek fel, ilyenek p. o. Hunyadi vadászok, Lopresti lovasok, Zrinyi szabadcsapat stb.

5. A népfelkeléshez számitandók mindazon nagyobb vagy kisebb csapatok, melyek a mostani ellenséges inváziónál rövid időre rögtön apró harczban az ellenség nyugtalanitására fegyvert ragadtak és csatára készen saját ruházatokban és fegyverükkel kiállanak.

Pest, 1848. szept. 26.

Nádosy alezredes, *)
elnök.

---

*) Nádosi Nádosy Sándor született 1812-ben Budapesten. 1828-ban lépett mint hadapród a cs. kir. 12-ik Nádor huszárezredbe, melyben 1848-ban százados és századparancsnok volt. Kevéssel az első magyar felelős miniszterium kineveztetése után Nádosy a nemzetőri tanácsba osztatott be, melynek tagja és elnöke lett. Ezekben az állásokban mint kitünő képzettségü tiszt rendkivüli tevékenységet fejtett ki. Nagy erélyessége által a nemzetőrség és a honvédség életbelépésénél egész 1848. év deczember végeig átalában egyike volt Nádosy a honvédelem szervezése főtényezőinek és gróf Batthyány Lajos, valamint Kossuth Lajos határtalan bizalmát birta. A sikeres eredmények következtében csakhamar ezredessé léptetett elő és a forradalomban kétségtelenül nagyobb szerepet játszott volna, ha tovább is követi azt. De életbölcsesége minden más érzete fölött uralkodott és képes volt magát még közvetlenül Windischgrätz herczeg bevonulása előtt megmenteni. December vége felé Kossuth Lajos által külön megbizatással a déli hadsereghez küldetvén, hogy a cs. kir. hadsereg bevonulása által a tisztek ingadozó szellemét megszilárditsa és átalán véve a szükséges rendszabályokat megtegye, elhagyta Magyarországot és a bécsi tisztázó bizottság előtt jelent-

Október hava lefolyta közben ismét 12 uj honvéd zászlóalj alakittatott, melyek közt már két honvéd zászlóaljakká átalakitott szabadcsapat is volt. Minthogy a törvényhatóságok utasitva voltak, hogy a kiirt ujoncz-állománynak egyelőre csak egy negyedét állitsák, a honvédzászlóaljak képzése több város és megye ujonczaiból is történt. Ennélfogva a honvéd zászlóaljaknak nem voltak bizonyos kiegészitési kerületei, hanem csak gyülhelyei. Sok város és megye nem alkalmazkodhatott ujonczállományi negyedének elrendelt állitásához, azon egyszerü oknál fogva, mivel a jelentkezések az önkénytes besorozásra nagyon tetemesek voltak. Ezen örvendetes tünet fölött a honvédelmi bizottmány elnöke egy rendeletben különös elismerését fejezte ki azon megjegyzéssel, hogy a kormány a fegyveres szolgálatra önkényt jelentkezők hazafiui buzgalmának nem szab korlátokat és igy mindazok, kik a megszabott negyeden felül besorozásra jelentkeznek, kincstárilag fognak elláttatni és uj zászlóaljak alakitásánál a hadfogadó hatóságokhoz küldendők, melyek azonban az ily ujonczok számáról előbb értesitendők lesznek. Október közepétől a honvéd zászlóaljak alakitása átalán véve azok létszámának meghatározása nélkül történt, s mihelyt elegendő számmal voltak az ujonczok, azok azonnal alakittattak. A 12 honvéd zászlóalj következőleg alakult:

---

kezett. Nádosy egyszerüen századosi nyugalmazással menekült meg, de mivel a cs. kir. hadsereg egyik legjobb lovasa és átalán véve kitünő lovassági tiszt volt, a tüzérségi központi lovarda fölállitásánál 1852-ben annak igazgatójává lett. A cs. kir. tüzérségbe beosztatván, nem sokára ezredessé léptetett elő. Nádosy mint a fenemlitett intézmény igazgatója, a merész lovaglást és ügyes hajtást, szóval a nagy mozgékonyságot hozta be a cs. kir. tüzérségnél és azon felül a lovasságról irt két munkája által igen föltünővé lőn. 1858-ban ő felsége helyettes lovászmestere volt és 1867-ben mint vezérőrnagy pótlovazási fölügyelővé lett a birodalmi tanácsban képviselt országokban. Nehány év mulva nyugalomba lépett és a sportvilág kitünő és világszerte ismert tagja lett. Midőn tavaly a bécsi gyepről haza kocsizott, a halál hirtelen a kocsiban érte. Nádosy sok kül- és belföldi rendjel tulajdonosa volt. Egész valója gavalléros, nagyon müvelt és simulékony volt, ennélfogva megnyerő is.

a 31-ik honvéd-zászlóalj Nagyváradon,
„ 32 „ „ „ Erdélyben,
„ 33 „ „ „ Torontál, Temes és Krassóban,
„ 34 „ „ „ Szabadkán, Zomborban és Ujvidéken,
„ 35 „ „ „ A Zrinyi zászlóaljból,
„ 36 „ „ „ Pécsett,
„ 37 „ „ „ Komárom várában,
„ 38 „ „ „ A Woronieczki vadász szabadcsapatból,
„ 39 „ „ „ Győrött,
„ 40 „ „ „ Tolnában,
„ 42 „ „ „ Sátoralja-Ujhelyen.

Az eddig fölállitott 42 honvédzászlóalj őrhelyei s parancsnokai voltak:

Zászlóalj.	Őrhely.	Parancsnok.
1.	Görgey hadtesténél	Péterffy Gyula őrnagy
2.	Ó-Becse	Bozó Manó „
3.	Ó-Becse	Damjanich János alezredes
4.	Verbász	Meszéna István báró őrnagy
5.	Futak	Tóth József „
6.	Ó-Kér	Dipold Antal „
7.	Görgey hadtesténél	Zinnern Károly „
8.	Ó-Kér	Vitális Ferencz alezredes
9.	Fehértemplom	Kis Pál őrnagy
10.	Écska	Gergely János „
11.	Erdély	Biró Ede „
12.	Erdély	Balázs Manó „
13.	Budapest	Hász Károly „
14.	Görgey hadtesténél	Inczédy László „
15.	Görgey hadtesténél	Waldberg Károly „
16.	Érsekujvár	Jászvitz Ferencz „
17.	Radvány	Pribék Ferencz „
18.	Komárom	Janik János „
19.	Lőcse	Petróczy Károly „
20.	Kassa	Bányafy Nándor „
21.	Munkács	Dessewffy Károly gr. „
22.	Miskolcz	Rapaics Dániel „
23.	Győr	Kmethy György „
24.	Budapest	Hrabovszky György „

25.	Görgey hadtesténél	Mihályi Károly	őrnagy
26.	Eger	András János	„
27.	Nagyvárad	Katona Miklós	„
28.	Debreczen	Hrabeczky Mihály	„
29.	Arad	Bergmann József	„
30.	Hódmező-Vásárhely	Zikó János	„
31.	Tasnád	Tóth Ágost	„
32.	Erdély	Bittó Károly	„
33.	Ó-Becse	Pethő Vilmos	„
34.	Zombor	Zákó István	„
35.	Csáktornya	Szekulics István	„
36.	Eszék	Rátz Sándor	„
37.	Komárom	Majthényi Kálmán	„
38.	Kumánd	Villám János	„
39.	Győr	Ruzsicska Antal	„
40.	Trencsén	Querlonde Nándor	„
41.	Szegszárd	Vouvermans Nándor	„
42.	Sárospatak	Gedeon László	„

A honvéd zászlóaljak gyors szaporodásánál a nemzetőri tanács elnöke a nagyszámu altisztek szükséglete tekintetéből indittatva érezte magát a hatóságok fölszólitására, hogy képzett egyéneket birjanak rá belépésre altiszti állomásokra azzal a kilátással, hogy nemsokára tisztekké fognak előléphetni. A hatóságoknak azokra nézve, kik már előbb szolgáltak a hadseregben, különös tekintettel kell lenniök. Egyidejüleg tüzetesebben megjelöltetett a toborzandó altisztek száma. A nagyobb megyékre két altiszt jutott.

A honvédzászlóaljak felette gyors fölállitása a barna posztónak gyors elkeltét is maga után vonta, ennélfogva rendeltetett, hogy az attilák egyelőre a még fölállitandó zászlóaljaknál másszinü posztóból is készittethetnek. Azonban a tisztek utasittattak, hogy csak a megszabott barna attilákat viseljék és csak ilyeneket rendeljenek meg.

Miután a honvéd hadsereg fölállitása már hivatalosan elrendeltetett és a honvéd zászlóaljak további szaporitása, valamint a tartalék osztályok fölállitása a rendes magyar ezredek részére is szólott — a honvédség még mindig a véderő második tagjának tekintetett — ennélfogva a honvédelmi bizottmány egy nem-

zetőrségi tanács által beadott javaslat alapján indittatva érezte magát, a már fölállitott és szervezés alatt álló honvéd zászlóaljak parancsnokságát, melyet utoljára Pándy Sámuel alezredes és oldala mellett Gedeon László hadtest segéd-századds ideiglenesen vitt volt, megszüntetni, és a szervezés szorosabb felülvizsgálata és az ujonnan felállitandó honvéd zászlóaljak kiképezése érdekében, az egész országot nyolcz ugynevezett hadi megyére, mindegyikéhez egy magasb törzstiszttel mint kerületi főparancsnokkal, felosztani, ez utóbbiaknak szemle-körutjokat azonnal meg kellett kezdeniök. A hadmegyék beosztása a következő volt:

1-ső hadmegye: főparancsnok: Pándy alezredes, lakik Pesten	Pest Nógrád.
2-ik hadmegye: főparancsnok: Szilaveczky Ágoston alezredes, lakik Nyitrán, deczember 1-től Querlonde Nándor alezredes.	Nyitra Bars Hont Turócz Árva Liptó Trencsén Pozsony.
3-ik hadmegye: főparancsnok: Csanády Pál alezredes, lakik Pécsett.	Zala Tolna Somogy Baranya Vas.
4-ik hadmegye: főparancsnok: Csuha Antal alezredes, lakik Szegeden. Ez megbetegedvén, november 26-ától kezdve Hadik Ágost gróf neveztetett ki.	Bács Csongrád Békés Csanád Arad Torontál Temes Krassó Zaránd

5-ik hadmegye: főparancsnok: Szabó Zsigmond ezredes, lakik Győrött.	Győr Mosony Soprony Fehér Komárom Esztergom Veszprém.
6-ik hadmegye: főparancsnok: Földváry Lajos alezredes, lakik Debreczenben.	Bihar Szatmár Kraszna Közép-Szolnok Kővár vidéke Szabolcs Hajdu-kerület Jász-Kun kerület
7-ik hadmegye: főparancsnok: Pulszky Sándor alezredes, lakik Eperjesen.	Szepes Sáros Gömör Torna Borsod Abauj Zemplén Ung Bereg Mármaros Ugocsa Heves
8-dik hadmegye: főparancsnok: Cserey Ignácz alezredes, lakik Kolozsvárott.	Az erdélyi magyar vármegyék, Besztercze vidéke, székely és szász székek.

A honvéd lovasság fölállitása is előre haladt. Igy a Hunyadi lovasság a 13-ik huszárezredet képezte, a Berzenczey önkéntes lovasság pedig a 15-ik huszárezreddé alakittatott át Mátyás huszárok elnevezés alatt. Az elsőnek volt 1000 lova három osztályban, az utóbbinak 1300 lova négy osztályban.

A rendes huszárok október havában némileg szaporodtak a Csehországban állomásozó 12-ik Nádor huszárezred és a Gácsországban elszállásolt 8-ik Szász-Koburg-Gotha ezred néhány csapata által. Ezen ezredek elseje a prágai fölkelés leverésénél, midőn Prágában összpontositva volt Windischgrätz herczeg alatt, részt vett és október elején az 1-ső dzsidásezreddel és az 1-ső vértes ezreddel Prága körül táborozott. Ezen ezred már előbb kapott parancsot a cs. kir. hadügyminisztertől, valamint a magyartól is, hogy Magyarországba induljon, de Windischgrätz herczeg a tényleges körülményekkel indokolta annak Prágában maradását, később azonban, midőn a helyzet Magyarországon is megváltozott, a dolog máskép állott. Midőn Németh ezredes, az ezred parancsnoka, a magyar hadügyminiszter sürgetései következtében Windischgrätz herczegnél elindulása végett jelentkezett, a főhadparancsnok kinyilatkoztatta előtte, hogy ezrede tovább is Csehországban fog maradni és hogy minden szökési merénylet ellen rögtönitélő törvényszéki eljárást fog kihirdetni.

A herczeg igen jól ismerte az ezredben uralkodó hangulatot, mert erről, valamint az ezred sajátságos helyzetéről a Prágában állomásozó lovasdandár tisztjei közt is nyiltan beszélgettek.

Az összes legénység tudta, hogy hazájába kellett volna visszatérnie, azonfelül Magyarországból érkező küldönczök által kiáltványok osztattak ki a huszárok közt, melyekben felszólittattak, induljanak vissza hazájokba. E felszólitás egyébiránt fölösleges is volt, mert az ezred némely tisztjei már szeptember hóban összeesküdtek és a szökési terv már közel volt keresztülviteléhez. E terv szerint, mivel a lovak ép ugy mint a ruházat és fölszerelés sokat szenvedett a hosszas fáradságos szolgálat által Prága közelében és egy onnan eszközlendő szökésnél a 10000 embernyi őrség részéről igen erélyes üldözéstől lehetett tartani, a századok előbb állomásaikra akartak menni, hogy ott a raktárakból mindent kivegyenek, a mire szükségök volt és lovaik is kissé kipihenjenek. De ez a terv a Dessewffy Dénes hadnagy ellen meginditott hadi törvényszéki vizsgálat által módosittatott. Ehhez még azon körülmény is járult, hogy Balla Endre nevü káplár hét huszárral előbb indult

utra Magyarország felé és Pozsonyba szerencsésen meg is érkezett. *)

Az eredeti tervtől eltérőleg Sréter Lajos százados és Dessewffy hadnagy arra határozták el magukat, hogy ne induljanak téli állomásaikra, hanem egyenesen hazájokba vegyék utjokat. Azon pontok, a hol a szakaszok gyülekezni fognának, tüzetesen kijelöltettek, egy őrmester azonban meghiusitotta majdnem egy félszázad pontos megjelenését, ugy hogy Szentpétery őrmesterrel, 6 káplárral és a nevezett tisztekkel csak 52 ember csatlakozott. Utközben Magyarország felé a félszázad némely helyeken, a hol a hatóságok a szökésről értesültek és a hol gyalogsági csapatok voltak fölállitva, kénytelen volt áttörni, egyszer egy félzászlóaljon át, a midőn 3 huszár és 5 ló elesett. Október 11-én a félszázad Pozsonyba érkezett.

Sréter százados őrnagygyá és a Frangepán csapat parancsnokává, Dessewffy hadnagy századossá és Szentpétery őrmester hadnagygyá neveztetett ki. Az utóbbi később Iglónál esett el.

Egy második vállalkozó, de kevésbé szerencsés káplár, Krikuska György ugyanazon huszárezred három vitézével távozott Leitmeritz állomásról. De nem ismervén a szélrózsa irányait, legénységével hosszas ide s tova bolyongás után a helyett, hogy Magyarországba ment volna, Porosz-Sziléziába vetődött, a hol az ottani hatóságok elfogták és kiszolgáltatták őket Ausztriának. Krikuska a szökésért 4 évi sánczmunkára itéltetett Olmüczben, a többi huszárok is megbüntettettek. Ugyanebből az ezredből Virágh Gedeon főhadnagy és Hollán Hugó**) alatt egy század azonban mindjárt ezek után minden nagyobb baj nélkül teljes számban megérkezett hazájába.

Szomoru sors érte azonban ez ezred egy osztályát, mi-

---

*) A huszárok nevei ezek voltak: Rozsnyai Pál. Beke Sándor. Básti Péter. Tót Sándor. Rabatin Endre. Bota Mátyás és Győrfi Márton. A két első kivételével a többiek jászok és kunok voltak. Ezek mind a Hunyadi huszárok közzé osztattak be. Balla hadnagygyá, egy alkáplár őrmesterré, egy közvitéz káplárrá neveztetett ki. Ezek a huszárok Pesten az egyenlőségi klubban bankettel tiszteltettek meg.

**) A forradalom alatt alezredessé lett és később Amerikában száműzetésben halt meg.

dőn indulófélben volt Olaszországba és Brixenből Szokolay őrmester vezérlete alatt Magyarországba igyekezett szökni. Ezen osztály szökése nyilt ellenállással is volt összekötve, mert midőn reggel a továbbindulásra Tirolison át föl volt állitva és Stáhly őrnagy indulást parancsolt, Szokolay előlépett és a legénységnek az utat Magyarország felé jelölte ki. Stáhly őrnagy fegyveres erőt akart használni és a többi tisztek is igyekeztek a legénységet engedelmességre birni, de mindez mitsem használt. Az osztály Szokolay vezénylete alatt elindult. Midőn azonban a Mura melletti Bruckba megérkezett, a Bianchi báró nevét viselő cs. kir. 63-ik gyalog sorezred, mely igen ügyesen volt elhelyezve, fogadta és minthogy az osztály kedvezőtlen téren állott, hol ki nem bontakozhatott, kénytelen volt a fegyvert lerakni.

Ez az osztály a hadügyminisztertől leérkezett rendelet alapján megtizedeltetett, Szokolay magától érthetőleg mint főlázitó, hasonlóképen agyonlövetett. Egy régi trombitásért, ki a kettős szolgálati idő érmét viselte, és a kire az agyonlövetés sorsa esett, s ki mélabusan tekintett maga elébe, az őrnagy, mint állomási parancsnok, távirati uton kért ő felségétől kegyelmet, mely ugyanoly uton kegyelmesen meg is adatott.

A Zolkievben Gácsországban állomásozó 8-ik huszárezredből egy század már augusztus vége felé az ezredparancsnokságnál szolgálati uton kérte az ezred áttételét Magyarországra, de siker nélkül. A mozgalom a legénység közt az általa ismert hazai viszonyok és a hozzája intézett fölhivás következtében, hogy térjen vissza hazájába, mindinkább növekedett. Az altisztek majdnem naponként ostromolták a tiszteket azzal a kérdéssel, mikor vezetik már őket haza. Ezt a hangulatot Barco erélyes ezredes és ezredparancsnok igen jól ismerte és nagyon értett hozzá, hogy kell az ezredet együtt tartani. De hogy ez hosszasabb időre nem maradhatott igy, annyival is inkább előre volt látható, mivel több tiszt is nagyon vágyott hazájába visszatérni. És az ezred is kapott volt parancsot a hadügyminiszteriumtól a Magyarországba indulásra.

Az első tisztek, kik önakaratulag utnak indultak, Sulyok Ede főhadnagy és Poplawski Ádám hadnagy voltak, kik századukon kivül még a lovardai legénységet is Magyarországba

vezették. Duklán át indultak haza felé és némely apróbb csatározások után kisebb cs. kir. csapatokkal, melyek az ellenök inditott gácsországi népfelkeléssel egyesültek, Magyarországba jöttek. Kevésbé szerencsés volt Földváry Károly főhadnagy és Amsberg hadnagy, kik századukkal Strynél ötszörte erősebb cs. kir. haderőre bukkantak, melynek eleinte a huszárok nem akarták magukat megadni. Földváry főhadnagy azonban meggyőzte őket az ellentállás lehetetlenségéről és ajánlkozott rá, hogy a cs. kir. tábornoktól a legénység számára kieszközli a bocsánatot, saját személyét további sorsára bizva. Ő négy évi várfogságra itéltetett, de Amsberg hadnagy Magyarországba szökhetett.

Végre a gácsországi főhadparancsnok belátta, hogy a huszárok szökései károsan fognak hatni a csapatok szellemére és a legénységet négy távol elszállásolt század kivételével, lovaik és felszerelésük lefoglalása után Lukács főhadnagygyal haza bocsátotta. A tartalékszázad Berzsek százados, később ezen ezred ezredese alatt. a forradalom alatt Kalocsa, Balázs és Zsilárd hadnagyokkal már Magyarországban volt.

Az ellenséges támadó fegyverek gyengitésére a kormány részéről elrendeltetett:

1-ör. Minden ellenséges ágyu elfoglalása 200 ezüst forinttal.

2-or. Egy mázsa lőporé 50 ezüst forinttal jutalmaztatik, ide nem értve az illető katonai és polgári vitézségi kitüntetést.

3-or. Ki ellenséges futárt fog el, ki bárminő hadi készleteket fedez föl, melyek az ellenséges táborba szállittatnak, hasonlóképen a fölfedezett tárgy értékéhez arányositott jutalmat kap.

Kossuth Lajos a honvédelmi bizottmány elnöke október 16-án a népfölkelésre vonatkozó következő utasitást bocsátotta közre:

A népfölkelés létrehozatala és a szervezési utasitás már magában a népfölkelés eszméjében, a hazát fenyegető nagy veszélyben és a haza iránti ama kötelességérzetben rejlik, hogy a hazát minden áron meg kell menteni. Azért is csak a következő pontokat tartom szükségesnek utasitásul kijelölni:

1-ör. Minthogy az átalános népfölkelés nem máról-holnapra halasztható, de nem is hosszabb katonai szolgálati időt

igénybe vevő czélt tart szeme előtt, hanem arra való, hogy az ellenséges betörés veszélyét elháritsa: szükséges, hogy minden fegyverfogható ember kor-, rang- és vagyon-különbség nélkül személyesen vegyen részt a népfölkelésben. Itt helyettesek állitásáról szó sem lehet, mert szegény és gazdag egyaránt köteles életével a hazát védeni. Igy tehát az, ki helyettest akarna állitani, saját személyében köteles ezt tenni. E szerint első alapszabálynak tekintendő, hogy mindenki, kinek karja van, személyesen köteles a népfölkelésben részt venni és csak testi gyengeség vagy betegség menthet föl e kötelesség alól. A vagyon biztosságra szükséges cselédség honmaradása azonban a méltányossághoz képest tekintetbe vehető.

2-or. Minthogy azonban a fölkelésnél és az összes férfi lakosság kivonulásánál a közbiztonságról is kell gondoskodni. kiveendők itt azok, de csakis azok a hivatalnokok és községi elöljárók, szolgák és nemzetőrök, kik a közbiztonságra nézve nélkülözhetlenek. De hogy ily kivétel által semmi nyilt hátsó ajtó ne használtassék, az illető polgári biztosnak és katonai parancsnokoknak kötelességévé tétetik, hogy a bejelentett oknál fogva visszamaradt egyéneket személyesen jegyezzék föl és egyszersmind gondoskodjanak róla, hogy a védelem nélkül visszamaradt lakosság lelki vigasztalás és orvosi segély nélkül ne maradjon, de az elvonuló népfölkelés is ellátandó ezekkel. Más kivétel nem engedtetik meg.

3-or. Minthogy a közbiztonság fentartására a védelem nélkül visszamaradt lakosság csak a legnélkülözhetlenebb személyekre van szoritva, a törvény szigorusága fogja pótolni a fegyveres hatalmat. Az illető királyi biztos tehát azt a vidéket és azokat a községeket, hol a népfölkelés mozgósittatott. a király s a haza nevében ostromállapotba helyezi és elrendeli, hogy a közcsend háboritói kérlelhetlenül a legszigorubb hadi törvények szerint lesznek büntetendők. ennek következtében mindaddig, mig a rögtön itélő törvényszékek a megyei törvényszékek által kellő mennyiségben rendezve lesznek. mielőtt a népfölkelés kivonul, a katonai parancsnok és polgári biztos kölcsönös egyetértésben, jövőre nézve is megbizandók a teljhatalmu királyi biztos által a közbiztonság fentartásával.

4-er. Méltányos, hogy mig a férfi védlakosság távol van, addig az otthon maradt lakosság polgári keresetekkel ne zaklattassék, ennélfogva mindenütt, hol a népfölkelés mozgósittatott, minden polgári pörök felfüggesztetnek.

Doggenfeldi Vetter Antal ezredes, a bánsági hadtest parancsnoka a magyar táborkar szervezésével bizatott meg és e végett október közepén Pestre érkezett.

Áttérvén most a magyar képviselőház tárgyalásaira, mindenekelőtt szükségesnek látjuk fölemliteni, hogy mind a két ház határozata folytán Récsey Ádám táborszernagy, ki az október 3-ki legfelsőbb manifesztumot mint miniszterelnök irta alá, vád alá helyeztetett. A vizsgálat megtételére egy 36 tagból álló bizottság neveztetett ki, hogy itéletet hozzon: azonkivül a képviselőház kebeléből 3 biztos küldetett ki, kik a pör foganatba vételével foglalkoztak. Ezek voltak: Kubinyi Ferencz, Palóczy László és Glacz Antal. Nyáry az október 10-ki ülésben jelentette, hogy Récsey mint miniszterelnök már leköszönt. Ludwigh János jegyző a király ő felsége kéziratát Récseyhez felolvasta, mely Sieghardskirchenből, egy állomásnyira Bécstől volt keltezve, és a melyben ezen leköszönés elfogadtatik, de azt várják tőle, hogy egy uj miniszterium alkotásáig kötelességeit teljesiteni fogja. Kossuth megerősitette, hogy a mi külügyminiszteriumunktól azon hir érkezett, hogy Récsey csakugyan leköszönt*) és

*) Ezt Récsey táborszernagy már október 11-ki első kihallgattatása alkalmával is bevallotta a bécsi aulán. Az ősz tábornok vallomásait a történelem érdekében olvasóink előtt nem titkolhatjuk el, de tesszük ezt a kérdések mellőzésével. Récsey elfogatása után vallattatván, ezeket mondotta: Október 3-án egy az államkanczelláriában tartott miniszteri tanácsba lettem hiva, melyen Kraust kivéve, valamennyi miniszter jelen volt. Már előbb vonakodtam Esterházy helyét elfoglalni, mert Batthyány nem akart ellenjegyezni, ugy szintén a nekem fölajánlott hadügyi tárczát sem akartam elfogadni. Midőn a minisztertanács együtt volt, tudtomra adatott, hogy ő felsége engemet Magyarország miniszterelnökévé nevezett ki, mig báró Vay egy uj miniszterium alkotásával volt megbizva, hogy az ügyek menete ne szenvedjen fennakadást; erre Ő felsége tökéletesen jogositva is volt. De én azonnal kijelentettem, hogy én semmi esetre nem használtatom föl magamat erre a dologra. Mivel beláttam a manifesztum gyülöletességét, azonnal elbocsáttatásomat kértem. Kijelentém, hogy a manifesztum aláirásával számüzetésemet irom alá. De hosszas katonai szolgálatban az ember engedelmességhez szokik. A manifesztum

megkérte a királyt, vonná vissza a Jellachich javára kiadott manifesztumot. Egyébiránt Kossuth ugy vélekedett, hogy e leköszönés mitsem változtat a ház határozatain. Az iratok a törvénybizottságnak adattak át megtekintés végett.

---

aláirása után én azonnal beadtam lemondási kérvényemet, melyet Ő felsége azon föltétel alatt volt kegyes elfogadni, hogy Vay megérkezéseig az ügyeket vigyem. Egyébiránt kijelentem, hogy egyik udvari párttal sem állok összeköttetésben. Midőn pedig a manifesztum fölötti kedvezőtlen nyilatkozatokat hallottam, nem csak elbocsáttatásomat kértem Ö felségétől, hanem a manifesztum visszavonását is. Az államtanácscsal sem állok összeköttetésben és érintkezésben. Azon kérvényt, a melyben a császárt a manifesztum visszavonására kértem, másolatban elküldöttem a parlamentnek is. Jellachich közeledését csak esetleg tudtam meg és csak személyes hajlamomnál fogva látogattam őt meg, miután már 1827. óta jól ismerem őt. Csak 10 perczig voltam nála. Október 6-án reggeli $10^1/_2$-től 12 óráig a hadügyminiszterium épületében tartott minisztertanácsban voltam. Latour itt Jellachich két levelét adta át elolvasás végett. Az elsőben a velenczei csatáról és a magyarok erre következett visszavonulásáról Martonvásárra ir és hogy erősités nyerése végett Bécs felé vonul vissza (Miként lehetett Latour vagy bárki más a pákozdi, nem pedig velenczei csata kimenetelének és Jellachich helyzetének ilyetén leirásáról a következményekre nézve tájékozva? A szerző). A másik iratban Jellachich több lovasság és a bécsi őrség leküldését sürgeti a glognitzi vasuton, midőn egyszersmind jelenti, hogy a horvátok egy részét, mely csak házi egyenruhával volt ellátva, haza küldötte. Félkettőre Mensdorftól irásban kaptam meg elbocsáttatásomat, de egyszersmind az irásbeli meghagyást, hogy azonnal siessek Kremsbe az udvarhoz, hogy ott Ő felsége parancsait báró Vay megérkezéséig ellenjegyezzem. Ő felsége 6000 főnyi katonai fedezettel utazott. Három negyed négyre a királyi asztalnál ebédeltem, hol Hornbostl miniszter is jelen volt. Ő felsége megérkezésemnek nagyon örvendett. Ebéd után Ferencz Károly főherczeg azon kivánatát fejezte ki, hogy Bach tartsa meg tárczáját. Erre nézve én kételyeimet fejeztem ki, mert Bach elvesztette népszerüségét. 7 órakor ujra kihallgatáson voltam Ferencz Károly főherczegnél. A főherczeg maradásra késztetett, kijelentésem folytán azonban, hogy erről a hivatalnokokat értesitenem kell, a főherczeg azon meghagyással bocsátott el, hogy mulhatlanul jelenjek meg Olmüczben. Reggel 10 órakor elhagytam az udvart és 4 órakor Bécsbe érkeztem, honnan minden felsőbb megbizás nélkül csak saját ösztönömből mentem Auersperghez a táborba. Itt Récsey elbeszélte, hol volt, hol nem volt. Végre Jellachich szállására jött. Miután, folytatá, Jellachichot köszöntöttem, egy falatot ettem és egy pohár bort ittam, de sem politikáról, sem háboruról nem beszéltem. Erre Jellachich is poharat emelt. «Récsey barátom egészsé-

Ő felsége Olmüczből bocsátotta közre október 10-én Magyar-, Horvát-, Tót- és Erdélyország népeihez és a katonai határőrvidékhez szóló legfelsőbb manifesztumát, mely azonban csak egyes nyomtatott példányokban jutott Budapestre. Ez igy szólott :

Ferdinánd császár király manifesztuma Magyar-Horvát-Tótország és a katonai végvidék lakosaihoz 1848. okt. 20.

Mi első Ferdinánd isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik királya, Erdély nagyfejedelme stb. stb. Magyar-Horvát-Tótországok, Erdély és a katonai végvidék lakosaihoz.

Kimondottuk 1848. szeptember 22-én kelt manifesztumunkban azon szándékainkat, melyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlenek, és reá mutattunk az okokra, melyek az ország szomoru állapotát, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyülés ülésszakának egész ideje alatt annak czáfolhatatlan bizonyságául szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozditani, minthogy magát összejövetelétől óta mindig egy pártos töredék által vezéreltette, és mint eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, a koronának az ország javára fentartott jogait megröviditse, és a népeink összeségének javára oly annyira szükséges egyetértést Magyarország és többi örökös tartományaink között meglazitsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelességeket, melyek bennünket egy részről mint ausztriai császárt, más részről mint magyar királyt illetnek (kötelességeket, melyek nekünk egyenlő mértékben szentek) mesterséges összeütközésbe hozza.

Az alatt, mig az ország kincsének elpazarlását türte, és

gére» és ittunk. Miután egy kis óranegyedig mulattunk, Zeisberg (Jellachich táborkari főnöke) bérkocsiban félhétre elkisért s Bécsbe jöttem. De ismétlem üdvösségemre és becsületemre, hogy se irásbeli, se szóbeli megbizás folytán nem cselekedtem, midőn Auersperget és Jellachichot meglátogattam. Sőt az udvar nem is tudta, legalább esti 10 óráig, mert addig Lobkowitz herczegnél voltam. A többi tudva van.

semmit sem tett, hogy ezen rosznak gátot vessen, egyszersmind a pénzbeli állapotra nézve olyan törvényjavaslatot fogadott el, melynek végrehajtása az általa szándékba vett mértéktelen papirpénz kibocsátás miatt, szükségképen a korábbi esztendők szomoru pénzzavarait és következményeit vonta volna maga után. Egy ujonczállitási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, mely egymástól elválasztani akarta azon hadsereget, melynek katonái mindig mint vitéz harcztársak testvéri összhangzásban álltak, a kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységén alapuló egyetértésén nyugszik főképen minden, következésképen a magyar koronánkhoz tartozó országok biztossága is, belső és külső ellenségek ellen. Végre Horvátország kibékitését az országgyülés egészen figyelem nélkül hagyta, és már csak akkor tett némely ki nem elégitő lépést ezen tekintetben, mikor a horvátországi bán azon seregekkel, melyeket vezérel, hosszabb idő mulva Magyarország határát átlépte.

Sokáig nem akartunk lemondani azon reménységről, hogy a törvényesség és jogtisztelet végre ösvényt törend magának, és mind a mellett, hogy az országgyülés bátorkodott végzéseit a papirpénz és ujonczállitás iránt, a mi királyi szentesitésünk nélkül, következésképen törvénytelenül végrehajtásba vétetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az országgyülésnek azon reménység éltetett bennünket, hogy a törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban hadseregeink zászlóik és ezredeik önkénytes elhagyására s igy hitszegésre és szökésre csábittattak; és ezen végzés valóban végrehajtatott, anélkül, hogy meggátolták volna azok, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek kellett volna lenni, — midőn azon veszedelmet láttuk, melynek a kedélyek ingerültsége mellett, és minden fegyelem megszünése folytán az országra hárulni kellett, a horvátországi bánnal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett, s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, az ugyanazon uralkodó seregei közti harcznak veszedelme mindig világosabban elötünt, ekkor tábornagyi helytartónkat, gróf Lamberg Ferenczet, a ki nekünk és a hazának mindig hiven szolgált, bizalmunkat teljes mértékben kiérdemlette, és választásunknak ugy nemes tulajdonságai, mint azon különös körülmény folytán lett ajánlatos, mert született magyar,

és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harcz kitöréssel fenyegetett.

A magyar ministerium ez alatt feloszlott, a korona felelős tanácsosai állásukat oda hagyták, az ország nádorispánja leköszönt, mind e mellett, ámbátor az események gyors beavatkozást parancsoltak, meg kivántuk tartani az alkotmányos formákat, és törvényeket, és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a miniszteri ügyeket vezette, utasitottuk, hogy a gróf Lamberg kiküldését illető s általunk aláirott manifesztumot ellenjegyzésével ellássa.

Az országgyülés képviselő testülete azonban anélkül, hogy a dolgok állásáról magának tudomást szerzett, anélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő miniszternek, gróf Batthyánynak visszajövetelét bevárta volna, anélkül, hogy az események sürgősségét tekintené, és meg nem emlékezve azon körülményről, hogy a horvát bán ellen folyó évi junius 16-án kiadott manifesztumnak, melyen a miniszteri ellenjegyzés hasonlóképen hiányzott, mindig törvényes hatályt tulajdonitott, a Kossuth Lajos által vezérlett emlitett töredék ösztönzéséből egy végzést hozott, mely gróf Lamberget a közneheztelésnek átadván, annak, a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit mi a vérontás megelőzésére, a polgári háboru meggátlására küldöttünk.

Egy kötelességét felejtő gyülekezet bünös gyengeségét és vakságát a szándékosan felbőszitett népsöpredék dicsőségének utálatra méltó kitörése nyomán követte, a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére amazok cselekvése tette fel a koronát, kik gyáván és kegyetlenül egyszersmind, megölték a béke követjét.

A jó rendnek minden kötelékei közel állanak Magyarországon a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis töredék vakmerősködik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jussaival, közromlást okozó törekedéseinek kiküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonositani. Nincs eszköz, melyet ezen pártos töredék elég rosznak tartana, hogy önhaszonlevő és áruló czéljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámitás minden formáit

kimeritette, hogy azon bekapásokat a mi jussainkba, melyeket magának megengedett, a mellőzhetlen szükség fátyolával vonja be, s azon árulást, melyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hüség csalfa szinével vegye körül, és a zsarnokságot, melyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug álokával, melyben állitólag a haza létezik, melyet pedig a valóságban épen ezen pártos töredék idézett fel, szépitgesse.

E gyalázatos ármánykodások következménye gyanánt most egy oly harcz fenyeget kitöréssel, melynek bárhogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hozni az országra. Már keresi a pártgyülölség áldozatait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse, a személyes szabadság minden neme elnyomattatik a politikai jogok védelmének szine alatt, az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni, és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisiteni.

A dolgok ez állapotában, mely a legmélyebb fájdalommal tölti be szivünket, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarországon a valódi szabadság, törvényesség és a rend ellen egy oly háboru létezik, melynek véget vetni a béke rendszerinti eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következtében, minek utána az általunk kiküldött közbenjáró megöletett, folyó évi okt. 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyülés kártékony munkásságának véget vetni, és azt feloszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarországon, Erdélyben, Horvát- és Tótországban és a katonai végvidékeken álló seregeinknek egy főparancsnokot neveztünk ki oly czélból, hogy a megkivántató fegyveres hatalom segitségével, az egy pártos töredék által előidézett törvénytelen állapotnak vége vettessék, a polgári háboru megszüntettessék és a belbékességnek helyreállitása által az alkotmányos szabadság állandó felépitése, a rendnek és mindenfelőli biztosságnak erős alapján lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltettünk, hogy ama szerencsétlenségekkel szemben, melyekkel ez a pártos töredék a közös hazát fenyegeti, mindenek előtt szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállitani, mely nélkül egy minden oldalról kielégitő és tartósságot igérő kiegyenlitése

a különféle kéréseknek. és követeléseknek, alkotmányos uton lehetetlen.

Az emlitett okt. 3-ki leirat kibocsátása óta méltó megütközéssel értesültünk, hogy a magyar országgyülés annyira feledte kötelességét, hogy tovább követte az egyszer választott ösvényt és közkártokozó munkásságát. Izgatva és elnyomva az emlitett pártos töredék által, további törvénytelen végzéseket hozott, és további beavatkozásokat engedett magának a mi jussainkba és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolva, egy választmányt nevezett ki, és azon hatalmat, mely csak törvényes kormányt illethet meg, vakmerően magának tulajdonitja és önkényes munkásságát egész a legnyilvánosabb zsarnokságig viszi.

Itten meg nem állapodván, bátorkodott intézkedni, hogy királyi szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkisértette örökös tartományaink nem magyar részeinek lakosait, öröklött uralkodójok ellen ellentállásra felingerelni. Végre, hogy kártékony munkásságának mértékét betöltse, félrevezetve és megrémitve az emlitett pártos töredék által annyira ment, hogy magyar hadseregeinket ellenséges berontásra hatalmazta és hivta fel a mi örökös ausztriai tartományainkba.

Ezeket tekintetbe véve akarjuk, hogy magyar koronánkhoz tartozó minden nyelvü és származásu népeink értesittessenek róla, mit szándékozunk tenni királyi jussaink és kötelességeink érzetében. Tudomásukra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát ezennel, hogy szándékunk oda irányul, hogy állandóan biztositsuk népeinknek a béke, rend és ebből származó közjólét áldásai között azon szabadság teljes élvezetét, mely egy töredék hazaáruló ármánykodásai következtében mostan köznyomorusággá változott.

Nálunk minden nemzetiség mindig ótalomra, és bennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és soha nem türjük, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő jogokkal felruházása a mi czélunk, s ezt a rendelkezésünkre álló eszközökkel az alkotmányos törvények alapján, magyar koronánkhoz tartozó országainkban is, el akarjuk érni. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanuja uralkodásunk egész időszaka

azon gondnak, melyet gyarapodására forditottunk. Soha sem fogja őt a mi részünkről veszedelem fenyegetni, s a felelősség azon veszélyekért, melyek őt a körülte élő összes nemzetiségekkel megkezdett harcznak következtében érhetik, csupán szinlett barátainak esztelenségét, elbizakodását terhelheti. Hangosan kinyilatkoztatjuk, hogy a magyar nemzetiség állásának és gyarapodásának biztos kezességét, az ausztriai császárban es összes népeink békés egyesülésében, egy összhangzó nagy és hatalmas egészszé, mindig feltalálja.

Az engedmények, melyeket a földmivelő népnek törvény utján, a folyó évi ápril 11-én berekesztett országgyülésen a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, előttünk is szentek. Semmi oldalról nem szándékoltatik ezen engedmények megszoritása, és nem is fog szándékoltatni. Alattvalóink erős akaratunkban és királyi hatalmunkban, mindenesetre mindig azon ótalomra fognak találni, melyet dicső emlékezetü elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bárhonnan jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytán a jelen királyi szózat, mint utolsó felszólitás intéztetik mindazokhoz, a kik magokat az emlitett pártos töredék által elámittatták, hogy kötelességükhöz a király és haza iránt haladék nélkül térjenek vissza, és az ország emlitett ellenségeivel minden összeköttetésről mondjanak le. E reményben kimondjuk ama királyi szándékunkat, hogy az elcsábitottakat a csábitóktól kegyelmesen megkülönböztetjük, mig másrészről erősen el vagyunk határozva, ez utóbbiak ellen oly szigort alkalmaztatni, minőt érdemelnek, és aminőt a közjóra és a jövő biztositására való tekintet mellőzhetlenül előnkbe szab.

Végezetül parancsoljuk, hogy szept. 22-ik és 25-ikéről kiadott manifesztumaink ujra nyomtatásba adassanak és a népnek a divatozó nyelveken, a jelenleginek kiséretében azonnal tudomására juttassanak. Kelt Olmüczben, okt. 20-án, az Ur 1848 ik, uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében. Ferdinánd s. k. (P. H.)

Ő felségének e manifesztuma a magyar képviselőház egészen megváltozott politikai helyzeténél fogva épen nem jött többé szóba és ennélfogva a hivatalos lapban sem hirdettetett ki, igy tehát majdnem egészen ismeretlen maradt.

Utolsó kisérletet a helyzet jobbra fordulása érdekében a magyar püspökök tettek egy október 25-én ő felségéhez intézett alázatos föliratban. Hogy ennek a fenforgó körülmények közt semmi gyakorlati sikere nem lehetett és csak arra szolgálhatott, hogy a magyar egyházi főrendnek azon megnyugtató önérzetet adja, hogy a borzasztó polgári háboru és a feltorlódó nagyobb veszedelmek közepette hazafiui kötelességét teljesitette, az magától értetődik. Mert a különben is jó indulatu király szivében a magas egyházi rend akkor, midőn a hatalom a végrehajtók kezei közt volt, semmi változást nem idézhetett elő. Mindazáltal e föliratot történelmi értékeért ezennel reprodukáljuk, a mint következik:

Felséges császár és apostoli király!

Szivünk legmélyebb fájdalmával szegény, annyi sok viharnak kitett hazánk szomoru sorsa fölött, alázatossággal fordulunk felségedhez, azon vigasztaló reménytől bátoritva, hogy kegyelmesen fogadja felséged azoknak kérelmét, kik felséged kegyelme által a magyar egyház igazgatásával bizattunk meg, szóval és tettel bizonyitottuk hüségünket és ragaszkodásunkat felséged iránt, s kik legszigorubb egyházatyai kötelességüknek tartják a haza, az egyház és a kir. trón érdekében fölszólalni. Felség! Lehetetlennek tartjuk azt, hogy felséged távol elárvult hazánktól annak jelen szomoru sorsáról hiven legyen értesülve és helyes fölfogása legyen azon nagy veszélyekről, melyek, ha felséged kegyes atyai szivének sugallatait követve királyi hatalmával mielőbb közbe nem lép, nem csak a hazát hanem a királyi trónt is irtózatosan fenyegetik.

Valóban szomoru és aggasztó hazánk jelen állapota. Az alsó vidéken egy néptörzs már hónapok óta a legborzasztóbb fölkelésben tört ki, mely, noha a többi honlakosokkal egyaránt részesül minden jogban és szabadságban, de elcsábitva, félrevezetve, fölbujtogatva cselszövő lázitók által a kir. trón legszilárdabb támaszait, a magyar és német fajt ki akarja irtani. Már számtalan virágzó város és falu romboltatott le és pusztult el, a lakosok hajléktalan tévelygőkké lettek vagy a legkegyetlenebbül, legirtózatosabban meggyilkoltattak. Nem akarjuk felségedet ezeknek tüzetes és részletes leirásával terhelni, csak röviden emlitjük fel, hogy valamennyi népfaj, mely hazánk-

ban lakik, a legaljasabb ármányokkal bujtogattatott föl a magyarok ellen és több ezer fegyveres ellenséges nép támadta meg hazánk különböző vidékeit mindent pusztitva, s a békés polgárokat mindenütt kirabolva és gyilkolva.

Felség! A magyar nemzet már számtalanszor rendittetett meg, mint a kereszténység és az európai czivilizáczió védfala Európa évezredes viharai által, de még soha sem tornyosult annyi veszély fölötte, még soha sem hálózták igy be a leggyalázatosabb csalás szálai, soha sem volt annyi kegyetlen és borzasztó üldöztetésnek kitéve. És mind ez, mint ezt nagy fájdalommal tapasztaljuk, felséged uralkodása alatt, ha ugyan tudtán kivül is, de mégis felséged nevében történik. Felséged legfelsőbb nevében bombázzák és gyujtják föl legvirágzóbb városainkat; kir. felséged nevében gyilkolják népünket és igyekeznek a magyar és német népfajt kiirtani. Mind ez felséged nevében történik, kinek atyai jó szivéről és hű szeretetéről népei iránt leginkább azon körülmény tesz tanuságot, hogy Magyarország azóta, mióta felséges királyi családja a magyar trónt birja, nemzetiségi tekintetből még egyik királyának sem köszönhet annyit, és hogy annak jóléte, szabadsága és boldogsága még egy király alatt sem gyarapodott annyira, mint felséged uralkodása alatt, kivált mióta felséged az utóbbi pozsonyi országgyülésen a magyar nemzet kivánságait meghallgatta és az idők követeléseinek engedve, egy uj, legszélesebb alapon nyugvó alkotmányt és egy tökéletesen független kormányt méltóztatott legmagasabb szentesitése és királyi beegyezése által adományozni.

És épen azért, kir. felség! mivel a magyar nemzet atyai jóságát mindig hálásan ismerte el és jó szivétől, ha felséged annak sugallatait követte, csak jót szokott volt várni, épp ugy nem hiheti, mint mi sem hihetjük, hogy felséged hiven van tudósitva arról, hogy nemzetünk és a szabadság ellenségei nevét szentségtelenitik és azzal visszaélnek és az eddig békében és testvéries egyetértésben egymás mellett lakott néptörzseket egymás ellen bujtogatják és az egész államépületet alapjában megrenditik. A felséged magas beegyezése és szentesitése által behelyezett törvényes hatóságokat, a népünk szivében oly mélyen gyökerezett kegyeletet a kir. méltóság

iránt az által irtják és semmisitik meg, hogy nem átalják azt hiresztelni, hogy felséged a kir. esküje által szentesitett magyar törvényeket és jogokat semmivé akarja tenni, az utóbbi pozsonyi országgyülésen kir. szentesités által megerősitett törvényeket és szabad alkotmányt megsérteni, a nemzet független kormányát elvenni és megsemmisiteni, az országot rabiga alá kényszeriteni és tartománynyá aljasitani.

Felség! Minthogy ezek az uj törvények, ezen uj kormányforma a népszabadságnak uj biztositékokat nyujtanak, rövid idő alatt a nép szivében oly mély gyökereket vertek, hogy egyházatyai kötelességünknek tartjuk felségednek megmondani, hogy nemzetünk oly gyakran és hiven tanusitott kegyeletét és tiszteletét a királyi trón iránt kénytelen lesz elveszteni, ha azt akarják vele elhitetni, hogy a felséged által szentesitett törvények és a felséged által kinevezett kormány megtámadásai felséged beegyezésével történnek.

A magyar nemzet ezt minden ármánykodás daczára sem hiheti el, és valamint mi is, meg van róla győződve, hogy midőn önvédelmére kelt, azon a téren, a melyre lépett s a melyet nem csak önfentartási ösztönből, hanem szent kötelességérzetből is véd, hogy a királyi méltóságot és királyi tekintélyt sértetlenül tartja fenn és védi meg azok ellen, akik nem ijednek vissza a kir. trón és a nép boldogságával való borzasztó játéktól.

Felség! Mi mint e nemzet nagy részének lelki pásztorai, nagyon jól ismerjük annak érzelmeit és bizonyossággal állithatjuk, hogy mint ezt a történelem is bizonyitja, fejedelme iránt hübb nép a magyarnál nincsen, hogy ha törvényesen kormányozzák.

E meggyőződéstől áthatva, mi Magyarország római katholikus szentegyházának püspökei épp ugy szentegyházunk érdekében, mely felségedben első szülöttjét tiszteli, valamint hazánk iránti kötelességünk érzetében alázatosan kérjük felségedet, fontolja meg kegyesen azon szomoru állapotot, a melyben hazánk oly sok ezernyi embere a legnagyobb nyomornak zsákmányul odavettetett és melybe hibája nélkül jutott. Hazánkban patakzik a honpolgári vér, felséged hü alattvalói ezrenkint gyilkoltatnak le vagy hajléktalanul tévelygőkké tétetnek, virágzó

városok és helységek romokká gyujtattak és pusztittattak, a szünetnélküli háboru által a templomok elhagyatnak és üresek, egyházunk gyászol a vallás és nevelés ez elhanyagolásán és romlásán, ezernyi borzasztó alakban mutatkozik a nyomor, a szükség növekedik és a nemzet erkölcsisége és jóléte a belháboru által tökéletesen tönkre jut. Fontolja meg felséged ezen pusztitó háboru szomoru következményeit nemcsak a polgárok anyagi és erkölcsi érdekei és az ország jóléte szempontjából, hanem a trónéból is, mely ha felséged szilárd akarata e belháboru lángjait nem oltja el mihamarább, az által hasonlóképen meggyulhat. Hol fognak e vad szenvedélyek végződni, melyeket hazánk és a szabadság ellenségei a békés nyugalomban és testvéri egyetértésben egymás mellett élő közös hazánk valamennyi néptörzsei kebelében gyalázatos eszközök által, csalás és árulás utján keltettek és ébresztettek? Minő uton és módon lehet a kegyetlenségig fölingerlett, elcsábitott és félrevezetett népet, mely az alsó vidékeken féktelen őrjöngő dühbe tört ki, a törvényes csend és rendre visszaterelni? Miként lehet felséged nevének tiszta fényét ismét visszaállitani, melyet a rosszakarat saját hasznára felséged tudta nélkül kizsákmányolt? Miként lehet a királyi szónak és szent eskünek ismét hitelt szerezni, melylyel hazánk ellenségei annyira visszaéltek? Ki fog az igazságos isten itélő széke előtt annyi sok ártatlan ember vére ontásáért, kik a mindent elpusztitó háboru áldozataivá lettek, felelős lenni?

Felség! alattvalói kötelesség, hazánk és egyházunk jóléte inditanak rá, hogy nyiltan szóljunk és szót emeljünk: és ennélfogva keblünk azon reménységet táplálja, hogy felséged e kötelességünk érzetében tett lépésünket nem csak kegyesen fogadja, hanem emlékeztetni fogja felségedet azon ünnepélyes esküre, a melyet felséged koronázásakor isten szine előtt letett, hogy soha sem fogja sérteni a nemzet jogait és szabadalmait, hanem mind inkább ki fogja terjeszteni azokat és a mely esküre felséged vallásos kegyelettel annyiszor hivatkozott, a borzasztó felelősséget, melyet a véres polgári háboru trónjára hárit, felséges személyétől el fogja távolitani, gonosz tanácsosok hiteszegett ármányai hálózatából ki fog bontakozni, és hazánkban, a mely eddig felséged királyi trónjának legszilárdabb támasza

volt, a csendet és a békét törvényes uton minélelőbb visszaállitja, hogy ezen sokat szenvedett haza isten segedelmével ujra fölvirágozzék és a hü nemzet örök hálája szive jóságának örökké tartó emlékoszlopot állithasson föl. Kik egyébiránt maradunk stb.

Pesten, 1848. október 28-án.

A magyar r. kath. anyaszentegyház püspökei.

XIX.

A magyar várak parancsnokai és őrségei magatartása az október 3-iki legfelsőbb manifesztum után. — Mészáros jegyzéke a főhadparancsnokságokhoz tekintélye fentartása czéljából a megváltozott politikai viszonyok közt.

Noha a cs. kir. osztrák hadügyigazgatóság — kivévén a Mincio körüli várakat és Komáromot — az akkoron uralkodó takarékossági rendszernél fogva, a monarchia többi váraival nem sokat törődött, azok a várak, melyek Magyarországon voltak, a magyar miniszteriumra nézve épen nem látszottak létezni. A megrongált munkák sokáig nem javittattak ki, ujakat nem készitettek és a várak élelmezésére csak akkor gondoltak, midőn Temesvár és Arad várak parancsnokai a hadi eseményekre való tekintettel Dél-Magyarországon ezt szóba hozták. Az öreg Rukavinának és Bergernek az országban mindinkább növekvő bonyodalmaknál, a lehetőleg beállható esetlegességek forogtak inkább fejükben, mint a katonai viszonyok fejlődése. Ők is, mint a legtöbb cs. kir. tábornok, törzs- és felsőbb rangu tisztek eleinte kedvetlenek, utóbb bizalmatlanok voltak és okszerüleg nem lehetett róluk egyebet föltételezni, mint azt, hogy a törvényes állapot megszüntével a rajok bizott várak megtartását fogják életük czéljának tekinteni legfelsőbb hadurok számára. A fennebb nevezett két vár tehát egy fél évre lett élelmezve és minden hadikészlettel ellátva. Ha a nemzeti hadsereg fölállitásakor valamennyi régi várparancsnokot és mérnökkari s tüzérségi igazgatót nemzetiségük figyelembe vétele nélkül, valamint valamennyi régi őrséget meghagytak a

magyar várakban, ez csak azt bizonyitja, mennyire nem voltak tisztában Magyarország katonai helyzetével. Egyébiránt akkor az egész országban senki sem gondolt viszonyaink megváltozásának lehetőségére forradalmi értelemben, mert ha ez történik, akkor a vezérlő személyzet idejekorán gondoskodott volna a várparancsnokok és őrségek megváltoztatásáról a nélkül, hogy ez föltünjék. Midőn a törvényes állapot mindinkább ingadozni kezdett, a magyar miniszterium megkisérlette magyar nemzeti csapatokat helyezni el a várakba, hogy azokat az országnak biztositsa. De valamennyi várparancsnok követelése, még ama keveseké is, kik Magyarország mellett nyilatkoztak, mindjárt eleinte az volt, hogy a nemzeti csapatok még a várak körületéből is mozdittassanak el. És a magyar hadügyminiszter azt a kérdést intézte a várparancsnokokhoz, minő állást fognak a horvát mozgalommal szemben elfoglalni a helyett, hogy magatartásukra nézve parancsokat adott volna nekik. És miért? Azon egyszerü okból, mert nem érezte magát többre jogositva, és az egész kérdést ugy tekintette, mint valami nenyuljhozzámot. Midőn végre Kossuth Lajos mint a honvédelmi bizottmány elnöke az október 3-diki legfelsőbb manifesztummal szemben, ismert október 8-diki rendeletét adta ki a csapatoknak és várparancsnokoknak, ez utóbbiak következőleg ismertették a maguk álláspontját :*)

A kis várak, Bród és Ó-Gradiska azonnal a horvátországi bánhoz csatlakoztak, a mi azonban nem volt nagy veszteség.

Sokkal fontosabb volt Eszék vára, mint a déli hadműveletek támpontja. A várparancsnok siegenbergi báró Jovich Sándor **)

*) Könnyebb áttekintés végett mi itt a várparancsnokok és őrségek magatartását a horvát mozgalom tényleges föllépésétől kezdve foglaljuk egybe.

**) Siegenbergi báró Jovich Sándor vezérőrnagyot, egykor a 8-ik határőrvidéki gyalogezred ezredesét és parancsnokát valamennyi cs. kir. tábornokok közt, kik az 1848-diki zavarok áldozatául estek, legerősebben sujtotta a sors. Három nappal Pétervárad várának nyilatkozata után ő is, miután kijelentette őrsége semlegességét, a nemzeti háromszinü lobogót tüzte ki, de nem sokára Eder vezérőrnagynak adta át Eszék várának pa-

vezérőrnagy volt, dandár-parancsnok Schwartzenau vezérőrnagy. Az őrség állott a Wasa herczeg nevét viselő 60-ik sorgyalog-ezred egy osztályából, a Zanini nevét viselő cs. kir. sorezred 8 századából törzskarával együtt, a Sándor czár nevét viselő 2-ik sorgyalog-ezred egy osztályából s egy csapat vártüzérségből. A János dragonyos-ezred Eszék külvárosaiban volt elszállásolva.

A magatartás, melyet Eszék várparancsnoka és az őrség eleinte tanusitott, leginkább jellemzi azt az állapotot, a melybe csapatok és vezéreik juthatnak, ha két oldalról kapnak egymással ellenkező parancsokat. Ebben a helyzetben volt Jovich és őrsége, midőn a magyar hadügyminiszter azt a kérdést intézte hozzá, fog-e Eszék várának őrsége harczolni a granicsárok ellen, vagy sem? E parancsolat alakjában tett kérdésre Jovich Schwartzenau dandár-tábornokot bizta meg, vezesse be hozzá az őrség tisztjeit, hogy fölolvassa nekik a hadügyminiszter parancsát s véleményüket meghallgassa. Az összegyült tiszti kar ekkor azt a különös határozatot hozta, hogy Eszék várát semlegesnek nyilatkoztassák ki. Ennélfogva a Siklósból a várba rendelt 8-dik honvéd-zászlóalj nem fogadtatott be, ugyszintén a határőrvidéki katonaságnak is meg volt tiltva a várba jövetel. Midőn Roth tábornok a dandárparancsnokságnak tudtul adta, hogy néhány zászlóaljat fog előre inditani a Dráva ellen, és hogy lehetőleg granicsárok is fognak jönni Eszék felső s alsó városaiba, de a várnak mitől sem lehet tartani, Schwartzenau vezérőrnagy kijelentette, hogy ez többé meg nem történhet. Szeptember elején a János-dragonyosok a magyar hadügyminiszteriumtól Baranyamegyébe rendeltettek, hol mint már emlitettük, a bán csapataihoz csatlakoztak.

rancsnokságát és visszavonult a tényleges szolgálatból. Jovich vezérőrnagy 20 évi várfogságra itéltetett, melyet Olmüczben kellett kitöltenie. Addig, mig Hrabovszky báró altábornagynak, Zahn és Mogának büntetéseiket ott kellett kiállniok, Jovich is azon kedvezésben részesült, hogy a laktanyában tiszti szálláson volt bezárva. De midőn a fenn nevezett elitélt cs. kir. tábornokok részint meghaltak, részint megkegyelmeztettek, Jovich a kazamátákba tétetett át és csak 1859. évben nyáron, élete 85-dik évében nyert kegyelmet. Három hóval szabadon bocsáttatása után halt meg bánsági jószágán.

A semlegességi nyilatkozat szövegezésével Petrasch mérnökkari százados bizatott meg és Habermann Zanini ezredbeli százados parancsot kapott azt a cs. kir. és a kir. magyar hadügyministeriumnak tudtul adni. A lapokban közlött semlegességi nyilatkozat következőleg szólt:

Nyilatkozat.

Az eszéki cs. kir. várőrség összes tisztikara részéről.

Báró Jovich vezérőrnagy várparancsnok urhoz Verbászból aug 30-áról kelt s a magyar kir. hadügyminiszterium parancsa folytán tett fölszólitás, valamint azon körülmény köztudomásra jutása következtében. hogy a 8-ik magyar nemzeti zászlóalj a várba helyeztetik át, az összes tisztikar, mely a cs. kir. katonai őrséget képezi, ezennel kijelenti, hogy a várat császári tulajdonnak, az összmonarchia tulajdonának tekinti, mely a Magyarország és Horvátország közti pártháboruban mind a két félre nézve semleges területnek tekintendő és tiszteletben tartandó.

Ez értelemben fogja az egész várőrség egyhangulag s leghübb ragaszkodással a legkegyelmesebb alkotmányos császár és király iránt a legnagyobb kitartással utolsó emberig védeni a várat és visszaverni minden támadást, történjék az a magyarok vagy horvátok részéről, mindaddig, mig maga a császár nem fogja parancsolni a vár átadását ennek vagy amannak a pártnak.

Ez értelemben, mely nekünk zsinórmértékül szolgál, mi a vár megszállását magyar nemzeti zászlóaljak által egyhangulag a semlegesség megsértésének és Horvátország s a határőrvidéki csapatok elleni hadüzenetnek tekintjük, kik ellen a felséges császári ház iránt kipróbált hüségüknél fogva és mint ugyanegy zászló alatt szolgáló fegyvertársak ellen soha sem fogunk harczolni. Ezt egyhangulag kijelentjük. Ha azonban Horvátország indokolatlanul a semlegességet megsértené, ugy ezt ellenséges támadásnak tekintjük ő felsége a császár és az összmonarchia ellen, a mely esetben mi Horvátország ellenségeskedését viszonozni és e végből a magyar nemzeti zászlóaljakat magunkhoz vonni fogjuk.

Végre kérjük a cs. kir várparancsnokságot tiszteletteljesen, hogy ezen itt kiadott alázatos nyilatkozatunkat a cs. kir. osztrák hadügyminiszteriumnak Bécsben, épp ugy mint a magyar miniszteriumnak Pesten futár által tudomására hozza.

Eszék, 1848. év augusztus 31-én.

A Zanini 16-ik sorgyalog-ezred tisztikara nevében:

Habermann, m. k. százados, Rigatto, m. k. hadnagy,
Du Rieux, m. k. ezredes, Hervay, m. k. őrnagy.

A Sándor czár 2. sorgyalog-ezred osztálya nevében:

Buchta, m. k. százados, Buchta, m. k. hadnagy.

A Wasa herceg 60. sorgyalog-ezred osztálya nevében:

Spielmann, báró százados, Schaumburg, m. k. hadnagy.

A cs. kir. erődítési helyi igazgatóság részéről:

Petrasch, m. k. százados, Zwirlein, m. k. alszázados.

A vártüzérség nevében:

Belschan, m. k. százados, Czokovitz, m. k. hadnagy,
Klyncharich, m. k. főhadnagy, Cherardini Antal, m. k. őrnagy.

Tartalék-parancsnok a főherczeg Ferencz Károly 52. gyalogezred részéről:

Sulzböck Lénárt, m. k. főhadnagy.

Ez volt a helyzet Eszéken, midőn a honvédelmi bizottmány október 8-ki rendelete oda megérkezett. Jovich vezérőrnagy a főőrhelyen azonnal kitüzette a magyar lobogót, mig a városház erkélyén, a főőrhelylyel szemközt a horvát zászló tüzetett ki és a vártemplom tornyán a fekete-sárga zászló lengett. A várparancsnok ugyan az október 8-ki rendeletet annyiban teljesitette, hogy a magyar zászlót kitüzette, de csak a császári és a horvát mellett, a mivel a semlegesség külső-

leg kifejezést nyert. De ezt még tényleg is meg akarták óvni, midőn nemsokára azután a 8-ik honvéd-zászlóaljat, melynek parancsa volt a várba menni, épp oly kevésbbé bocsátották oda be, mint a péterváradi határőr-ezred egy zászlóalját Csorich őrnagy alatt, mely ugyanabban az időben akart Eszékbe vonulni. Nemsokára ezután Jovich báró megbetegedett és az akkori cs. kir. térparancsnoksági alezredes, Wenzel vette át ideiglenesen a várparancsnokságot, mivel Schwartzenau vezérőrnagy dandárparancsnok Eszéket már előbb elhagyta. Október 22-én a vár őrsége egyszerre fölriasztatott. Este fél 9-re ugyanis Batthyány Kázmér gróf kormánybiztos a 41-ik honvéd-zászlóalj élén vonult be a várba.

A két sorgyalogezred Wasa és Sándor osztályainak tisztjei ekkor összegyültek, hogy a megváltozott körülmények közt magatartásuk fölött tanácskozzanak. Ezt annál szükségesebbnek látták, mivel a várban lévő cs. kir. 16-ik Zanini olasz sorgyalogezred 8 százada (velenczeiek) határozottan Magyarország mellett nyilatkoztak, mi az ezredes és ezredparancsnok Du Rieux és valamennyi tisztnek, kivévén az alszázadost és Venturini főhadnagyot, Rafaeli és Petrovich hadnagyokat, Bécsbe utazását vonta maga után. A Vasa osztály parancsnoka Spielmann báró százados és a Sándor osztályé Buchta százados azt határozták, hogy katonáiknál maradnak, mely példát több tiszt is követte, miután Wenzel alezredes megkérte őket, ne hagynák el őt. Batthyány Kázmér gróf abbeli felszólitására, hogy mindazok a tisztek, a kik állásaikon meg akarnak maradni és készek a magyar kormánynak ezentulra is hiven szolgálni, téritvényt irjanak alá: a tisztek ujra egybegyülekeztek tanácskozás végett és elhatározták, hogy csapataikat nem fogják elhagyni, s eleget tesznek a hozzájok intézett felszólitásnak.

Lipótvár kis váracs 1848-ban nagyon elhanyagolt állapotban volt és a katonai kincstár már alkudozásban állott Erdődy grófnővel, ki azt nagy majorátussá akarta átalakitani, de ez alkudozások megszakittattak. Lipótvárnak nem voltak kazamátái és igen alárendelt hadászati értékű vár volt, mint ezt később ki fogjuk mutatni, s általunk mégis hosszasb ideig sikerrel használtatott fel. E vár parancsnoka báró Bibra Ká-

roly ezredes*) volt. Az őrség egy zászlóalj granicsárból állott, kik a magyar zászló kitűzése és a magyar ideiglenes kormány elismerése miatt ellenszegültek. Azonban a nagyon ügyes kormánybiztos, báró Jessenák Jánosnak sikerült a granicsárokat a várból eltávolitani, a miért neki a honvédelmi bizottmány különös köszönetet mondott. Midőn Bibra ezredes leköszönt, Thannhoffer Ferencz volt cs. kir. nyugalmazott őrnagy mint honvéd alezredes lett kinevezve Lipótvár parancsnokává, miután már előbb a granicsárok helyébe honvédcsapatok vonattak be a várba.

Legnagyobb fontosságu volt a honvédelemre nézve Komárom várának birása. E fontos hadműveleti és fegyvertér nagy jelentőségét és értékét a Dunán, mely ép ugy támadási mint védelmi szempontból a legnagyobb fontossággal bir, minővel összehasonlitólag csak Modlin és Varsó a Visztulánál birnak, később fogjuk tárgyalni és most csak arra az észrevételre szoritkozunk, hogy az. ki Komáromot birja háborúban, az ugy szólván ura a hadászati helyzetnek Magyarországon. Komárom várának parancsnoka Mertz Vilmos cs. kir. altábornagy volt, az akkori osztrák tábornokok közt a legérdemteljesebbek egyike. Rendes katonaságból akkor a Turszky lovag 62-ik sorgyalog ezredből egy zászlóalj tüzérséggel és mérnökkari csapatokkal volt ott őrségen. Mertz már idejekorán igyekezett mindinkább nehezebbé váló helyzetéből menekülni. Latour gr. cs. kir. had-

*) Báró Bibra Károly cs. kir. kamarás, ezredes. 1848-ban már meghaladta 40 éves szolgálati idejét a cs. kir. hadseregben, melyet a lovasságnál becsülettel töltött el. Mint a Szavoja herczeg 5-ik dragonyos ezred másod-ezredese Troppauban térparancsnokká neveztetvén ki, onnan 1847-ben Lipótvár parancsnokává lépett elő. Visszalépése következtében a tisztázó bizottság elébe állott, mely őt tökéletesen fölmentette. Némi idő mulva ismét megidéztetett, és rangja elvesztésére itéltetett. Ő felsége azonban kegyelmi uton évenkint 600 ftot rendelt neki és azonfelül magán pénztárából hasonló összeget. Nevezetes marad, hogy midőn 1868-ban a legfelsőbb kegyelmi tény által 1867. év april 27-étől a magyar királyi honvédelmi miniszteriumban bizottságilag az ellátási járulékok ama cs. kir. tisztek számára megállapittattak, kik az 1848—49-iki honvéd-hadseregben szolgáltak és az uj honvéd-hadseregbe nem osztattak be, a 86 éves Bibra a márczius előtti 40 éves katonai szolgálati idejeért egész ezredesi fizetését kapta nyugdijul.

ügyminisztert egyszer megkérte szabadságoltatása, később pedig fölmentése iránt, de mind a két kérés megtagadtatott. Midőn a mindinkább sulyosodó viszonyoknál fogva magatartására és a magyar hadügyminiszter parancsára nézve utasitásokat kért, azt a választ kapta Latourtól, hogy Mészáros parancsai alatt áll.

Mertz mindezek ellenére meg akarta akadályoztatni a nem rendes katonaság bejövetelét Komáromba. Midőn szeptember 10-én a Turszky ezred első zászlóalja Pestre indult, Majthényi alezredes az esztergomi önkéntes zászlóaljjal kötött ki Komárom alatt egy gőzhajóval. Mertz altábornagy eleinte megtagadta e zászlóalj bebocsátását a várba, miután azonban Majthényi egy Batthyány Lajos miniszterelnök és Hrabovszky báró altábornagy és magyarországi főhadparancsnok által kiállitott fölhatalmazást mutatott föl erre nézve, az önkéntes zászlóalj bebocsáttatott. Szeptember 13-dikán Mertz a várkaput bezáratta és még egyeseknek is megtagadta a bebocsáttatást. Ezen rendszabály következtében megkezdődött az izgatás a rendes katonaság közt. Besze János nemzetőri őrnagy egyszerüen a városház kutjára hágott és elmondá egyik népszerü modorban tartott izgató beszédét. Mertz mindezekről jelentést tett Latour gróf cs. kir. hadügyminiszternek, minek az volt a következése, hogy Pidoll mérnökkari százados már a legközelebbi napokban Komáromba érkezett, hogy a helyzetről és a vár minő karban létéről meggyőződjék. Pidoll megigérte, hogy Pozsonyból segélyt, élelmiszereket és csapatokat küld a várba és még ugyanaz nap Bécsbe utazott. Szeptember 14-dikén a Turszky-féle 1-ső zászlóalj Pestről visszatért Komáromba, miután 80 ember a honvédekhez ment át tőle és a legénység átalán véve a fővárosban nemzeti szellemben lőn fölizgatva. Szeptember 15-kén egy gőzhajó érkezett vontató hajókkal, melyeken 4 század a Ceccopierri olasz gyalog sorezredből és a Vilmos főherczeg nevét viselő gácsországi 12. számu gyalog sorezred második zászlóalja voltak, mely utóbbinak második tulajdonosa Mertz altábornagy volt. Az elsőnek rendeltetése Pozsony, az utóbbié Győr volt.

A vontató gőzessel egyidejüleg, mely a Duna balpartján a vizi kapunál állott meg, Pidoll százados polgári öltözetben másodizben jött Bécsből Komáromba és az osztrák hadügyminisztertől egy leiratot hozott, következő tartalommal: 1-ször.

Hogy Lamberg gróf altábornagy Pozsonyban azt az utasitást kapta, hogy 3 vagy 4 századot a második oláh határőrezredből Komáromba küldjön, kiket a várba be kell fogadni és hogy a várparancsnok felelőssé tétetik a vár megtartásáért a monarchia számára. 2-or. Hogy egyidőre kenyérrel, borral, hussal, sóval stb. lássa el magát. 3-szor. Minthogy a magyar miniszterium föl van oszlatva, annak többé nem kell engedelmeskedni (a magyar miniszterium föloszlatásáról szeptember közepén még szó sem volt). Ezen rendszabályok keresztülvitelére Mertznek akkor már nem is lehetett gondolni, a vár élelmezését akkor csak erőszakos módon hajthatta volna végre. És miképp jöhetett volna be az oláh határőrvidéki zászlóalj? Pidoll százados azt a javaslatot tette, hogy a kedvező pillanatot föl kell használni, az esetleg megérkezett csapatokat a hajókból kiszállitani és a várba küldeni. Erre Mertz a rendes katonaság valamennyi tisztjét magához hivatta, hogy a kiviteli módozatról tanácskozzanak.

Azt határozták, hogy a 12-ik sorgyalogezred zászlóalját, mint egyedül megbizható csapatot be kell fogadni, az olaszok pedig folytassák elvonulásukat. E végből az erre vonatkozó parancs kiadatott és Hoffmeister százados által Gönyőre küldetett. Hoffmeister századossal egyuttal Pidoll százados is visszautazott Bécsbe. A parancs, melyet a Vilmos főherczeg zászlóalj kapott, ugy szólott, hogy az szeptember 15-ke és 16-ka közötti éjjel egész csendben vonuljon be Komáromba. Most azonban a gőzhajó kapitánya vonakodott a magyar hadügyminiszter külön parancsa nélkül a katonaságot Komáromba vinni. Igy tehát a zászlóaljnak gyalog kellett az utat megtenni. Mertz 8 órakor este Kirsch századost a Turszky ezredből a zászlóalj elébe küldé, hogy azt Uj-Szőnynél a hidon vezesse át és a nélkül, hogy a várost érintené, a várba kisérje. De midőn a zászlóalj a hidhoz érkezett, azon át nem mehetett, mert a nagyon éber és jól értesült városi hatóság már jó eleve több hajót kiszedetett. A zászlóaljnak tehát a jobb parton a hidfőnél kellett maradnia.

Mig mindez történt, az alatt a nemzetőrség és az esztergomi önkénytes zászlóalj őrvonalat képezett a Dunánál és várnál, hogy a zászlóalj összeköttetését az őrséggel megakadályozza. Midőn a tiszti kar ezen ellenséges rendszabályokat

látta, arra akarta Mertzet birni, hogy a várost addig bombáztassa, mig a hid be nincs függesztve. Mertz altábornagy ebbe nem egyezett és a Vilmos főherczeg 2-ik zászlóaljának következő éjjel parancsot adott, hogy induljon rendeltetése helyére. Itt meg kell jegyezni, hogy az emlitett események lefolyása alatt Komárom város hatósága két föliratot küldött a kormányhoz, a képviselőházhoz és ő kir. fenségéhez a nádorhoz, melyekben a már megtörténteket és a mitől még tartani lehetett, közölte és sürgetve kérte, hogy Mertznek a körülményekhez képest parancsokat küldjenek, a mi meg is történt.

Mertz*) altábornagy betegeskedése miatt szabadságoltatást kapott szeptember 23-án még a magyar hadügyminiszteriumtól, de azzal az utasitással, hogy a várparancsnokságot Fischer cs. kir. térparancsnok ezredesnek adja át. Minthogy azonban ez hasonlólag megbetegedett, a parancsnokság átszállott a váreröditési helyi igazgatóra, Török cs. kir. mérnökkari alezredesre, ki azután a parancsnokságot Majthényi báró honvéd alezredesnek adta át. Szeptember 28-án 6000 esztergomi és komáromi önkénytes bevonulását tartotta a várba és ez által ezen hatalmas védvár a magyar hadsereg számára biztositva volt. Majthényi azonnal a várparancsnokság átvétele után szemlét tartott a Turszky első zászlóalj fölött, melyet egy miniszteri parancs folytán eskütételre szólitott föl. A tisztek és mintegy 50 ember megtagadták az esküt. Midőn azonban gróf Eszterházy Pál nemzetőri őrnagy nehány ezer nemzetőr kiséretében kezében a nemzetiszinü lobogóval a zászlóalj elébe lépett és beszédet tartott, a legénységet, a mely különben sem tanusitott ellentállást, az eskü azonnali letételére birta. A zászlóalj tisztikara Pestre ment.

*) Mertz Frigyes Vilmos altábornagy két külföldi rend lovagja, a cs. kir. 12-dik Vilmos főherczeg sorgyalog-ezred második tulajdonosa 1775-ben született Würzburgban, Bajorországban és fiatal korában mint hadapród lépett be a gyalogságnál. Kiváló szellemi tehetségekkel fölruházva nem sokára tisztté lett és az első franczia háborukban, hol rendelkezési képessége és vitézsége által ismételten kitünt, több rendkivüli alkalmazásra használtatott. Nem kevesebb mint 18 dicsérő okmánynyal birt a háboruban tett szolgálataiért, noha nem nyert osztrák rendjelt, melylyel akkoron nagyon is fösvénykedtek. Mertznek is tisztáznia kellett magát és noha a bizottság és egy az ő várparancsnoki el-

A Marosvölgy egy része felett uralgó Arad várának parancsnoka Pleissei Berger János báró altábornagy *) nem is várta be a honvédelmi bizottmány elnökének rendeletét, hanem álláspontját azonnal az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelenése után bemutatta a világnak az által, hogy október 7-én délben Arad városát bombáztatta, hosszabb időközökben 20 lövést tétetvén a városra. A nemzetőrséget a legkiméletlenebb módon a várból kiutasitotta és a honvédeket a miniszteri parancs ellenére nem bocsátotta be a várba. A bombázás azért történt, mert a városi képviselőség bizonyos kivánalmaknak meg nem felelt, melyeket Berger báró hozzá intézett. Ezek közé tartozott a kérdés, vajjon az október 3-ki manifesztum megjelenése után még mindig elismeri-e Magyarország ideiglenes kormányát, miután az ő felségétől forradalminak jelen-

járásának megitélésére külön kinevezett hadi tanács végre még egy becsületbiróság is tökéletesen fölmentette. 3000 frtnyi kegydijjal mégis elbocsáttatott a hadsereg kötelékéből. Rokonai érdekes védiratot tettek mellette közzé.

*) Plessei Berger János báró altábornagy, a cs. kir. katonai Mária-Terézia rend, a kir. szicziliai Ferdinánd és érdemrend és az orosz szent-György rend lovagja, a szó legszorosabb értelmében önalkotta ember volt. 1776-ban mint egy sopronmegyei nagymártoni paraszt fia közvitézként lépett a báró Mecséry 51-ik sorgyalog ezredbe, melyben — mi a ritkaságok közé tartozott — saját érdemei által ezredességig és ezredparancsnokságig lépett elő. A mult és jelen század elején a cs. kir. hadsereg legtöbb hadjárataiban részt vett, és 1814-ben kitünő tetteiért a Mária-Terézia katonai lovagrendet nyerte, minek következtében báróságra emeltetett, «plessei» előnévvel. Berger altábornagyi rangig vitte föl és 1833-ban azon ezred tulajdonosa lett, melynél közvitézsége óta szolgált volt, mely később Károly Ferdinánd főherczeg nevét vette föl. Osztálytábornokságból Tirolban Arad vára parancsnokává neveztetett ki. Berger kitünő katonai pályáját ezen vár nyolcz havi erélyes, makacs védelmével fejezte be, melyet miután a törvényes állapot Magyarországon véget ért, a cs. kir. hadsereg részére addig tartott, mig minden élelemből kifogyott, és az őrség az utolsó darab lóhust is fölemésztette, és csak is akkor, midőn az őrség egyik tisztje két magyar tiszt kiséretében Budapestnek a cs. kir. hadsereg általi kiüritéséről és Komárom fölmentéséről meggyőződött. A városnak 1848. október 7-én indokolatlan bombáztatása tekintetbe nem vétetvén, a vitéz várparancsnoknak és őrségének magyar részről a szabad elvonulás minden katonai tisztelgéssel megadatott, Bergernek a vár átadása miatt tisztáznia kellett magát, mi természetesen tökéletesen sikerült és ő nyugdijaztatott.

tetett ki, vajjon a dzsidásoktól és a gyalogságtól a honvédekhez átlépett katonákat nem szolgáltatja-e ki azonnal? Továbbá a hat ágyu elküldését kivánta, melyek közül a város kettőt Vukovics kormánybiztostól, négyet a miniszteriumtól kapott a honvéd tüzérség begyakorlására, végre Márjássy János őrnagy rögtöni távozását a törvénytelen csapatokkal, a honvédekkel a városból. Ez természetesen meg nem történt és midőn Berger altábornagy a bombázást megkezdette, nemzeti haderő vonatott össze a város védelmére, hogy esetleg lépjen föl a vár ellen támadólag.

Október 16-án vidovgrádi báró Rukavina György*) altábornagy Temesvár falaira kitüzette a császári zászlót és az október 3-ki legfelsőbb manifesztum alapján kijelentette, hogy a vár és annak környéke ostromállapot alatt állanak. E hirdetmény következőleg hangzott:

Az ő felsége által október 3-án Schönbrunnból keltezett és kibocsátott manifesztum értelménél fogva, mely szerint

---

*) Vidovgradi báró Rukavina György táborszernagy 1777-ben született Ternováczon a likkai határőrvidéki ezred kerületében, s mint alárendelt határőri tiszt fia magas rangot nyert saját érdemei által. 1791-ben mint kezelő altiszt (fourier) lépett cs. kir. katonai szolgálatba, 1793-ban hadapródnak neveztetett ki az oguliui határőrvidéki ezredben és mint ilyen az 1794-ki franczia háboruban a san-giacomoi magaslatokra tett rohamnál — Genua herczegségben — kitüntette magát, a miért is az arany vitézségi érmet kapta. 1795-ben zászlótartónak neveztetett ki, mert ekkor, valamint 1801-ben mint főhadnagy Dél-Tirolban érdemeket szerzett és századossá lépett elő az ottocsáczi határőrvidéki ezredben, mely minőségben Landshutnál és az asperni csatában megsebesült. Rukavina részt vett az 1813. és 1814-ki hadjáratokban is, és a békés években a határőrvidéken tanusitott sikerteljes tevékenysége által aránylag gyors előléptetésre tette magát érdemessé. Már 1834-ben Horvát-Tótország országos kapitányi méltóságára emeltetett. A következő évben a csapataival vivott ütközetek alatt tanusitott ügyes vezérleteért a Lipótrend keresztjét kapta. 1844-ben Rukavina mint altábornagy Temesvár vára parancsnokává lett. 1848—49-ben ugy védte ezt a várat 107 napig egészen annak fölmentéseig, mi tekintettel az elégtelen védelmi erőkre és eszközökre s az uralkodó járványra, melynek a vár fölmentése után ő maga is áldozatul esett, hogy minden katona által elismertetik. Temesvár védelmeért Rukavina, ki időközben altábornagygyá neveztetett ki, a Mária-Terézia lovagrend és a vaskorona nagykeresztje által tüntettetett ki.

egész Magyarország haditörvény alá van vetve, mától kezdve ostromállapotba helyeztetik és a haditörvények kihirdettetnek.

Egy legfelsőbb kir. leiratnál fogva az itteni nemzetőrség a várparancsnokságnak rendeltetik alá. A ki föllázad, a katonaságnak ellenáll vagy engedelem nélkül fölfegyverkezik, rögtönitélő törvényszék elé állittatik. Gyülekezések, melyek több mint 6 személyből állanak, szigoruan eltiltatnak.

Mig csend és rend uralkodik, addig az ostromállapot az üzletekre káros vagy ártalmas nem lesz. Fegyverek, melyek olyanok kezei közt vannak, kik nem nemzetőrök, 24 óra alatt az itteni tüzéri szertárba nyugta mellett letéteményezendők. A ki e parancsnak nem engedelmeskedik, haditörvény alá esik.

Temesvár, 1848. október 16-án.

Báró Rukavina, m. k.
altábornagy és várparancsnok.

Hat nappal ezután Temesvár őrsége a következő nyilatkozatot bocsátotta közre, mely Budapesten csak október 26-án hirdettetett ki.

Egy f. hó 8-áról keltezett rendelet, mely állitólag a király és a nemzet nevében Kossuth Lajos mint elnök által aláirva, Magyarország, Erdély, Horvát- és Tótország várparancsnokainak kötelességévé teszi :

1-ör, hogy 7 nappal e parancsnak a közlönyben leendő közhirrététele után a magyar háromszinü lobogót tüzzék ki, és

2-or, hogy hüségük kijelentését Magyarország és kapcsolt részei iránt, valamint a honvédelmi bizottmány parancsai iránti engedelmességüket irásban adják be. Mulasztás esetében honárulóknak tekintetnek és törvényen kivül állóknak mondatnának ki.

Temesvár őrsége erre nézve a következő kijelentésre érzi magát kötelezve :

Ő felségének, mint alkotmányos császárnak és királynak október 3-án Schönbrunnban kelt manifesztuma, melynél a miniszteri ellenjegyzés nem hiányzik, Magyarországot a határos Erdély, Horvát- és Tótországokkal együtt hadi törvények

alá állitotta, mire Temesvár vára az itteni várparancsnok által ostromállapot alá helyeztetett.

Ugyanabban a legfelsőbb manifesztumban a katonaság egyuttal fölmentetett a magyar miniszterium iránti engedelmesség alul, a magyar országgyülés föloszlattatott és Kossuth, a volt pénzügyminiszter lázitónak jelentetett ki. Ha pedig egy ő felségétől a császártól és királytól ilyennek kijelentett ember oly rendeleteket ad ki, mint a fennemlitett, ugy ez egy bizonysággal több, hogy a rá kimondott elnevezésre méltó, de azért nem fogjuk azon jogát elismerni, hogy visszaéljen királya és nemzete nevével, hogy oly államszolgákat, kik kötelességüknek, esküjöknek hű odaadással készek utolsó csepp vérüket ontani alkotmányos császárukért, királyukért és hazájokért, honárulóknak bélyegezze és törvényen kivül állóknak jelentse ki.

Nem kételkedünk ugyan, hogy oly időben, midőn az orgyilkosság is szerepelhet egy minden népjog elleni tett által, mint azt egy királyi biztos megöletése bizonyitja, — hogy ily időben, midőn a jószivű fejedelem népeinek a legszebb ajándékot, a szabadsajtót adja, s ez arra használtatik föl, hogy az orgyilkosságot dicsőitse, — találkoznak emberek, «kik bandita szerepre vállalkoznak.» Azt látjuk, hogy több vitéz ember, midőn kötelességét teljesiti, orgyilkos keze által hal meg. De senki se gondolja, hogy ez a veszély minket csak perczieglen is megingathat. Nem! mi egyhangulag és szilárdul kijelentjük, hogy Temesvárt mindaddig, mig az átalános zavar nincs tökéletesen elháritva és egy szilárd, ki nem erőszakolt törvényekre alapitott kormány nincs helyreállitva, senkinek sem adjuk át, senkitől nem fogadunk el parancsokat, hanem monarchiánk és a dinasztia e fontos védvárát minden hatalmunkban álló eszközökkel, vérünkkel és életünkkel az utolsó emberig tartani elhatároztuk.

Temesvár, 1848. október 16-án.

Temesvár várának őrsége.

Nem sokára az ostromállapot kihirdetése után a várparancsnok személye körül polgári igazgatási bizottság is alakult, melynek elnöke Ambrózy Lajos báró egykori temesmegyei főispáni helyettes volt s melynek tagjai Zsivkovich görög nem

egyesült püspök, Osztoich János cs. kir. aranykulcsos, Modor Pál volt városkapitány, Wesselinovich Pál volt megyei szolgabiró és Dezsán Ákos és pedig az utóbbi mint biztos működtek. A honvédelmi bizottmány október 29-én kelt rendeletében e bizottság minden tagját törvényen kivül állónak jelentette ki.

Péterváradi várában Hentzy vezérőrnagy után löwenhaidi Zahn János *) altábornagy ottani volt osztályparancsnok lett várparancsnok. De e rendkivül fontos vár megtartására mindenek előtt döntő befolyással birt báró Blagoevich Imre**) Szlavonország főhadparancsnoka. E nagyérdemü tábornok, mint

*) Löwenhaidi Zahn János altábornagy, mint jeles lovas tiszt szolgált a Ferdinánd estei főherczeg nevét viselő cs. kir. 3-ik huszár ezredben, hol hadapródtól ezredességig vitte és e vitéz ezrednek az első franczia császárság ellen folytatott minden küzdelmeiben kitünőleg részt vett. Nem volt nagyon tudákos, de annál jobb lovas tábornok Hentzy távozása után ő maga kérte a várparancsnokságot a magyar hadügyminisztertől. Zahn Olmüczben hadi törvényszéki vizsgálat alá vettetett, és rangja elvesztése mellett 5 évi várfogságra itéltetett, melyet Olmüczben kellett volna kiállania, azonban magasrangu barátai közbenjárására szabadon bocsáttatott.

**) Báró Blagoevich Imre, cs. kir. altábornagy, Tótország és a Szerémség parancsnokló tábornoka, a cs. kir. vaskorona-rend másodosztályu lovagja, a cs. kir. Mária Terézia rend, az orosz szent Anna rend másodosztályának gyémánt ékitéssel, a cs. kir. orosz Vladimir rend 3-ik osztálya, és a kir. bajor Miksa rend lovagja, a cs. kir. 39-ik Dom Miguel sorgyalog ezred másod tulajdonosa, 1778-ban mint egy határőrségi tiszt fia a katonai végvidéken született, de a sors különös végzése következtében szintén hazánkfiává lett, s egész szeretettel csüggött ez országon. Ez következőleg történt: Szulyoszky Menyhért, zeplénmegyei földesur Mernyiken, a mult századbeli Martinovics-féle összeesküvésben részesnek találtatván, 10 évi várfogságra itéltetett és midőn szabadon bocsáttatott, büntetésből egy granicsár tisztnek két gyermekét örökbe kellett fogadnia. A lány gyermeket, Blagoevich Terézt egészen házához vette s ezt élete végperczéig magánál tartotta, fivérét Blagoevich Imrét pedig a bécsi mérnökkari intézetben neveltette és havonkint bizonyos összeget adni adalékul volt köteles neki, mig századosi rangig viszi. Ez utóbbi volt a későbbi péterváradi várparancsnok Blagoevich Imre altábornagy, ki mindig a legnagyobb kegyelettel viseltetett nevelő apja s nővére jótévője iránt s rokonszenve Magyarország iránt e szerint legelső fiatalsága óta származik. Miután Blagoevich kitünően végezte tanulmányait az akadémián, mint hadnagy lépett be a mérnökkarba, melyből azonban nem sokára a cs. kir. táborkarba vétetett át, melynek kötelékében rendkivüli képzettségénél és alkalmazhatóságánál fogva egész vezérőrnagyságra való előlépéséig meg-

Beöthy Ödön kormánybiztos jelentéséből kitünik, aggodalmát fejezte ki az október 3-ki manifesztum által megváltozott helyzetre nézve, és azt mondotta: «Az én állásom a magyar alkotmánynyal szemben igen nehéz. Előbbi állásommal tökéletesen meg voltam elégedve, de boldognak érzem magamat, hogy ő felsége a magyar miniszterium kivánságához képest Péterváradra tett át. Hogy a magyar alkotmányhoz nagyon ragaszkodom, azt én mindig bebizonyitottam, mert Magyarországot mindenek fölött szeretem és tisztelem, csak mint katona vagyok kétszeresen köteles ő felsége parancsait teljesiteni. E manifesztum lesujtó hatásu a magyar alkotmányra. Kossuth még is tulozta a dolgokat.» Blagoevich kihirdettette a manifesztumot a péterváradi és ujvidéki őrségnek, a mely az ezredesi téren fel volt állitva. A legénység síri csendben hallgatta végig, nehány tiszt azonban «vivátot» kiáltott. A Dom Miguel 39-ik sorgyalogezred, mely Péterváradon az őrség legnagyobb részét képezte, és a melynek második tulajdonosa Blagoevich báró altábornagy volt, valamint az Este 32-ik sorgyalogezred ott lévő zászlóalja kijelentették, hogy ők a 16-ik honvédzászlóalj távozását a várból nem fogják türni, mert azt a Karlóczánál összegyült szerbek kezei közzé akarják játszani. A rendes magyar hadcsapatok ugyszólván Pétervárad

maradt. Blagoevich az ellenség előtt gyors határozottsági képessége és vitézsége által tünt ki és 1814-ben a Mária Terézia rendjelet nyerte. A többi magas lovasrendek nem csak hadura részéről, hanem más fejedelmekéről is elismerési jelekül szolgáltak. 1848-ban Blagoevich osztálytábornok, katonai- és határparancsnok volt Bukovinában Csernoviczon, és midőn báró Hrabovszky Magyarország főhadparancsnoka lett, ő mint altábornagy, a magyar miniszterium külön előterjesztésére ennek helyébe Tótország és a Szeremség katonai főparancsnokává neveztetett ki. A Péterváradon és e vár körül történt események megbeszélésénél még vissza fogunk térni báró Blagoevichra. E kitünő és a cs. kir. hadseregben mélyen tisztelt tábornok kétségtelenül osztotta volna Hrabovszky sorsát, ha már az ellene folyó vizsgálat alatt lelkileg és testileg megtörve meg nem halt volna.

őrei voltak, szemmel tartották a magyar ügy ellen intézett minden mozgalmat a várban.

Az október 3-ki legfelsőbb manifesztum kihirdetése után a künn elhelyezett honvédeknek nem engedtetett meg többé a várba belépés; másnap azonban már visszavonta Blagoevich ezt a parancsot. Nagy fordulatot idéztek elő a hangulatban ugy a tisztikarban, mint Ujvidék lakosságánál Magyarország javára a bánnak Magyarországból történt kivonulásáról és Roth hadtestének elfogatásáról épen akkor érkezett hirek. A várparancsnok magatartására ezek ugyan természetesen nem voltak egyedül mérvadók. Eltekintve attól, hogy Blagoevich báró különös hajlamot érzett Magyarország iránt, és hogy az őrség egészen magyar érzületü volt, ő magát még Jellachich bárónak horvátországi bánná való kineveztetése által is sértve érezte, mert ő maga is várta, hogy e méltóságra ki fog neveztetni. Igy tehát kétszeresen restellette azt, hogy az október 3-ki legfelsőbb manifesztum kibocsátása után magát neki alávesse, ki abban az időben, midőn Blagoevich mint érdemteljes törzstiszt szolgált a táborkarban, még csak hadnagy volt. Elég az ahhoz, hogy Blagoevich báró előbbi kétkedéseivel ellentétben a magyar ügyhöz csatlakozott és a honvédelmi bizottmány október 17-én abban a helyzetben volt, hogy örömmel tudathatta, miszerint báró Blagoevich altábornagy október 15-én kelt jelentésénél fogva a magyar országgyülés határozatát, a bánnak Magyarország katonai főparancsnokká lett kinevezése törvényellenességére nézve elfogadta, azt az őrségnek kihirdettette és a háromszinü magyar lobogót kitüzette. Igy jutott Pétervárad, e főfontosságu védvár, mely a délvidéki hadmüveletek főtámpontját képezte, a magyar hadsereg birtokába.

Munkács kis vára, hol Laube Ferencz cs. kir. őrnagy volt várparancsnok két századdal a 2-ik őrségi zászlóaljból, a kormánybiztos ügyes intézkedéseinél fogva jutott a honvédek birtokába. Déva vára pedig, a melynek parancsnoka Zach László báró cs. kir. lovasszázados volt, tartalék és támpontul szolgált az oláh népfölkelésnek Erdélyben és a magyar csapatoknak hónapokon át elég bajt okozott.

Gyulafehérvár Erdélyben, hol az előbbi parancsnok Horak Ferencz vezérőrnagy helyébe később auenfeldi August István nyu-

galmazott vezérőrnagy neveztetett ki várparancsnoknak, azonnal a császár ügye mellett nyilatkozott. De ezt a nyilatkozatot ama gyilkossági és gyujtogatási jelenetek kisérték, melyeknek szinhelye Erdély volt október hó második felében. Hogy e munka föladata nem az, hogy e középkorba illő fajháborut tüzetesen leirja, az magától értetődik. Azonban mégis ki kell emelnünk ama tényt, hogy az október 21-ki véres jelenetek után egy oláh granicsár tiszt a vár falain nagy fehér zsebkendőt lobogtatott, mire a város részéről parlamentairek küldettek a várba, kik rövid idő mulva visszatértek a következő nyilatkozattal:

1-ször. Hogy az oláhok nem távoznak előbb, mig az állam által adott fegyverek le nem tétetnek.

2-szor. A feketesárga zászló azonnal kitüzendő.

3-szor. A polgárok az október 3-ki manifesztumnál fogva I. Ferdinánd császárnak hüséget esküdjenek és a megszüntetett magyar miniszteriumnak soha ne engedelmeskedjenek.

4-szer. A nemzetőrségi intézmény örökre megszüntessék. A polgárok egyenruhás milicziát képezzenek, mely azonban az oláhoké számát meg ne haladja. A várban egy oláh bizottság alakult e nemzetiség több polgáraiból, ugyszintén tisztekből is. E bizottság a városi parlamentaireket a fennebbi pontokra megeskette és több granicsár tiszt fenszóval hirdette, hogy ha a város erre rá nem áll, magának tulajdonitsa a szomoru következményeket. De ha a város a fennebbi pontoknak alá veti magát, akkor a vár őrsége biztositja a várost, hogy baja nem fog történni.

Gyulafehérvár vára éppen nem volt hosszabb időre tartható, mert a körülfekvő hegyekről könnyen ostromolható. Legtalálóbban fejezte ezt ki II. József császár a következő észrevétellel, ki midőn itt utaztában a várat megtekintette, ezeket mondá: „A vár jól van épitve, de egy hibája van és ez az, hogy nem lehet tova szállitani". Mindazáltal Gyulafehérvár parancsnokának erélyes igazgatása alatt igen vitézül tartotta magát a háboru végéig és az oláh népfölfegyverkezés főtámpontját képezte. Gyulafehérvár erre nézve élelmiszerekkel és lőkeszlettel bőven volt ellátva..

Buda, a mely a vár elnevezést épen nem érdemli, csak Hentzy vezérőrnagy ügyes erőditési intézkedései által ideig-

lenesen vált azzá és az áprilisi hadjáratban reánk nézve oly válságos szerepet játszott, mint arra a Tisza mögé való visszavonulásunkkor nem is gondoltunk, s a régi várfalakat nem is bontattuk le.

Miután Mészáros hadügyminiszter látta, mily csekély befolyással bir a várparancsnokok magatartására, azon válságos forduló ponton még arra gondolt, miként győzze meg a magyar rendes csapatok parancsnokait és tisztjeit állása törvényességéről. Különös módot választott erre nézve, melynél a könnyen fölfogható zavar jött segitségére, mely ő felsége kabinet kanczelláriájában uralkodhatott. Mert csak ez által magyarázható meg, hogy az október 3-ki manifesztum után egész október végéig a következő legfelsőbb határozatok érkeztek a magyar hadügyminiszterhez, még pedig még Olmüczből is. Ezek a Közlönyben jelentek meg és igy hangzottak:

A magyar külügyminiszteriumtól.

Ő cs. kir. apostoli felsége f. é. október 17-ki legfelsőbb határozatával Mollinári Károly őrnagynak a csajkások zászlóaljától a magyar nemességet dijmentesen adományozni méltóztatott. Kelt Bécsben, 1848. okt. 20-án.

Az államtitkár távollétében.
Bartal György államtanácsos.

Továbbá eme leérkezett királyi rendeleteket közölte hivatalosan a honvédelmi bizottmány okt. 31-én:

I.

Az én magyar hadügyminiszteremhez.

Magyar hadügyminiszterem fölterjesztése folytán Latzkó Mihály százados a Sándor czár sorgyalog ezredből őrnagyi ranggal és nyugdijjal általam nyugalomba helyeztetik.

Kelt Olmüczben, 1848. október 17-én.

Mészáros Lázár, hadügyminiszter.
Ferdinánd m. k.

II.

Magyar hadügyminiszterem fölterjesztésére a Ferencz Károly főherczeg 52. sorgyalog ezred eddigi alezredesét Weiler Antalt ezennel ezredessé és ezred-parancsnokká, Mayer Ferencz első őrnagyot alezredessé, Osztoich Vilmos másod őrnagyot első őrnagygyá, Weigel Lipót századost másod őrnagygyá nevezem ki.

Kelt Olmüczben, 1848. október 17-én.

Mészáros Lázár, hadügyminiszter. Ferdinánd m. k.

Mészáros Lázár ezeket a legfelsőbb határozatokat és az osztrák miniszteri jegyzékeket elegendő számu példányokban és hiteles másolatban megküldötte az alatta álló csapatoknak az alábbi jegyzékkel ellátva:

A hitelesitett másolatban mellékelt, f. évi október 17-ki legfelsőbb leiratokból 1660—1661 sz. a., továbbá a k. 5449—8938—2918. sz. alatti ugyanazon napon keltezett cs. kir. osztrák miniszteri jegyzékből Weiler altábornagy aláirásával, a főhadparancsnoksági elnökség látandja, hogy Magyarországon még mindig létezik hadügyminiszterium, és hogy ő felsége aláirása által még mindig elismer engem Magyarország hadügyminisztere gyanánt. Midőn a netalán fölmerülő vagy már beállott kételyek eloszlatására (Ez már nyilt ellentállás által mutatkozott. A szerző) állásom folytonos törvényességének ezen bizonyságát valamennyi csapatnak nyiltan elébe terjesztem, mivel hivatva érzem magamat erre, biztosan számitok reá, hogy a főhadparancsnoksági elnökség ezután is mindent el fog követni, hogy e miniszterium törvényes rendeleteinek elég tétessék és az itt-ott még ingadozó véleménykülönbségeknek törvényes irányt fog adni.

Budapest, 1848. okt. 31-én.

Mészáros
hadügyminiszter.

XX.

A helyzet Erdélyben. — Puchner két kiáltványa. — A székely őrvidék tisztek nyilatkozatai. — A nagyszebeni őrség tisztjeinek válasza. — Vay Miklós kir. biztos kiáltványa. — Puchner br. hadtestének létszáma 1848. okt. 18-án. — Toborzás a szászok és oláhok közt. — Puchner szervezkedése. — A magyar haderő létszáma Erdélyben 1848. október havában.

Azon előadott pártélet, mely az első oláh tömeges gyülés óta Balázsfalván uralkodott, október elején már a legmagasabb fokra hágott. Az urbéri terhek megszüntetésének kihirdetése után a régi urbéri tartozások katonai karhatalommal eszközlendő behajtása, mi a szegény oláh parasztokat sujtotta, már sajnálatos kihágásokat és véronlást vont maga után. A nagyszebeni román nemzeti bizottság föloszlatása és tagjainak üldöztetése, miután a gyenge erdélyi kormányzóság annak vészes tevékenységét sokáig közönbösen nézte, hogy azután a legnagyobb szigorral vigye keresztül a rögtön itélő törvényeket, a politikai forrongást és a nemzeti gyülölséget annyira fokozta, hogy a szenvedélyek féktelensége származott belőle. Az izgatók mindent megtettek, hogy a nép dühét fölidézzék, mire az alapot már előbb lerakták.

Az oláhoknak idejök volt prefecturák, tribunatusok és centuriák alakitására hasonnevü vezetőkkel, hogy népfölkelést szervezzenek és vezethessenek, és most folytak az előkészületek a harczra. Valamennyi városban, faluban, szorosban, erdőben, elhagyott hegyormokon és legtávolabb eső völgyekben, az erdélyi Kárpátokon az oláhok ugy fegyverkeztek, a mint épen képesek vol-

tak tenni. Czigány kovácsműhelyekben lándzsák kovácsoltattak, kardok, fejszék. kések élesittettek, a legrégibb korból származó lőfegyverek, még kerekes és kovás puskák is meg lőnek igazitva. A véres munkának nemsokára meg kellett kezdetni.

Vay Miklós báró, ki gróf Teleki kormányzó leköszönése után Erdély királyi biztosának neveztetett ki és a ki alatt valamennyi polgári és katonai hatóság állott, beutazta az országot, a magyar és illetőleg székely nemzetőrség szervezését és a honvéd-zászlóaljak fölállitását eszközölte, de a helyzetet egész komolyságában nem fogta föl és igy az ő rendszabályai nem voltak ahhoz képest hozva. Igy jelesül ismételt kérések daczára, nem határozhatta el magát arra, hogy a székelyeknek engedelmet adjon egy népgyülés tartására. E megtagadás annál kimagyarázhatlanabb volt, miután gróf Batthyány Lajos miniszterelnök Klapka György, Gál Sándor és Hajnik Károly századosokat már május hóban küldötte a Székelyföldre, és a székelyekhez intézett kiáltványa alapján fölszólitotta ezeket, hogy a Magyarországot fenyegető veszélyek elháritása végett a Szegeden összpontosult haderőhöz csatlakozzanak a ráczok ellen. E rendszabály ugyan nem alapult Erdély politikai helyzetének tüzetes ismeretén, honnan egyetlen székelyt sem kellett volna eltávolitani, de mi itt egyedül tényeket regisztrálunk és azt bizonyitjuk, hogy ez a lépés mintegy 7000 székely gyülekezését vonta maga után Maros-Vásárhelyen, kik már akkor nyilatkoztak a Magyarországgal leendő egyesülés és a magyar miniszterium alá föltétlen tartozás mellett, és miután a királyt és a nádort megéljenezték, szétoszlottak.

Vay főindoka ily népgyűlések tartása ellen az ő konzervativ jellemében keresendő, de végre a székelyek nógatásainak annyival is inkább engednie kellett, mivel a Marosszékre Kossuth által kinevezett biztos, Berzenczey László maga is e népgyülés létrehozatala mellett müködött.

Miután Vay báró beegyezését adta annak megtartásába, Berzenczey október 16-ára hivta azt össze, a történelmi neve-

zetességü agyagfalvi sikra.*) Vay a konservativ és dinasztikus szellemü Mikó Imre grófot küldötte oda elnökül és megtiltotta a fegyveres megjelenést, de a székelyek e tilalomnak nem engedelmeskedtek, mivel azon hir volt elterjedve, hogy a nagyszebeni főhadparancsnokság szét akarja őket ugrasztani. Ők tehát kor-, állás- és nem-különbség nélkül és a határőrvidéki katonák tisztjeikkel jelentek meg. Az összes székely nemzet volt ott, mely a rendkivüli és komoly körülmények közt szabad ég alatt tanácskozott a szükséges teendőkről.

Miután Berzenczey a hires szónok és utána még több nagyon népszerü egyéniség szólott, hogy a foganatba veendő rendszabályokat tárgyalják, a következő pontokat egyhangulag elfogadták:

1. Az egész székely nemzet mint átalános honvédség szerveztessék, a székely katonák a többi székelyekkel egyesittessenek, a tisztek az egyes zászlóaljaknál mint a nemzetőrségnél választassanak és a főparancsnok a nemzet által kiáltassék ki. A választás magyar-sombori Sombori Sándor cs. kir. aranykulcsos és a II-dik székely huszár ezred parancsnokára és ezredesre esett, a székely hadsereg főparancsnokának végleges kinevezése azonban a magyar miniszteriumra hagyatott.

---

*) Az agyagfalvi gyülésen az ágyuk tökéletes hiánya is szóba jött és ekkor a maga alárendelt állásához és fontos müködéséhez képest nevezetes férfi lépett föl. Ez Áron Gábor volt, közember a gyalog határőröknél. Ő e gyülésen kijelentette, hogy kész ágyukat önteni. Az öreg határőrkatonát akkor kinevették, de mindnyájan elbámultak, midőn Áron a székelyeknek egy ágyut hozott, melyet maga öntött saját házánál, miután az anyagot és szükséges eszközöket hozzá vagyona nagy részének eladása által szerezte be. Áron a tüzérséghez tétetett át és őrnagygyá lett. Sina Zárdánál ágyui mellett esett el. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a székely ezredek 1848 előtt egy kis osztály legénységgel bírtak, kik egy tüzérségi tiszt által az ezredben, kit tüzértisztnek is neveztek, az ágyuk kezelésében oktatást nyertek. Föl kell itt tenni, hogy Áron Gábor is az ily emberek közé tartozott és ezáltal ismerkedett meg az ágyuk szerkezetével. Azon kis kaliberü ágyukkal ellátott osztályoknak föladata a határőrvidéki ezredeknél az volt, hogy egy szakértő tiszt vezetése alatt az ezredek, vagy azoknak egyes osztályai esetleges portyázásoknál a szomszédország határain vagy, mint ez Horvátországban gyakran történt, annak átlépésénél a szomszédországból történő erőszakos berontásoknál még hegyi ágyukkal is képesek legyenek müködni.

2. Az egész nemzet minden jelenlevő tiszttel együtt esküt tesz az alkotmányra.

3. Vay br. megkerestetik, az összes idegen csapatoknak az országból való elmozditása elrendelésére és kieszközlésére.

4. Gyulafehérvár várát székely őrség szállja meg, mint a melyre az ország számithat. Azonnal küldöttség választatott, mely e határozatokat a királyi biztosnak átvigye.

E pontozatokat áttekintve azonnal látjuk, hogy ezek kevéssé meggondolt szép beszédek eredményei voltak. Az egyetlen gyakorlati gondolat az első pont elején talál kifejezést, melyben az egész nemzetnek egy átalános védrendszerré való szervezéséről van szó. A többi pontokat bármikor könnyen lehetett papirra tenni, de gyakorlati keresztülvitelére az akkori viszonyok közt egy józanul gondolkozó ember sem számithatott. Hogy mozdithatta volna ki báró Vay a cs. kir. csapatokat Erdélyből és hogy eszközölte volna ki Gyulafehérvár megszállását a székelyek által?! Talán egyszerü rendelet által oly időben, melyben a lakosság nagy része minden engedelmességet megtagadott tőle és az október 3-iki manifesztum a cs. kir. csapatoknak és azok vezéreinek helyét, álláspontját tisztán kifejtette?

De eltekintve ezen gyakorlatiatlan eszméktől, melyeket az agyagfalvi székely-gyülés kifejtett, a székelyek katonai szervezésére és a későbbi hadi eseményekre vonatkozólag is nagy és életbevágó fontosságu volt az. Az egész székely nemzet azonnal katonailag szerveztetett, a fölfegyverzettek 4000 főnyi dandárokba osztattak a régi határőrvidéki ezredek keretei segitségével és a székely hadtest főhadiszállása Maros-Vásárhelyre tétetett át. E szervezés, mint emlitettük, az Erdélyben levő magyar csapatokra nézve nagyfontosságu volt.

A szász népvezérek szóval és irásban — kivévén az unionista «Kronstädter Zeitungot» — szitották a nemzeti viszálkodást, de tényleges föllépésükre nézve egészen a politikai helyzet tökéletes fordultáig várakozó állást foglaltak. Miután azok a szász képviselők, kik a magyar országgyülést a nélkül, hogy az engedelmet bevárnák, elhagyták és azt törvénytelennek jelentették ki, szökevényeknek mondattak ki, növekedett az izgatás Magyarország ellen. A szászok ugyan-

arra a czélra törtek, mint az oláhok, de ezeknek boszuszomjától is féltek, mi nem sokára iszonyu módon keresett kielégitést. Alsó-Fehér-, Hunyad-, Zaránd- és Belső-Szolnok megyékben megkezdették az oláhok irtó háborujokat a magyar faj és mindazok ellen, kik velök nem tartottak.

Miután az uttól félre eső egyes nemesi házakat gyilkolva, rabolva feldulták, némely nemesebben érző oláhnak sikerült a véres irtó háborunak rövid időre gátat vetni. De, midőn a reakczió pártjának küldönczei izgatni kezdettek és oly esetek fordultak elő, melyeknél a bűnök büntetlen maradtak: a fajháboru Erdélyben azzal a vadsággal tört ki. a minőt még a közép-kor is alig ismert. Mind, a ki magyar volt. még nők, gyermekek és aggastyánok is a legirtózatosabb kinzások közt ölettek meg. vagyonuk elraboltatott és házaik fölgyujtattak.

Lemondunk a többi történelmi munkákban előadott kegyetlenségek fölsorolásáról és leirásáról, mivel azok munkánk keretébe nem illenek és csak arra szoritkozunk. hogy olvasóinknak fogalmuk legyen az akkor történtekről, a Brády erdélyi ős nemesi család sorsát fölemlitsük. mely egy csapással mult ki a világból. Ennek 13 tagból álló sarjadékát ősi kastélyában támadták meg és lehengeritett szikladarabokkal ütötték agyon, a kastélyt kirabolták s fölgyujtották.

Az oláh fölkelő tömegek Nagy-Enyeden át a kies fekvésü Zalathna bányaváros. Felvincz, Kőrösbánya és sok magyar helységek nemesi házait elpusztitották s fölgyujtották. A főszerep ezen pusztitásoknál bizonyos Jankura. egy ügyvéd fiára esett, ki annyira népszerü lett az oláhoknál, hogy havasi királynak nevezték el. Ő ugyanis az ugynevezett móczok külön vezetője volt, ezek azok az oláh hegyi lakosok. kik Alsó-Fehérmegye nyugati részén laknak és ezt a gazdag vidéket Móczságnak nevezik, mely aranynyal annyira bővelkedik. mint a természet egyéb terményeivel. Jankut átalánvéve mint ezen iszonyuságok szerzőjét jelzik, de mi hajlandóbbak vagyunk hinni, hogy ő a szegény oláh népség föllázitott szenvedélyeit nem birta tovább megfékezni. Tudatlan parasztok, bármely nemzetbeliek legyenek is, ha egyszer valóságos vagy állitólagos elnyomóik ellen vannak uszitva, nem fékezhetők többé. Ezt minden kor történelme bizonyitja. És az ujabb időben is, noha

nem oly nagy mérvben tanui voltunk a népdüh kitöréseinek 1831-ben Felső-Magyarországon és 1846-ban Gácsországban. A czivilisált nyugat parasztja sem szokott hasonló körülmények között glacékeztyükkel eljárni. Az oláhoknak századokon át nem volt szabad nemzetiségökről szólani, mert ez nem volt elismerve, mint jobbágyok éltek erkölcsi elposványosodásban, tudatlanságban és szegénységben és még akkor is minden kihágásra föl lehetett őket bujtogatni, midőn jobb jövőt igért nekik az idő.

Janku*) bizonyosan nem bocsátkozott volna velünk alkudozásokba, mikre 1849. év május havában vállalkozni kész volt, hogy a magyar haderőkhöz néhány oláh csapatok csatoljon, ha gyülölsége Magyarország ellen egész az irtó-háboruig ment volna. Később majd visszatérünk e fontos tárgyra.

Alig tömörültek a székelyek s voltak szervezve féligmeddig, már is megtorláshoz kezdtek. Bejárták a szomszédos völgyeket és hegységeket, és a magyarokon elkövetett rémtetteket hasonló módon fizették vissza. Ez alkalommal Szász-Régen, Máriavár és Mézvár nagyon sokat szenvedtek. A legvadabb fajháboru kezdődött és párhuzamosan dühöngött a rendes katonaság háborujával.

E komoly helyzettel szemben Vay br. rendkivüli királyi biztos nem mutatkozott erélyesnek, mit azon igyekezetének, hogy csak törvényes eszközökkel járjon el, lehet tulajdonitani. Most tehát igen sok, majdnem minden báró Puchner hadpa-

*) Janku egy ügyvéd fia, mint azt a hadjárat lefolyása alatt tanusitotta, igen ügyes guerilla-vezér volt és e tekintetben a császár ügyének lényeges szolgálatokat tett. A hadjárat után rendjelet kapott az osztrák császártól és az orosz czártól, melyeket azonban el nem fogadott. Midőn ő felsége Ferencz József király Erdélyben első körutját tette, Janku Schaguna oláh püspök által egy oláh paraszt küldöttség bemutatásával volt megbizva, de anélkül, hogy erről jó eleve bejelentette volna lemondását, elmaradt. Nem sokára ezután őrültnek hiresztelték s egy időre letartóztatták. Röviddel a magyar forradalom elnyomása után Janku a külfölddel fentartott összeköttetései miatt gyanussá tette magát, s igy 1852-ben Triesztbe belebbeztetett. Később visszatérvén hazájába, nem talált állandó foglalkozást többé és mindinkább búskomorrá lőn és miután napokon át furulyázva élt mint kóbor zenész azokon a vidékeken, hol egykor bálványozták, végre az egész világtól elhagyatva a szó legszorosabb értelmében éhen halt meg az utczán.

rancsnok altábornagytól függött. Puchner báró kezdetben hódolt a magyar miniszterium parancsainak és rendeleteinek, de midőn a politikai viszonyok bonyolulni kezdettek, némely rendszabályoknál esetleges fordulatra kezdett gondolni *). Mindazáltal kerülte a nyilt szakitást a magyar miniszteriummal, még akkor is, midőn az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelent. Tudvalevőleg gróf Latour cs. kir. hadügyminiszter levele, a melyben a helyzetet Magyarországon, hol a viszonyok más fordulatot vettek, jelzi, valamint a császári manifesztumról is

*) Itt csak egy esetet akarunk fölhozni: Mészáros hadügyminiszter augusztus vége felé a nagyszebeni főhadparancsnoksággal közölte, hogy ő felsége az összes miniszterium kérelme folytán Budára fog jönni és e közléssel kapcsolatban azon parancsot adta ki, hogy a kitünő Uracca gránátos zászlóalj Nagyszebenből azonnal kettőztetett menetben Budapestre küldessék, hol az lesz rendeltetése, hogy a királynak diszőrségül szolgáljon. Minthogy a király utazása Budapestre kérdés tárgya volt, a hadparancsnok a zászlóalj elindulását néhány nappal el akarta halasztani, mire egy uj zászló felszentelése szolgált ürügyül. Puchner e halasztás alatt biztos hireket remélt kapni az utra vonatkozólag és ha a király el nem utazásáról birt veendett, el volt határozva, a zászlóaljat el nem inditani, de mivel semmi bizonyosat nem tudott, teljesitette a magyar hadügyminiszterium parancsát.

A gránátos zászlóalj a zászlószentelés megtartása után utnak indittatott és szeptember 20-án Karczagra ért. Itt az a hir keringett, hogy ő felsége nem fog Budára jönni, mire több tiszt azt a nézetet fejezte ki, hogy most jó volna Erdélybe visszamenni. Igen természetes, hogy a zászlóaljparancsnok tisztjei nézetében nem osztozott, de midőn másnap reggel a zászlóalj folytatni akarta utját, egy 31-ik gyalog ezredbeli tiszt jelent meg mint futár Erdélyből és az őrnagynak egy szeptember 16-án kelt parancsot adott báró Puchner altábornagytól, hogy zászlóaljával térjen vissza Erdélybe, mi csakugyan meg is történt. A zászlóalj visszaindult és sem két utána küldött miniszteri biztos fenyegetései és kérései, sem Magyarország főhadparancsnoka báró Hrabovszky altábornagy parancsa, a ki alá tartozott, nem birhatta rá, hogy Nagy-Váradról, a hova érkezett, Budára menjen. Ez a zászlóalj szeptember 27-én Kolozsvárra érkezett.

Ez eset, mely a 62. cs. k. sorgyalog-ezred történetében részletesebben van előadva, ujolag bizonyitja, hogy az akkori időben mindenki annak engedelmeskedett, a kinek épen engedelmeskedni akart és hogy a magyar miniszterium ily esetekben vagy hatalommal vagy bátorsággal nem birt parancsai keresztülvitelére. Báró Puchner ez esetben nyilatkozatra szólittatván föl, a zászlóalj jelenléte szükségességét adta indokul, mit tenni az akkori viszonyok közt nem volt nehéz.

tudósit és a foganatba veendő katonai rendszabályok tételét meghagyja, elfogatott, de Puchner mindezekről titkos uton értesült. De csak akkor érezte magát inditva álláspontja tökéletes megváltoztatására, midőn közvetlen utasitások érkeztek számára Bécsből, melyek semminemű megfontolást nem engedtek, hanem föltétlen engedelmességet tettek kötelességévé és ez által eljárásának irányt szabtak.

Ekkor az osztrák hadseregben megőszült és megkülönböztetett tábornok nem fontolgatott többé, hanem hátat forditott Magyarország ügyének és egy október 18-án kibocsátott kiáltványban jelölte álláspontját azzal, hogy, mint abban mondá, a magyar törvénytelen és terrorizáló kormány elnökének Kossuth Lajosnak az engedelmességet fölmondotta, Erdélynek Magyarországgali egyesülését megszüntnek tekintette, báró Vay Miklós magyar kormánybiztos minden rendeletét megsemmisii tette, a népfölkelést elrendelte, minden székely tisztet, ki Magyarországgal tartana, a katonai törvényekkel fenyegetett. Erdélyt ostromállapot alá helyezte és a népet, valamint a hatóságokat a hadparancsnokság iránti föltétlen engedelmességre kötelezte.

Hogy ezen kiáltvány csak a Puchnernek küldött utasitás értelmében volt kiadva, az leginkább a Magyarország és Erdély közti kapocsra vonatkozó passzusból is kitünik. Mert egy parancsnokló tábornok az ostromállapot keretébe illő minden rendeleteket hozhat, melyekben a törvényes állapot ideiglenes fölfüggesztése magától értetődik; de az alkotmány és az azzal kapcsolatban levő törvények fölfüggesztését csak a király vagy a törvényhozás rendelheti el. Midőn báró Puchner altábornagy Erdély unióját megszüntnek jelentette ki, bizonyosan nem saját kezdeményezéséből cselekedett.

A mi a népfölkelés szervezését illeti, rendelet csak abban az értelemben adathatott ki, hogy a már hetek előtt önkényüleg és minden képzelhető erőszakoskodás által életbe léptetett oláh népfölkelésre a törvényesség bélyegét üsse. Puchner azonban e rendeletnél, mint ezt nem sokára elmondjuk, a tömegek fegyelmezettségét tartotta leginkább szem előtt.

Puchner báró altábornagy Erdély népeihez intézett kiált-

ványával egyidejüleg az Erdélyben elszállásolt cs. kir. csapatokhoz is intézett egy kiáltványt, mely igy hangzott:

«Mig ő felsége október 3-ki császári manifesztumával Magyarországot és mellékországait hadi törvények alá állitja és a legfelső hatalmat a katonai hatóságra ruházza át, az alatt egy ő felsége által meg nem erősitett törvénytelen bizottmány azt a fölszólitást intézi e tábornoksághoz Budapestről, jelentené ki, akar-e alárendelt csapataival a föloszlatott magyar miniszteriumnak engedelmeskedni, ellenkező esetben mindenki, ki magát e fölszólitásnak alá nem veti, törvényen kivülinek jelentetik ki.»

«Én a cs. kir. itteni csapatok becsületét, kitünő szellemét és rendithetetlen hüségét legérzékenyebben sérteném, ha e hirre kérdést intéznék hozzájuk. Nem, csak tudják meg a vitéz csapatok, hogy képeseknek tartották őket arra, hogy forrón szeretett császárunk és királyunk iránti hüségükben megingathatók volnának.»

«Mi tiszteljük mindenkinek törvényes alkotmányos szabadságát, mert azt szeretett uralkodónk adta. De mi a trón jogait, valamint a magunkéit is védjük minden bitorlás ellen. Azért is, vitéz csapatok sorakozzatok a szeretett császár zászlói alatt, melyeket csak életünkkel ragadhatnak el és bármit hozzon is a legközelebbi jövő, mi vérünket, életünket adjuk uralkodónkért és az összmonarchia alkotmányos szabadságáért.»

Mind a két kiáltvány ugyanazon napon lett a nép és az őrség előtt a nagyszebeni főtéren ünnepélyesen kihirdetve és a jelenlevők a császár éltetésével fogadták azokat.

Puchner kiáltványai a székely határőrvidéki ezredek tisztjeinek nyilatkozatát vonták legközelebb maguk után. Ezek ugyanis az Erdélyben levő összes csapatokhoz fölszólitást bocsátottak közre, melyben álláspontjokat fejtették ki. Ezen sok tekintetben nevezetes és fontos felhivás következőleg hangzott:

«A székely tisztek az Erdélyben állomásozó csapatok tisztjeihez:

Maros-Vásárhely, 1848. október 21.

«Bajtársak! Testvérek!»

«A törvényes csend és rend hazánkban meg van zavarva és a törvényes, a király iránt hü elöljárók több helyütt elüzettek.

Ártatlanok gyilkosok fegyverei áldozatául estek és a kik meg akartak menekülni, koldusokká lettek, mert vagyonuk a lázadók és gyujtogatók által semmivé tétetett.»

«Ezek az okok, a melyekért a székely nemzet a fölbontott rend helyreállitásáért fegyvert ragadott. Katonai kötelességünknek ismerjük, az eként fenyegetett népet megvédeni és a személy- és vagyonbiztonságot, valamint hazánk békéjét helyreállitani és törvényes királyunk iránti hüségünket saját vérünkkel pecsételni.»

«Mi Magyarország királyának tántorithatlanul hivei vagyunk és nem szenvedhetjük meg a foltot katonai becsületünkön, hogy kardjainkkal a hüvelyben nézzük, miként esik a haza rablócsőcselék martalékává. A katonai becsület nálatok is ugyanazzal a jelentőséggel bir, mint nálunk és nem hihetjük, hogy most, midőn föllépésünk czélját kimondottuk, hogy hük akarunk maradni királyunkhoz és hazánkhoz, és ezt tanusitani kivánjuk eskünk iránti hüségünkkel, hogy férfiui szavunk nálatok visszhangra ne találjon.»

«Ezért hivunk föl benneteket, sőt férfiui vitézségtökre, nemes lelketekre és katonai büszkeségtekre hivatkozunk, egyesüljetek velünk a királyi trón ótalmára, a törvényes szabadság megvédésére, a személy- és vagyonbiztonság védelmére.»

«Küzdelmünk czélja szent: mert semmi sem hoz oly becsületet fegyvereinkre, mintha visszaadjuk a hazának a csendet. Azonnali választokat elvárjuk, a katonai becsületben helyezett ama szilárd hittel, hogy senki sem lesz köztetek, ki rablók és gyilkosok megvédéseért fogna harczolni, de a jelen időben semmi sem oly szükséges, mint a kölcsönös irányokat ismerni és biztonsággal tudni, ki a barát és ki az ellenség.»

(Itt következnek az aláirások.)

A választ e felhivásra a nagyszebeni őrség tisztjei az Erdélyben állomásozó egész hadtest nevében oly módon adták meg, mely minden kételyt kizárt az iránt, hogy az ő álláspontjok egykori székely bajtársaikéval homlokegyenest ellentétes volt. A válasz igy hangzott:

«A nagyszebeni helyőrség a székely határőrtiszt urakhoz.»

«Nagy-Szeben, 1848. október 28-án.»

«Október 21-ki fölhivástokban, melyet Maros-Vásárhelyről intéztetek az összes itteni csapatokhoz, kijelentettétek, hogy csak a megzavart rend helyreállitása okából fogtatok fegyvert Ha ez igaz, akkor nekünk ugyanazon szándékunk volna, ugyanazon egy czélunk és mi örömmel nyujtanók nektek kezeinket az egyesülésre.»

«De nem igy áll a dolog. Mig ti azt állitjátok, hogy a királyért és a jó ügyért harczoltok, csak a radikális pártnak szolgáltok, melytől egyedül származik itt a rend és csend fölbomlása. Mi a dráma fejlődését figyelemmel észleltük, mely most Erdélyben lejátszódik és meggyőződtünk róla, miként állanak a dolgok a maguk valóságában.

«Az egész országban béke, rend és biztosság uralkodott, csak nálatok székelyeknél kezdett először a pesti demagógoknak küldönczei által vetett ellenszegülés és anarchia magva gyökereket verni és buján növekedett fejeitek fölé.»

«Emlékezzetek vissza az uzoni*) eseményekre, miként tünt el azon nap óta közületek a fegyelem és rend. Igen jól tudjuk, hogy ti székely tisztek már régóta nem cselekesztek szabadon és nem jártok el kötelességszerüleg, hanem hogy azon párt által elvakitott fiatalabb legénységteknek, a mely titeket fenyegetés által arra kényszerit, a mit akar, föltétlenül kötelesek vagytok engedelmeskedni.»

«Tegyétek mint becsületes férfiak kezeiteket szivetekre és mondjátok, vajjon a kötelességnek és meggyőződésnek, vagy inkább azon terrorizáló kényszeritésnek engedelmeskedtek, mely Magyarországból ered és minden más szabad érzést bilin-

*) 1848. april 27-én a 2-ik székely ezredből 4 századnak Brassóba kellett volna érkeznie. 26-án Uzonba érve azonban nemcsak a továbbindulást megtagadták, hanem különféle kihágásokat követtek el és fegyelmetlenségi példát adtak tisztjeik ellen, kik az engedetleneket rendre és a parancsok teljesitésére akarták szoritani. 1600 kovás puskát, melyeket a 2-ik székely ezrednek a főhadparancsnokság rendeletére át kellett volna szolgáltatni, ez a csapat nem engedte a székely határon átszállittatni, miután a fegyverek a sepsi-szentgyörgyi széképületben letéteményezés végett átadattak, a határőrvidéki katonák elszéledtek s hazájokba tértek vissza.

csekbe ver. Katonai kötelességről szóltok, hüségről törvényes királytok iránt és alig hihető, világosan ellene cselekesztek.»

«Legszentebb esküvel engedelmességet és hüséget igértetek öröklött császárunknak és királyunknak és mégis azon ponton álltok, hogy álürügy alatt, mintha királytokat védenétek, az összmonarchiát, a birodalmat megbuktassátok.»

A ti, a mi uralkodónk, mint az a cs. kir. manifesztumok által (az október 3-ki, 4-ki, 15-ki, melyek a főhadparancsnok október 18-ki kiáltványa által ki lettek hirdetve) közhirré tétetett, a budapesti törvényellenes kormányt feloszlatta, és ti mégis a helyett, hogy a király zászlóját követnétek, ismert csalódásoknak hivén, fegyvereiteket a király ellen ezen pesti rémkormány mellett akarjátok használni, mely nem egy cs. kir. alkotmány ajándéka és minden nemzetek egyenjogositása, hanem a leghallatlanabb abszolutismus vas vesszejét suhogtatja, más nemzetiségeket lábbal tipor és legszembeszökőbb ellentétben áll a szabadság és egyenjogositás szineskedő jelentésével, mindent bemocskol a hon- és felségárulás bélyegével és elbocsátással fenyeget mindenkit, ki igaz hive a császárnak és királynak és valóban ragaszkodik az alkotmányos egyenlőséghez és szabadsághoz.»

«Katonai kötelességről és becsületről szóltok, de egy párt felé fordultok, mely a király nevében demagogikus czélokból az ő jogait aláaknázza és visszaél azokkal, az ezredek katonáit dicsteljes zászlóitól majd erővel, majd ravaszsággal és csalással elidegeniti és gyalázatos árulásra és hitszegésre csábitja.»

«A király érdekében akartok cselekedni, de elpártoltatok az általa fölibétek állitott törvényes parancsnoktok engedelmességétől. Ép ugy azt állitjátok, hogy a Székelyföldön kivül megzavart rend helyreállitásáért fogtatok fegyvert, mig éppen saját területeteken és köztetek, a fegyveres törvények közt otthonos az anarchia, és csak azon párt üzelmei és rémrendszere által, melyet védelmeztek, zavartatott meg az eddigi béke és jó rend az ország más részeiben is, egészen uralkodónk atyai szándékai ellenére.»

Ha lázadókat és gyujtogatókat emlitetek, kik ellen az

ország védelmére keltek harczra, hallgattok azokról a jelenetekről és kivégzésekről, a melyek által csak a ti pártotok vitte elkeseredésre a népet.»

«Avagy csakugyan nem tudnátok, hány falvat hamvasztottak el a ti pártotok csapatai, melyek még mindig pusztitják és gyujtogatják azokat, vagy ily tettek csak azért, mert pártotok követi el, jobb nevet érdemelnek? Ily uton soha sem fogjátok a rendet és békét helyreállitani. Mi utáljuk e nyers vad szenvedélyek kitöréseit, bármely oldalról követtetnek is el és egész erélylyel és hatalommal készek leszünk ily szerencsétlenségeket, a hol csak szerét tehetjük, megakadályozni és a tetteseket a legszigorubb büntetésnek átadni, valamint soha se fogjátok hallani, hogy a cs. kir. katonaságot hasonló szemrehányás sujtaná.»

«Hogy az ország teljes vesztének és a ti pártotok által fölidézett polgári háborunak véget lehessen vetni, a mi főhadparancsnokunk (az október 18-ki kiáltványban) az igaz ügy élére állott, hogy ha másképen nem lehet, fegyveres erővel állitsa helyre és biztositsa a közrendet.»

«Sorakozzatok a ti, valamint a mi közös, ő felsége által behelyzett törvényes vezérünk zászlói alá, melyek a császárért s királyért, az összmonarchiáért és az alkotmányos szabadságért s a nemzetek egyenjogositásáért lobognak, és a legszebb, legjutalmazóbb czél: nem csak a haza megnyugtatása hanem az összmonarchia fenntartása is egyesülve biztosabban és gyorsabban fog sikerülni.»

«Nyilt karokkal fogunk fogadni és a kötelességre és a hűségre alapitott szövetkezés az egész hadseregnek becsületére fog válni.»

«Ez a mi őszinte nyilatkozatunk. Tudjátok most, mihez tartsátok magatokat.»

(Következnek az aláirások.)

Olvasóinkra bizzuk, hogy a történelem nyomán saját maguk kommentálják e kijelentéseket és itt azt a kiáltványt közöljük, melyet báró Vay Miklós rendkivüli biztos Puchner két kiáltványával szemben október 23-án kibocsátott. Ez következőleg hangzott:

Vay Miklós báró kormánybiztos kiáltványa Erdély né-

peihez! Közzététetett a pesti hirlapokban, kelt november 3-án. Hazánk fölött mindinkább tornyosul a veszély, sőt aláváló eljárás, árulás és cselszövények megsemmisitéssel fenyegetnek. Pár hó előtt Urbán alezredes Naszódon gyalázatos tervét azon ürügy alatt kezdette meg, hogy a hozzá önkénytesen gyülekező népet a király iránti hüségre megeskette és az ezrenkint köréje csődülő falusi lakosokat békességre és engedelmességre intette. Én és a kir. kormány a gonosz szándékot sejtvén, tiltakoztunk Urbán alezredes ezen eljárása ellen a szebeni főhadparancsnokságnál, mely mindannyiszor megigérte, hogy őt rendre fogja utasitani, egyszersmind pedig ünnepélyesen fogadta, hogy a rendet és csendet a hazában minden áron föl fogja tartani. A főhadparancsnokság ünnepélyes igéretét be nem váltotta, mert mig már előbb is többszöri fölszólitásaimat és követeléseimet nem vette tekintetbe, a magyar területet minden katonaságtól és minden nagyobbszerü védelemtől megfosztotta, sőt maga szitotta alattomban a polgári háborut. Erre Puchner Antal báró főhadparancsnok, ki mult hó 9-ki hivatalos köriratában kijelentette, hogy betegeskedése folytán a kormányzást tovább nem folytathatja és azt letette, október 18-án mégis minden törvény fölébe helyezte magát, ő felsége nevében (a nélkül, hogy fölhatalmazást birt volna fölmutatni) az én és a kir. kormány erős tiltakozása daczára, a polgári és katonai hatalom átvételére törekedett és erőszakos kormányzását azzal kezdte, hogy békés polgárokat lakásaikból Urbán alezredeshez és Balázsfalvára fogságba hurczoltatott, többeket lekonczoltatni, s Gyulafehérvár városát a várbeli őrség szemeláttára fölgyujtatni engedte. Hogy pedig e lázadással fenyegető eljárását sikeresebben folytathassa, az idegen országban elszállásolt katonaságot élet megsemmisitésére, vagyon elpusztitására és a magyar nemzetiség letiprására akarja fölhasználni, melyet mind e mai napig a legveszedelmesebb helyeken utolsó segédeszközétől is megfosztott.

A hazának ily szomoritó és megcsalatott állapotában ezennel mint felséges királyom által az erdélyi részekre kinevezett kir. biztos, ezen részek védelmére és megmentésére kötelességemhez képest általános népfölkelést rendelek el. Kel-

jen föl mindenki, öregek és fiatalok ragadjanak fegyvert, és seregeljenek egybe a haza ótalmára, minden hatóság gyüjtse össze haladéktalanul fegyveres véderejét egy általa kijelölt helyen, hogy a megtörtént egyesülés után a mi vitéz 40 ezernyi székely testvéreinkkel legyőzzük azt az ellenséget, mely szép igéreteit gyalázatos csalással váltotta be és melynek szemei előtt nincs más czél, mint hogy életünket, vagyonunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat megsemmisitse és a századok óta virágzó Magyarországot ránk nézve idegen területté változtassa.

A vitéz székely nemzet tömegesen kel föl a haza ótalmára és Királyhágóntuli magyar testvérei védelmére fog sietni. — Végre tudomásul adom, hogy mindenki, ki a haza ellen fölkel, pártot üt és ellenségeinkkel közremüködik, mint az ujonan kivivott szabadságra nem méltó, azt ne is élvezze és el fogja veszteni azt a szabad földet, melyet nagylelkü áldozat árán nyert. ezen föld pedig azoknak fog jutalmul adatni, kik a haza megmentésére segédkezeiket ajánlották föl.

Ezekre hivom föl mint kir. biztos, ő felsége az én felséges királyom V. Ferdinánd és szeretett hazám nevében az erdélyi részek összes lakosságát.

Kolozsvárott 1848. október 23-án.

V a y M i k l ó s báró m. k.
királyi biztos.

Erdély rendkivüli kir. biztosának e kiáltványa alig nevezhető egészben sikerültnek. Hiányzik benne itt-ott a logika. Ez ugyan oly hiba, melyet az azon időben fölidézett fogalomzavarok közben menthetőnek látunk, az előzményekkel, melyek mind arra vezettek, a mit ő előhoz és a tényleges körülményekkel nem minden pontban áll összhangzásban és oly rendszabályokat hoz, melyeket már előbb kellett volna megtenni. Meglepően hat az a passzus, mely Urbán alezredes tevékenységére vonatkozik. A királyi biztos azt mondja, hogy az alezredes azon ürügy alatt kezdette meg tervét, hogy a hozzá önkénytesen sereglő népet a király iránti hüségre eskette, és az ezrenkint körülte csoportosuló falusi lakosokat békére és engedelmességre intette é s k o n s t a t á l j a, hogy ő é s a

kormányzóság a gonosz szándékot sejtve, még nem is tettek erőteljes tiltakozást Urbán alezredes eljárása ellen a nagyszebeni főhadparancsnokságnál. Mint fennebb kimutattuk, Urbán alezredes nem játszott titkos játékot, hanem kiáltványt bocsátott ki, melyben határozottan a dolgok állása ellen fordul és az oláhok nem önkénytesen csődültek hozzá, hanem hozzá hivattak. Miután Vay és a kormányzóság még erős tiltakozást nem adtak be Urbán eljárása ellen. Puchner báró altábornagy van vádolva mulasztással. Kétségtelenül feleletre vonta a főhadparancsnok Urbán alezredest és nagyon valószinüleg oly fölvilágositást kapott tőle, mint Mayerhoffer alezredes adott báró Piret altábornagynak. A kir. biztos későbbi sürgetései igen természetes még kevésbbé voltak sikeresek. Ha a székely népgyülés rögtön követte volna az oláhokat, ez sok bajt gátolhatott volna meg és jobban meggondolt határozatok hozathattak volna. A 62-ik cs. kir. sorgyalogezred történetében minden osztály tüzetesen föl van hozva, a mely adóexekuczióra és a rend fentartására alkalmaztatott. Midőn Puchner látta, hogy csapatai kisebb osztályait nemcsak lefegyverezni igyekeztek, hanem egyes esetekben ezt foganatositották is, és midőn végre rövid idővel az ő nyilatkozata után a császár ügye mellett a székely népgyülés a cs. kir. csapatok elmozditását kivánta Erdélyből, akkor ő ezeket mind inkább összpontositani igyekezett. A rendelkezésünkre álló adatoknál fogva kételkednünk kell a fölött, hogy Puchner báró, ki igen humánus természetü férfiu volt, az Erdélyben elkövetett szörnytettekhez közel állott. A gyulafehérvári tűzvész nem volt Puchner műve és a várőrség közönyösségének oka Horvát vezérőrnagy volt. Ezeket minden esetre meg lehetett volna eleinte akadályozni, később pedig legalább enyhiteni, ha a királyi biztos a helyett, hogy október vége felé, előbb szervezett volna egy jól vezénylett és csak az önvédelemre szoritkozó népfölkelést. Akkor a magyarok nem lettek volna oly sokáig védtelenek az oláhokkal szemközt.

Október 26-án báró Puchner altábornagy a szörnytettekre vonatkozólag, melyek Erdélyben egyre szaporodtak, fölhivást intézett Erdély lakosaihoz, melyben a gyilkolást, gyujtogatást és rablást eltiltotta, különben a legszigorubb rend-

szabályokhoz igért nyulni és ugyanaz napon Nagy-Szebenből a következő levelet intézte egyik barátjához, melyet már évek előtt vettünk báró Kemény Zsigmondtól. A levél igy hangzik:

Nagy-Szeben. 1848. október 26-án.

Elhiheti kedves barátom, hogy engem a szörnytettek hirei kétségbe ejtenek. A zalatnai szomoru eseményeket, minőket a történelem még a tatárjárás idejéből sem mutathat fö nagyobb mérvben, fájdalom, nagyon is jól ismerem. Bármennyire szeretném is önt itt látni, mégis hiában jönne, mert ezen szörnytettek ismétlése kétségbeesésemet annyira fokozná, hogy semminemü üzletre képes nem lennék.

Minthogy Batternay Emilia sem nem válaszolt, sem nem jött ide, ez engem miatta, Tóni és Géza miatt nagyon aggaszt. Nagyon kérem önt, tudja meg, hol van és tudósitson róla. Minden esetre irjon. Az isten tartsa meg nekem Amáliát és a gyermeket.

az Ön lekötelezettje
Puchner m. k.

Sietősen!

Déváról is hasztalanul tudakozódtak Batternayék felől.
Nagyságos Dézsán Kálmán urnak.
A királyi főtörvényszék első jegyzőjének,
szivességből Gyula-Fehérvárott.

Puchner br., hogy az országban uralkodó embertelen garázdálkodásoknak véget vessen, később egy második kiáltványt bocsátott közre, melyet más helyütt egész terjedelmében reprodukálni fogunk.

Miután báró Puchner nem szoritkozott arra, hogy a törvényes állapot megszünte után egyszerüen lelépjen tevékenysége szinteréről, hanem fegyvereit egész határozottsággal Magyarország ellen forditotta, gondoskodott róla, hogy haderejét szilárditsa és lehetőleg szaporitsa.

Kis hadtestének valóságos létszáma október 18-án ez volt:
2 zászlóalj a Bianchi 63. gácsországi sorezredből 2080 ember.
1 zászlóalj a Sivkovich gácsországi sorezredből 900 »

3 zászlóalj a Károly Ferdinánd főherczeg 51. erdélyi sorezredből	1600	ember
1 zászlóalj a Turszky lovag 62. sorgyalogezredből	150	»
1 zászlóalj a Leiningen gróf 31. sorgyalogezredből	550	»
1 erdélyi gránátos zászlóalj báró Uracca . . .	500	»
1 század tábori tüzérség az 5. ezredből . . .	180	»
6 század a szavojai herczeg 5. dragonyos ezredből	580	ló
8 század a Miksa Ferdinánd főherczeg 3. könnyü lovas ezredből	720	»
az 1. és 2. oláh határőrvidéki ezred összesen .	4000	ember.
2 század a székely huszár ezredből	150	ló
2 hatfontos és egy három fontos üteg 6 ágyujával		
összesen .	11410	ember

ezek közt 1450 lovas.

Az erdélyi gyalogezredek igen csekély létszáma részben az akkori táborozási viszonyokból, másrészről a legénységnek a honvédséghez való átlépéséből és más rendkivüli hiányzásokból eredt. Voltak századok, melyek alig állottak 50 emberből.

Puchner br. altábornagy igy a gyenge erdélyi ezredek kiegészitéseül október 23-án a szabad toborzást rendelte el, mi azon napon a nagyszebeni köruton meg is kezdetett. Többnyire oláh és szász lakosok jelentek a toborzó asztalnál, hogy a császáriak alatt harczoljanak. Miután azonban szász és oláh részről hangoztatták, hogy az országban létező csapatok kiegészitésénél mind a két nemzet részt vegyen, ennélfogva a nagyszebeni főhadparancsnokság azt a hozzá szitó hatóságok kerületén és helyiségeiben el is rendelte. Ugyszintén tartalékosztály alapitása határoztatott el a három erdélyi ezredre nézve. Az összes szükséglet 37.215 ember volt, kik többnyire a szász lakosságból kerültek. A szászok még egy vadász-zászlóaljat is állitottak, melyből később a cs. kir. 23. vadászzászlóalj alakult. A toborzás azonban nem ment oly gyorsan, ugy hogy a tartalék-osztályok csak 1849. év január havában állittattak föl. A lövész-századok azonban 200 embernyi létszámra, az Uracca gránátosoké pedig 150 emberre emeltetett.

A fölszerelésnél és a tartalék-századok egyéb szükségleteinek és az ujonczok állitásánál igen silány volt az ered-

mény, a többnyire gyakorlatlan ujonczokból álló legénység igen hiányosan volt ruházva és fölszerelve, nagy részük csak kovás-puskákkal fegyvereztetett föl, vászon kenyeres-tarisznyák helyettesitették a tölténytáskákat. A fölállitott tartalékosztályokba az altiszteket a gránátos legénységből vették. Az osztályok kiképezése nagy szorgalommal és buzgósággal történt. hogy az ujonczok legelőbb megismerkedjenek a fegyverek használatával.

Az egész erdélyi főhadparancsnokság rendelkezése alatt a császári csapatoknak csak egy Gyulafehérvárott állomásozó tüzérszázadja volt. Igy tehát a gyalogságból és nemzetőrségből kellett képzettebb embereket venni. Ágyuk és társzekerek elé parasztlovakat fogtak, a legénységet tüzéri szolgálatra még be kellett tanitani. Azok, kik egykor a tüzérségnél szolgáltak, ütegparancsnokokká lettek, igy Kerle főhadnagy a 63. sorgyalog-ezredből, ki az első nagyszebeni csata alatt határozott föllépése által a Mária Terézia lovagrendet nyerte és a háboru után a tüzérséghez tétetett át, később tábornokká lőn. Utász-osztály és hidász-készlet is állittatott fel egy szakértő tiszt vezénylete alatt. Az élelmezési és egészségügyi osztály igen nyomorult állapotban volt és a legtöbb csatában a sebesültek szállitási eszközök hiánya miatt ott hagyattak.

Az, a mi a báró Puchner altábornagynak Wardener dandártábornok megérkezése előtt Bukovinából a fenn elősorolt csapatokból rendelkezése alatt állott, a következő csapatok voltak: a szász nemzetőrség, a szász népfölkelés és az oláh népfölkelés, állitólag 150,000 harczosra téve, kikből azonban mindig változó erőben 800—1000 ember lépett csak föl napjában közremüködni a császári csapatokkal.

Azon állitást, hogy az oláh népfölkelést ugyszólván nem lehet tekintetbe venni a császári csapatok hadmüveleteinél, nagyon kétségbe kell vonnunk. Katonai értéke ugyan a népfölkelésnek átalában nincsen, hogy ha annak alkalmazásáról van szó a csatamezőn, de az erdélyi népfölkelés, jelesül a móczoké, igen sok bajt okozott a magyaroknak és ezek hadereje nagy részét igénybe vette, melyet nyilt csatában lehetett volna különben alkalmazni.

A császári csapatokkal szemközt Erdélyben október havában a 8 zászlóaljból álló magyar rendes sorgyalogság, mely két föloszlatott székely határőrezredből alakult, a 14. és 12. honvéd-zászlóalj és két más fölállitandó zászlóalj, 4 század székely-huszár, 2 osztály Mátyás-huszár, több nemzetőri zászlóalj Nagy-Enyedről, Tordáról, Szamosujvárból, Kolozsvárról stb., továbbá 1 zászlóalj bihari nemzetőrség, 1 zászlóalj szabolcsi, 2 üteg tüzérség, 10.000 ember népfölkelésből állott.

Miután a székelyek szervezése csak a téli hadjárat lefolyása alatt fejeztetett be, ennélfogva az erdélyi csapatok véderejének létszáma a dzsidákkal fölfegyverzett nemzetőrség és a népfölkelés tekintetbe vétele nélkül mintegy 4000 ember gyalogságból, 1300 lovasból és 16 ágyuból állott. A székely határőrökön kivül a csapatok többnyire gyakorlatlan és tapasztalatlan ujonczokból állottak, kiknek ruházata és fölfegyverkezése sok kivánni valót hagyott hátra. A fegyelem akkor még igen laza volt.

A magyar csapatok élére Erdélyben Vay Miklós br. rendkivüli kormánybiztos előterjesztésére báró Baldacci ezredes állittatott, ki egyszersmind tábornokká is neveztetett ki. Baldacci, mint azt olvasóink már tudják, igen nagy müveltségű katona volt, nagyon képzett férfiu, de a gyakorlottság terén kevéssé volt jártas, hogy egyébbiránt jó terveit kellőképen keresztül vihesse. Végre meg nem is birt határozottsággal: ezen hiba valószinüleg az ügy iránti lelkesedés hiányából származott, midőn a törvényes állapot ingadozni kezdett. Ennélfogva ugyanis az első hadi események Erdélyben a magyar csapatokra nézve kedvezőtlen fordulatot vettek, a mihez ugyan Vay ingadozó eljárása is járult.

Ha a két oldalróli haderő viszonyait Erdélyben, a mint azok az akkori időben állottak, összehasonlitjuk, az sül ki, hogy a báró Puchner alatt álló cs. kir. hadtest ép ugy számra, mint minőségre nézve nagyobb előnyben volt.

XXI.

A nemzetgyülés kiáltványa november 26-ikáról. — A magyar püspökök pásztori levele november 28-áról. — A király manifesztuma november 6-áról. — A király kiáltványa Magyarország földmüvelő lakosságához. — Kossuth Lajos beszéde a november 9-diki képviselőházi ülésen, a schwechati csatáról és a magyar hadsereg szervezéséről. — Windischgrätz herczeg tábornagy fölhivása Moga altábornagyhoz és a magyar szolgálatban álló cs. kir. katonatisztekhez november 12-éről. — Windischgrätz herczeg kiáltványa november 13-dikáról. — Görgey kiáltványa a feldunai hadsereghez, november 26-áról. — A magyar külügyminiszterium megszünése.

Noha a korona ép ugy mint a nemzetgyülés a maguk álláspontját ismételve megállapitották, a végelhatározás előtt ezt még egyszer tették. A kiáltványok és fölhivások tartalma magától értetődve, ugyanaz maradt, csak a hang különbözött. A korona erélyesebben szólt és a nemzetgyülés többé kevésbé ingerülten és az előbbi tekintetek mellőzésével. Ez természetes tünet volt, mely az események fejlődéséből folyt. A végrehajtó hatalmak nyilatkozataihoz a parancsnokló tábornokoké és testületeké csatlakozott, ugy hogy október végétől november közepéig a kiáltványok és hirdetések egész sora jelent meg, melyek közül a legfontosabbakat a történelem érdekében közölnünk kell.

A nemzetgyülés egy röpiratok által terjesztett kiáltványt bocsátott ki Magyarország népeihez, melyben ő felsége utóbbi időben megjelent manifesztumaira hivatkozott, és a mely annak ismétlése volt, mit a nemzetgyülés Magyarország állam-

jogi állására nézve már az előbbi királyi manifesztumokra nézve mondott volt és ezután azon bonyodalmak történelmi fejlődésének hosszabb leirását tartalmazta, melyekbe az ország ismert tények folytán jutott, hogy végre konstatálja, miszerint a jogállapot megszüntetésével Magyarországon csak egy államhatalom áll fenn: a nemzetgyülés. Ez most honvédelmi bizottmányt állitott fel, mely a kormányt ideiglenesen vigye. Ebben a proklamáczióban különösen hangsulyoztatott, hogy e bizottmány egész erejével a rend fenntartására müködik, hogy intézkedései iránt a nép rokonszenvvel viseltetik, s hogy e tekintetben a polgári és katonai hatóságok a haza védelmében egymással versenyeznek. A kiáltvány igy hangzott:

Az országgyülés Magyarország népeihez.

Senki által soha kétségbe nem vonatott, hogy Magyarország, midőn a Habsburgházat koronájával szabad tetszésből megajándékozta s midőn később az uralkodásra következés jogát a lányágra átruházta, ugyanakkor azon intézkedések által, melyek egy nemzet nagylelküségéről tesznek tanubizonyságot, nem irta alá szolgaságának oklevelét, sőt a független és önálló kormányzást régi törvényeink értelmében fentartotta.

A megváltozott európai viszonyok s ügyünk igazsága azon szerencsés fordulatot eszközölték, melynek vivmányai az 1848-ki évi ápril 7-én V. Ferdinánd által szentesitett törvényczikkekben vannak letéve.

Az 1848-iki törvények, midőn a képviseleti rendszer behozatalával a polgárosodás mellőzhetlen igényeit elégitették ki: független kormányzásunkat, hogy ezentul az önkény ellen jobban megvédethessék, egy előjogos osztály kezéből kivéve a néphatalom védpaizsa alá helyezték.

Az 1848-iki törvényekben nem uj eredményként tűnik fel hazánk önálló igazgatása, mert hiszen függetlenségünk azok által is, kik lábbal tapostták, mindig elismerve és szentesitve volt, de a népképviselet s az, hogy a haza lakosai jogban és teherben egyenlőbbé lettek, teszi az utolsó pozsonyi országgyülés ujitásainak sarkkövét. A király az 1848-iki törvényeket megerősitvén, kötelezte magát azok hű megtartására s esküvel szentesitett igérete önként következik az alkotmány természe-

téből, mely az uralkodót a törvényhez, az országot az uralkodóhoz a hűség kölcsönös és egyenlő feltételei által csatolja.

Mind a mellett a királyi udvar körében csakhamar a legveszélyesebb ármányok és titkos árulás kezdettek müködni. Egy vakmerő reakczió, mely megbélyegzett czéljaira aljas és erkölcstelen eszközöknél egyebet választani nem tudott, lelkiismeretlen eljárásával a beteg, folytonosan gyengülő uralkodónak szivét népeitől elidegenitette.

A szabadság ellenségei a király nevében mindent elkövettek, hogy Magyarország régi függetlensége s az osztrák tartományoknak a márcziusi napokban kivivott a'kotmányos élete természetéből kivetköztessék s garancziáitól megfosztva, az abszolutismus martalékává legyen.

Népünk s a különböző ajku népek közé a viszály és testvéri gyülölet magvait hintették. A haza közlakosait, kik a 1848-ki törvények által szabadokká, egyenlőkké lettek, a régi állapot visszakövetelésére izgatták s midőn a polgárháborura elég gyuanyagot készitettek, az ellenforradalom lobogóját bérszolgáik által kitüzették.

Az aldunai vidékeken és a Száva körül Karloviczon és Zágrábban a lázadást ausztriai közjövedelmekből elorzott pénzzel és ausztriai tisztekkel, lőszerekkel és lobogókkal segitették s hogy a nép, melynek egy ok- és tárgynélküli háborura kevés kedve volt, kénytelen legyen végkimerülésig küzdeni, az Aldunánál a ráczokat Szerbiából felfogadott zsoldosok közé sorozták, Horvátországba pedig a báni méltóságra álutakon csusztatták be kreaturájukat, Jellacsics bánt, hogy amennyiben ámitások által nem sikerülne a lázitást fentartani, katonai diktatura és vészbizottság által tartsa azt fenn.

Midőn a hazafiui hüség, midőn nemzetünk ép és egészséges jelleme önmagában elég segédforrást nyert s a királyi udvarnál összeesküvők győzelmét naponkint kétségesebbé tette, a reakczió még a magyar nemzetnek a korona iránti ezer éves kegyeletét is fegyverül akarta használni s beteg uralkodónkat rávette, hogy nevét gépileg állandólag kölcsönözze igazságtalan, törvénytelen és esküszegő tényekre.

Az ő felsége által pártütőnek nyilvánitott Jellacsics hi-

vatalába visszahelyeztetik, hogy a Dráván átkelve, Magyarország békés lakosait gyilkolni és rabolni siessen.

Az országgyülés, melyet a király különösen azért hivott össze, hogy a horvátországi lázadás elnyomására pénz és katonai erőről gondoskodjék, hibáztatva volt e kötelesség teljesitéseért s felküldött törvényjavaslatai félretétettek s ideiglenes teljesedésbe vételök is tilalmaztatik, mi a hazának az ellenség kezébe játszásával azonos vala.

Midőn Jellacsics már beütött, visszautasitása az osztrák miniszterium emlékiratában foglalt oly feltételek tárgyalásához köttetett, melyek Magyarország önállását inkább megsemmisitették volna, mint valaha I. Leopold óhajtásai, mint egy Lobkowitz javaslatba hozni, egy Caraffa végrehajtani merészelheté.

Midőn seregünk Jellacsics táborának ellentállhatott, hogy kezünkből a védelem kicsikartassék, Lamberg gróf felhatalmazást nyert ezredeink átvételére, ámbár az 1848-ki III. törvényczikk 6-ik §-ának világos szavai rendelik, hogy a katonai és átalában minden honvédelmi tárgyban ő felsége a végrehajtó hatalmat csak a magyar miniszterium által fogja gyakorolni.

Midőn Lamberg gróf egy utczai csoportulás következtében megöletett, azon szemérem is, mely a bünt az illedelem leplével legalább némileg betakarja, mint akadály félrevettetvén, egyenesen Jellacsics neveztetett teljhatalmu biztossá, mi szabad rablás engedélyénél másnak alig tekinthető.

A képviselőház, hogy az üldözött és kifosztott nép jajveszéklését meghallani és enyhiteni ne tudhassa, szétüzetni szándékoltatott; ámbár az 1848-ki IV. törvényczikk határozottan rendeli, „hogy az évi ülés az utolsó évről i számadásnak és a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az aziránti határozatnak meghozatala előtt be nem rekeszthető, sem az országgyülés fel nem oszlatható.“

Végre pedig az egész ország, mert az ellenségtől magát védni kivánta, ostromállapotba tétetett s 16 millió lélek katonai biróság alá rendeltetik, azon okból, mert hazája földjét a hóditónak, ki kilencz oldalról fenyegette, — házát a rablónak, ki kanóczot hordott kezében, nyakát a hóhérnak, ki pallosát fölemelte, önkényt átnyujtani nem akarta.

Nincs példa rá a történelemben, hogy az abszolutizmusnak a szabadság elleni harcza a közerkölcsiséget mélyebben sértő eszközökkel folyt volna, mint nálunk.

Másutt, ha az alkotmány szelleme vagy szavai megtámadtattak, az a kormányzás külformáinak bántalma nélkül követtetett el, sehol a bün meztelenül nem járt, nem süté homlokára a külerőszak bélyegét.

De nálunk a törvénytelen rendeletek az alkotmányos igazgatás formáit is nélkülözik.

Nem eszközölhetett ki a kamarilla egyetlen sort is a megtámadott haza ellen, melyet érvénytelenné ne tegyenek formaság tekintetéből is az 1848-ki III. törvényczikk 3-ik §-ának következő szavai: «Ő Felsége s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar miniszterium által gyakorolják s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak ugy érvényesek, ha a Pesten székelő miniszterek egyike által is aláiratnak.»

Ily viszonyok közt a minisztereknek tárczáikat le kell tenni. De a trón körül levők a törvénytelen rendeletek árjában még annyi előrelátással sem birtak, hogy bár egy ösvényt tartsanak nyitva, melyen a törvényesség terére viszont átmenni lehessen.

Jelenleg tehát Magyarországon csak egy állományi hatalom maradt törvényes minőségben. Ez az országgyülés.

Nem a mi hibánk, hogy az 1848-ki III. törvényczikkben kijelölt kormányzási forma Ő Felsége által kikerültetett és nullifikáltatott, de a mi kötelességünk, hogy ezen szegény, ezen elárult haza megvédessék.

Ily czélból, nem szótöbbséggel, mi már magában is elégséges, de egyező akarattal, 16 millió nép képviselőinek kivétel nélküli jóváhagyásából egy honvédelmi bizottmányt alakitottunk, mely a kormányzást ideiglenesen vezesse.

E bizottmány teljes erejéből müködik a rend fentartásán s eljárása a nép rokonszenvével találkozik. Soha a főváros nyugodtabb, soha az ország azon részeiben, melyeket az ellenség rablócsordái nem dulnak, biztosabb nem volt, mint jelenleg.

A honvédelmi bizottmány, midőn minden oldalról végveszély fenyegette az elárult hazát, megkérdezte a nemzettől: akar-e még élni? s fölszólitására a népfelkelés egyesülve vitéz seregeinkkel Sukorótól a Lajtháig és Dráváig mindenütt fényes győzelmeket vivott ki.

A polgári s katonai hatóságok versenyeznek a rend helyreállitásában és a haza ótalmazásában, s biztosan lehet remélni, hogy a lázadás tüze rövid időn kioltatni fog.

Az ideiglenes kormány, a képviselőház és az ország, melynek példátlan béketürése még ki nem apadt, most is csak arra törekednek, hogy az 1848-ki törvényczikkek által szentesitett jogok és szabadságok a nemzetnek biztosittassanak.

S mert van isten az égben s mert az igazság, mely magát védelmezni tudja, a gondviselés által el nem hagyatik: a mily szent a mi ügyünk, oly kétségtelen győzedelmünk.

A dolgok ily helyzetében meglepetéssel értesült az országgyülés arról, hogy Puchner altábornagy, ki e hazának fia s magyar kenyéren, magyar zsoldon és a magyar alkotmány védelme alatt élt, egy német proklamáczió által nyilt lázadásra szólitja fel a Magyarországgal törvényesen összeolvadt Erdély különböző népességeit.

A lázitó proklamáczióban a honvédelmi bizottmány terrorisztikus kormánynak neveztetik. Ily rágalmazás a reakczió szokott eljárásához tartozik, mely egyebet nem tanult a történetből, mint hogy ugyanakkor, midőn a vérbiróságot fölállitja, kegyetlenséggel vádolja azokat, kiket legyilkolni szeretne. A zsarnokok 1790 óta a népek szabadsága ellen soha más fegyverrel nem éltek, mint ijesztgetésekkel azon állitólagos rosszak miatt, melyek szerintök a szabadságból eredtek. Hogy a népet elrémitsék, mindig a vérpadra mutattak, mintha az a szabadságtól elválhatatlan volna. De ti, a volt Erdély népei, hitelt nem fogtok adni egy lázitónak, ki midőn a terrorizmusról hazug hireket költ, ugyanazon papirra katonai kormány alá vet titeket és a vérbiróságot rendezi.

A Puchner által kiadott proklamáczió, midőn a rend helyreállitását igéri, az alatt a szolgaság rendezését érti, midőn a szabadságról szól, a népet a réginél is gyalázatosabb rabigába akarja dönteni, midőn a nemzetiségek elnyomatásán sajnálko-

zik, egyik népet a másik ellen ingerelni s kölcsönösen gyengiteni kivánja, midőn végre az ország alkotmányos jogainak védelméről beszél, azon terv fonalszálait követi, melyek szerint a reakczió hasonló igéretek közt Magyarországot több osztrák tartományra felosztani és azután az egész osztrák birodalmat az abszolutizmus járma alá vonni igyekezik.

A kamarillának gyalázatosságát épen az tetézte leginkább, hogy az 1848-ki törvényekben az urbériség megszüntetését, a jogegyenlőséget, a népnek az alkotmányba befolyását gyülölte, de midőn mindezeket egyenesen megtámadni nem merte, inkább az ország függetlenségét akarta aláásni, csakhogy a közzsarolás közt a népet ismét szolgaságba sülyeszthesse. E kamarillának majd minden segélytől megfosztatott, bünös ügyét vette védelem alá a Nagyszebenben október 18-án megjelent lázitó proklamáczió.

De a törvényhozás biztosan számit a volt Erdély népeinek józan értelmére, melyet üres szavakkal megvesztegetni nem lehet, biztosan számit az igazság és a haza minden barátainak közremunkálására és reméli. hogy a már megtett hatályos intézkedések által a felzavart rend minél előbb helyreállittatni és a lázadás elnyomatni fog.

Pest, 1848. október 26-án.

Ludvig János, m. k.
a képviselőház jegyzője.

Pálffy János, m. k.
a képviselőház elnöke.

November 6-án ő felsége a király Olmüczből egy manifesztumot bocsátott közre, a melyben Magyarország anarchikus állapotban lévőnek jelentetett ki, s a foganatba veendő rendszabályok a rend helyreállitására jeleztettek. E legfelsőbb manifesztum igy hangzott:

Ő felsége kiáltványa november 6-áról.

Mi Első Ferdinánd, isten kegyelméből Ausztria császárja, Magyarország és Csehország e néven ötödik királya stb. stb.

Magyar-, Horvát-, Tótország, Erdély és a katonai végvidék népeihez:

A mindenható istennek tetszett azon időpontot, mely a magyar királyi koronához tartozó országok alkotmányos szabadságainak kiszélesitését jelzi, a mi uralkodásunk korszakába

tenni. Atyai szándékunk vezérelte készségünket, midőn f. év márczius és április havában a magyar országgyülés kivántait megadtuk. Mi már kesergő szivvel emlitettük föl előbbi manifesztumainkban, mily bünös visszaélést gyakorolt egy szemtelen fakczió ezen engedményeinkkel.

Egy fél év rövid időszakában az ország általa az anarchia szélére vitetett. A polgárháboru dühöng és minden eszközök hatása, melyeket annak megakadályoztatására alkalmaztunk, ezen fakczió tulkapásai által meghiusult. Ez minden alkalmat meg tudott ragadni, hogy az osztrák monarchia létét és hatalmát megbénitsa és biztonságát veszélyeztesse.

Nem szégyenkezett csapatainkat a leggyalázatosb eszközök által hitszegésre csábitani és szökésre birni és minden engedményeinket csak arra a czélra zsákmányolta ki, hogy Magyarországnak az összmonarchia kötelékétől való elszakasztására az utat egyengesse, holott engedményeinknél az azzal való szilárditás volt szándékunk.

Azonban az emlitett fakczió tevékenysége nem csak ily utálatraméltó cselekvésekre szoritkozott. Midőn Bécs fővárosunkban a mult hó első napjaiban nyilt fölkelés tört ki, midőn egy gyilkos csorda, a társadalmi rend ellenségei által föllázitva leghüségesb szolgáink egyikét, a mi osztrák hadügyminiszterünket Latour grófot meggyilkolta, és a tévutra vezetett és elvakitott bécsi lakosság egy része a jogaink és kötelességeink érzetében hozott rendszabályok ellen fegyveresen ellentállani merészelt, akkor végre a szoros szövetség napfényre jött, melyet több országok lázitói a törvényes szabadság és rend fölbontására kötöttek. A nevezett fakczió gyorsan felhasználta az alkalmat, hogy a fölkelők segitségére siessen, eszközöket talált magyar csapatainkat fegyveres berontásra birni örökös tartományainkba és elég szemtelen volt, fő- és székvárosunk falai alá előnyomulni. Főparancsnokunk czélszerü rendszabályai és hadseregünk kipróbált vitézsége meghiusitotta a bünös szándék sikerülését, hogy a bécsi fölkelőknek lehetségessé tegye a kapituláczió megszegését és az ellentállás folytatását. A magyar lázadók visszaveretése és Bécs városa tökéletes bevétele és alávetése bekövetkezett.

Ezen tények nekünk mindenekfölött elhárithatlan köte-

lességünkké teszik a belbékének helyreállitását államainkban és azt, hogy a fölkelést mindenütt, ahol mutatkozik, fegyveres erővel leküzdjük. Ezen megbizással küldöttük el október 16-ki határozatunkkal csapataink élén Windischgrätz Alfréd herczeg tábornagyunkat a bécsi fölkelés ellen, őt valamennyi csapataink — kivéve az Olaszországban gróf Radetzky tábornagyunk alatt harczolókat — főparancsnokává neveztük ki és minden szükséges fölhatalmazással elláttuk, egyuttal elküldtük őt a magyar fölkelés elnyomására. Ezt a magyar koronához tartozó összes országainknak tudtul adtuk és az ezen országainkban álló csapatainknak megparancsoltuk, hogy magukat az általunk kinevezett főparancsnok parancsainak rögtön alárendeljék.

Hű népeink egy részének hónapok óta a sanyargatások és elnyomatások minden nemét kell szenvedni, mint azon vészes tevékenység következéseit, melyet azon emlitett fakczió kifejtett. Az önkényes ujonczállitás és a népfölkelés szervezése, a papirpénz törvénytelen kibocsátása, számtalan katonai szállitásokat és beszállásolásokat, tulzott és törvénytelen nemzetőri szolgálatot, a pénzviszonyok megzavarását, a kereskedelem és becsületes kereset tönkretevését, önkényes terhek kirovását, virágzó vidékek elpusztitását, a polgári háboru minden szörnyüségeit és a mi legborzasztóbb, számtalan emberélet áldozatát vonja maga után.

Megingathatlan akaratunk, hogy minden eszközökkel, a melyek fölött császári és királyi hatalmunk és kötelességünknél fogva rendelkezünk, oda hassunk, hogy a mi magyar koronánkhoz tartozó országokat ezen szomoru állapotból megszabaditsuk. A mindenható isten segitségével reméljük, hogy az alkotmányos szabadságot a jó rend szilárd alapjára állandóan fektethetjük és azon politikai köteléket, mely Magyarországot a monarchiához kapcsolja, a kölcsönös haszon, védelem és átalános szükségesség kötelékét, mely három század gyakorlata által szentesittetett, népeink érdekei által követelt szilárd biztositások által lássuk el.

Elvárjuk a haza minden hü fiától, hogy a rendkivüli körülmények által parancsolt rendszabályainkat erejéhez képest támogatni fogja és a közös hazának az anarchia és

polgárháboru borzadalmaitól való megmentésére a különféle nemzetiségek testvéri egyetértése helyreállitásában fogja találni a legsikeresb eszközt.

Mi a törvényes polgári hatóságok iránti tétovázás nélküli engedelmességet várjuk, valamint a személy- és vagyonbiztosság legszigorubb fenntartását minden polgártól és az egyesek jogai elleni minden cselekedetet kárhoztatunk, bármi ürügy alatt történjék is ez. Mindenkit legszigorubb büntetés terhe alatt fölhivunk, hogy minden oly cselekvéstől, a melyek továbbra is megzavarhatnák az ország békéjét, tartózkodjék. Megparancsoljuk ezennel, hogy a papirpénz minden további kibocsátása azonnal állittassék be és minden hatóságot oda utasitunk, hogy a toborzásokat és a nemzetőrség alkalmazását hadiszolgálatokra szüntesse meg, azon csapataink kellő élelmezéséről, melyek az országban vannak, valamint azokéról is, melyek a rend helyreállitása végett oda vannak rendelve, a fennálló rendeletek értelmében gondoskodjanak.

Egyszersmind ujra kijelentjük, hogy minden általunk nem szentesitett, kimondott királyi akaratunkkal ellenmondásban álló és az október 3-diki leiratunk által föloszlatott magyar országgyülés és annak eszközei által hozott határozatok most és mindenkorra törvénytelenek, érvénytelenek és semmisek és ezen határozatok végrehajtóit felelősekké teszszük. Megparancsoljuk hatóságainknak, bármi néven neveztessenek is azok, valamint minden különbség nélküli alattvalóinknak, hogy azoknak végrehajtásától és a közremüködéstől legszigorubban tartózkodjanak, továbbá Kossuth Lajost és társait, az általuk szitott fölkelés inditóit, felség- és honárulóknak tekintsék és parancsoljuk, hogy őket a kiérdemlett büntetésnek kiszolgáltassák és mindazokat, a kik e lázitóknak engedelmeskednek, vagy nekik bármi módon segédkezet nyujtanak, a legszigorubb büntetésnek vessék alá.

Bizton várjuk, hogy a haza minden hü fia egyesülni fog, minden hatóság és jó polgár ki fog lépni bénultságából és tétlenségéből, hogy mindenekelőtt azon átkos szövetkezést, mely az anarchiát a zsarnoksággal a sokszor emlitett fakciók által fölbujtogatva, a hazugság, a szenteskedés és ámitás alapján kötötte össze, meg fogják semmisi-

teni, s igy elővarázsolják a szivünk által annyira óhajtott pillanatot, melyben a rend és országos béke helyreállitása után, az általunk igénybe vett rendkivüli rendszabályoktól a közbiztonság veszélyeztetése nélkül elállhatunk.

E czélból megparancsoljuk ezennel minden néven nevezendő hatóságainknak, hogy a jelen leiratunk elején fölemlitett rendeletek és rendszabályok végrehajtásával a rend helyreállitását czélzó és a fölkelés elnyomásával megbizott, minden teljhatalommal fölruházott tábornagyunknak, Windischgrätz herczegnek föltétlenül engedelmeskedni annál kevésbbé mulaszszák el, mert különben az ez ellen cselekedők ellenállásuk következményeit csak maguknak tulajdonitsák.

Kelt Olmüczben 1848. év november 6-án, országlásunk tizennegyedik évében.

Ferdinánd m. k.

Már a legközelebbi napon, november 7-én ő felségének következő kiáltványa jelent meg, mely csak a császári csapatoknak Windischgrätz herczeg tábornagy alatti bevonulása után 1849. év január 5-én és 6-án lett Pest utczáin kiszegezve:

Magyar koronám országainak
földmivelő lakosaihoz!

Kossuth Lajos és pártütő társainak vakmerő kisérletei, melyek által szerencsétlen hazátokban a hatalmat bitorolják, királytok parancsait megvetik és az országot véghetetlen szerencsétlenséggel fenyegetik, engem fegyveres erő használatára kényszeritenek.

Mindazonáltal nehány szót kivánok hozzátok intézni, kiknek elcsábitása és megcsalatása megkisértetik.

Hirdettetik nektek, hogy seregeim az ország elfoglalására, a folyó szent György havában nyert engedmények viszszavételére, a magyar nemzetiség elnyomására jelennek meg köztetek. Kényszerités és fenyegetések közt lettetek ellentállásra fölszólitva és ezen fölhivások az én nevemben merészeltetnek hozzátok intéztetni.

Megcsalattatok, ne higyjetek a csábitók szavainak.

Az uri szolgálatok és dézma megszünése, melyet hajdani földesuraitoknak adandó méltányos, a közállomány közbenjöttével történendő kárpótlás mellett nyertetek, teljes épségökben fenmaradnak, kezeskedik ezért nektek a törvény rendelete, kezeskedik királyi szavam szentsége.

A rendet és békét akarom helyreállitani, mely nélkül nem élvezhetitek a nektek adott engedmények gyümölcseit, mert a nemzetőrségi szolgálat tulfeszitett kötelessége, az általános fölkelés, a mindenhol mutatkozó nyugtalanság erőtöket fölemészti.

Hazátoknak különböző ajku és nemzetiségü lakosai jogaik kiterjesztését követelték — a harcz veszélye fenyegetőleg mutatkozott, királytok mindent megkisértett a veszély elháritására, de azok a felségsértők, kik minden módon elcsábitástokra törekesznek, minden kisérleteimet meghiusitották és végre gyáván meggyilkolták azon férfiut, kit a polgári háboru veszélyének elháritására hazátokba küldtem.

Bizzatok királytokban, ki a magyar nemzetiséget mindig szerette, és atyailag ápolta a nélkül, hogy más nemzetiségeket elnyomott vagy megsértett volna. — csatlakozzatok hadseregemhez, segitsétek azt a rend helyreállitásában, — a többiben maradjatok nyugodtan, tiszteljétek mindenki jogait, mindenki tulajdonát, engedelmeskedjetek a törvényes hatóságoknak és azon rendeleteknek, melyeket a haza javára kiadandok.

Ki ily értelemben cselekszik, hiven teljesiti királya és hazája iránti kötelességeit, ki parancsaimnak ellenszegül, mind a kettőt elárulja és kénytelennek látandom magamat őt a szerint büntettetni.

Kelt Olmüczben. 1848. november 7-ik napján.

Ferdinánd s. k. (P. H.)

A magyar főpapság, a mely ő felségéhez intézett alázatos fölirat által lehetőleg kedvező fordulatot igyekezett adni az ország szomoru helyzetének, most az egymást kölcsönösen irtó nemzetiségeket iparkodott egymással kiengesztelni és e végből október 18-án egy pásztori levelet bocsátott közre, mely igy hangzott:

A mi szeretett testvéreinknek, fiainknak és hiveinknek Krisztusban isten áldását és üdvözletünket! Gyarlóságunknak ugyan mindig van szüksége vigasztalásra és vallás általi fölegyenesitésre, kivált oly időben, mint a jelen körülmények, midőn rendkivüli müködések és sérelmek sulyosodnak ránk és magasabb erő, nagyszerü elhatározás és nagyobb áldozatkészség szükségeltetik kötelességünk teljesitésére. Ennél fogva a katholika anyaszentegyház a keresztény ősidők nyomába lépve, imádságok és miseáldozatok által könyörög esténkint a kegy és áldások kutforrásához mindazon szellemi és anyagi javak megnyeréseért, melyek üdvözülésünkre és földi életünk békés és boldogitó betöltésére kivántatnak. De a nagy veszedelem e napjaiban, a melyekben rendkivüli események anyai keblét buval töltik el, különös gonddal hivja föl hiveit nyilvános imádságok tartására, hogy lélekből jövő sohajtásokkal a gonoszok ártalmatlanná tételét és az ég malasztját és áldását kérje ki az országra.

Mi tehát e veszedelmes korszakban, midőn az eddig békésen együtt élő különféle ajku honfiak közt a gyülölség és ellenségeskedés magva kedves hazánk békéjét megzavarta és az ellenség több vidéken rabol, pusztit és gyilkol és a legirtózatosabb kegyetlenségeket követi el, az isten által ránk bizott egyházakban a lelki pásztorok által tartandó külön isteni tisztelet tartását rendeltük el, mig hazánk szomoru állapota jobb fordulatot nem veend.

Midőn fél évvel ezelőtt a pozsonyi országgyülésen nyolczszáz éves alkotmányunkat a korszellem követelményeihez és a nemzet kivánságához képest átidomitottuk, szilárdabb alapra fektettük: ez áldásokat a haza minden fiára, nyelv-, faj- és valláskülönbség nélkül akartuk kiterjeszteni. M dőn ezen megujitott alkotmány és önálló kormányunk ő felsége által is szentesittetett és azután életbe lépett, senki sem tartotta volna lehetségesnek, hogy ily rendkivül fontos, az örökkévalóságra szóló polgári vivmányok birása mellett sikerülni fog a szineskedésnek és gonosz fölbujtogatásnak e szabad alkotmányt megtámadni. De ime látjuk, hogy a magyarokkal egyenjogositott másajku lakosokat a magyarok ellen föllázitják, daczára annak, hogy a szabadság és nyert jogok által, melyek min-

denkire egyaránt kiterjednek, a vivmányok gyümölcsében mindenki részesül. Ezáltal az egyetértés kötelékének meg kellett volna szilárdulni és a válaszfalnak osztály és osztály, nép és nép közt le kellett volna dőlnie.

Minő örömmel fogadtuk mi magunk is a polgári szabadság és jogok kiterjesztését, mily őszintén kivántuk mi azt életbe léptetni, siettünk tetemes áldozatok hozatala által bebizonyitani! Valóban meg voltunk róla győződve, hogy ha az egész nemzet s igy katholikus testvéreink szabadsága ki lesz bővitve és boldogságuk előmozditására eszközök nyujtatnak, a mi egyházunk is, mely, noha közvetlen ezek örökéletének előmozditására van hivatva, mint minden igazságos szabadság anyja örvend és annak előmozditására indittatva érzi magát gyermekei földi jólétére nézve is, hogy a lelki és anyagi boldogság hiveinél emelkedjék és hogy ezek még szorosabban csatlakozzanak hozzá, hálás szivvel áldván a mindenhatót, dicsőitvén őt azon jótéteményekért, melyeket a törvényhozás által az üdv forrásából rájok árasztott.

Mi elejétől kezdve nem mulasztottuk el egyházi megyéink lelkipásztorait hiveik megnyugtatására és lelkesitésére utasitani, a vivmányok nagyságára és fontosságára figyelmeztetni, egyszersmind pedig az uj törvények megtartására, a király iránti engedelmességre és azon kötelességek teljesitésére inteni és buzditani, melyeket a kiszélesitett polgári törvények és az alkotmányos szabadság biztos fentartása tőlük igényel.

Szivünk legmélyebb szomoruságában kell megemlitenünk, hogy reményeink és kilátásaink daczára hónapok óta elhagyta a béke országunkat, de lelkünk megnyugtatására szolgál, hogy engedelmességre intő és kérő lelki szavaink hiveinknél nem voltak sikeretlenek.

Midőn tehát hálát adunk a mindenható istennek, és a lelkipásztorok dicséretes éberségét és czélirányos igyekezetét elismerjük, a leggyöngédebb szavakkal, atyai szeretettel még egyszer intjük hiveinket, ragaszkodjanak buzgalommal és rendithetlen hüséggel a törvényes rendhez, ne hallgassanak lázitó pártemberek besugásaira, engedelmeskedjenek a haza védelmét czélzó rendeleteknek és óvakodjanak isteni és emberi

törvények megszegésétől; mindent önkényt teljesitsenek, készséges engedelmességgel a felsőbb parancsok iránt, a melyek a béke, a csend és rend helyreállitására kibocsáttattak, s melyekről a nemzetek apostola mondja: «hogy nincs hatalom az istenén kivül és minden hatalom csak az istentől veszi kifolyását.» Róm. XIII.

Mivel azonban a népek és országok sorsa isten kezében van, ki ha némelykor meg is esik, hogy nyugalmunkat háboru zavarja, mégis elég szelid és erős, hogy a viharokat ismét lecsilapitsa és a béke, az öröm és az egyetértés napját engedje fölkelni az elpusztult hazai mezők fölött és mivel nem karjaink és fegyvereink, hanem az isten erős akarata szabadithatja meg hazánkat a veszedelemtől, kérünk és intünk titeket szeretett testvéreink Krisztusban, hogy a mint rendeltük, meneküléseteket mindenben a mindenható jóságában keressétek és naponkint hozzá folyamodjatok, hogy a háborus balszerencsét megszüntesse és megvilágitsa azok lelkét, a kik csendbontók által arra csábittattak, hogy épen akkor ragadjanak fegyvert képzelt szabadságuk védelmére, midőn teljes mértékben elnyerték azt és többé mitsem kivánhattak, mint hogy ezt bőven arathassák és élvezhessék. Kérjétek a szüz Máriát, hazánk védszent anyját, hogy drága örökségét, a magyar hazát és magyar nemzetet védje és a nép szószólója legyen, mely zászlajára s pénzére az ő képét illesztette! Ha az istenhez fordultok és a vallás malasztja forrásából az igazságos ügy védelmére és az ellenség legyőzésére erőt meritetek, akkor a harczban erősek és kitartók is lesztek és minden hazafiui áldozatot készségesen hoztok, mert az nem kényszeritve, hanem önkényt engedelmeskedik a törvénynek, a ki ezt az evangelium és az apostolok intésére teszi és azokat nem emberi intézményeknek, hanem isteni rendeleteknek tekinti.

Ennélfogva különösen arra intünk titeket, hogy ingathatlan hüséggel függjetek hazátokon és bátor elszántsággal lelkesitsétek magatokat annak megvédésére és ily nehéz időkben határtalan engedelmességet tanusitsatok elöljáróitok iránt, azzal a meggyőződéssel, hogy ezek csak a ti szabadságtokért és a ti azzal összekötött javatokért fáradoznak. Ha valaha,

ugy most polgári kötelességtek az elöljáróitok iránti engedelmesség és áldozatkészség mellett a rend és csend fölött őrködni, egymással békében és egyetértésben élni, egymáson keresztény szeretettel segiteni, a félénk lelkeket vigasztalni, a gyöngéket támogatni és a rendbontókat megbüntetni. Legyetek kitartók, türelmesek és erősszivüek, viseltessetek bizalommal az ur vigasztaló és erősitő kegyében, várjátok el tőle, hogy ne engedjen kimerülni a harczok sulya alatt és hogy kitartó állhatatosságunkat a béke áldásával fogja megjutalmazni. A mennyek királyának, a halhatatlan, láthatatlan, legbölcsebb istennek dicsőség és tisztelet mindörökké, ámen!

A magyar katholikus püspöki kar.

Minél inkább közelgett az idő; midőn fegyverre kellett kerülni a sornak s midőn az ideiglenes kormány a szükséges fegyverkezés által volt igénybe véve, annál inkább arra szoritkozott a képviselőház tevékenysége, hogy a háborus eseményekről beérkezett jelentéseket meghallgassa és tárgyalja, ép ugy azokra vonatkozólag, melyek Magyarországon adták elő magukat, mint az erdélyi helyzetre, s mely jelentéseket a kormány tudomásul vétel végett küldött meg a ház elnökének. A csekély törvényhozási tevékenység november havában némely inditványok és törvényjavaslatok elintézésére terjedt, melyek ránk nézve semmi különös érdekkel nem birnak.

Ellenben azt hisszük, hogy Kossuth Lajos azon beszédét, melyet a képviselőház november 9-iki ülésén tartott, kivonatosan közölnünk kell, mivel az kizárólag csak a hadsereg szervezésére vonatkozik és sok tekintetben nagyon érdekes.

Ha eltekintünk a hosszu beszéd bevezetésétől, mely tulajdonkép beszámoló jelentés, és inkább arra volt számitva, hogy bizalom keltessék az országban, mintsem a schwechati csatáról szóló hiteles leirás akart lenni, mégis kilátható belőle, hogy ő maga sem titkolta el maga előtt az akkoron előfordult kedvetlen jelentéseket, sőt inkább át volt hatva a magyar hadsereg ujjászervezésének és fegyelmezésének szükségétől.

Különösen nevezetes az a nyugodtság és önbizalom, melyet Kossuth akkor mindig, de kivált e beszédben feltüntetett, melyben határozott bizonyossággal megjósolta a

magyar fegyverek győzelmét, mi esetleg a Tiszánál fogna bekövetkezni. Kossuth valószinüleg épp oly kevéssé hitte jóslata bizonyos beteljesedését az akkori körülmények közt, mint mások. De az a nyugodtság és szilárdság. a melyet ő és vele minden mérvadó körök tanusitottak, nagy erkölcsi értékkel birt ama válságos időkben. És mert Kossuth a horvátok vereségét is ily bizonyossággal jósolta volt meg. a nép csalhatatlan jósnak tekintette.

Igen érdekes tudni, miképen gondolkozott és szólott Kossuth akkor Görgey Arthurról. Beszédét a következő bevezetéssel kezdette:

Midőn engedelmet kértem a háztól a Lajtha melletti táborba menetelemre, ezt saját felelősségemre tettem s megigértem, hogy minden lépésemről számolni fogok. Ne nehezteljenek tehát a t. ház tagjai, hogy bátor voltam ülést hirdetni, hogy eljárásomról beszámoljak. Tett tapasztalásaimat és ezek folytán nyert meggyőződésemet, valamint a rendszabályokat, melyeket most szükségeseknek tartok, fogom a t. háznak tisztán és röviden előterjeszteni. A táborban örvendetes és szomoru tapasztalásokat tettem. Örvendetes volt rám nézve látni, hogy a nép legalsóbb rétegeiben, valamint a katonaság soraiban nagy lelkesülés és a legszilárdabb elhatározás uralkodik ügyünk iránt, hogy hadseregünk összes legénysége, valamint a vidék és a városok lakosai is egyaránt lelkesültek és határozott harczvágytól vannak áthatva. Szomoru és aggasztó ellenben azon tapasztalás, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem uralkodik az az igazi és őszinte elhatározás és a győzelem ama biztos reménye, melynek a harczos és kivált a hadvezér szivében gyökerezni kell, hogy a harcz sikeres és győzelmes legyen.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

De idegen katonaságot hoztak hozzánk, mely minket nem ért és nem ismer, fiainkat elidegenitették tőlünk. ezért uralkodik a csapatok felsőbb köreiben ez az ingadozás, e határozatlanság, mely még a legbiztosabb győzelmet is kétségessé teszi. Meg vagyok róla győződve, hogy ha Jellachichot, midőn fegyverszünetet kért, melyet megszegett és megszökött. üldözték volna, könnyü lett volna őt megsemmisiteni és Magyar-

országot a veszély nagy részétől megszabaditani, arról is meg vagyok győződve, hogy ha nem veszik nagyon szigoruan, miként nevezik ezt vagy amazt a falut, vajjon a folyót Dunának vagy Lajthának hivják-e, hanem föltartóztatlanul üldözik az ellenséget és megverik, ez által nemcsak mi nyertünk volna mondhatlan sokat, hanem fölmentjük Bécset is. Oly népünk van, a melylyel minden keresztülvihető. A táborba tett utamban a nép mindenütt hozzám csatlakozott és 13,000 emberrel és 24 ágyuval értem a táborba, de a mulasztást még sem tehettem jóvá. Csapataink előnyomulása az én rendeletemre történt, saját felelősségemre tettem azt, mert Bécs fölmentését két oknál fogva nélkülözhetlennek tartottam. Azt gondoltam, ha Bécs elesik anélkül, hogy fölmentésére valamit teszünk, Bécs lakossága föl lesz bőszülve ellenünk, és ellenünk fordul, azonfelül pedig becsületünk parancsolta, hogy Bécsért harczoljunk, hogy tartozásunkat október hatodikáért lefizessük. Igy tehát azt kellett parancsolnom: előre! Nem akartam azonban előbb adni parancsot az előnyomulásra, mig nem értekeztem a parancsnokokkal és meggyőződést nem szereztem magamnak vitézségükről és elszántságukról. Nézetüket akartam megtudni és azon prognostikont, melyet a hadseregnek jósoltak arra az esetre, ha a csata nem a mi javunkra dől el: voltak a felsőbb tisztek közt, kik azt mondták, hogy ha Bécset nem is mentjük föl, azért még nem megy tönkre hadseregünk, és mennyire helyesen itéltek, az is mutatja, hogy egy foglyot (ezt egyedül nemzetőreink és népfölkelésünk jó futó lábainak köszönhetni. A szerző.), egy ágyut sem vesztettünk és a hadsereg egészen jött vissza, (mert az ellenség nem üldözte. A szerző). De gazdagabb lettem egyuttal azzal a tapasztalással, melyet a tisztelt képviselőháznak is szivére kötök, hogy minden erőnket a hadsereg szervezésére és rendes zászlóaljak állitására vagy a fennállók kiegészitésére kell forditanunk. (Helyeslés.) Az én nézetem mindenesetre az, hogy egy nemzet, a mely kész a haza iránti hüséget nem csak azzal a babérkoszoruval jutalmazni, melyet a nemesszivüség senkitől sem koldul, hanem sajátkezüleg illeszti homlokára, — mely inkább kész a hon iránti hüségét mindennel, mit egy nemzet kezei közt tart, méltányolni, hogy egy olyan nemzet másrész-

ről kötelességének ismeri, hogy senkinek se engedje meg a csapatokkal való könnyelmü játékot, melyeket a haza kezei közzé helyezett és hogy mindenki a nemzet felelős szolgájának tekintse magát. Midőn tehát láttam, hogy csapataink a tüzben helyt állanak, (ezek ritka kivételek voltak. A szerző.), és egyidejüleg bizonyos mozdulatokat láttam, melyeket itt nem akarok megitélni, ezennel kijelentem a tisztelt háznak, hogy szigoru kötelességemnek tartottam a schwechati csatára nézve haditörvényszéket egybehivni és épen azért nem akarok e tárgyról többet mondani; mert ez a vizsgálat zsinórmértékül fog a kormánynak és a képviselőháznak szolgálni, ha talán a multakra vonatkozólag valaminek történni kellene.

Ezután következik a Görgeyt dicséretekkel elhalmozó rész, melyet olvasóink más helyütt fognak olvasni. Ezután áttért Kossuth a magyar hadsereg szervezésének szükségességére és erre nézve következőleg nyilatkozott: Most ő — Görgey — az ország határainak őrzésével, egyidejüleg pedig a hadsereg szervezésével is el van foglalva; mert nem csoda, midőn Jellachich az országba rontott, nem volt haderőnk, melyet ellene állithattunk volna, alig pár száz vagy ezer ember és midőn ő előrenyomult, akkor született a hadsereg a nemzet lelkesülése és készsége által és épen ezért hiányzik a szervezés. Ez azonban, valamint a rend és fegyelem fentartása nélkülözhetetlen követelmény; mert igen sok alkatrésze van a hadi szolgálatnak, a melyekben a lelkesülés egyedül nem képes pótolni a rend hiányát, mi annál inkább észrevehető, ha a katona nincs csatában: mert itt a lelkesülés előre hajtja őt, nem hiányzik nála a bátorság és elszántság, de hosszas tábori szolgálatra képzettség szükséges, mely nem mindenütt található a tisztek sorai közt: vannak ugyanis köztük sokan, kik mindeddig semmiféle hadi szolgálatot nem tettek. A szervezés most már is könnyebben történhet: mert a tisztelt képviselőház határozatánál és a honvédelmi bizottmány rendelkezéseinél fogva azt mondhatom, hogy van magyar hadseregünk és mert hadseregünk magyar, ennélfogva örömmel jelentem ki, hogy minden különbség, melyet előbb fentartani kénytelenek voltunk, megszünt a honvédzászlóaljak,

a sorgyalog és huszárezredek közt és csapataink most csakis honvédek.

Most tehát, ha önök jónak látják, a kormány minden intézkedést meg fog tenni, hogy a fennálló csapatokat minélelőbb kiegészitse, mivel nehányan közülök gyengék, mint pl. a huszárok is. Én nagyon óhajtanám, hogy a képviselő urak közül kiki lássa a huszárt csatában. A huszár nem kérdi, minő erős, minő gyenge az ellenség, hanem csak hogy hol van (viharos éljenzés), és még azt tehetem hozzá, hogy különös szenvedélye a háboru. Ennélfogva intézkedtünk, hogy vitéz hadseregünk ez alkatrészét legrövidebb idő alatt ugy kiegészitsük, hogy uj meg uj zászlóaljak állitása helyett, a már létező hadsereget, a melynek számát itt nem akarom emliteni, kiegészitsük és erősités által fentartsuk, egyidejüleg pedig a begyakorlás és szükséges fegyelmezés legkönnyebb módját érjük el. Mert bebizonyult, hogy ha pl. két begyakorlott huszár közt egy gyakorlatlan van besorozva, 7 hét alatt 3 begyakorlott huszárunk lesz és mivel most csak 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. huszárezredeink vannak és nem Nándor s mit tudom én, még minő huszárjaink, ennél fogva természetes, hogy most minden tekintet megszünik, melyek a képviselőházat a már fennálló hadsereg kiegészitésétől tartóztatták.

Én sok háboruról és veszedelemről olvastam Magyarország történelmében, de oly háborujáról nem, melyben midőn a szabadságért küzdött, legyőzetett volna, hanem rendesen bizonyos szerződések által végződtek e háboruk, melyek némelyek érdekeire nézve előnyösök voltak és a melyeket a mindig feledni kész nemzet nagylelküségében jóváhagyott. És mindenesetre láttam, hogy mig a szabadságért vivott igazságos háboruk tartottak, ezek mindig győzelmesek voltak. Ez egyetlen meggyőződést kivánom a nemzet szivébe önteni, hogy semminemü veszteség által ne hagyja magát igazságos ügyünk győzelme fölött kétségbeesésre ragadtatni, (átalános lelkesülés), hanem tartsa meg elszántságát, ha ugyan az ellenséges csapatok, melyek nemzetünk szabadságát lábbal tiporják, megkisértenék a Lajtán áttörni, ha le nem győzzük ott, legyőzzük Győrnél, ha ott sem, Komáromnál vagy Budapest előtt

vagy pedig a Tiszánál vagy másutt, valamely hegyszorosban, de elvégre megverjük őket. (Hosszan tartó tapsvihar.)

Windischgrätz hercegnek a magyar hadseregben szolgáló csász. kir. katonatisztekhez intézett kiáltványára Kossuth megjegyzé:

«Midőn a hadsereghez érkeztem, Windischgrätznek egy kiáltványát találtam ottan, a melyben a hadsereg összes katonatiszteit felhivja az ő táborába való átpártolásra. E kivánság igen nagy. (Kacaj.)

Én erre választ adtam, nem tudom ismeri-e a ház azt, (Ismerjük, éljen!) és el akartam azt Windischgrätznek küldeni. E válaszból azt a hasznot meritettem, hogy a tábor összes tisztikarát magamhoz hivtam, fölolvastam azt előtte, és hozzátettem rögtön, hogy én minden egyestől azt kivánom, hogy ne okoskodjék, hanem cselekedjék, a mint a főparancsnok rendeli, a nélkül, hogy kérdezné, Windischgrätz vagy Jellachich-e az, a ki ellen harczolnia kell és a ki ily határozott önmeggyőződéssel és lelkesüléssel nem bir, az jelentse magát és menjen isten nevében a maga utjára. (Tetszés.) Ennek következtében némelyek jelentkeztek, kiknek leköszönését azonnal elfogadni kötelességemnek tartottam, de ugy, hogy egyszersmind intézkedtem, hogy az országból ne távozhassanak, hanem itt maradjanak, mert nem szeretem a hirnököket. (Tetszés.)

Azok közt, kik elbocsáttatásukat kérték, őszintén sajnálom Holtsche vezérőrnagy kilépését, mert csapatai szerették őt, megosztotta velük a fáradalmakat és azon férfiak egyike volt, kiket szerettem volna a hadsereg számára megtartani. Ő ugyan nem magyar, de azzal a nyilatkozattal vált el, hogy nincs igazságosabb ügy a mienknél és ha ő magyar ember volna, a legnagyobb erélylyel venne részt igazságos háborunkban, de mivel külföldi, körülményei nem engedik, hogy tovább is nálunk maradjon. Sajnálom, hogy elvesztettük őt és más fogja helyét pótolni.

Kossuth azután igy folytatta beszédét a hadseregről: «Alázatos jelentésemet ama meggyőződésem kifejezésével zárom be, hogy mindent el kell követnünk, hogy a meglevő had-

sereg azon részét, a mely már az ellenséggel szemközt állott, mely a tábori élet fáradalmait kiállotta és a tábori szabályokhoz tapasztalásból hozzá szokott, a lehető legtömörebb állapotba lehessen helyezni. A nemzeti lelkesülést illetőleg valóságos örömmel jelenthetem, hogy mindenütt az országban, a hol nem uralkodik lázadás, az ujonczok legnagyobb lelkesüléssel állittatnak, nem ugy, mint hajdani időben, midőn az ujonczok isten tudja minő külczélokra kivántattak és állitásuk a jajveszéklés ideje volt, ez most soha és sehol nem tapasztalható. Most némely megyék nemcsak teljes állományukat állitották. mig hajdan alig egy negyede vagy fele állittatott, de még arra is ajánlkoztak, hogy többet állitanak és a honvédelmi bizottmánynak nem kell egyebet tenni, mint ruházatról és fegyverekről gondoskodni. Erre nézve azonban a tisztelt képviselőház bizalmát kérem ki, melyből annak a meggyőződésnek kell származni, hogy minden egyes bizottmányi tag, mindent a mi erejében áll kövessen el. Lehetetlenséget senki sem tehet, de azt hiszem, hogy isten segedelmével a tavaszszal egy támadásnak pár százezer embert állithatunk ellenébe. Igy tehát a hadsereg szervezése a fődolog és mig most már a mi vitéz csapataink, a melyekkel birunk, jobbról és balról őrzik határainkat és igyekeznek a veszélyt föltartóztatni, mely hazánkat fenyegetheti, bátor vagyok a tisztelt házat fölkérni, méltóztassék a legsürgősb ügyeket illetőleg ugyanazon nyugodtsággal és hazafiui öntudatos hidegvérüséggel törvényhozói müködéseit folytatni, mintha legmélyebb béke közepette volnánk, mert a haza sorsa nincs veszélyben, habár sok oldalról meg van is támadva és ha mindjárt több egyes szerencsétlenségeket is szenvednénk, de igazságos ügyünk végleges győzelme szemeim előtt kétségtelen.»

Miután Kossuth személyére és elnöki méltóságára vonatkozólag a bizalmi kérdést is érintette, mely általános fölkiáltással: «Maradjon, maradjon» egy percz alatt eldöntetett, még a következő észrevételt tette: «Még némely részleteket adhatnék elő a tisztelt háznak, melyek általános érdeküek s különféle aggodalmak eloszlatására szolgálhatnak, de ha valaha, ugy kivált most szükséges, hogy teljes bizalommal válaszsza a tisztelt ház közegeit, ha őket egyszer megválasztotta, ne

kivánjon fölvilágositást minden egyes csekélységről, mert legujabb időben tapasztalhattuk, hogy mi nagyon is bőbeszédü természettel birunk és sokan mondottak olyanokat, miket jobb lett volna elhallgatni (igaz). Ne essünk ismét e hibába. Most csak annyit mondok, hogy vitéz hadseregünk van, a nemzetnél lelkesülés uralkodik, és segélyforrásaink vannak, a mi pedig még hiányzik, előteremtjük, és igy azt hiszem, hogy a legközelebbi tavaszi hadjárat — mert nem gondolnám, hogy a nemzet sorsa még ez évadban és nagy csatákban fog eldőlni, és ha igen, ugy arra is készen vagyunk — igy tehát, mondom, a tavaszi hadjárat annyira elkészitve fogja a nemzetet találni, hogy azok, a kik a nemzetet a legvégsőre kényszeritették, meg fogják bánni vakságukat.»

A déli vidéken dühöngő nemzetiségi harczra rámutatván, mely a ráczok fölbujtogatása által származott, Kossuth azon sejtelmét mondotta ki, hogy a ráczok és más részek fölvilágositása által sikerülni fog az öldöklést és pusztitást megszüntetni. Végül eme megjegyzéssel fejezte be beszédét: «Egy nemzet, mely tömegesen vétkezik, legnagyobb részben inkább eszköz, mint bünös, de érzem, hogy legcsekélyebb elnézést és megbocsátást sem tudnék gyakorolni azok iránt, a kik e kimondhatlan szerencsétlenség inditói (tetszés). E szempontból fogjuk — ha a tisztelt ház az ellenkezőt nem határozza — az olajágat nyujtani. Ha a béke be fog állani, jól van, ha nem, akkor ám lássák; mert akkor a kiirtásra is készek lehetnek.»

Windischgrätz herczeg tábornagy november 12-dikén egy harmadik fölszólitást intézett Moga cs. kir. altábornagyhoz és a magyar szolgálatban álló cs. kir. katonatisztekhez a császári zászlókhoz való visszatérés végett. A fölhivás következőleg szólt:

Moga altábornagy és a Magyarországon levő összes cs. kir. tábornokok, törzs- és egyéb katonatisztekhez:

Mult hó 17-én hivatkozva az október 3-ikés 16-ik napjain kelt cs. kir. manifesztumokra, ezeknek közlése mellett, azon utasitást bocsátottam önhöz, hogy altábornagy ur Bécs előtt levő táboromban személyesen megjelenjék, parancsait követő generálisai, tisztjei és csapatai pedig minden haladék nélkül a vezérségem alatt lévő cs. kir. sereghez csatlakozzanak és hogy

tudassa altábornagy ur ez utóbbiakkal, hogy az ellenszegülők a hadi törvény legszigorubb alkalmaztatása alá fognak esni.

Altábornagy ur október 20-án hozzám intézett jelentésében tudatta velem e parancsolat átvételét. De személyére nézve nem teljesitette azt és mint némely katonatiszttől, kik a magyar pártütők soraiból kötelességükhöz visszatértek, megtudtam, parancsa alatt álló generálisaival, tisztjeivel és csapataival sem közölte utasitásomat.

Ezenkivül altábornagy ur még azon sulyos bünt követte el, hogy eszközül használtatta magát a lázitók által a királyi hatalom ellen.

A pártütők seregeit vezérelve az osztrák főherczegség határszélét átlépte és ezekkel fejedelmünk hű hadát, melynek önmaga is tagja és melynek soraiban altábornagy ur magas polczra emelkedett, ellenségesen megtámadta.

Ezen bünös tettekből azt kellene következtetnem, hogy altábornagy ur a pártütőkhöz kiván csatlakozni és kötelességéhez való visszatérését maga kivánja lehetetlenné tenni, ha ezen magaviselete azon terrorismusban, mely hosszabb idő óta Magyarországon minden gondolkozó főt nyomaszt, és azon körülményben nem találna némi mentséget, hogy a cs. kir. manifesztumok ismerése, valamint a történteknek igaz előadása ugyanezen terrorismus által lehetetlenné vált.

De ez oldalról tekintve is a történteket, további kimélésről szó sem lehet, mert mindazon támpontok, melyeket a magyar pártütés vezérei ő Felsége előbbi rendeleteiben, lépéseiknek igazolására találni és felhozni kivánnának; az ismeretes szeptemberi események után, miután ők a törvényes tért elhagyták és az ezekre szükségkép következett legfelsőbb rendeletek után, katonatisztre, valamint minden becsületes emberre nézve többé nyomatékkal nem birhatnak. Minden magyarnak, ki hazáját szereti, ezen pár hónap tanuságai után azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy a most megkezdett utnak követése mellett mindent, mit jövőre nézve megnyerni kivánt, örökre elveszthet.

Az elősoroltak arra birnak engem, hogy azon időt, mely alatt ön és csapatai kötelességükhez és zászlójukhoz, melyre örök hüséget esküdtek, visszatérnek, még 14 napra, azaz

26-ig kiterjeszszem, mely idő alatt parancsolatom köztudomásra juthat, minek eszközlését az altábornagy urnak ismételve legszorosabban meghagyom.

Azokat pedig, kik ezen időt akár gyávaságból, akár rosszlelkületből, fel nem használják és még ezentul is fegyvert fognak ő cs. kir. Felsége hü hadai ellen, pártütők és árulók gyanánt a legszigorubb haditörvények szerint fogom büntettetni.

Schönbrunn, 1848. november 12-én.

Herczeg W i n d i s c h g r a t z Alfréd,
tábornagy.

Windischgrätz herczeg, ki igen sokat foglalkozott kiáltványokkal, már egy hóval hadmüveletei megkezdése előtt is szükségesnek tartotta kiáltványt bocsátani ki Schönbrunnból Magyarország népeihez. E november 13-éről kelt kiáltványa következőleg hangzott:

Herczeg Windischgrätz Alfréd stb. stb.
s z ó z a t a
Magyarország és Erdély minden ajku és rendü lakosaihoz.

Magyarország és Erdély lakosai!

Néhány hazaáruló pártütő pár hónap óta tartó zsarnok uralkodása a békés Magyarországot vészteljes polgári háboru véres csatamezejévé tette. A pártütők vakmerősködtek koronás királyuk jussai és méltósága ellen feltámadni. A személyes szabadság el van nyomva, a vagyon biztossága veszélyeztetve és a békés földmüvelő hasznos foglalatosságától elszakasztva, kényszerittetik fegyvert fogni tulajdon törvényes koronás királya ellen.

Ezen vészteljes, birodalmainak jólétét és biztosságát fenyegető állapotnak véget vetni uralkodónk kötelessége, parancsolatja és igy az én legszigorubb feladatom.

Ő felségének legmagasabb parancsára, a ki a ti királyotok és nagy fejedelmetek, fogok egy vitéz és kis hadsereggel hazátokba lépni, nem ellenséges szándékkal, hanem a végre. hogy a pártütést legyőzzem s pártok által szétszaggatott hazátoknak a békességet visszaadjam. Katonáim szoros fegyel-

met fognak tartani, de mindenkivel, ki ellenük fegyvert visel, ragad vagy másokat arra kényszerit vagy csábit, mint ő felsége ellenségével, mint pártütővel fognak elbánni.

Magyar- és Erdélyország lakosai! Ti, kik igaz hazafiak és királytokhoz hivek vagytok, elvárom lovagiasságtoktól, századokon át bebizonyitott nemes érzelmetektől, hogy segédkezet nyujtatok nekem, miszerint császárunk és királyunk akaratát békés uton hajthassam végre. Ti gonosz szándéku pártütők által elcsábitottak! Itt az utolsó pillanat, visszatérni a királyotok iránti hüséghez, s igy uralkodónk kegyelmére és az én közbejárásomra számithattok. Ámde azok, kik e szerencsétlen országot hatalom utáni szomjuknak és büntetést érdemlő hiuságuknak feláldozták, bennem szigoru biróra találnak, mert:

Ótalom a hiveknek, bocsánat a megtérőknek, végveszély a pártütőknek! Ez jelszavam.

Kelt schönbrunni főhadiszállásomon, 1847. nov. 13-án.

Herczeg Windischgrätz, s. k.
cs. kir. tábornagy.

November 26-án Görgey Arthur az aldunai hadtest nevében egy Csány László főkormánybiztos ellenjegyzésével ellátott, a november 6-ki legfelsőbb királyi manifesztum és Windischgrätz herczeg november 12-ki kiáltványa ellen irányzott s igen erélyes hangon tartott kiáltványt bocsátott ki, mely következőleg hangzik:

»Méltó boszankodással olvastuk a király ő felsége nevének visszaélésével kelt manifesztumokat és Windischgrätz tábornagynak f. hó 12-éről a néphez intézett fölhivását, melyekben a magyar nemzet ármánynyal és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kiséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik: Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia szinhelye gyanánt tüntettetik elő. De mindennél nagyobb utálattal töltött el azon aláváló politika, mely midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul és midőn ezek nyakába törekszik

keriteni a történtek egész terhét, ez egyesek elámitott eszközének hirdetvén a nemzetet.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak ebből alkalmat veszünk magunknak ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, mely királya iránti loyalitásában, szomorodva bár, de hiven maig megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatik.

Hazafiui örömmel nyilvánitjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik és az ország egészének törvényes rendje, azon egyes lázadási kisérletek által sincs legkevésbbé sem megzavarva, miket épen a reakczió és ama bitorlott hatalom szitogat, mely a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja.

Tiltakozunk azon valótlan állitás ellen, mintha minden eddig kelt kormányintézkedés egyes magán személyek tettei, az egész nemzet pedig és vele mi, ily egyes pártütők elámitott vak eszközei volnánk, és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesitett alkotmányos védelmét igaz ügynek tartjuk és ezen meggyőződésünkben azt minden támadás ellen öntudattal védjük.

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást oly loyalitással tiszteli, minő a régi és uj históriában szinte párját ritkitja: ugy mi is óhajtjuk virradását azon napnak, melyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállittatik, hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reakczió ármányai által lehetetlenné tétetett s miután a király törvényes helytartója a nádor országunkat elhagyá, mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, mely egyedül intézkedhet törvényesen az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy a hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt tökéletesen jogszerü kormányunknak tekintjük; ennek rendeleteiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben

nyilatkozó akaratát hisszük manifesztálva és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesitettük, ugy ezentul is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeleteit kötelességünk szerint teljesiteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, *sőt követelünk a felelősségben részt venni.*

Jelszavunk: «*alkotmányos jog és szabadság*»; ez alatt készek vagyunk *minden megtámadás ellen* utolsó csepp vérig küzdeni; és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és ármány ellen *győzni.*

Pozsonyban, 1848. november 26-án.

A feldunai magyar királyi hadsereg nevében:

Csány László, főkormánybiztos. *Görgey Arthur*, tábornok.

November 12-én még a magyar király személye körüli miniszterium is, melyet külügyminiszteriumnak neveztek, beszüntette tevékenységét és megszünt létezni. A mit. annak volt hivatalnokai. Bartal és Plathy az alsóház elnökével az alább következő iratban november 30-án közöltek és e levél a «Közlöny»-ben meg is jelent. A levél igy hangzik:

A magyar külügyminiszterium államtanácsosainak a nemzetgyülés elnökéhez intézett közlése november 30-káról:

Esterházy herczeg leköszönése és Pulszky államtitkár távozása után Bécsből, mi alólirottak nem csak kötelességünknek tartottuk e miniszterium törvényes ügyeit félbeszakasztás nélkül folytatni, de midőn a legujabb bécsi események következtében beláttuk, hogy Szirmay, Ragályi és Hettyei országgyülési képviselők elfogattak és megtudtuk, hogy az ország által beszerzett fegyverek téritvény nélkül lefoglaltattak és Vargha miniszteri titkár, hivatalos helyisége lepecsételése mellett, katonák által elfogatott, egész erélylyel léptünk föl, mintán azonban a csapatparancsnokokhoz intézett leveleink sikertele-

nek maradtak, sérelmeinket közvetlen ő felségéhez terjesztettük fel.

Mielőtt ő felségétől a kegyes választ kaptuk, tétetett közzé Windischgrätz herczeg f. hó 12-ről szóló rendelete, hogy minden hivatalos teendőinkkel hagyjunk föl és 24 óra alatt távozzunk Bécsből, midőn azonban törvényes állásunkra és az épen kérdésbe vont számos hivatalos teendőinkre, jelesül 12 megkegyelmezésért folyamodó kérvényre és személyes felelősségünkre e tekintetben hivatkozni akartunk, nem csak minden értekezés megtagadtatott, hanem a város főnöke, több katonatiszt kiséretében. az egykori kanczellária mindkét épületébe rendeltetett, ott minden hivatalos szoba és szekrény bezáratott és lepecsételtetett és mi a többi hivatalnokokkal kiutasittattunk. Cordon tábornok azon rövid választ adta, hogy tőlünk semmiféle tiltakozást vagy nyilatkozatot el nem fogadhat, hanem kijelenté, hogy szigorun tartsuk magunkat a kapott utasitáshoz. Ily körülmények közt, általán véve, mivel minden kisérleteink sikertelenek maradtak és életünk veszélyeztetve volt, november 13-án minden ingóságaink hátrahagyásával Bécsből elutaztunk és utunkban több akadálylyal találkozván, csak ma érkezhettünk meg hazánkba, mit ezennel az országgyülésnek tisztelettel jelentünk.

Sopron, 1848. november 20-án.

Bartal György.
Plathy Mihály.

XXII.

Görgey Arthur Pozsonyban. — Nézeteltérések Görgey és a honvédelmi bizottmány közt a hadsereg állása és szervezése fölött. — Görgey két levele Kossuthhoz.

November elején Magyarország helyzete válságossá kezdett lenni. Miként állottak a dolgok a keleten, illetőleg Erdélyben, fönebb adtuk elő. Magyarország délkeleti részét, daczára a hadmüveletekben ideiglenesen beállott szünetelésnek, a határőrökkel szövetséges ráczok fenyegették, a horvát csapatok Magyarországon ugyan legyőzettek, de maga Horvátország nem, Magyarország délnyugatán ellenséges haderők pontosultak össze a stájer határon, északkeleten Simunich altábornagy vereséget szenvedett ugyan, de uj berontásától lehetett tartani. Nyugaton végre Bécs leveretése után egy nagy cs. kir. hadsereg állott Magyarország határán a felső Dunánál, s a Schwechatnál szenvedett vereség után ez anynyira fenyegette Magyarországot és oly nagy kiterjedéssel birt, hogy a Duna jobb partján a Fertő tavától és Pozsonytól Sopronig terjedt.

Görgey Arthur tábornok, a feldunai hadtest uj parancsnoka Pozsonyban ütötte fel hadiszállását és miután első hadmozdulatait Simunich altábornagy ellen megtette, az állása biztostására és csapatai szilárditására vonatkozó legsürgősebb rendszabályok megtételével foglalkozott.

Görgey ennélfogva hadteste zömének áttételét a Duna jobbjára, Győrbe hozta javaslatba, előcsapatait Mosonyig kivánta előtolni, Pozsonyt, valamint a főátmeneteket pedig a

Fehér-hegyen csak erős csapatokkal szállotta volna meg. Ez-által Görgey állásának kétségtelenül harczászati szilárdságot adott volna, melylyel kiterjedt vesztegzárvonala nem birt és hadseregének zöme összpontositása által abba a helyzetbe jutott volna, hogy csapatai inkább állottak volna közvetlen vezénylete alatt és ujjászervezhette volna azokat. De bármenynyire helyeseknek tünhettek föl javaslatai minden katona szemeiben, az ország rendkivüli helyzeténél és minden egyéb tekintetnél fogva nem lehetett azokat elfogadni.

A magyar ideiglenes kormánynak az átalános honvédelem érdekében mindenek előtt arról kellett gondoskodni, hogy a haza területének minden talpalatnyi földjét addig birja, meddig lehet, hogy annak minden segéd kutforrásait kimerithesse. Ez annyival szükségesebb volt, mert Magyarország több területe, ugy szintén Horvátország is az ellenség részén állott és a több oldalróli támadást várhatott. Ez volt az, mit leginkább meg kellett fontolni ama kérdés eldöntésénél, elfogadható-e Görgey javaslata vagy sem. E mellett még az erkölcsi hatásra is tekintettel kellett lenni. A határ kiüritése lehangolólag hatott volna és az elhagyott területnek s Pozsonynak Windischgrätz herczeg csapatai általi megszállása nagyon csábitó lett volna egy előbbi támadás megkezdésére. A kormány tehát helyesen cselekedett, midőn a két rossz közül a kisebbet hagyta meg, mit Görgey derék csapatparancsnokok kinevezése és ismert erélyessége által még mindig enyhithetett.

Görgey másik javaslata, hogy a kormány és az országgyülés székhelyét Tiszántulra tegye át, kétségtelenül vissza volt utasitandó; mert a főváros minél további birtoka az ellenség főtámadása előtt minden tekintetben nagyértékű volt és annak időelőtti elhagyása, az összes keretek és tartalékok áttételével a Tisza mögé annyit jelentett volna, mint a kormány szándékait a hadműködési alap elhelyezésére nézve idejekorán elárulni. A mi Görgey amaz állitását illeti, hogy az ő javaslatait uj csapatok állitására, raktárak berendezésére, egy rendezett haderő alapitására stb. a kormány visszavetette, erre nézve azt a megjegyzést kell tennünk, hogy azok teljesen ok nélküliek voltak, mivel a kormány, mint már kimu-

tattuk és munkánkban még később is be fogjuk bizonyitani, ez irányban valóságos lázas tevékenységet fejtett ki.

Miután Görgey Arthur hadteste ujjászervezésénél tökéletesen tájékozhatta magát a teendőket illetőleg, a következő levelet irta német nyelven a honvédelmi bizottmányhoz:

Pozsony, 1848. november 11.

»F. évi október 31-én elnök ur által fölszólittattam a feldunai magyar hadsereg parancsnoksága átvételére.

Átvettem azt s az azzal járó kötelezettséget, hogy a haza megmentésére mindent elkövetek, mit közvetve vagy közvetlenül megtehetek.

Nincs jó hazafi, ki eltitkolja maga előtt a veszély nagyságát és hogy ez még nagyobbodhatik.

Mindazon nemzetek történelme, melyek megsemmisülésükhöz közel ismét a lét azon fokára emelkedtek, mely további fennállásuk föltételeit magában foglalta, azt tanitja, hogy vannak pillanatok, melyekben minden kicsinyes tekinteteknek meg kell szünniök, ha az egészet meg akarjuk menteni, azt is tanitja, hogy akaretegység nélkül megmentésre nem lehet gondolni, végre tanitja, hogy az egység csak akkor érhető el, ha az egész nemzet bizalma vagy legalább a nemzet nagyobb részéé bizonyos meghatározott időre önkénytesen egy ember alá veti magát és akaratának hódol. Nem gondolom, hogy Magyarország kedveért a világ folyása más irányt vegyen.

Vajjon már oly közel áll-e Magyarország a végromlás széléhez, hogy csak egy kéz hatalmas diktaturája által menthető meg, azt azon férfiak itéljék meg, kik korszerünek tartják a magyar hadsereg vezérletét egy egyszerü magán emberre bizni. Hogy azonban épen ezen hadsereg egy része a legujabb események után közel áll a teljes föloszláshoz, az tény, melyet semmi szakértő katona nem tagadhat.

Kitudni, ki ennek az oka, ez oly időre halasztandó, melyben a kedélyek izgatottsága, ami jelenleg még mindig növekedni látszik, lecsilapul és csendes, átalánosan igazságos és méltányos megitélésnek helyt enged. Most azonban gyorsan tenni kell.

(Itt az eredetiben egy kifakadás van befoltozva az egymásra halmozott gyanusitások ellen. A később mondottak

nagyon illenek az előbbiekhez, s szóról szóra igy hangzanak:)

Az én föladatom a «mikéntet» javaslatba hozni és igy a következőkben fejezem ki meggyőződésemet:

1. Az előléptetéseknél minden nepotizmusnak egyszermindenkorra meg kell szünni.

2. A nem rendes csapatok elválasztandók a rendesektől és elkülönitett parancsnokságok alá helyezendők.

Legjobb volna minden nem rendes csapatot föloszlatni, a katonaköteles egyéneket közülök külön besorozni és a már létező rendes csapatok kiegészitésére fölhasználni.

Az ugynevezett önkénytes zászlóaljak átkeresztelése honvéd-zászlóaljakká igen szerencsétlen kisérlet. A név változik, a gyermek ugyanaz marad.

Az önkénytes zászlóaljak keveset vagy semmit sem érnek; mert a tisztek és altisztek csak csekély része érti szolgálatát. Többet lehet-e várni tőlök, ha a helyett, hogy nemzetőröknek neveztessenek, honvédeknek fognak neveztetni? A többség mindenesetre asinus in pelle leonis marad.

Némelyek azt a nézetet fejezték ki: hogy egy-két honvéd-zászlóalj közzé állitott önkénytes vagy nemzetőri zászlóalj egy harmadik honvéd-zászlóaljat helyettesithet. Mindaddig, mig kenyértörésre nem jön a dolog, ez ugyan állhat, de az első kártácslövésnél az önkénytes zászlóalj önkénytesen elfut és rendesen magával rántja a két honvéd-zászlóaljat jobbról-balról önkénytelenül. Voltak kivételek, de mennyi?

Az önkénytesek tisztjei, ha a honvédek soraiba akarnak lépni, előbb vizsgát tegyenek, még pedig kipróbált ügyes tisztekből álló bizottság előtt és csak akkor, ha ez a vizsga kielégitőnek sikerült, mint legfiatalabbak tétessenek át rangjukban. Egyes, különös érdemek által indokolt kivételek csak a hadsereg főparancsnokának rendelete folytán történhetnének átalán véve.

3. A tiszti előléptetések bizonyos rangig csak a hadsereg főparancsnokára volnának bizandók. Vagy megérdemli a hadsereg főparancsnoka ezt a bizalmat, akkor itt semmi sincs koczkáztatva, vagy nem érdemli, akkor el vele! Csak semmi félrendszabályokat!

4. A hadsereg parancsnoka csapataival való minden rendelkezésére nézve felelőssé tétetik, de akkor ő rajta kivül senkinek sem szabad rendelkezni hadseregével. A hadsereg egységes parancsnokság nélkül olyan, mint az olyan ember, ki magával meghasonlott, sem ettől sem attól nem lehet valami határozottat várni.

5. A hadseregnek nyugalomra és pihenésre van szüksége; mert phisikailag és erkölcsileg elsatnyult. Nyugalmat és pihenést itt Pozsonyban nem talál. Pozsony egy Ausztriából, Morvaországból, Sziléziából és Gácsországból fenyegetett s tulhatalmas ellenség ellen tarthatatlan hely és nem sokára hadseregünk sirjává fog válni.

6. Valamennyi önkénytes zászlóalj teljesen eltetvesedett, mert Jellasics Székesfehérvárra bevonulása óta, ahol fehérnemüjüket hagyták, csak egy rendbeli fehérruhával birnak. Ha ezt ki akarják mosni, köpönyegüket napokon át meztelen testükön kell viselniök. Táborban ez még megjárná, de itt a szük elszállásolás következtében a tetübetegség annyira elharapózott, hogy vannak egyének, kiknek testük már telve sebekkel. Legalább egy rendbeli fehérnemü minden embernek, czélirányos elszállásolás és nyugalom az egyetlen eszköz, hogy ez utálatos és veszélyes bajon segitve legyen.

Uj fehérnemüt*) lehet ide küldeni, de jobb szállásokat és nyugalmat nem.

---

*) Hogy egyrészről a ruhabizottság a fehérnemük elkészitésével a hadsereg gyors növekedése mellett nem birt lépést haladni, másrészről pedig a feldunai hadsereg ruházkodási állapota nagyon kedvezőtlen volt, azt az a körülmény is bizonyitja, hogy az ezen hadtestnél müködő kormánybiztos Csány indittatva érezte magát fehérnemük nyerése végett a magyar hölgyek nagylelküségére is hivatkozni, mit is a következő fölhivásban tett: Magyarország nagylelkü nőihez! Pozsony, november 16.

A haza iránti kötelesség egyaránt éri annak fiat és lányait. Amazok fegyverre, ezek ápolásra szólitvák fel. Legkiválóbb gondjaim és föladataim közé tartozik a Lajta melletti magyar hadsereg részére a hosszas hadjárat által elnyütt fehérnemüek ujjal pótlása. Senkit sem találok, kihez biztosabban fordulhatnék, mint a nők gyöngéd és hatályos segélyéhez. Fölkérem tehát mindazokat a hölgyeket, a kik a nagylelkü honlányok füzéréhez oly szivesen sorakoznak, ajándékozzanak a hadsereg szükségleteire kész fehérnemüt, a mennyit nélkülözhetnek, és ha ke-

A szolgálat, mely szükséges, hogy egy nagy kiterjedésü nyilt várost, mint Pozsony, ellenséges berontások ellen védeni lehessen, sokkal terhesebb, semhogy a csapatoknak a tisztázásukra és kiképezésre szükséges nyugalmat biztositani lehessen, másrészről Pozsony nagyon kevés elszállásolási képességgel bir, hogy annak biztositására a szükséges csapatokat ugy lehessen elhelyezni, mint azt a csapatok fenntartása követeli.

7. Minden nemzetőri osztály, mely nem kötelezte magát a háboru végéig szolgálni, azonnal elbocsátandó; mert ez azon roppant előnyök mellett, melyeket a megyék szolgálati idejének tartamára biztositottak, igen nagy összegekbe kerül, csak azért látszik itt lenni, hogy a törvényeket fitymálja és azon rossz szellemmel, mely áthatja, a mi legjobban fegyelmezett csapatainkat is megmételyezze! El tehát velök! Jobb semmi hadsereg, mint olyan, a melynek egy része a törvényeket a leggyalázatosabban sérti.

A sopronyi gyalog nemzetőrök a puszta hirnél, hogy az ellenség közeleg, azonnal haza futottak. A lovasok pár óra előtt hasonlót tettek. Nem maradt belőlök vissza más, mint a parancsnok és néhány tiszt.

Kossuth elnök ur parancsára a magyar hadsereg egy részének parancsnokságát átvettem és szent kötelességem arról gondoskodni, hogy becsülete szüziesen fentartassék.

Egy egész hadsereget meg lehet verni és az visszavonulhat a nélkül, hogy becsülete szenvedjen, de ha egy része gyáván megszökik a nélkül, hogy az ellenséget csak látta volna is, az egész hadsereg becsülete meg van bélyegezve.

---

vés is az, adják mindjárt és küldjék be azt az illető megyei és városi hatósághoz. E fölszólitásomtól sikert várok, midőn nyiltan bizonyitom, hogy a hadsereg szolgálatai és igyekezetei, a melylyel magam is megyek, ezen ajándékokat megérdemlik. Biztosan remélem, hogy Pozsony és vidéke hölgyei elsők lesznek, kik a hadsereg terhes és mégis készséges szolgálataitól a hideg esős éjelekben szemmelláthatólag meggyőződhettek és egy perczig sem fogják engedni, hogy azon magyar katona, ki a nemzeti szineket viseli, szükséget szenvedjen elégséges fehérnemüben, mi annyira szükséges az egészség fentartására.

Pozsony, 1848. november 11-én.

Csány László,
királyi biztos.

A honvédelmi bizottmány általánosan magasztalt méltányosság-érzetétől megvárom, ne kivánja többé tőlem, hogy vitéz hadseregem becsületét föláldozzam, hanem hogy soraiba csak oly csapatokat vegyek föl, melyek inkább érdemeljék a honvéd nevet, mint a futócsőcselék gunynevét.

8. Az 5. és 6. pontokból következik a javaslat, hogy Pozsonyt csak a hadsereg egy részével tartsuk megszállva, a főhadiszállást pedig a hadsereg zömével más helyre tegyük át, mely az ország védelmére és a hadsereg ujjászervezésére nézve több előnyöket nyujt.

E javaslatomat legközelebbi levelemben lesz szerencsém benyujtani (következik az aláirás).

E levélnek éppen ellenkező eredménye volt, mint azt szándékoltam; mert most Kossuth a honvédelmi bizottmánynyal és hadügyminiszteriummal együtt, a hadsereg megszilárditására irányzott javaslataimnak és rendszabályaimnak még határozottabban lépett ellenébe, mint előbb.

E kivonatok, melyek a Pozsonyból Kossuthhoz intézett eredeti levélvázlatokból véletlenül rendelkezésem alatt álló okmányokból vannak, bizonyitékokul szolgálnak. Az eredetiek is mind magyarul irvák.

Görgey levele mutatja, hogy a hadsereg szükségleteit és a föltételeket, melyek müködésre képessé teszik, tökéletesen ismerte. Midőn vegytani észlelőből hadvezérré lőn, ez katonai képzettségének eredménye volt. De levele fogalmazásánál nagyon is befolyásoltatta magát a Schwechatnál előfordult kedvezőtlen tünetek által és aszerint itélte meg a hadsereg akkori állapotát, mint azt egy rendes hadsereg alkatrészeinél kell megitélni.

A mint hiba, ha katonai szervezések, a minők forradalmakban előfordulnak, békés viszonyok közt keresztülvihetők, azokat szervezési mintául venni, ép oly hiba, ha ezek föltétlenül zsinórmértékül vétetnek egy forradalmi hadsereg alakitásánál.

Ha Bonaparte, midőn mint hadvezér 1796-ban első babérait nyerte, 30,000 emberének éppen nem sokat igérő kinézése által elijesztette volna magát, nem vivta volna ki azon hirnevet, mely fokozatosan Francziaország uralkodójává tette, de l á n g e s z e és m e r é s z s é g e, mint Thiers

helyesen megjegyzi, a forradalom lelke gyanánt pótolta hadseregének nagy hiányait. Görgey imitt-amott megczáfolhatatlan igazságokat és helyes érveket hoz föl, de ha az önkéntes zászlóaljakat és az azokból alakuló honvéd zászlóaljakat, mint szökevényből álló véderőket irja le, melyek e tekintetben a nemzetőri zászlóaljakkal versenyeztek, nem vette tekintetbe az ország rendkivüli állapotát, mely azt hozta magával, hogy a hadsereg egy része a rögtönzés jellegét viselje.

Görgey azt a körülményt sem vette levelében figyelembe, hogy a harczosok tömege, mely a horvátok vereségét vonta maga után, nem volt rendes katonaság és ha katonai értékök csekély volt is, mégis voltak dicséretes kivételek. Mily igazolt volt az önkénytes zászlóaljaknak honvéd-zászlóaljakká történt alakulása, legjobban beláthatta Görgey abban a perczben, midőn hadtestét fegyelmezte és az áprilisi hadjárat alatt győzelemről győzelemre vezette.

A fennebb mondottakból kitünik, hogy Görgey hadteste csapatainak müködését csakis tökéletesen képzett osztrák tiszt szempontjából tekintette és ez tükröződött vissza nézetében, midőn javaslatait tette. Mi nagy fontosságot tulajdonitunk annak, hogy azok az egyének, a kik tiszti állásokban alkalmaztatnak, képzettségüket vizsgával bizonyitsák be. De forradalomban és egy általános támadással szemben tiszti vizsgákról szólani, mint azokat a magyar hadügyminiszterium is elrendelte, a helyzet helytelen fölfogására mutat, valamint arra is, hogy a tisztek kinevezése az akkori tényleges körülményektől függvén, ezeket számba kellett volna venni.

Hogy egy 200,000 emberből álló hadsereg számára a tisztek szükséges száma is meglegyen, akkor elég volt, hogy derék altisztek legyenek készségben, kiket tisztekké lehetett kinevezni. Az altiszteknek nem lehetett elérhetlenné tenni az előléptetést, de idő sem volt tiszti vizsgákra.

Ha Görgey sorompóba lépett az uralkodó nepotismus ellen, azt csak a hadsereg jól fölfogott érdekében tette. De a nepotizmus megszüntetésére nálunk nem lehetett gondolni. Pártfogolás mindig lesz a világon. Legfeljebb arra kell törekedni, hogy az minél kevésbé legyen káros az államra nézve. Nálunk a pártfogolási visszaélés minden időben divott, mint

sehol a világon. Oly esetek is gyakran fordultak elő, melyek a jogérzetet és az illemet sértették. Nem csak a magyar, de valamennyi forradalom jellemző tünete a czimkór, mely a demokrata elvek hirdetésével ellentmondásban áll. Pozsonyi időzése alkalmával levelekkel árasztotta el Görgeyt a honvédelmi bizottmány, melyek a hadseregre, annak állására és a legközelebb teendő rendszabályokra vonatkoztak. E mellett ő ismételve megpenditette azt a kérdést, nem volna-e jobb a diktatura behozatala, és kérdés, vajjon törekedett-e csakugyan erre? E tárgyról még részletesebben fogunk szólani a munka első kötetének befejezésénél.

Görgey levelei egyre ingerültebb hangot és keserü gunyt árultak el. November 17-én levelet irt Kossuthnak az előléptetés ügyében, melyben néhány példa fölhozásával ismét keményen támadta meg az uralkodó nepotizmust. E levél igy hangzik:

Pozsony, 1848. november 15-én.

«Tisztelt elnök ur!

— —

A honvédelmi bizottság rendelete értelmében a törzstiszti állomások betöltésével alkalmas egyének kinevezése a hadsereg főparancsnoka és a kir. biztos, az alárendelt tisztségeké pedig az ezredek és zászlóaljak és a kir. biztos által terjesztetik föl.

E rendelet kivetkőztet ugyan azon jogomból, melylyel ön, elnök ur ruházott fel, hogy századosi rangig magam nevezhessem ki a tiszteket, a századostól felfelé pedig magam tehessem meg a felterjesztéseket: de nem egyedül ez az, a mivel leginkább gondolok, hanem inkább a tapasztalás, hogy még ezen ujabb rendelet sem tartatik meg, mint ezt Szász őrnagynak alezredességre való kinevezésénél kellett tapasztalnom.

Szász őrnagy Mannswörthből kissé gyorsan takarodott ki, az ellenség ellen legelőbb kirendelt zászlóalj egyik osztályát sorsára hagyván. Ez tény és igénytelen nézetem szerint elegendő ok arra, hogy előléptetésre ne ajánltassék. Ez a jó Szász őrnagy nem esett ugyanis a feje lágyára: azonnal beteg lett, a csá-

szárfürdőt kellett használnia Budán, rögtön oda is ment és ime, most már alezredes.

A tiszti kinevezésekkel és előléptetésekkel átalán véve borzasztó visszaélések történnek. Ma pl. mondhatom visszatetszéssel olvasom a Közlönyben (a honvédelmi bizottmány hivatalos lapjában) öcsém kinevezését századosságra. Ő már honvéd főhadnagynak volt kinevezve anélkül, hogy ő vagy én tudtuk volna, miként történhetett ez, mert én őt csak nemzetőri hadnagygyá és egyszersmind hadsegédemmé léptettem elő (mivel az önkénytes mozgó nemzetőrségnél igen jól használhattam őt), de erősen föltettem magamban, hogy érte ezentul semmi lépést nem teszek, mely csak távolról is a pártfogolás képét viselhetné. Én tehát nem tudom, kinek köszönheti fivérem az emlitett előléptetési és kedvezményt. Annyit azonban tudok, hogy mind a két előléptetés sehogy sincs rendén, valamint igen sok más oly dolog sem, és nagyon hajlandó vagyok azt gyanitani, hogy kivált utóbbi előléptetése semmi egyéb, mint jól kiszámolt kisérlet az én minden nepotismus ellen irányult határozottan ellenséges müködéseim meghiusitására. Ez azonban épen nem zavar meg szándékomban. — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Az ön ezredében előléptetett V. és H. huszárőrmestereket kérem ezredéből egy másikba áttétetni, mert ők voltak azok, kik Gácsországban, hogy legénységükkel Magyarországba térhessenek vissza, tisztjöknek száját betömték, magukkal vitték és ezáltal a legnagyobb katonai bünt követték el, noha hazaszeretetből. A haza jutalmazza buzgó honszeretetüket előléptetéssel, de a szolgálat szigoru kivánsága, hogy elmozdittassanak abból a csapatból, melyben csak a megjutalmazott engedetlenség veszélyes példái. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

A borsodi nemzetőri zászlóalj szolgálati ideje e hó 20-án véget ér és a legénység már 10-én haza kivánkozott. Csány László kir. biztos megkisérlette őket továbbmaradásra birni. De ők ismételten kijelentették, hogy semmikép nem maradnak tovább, mert nem bolondok, hogy kedves életüket az utolsó 5 napban folyvást koczkára tegyék, miután a jó isten őket az ellenséges ágyutüzből kisegitette.

Ennélfogva legkevésbbé sincs okom e buzgó hazafiak távozását gyászolnom, de igen is van okom a sok jó fegyver és fölszerelés veszteségét sajnálni. Én tehát megkértem a királyi biztos urat, hogy ez emberektől legalább a fegyvereket szedje el a hon védelmére, ha már az embereket elbocsátja. Ha ez sikerül, akkor többet nyertünk, mint vesztettünk, mert a 15. honvéd zászlóalj, amely itt Pozsonyban lézeng, azonnal megkaphatná a borsodiak fegyverét. — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

(Következik az aláirás.)

Egy más levelében ezeket irja Görgey Kossuthnak: «Bátor vagyok elnök urat ismét több nem helyes előléptetésre figyelmeztetni. Egy bizonyos Merci alantos tisztet az első honvéd zászlóaljból bajtársai azért, mert a parndorfi táborban, közvetlenül a támadás megkezdése előtt, rögtön betegnek tettette magát, el akarták küldeni a zászlóaljtól. Ő Pestre megy és ime századossá lesz a 18-ik honvédzászlóaljnál. Nemsokára az 1-ső honvédzászlóalj egy hadnagya főhadnagygyá lesz a 18-ik honvédzászlóaljnál, de Mercit ott találván, kijelenti, hogy e kinevezést el nem fogadja. Most a 18-ik zászlóalj tiszti kara Merci bajtársasága ellen tiltakozást fog benyujtani.

A volt huszár altiszt B . . . i*) katonai felebbvalóját meglopta, és ezért tizszer föl s alá vesszőt futott, elcsapták a katonaságtól és most mind ennek daczára tiszt egy honvédzászlóaljnál.

Görgey végre kimeritette az ideiglenes kormány türelmét, mely nem csak az ő hadtestéről, hanem a honvédelemről általában és az összes hadseregről is gondoskodni volt hivatva.

Azok a levelek, melyeket Görgey a honvédelmi bizott-

---

*) Hogy ez az akkori rendkivüli viszonyok közt lehetséges volt, nem annyira csodálatos, mint az a körülmény, hogy ugyanaz az ember az 1869-ben fölállitott magyar királyi honvédségbe is beosztatott századosi ranggal. Ez csak ugy volt lehetséges, hogy egy nagy tekintélyü férfiu mint jó tisztet különösen ajánlotta őt és ily ajánláson alapult néhány kinevezés, melyeket meg kellett semmisiteni. Ugyanez az eset állott be a derék B . . . inél is, miután az illetékes körök előéletéről értesültek. Igen természetes, hogy azonnal le kellett mondania tiszti állásáról és ezután mint szerencsétlenül járt honvéd-százados csavargott az országban.

mányhoz intézett és a melyek némelyike keserü gunynyal volt fűszerezve, azt a kérdést is fölmeritették benne, miért nem mozditották őt el a parancsnokságtól és azt annak a körülménynek tulajdonitotta, mert Csány László is támogatta az ő javaslatait. Mi pedig azt hiszszük, hogy levelei arról győzték meg Kossuth Lajost, hogy Görgey oly tábornok, ki egyedül képes a hadsereget rendben tartani, hogy rajta nem lenne könnyü tuladni, és az általa épen most kinevezett főparancsnok elmozditására annál kevésbé lehet gondolni, mivel Kossuth teljes bizalommal viseltetett iránta. Alig lehetett erre nézve nagyobb bizonyitékot fölhozni, mint azt, a mit Görgey Arthurra nézve a november 9-ki délutáni képviselőházi ülésben tartott beszédében fölhozott, midőn jelentést tett pozsonyi utjáról és azokról az indokokról, a melyek őt arra birták, hogy Windischgrätz herczeg hadseregét támadja meg. Ebben a beszédben Kossuth ezeket mondotta: «Mikor visszatértünk (t. i. Schwechatról) és Móga tábornokot az a baleset is érte, hogy lováról leesett és lábát erősen megsértette és a ki, mint azt a tiszta valósághoz képest mondanom kell, már előbb is igen beteg volt, sőt elbocsáttatásért és nyugalmaztatásáért is folyamodott, beláttam, hogy a szükség parancsolja oly kezekbe adni a hadsereget, a melyekben nemcsak a rendszeres hadmüveletek és a fegyelem, hanem a sereg magyaros érzülete, nemzeti lelkesülése és elszántsága is lehetőleg biztositva legyen. Bizalmam a volt ezredes, most tábornok Görgeyre esett (éljen), oly emberre, a kiért én, ha vagy a honvédelmi bizottmány, a melynek kezei közt most a kormány van, vagy a tisztelt ház, nem helyezne bizalmat benne, becsületemmel állok jót, hogy ha azt mondják neki: Uram! te többé nem leszesz főparancsnok, hanem közvitéz, a hazának ép oly hün szolgálna (tetszés). Ezt azért mondom és becsületemmel kezeskedem érte, hogy ha a ház lépésemről, melynél fogva őt a főparancsnoksággal megbiztam, másként rendelkeznék (fölkiáltások: helyesen történt), legkevesebb erkölcsi akadályt se érezzen, mert Görgey érzülete olyan, mint a magyar nemzet bármely tagjáé, mert nem gondol azzal, ha magas

polczra emeltetik, hanem azt teszi, mit hazafiui kötelessége parancsol. Én a tábornoknak azt jósoltam, hogy ha kedvez neki a szerencse, a végzet fényes és nagy jövőt jelölt ki neki és azt azon meggyőződéssel jósoltam neki, ha minden körülmények közt a szabadság hű szolgája leend.» (Éljen.) Sokan azt fogják talán hinni, hogy miután még fiatal és rövid szolgálati idővel dicsekedhetik, a hadseregben elfogultság vagy bizonyos személyes ellenségeskedés fog mutatkozni parancsnoksága ellen, én örömmel mondhatom a háznak, hogy közte és a legtöbb parancsnok és magasb tisztek közt a legjobb egyetértés uralkodik. Ő most országunk határainak megvédésével, s egyszersmind hadseregünk szervezésével van elfoglalva» stb.

Kossuth e nyilatkozata Görgeyvel szemben tökéletesen kirekeszt minden ellenséges szándékot és föltétlen bizalmának kifejezése személye irányában, mivel Görgey akkor még semmit sem mutathatott föl, a mi arra jogositott volna, mert Görgey részvételét a Roth-féle hadoszlop elfogatásánál még sem lehetett hadvezéri tettnek nevezni. Minden, a mit róla tudtak, az volt, hogy igen erélyes és kitünő tiszt. Igy tehát Görgeynek Kossuth bizalmát még csak ezentul kellett igazolnia.

Mielőtt Görgeyt Pozsonyban kifejtett ujjászervezési tevékenységében elhagyjuk és a honvédelem terén felmerült többi mozzanatokat és rendszabályokat tárgyaljuk, szükséges, hogy Bem Pozsonyba érkezéséről is szóljunk. Az agg lengyel tábornok Bécs leveretése után jött oda, hogy Kossuthnak fölajánlja szolgálatát. Ez őt Görgey beleegyezésével Guyonhoz küldötte, mint tanácsadót, ki éppen Simunich altábornagy ellen müködött. Bem*) visszatérvén, Görgeyvel hosszasabban

---

*) Bem József 1795-ben Krakoban, Gácsországban nemesi családtól született, a krakkói egyetemen nyerte kiképzését, hol kivált mathematikai tudományokban kitünt. 1810-ben az I. Napoleon által alapitott varsói hadapródkarba vétetett föl. Bevégzett tanulmányai után a lovas tüzérséghez lépett be, részt vett az 1812-ki hadjáratban és a francziák visszavonulásánál. Danczigba jött, hol tanusitott vitézségeért Rapp parancsnokló tábornoktól a becsület légió rendjelét nyerte. A vár föladása után Bem Párisba tért vissza. Itt 1815-ben az ujjászervezett franczia hadseregbe mint

beszélgetett. Görgey három évvel a forradalom után kiadott emlékirataiban szól azon benyomásról, melyet Bem rá tett s azt mondja, hogy ő Bemben olyasmit látott, mi őt egy vándor lovagra emlékeztette, ujdivatu

---

tüzértiszt lépett és 1819-ben századossá lőn. Tanitónak neveztetvén ki a varsói tüzériskolába, ott tudománya és jó előadása által tünt ki. Ezt az állást Bem politikai nézetei következtében elvesztette, és ezek miatt 1820. óta sok üldöztetésnek volt kitéve. 1825-ben leköszönt. Bem már előbb is irt jó értekezéseket a tüzérség szervezéséről, a congreve röppentyükről (Weimar 1820.) és a lőpor előállitásról stb. Elbocsátása után gróf Potocki Ferencz jószágán épitéssel, irodalmi és technikai munkálkodással foglalkozott.

Midőn 1830-ban a lengyel forradalom kitört, Bem Varsóba sietett, hol őrnagygyá és egy lovas üteg parancsnokává neveztetett ki: az iganiei csata után alezredessé lett. Miután az osztrolenkai csatában heves kartácstűz által föltartóztatta az előnyomuló muszka hadoszlopokat, ezredessé és nem sokára a lengyel tüzérség főparancsnokává, végre midőn a lengyel hadsereg Varsónal öszpontosult, tábornokká neveztetett ki. A szeptember 6. és 7. válságos napok alatt összes ágyuival részt vett a csatában, sőt 6-án 40 ágyuval egész a muszkák által elfoglalt Voláig nyomult elő, de mivel sem a gyalogság, sem a lovasság idejekorán nem támogatta őt, egyedül nem boldogulhatott. Midőn a lengyel hadsereg szeptember 7-én Prágába vonult vissza, Bem ágyuival a hidat tartotta megszállva, azonban 8. reggelén arra a hirre, hogy a muszkákkal abban történt megállapodás és Malachovszki parancsa következtében tüzérségével Modlinba kellett visszavonulnia. Varsó eleste után, Bem a lengyel hadsereg egy részével porosz területre lépett át, egy ideig mint a lengyel emigráczió főnöke Németországban élt és végre 1832-ben Párisba ment. Itt a lengyel emigráczió egyik pártjához sem csatlakozott, de folytonos tevékenységgel uj meg uj hatáskört keresett. 1833-ban Don Pedroval egy lengyel legió fölállitása fölött értekezett, de az emigráczióban uralkodó egyenetlenség miatt — mi minden emigráczió főbaja — ez nem jött létre. A következő éveket tudományos foglalkozásokkal és utazásokkal töltötte Portugálban, Spanyolországban, Belgiumban és Németalföldön. Az 1848. márcziusi napokban Bem Francziaországból Lembergbe és október 14-én Becsbe jött, hol mint tudva van, a város védelmét Windischgrätz herczeg hadseregével szemben vezette. Ez kivált a Jägerzeile kijárásánál fölállitott csillagsánczra vonatkozik, a hol személyesen jelen volt és erélyesen vitte a védelmet. Bécs eleste után sikerült elmenekülnie és Pozsonyba ment, hol az ott jelenlevő Kossuth Lajosnak, mint a honvédelmi bizottmány elnökének fölajánlotta szolgálatát. Miután a Simunich ellen működő Guyon ezredes oldala mellé mint tanácsodó küldetett, az erdélyi hadsereg parancsnokságával bizatott meg,

forradalmi harczos alakban, kitől a harcztéren nem sokáig tartó sikert várt a hazára nézve. Kivévén a bécsi forradalomban való résztvevést, előbb mit sem hallott Bem-ről, a mi igen valószinü, ha az 1831-ki nagyon tanulságos len-

---

mely akkor még ujjászervezésének első stadiumában volt. Mit vitt végbe Bem Erdélyben alig elégséges haderővel, azt munkánkban részletesen fogjuk előadni. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az ő haditettei az öszszes katonai világ elismerését kiérdemelték. Bem rendkivül élesláté, gyors fölfogásu és tájékozási képességü férfiu, intézkedéseit rögtönözve tette és még a legválságosabb helyzetekben is hidegvérü és merész vezér volt. E katonai tulajdonságokon kivül Bem még a hadvezérnél annyira szükséges politikai jártassággal is birt. Midőn a forradalmi magyar kormány Erdély meghóditása után a szász és oláh népfölkelés által elkövetett rémtetteket legszigorubb visszatorlás által akarta büntetni, Bem épen az ellenkezőt tette és általános bünbocsánatot hirdetetett.

Sokszor felmerült a kérdés, vajjon Bem mint nagy hadsereg vezére is bebizonyitotta volna-e tehetségét és erre némelykor tagadó lőn a felelet. Mint nagy hadsereg vezére, Bem csakugyan nem jött abba a helyzetbe, hogy tehetségeit bebizonyitsa, de a lehetőség nincs kizárva, hogy azt, a mit ő Erdélyben tett, egy nagy hadsereg élén és nagy harcztéren épp ugy vitte volna keresztül. Bem mint hadvezér oly tulajdonságokkal birt, melyek ritkán találhatók egy emberben egyesülve. És aztán a hadicsel, melyet Nagy-Szebennél keresztül vitt és mely által egy csapással Erdély urává lett, nem tartozik a kis háborúk körébe. Legtalálóbban jellemezte Bemet Haynau egykori táborkari főnöke, Ramming báró táborszernagy, a maga munkájában: „a hadjárat Magyarország és Erdélyben 1849. év nyarán“, melyben a többek közt ezt mondja: „Julius 31-én napkeltekor visszatérő kozák őrjáratok jelentették, hogy nagy ellenséges haderő közeledik Keresztúrról Segesvár felé. Bem maga volt összes haderejével, mintegy 6—7000 emberrel és 12—18 ágyuval, ki Marosvásárhelyről Udvarhely felé tartott és épen szándékolt hadműveletét kisérlette meg nagy merészséggel Megyesen át Nagy-Szeben ellen. Valóban igazságot kell szolgáltatni e vezérnek, ki alig fegyelmezett csapatokból álló kis haderővel, tulnyomó haderőktől körülvéve és napról-napra mindinkább szükülő területre szoritva, mindig idejekorán és a döntő perczben jelenik meg, hogy jelenléte és példája által a csapatokat lelkesitse és a minden esetre egyenetlen harczot oly makacssággal és ügyességgel vezesse, a mennyire az e sok jó ut által átszelt hegyes országban lehetséges. Helyzetének előnyeit kiválóan tudja fölhasználni és csapatai rendkivüli mozgékonysága által, (melyeket az ő tana szerint, hogy «az ellenséget lábakkal kell megverni, tanitotta) minden fenyegetett pontra, ha nem is tulnyomó, de elegendő haderőt tud vetni, hogy a hegyes terület előnyei által a küzdelmet fölvehesse és a

gyel forradalom történetét nem tanulmányozta. Tény az, hogy minden forradalomnál valamennyi országból szélhámosok és katonai jellemek nagy czimekkel és sokat igérő tervekkel lépnek föl. Kevés hiányzott hozzá, hogy a hirhedt szélhámos Bradich, ki több udvart ámitott el mint rendkivüli követ és mint porosz osztálytábornoknak csapatszemlét is

---

támadót majd itt, majd ott föltartóztassa. Ez ügyes és gyors hadmüveletek által mintegy sokszorositja haderejét és több izben még döntő csatákat is vív. Valahányszor a szerencse és a haderők aránya ránézve kedvezőtlen, mindig el tudja kerülni a teljes vereséget és jó eleve visszavonul, egyik vagy más szárny felé, hogy a győztest rövid idő alatt ismét fenyegesse. Váratlanul és merészen jelenik meg mindig, midőn már megsemmitve hiszik és nem ritkán elébe megy a támadásnak, midőn legkevésbé lehetne gondolni. Igy tette Segesvárnál is.» — E nagy képzettségü cs. kir. tábornok e megjegyzéseiben minden el van mondva, mi egy hadvezérnek becsületére válik és őt legnagyobb képességében jellemzi. Egy másik, nem katonai iró, ki bizonyosan nem áll abban a hirben, hogy Magyarországgal és 48-as forradalmával rokonszenvez, Levitsdenigg lovag Bemről a következőket mondja: «Mi Bemet egyszer tréfából egyenruhás Kunst Vilmosnak neveztük el, de megvalljuk, hogy vendégszerepe a Királyhágón túl minden szolgált katonát csodálkozásra ragad és csak azt sajnáljuk, hogy pompás tehetségeit nem királyi szinpadon játszotta.» Ha azonban Levitsdenigg azt hiszi, hogy Bem nem volt royalista, nagyon téved. Midőn Görgey Komáromot fölmentette az ostrom alól Bem egy franczia nyelven irt emlékiratot küldött Kossuthoz, melyben a módról szól, miként érheti el a földunai hadsereg Bécset. Ebben az emlékiratban, melyről még utóbb szólni fogunk, Bem végül azt mondja: «Es B é c s b e n a d y n a s z t i á n a k b é k é t f o g u n k s z a b n i.» Miután Bem az osztrák és orosz hadtestek által a közremüködő szász és oláh népfölkelés segedelmével elnyomatott, főparancsnokká neveztetése következtében a már hibásan tervelt temesvári csata vezényletét vette át, melynek hasztalanul igyekezett jobb fordulatot adni, s a csata elvesztése után a Dembinski-féle hadsereg töredékeivel Lugosnál az ellenséggel megmérkőzni; mert a csapatok közt beállott demoralizáczió következtében ez sem sikerült és igy Oláhországba menekült. Amurat pasa név alatt a török hadseregbe lépett, s ennek ujjászervezésével lett megbizva, de Ausztria és Oroszország faggatására Aleppóba belebbeztetett, hol 1850. év deczember havában meghalt. Bem teste, mely különben sem volt erős, romhoz hasonlitott, 9 nehéz seb nyomait viselte. Más verzió szerint, a melyért nem kezeskedhetünk, az agg harczost lassan ölő méreg fosztotta meg életétől 1856-ban. Mint mondják, egy Omer pasa főhadiszállásán meghalt tisztnél leveleket találtak, melyek az ő ellene tervelt merényletet engedék sejtetni.

rendeztek tiszteletére, majdnem tábornokká lett. De jó eleve érkezett tudósitás és az állitólagos porosz tábornok több elkövetett szélhámosság következtében a péterváradi kazamatákban végezte pályáját, hol 8 évet kellett volna töltenie. De minő férfiu volt Bem, az 1848—49-ki erdélyi hadjárat mutatja. Tartós sikereket kivivni forradalomban igen nehéz. Bemre nézve ez kétszeresen nehéz volt, mihelyt az ügyek a magyarországi főharcztéren kedvezőtlen fordulatot vettek.

XXIII.

Tizenegy uj honvédzászlóalj felállitása. — A 13. és 49. honvédzászlóalj fölszerelése és tartalék-zászlóaljakká történt kijelölése. — A sorezredek toborzási kerületeinek megváltoztatása. — A tartalék-osztályok megszüntetése a sorezredeknél. — A Bocskay és Károlyi huszárezredek fölállitása és a lovasságra vonatkozó néhány rendelet. — A tartalék-lovasszázadok áttétele más helyekre. — A táborkar és a műszaki csapatok szervezése. — Az idegen légiók. — Rendeletek a kötelességmulasztó honvédtisztek ellen. — Az irásbeli szolgálat egyszerüsitése. — A Ludovika-Akademia megnyitásához. — A haderő különböző részeinek összeolvasztása honvédhadsereggé. — Tiszti vizsgák. — Hadi főtörvényszékek fölállitása. — Egészségügy. — Hadastyánok ellátása. — Katonai intézetek.

A honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium november havában a honvédelem terén valóságos lázas tevékenységet fejtett ki. A haderők gyüjtésének, szaporitásának és tömegesitésének ideje elérkezett és oly módon használtatott föl, mi a jártas katonát csodálattal tölté el. Mintha csak a legnagyobb békében kellene hadsereget szervezni, midőn az ellenség már az ország határára lépett és javában dühöngött a fajháboru az ország belsejében, november hóban, a rendeletek végtelen sora adatott ki, melyek mind szervezési és igazgatási tartalmuak voltak.

A honvédelmi bizottmány és hadügyminiszterium mindenek fölött azonban a haderők szaporitására és szilárditására forditották leginkább gondjukat.

A honvédzászlóaljak 11-gyel szaporodtak, ugy hogy elérték az 53-as számot. E zászlóaljak alakitásával a szabadcsapatok átváltoztatása honvédzászlóaljakká is megtörtént.

Az uj zászlóaljak képződtek:

A 43. honvédzászlóalj Nyiregyházán.
» 44. » Szombathelyen.
» 45. » Sárváron.
» 46. » Somogyban.
» 47. » Csáktornyán, Zalában.
» 48. » Szabolcsban.
» 49. » Pesten.
» 50. » a Hunyady csapatból.
» 51. » a baranyamegyei önkénytes nemzetőrökből.
» 52. » } a Bocskay-gyalogságból.
» 53. »

A 13. és 49. honvédzászlóalj fölszerelési és tartalék zászlóalja lőn átváltoztatva pesti székhelyén. Mind a két zászlóalj kitünő volt cs. kir. katonatisztek és jeles altisztekkel lett ellátva. Rendeltetésük az volt, hogy kiegészitsék a honi sorgyalog ezredeket és kiképezzék az ujonczokat az uj honvédzászlóaljakhoz. Ha eléggé be volt annyi legénység gyakorolva, zászlóaljjá alakulva honvédtiszteket kapott, a folyó számmal együtt és elindittatott. Az egész szolgálat és begyakorlás szigorun és egészen ugy történt, mint a sorezredeknél, mi nagyon igénybe vette a tiszteket, mert egy század 3—400 emberből állott. E tartalék- és fölszerelési zászlóaljak fölállitásának előbb és nem novemberben kellett volna történnie, mi által uj zászlóaljak alakitása gyorsabban és kiképzésük nagyobb gonddal lett volna eszközölhető. E munka szerzője akkor a 13. honvédzászlóaljnál szolgálván, személyesen meggyőződött e rendszabály czélszerüségéről, melyet azonban nem sokáig lehetett alkalmazni, mert e zászlóaljnak a visszavonulásnál Görgey hadtestéhez kellett csatlakozni.

E zászlóaljak rövid tevékenysége annál sajnosabb volt, mert november közepén azt a rendeletet vették a kerületi parancsnokok, hogy a fölösszámu ujonczokat uj honvédzászlóaljak fölállitására Pestre küldjék. Igy tehát elég anyag volt uj alakulásokhoz. A kilátásban levő hadi eseményekre való tekintettel, a hadügyminiszter rendelete folytán, következőleg he-

lyeztettek át a magyar sorezredek fő- és fióktoborzási kerületei :

A 2. gyalogezred Pozsonyból, Nyitrára és Trencsénbe.
A 19. Győrből Komáromba, Székesfehérvárra és Veszprémbe.
A 31. Nagyszebenből Brassóba, Segesvárra és Dévára.
A 32. Pestről Egerbe, Balassa-Gyarmatra és Jászberénybe.
A 33. Komáromból Lévára, Radványba és Liptó-Szent-Mik-
A 34. lósra.
Kassáról Miskolczra, Sátoralja-Ujhelyre és Ungvárra.
A 37. Nagyváradról Gyulára és Szegedre.
A 39. Debreczenből Nagy-Károlyba és Máramaros-Szigetre.
A 48. Sopronyból Szombathelyre és Zala-Egerszegre.
Az 51. Kolozsvárról Deésre, Szilágy-Somlyóra és Beszterczére.
Az 52. Pécsről Zomborba, Szegszárdra és Kaposvárra.
Az 53. Eszékről Pozsegára, Vukovárra, Zágrábba és Varasdra.

Ezen ezred beosztása a papiron maradt, mert sem a magyar kormány a területtel, sem a hadügyminiszter az ezreddel nem rendelkezhetett, mely, mint már tudva van, Pesten és Komáromban megtagadta az eskületételre nézve az engedelmességet és Olaszországba küldetett.

A 60. Eperjesről Lőcsére és Rozsnyóra.
A 61. Temesvárról Aradra, Lugosra és Nagy-Kikindára (hasonlóképen keresztülvihetetlen volt.)
A 62. Maros Vásárhelyről Segesvárra, Fogarasra és Brassóba.

A tartalék osztályok október végére elrendelt fölállitása a sorezredek számára novemberben ismét be lőn szüntetve, mert az ezredek most a 13. és 49. tartalék- és fölszerelési zászlóaljak legénysége által egészittettek ki és a magyar hadsereg összes alkatrészének egybeolvasztása, minden különbséget megszüntető közös egységgé, állott a küszöbön.

A kormány a harczterek természetére s a magyarság lóratermettségére való tekintettel különös gondot forditott a honvéd lovasság szaporitására. Ennél fogva novemberben a fennálló egy osztály önkénytes Bocskay lovascsapatból az Olaszországban levő 5. huszár ezred ujjáalakitása határoztatott el, s e mellett Bocskay név alatt fölállitandó honvéd huszár ezred szervezése is elrendeltetett. Harmadik volt a «Károlyi» nevet viselő, me-

lyet gróf Károlyi István állitott föl és csak pestmegyeiekből alakult.

Nehogy a különben is gyenge létszámu régi huszárezredek legénységüknek a gyalogsághoz való áttétele által még inkább gyengittessenek, a honvédelmi bizottmány az ilyetén áttételek szigoru eltiltását hagyta meg és a hol ezek már megtörténtek, megparancsolta, hogy a legénység rögtön helyeztessék vissza. Kossuth az ujonczok kiképzésére és a lovak idomitására nézve november 27-én rendeletet adott ki, mely arra vonatkozott, hogy az téli időben is háboritatlanul történjék. Kossuth tehát mindazokat a hatóságokat, melyeknek törvényhatósági körében a fölállitott lovas tartalékszázadok feküdtek, fölszólitotta, hogy két hét alatt a hadügyminiszteriumnak jelentést tegyenek, hol és minő helységekben vannak fedett lovariskolák vagy tágas csürök és szinek, a melyeket csekély átalakitással lovariskolákká változtathatni.

Miután a dunántuli megyék az ellenséges betörésnek inkább ki voltak téve, a hadügyminiszter a tartalékszázadok áttételét a rendes huszárezredeknél elrendelte és ezek a következő állomásokat kapták:

1.	huszárezred	Kecskemét.
2.	»	Békés.
3.	»	Czegléd.
4.	»	Nagy-Várad.
5.	»	Duna-Földvár.
6.	»	Mezö-Kövesd.
7.	»	Nyiregyháza.
8.	»	Kecskemét.
9.	»	Debreczen.
10.	»	Félegyháza.
12.	»	Gyöngyös.

Az uj ütegek fölállitása rendkivüli gyorsasággal folyt. A lóállitás is nagyon gyorsan ment végbe, miután a lóállitási fölügyelő, akkoron Répásy ezredes, lóvásárlás végett több tisztet küldött az ország minden vidékére. Egyuttal minden lóbirtokos polgár föl lett szólitva, hogy lovait készpénzért az állam rendelkezésére bocsássa. Egy huszár ló ára 110, nagyobbé 120 frtra szabatott. Két nappal később, november 13.

a rendelet kiegészitéseül a lovak vásárlása és állitása 37 városban és helységben el lett rendelve.

A lovasság számára való állitás előmozditásául Répásy ezredes november 14. a hadügyminiszter nevében tényleges és nyugalmazott tiszteket nevezett ki az ujonczok kiválasztására, még pedig:

1. Pesten. Neumann nyugalmazott századost a 8. sz. huszárezred tartalék századához Kecskemétre. (November 20-án Hód-Mező-Vásárhelyre tétetett át.) Szabó leköszönt lovas hadnagyot a 3. huszárezredhez Czeglédre. 2. Eger. Déssy hadnagyot a császár huszárok ezredében Békésen. 3. Hód-Mező-Vásárhely. Szabó nyugalmazott századost a 2. huszárezredtől Hód-Mező-Vásárhelyen. 4. Sáros-Patak. Láborszky nyug. huszár századost a 4. huszárezredtől Nagy-Váradon. 5. Munkács. Petrovich nyug. századost a 6. huszárezredtől Mező-Kövesden. 6. Nyiregyháza. Velbanovszky nyug. századost a 9. huszárezredtől Debreczenben. 7. Kassa. Schrammel nyug. lovas századost a 10. huszárezredtől Félegyházán.	valamennyi tartalék lovasszázad az illető helyen összegyült ujonczokból egyenkint 400 embert válasszon ki és küldjön azonnal el: 5' 2" — 5' 5" —

Az illető tisztek naponkint 2 forintot és utazási költséget kaptak az állam részéről.

Miután a három főfegyvernem szaporitásáról és szilárditásáról ekép gondoskodva volt, a táborkar szervezése kezdetett meg. A táborkari főnöknek kinevezett Vetter*) tábor-

*) Doggenfeldi Vetter Antal, egy cs. kir. alezredes fia, 1803-ban julius 3-án Velenczében született és 1815. év április 17-én a bécsujhelyi katonai akadémia tanitványául vétetett föl, honnan 1823. szept. 18. mint zászlótartó (Fähnrich) a cs. kir. 38. sorgyalogezredbe osztatott be. 1832-ben alhadnagygyá neveztetett ki a 27. cs. kir. sorgyalogezredbe, egyidejüleg tanárrá lőn a gráczi hadapród iskolában, melyben 13 évig felváltva mathematikát, katonai mértant, erőditéstant, fegyvertant és a gyakorlati szabályokat a legjobb sikerrel tanitotta. 1835-ben főhadnagygyá lépett elő a 19. cs. kir. sorgyalogezredben és 1839-ben alszázados lőn a báró Márjássy nevét viselő cs. kir. 37. gyalogsorezredben, melyben 1841-

nok november 14-én minden tényleges szolgálatban lévő tiszttől megkivánta a szükséges minősitést, s több nyelv tudását és e minősitéshez szükséges bizonyitványok előmutatását azoktól, kik a táborkarba be akartak lépni, melyeket a hadügyminiszteriumhoz szolgálati uton kellett beküldeniök.

ben százados és 1846-ban őrnagy lett. Mint ilyen a 3. zászlóalj parancsnokságát vette át ezredében, mely Nagy-Váradon állomásozott. 1848-ban alezredessé lépett elő és Lembergbe kellett volna mennie az ezredhez, de mivel zászlóalja a ráczok ellen küldetett, állomásán megmaradását kérte, hogy zászlóalját az ellenség ellen vezethesse, mit meg is engedtek neki. Zászlóaljával a déli harcztérre indult, hol több alkalommal, jelesül 1848. szeptember 2-án a perlászi rácz tábor bevételénél, mint a gyalogság parancsnoka, vitézsége és határozottsága által különösen kitünt. Miután a bánsági hadtestet mint ezredes vezényelte, október vége felé Pestre hivatott, hogy a magyar táborkar szervezésének előkészületeit megtegye, melynek főnökévé neveztetett ki novemberben. Midőn deczemberben Mészáros hadügyminiszter a gróf Schlick altábornagy ellen működő hadtest parancsnokává lőn, Vetter ideiglenesen a hadügyminiszteri teendőket végezte és midőn a kormány és az országgyülés Debreczenbe költözködtek, Kossuth rá a főváros polgári és katonai hatalmát ruházta. E válságos időben Vetter rendkivüli tevékenységet fejtett ki, mert a csapatok számára ki kellett neki dolgozni minden visszavonulási intézkedéseket és valamennyi katonai intézetről gondoskodnia, a melyeket a honvédelmi bizottmány rendeletének értelmében a Tiszán túl biztonságba kellett helyeznie. A polgári és katonai hatalom kezelése közben deczember utolsó napjaiban, tapintatossága és tanusitott nyugodtsága által lényegesen járult a bizalom fenntartásához a haza ügye iránt és a rend példás volt alatta a fővárosban. Elnöksége alatt tartatott azon haditanács Görgey Arthur és Klapka György őrnagy jelenlétében, a melyben a hadsereg további hadműveleteinek terve készült. Debreczenbe érkezvén, Vetter itt a hadügyminiszteriumot rendezte be, melynek kiterjedt tevékenységét báró Stein ezredessel nemsokára megalapitotta és midőn Mészáros a Kassánál szenvedett vereség után Debreczenbe jött, Vetter a táborkar ügyeit vezette. 1849. év márczius elején Vetter altábornagygyá neveztetett ki és egy országgyülési határozat folytán, némely hadosztály kivételével az összes magyar hadsereg főparancsnokává lőn, és Tisza-Füredre ment. Visszaemlékezvén Dembinski előbbi főparancsnok ellen szinre hozott pártütésre, mely nem volt helyes mód eltávolitásának keresztülvitelére, Vetter a főparancsnokság átvételekor, azonnal a tábornokok bemutatásánál, erélyes szavakban hangsulyozta, hogy mit vár tőlük. Ekkor lépett elő Damjanich és kinos jelenetet idézett elő, minek az lett következése, hogy Vetter igen erős felindulásból hirtelen megbetegedett és a főparancsnokságot ideiglenesen, de valóságban mindenkorra, kénytelen volt átengedni Görgey-

A táborkar szervezésével november közepén a müszaki csapatok fölállitása is megkezdetett. Mindenek előtt két honvéd utász-zászlóalj fölállitása rendeltetett el, az egyik Szottfried őrnagy parancsnoksága alatt Pesten, a másik Kaziczy Lajos parancsnoksága alatt Pozsonyban. A pesti zászlóalj I., a pozsonyi II. számot viselt. E két utász-zászlóalj fölállitásával egyidejüleg a már november elején hirdetett utász tanfolyam is megnyittatott, melyben oly egyének vehettek részt, kik a szükséges előismeretekkel birtak, vagy valamely tapasztalati gyakorlottság által ez ágra hivatva voltak és theoretikai kiképzés nyerése és e karba fölvétel végett folyamodványaikat Szottfried őrnagyhoz adták volt be, ki e tanfolyam igazgatásával meg volt bizva.

---

nek, mivel Debreczenbe kellett magát vitetnie, hol igen veszedelmes epelázba esett, mely őt április végéig ágyba szegezte. Junius végén Vetter a déli hadsereg parancsnokságát vette át. Jellachich bánt Hegyesnél erősen megverte és Péterváradot fölmentette. Midőn a magyar forradalom vége felé járt. Vetter Radnán volt. Perczig len sem kétkedett a fölött, mi történnék vele, ha magát a világosi fegyverletételnek alá vetné, s igy személyes biztonságáról gondoskodott. De azonnal nem mehetett külföldre, és 1850. év május haváig elrejtve maradt és azután egy grófnő segélyével Hamburgba jutott. A külföldön, jelesül Angliában, hosszabb ideig élt, hol nehány évig egy magán katonai iskolában — minő ott több van — harczászatról tartott fölolvasásokat, azután Francziaországba. Olaszországba és Svájczba ment. Vetter mindig katonai tudományokkal foglalkozott, melyek nála első sorban állottak és egész valója a régi komoly katonát árulta el, a minőket a forradalom nem kedvel. De Vetter ép ugy a cs. kir., mint a magyar hadseregben nagy tiszteletben állott és azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik minden körülmények közt engedelmeskedni tudtak. Egészben véve Vetter legbecsületesb jellemü ember, alaposan képzett tábornok, jó és határozott vezér, szigoru főnök és barátságos bajtárs volt. Az 1867-ki amnesztia után visszatért Magyarországba, hosszabb ideig Pozsonyban, utóbb pedig Budapesten lakott. Midőn 1869-ben az uj védtörvény elfogadása után Andrásy Gyula gróf egybehivta ama bizottságot, mely a honvédelmi miniszterium irodájában megkezdette az előmunkálatokat a magyar kir. honvédség és annak hatóságai fölállitására, Vetter mint szakértő szintén meghivatott. A bizottság tagjai voltak: e munka szerzője, mint a honvédelmi miniszterium vezetője. Aschermann akkor e miniszterium titkára és mint szakértők Vetter és Schweinitz gróf. A bizottság előtt többnyire kész tervezetek feküdtek, melyeket az tárgyalás alá vett. 1882. év julius 26-án barátaitól és bajtársaitól mélyen gyászolva, erősen hányatott élete 78-ik évében meghalt.

November 19-én a hadkerületek parancsnokai az első utászkari zászlóalj gyorsabb fölállitása czéljából ily egyéneknek a honvédek közt való kiválasztására és Pestre küldésére rendeletet kaptak.

A pesti egyetemen katonai előadások tartattak és ideiglenes katonai tanárok neveztettek ki: Szottfried Nándor őrnagy az utász szolgálatról, Hartmann József százados a katonai szolgálatról. Bognár György főhadnagy az elemi harczászatról. Vasvári Pál (dij nélkül) hadi történelemről, Glembay a rajzban, Friedrich a vivásban. — Az általános támadással szemben ily rendszabályokat hozni, a katonai tudományok terjesztése czéljából, mégis ritka nyugodtságot és lélekjelenlétet tanusitott.

November vége felé a hidász-kar szervezése is megkezdetett, és e végből a hadügyminiszterium részéről valamenynyi zászlóaljparancsnok parancsot kapott, hogy erős testalkotásu ujonczokat, kik vagy halászok, hajósok vagy molnárok. válasszanak ki és küldjék Péterváradra a 39. sorgyalog ezredhez. a hol további rendeltetésükre nézve már intézkedések tétettek.

Mialatt a külön szabad csapatokat egyenkint honvédzászlóaljakká alakitották át, az idegen légiók fölállitását is megkezdették. E rendszabállyal, mely sok pénzébe került az országnak és kivéve a vitéz lengyel légiót, kevés hasznot hozott. az alkotmányért való harcz legelőször azonositotta magát a forradalommal.

Első volt a lengyel légió fölállitása. November 18-án Wysocki őrnagy 2 századot állitott föl. E légió ereje eleinte egy gyalogzászlóaljra és egy ágyu-ütegre volt tervezve; november 26-án tartotta a legió első 300 embere a muzeumtéren zászlószentelését nagy néptömeg jelenlétében. Ruttkayné asszony, Kossuth nővére volt a zászlóanya. A magyar és lengyel fölirással s mind a két nemzet szinével ellátott zászló fölszentelését Sámuel Lajos belvárosi plébános végezte.

Alig léptek a lengyelek nagyobb számban hazánkba, hogy katonai testté alakuljanak, már is felszinre kezdtek jutni közöttök ama tulajdonságok, melyek hazájok vesztét maguk után vonták. Az irigység, a cselszövő és gyanusitási hajlam,

villongásokra és sajnálatos merényletre vezetett, mely épen egyik legkitünőbb honfitársuk ellen volt irányozva. Bemnek magyar szolgálatban való alkalmaztatása ellen több lengyel Kossuthoz fordult, s miután ő ezeket figyelmére nem méltatta, egyik fiatal lengyel, bizonyos Kolodzeyski, Bem szállására ment és pisztolyt sütött rá, azonban csak könnyü sebet ejtett rajta. Ez eset nagy fölindulást szült a fővárosban, a merénylőt elfogták; a lengyelek azonban röpiratot adtak ki ily czim alatt: „Az áruló Bem elleni merénylet.“ Ebben a merénylő mint a szabadság vértanuja volt rajzolva, Bemről pedig az volt mondva, hogy ő Osztrolenkánál áruló volt, otthon pedig panszláv izgató és Bécsből a döntő pillanat előtt fekete-sárga fedezet alatt szökött meg. Nem akarjuk e szennyröpiratban foglaltakat terjedelmesen előadni és a lengyel cselszövényt jellemző emez epizódot csak azzal a megjegyzéssel rekesztjük be, hogy Bem kieszközölte az örjöngő fiatal merénylő büntetlenségét.

A Bécsből menekült aulistákból és technikusokból egy 100 főnyi német légió alakult Erdélyben, mely Bem alatt igen vitézül harczolt és a forradalom végéig egy harmadrészre olvadt le.

Nagyon meg kell különböztetni ezt a legiót a Giron rajnai porosz gyáros által fölállitott ugynevezett német legiótól, mert ez mindenféle nemzetbeli egyéneket foglalt magában és halálfejet viselt jelképül kalapján. E halálfejes hősöknek nem lett volna szabad megkegyelmezni és magától érthetőeg kegyelmet el nem fogadni, de a légió nagy része már az első visszavonulási csatákban elfogatta magát. Eleinte egy zászlóalj állittatott föl. Később még visszatérünk e légióra, melyet Görgey Arthur mint hadügyminiszter tett felterjesztésre föloszlatott.

Az olasz légió fölállitása későbbi időre esik és arról külön fogunk szólani.

Egy tiroli vadász szabad csapat, melynek ugyan minden tagja nem volt valóságos tiroli, is állittatott föl, a melynek parancsnoka, Szöl, egykori cs. kir. katonatiszt volt. Ez a Pestről történt visszavonulásnál hadsegédével kissé elkésett,

egy dzsidás őrjárat utólérte és elfogta, mire Windischgrätz mindkettőt azonnal agyon lövette.

Sok honvédtiszttel, kik a haza válságos helyzetében abban tetszelegtek, hogy a főváros utczáin sétálgattak, ahelyett, hogy csapataikhoz mentek és szolgálatot tettek volna, nagy bajuk volt a katonai hatóságoknak. E szomoru jelenségre vonatkozólag november havában nem kevesebb mint három rendelet jelent meg; egyik a honvédelmi bizottmánytól, mely azt mondotta, hogy miután m é g m i n d i g i g e n s o k h o n v é d t i s z t tartózkodik Pesten, m i n d e n h i v a t a l o s f o g l a l k o z á s n é l k ü l és a helyett, hogy állomásán müködnék, ezeknek meghagyatik, hogy rögtön térjenek vissza zászlóaljaikhoz, ellenkező esetben mint ellenszegülőket a haditörvények szigora fogja nyilvánosan sujtani. Pándy Sámuel honvédkerületi parancsnok utasitást kapott, hogy a Pesten időző honvédtisztek névsorát hetenkint küldje be a nemzetőri tanácshoz. Egy más rendeletet a hadügyminiszter adott ki, melyben valamennyi honvéd gyalog- és lovas-tisztet azzal az intéssel szólitott föl állásaik elfoglalására, hogy azokat különben elvesztik. Egyszersmind elrendelte Mészáros, hogy valamennyi honvédtiszt köteles két hét alatt állomásán megjelenni. A hadügyminiszter által november 24-én kibocsátott rendelet ugyan e tárgyban következőleg hangzott:

Mindazon alantas tiszt urak, kik ezredüket, illetőleg zászlóaljukat szabadsággal vagy bármi szin alatt rövid időre elhagyták és h u z a m o s a b b i d ő ó t a távol vannak, ezennel komolyan fölszólittatnak, hogy az illető parancsnokok által is közhirré tett ezen rendelet keltétől számitandó egy hét alatt állomásukra menjenek kötelességük teljesitésére, ellenkező esetben a magyar hadseregből el fognak bocsáttatni és állásaik érdemteljes tiszteknek fognak adatni.

A nemzetőri tanács kényelmesebb és könnyebb kezelés tekintetéből november végén a honvédelmi bizottmány parancsára Pestről Budára, a hadügyminiszterium épületébe, tétetett át. És mivel a honvédség ügyeit a hadi készülődések tartama alatt, mérvadó körök akkori nézetei szerint, nem lehetett a hadügyminiszterium szakmáiba olvasztani, ennélfogva azok az egyének, kik a honvedhadsereghez tartoztak és a nemzetőri

tanács hatásköre alá estek, további intézkedésig csak a nemzetőri tanácshoz fordultak.

A hadügyminiszter november 22-én a megnyitandó Ludovika-Akadémiára nézve, nehogy idő pazaroltassék, az országgyülés jóváhagyása reményében, a következő hirdetést bocsátotta ki:

A Ludovika akadémiának 1849. január 7-én kell megnyittatni. A felveendő növendékek száma 50-ből fog állani, kik közül egy harmad alapitványi dijakkal lesz ellátva, a többi növendékek mindegyike évenkint 50 ezüstforint tandijat fizet.

A fölvételre a következő minősités szükséges:

1. A meghaladott 14-ik életkor: ifjabbak csak rendkivül ritka esetekben vétetnek föl. Az előrehaladottabb kor nem szolgál akadályul.

2. Egészséges erős testalkat, éles látással és hallással.

3. A magyar nyelv tökéletes birása.

4. Olvasható irás és némi fogalmazási tehetség

5. A földleirás, világtörténelem és vallás tudása.

6. Jártasság számtanban, kivált egész számokkal és törtekkel, arányokkal és gyökkivonásokkal, a betüszámtan és mértan előismerete, rajzolás és idegen nyelvek tudása, különösen ajánlók. Egyébiránt minél több müvelődést és tudományfejlődést bir a kérelmező felmutatni, annál biztosabban számithat fölvételre.

A fölvételért versenyzők tudományos kiképzésökre nézve január 4-én az emlitett hadi akadémia vizsgatermében nyilvánosan tesznek vizsgát és az e szerint mutatkozó eredmény és a benyujtott iskolai bizonyitványok megvizsgálása után föl vagy föl nem vételök fog bekövetkezni.

Ennélfogva azok a szülők, kik fiaikat ebbe a hadi akadémiába föl akarják vétetni, illető folyamodásaikat az iskolai és orvosi bizonyitványokkal, a megtörtént beoltásról és egészségi állapotukról, keresztlevelekkel, valamint annak határozott kijelentésével, a három osztály melyikébe kivánják fiaikat beadni, legfelebb f. év deczember 20-ig küldjék be a hadügyminiszteriumhoz. Továbbá ne mulaszszák el fiaik ide küldését ugy rendezni, hogy azok január 4-én reggel mulhatatlanul megjelenjenek a hadi akadémia vizsgatermében és már egy nappal

előbb az aligazgatónál a hadügyminiszterium épületében jelentkezhessenek.

A Ludovika Akadémiában, mely «magyar hadi főtanoda» nevet kapott, következő személyzet neveztetett ki:

Főigazgatóúl: Luberth János, 53. sorezredbeli ezredes.*)

Aligazgatóul és utólagos jóváhagyás reményében alezredesűl: Petzelt József, alezredes és egyetemi tanár.

1-ször. Az igazgatóságnál kapitány, hadbiró, hadijogtanár és könyvtárnokul: Vargay Károly, ügyvéd s egyetemi könyvtári tiszt.

2-szor. Tanárokul, tanitókul és tanitó mesterekül, földrajz-, álladalom és fölfltértan előadására: Hartmann József, honvéd-százados.

Gyalog-szolgálat, ügyesités és fegyvergyakorlás előadására: Schönevitz Frigyes, százados a 9-ik honvéd-zászlóaljban.

Szám-, betüszám- és mértan előadására: Mück, utász hadnagy.

Térképrajz- és tervirás tanárául: Jancsó József, egyetemi segéd.

Vezető, gyüjteménytári felügyelőszolgául: Vitkai Pál.

3-szor. A kórháznál főorvosul: Horner István, a gyöngyösi hasonszenvi kórház orvosa.

Al- és seborvosul: Gárdos János.

Főápolóul: Iring Károly.

4-szer. Gazdászati üzletnél főhadnagyul és gazdászati tisztül s egyszersmind pénztári ellenőrül: Mihanovics Boldizsár, nyugalmazott alhadnagy.

Számvevőül és pénztárnokul: Hornig Frigyes, vaspályai pénztári tiszt.

---

*) Luberth ezen kinevezése, vagyis inkább annak elfogadása általa, nem igen könnyen magyarázható meg, mert a mint olvasóink tudják, az ő ezrede az ő parancsnoksága alatt julius havában, ép ugy Pesten, mint Komáromban az esküt a magyar alkotmányra letenni vonakodott és ép azért a hadügyminiszterium által Bécsbe és onnét Olaszországba rendeltetett. Talán az ezredes ezredétől eltérő nézetben volt. Hogy Luberth a maga állását november végén el nem foglalta, azon nincs mit csodálkoznunk, mivel a körülmények annyira változtak, hogy alig lehetett a Ludovika akademia megnyitására gondolni. Megjegyzésünk egyébiránt kirekesztőleg csak Luberth kinevezésére vonatkozik.

Számvevői segédül: Bottlik Márton.

Irnokokul: Sréter Gusztáv ügyvéd, Bobits Pál, Tóth Móricz.

Irodai szolgául: Dallos János.

Ezen kinevezések és előléptetések rang és illetményre nézve folyó évi deczember hó 15-étől számitandók.

A kinevezett egyének arra figyelmeztettek, hogy kinevezésük az első mint próba évre csak ideiglenes, melyet teljes megelégedéssel betöltvén, hivatalaikban állandóan megerősittetnek.

A Ludovika nehány nappal előbb, mint az a fennebb emlitett rendeletben ki volt téve, nyittatott meg. A cs. kir. hadsereg bevonulásakor, Windischgrätz herczeg alatt, azonnal megszüntetett, a növendékek egy része szüleihez visszaküldetett és az épület katonai kórháznak alkalmaztatott.

November 27-én Magyarország minden haderejének öszszeolvasztása hadsereggé rendeltetett el, a honvédelmi bizottmány következő parancsa által:

1-ször: A fölállitandó magyar hadsereg ereje 200,000 emberre tétetik (ez már julius 11-én országgyülési határozat által történt.)

2-szor: Miután a hadsereg minden része az alkotmányra az esküt letette és a törvények értelmében a nemzet szineit vette föl, az egykori sorezredek és ujonnan fölállitott honvédzászlóaljak közt minden különbség megszünik és annak minden része egy közös dicsteljes elnevezést, a m a g y a r h o n v é d h a d s e r e g é t veszi föl s igy egy egészet képez.

Ezzel a rendelettel a sorezredek tulajdonosai megszüntettek.

Noha Magyarország haderejének minden részei összeolvasztása egy egységes honvédhadseregbe el volt rendelve, a kormány még sem ingatta meg a régi sorezredek szervezését. Az ezredbeli köteléket azoknál egész 1849. évi május haváig meghagyta és még inkább őrködött a fölött, hogy a legénység ezredeinél megmaradjon. Egy régi ezred hagyományait nem lehet egyszerre halomra dönteni. Ezt a honvédelmi bizottmány igen jól tudta és Kossuth minden esetre helyesen cselekedett, midőn a régi csapatokkal szemben minden alkalommal kiméletesen, multjok tekintetbe vételével és magasb

katonai érdemök szerint járt el. Ezek képezték a honvédhadsereg magvát, és a sorezredek fölosztását honvédzászlóaljakká csak akkor lehetett megkezdeni, miután az ujonnan alakitott zászlóaljak a hadjárat által harczedzettebbé és bensőleg szilárdabbá lettek.

De az összeolvasztás daczára is a régi sorezredek és azok zászlóaljai magukat egykori tulajdonosaik nevéhez képest nevezték. Kivált a régi huszárok voltak azok, kik az uj huszárokat gunynevekkel is illették. Még elnevezésüket sem feledhették a régi gyalogosok és huszárok és igy nevezték őket a forradalmi háboru végéig: Miklós, Sándor, Ferdinánd stb. huszároknak és a gyalog zászlóaljakat Dom Miguel, Ferencz Károly, Schwarzenberg stb. gyalogságnak. A régi katona jellemében rejlik az, hogy fiatal csapatokkal szemben, ha azok velük ugyan egy érdemüek is, még is rátartós. De különös tünemény volt az, hogy fiatal huszártisztek, kik a törvényes időn kivül neveztettek ki azokká és régi huszárezredekbe osztattak be, uj egyenruhájukra fekete sárga zsinórt varrattak, hogy őket rendes ezredek tisztjeinek tartsák. Végre még hangsulyoznunk kell azon körülményt is, hogy épen a régi huszár ezredeknél a német vezényszavak egész Világosig alkalmaztattak

Hogy miképen gondoskodott a magyar kormány arról is, hogy a sorkatonaság csorbitatlan maradjon, azt egy rendelet is bizonyitja, melyet a honvédelmi bizottmány november 19-én — tehát a magyarországi fegyveres erők részeinek összeolvasztása előtt — kiadott, s melyben megtiltotta az átlépést a sorezredekből a honvéd zászlóaljakba, rámutatva azon körülményre, hogy a sorgyalog és lovasezredek az országban anélkül is egyenlő lábra vannak állitva és a háromszinü zászló alatt ugyanazon haza szent érdekeiért viselik a fegyvert. Ezen rendelet magában foglalta a megelőző rendszabályokat a sorkatonaság és honvédcsapatok összeolvasztása előtt.

Kossuth a november 21-én Verbászról megérkezett, az egykor Sándor muszka czár nevét viselő 2-ik sorgyalogezred zászlóaljai fölött nagy szemlét tartott az ujépületben, hol is Kossuthnak a tisztekhez német nyelven és Besze

Jánosnak a legénységhez tót nyelven tartott beszédével végződött és többszörös «éljen» kiáltások által több izben félbe szakasztatott a szemle. Szemle után, melynél nagyszámu közönség volt jelen, a legénység három napi ingyen zsoldot kapott, az altisztek közt pedig az ezrednek az egységes honvédseregbe történt beolvadása jeléül honvéd atillák osztattak ki.

A hadügyminiszter a honvédelmi bizottmány meghagyásából hirdetést bocsátott ki a tiszti előléptetésekre nézve, melynél fogva ezentul a honvéd tiszti állások kirekesztőleg csak katonai szolgálatban kitünt egyének által töltessenek be, kik vagy sorezredeknél, vagy régibb honvéd zászlóaljaknál szereztek érdemeket. Aki a hazának fegyverrel akar szolgálni, minthogy a magyar állam viszonyai minden egyes ember szolgálatát anélkül is igénybe veszik, fogjon fegyvert mint közhonvéd és érdemelje ki az előléptetést, mert ilyennek föltolni magát a férfiui szerénységgel nem áll összhangzásban.

A fennebbi rendelettel együtt egy másik is adatott ki, melylyel behozta a hadügyminiszter Görgey javaslata értelmében a tiszti vizsgákat. Mindenki, ki a hadseregben tiszti állomásra vágyott vagy előléptetésre igényt tartott, minősitésére nézve egy vegyes bizottság előtt vizsgát volt kénytelen tenni és gyakorlatilag is megvizsgáltatni. Ezen bizottság tagjai voltak: Pándy Sámuel alezredes, az első honvéd kerület főparancsnoka mint elnök, Szottfried Nándor őrnagy, Hartmann százados és Molnár főhadnagy.

A vizsga tárgyaiul a következők jelöltettek ki:

1. A szolgálati szabályok, a honvédség részére kiadott enemü munkából.

2. A gyakorlati szabályok, a nemzetőrség részére kiadott munka 2., 3., 4. és 5. füzetéből.

3. A beligazgatásból a századoknál, Melczer tábornoknak «a gyalog közkatona oktatása» czimü munkájából.

4. A hadi tudomány, az Olmüczben megjelent «tábori oktatás a gyalogság, lovasság és tüzérség számára» czimü könyvből.

5. A szolgálati levelezés.

6. A számolások összeállitása.

A vizsga a két utóbbi tárgyból a bizottság saját birálatára volt hagyva.

A követelések, melyeket a tisztségre vágyók iránt támasztottak, valóban nagyon szerények voltak, de mindenesetre előkészülést igényeltek, mire a csapatnál szolgáló honvédeknek nem volt idejük. Örülni kellett, ha idővel jól begyakorolt csapattisztek váltak belőlük.

Nézeteinket ily rendkivüli körülmények közt és közvetlenül nagy háboru előtt e tisztivizsgákról már kimondottuk s még csak azt kell megjegyeznünk, hogy ezen rendelet papiron maradt csak és sohasem vitethetett keresztül. A tisztek nagy számánál fogva, kikre a rohamosan növekedő hadseregnek szüksége volt, minden egyént kineveztek, ha csak félig-meddig alkalmasnak látszott a tiszti állásra.

A szolgálatot illetőleg a hadügymiszter elrendelte, hogy miután a különbség sorkatonaság és honvédség közt megszünt, a katonai igazgatásban is egységnek kell beállani. Ennélfogva mindazon katonatisztek, a kik parancsolataikat nem a hadügyminisztertől kapták és általánvéve nem tőle függöttek, ezentul az irásbeli szolgálati közléseket a hadügyministeriumhoz intézzék.

November 30-án ismét egy rendelet jelent meg a hadügyminisztertől, melyben hivatkozva a hivatalos lapban megjelent korábbi fölhivásokra, tudtul adatik a zászlóalj-parancsnokoknak, hogy a november végéig zászlóaljaikhoz be nem érkezett valamennyi tisztet töröljék ki a tiszti névsorból. Ennélfogva a zászlóaljparancsnokok haladéktalanul terjesszék be a hadügyministeriumhoz azon tisztek névsorát, kik november 30-ig zászlóaljaiknál megjelenni elmulasztották, egyidejüleg pedig javaslataikat hasonló állásokra vonatkozó uj kinevezésekre küldjék be.

Miután a hadügyminiszter november 12-én egy deczember 1-én megnyitandó tanfolyamot alapitott hadbirósági gyakornokok számára, melynek hallgatására azok voltak jogositva, kik idejekorán jelentkeztek Rácz fölolvasásokat tartó százados hadbirónál, a hadügyminiszter a legfelsőbb katonai igazságszolgáltatást szabályozó következő rendeletet adta ki:

1. §. Miután Magyarország és kapcsolt részei a szentesi-

tett törvény szerint önálló felelős miniszteriummal birnak és igy a katonai igazságszolgáltatás a magyar hadseregben csak magyar katonai birák által foganatositható, ennélfogva mig a törvényhozás véglegesen rendelkezik, ideiglenes magyar kir. legfőbb katonai törvényszék, kir. magyar főtörvényszék, és egy királyi letéteményi igazgatás állittatik föl, mely Pesten fog székelni.

2. §. A hivataloskodás e főtörvényszékeknél és letéteményi igazgatásnál egyelőre az e tekintetben már fennálló utasitások szerint fog történni.

3. §. E főtörvényszékek alatt állanak valamennyi kir. magyar csapattestek törvényszékei, bárhová tétessenek is át, valamint a Szerémségben, Tótországban és Kunságban létező hatóságok delegált katonai törvényszékei is.

4. §. További rendelkezésig valamennyi katonai törvény a maga teljes érvényességében megmarad.

5. §. A katonai főtörvényszékeknél és legfelsőbb törvényszékeknél kétszer hetenkint, s ha szükséges többször is tartatnak ülések

6. §. E törvényszékek elnevezése magyar kir. legfőbb törvényszék és magyar kir. főtörvényszék. Ehhez adandók be minden benyujtások, kérvények, folyamodványok, bünfenyitő perek és polgári perek, a melyek eddig a cs. kir. osztrák katonai felső hatóságokhoz küldettek. — A letéteményi igazgatás minden benyujtáson magyar kir. általános katonai letéteményi igazgatásnak nevezendő.

7. §. E hatóságok f. év deczember 15-én lépnek életbe. E rendelettel egyidejüleg Helzl János alezredes hadbiró és osztályfőnök a hadügyminiszteriumban vezérhadbirói ranggal az ideiglenes magyar kir. legfelsőbb törvényszék elnökévé és Nedelkovics Euthim őrnagy és törzshadbiró az ideiglenes magyar kir. katonai főtörvényszék elnökévé neveztetett.

Stáhly Ignácz orvostudor az egészségügyi osztály elnöke a honvédelmi bizottmánytól vezértörzs orvosi minőségben egy külön tábori orvosi és gyógyszerészeti kar alapitásával bizatott meg.

Hogy a betegápolókban érezhető hiányokon a kórházaknál segitve legyen, az oktatásügyi miniszter nyilvános népszerü

fölolvasásokat rendelt el a pesti egyetemen, a melyek hallgatására a zászlóalj parancsnokok, a betegápolásra alkalmas és a magyar nyelvet biró egy-egy honvédet haladéktalanul küldeni tartoztak.

Az ápolási szakra nézve a hadügyminiszter két rendeletet adott ki. Az egyikben, minthogy már minden csapattest elegendőképen el volt látva orvosokkal, a parancsnokok utasitattak, őrködjenek szigoruan a fölött, hogy az alattuk álló orvosok kötelességeiket lelkiismeretesen teljesitsék és semmi hanyagságot közönyösen ne tekintsenek és ne türjenek alárendeltjeiknél. A másik rendeletben, tekintetbe véve a zord évadot és az akkori körülményeket, melyek közt a katona a legveszélyesebb betegségeknek van kitéve, s melyek igen sokszor gyorsan elharapóznak, az orvosoknak minden szabadsággal való távozás szigoruan meg van tiltva. Csak czáfolhatatlanul indokolt esetekben és rövid időre szabad az orvosnak oly föltétel alatt távozni, ha helyettest állit távolléte idejére.

Kossuth Lajos az ipar, de főleg a lovasság érdekében a következő rendeletet bocsátotta ki:

Hogy az állatorvosi szakmát a magyar országos egyetemen abba a helyzetbe lehessen hozni, hogy ez egyrészről gazdászati szempontból a hazánk nevezetes iparágát képező állattenyésztésnek megfeleljen, másrészről pedig hogy a lovasság, mint hazánk védelmének fő része, elegendőleg legyen ellátva, a kormány szükségesnek tartja, hogy:

1. A tábori kovácsok kiképzésére egy uj tanszék állittassék föl, 1000 frt fizetéssel, melyre Szabó Alajos orvostudor neveztetett ki.

2. Az állatorvosi szakmában az előbbi orvossegédek egyesitett fizetéséből egy póttanszék állittatik föl.

Pótlókul azonban csak a segélypénzeket nyerő tanitványok alkalmazandók, kik eddig államköltségen a bécsi egyetemen képeztettek ki és jövőben ide tétetnek át.

A bekövetkező háborus eseményekkel szemben Magyarország ideiglenes kormánya szükségesnek találta egy az ellenség által megbénitott katonák ellátása czéljából közzé teendő rendelet hozatalát, mely következőleg hangzott:

A haza ügyét igazgató honvédelmi bizottmány nem ismer szentebb és egyszersmind kellemesebb kötelességet, mint az annyi gyalázatossággal megtámadott haza szabadságáért megbénitott harczosok nyugalmas és gondtalan jövőjének biztositását.

Mély felindulással tudta meg tehát a hazai kormány, hogy a haza ily érdemteljes fiai a szabadságháboruban kapott sebeik következtében munkaképtelenekké lettek és fölgyógyulásuk után imitt-amott a kórházakból elbocsátattak anélkül, hogy elegendőképen gondoskodva lett volna róluk. Ide küldettek anélkül, hogy valami jelentés érkezett volna rólok a kormányhoz.

A honvédelmi bizottmány tehát elrendelte, hogy a hazáérti harczban sulyosan megsebesült, megbénult és további katonai szolgálatra nem alkalmas harczosok számára itt Pesten intézet alapittassék, melyben azok, a kiknek nem lehet polgári hivatal vagy más szolgálat által állást biztositani, ne ugy mint eddig, nyomoruságos életet vigyenek, hanem minden megélhetési gondtól mentek legyenek.

Azoknak, kik megbénitott tagjaik, vagy sebeik mellett hivatalra vagy szolgálatra képesek, jövőjök ily módon fog biztosittatni.

De mihelyt nemzetünk a szabadság és függetlenségérti igazságos harcza isten segedelmével be lesz végezve és azon hősök száma tudva lesz, kik az ellátás szent kötelességét a nemzettől igénybe vehetik, azok jövőjének biztositása részben földbirtok adományozása által fog történni.

E rendeletek folytán tehát a nemzeti hadsereg minden parancsnokának és a tábori kórházak igazgatóinak szigoruan meghagyatik, hogy fölgyógyulás után a kórházakból elbocsátott és további hadiszolgálatra alkalmas katonát — tiszteket vagy közvitézeket — kellőleg ellátva Pestre küldjék és a kormánynál előmutatandó bizonyitványokkal lássák el.

Ugyan ez hagyatik meg minden törvényhatóságnak és tisztviselőnek azon megsebesült harczosokra nézve, kik eddigelé ellátás nélkül bocsáttattak haza, hogy azokat Pestre utasitsák és részt vegyenek a rólok való gondoskodás szent kötelességében.

E rendelet teljesítésére nézve az illetők a legszigorubban felelősekké tétetnek.

Pesten, 1848. november 19-én.

A honvédelmi bizottmány nevében
Kossuth Lajos
elnök.

A honvédelmi bizottmány, jelesül annak elnöke, a ruházati, föllfegyverzési és fölszerelési czélból fölállitott katonai intézményekre kiváló gondot forditott és azok fejlesztésére és sokszorositására igen erősen közremüködött.

Első sorban a pesti fegyvergyár átvételét állami tulajdonba és az ez alkalomból Kossuth Lajos által tett intézkedéseket jegyezzük föl, melyek a következő rendeletben foglaltatnak:

Ezennel köztudomásra hozatik, hogy a pesti fegyvergyár, mely eddig magánbirtok volt, az ország tulajdonába ment át. Ezentul az állam által Lahner ezredes fölügyelősége alatt fog kezeltetni. Elrendeltetik tehát ezennel:

1. Hogy Pest, Esztergom, Komárom, Győr, Pozsony, Sopron, Pécs, Székesfejérvár, Szabadka, Szeged, Arad, Gyöngyös, Eger és Kecskemét városok a területükön lévő fegyvergyárosok és tanonczaik névsorát, még pedig legfelebb egy hét alatt felterjeszteni szigoru kötelességüknek tartsák.

2. Az állami vas- és gépgyárak igazgatóinak, valamint átalánvéve minden állami bányahivatalnoknak szigorun meghagyatik, hogy azon bánya- és gépmunkásokból, kik a fegyvergyáraknál alkalmazhatók, azon munka kijelölésével, melyre különösen képzettek, hasonlólag egy hét alatt névlajstromaikat hozzám beküldjék, hogy a körülményekhez képest ily szükséges munkásoknak Pestre küldéséről haladéktalanul lehessen intézkedni.

3. Azonkivül átalán véve ezennel köztudomásra hozatik, hogy e fegyvergyárban bármely valóban szakértő munkás tisztességes fizetés mellett alkalmazást nyerhet, és hogy később mindama kedvezményben fog részesülni, melyek az államszolgálatban levőket szabályszerüleg megilletik.

A nemzet elhatározottan áll, hogy ravaszság és álnokság

által megtámadott hazánk szabadságát megmentse. Sok ezer kar nyul ki fegyverekért, hogy a hazát védje. Minden ezer uj fegyver épen annyi, mint megannyi uj honvédzászlóalj: azért elvárja a kormány minden becsületes hazafitól, hogy annyi ügyes fegyvermüvest, amennyit csak lehet, nyer meg az országos fegyvergyárnak. És a fegyvergyártók magok is annál inkább kötelességüknek tartsák önkénytesen e szolgálatra szentelni magukat, mert ellenkező esetben kényszerüton való igénybe vételök sem fog elmaradni.

Kelt Pesten, 1848. november 14-én.

A honvédelmi bizottság nevében
Kossuth Lajos
elnök.

Ugyanebben az ügyben a honvédelmi bizottmány november 22-én rendeletet bocsátott ki, mely szerint a honvéd zászlóalj-parancsnokoknak meghagyatott, hogy a fegyvergyártásra alkalmas valamennyi honvédet, kik kovács, lakatos, asztalos és puskamüves mesterséghez értenek, névsoruk beküldése mellett a hadügyminiszteriumhoz Pestre inditsák. Egy pótrendelet ez egyének elküldését későbbi külön parancsolat kiadásától tette függővé.

A nemzet fölfegyverzése czéljából minden képzelhető források nyitása végett a honvédelmi bizottmány azt rendelte, hogy a megyei fegyvertárakban létező számtalan nemesi fölkelési kardokról és nyergekről, a melyek a haza legválságosb pillanataiban használatlanul hevernek, épp ugy számukra mint minőségükre nézve lajstromok vétessenek föl és a készletek két heti határidő alatt sulyos felelősség terhe mellett a honvédelmi bizottmánynak küldessenek be.

Pozsonyban fiók ruházati bizottság alapittatott, melynek élén Káldor őrnagy állott és ez a vizi laktanyában rendeztetett be. E ruházati bizottság leginkább a földunai hadtest érdekében rendeztetett be és noha tevékenysége nem tartott sokáig, aránylag mégis sokat tett és jelesül hozzá járult ahoz, hogy szállitási uton sok posztó szereztetett be a magyar hadsereg részére. Ennél a gyors és nagy szaporitásnál a posztó hiánya nagyon érezhető volt, ugy hogy Nyáry Pál, mint a

honvédelmi bizottmány tagja elrendelte, hogy minden használható posztónem készpénz fizetés mellett az egész országban lefoglaltassék. Ily körülmények közt a posztószállitások Pozsonyból a pesti ruha-bizottságnak, melynek parancsnoka Weingartner százados leköszönése után Nyitray őrnagy lett, igen kapóra jöttek.

Posztószállitásokat a Lajtán át a cs. kir. hadseregen keresztül tenni igen nehéz vállalat volt, de mindenekelőtt vállalkozót kellett találni. A pozsonyi Grünwald czég nagyban késznek jelentkezett a szállitásra, ha 20.000 frt előleget kap. Káldor előterjesztésére Csány László kormánybiztos kijelentette, hogy ott, a hol ily fontos és szükséges czikkről van szó, minden meggondolás ily előlegre nézve eltünik és Grünwald czégnek a nevezett összeg koczkáztatás mellett kézbesittetett. De nemsokára kitünt, hogy a pénz jó kezekbe jutott, mivel már egy hét lefolyása után 170.000 frt ára posztót szállitottak be a csempészek. A Grünwald által a pozsonyi fiók ruha-bizottság berendezése óta szállitott posztó-mennyiség fél milliónyi forint értékü volt. Ez által Csány abba a helyzetbe jött, hogy nagy posztószállitásokat tehetett vontató hajókkal Pestre.

Hogy fogalmuk legyen olvasóinknak azon nehézségekről, miként jutottak a posztó-szállitások Pozsonyba, meg kell említenünk, hogy a külföldi alszállitók nagyszámu csempészeket használtak, kik posztó-csomagokkal hátukon a Lajtán átmentek, mig egy bizalmas ember kocsin igazgatta és ellenőrizte a szállitást. Egy ily szállitás alkalmával egy megbizott embert egy őrszem lövés-el meg is sebesitett.

Minő különös gondot forditott a honvédelmi bizottmány, jelesül annak elnöke Kossuth a hadsereg fölruházására, az is mutatja, hogy november elején a gácsi posztó-gyár egész tevékenységét a magyar katonai pénztár részére vette igénybe és ennélfogva elrendelte, hogy e gyárban dolgozó egyetlen egyén se kényszerittessék katonai szolgálatra.

A lábbelire nézve a honvédelmi bizottmány valamennyi megyéhez, kerülethez, szabad kir. városhoz és önálló hatósághoz fölszólitást intézett, hogy valamennyi vargát és csizmadiát irjanak össze a hatóságok és hagyják meg nekik, hogy na-

ponkint legalább is egy pár csizmát vagy bakkancsot készitsenek és azokat egy erre kinevezett bizottságnak szolgáltassák át, eme készitési dijak mellett:

Egy pár czipő . . 1 frt.
» bakkancs 1 frt 30 kr.
» csizma . 1 frt 40 kr.

Az anyagot vagy az illetők magok szolgáltathatták, vagy a bizottság szerezte be s adta át. A legtöbb esetben adatott:

Egy pár czipőért mint legnagyobb ár 2 frt.
» bakkancsért » » 2 frt 10 kr.
» csizmáért » » » 2 frt 20 kr.

Az előállitás menetéről valamennyi hatóságnak jelentést kellett tenni a haditanácsnál. Valamennyi mester, ki szállitási szerződést kötött a kormánnyal, a szállitás tartama alatt a katonai szolgálat alól föl volt mentve.

Hogy a hadsereg katonai ruházata, fölszerelési eszközei és fegyverei szükségletét tüzetesen meg lehessen szabni, egyidejüleg azonban az ujonczozás előmeneteléről a legrészletesb adatokat legrövidebb idő alatt meg lehessen kapni, Kossuth a megyék, kerületek és városok elöljáróinak, valamint az illető kormánybiztosoknak is meghagyta, hogy az általok beosztott ujonczállományra nézve, ha az még nincs teljes számban kiállitva, ezt legnagyobb szigorral foganatositsák és e rendelet vétele után egy héttel tüzetes jelentéseiket a már kiállitott vagy kiállitandó ujonczok számáról az arra szükséges idő meghatározásával a honvédelmi bizottmánynak haladéktalanul beküldjék. Egy másik rendelet a sorozásnál müködő katonai és polgári orvosoknak legszigorubb felelet terhe alatt meghagyta, hogy nagyobb szigorral járjanak el mint eddig, nehogy katonai szolgálatra alkalmas egyének a haza szolgálatától elvonassanak.

A veszély növekedésével a nemzet áldozatkészsége is nagyobbodott és ennélfogva a hivatalos lap hasábjai is még számosabb adományok közlésével teltek meg pénzben és egyeb tárgyakban a magyar hadsereg részére.

Az október 3-áig egy országos pénztár alapitására befolyt összegek 619,100 ftot, és a nemzeti kölcsönre befolytak 803,888 ftot tettek.

A hadsereg szaporitása és a nagy terjedelmü hadiké-születek czéljából átalánvéve szükségelt rendkivüli kiadásokra százforintos bankjegyek kibocsátása foganatosittatott a törvény-hozó testület határozata értelmében és erre nézve a következő hirdetés jelent meg:

1. A magyar százforintos bankjegyek legközelebb forga-lomba hozatnak.

2. Ezennel elrendeltetik, hogy ezek a bankjegyek minden közpénztárnál vagy adóhivatalnál s mindennemü fizetéseknél teljes névértékük szerint száz ezüstforintban (3 ezüst huszast egy forintba számitva) elfogadtassanak.

3. Minthogy e bankjegyek az összes magyar államjószá-gok által biztositva vannak, minden meggondolás nélkül elfo-gadhatják azokat a magánosok is.

4. A százas bankjegyek leirása a következő: a magyar száz-forintos bankjegyek 7" szélesek és 5" magasak, ép olyan papiron, mint az ötforintos bankjegyek, melyeknek ugyanis az a tulajdon-ságuk van, hogy higitott kénsavval megnedvesitve azonnal fe-ketévé lesznek, de e fekete szin utóbb elenyészik anélkül, hogy a papir maga vegyi tulajdonságát elveszitné. Az előoldalon a bankjegyre koszoru van bevésve és arab czifrasagokkal re-naissance izlésben fekete kőmetszetü keret van. A keret felső részén a magyar czimer, alól női fej. A négyszögben egymást átszelő négyszögök és mindegyikén a római szám C. látható. A fej és a czimer jobb és baloldalán egy öv alaku finomul rezgő mezőn «száz forint» négy nyelven van nyomtatva, a keret közepén annak rácsozatába a 100 forint van vésve és e fölött nyomtatva olvasható: «Száz forint». E pénzjegy minden magyar álladalmi és közpénztárnál száz ezüstforint gyanánt, három huszast egy forintba számitva elfogadtatik, s teljes névszerinti értéke a közállomány által biztosittatik. Pest 1848. szeptember 1-én. Kossuth Lajos s. k. pénzügymi-niszter.» A pénzjegy hátlapján egy ivalaku vésett lemezből és vékony keretből álló vadgalambszinü kőmetszetü alapon, a kereten fehér arab czifraságok láthatók. A gép-véd lemezen 5 hosszukás mező van, ezeken pedig a megállapitott büntetés a hamisitásra öt nyelven olvasható, alól pedig a fehérbe vé-sett «100» van.

5. Hogy a közönségnek alkalom adassék ép ugy a kibocsátott százforintos bankjegyeket a már forgalomban levő 5 forintosokért és megforditva ezeket amazokért beválthatni, mindaddig, mig az országban több beváltó hivatal alapittatik, a budai beváltó hivatal, mely jelenleg a bécsi nemzeti bank ügyeit is kezeli, a fennemlitett beváltással megbizatik.

Budán 1848. október 22-én.

E hirdetés csak november 22-én tétetett közzé, a magyar százforintos bankjegyek pedig csak 1849. év január 9-én bocsáttattak ki 200.000 forint erejéig.

XXIV.

A honvédség hadműveleti terv nélkül. — A cs. kir hadsereg hadműveleti terve. — A honvédség ereje és állása november végén. — Események október közepétől november végéig és Erdély helyzete.

A honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium, mint kimutattuk, mindent elkövetett, hogy az országot a növekedő veszély mellett huzamos védelemre előkészitse, de egyik sem gondolt arra, hogy a hadikészülődéshez mindenekelőtt jól átgondolt, minden lehetséges esélyeket magába foglaló hadműveleti terv szükséges. Hogy a honvédelmi bizottmány férfiai nem gondoltak erre, azon nem lehet csodálkozni, mert mindent megtettek, hogy a honvédelemre szükséges eszközöket megszerezzék, csak azt feledték el, hogy jeles katonát vegyenek maguk mellé. Hogy pedig a hadügyminiszterium e hadműveleti terv kidolgozására nem gondolt, ez azt bizonyitja, hogy ép oly kevéssé hitte, mint a honvédelmi bizottmány, hogy a cs. kir. hadsereg a hadjáratot téli időben kezdje meg.

De eltekintve attól, hogy föltevések hadműveleti tervek készitésének szükségét soha sem hátráltatják, a politikai és a katonai helyzet olyan volt, hogy a küzdelem Ausztria és Magyarország közt kétségtelenné vált és igy akár télen, akár nyáron kezdődött volna az, hadműveleti tervnek léteznie kellett volna, még pedig annyival inkább, mert az osztrák hadsereg összpontositása, sőt több kisebb osztrák csapattest fölmerülése az ország határain az ország általános megtámadásának bekövetkezendő szándékát gyanittatá.

Ily körülmények közt hadműveleti terv megállapitását nem szabad lett volna elhalasztani, még ha megengedhető lett

volna is. Magyarországon ez azonban annál kevésbbé volt megengedhető, mert a kormánynak legelőbb is arról kellett volna gondoskodnia, hogy csak félig-meddig is kedvező hadmüveleti alapot teremtsen, mi az akkori körülmények közt nagy föladat volt, mintán a hátát védő egyetlen ország, a mely Magyarországra nézve támpontot képezhetett, t. i. Erdély, egészen a cs. kir. csapatok hatalmába került. Tekintettel a választott hadmüveleti alapra az általános védelmi tervnek és ezzel összhangban a visszavonulási intézkedéseknek minden magyar hadtestre kellett volna kidolgoztatni. De daczára, hogy az ő felsége és Windischgrätz herczeg proclamacziói a magyarok elleni hadjáratnak a tél folyamábani megkezdését kétségtelenné tették, azért még mindig nem gondolkodott a honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium egy hadi terv készitéséről, ily terv az átalános visszavonulásnál sem létezett és csak később készült el.

Egészen máskép történt ez a cs. kir. hadsereg hadmüveleti tervénél. Ez már november közepén egy haditanácsban, melyben a legnevezetesb tábornokok részt vettek, a horvátországi bán jelenlétében és Windischgrätz herczeg tábornagy elnöklete alatt alaposan meg lőn vitatva és megállapitva. Deczember elején Gácsország, Erdély, a katonai végvidék és a Magyarországgal szomszédos többi országok parancsnokló tábornokai már utasitások birtokában voltak.

Az osztrák hadmüveleti terv alapeszméje az 1848—49-ki téli hadjáratra egy a magyar határokon történendő összpontosuló támadás volt, mely szerint a főhadsereg Windischgrätz tábornagy alatt a főváros ellen nyomult előre, a magyar haderők védelmi ereje gyors megtörésére volt számitva, hogy azt további szervezkedésében és összegyülésében megakadályozza, mar harczkész részeit megoszlásra kényszeritse és igy Magyarország ellenállását egy csapással megtörje. E tervnek megvoltak a maga előnyei, mert a fővezérnek a magyarok ellen harczoló nemzetiségekben volt szövetségese, mely aránylag tekintélyes magyar haderőt vett igénybe. Arad, Temesvár es Gyulafehérvár Magyarország ellen nyilatkoztak és a honvédség állapotát még nem lehetett egészen csatakésznek mondani, aztán még a lakosság esetleg bekövetkező elcsüggedésére is lehetett

gondolni ily betörésnél anélkül, hogy Magyarország erejét az akkori viszonyok közt kevésre becsülték volna. Azonban e tekintetben Windischgrätz herczeg némileg megbocsátható csalódásba esett. lényeges hibája az volt az ő hadmüködési tervének, mi eddig még sehol sem lett hangsulyozva t. i., hogy a természet és a körülmények által ugyszólván kijelölt területet, melyen a magyar kormány a maga hadmüveleti alapját berendezte, nem vette komolyan figyelembe, noha gróf Latour október 2-án Puchnerhez intézett levelében Debreczent jelölte ki mint a magyar kormány legvalószinübb székhelyét. E tervben Puchner hadmüködése és Schlick közbelépése Gácsországból tekintetbe volt véve, de Schlick hadteste itt nagyon gyenge volt és Puchner rendes csapatainak csekély száma mellett aránylag eleget tett, midőn Erdélyt megtartotta, melynek rövid ideig tartó birtokába november vége felé jutott.

Az osztrák hadmüveleti tervet munkánk hadmüveleti részében fogjuk tárgyalni és most annak részleteire megyünk át.

A magyar hadseregre a főcsapást a Bécs körül összpontositott cs. kir. hadseregnek kellett mérni. Bécs legyőzetése után az ottani őrséget képező 19.000 emberrel együtt, mely mint a cs. kir. hadsereg főerejének tartaléka volt tekinthető s melyből időnkint jelentékeny erősitések küldettek Magyarországra, Windischgrätz herczeg tábornagy közvetlen parancsnoksága alatt mintegy 50.000 főnyi sereg állott, 52 lovas századdal és 210 ágyuval. Ez a Duna mindkét partján Pozsony ellen nyomult elő, mely város bevetele után a Csallóközt kellett megszállnia, azután Győrig, hol komoly ellentállást vártak a magyar teldunai hadsereg részéről, innen a mészáros-uton előnyomulva a Duna jobb partján egyesülne és egyenesen Budára indulna. Ez előnyomulásnál Komárom megadásra szólittatnék föl és ha ez nem történnék, a vár könnyen ostromzároltatnék.

Simunich altábornagy hadosztályának, mely első sikeretlen benyomulása után a Vágvölgyben Jablonicznál állott, a fehér hegyeken át előnyomulván a magyar hadsereg állását Pozsonynál megkerülné és a Vágvölgybe nyomulna. E hadosztály ereje 7000 emberből állott.

Egy kis hadoszlopnak, mely mintegy 1000 emberből állott, Frischeisen alezredes parancsnoksága alatt Teschen-

ből a jablunkai szoroson át a felső Vágvölgybe kellett nyomulni, hogy a tót mozgalmat Hurban, Stuhr és Janicsek alatt fölélessze egy uj szabad csapat fölállitása által és azután a hasonlólag Morvaországból következő 4000 főnyi dandárral Götz vezérőrnagy alatt a bányavárosokon át tovább nyomuljon és a Dukla felől betörő 8,000 főnyi hadosztálylyal gróf Schlick altábornagy alatt összeköttetésbe lépjen, kinek első hadmüveleti czélja Kassa volt. Schlick föladata abból állott, hogy Felső-Magyarországot elfoglalja és Windischgrätz főhadseregével érintkezzék.

Schlick*) gróf nehéz föladata arra volt alapitva, hogy Felső-Magyarország gyengén volt megszállva magyar csapatok által, valamint arra a téves föltevésre, hogy a tót lakosságot igen könnyü lesz rávenni a fegyverkezésre a magyarok ellen. Azonban a fennemlitett tót vezérek által fölidézett kisebb fölkelések elszigetelve maradtak és a honvédség majdnem ötödrésze tótokból állott, kik semmivel sem álltak hátrább a magyaroknál.

Egy 6,000 főnyi hadosztálynak gróf Nugent táborszernagy alatt Stiriából kellett volna támadólag föllépni, a Muraközbe nyomulni és a parancsnok belátása szerint a Balaton északi és déli partján előnyomulni, hogy a Duna és Dráva közti megyéket megszállja.

A Bácskában és a Bánságban Temesvár és Arad őrségeit is beleértve 38,000 ember állott.

*) Egy Gácsországban fölállitandó és vezénylendő 14—15,000 főnyi hadtestre nézve az ottani katonai főparancsnok, báró Hammerstein altábornagy, már november közepén ajánlkozott Windischgrätz herczegnek, de a helyzet Gácsországban, a lembergi lázongások legyőzetése után, épen nem volt megnyugtató és haboztak az ottani viszonyokat ismerő báró Hammersteint onnét elszólitani. Ezután tehát Legedich altábornagy volt kijelölve e parancsnokság átvételére és midőn ez másfelé kért alkalmazást, Schlick grófot választották, ki ép oly kevéssé akart Krakóban tétlenségben maradni, mint Hammerstein Lembergben és Legedich, ki magyarországi születésü volt, mint katonai parancsnok jött Krakóba. De Schlick hadteste nem lehetett oly erős, mint az, melyet Hammerstein parancsnoksága alá akart venni, mivel, midőn a Schlick hadereje erősitésére szólittatott föl, kijelentette, hogy «felelősségére egy embert sem nélkülözhet.»

Erdélyből báró Puchner altábornagynak, kinek elleinte 11,410 ember állott rendelkezésére, ha lehetséges, egy hadoszloppal a Marosvölgybe kellett volna nyomulni és Arad várát, az azt fenyegető magyar csapatoktól fölmenteni. Rukavina altábornagynak egyszersmind Temesvárról ki kellett volna rontania és az Erdélyből benyomuló hadosztálylyal érintkezni.

A ráczoknak egyesülve a déli harcztéren közremüködő rendes csapatokkal Suplikac *) tábornok alatt minden oldalon támadólag kellett föllépni, de kivált Temesvár és Arad felé müködni, hogy hasonlólag az erdélyi hadsereggel összeköttetésbe lépjenek. Egyébiránt megjegyzendő, hogy Puchner közremüködésére csak esetlegesen számitottak.

Az alsó Drávánál végre Trebersburg vezérőrnagynak valamennyi rendelkezhető végvidéki csapatokat magához kellett vonnia és ha csak lehetett Eszék vára és a Dráva torkolata birtokába jutnia, mig báró Dahlen altábornagynak a közép Drávát kellett szemmel tartania. A téli hadjárat megkezdésére szánt cs. kir. csapatok körülbelől 146,000 főre mentek, melyek közt 52 lovas század és 256 ágyu volt. Ha a cs. kir. hadsereghez még, valamint némely tót önkénytes csapatot és az erdélyi szász nemzetőrséget, a horvát és tótországi határőrvidéki tartalék-zászlóaljakat számitjuk, a Magyarországon müködő öszszes haderőt 200,000 emberre lehet tenni, minél az oláh és igen nagyszámu szász népfölkelés nincs beszámitva.

Az osztrák cs. kir. hadsereg Temesvár, Arad és Gyula-Fehérvár várakat birta és ezzel szemközt állott a honvéd hadsereg, melynek szervezése nagyon előre haladt. Ennek ereje és állása a következő volt:

---

*) Meg kell itt jegyezni, hogy mióta Suplikac — októberben — az osztrák-szerb haderő vezetését átvette, abban több rend és fegyelem uralkodott és a harcz is eredeti vadságából és irtási dühéből sokat vesztett. Suplikac, ki Radetzky alatt lett tábornokká Olaszországban, leginkább az alatta levő csapatok fegyelmezését tartotta szem előtt és ennek keresztülvitelére az olasz hadjárat befejezése után, több Olaszországban szolgáló határőrvidéki tiszt állott rendelkezésére, kik ott beosztattak. Igy tehát a szerb csapatok benső alkotó részeikben szilárdabbakká lettek, noha még is voltak több hiányai.

A feldunai hadtest Görgey Arthur parancsnoksága alatt	30,000 ember
A kis figyelő hadoszlop a morva határnál és Trencsénmegyében Querlonde alezredes és Beniczky kormánybiztos és nemzetőrségi őrnagy alatt	3,000 »
Felső Magyarországon Pulszky Sándor alezredes alatt	7,000 »
Aradot körülzároló hadoszlop Márjássy alezredes alatt	6.000 »
A bánsági hadtest Kiss Ernő ezredes alatt	12.000 »
A bácskai hadtest gróf Eszterházy és gróf Vécsey ezredesek alatt	10.000 »
Eszéknél Gróf Batthyányi Kázmér és Földváry Lajos alezredes	4,000 »
A Muránál és stájer határnál Perczel Mór tábornok alatt	6,000 »
Erdélyben, vagyis inkább annak határán az akkor szervezkedő és elszigetelt székelyek Baldacci eltávolitása után Czaz és Rizkó alatt	10.000 »
Komárom, Pétervárad, Lipótvár és Munkács őrsége	10,000 »

A honvédhadsereg összes hadereje állott 107.000 főből, melyek közt 21 sorgyalog zászlóalj, 53 honvédzászlóalj, az alakulásban levőn kivül, 20 önkéntes zászlóalj, 4 zászlóalj idegen legió, 1 utász zászlóalj, 78 huszár század és 250 ágyu volt.

Ha meggondoljuk, hogy a Magyarország elleni müködésre kijelölt főhadsereg Windischgrätz herczeg tábornagy alatt, régi harczképes katonákból állott, ebből az tünik ki, hogy az a magyar hadseregnél számra és minőségre nézve sokkal nagyobb volt. Igy tehát a tábornagy azon föltevésre volt jogositva, hogy Magyarország meghóditása könnyebb lesz mint valóban volt. De hadmüveleti tervének nem lett volna szabad azzal a főhibával birni, melyről alább szólandunk.

Az 1856-ban Bécsben megjelent munka «A hadjárat Magyarországon 1848—49-ben», melyet a herczeg kiadott, több

érdekes történelmi részleteket tartalmaz, de egészben még sem egyéb mint az ő nem sikerült hadjáratának védelmezése, a melyben be akarja bizonyitani, hogy a rendelkezése alá bocsátott haderő Magyarország meghóditására nem volt elégséges és sokban hiányt szenvedett. Sőt még az is van abban állitva, hogy neki magának kellett még hadsereget is teremtenie, mit mindenki, a ki a cs. kir. hadseregben szolgált, tulságos állitásnak fog tekinteni.

Ha az igy lett volna, akkor Windischgrätz nem tanusitott volna oly győzelmi bizonyosságot, melyet valamennyi kiáltványa és hirdetése elárul, melyeket attól a pillanattól kezdve bocsátott ki, a melyben magyar területre lépett. De bizván hadserege tulnyomó erejében és könnyü győzelmében a magyarok fölött, Schwechatnál azt remélte, hogy a forradalmat egy katonai sétával Budapestre leverheti.

És erre nézve nagyon csalódott, noha Magyarország helyzete november vége felé igen válságos volt. Hogy ezt kimutassuk, szemlét akarunk tartani a különféle harczterek fölött és följegyezzük, a mi azokon október végétől deczember elejéig történt.

Magyarországnak gyengén védett északi részében Budamér falu és a kassai hegy közt deczember elején Pulszky Sándor hadoszlopát Schlick gróf altábornagy megtámadván, szétverte és futásra kényszeritette, mi a helyzetet ott válságossá tette és egy uj hadtest fölállitását tette szükségessé.

A délkeleti harcztéren egyes csatázások folytak a ráczok ellen, melyek közt a magyarok részére legkedvezőbb volt a lagerndorfi elsánczolt táborra történt támadás. Átalánvéve azonban a katonai helyzet ott az által változott meg, hogy Temesvár a magyar ügytől elpártolt és annakutána támpontot képezett az ellenséges haderők részére. A kirontások ebből a várból, melyek arra szolgáltak, hogy egyrészről a bánsági oláh lakosságot fölkelésre birják, másrészről pedig, hogy az ellenséges kisérleteket a várral összeköttetésbe jönni, meghiusitsák, alkalmul szolgáltak a magyar csapatokkali csatározásokra, melyek azonban nem voltak nevezetesek, de jelentőségük a nemzetőri törzstisztek hivatalos jelentéseiben többnyire nagy győzelmeknek fuvatott föl.

Arad várából az öreg Berger a várost ismételve bombáztatta és Márjássy János vitéz és erélyes honvédalezredes, ki a várat körülzárolta, némely kirontást meghiusitott ugyan, de ostromágyuk hiánya miatt nem volt abban a helyzetben, hogy komolyan fölléphessen a vár ellen.

Azok a várak, melyeknek rendeltetése volt, hogy hadmüveleti alapunkat képezzék a Tiszánál és esetleges viszszavonulásunkat Erdélybe fedjék, t. i. Arad és Temesvár Magyarországon, Gyula-Fehérvár és Déva Erdélyben, a cs. kir. hadsereg birtokában voltak.

Csak Magyarország délnyugati részében volt a helyzet egy ideig kedvező és ezt Perczel Mór tábornok eszközölte ki szerencsés hadmüveletei által, aránylag csekély számu, a l i g 6000 f ő n y i h a d t e s t é v e l.

Noha a kormány által kijelölt tervet, hogy Fiumét bele vonja hadmüveleteibe és egy esetleges kedvező fordulatnál, mely fegyveres müködéseit előmozditotta, Velencével nem jöhetett ugyan összeköttetésbe, mindazonáltal a sikerek, melyeket az ország délnyugati részeiben kivivott, nagy értéküek voltak szervezésünkre.

Perczel, miután a Muraközt az ellenségtől kitisztitotta és még a stájer határvárosba Friedauba is berontott,*) állása

*) Perczel 3 nappal Stiriába betörése előtt a következő iratot intézte a stájer határvárosok lakosaihoz, mely több tekintetben nagyon érdekes.

C s á k t o r n y a október 26-án. Épen most értesültem, hogy Stiria lakosai rosszakaratu rágalmak által a Drávaig győzelmesen előre haladó hadtestemnek tulajdonitott abbeli szándék által nyugtalanittattak és lőnek ellenséges hangulatra fölbujtogatva, hogy e hadtest Stiria határát átlépte volna.

További félreértések kikerülésére kötelesnek érzem magamat ezennel a tekintetes hatóságnak azt a határozott nyilatkozatot tenni, hogy a parancsnokságom alatt álló hadtestnek sem nem rendeltetése, sem nem szándéka egy nemzetre és országra rontani, mellyel Magyarország mindig, jelesül az utóbbi időkben, jó egyetértésben élt.

Ellenkezőleg én a javaslatot a kereskedelmi összeköttetésre és egy jó szomszédságot illető korlátlan forgalomra nézve, mely a stájer hadsereg parancsnoka által (azaz báró Burics vezérőrnagy, ki egy kis dandárt vezénylett. E kifejezés «hadsereg» akkor nem a közönséges értelemben igen sokszor alkalmaztatott) f. hó 23-án tétetett, legnagyobb kész-

által, főhadiszállása Csáktornyán lévén, lehetségessé tette a Duna jobb partján fekvő megyék anyagi és szervezési tekintetből kizsákmányolását, hol a fölállitandó honvéd zászlóaljakhoz nagyobb számu ujonczokat szedett össze. Azonfelül pedig Horvátországot azáltal, hogy Burits vezérőrnagy cs. kir. dan-

séggel elfogadtam és ez elhatározásomat a fenn emlitett parancsnokságnak tudtára adtam. Holnap f. hó 27-én erre nézve végleges elhatározás fog hozatni és én biztosithatom már előre a tekintetes elöljáróságot és átalánvéve Stiria derék lakosait, hogy részemről a bonyodalmak békés elintézését mind a két haza javára egész erőmből előmozditom.

Fölkérném tehát, a tekintetes hatóságot, hogy a stájer régi barátság helyreállitása czéljából a lakosságot értesitse és átalánvéve biztositsa, hogy Magyarország, ha erősnek és hivatottnak érzi is magát szabadságának utolsó csepp vérig védelmezésére, soha nem fogja azon bűnt elkövetni, hogy kényszeritlenül vagy, arra föl nem hiva, egy szomszéd nemzet határain túl lépjen.

Magyarország e határozatot még a mindkét országra nézve nagy szerencsétlenséget árasztó s a császárságot és királyságot veszélybe döntő horvátországi pártütőkkel szemben is fenn fogja tartani, vagy a testvérország szabadelvüen gondolkodó lakossága többségének akaratához képest fog csak attól elállani.

Én és hadtestem szorosan fogjuk az isten parancsait teljesiteni és senkinek sem teszünk olyant, a mit nem akarok, hogy valaki nekem, vagy szeretett hazámnak tegyen.

Perczel Mór.

a Muraköz hadtestének parancsnoka és a magyar nemzetgyülés teljhatalmu kormánybiztosa.

Perczel következőleg indokolta betörését Friedauba a honvédelmi bizottmányhoz november 9-én beadott részletes jelentésében: «Mind a mellett, hogy szükségesnek tartottam Stiria szomszédos lakosait a Burics tábornok által fölkinált békealkudozások folytán biztositani, hogy ha az ellenség nem kényszerit, hogy a magyar csapatokkal a határt átlépjem és hogy nem én leszek az oka, ha a megkezdett békealkudozások eredményre nem vezetnek, mégis szükségesnek tartottam, miután Burics két izben szegte meg irásbeli igéretét és a kijelölt napokon előbb Nedeliczen, azután pedig a határon megjelenni elmulasztotta és az alkudozásokat e végett ravaszul huzta-halasztotta, hogy csapatai szaporitására időt nyerjen stb. és más több tünetekből kisült, hogy a Varasdon állomásozó horvát csapatok és a Friedauban létező cs. kir. hadtest megsemmisitési támadásra készülnek ellenem és november 9-ét arra már ki is jelölték, ezt megelőzni és a három ellenséges csapattest legalább egyikének visszaszoritását megkisérleni.

dárát Friedauig, később pedig gróf Nugent cs. kir. táborszernagy hadtestét is visszaszoritotta, sakkban tartotta.

Erdélyben a helyzet igen borus volt, mert ez november végéig egészen a cs. kir. csapatok birtokába került.

Sombory ezredesnek sikerült ugyan Urbán ezredes hadoszlopát Gernyeszegnél és Radnótfájnál egészen szétverni és székelyeivel Vajda-Szent-Ivánnál még egyszer megverni, de arra a hirre, hogy Gedeon vezérőrnagy Maros-Vásárhely felé indul, e város fölmentésére sietett, november 5-én azonban a cs. kir. csapatok által futásra kényszerittetett. A fiatal, tapasztalatlan és kevéssé fegyelmezett székelyek ugyan vereséget szenvedtek, de nem voltak megsemmisitve, az erő a székelyföldön pedig legkevésbé sem volt megtörve. Miután Urbán Beszterczénél a Bukovinából gyors menetekben érkező Wardener vezérőrnagy dandárával egyesült, Szamos-Ujvár felé nyomult.

Csak most gyült össze a haditanács báró Baldacci tábornok főparancsnok elnöksége alatt, hogy a történtekről tanácskozzék. Elhatározta, hogy az ott rendelkezés alatt álló csapatokkal, mintegy 3500 emberrel az ellenség elébe fognak menni csapataink, de Szamos-Ujvárnál teljesen megveretve, — mivel Urbán Wardener dandára zömére várakozott, üldözetlenül Kolozsvárra vonultak vissza.

Mielőtt a csapatok megérkeztek, Kolozsvárott leirhatatlan izgalom uralkodott, a legtarkább hirek keringtek a városban. Majd azt mondották, hogy a cs. kir. csapatok visszavonultak, és hogy a mieink a szenvedett vereség után Kolozsvár felé vonultak vissza. Midőn az utóbbi hir csapataink megérkezése által megerősitést nyert, nagy tömeg polgárság fölfegyverkezve és fáklyákkal zajongva vonult végig az utczákon, hogy Baldaccit elfogja, ki a városból szökni igyekezett, mi azonban nem sikerült, mert a nemzetőrség minden kijárást elállott.

Miután Baldaccit elfogták, a polgárok báró Vay rendkivüli kir. biztos szállására mentek és noha kérte, hagynának neki békét, mert beteges és katonai dolgokhoz mit sem ért, kényszeritették az utczára jönni és főparancsnoknak kiáltották ki. Több oda érkezett honvédtiszt azonban megmentette őt nagyobb balesettől. Midőn a menekülők által megtelt városban a csend ismét helyre állott, a haditanács ismét összegyült a

városházán, hogy eldöntse, vajjon védeni kelljen-e a várost, vagy az elcsüggedt és csekély számu katonaság elégtelensége következtében. le kelljen-e mondani az ellentállásról és visszavonulni.

Itt mindenekelőtt bizonyosságot kellett szerezni a felől, vajjon a városban létező 51-ik és 62-ik sorgyalog ezredek osztályai, melyeket nem vittek magukkal, fognak-e csatlakozni a nemzeti csapatokhoz. Ezek a Károly Ferdinánd 51-ik gyalogezred 2-ik zászlóalja és a Turszky 62-ik sorgyalog-ezred egy osztálya volt, mely a fennebb elmondott események lefolyása alatt, várva a bekövetkezendőket, a főőrhelyen volt fölállitva.

Tehát Fackler százados a 62-ik ezredtől, ki a találka helyén meg nem jelent, Dorazil alezredes távollétében vette át a parancsnokságot, egy nemzetőrtiszt által meghivatott a haditanácsba. Az elnöktől kérdeztetvén, minő állást szándékozik a zászlóalj a jelen válságos időben elfoglalni, Fackler azt felelte: «Noha nem zászlóaljparancsnok, mégis szabadon kijelentheti, hogy a zászlóalj a rend és csend fentartását a városban kötelességének tekinti.»

«Mi sokkal szükségesebbnek tartjuk», jegyzé meg az elnök, «Urbán előnyomulásánál és csapataink részleges visszavonásánál a zászlóaljat a város védelmére alkalmazni. Fackler egész szárazon kijelentette, hogy a zászlóalj ezt a parancsot nem fogja teljesiteni, mert nem szándékozik saját testvérei ellen harczolni, sőt ellenkezőleg, mint ő felségének a császárnak és királynak hű szolgái, fegyvertársaikkal minél előbb egyesülni kivánnak. Erre az elnök a tisztikar által adott irásbeli nyilatkozatra hivatkozott, melylyel szemben a százados a következő ellennyilatkozatot tette: «Most nincs idő a fölött itélni, vajjon ő felségének V. Ferdinánd királynak csapatai I. Ferdinánd császáréi ellen harczolhatnak-e és e tekintetben az érintett parancs semmi esetre sem fog teljesittetni. A mi pedig a nyilatkozatot illeti, az azon okból adatott, hogy a zászlóalj a törvényes császárnak és az összes hazának fentartassék. Most, midőn hónapok

után először áll fegyverben és zászlója alatt sorakozik, kisértsék meg letett esküje ellen megingatni.»

Ez epizód annyiban érdekes, a mennyiben látható belőle, hogy a mérvadó személyek Erdélyben még a csapatok hangulatát sem ismerték és a válságos perczben egy századost kérdeztek meg erre nézve, kinek elég bátorsága volt a gyülésnek azt mondani, hogy a zászlóalj ezután a maga utján megy.

A százados által kimondott e rövid nyilatkozat után a szétszórt és fegyelmezetlen csapatokkal nem lehetett hatályos ellentállásra gondolni és a város megadása elhatároztatott. Grois polgármester a városház erkélyéről fölolvasta a tanácskozás határozatát. E kijelentésre néhány puskalövés volt a válasz a tömegből a polgármesterre és a zavargás addig folyt, mig a kiállhatatlan hideg a kihágókat lakásaik fölkeresésére kényszeritette.

November 16—17-e közti éjjel a visszavonulás megkezdetett, mely futáshoz hasonlitott. Gróf Mikes Kelemen ezredes és más pártvezérek a magyarokhoz csatlakozásra igyekeztek birni a rendes csapatokat, de hasztalanul. Még fenyegetőzéseket is alkalmaztak, de sikertelenül. A rendes magyar csapatok bevárták a császáriak megérkezését és gróf Mikó, Grois polgármester és Fackler százados 17-én Válaszutra mentek, hogy a város föladása fölött Wardener vezérőrnagygyal alkudozzanak.

A császári északi hadoszlop 18-án bevonult Kolozsvárra, hol az 51-ik ezred 2-ik zászlóalja és a 62-ik ezred egy osztálya díszben fogadta.

Mig a magyar hadtest maradványa a császári csapatok által folyvást üldöztetve, Gyalun és Bánffy-Hunyadon át a nyugati határhegységekbe vonult vissza, hogy a csucsai szorosnál a dolgok jobbra fordultát bevárja, az alatt Katona Miklós és gróf Teleki Sándor Nagy-Bányáról Magyar-Láposon át közel 10,000 emberrel Deés felé nyomultak. Urbán alezredes parancsot kapott, hogy 2300 főnyi gyalogsággal 150 lovassal és 5 ágyuval Kolozsvárról a magyar sereg ellen vonuljon. Urbán alezredes a Katona és Teleki által jól megszállott város ellen támadást intézett, s mivel a magyar sereg

többnyire csak nemzetőrségből állott és igy az ütközet eredménye a magyar csapatok rendetlen visszavonulása volt a befagyott Szamoson és a hidon át és anélkül, hogy ellentállásra gondoljon egész Nagy-Bányáig folytatta visszavonulását. Urbán Somkut felé üldözte csapatainkat és midőn dandárával oda ért, november 30-án Nagy-Bánya megtámadását határozta el; *)

*) Urbán Nagy-Somkutról fölszólitást intézett a nagy-bányaiakhoz, mely tartalmára és szövegére, valamint különös logikájára nézve is, némi érdekkel bir s igy hangzott:

Nagy-Somkút, november 30.

Nagy-Bánya lakosaihoz!

A császári csapatok, melyek Magyarországon és Erdélyben a rémuralom és anarchia ellen hatalommal léptek föl, már Nagy-Bánya előtt állanak és ezekhez épen most tetemes tüzérségi erősités érkezett.

A császári csapatok szándéka ő felsége a császár és király parancsai értelmében, a fölkelőket, kik által mind a két ország annyit szenved, megfenyiteni és szétüzni. A cs. csapatok emberséges bánásmódja Deés kétszeri elfoglalása és Kolozsvár bevétele alkalmával bebizonyult. Az első helység megérdemlette volna, hogy fölgyujtassék és kiraboltassék.

Nagy-Bánya nevetséges lelkesülése a várost bombáztatása ellen nem fogja megvédeni, attól sem, hogy tüzes golyók és gránátok be ne dobassanak, ennél fogva a város lerombolása bizonyos s ezért kivánom:

1. Hogy a város esti 7 óráig magát a császári parancsnoknak alávesse és beismerje, hogy Magyarország ostromállapot alatt áll.

2. Katona és Teleki hirhedt pártütők kiszolgáltatása, a fegyverek lerakása és a hadi készletek kiadatása.

3. Nagy-Bánya legvagyonosb és legtekintélyesebb polgáraiból tuszok állittassanak.

4. A többi pontokat magam fogom kijelölni a küldöttségnek bevonulásom alkalmával. A városnak már előre is biztositom a személy- és vagyonbiztonságot. Mert csak rendes (t. i. határőrvidéki) fegyelmezett csapatok fogják a várost és vidékét megszállani.

Ha ajánlataim el nem fogadtatnak és a fölkelő csapatok itt is mint Deésnél a csatát a város előtt kezdik, akkor Nagy-Bánya bombáztatni és földig fog romboltatni, a felelősség pedig azon gonosz gyujogatókat és hóhérokat fogja terhelni, kik Deésről ide vonultak. Mint császári katonának kisérleteim humánusak, de ha ellenszegülésre találok, akkor a legnagyobb szigornak kell beállani, melyet csak a csaták joga kölcsönöz és az én szokásom az, hogy ott, hol a szükség parancsolja, a legvégsőbbet is megkiséreljem.

Urbán,
alezredes.

de egy városi küldöttség, mely azon jelentéssel ment hozzá, hogy a magyar csapatok elvonultak és a város magát megadni kész, a támadást fölöslegessé tette.

Nagy-Bánya birtoka és Urbán további előnyomulása nyugati irányban az akkori körülmények közt komoly következéseket vonhatott volna maga után a magyar ügyre nézve, mert Szatmár és Mármaros megyék oláhjait magához vonhatta volna és egy hadmüködési alap berendezését deczemberben legalább nagyon megnehezíthette.

Azonban éjjel egy báró Puchner altábornagytól érkezett futár azt a parancsot hozta Urbánnak,*) hogy csapataival Kolozsvárra térjen vissza, mivel Schuszter dandára onnét erősitésül a Bárczaságba rendeltetett, minthogy Háromszékben gyülekeznek a magyarok.

---

*) Urbán Károly báró, cs. kir. altábornagy, a Mária - Terézia és több lovagrend tulajdonosa, tehetséges és képzett katona volt. ki azonban többet szolgált tollal mint karddal, ezért már százados korában adlatusa volt a főhadparancsnoksági segédnek. Zágrábban. — az akkori időben a parancsnokló tábornokok adlatusai csak törzstisztek voltak — utóbb hadparancsnoksági segéd a temesi bánságban, azután mint alezredes lépett be a 17-ik oláh határaőrvidéki ezredbe. Ebben az állásban vállalta magára a Magyarország ellen irányzott oláh ellenforradalom szitását és igazgatását a két oláh határőrvidéki ezrednél. Erdélyben a horvát bán szerepét akarta játszani, de itt hiányzott Jellacsics jelentősége és hatásköre. És igy csak pártvezéri dicsőségre vergődött, politikai és katonai értelemben. De azért a császári ügynek nagy szolgálatokat tett. Noha Ramning báró táborszernagy munkájában azt mondja, miszerint Bem egyszer ugy nyilatkozott, hogy Urbánt Beszterczéről a világ mind a négy részébe dobta ki, ez csak azt mutatja, hogy annyiszor visszaverve Bukovinába, még is mindig megjelent és föladatát mint pártvezér az ellenség szünteleni nyugtalanitására nézve tökéletesen értette. Az 1859-ki olasz hadjárat alatt Urbán egy ugynevezett röpülő csapatot parancsnokolt, mely Sondrio vidékén és Varsénél Garibaldi szabad csapatával csatázott, de ez utóbbitól mind a két helyen érzékeny vereséget szenvedett és 2 ágyut is vesztett. Akkor nem birt még azzal az ügyességgel az apró csatározásokban, melyet feltételeztek nála. Urbán minden katonai képezettsége mellett sem illett be csapatparancsnoknak. Finom modoru ember volt magán társaságban, de az ellenséggel szemben még kegyetlen hajlamu is. Urbánt mint altábornagyot nyugalmazták. életét Brünnben pisztoly általi öngyilkossággal végezte.

De Erdély Magyarországra nézve majdnem el volt veszve, mivel a magyar hadsereg romjai az ország határán voltak, még pedig nagyon kedvezőtlen helyzetben. Csucsánál rosszul öltözködve igen rossz csizmákkal, kiéhezve, 15—20 foknyi hidegben. Harczias bátorságuk is nagyon leapadt.

Az ország belsejében tovább dühöngött a fajháboru. Ez Puchner főparancsnok tábornokot, kit mint már emlitettük, az oláhok hajmeresztő kegyetlenkedései kétségbe ejtettek, arra határozta, hogy november 26-án a következő kiáltványt bocsássa ki:

Fölszólitás.

Noha f. évi október 26-áról kibocsátott fölszólitásommal a sok czélnélküli pusztitást megakadályozva látni, ugy az ártatlan s fegyvertelen népeni erőszak s kegyetlenkedést megszüntnek tapasztalni óhajtottam volna, mindazáltal naponta ujabb meg ujabb tudósitásokat s panaszokat kell azirånt hallanom, miként most is a legvadabb erőszaküzés, rablás, fosztogatás, idegen birtok rosszakaratu elrontása, a mellett minden vétségen kivüli személyek embertelen kinzása s meggyilkolása az ország több részeiben féktelenül gyakoroltatik.

Erős föltett szándékom lévén ezen már az emberiségi érzetet is a legmélyebben sértő, de tulajdon jó ügyünk érdekének is felettébb kárhozatos és büntetésre méltó erőszakoskodásoknak valahára véget vetni, fennidézett fölszólitásom folytán, ottani intéseim komoly ismétlése mellett a következőket rendelem:

a) Minden község, melynek körében az érintett gaztettek valamelyike elkövettetik, ezennel felelőssé tétetik az okozott kárért még akkor is, ha abban közvetlenül nem részesülendett, ha csak minden az ő hatalmában állott eszközök fölhasználásával azt megakadályoztatni nem igyekezett volna, ugy azon esetben is, ha az általa netalán ismert gonosztevőket eltitkolná.

b) Minden katonai s egyéb parancsnokságok becsületökre és a legszigorubb felelősség terhe alatt köteleztetnek nemcsak az ideiglenes tisztségeket és kerületi igazgatóságokat, ugy minden szász hatóságokat is a rend és bátorság helyreállitását

irányzó törekvéseiben segedelmezni, hanem a mennyiben az a katonaság más oldalróli elfoglalása megengedendi, mozgó csapatokat is a bátorság fentartására kiküldeni, ezen oly gyalázatos mint irtózatos cselekedetek akadályoztatásában, ugy azok szerzői, s bármi uton módoni bünrészesei kinyomozásában a legszorosabban eljárni, az elfogott vagy egyébként kipuhatolt vétkeseket pedig az idézett fölszólitásomban kitüzött törvényes utra rögtön vinni.

Ha minden jobb várakozásom ellenére ezen ismételt intésem is kellő figyelemre nem találna, és minden eddigelé megkisérlett szelidebb békemódok óhajtott sikert nem eredményeznének, **rögtön itélőszékek** fölállitására kényszerítve látnám magamat, és ezeknek az illető vidékekeni életbeléptetését azonnal el fogom rendelni.

N.-Szebenben, 1848. november 30-án.

Báró Puchner Antal, s. k.
cs. kir. tábornoki helytartó és főhadparancsnok.

Puchner ezen kiáltványa is bizonyitja, hogy rendeleténél a népfölkelés fölállitását nem a maga eddigi embertelen eljárásával akarta szentesiteni, hanem annak szervezését mint a honvédelem tényezőjét képzelte. De a félrevezetett tömegeket nem lehetett többé megzabolázni. *)

---

*) Hogy a már fölidézett szörnytetteket a forradalom alatt nem lehetett többé elenyésztetni, azt Wolgemuth Lajos báró. cs. kir. altábornagy alább következő hirdetménye is bizonyitja. ki Erdély alávetése után annak helytartójául és parancsnokló tábornokául neveztetett ki. A hirdetmény Beszterczén, 1849. év augusztus 13-án adatott ki, azon napon, a melyen a magyarországi főhadsereg Világosnál a fegyvert lerakta. Mi ezt ezennel itt közöljük minden nyelv- és helyesirási hibáival, mivel különben munkánk keretében nem találna helyet. A hirdetmény igy szólott:

Hirdetés.

Az ide lett utazásom alkalmával — sajnosan kellett értenem — hogy különösen a 2. szélybeli román ezredbeli vidékben személy- és vagyonbeli megtámadások történnek. s az által az előbbi megkárositásokért, — vagy veszteségekért, — melyet a belháboru okozott — bosszuállás követtetik el.

Miután — mindenkinek személye és vagyona a törvények védelme alatt áll; — semmiféle nemzet. vagy személy irányában a bosszuállás meg nem szenvedtethetik: — annál fogva, — mindenkit intek. — hogy senkinek se személye — se vagyona meg ne támadtassék — bánthatatlan hagyassék — különben az ellen cselekvők hadi törvény elébe fognak állittatni — és kegyelem nélkül agyon fognak lőtetni.

Kelt Beszterczén. 1849. Aug. 13-ik napján.

báró Wohlgemuth Lajos m. k.
tábornok Erdély nagy fejedelemség cs. kir. polgári és katonai kormányzó.

TARTALOM.

HONVÉD-LOVASSÁG.

1. Bocskay huszár törzstiszt diszöltönyben.
2. Alantas tiszt a Hunyady huszároktól.
3. Lehel huszár százados.
4. Alantas tiszt a Württemberg huszár-ezredtől az 1848-ki régi szolgálati ruhában.
5. Altiszt a Miklós huszár-ezredtől az 1848-ki cs. kir. hadsereg régi diszöltönyében.
6. Lengyel dzsidás a lengyel legiónak Poninski László gróf alatt álló lovas ezredéből.

Megjegyzések. A huszárokra nézve általánvéve megjegyzendő, hogy a magyar hadügyminiszterium a dolmányokat és mentéket eltörölte és atillák és csurapék által helyettesitette azokat, továbbá a zsinórzatot egyszerüsitette, és a tarsolyokat mellőzte, végre a huszároknál a többféle szinü ruházatot megváltoztatta. Mindezek az ujitások a forradalom után a cs. kir. hadseregben is behozattak és más európai hadseregeknél is elfogadtattak.

A lengyel dzsidások a fentebbi kép szerint egészen ujonnan öltöztettek, és midőn 1849. január havában Debreczenen átvonultak, nagy föltünést keltettek. A közönség nem tudta megfejteni, hogy volt képes a kormány egy lovas ezredet ily módon öltöztetni és fölszerelni. A dzsidások egykori parancsnoka, ki 1848-ban főhadnagy volt a cs. kir. 1-ső dragonyos ezrednél, jelenleg olasz királyi hadosztály-tábornok és egy lovas hadosztály parancsnoka.